

**FORMATION OF MARKET ECONOMY
IN UKRAINE** | **ФОРМУВАННЯ
РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ
В УКРАЇНІ**

ISSUE 31 | **ВИПУСК 31**

PART 1 | *ЧАСТИНА 1*

Scientific journal | Збірник наукових праць

Published since 1995 | *Виходить з 1995 р.*

Ivan Franko National
University of Lviv

Львівський національний
університет імені Івана Франка

2014

*Друкується за ухвалою Вченої Ради
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації.
Серія КВ №14600-3571Р від 29.10.2008 р.*

Науковий збірник містить статті провідних вітчизняних вчених та здобувачів наукових ступенів, що присвячені вирішенню актуальних фінансово-економічних проблем розвитку економіки України.

Scientific collection contains the articles of leading domestic scientists and bread-winners of scientific degrees, that are devoted to the decision of actual financial and economic problems of development in Ukrainian economy.

Редакційна колегія:

проф., д-р екон. наук *С. М. Панчишин* (відп. ред.); проф., д-р екон. наук *Є. Й. Майовець*;
доц., канд. екон. наук *В. Б. Буняк* (відп. секр.); проф., канд. екон. наук *С. О. Матковський*;
проф., д-р екон. наук *О. З. Ватаманюк*; проф., д-р екон. наук *І. Р. Михасюк*;
проф., д-р екон. наук *Л. С. Гринів*; проф., д-р екон. наук *С. К. Реверчук*;
проф., д-р екон. наук *В. М. Вовк*; проф., д-р екон. наук *А. Г. Хоронжий*;
проф., д-р екон. наук *І. М. Грабинський*; проф., канд. екон. наук *В. В. Яцура*;
проф., д-р екон. наук *О. М. Ковалюк*; проф., канд. екон. наук *П. І. Островерх*;
проф., д-р екон. наук *М. І. Крупка*; проф., канд. екон. наук *Я. С. Піщур*;
проф., д-р екон. наук *Б.В. Кульчицький*; проф., д-р екон. наук *О. В. Стефанишин*;
проф., д-р соціол. наук *Ю. Ф. Пачковський*; проф., д-р екон. наук *С. М. Лобозинська*;
проф., д-р екон. наук *В. І. Приймак*; проф., д-р екон. наук *О. О. Кундицький*.

Professor S. Panchyshyn – Editor-in-Chief,
Assistant professor V. Bunyak – Managing Editor.
Відповідальний за випуск проф., д-р екон. наук М. І. Крупка

Адреса редколегії:
Львівський національний університет
імені Івана Франка.
пр. Свободи, 18, Львів-8, 79008

Editorial office address:
Ivan Franko National University of Lviv.
Svobody av., 18, Lviv-8, 79008

тел.: +380(32) 239-44-90

tel.: +380(32) 239-44-90

Текст надруковано в авторській редакції

Адреса редакції, видавця і виготовлювача:
Львівський національний університет
імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції. Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

Формат 60x84/₈.
Ум. друк. арк. 28,4.
Тираж 100 прим. Зам.

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2014

УДК 681.5

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТОКИ В ЛОГІСТИЦІ

Ю. Акулова

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»*

Розглядаються проблеми та напрями формування системи інформаційної підтримки промислових підприємств. Обговорюються питання розвитку наукового базису, використання принципів інформаційної логістики і наводиться узагальнення основних напрямків (аспектів) інформаційно-логістичного підходу у розвитку підприємств України.

Ключові слова: інформаційна логістика, інформаційна система, інформаційні потоки, логістична інформація, інформаційні технології, горизонтальна інформаційна інтеграція, вертикальна інформаційна інтеграція.

Формування в Україні економіки інноваційного типу, створення конкурентного середовища, суттєві зміни в системі економічних взаємовідносин між учасниками при одночасному посиленні інтеграційних тенденцій у світовій економіці вимагають пошуку адекватних ринкових механізмів забезпечення ефективного функціонування промислових підприємств, в якості яких розглядаються логістика та логістичний менеджмент [1, с. 7].

В працях вітчизняних науковців Т.Дударя та Р. Волошина, А.Кальченка, Є.Крикавського, В. Ніколайчука та В. Кузнецова, В.Омельченка, О.Тридіда достатньо детально описано історію виникнення логістики та зазначено, що в історичному аспекті термін «логістика» розглядався з двох позицій – військової та математичної. Інформаційній логістиці приділяли увагу Т.В.Алесинська, Ю.М.Ельдештейн, К. Хессінг, М.Арнольд, А.Г. Кальченко, Р.Р.Ларіна та ін.

У світовій економічній системі логістика, як найбільш ефективний, ринково-орієнтований спосіб планування, формування та розвитку товарно і супутніх їм потоків з найменшими витратами у всьому логістичному ланцюжку, міцно завоювала свої позиції. Найважливішим фактором економічного зростання стає формування інтегрованих логістичних систем, що охоплюють як окремі сфери діяльності, так і цілі регіони і країни.

Таким чином, очевидно стає необхідність обґрунтування теоретико-методологічних засад функціонування промислових підприємств України з використанням інформаційної логістики. Метою роботи є дослідження логістизації інформаційних потоків на підприємстві, розгляд основних характеристик, принципів та узагальнення основних напрямків (аспектів) інформаційно-логістичного підходу у розвитку підприємств України.

Поставлена мета зумовила вирішення таких основних завдань: розкрити сутність інформаційних потоків в логістиці; розглянути основні напрямки (аспекти) інформаційно-логістичного підходу, що, в свою чергу дозволяє отримати можливість управління, контролю та комплексного планування конкурентоспроможністю підприємства.

Науково-теоретичну і методологічну основу даного дослідження склали наукові праці та публікації вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері організації, розвитку та функціонування логістики інформаційних ресурсів.

Для підвищення ефективності в логістиці активно застосовуються інформаційні технології. З точки зору ефективності будь-які інформаційні технології, що використовуються повинні забезпечувати точну, доступну, надійну, гнучку, інтегровану і своєчасну інформацію.

Логістика оперує численними показниками і характеристиками інформаційних потоків: номенклатурою переданих повідомлень, типами даних, документами, масивами даних; інтенсивністю і швидкістю передачі даних; спеціальними характеристиками (пропускною здатністю інформаційних каналів, захистом від несанкціонованого доступу та ін.) Між інформаційним і матеріальним потоком відсутня ізоморфність (тобто однозначна відповідність, синхронність у часі виникнення) [2, с. 54]. Як правило, інформаційний потік або випереджає матеріальний, або відстає від нього. Типовим є наявність декількох інформаційних потоків, супроводжуваних матеріальним потоком.

Інформаційні потоки в логістиці утворюються у вигляді потоків масивів електронних даних, певним чином оформлених паперових документів і реєстрів, а також у вигляді потоків, що складаються з обох цих типів квантів інформації.

Для успішної та ефективної реалізації логістичного управління на основі аналізу інформаційних потоків необхідні певні фактори і передумови, а саме: наявність відповідних інформаційних характеристик процесу; адекватний рівень систематизації та формалізації процесу логістичного управління; організаційні форми і система методів логістичного управління; можливість скорочення тривалості перехідних процесів і оперативного отримання зворотного зв'язку за результатами логістичної діяльності [3, с. 143].

Інформаційний потік визначається наступними параметрами: джерелом виникнення; напрямком руху, або адресатом; швидкістю передачі; загальним обсягом.

Різноманітні інформаційні потоки є тою сполучною ланкою, яка об'єднує в єдине ціле різні функціональні підсистеми. У кожній з цих функціональних підсистем реалізуються матеріальні потоки, що відповідають цілям, забезпечуваним цими підсистемами. Інформаційні потоки об'єднують ці підсистеми в єдине ціле, так що окремі цілі кожної підсистеми підпорядковуються загальній меті всього виробничо-збутового процесу [4, с. 78].

На основі контролю за інформаційними потоками можна здійснити горизонтальну і вертикальну інтеграцію. Горизонтальна інформаційна інтеграція дозволяє забезпечити взаємозв'язок інформації з усіма матеріальними потоками, починаючи від надходження сировини, матеріалів і комплектуючих, і до готових виробів, які надходять до споживачів. Цим досягається те, що всі управляючі дії впливу у функціональних підсистемах і викликані ними наслідки пов'язуються з загальними цілями і загальною стратегією всієї виробничо-збутової системи. Вертикальна інформаційна інтеграція може охопити всі рівні ієрархії виробничо-збутової системи прямими (спрямованими зверху вниз) і зворотними (спрямованими знизу вгору) зв'язками [5, с. 47]. У результаті виявляється можливим оперативно отримувати достовірну інформацію про хід поставок сировини, виробництва, випробувань і доставки продукції споживачам. Наявність такої інформаційної системи з вертикальними зв'язками дозволяє правильно оцінювати, своєчасно вносити необхідні корективи і тим самим впливати на процеси закупівлі, виробництва, складування та реалізації. Таке оперативне управління дозволить правильно враховувати результати маркетингових досліджень при визначенні номенклатури й обсягу продукції, що випускається, забезпечити виконання конкретних замовлень, а також дозволить підтримувати необхідний рівень якості.

Узагальнюючи сказане, можна відзначити: об'єктивна і адекватна інформація використовується при логістичному управлінні двічі і двоюким чином. По-перше: потоки інформації використовуються для створення системи

логістичного управління, її розробки та впровадження у життя. По-друге: потоки інформації використовуються для адекватного управління в рамках вже сформованої системи логістики.

Мета інформаційного забезпечення в логістиці полягає в тому, щоб отримати можливість управління, контролю та комплексного планування переміщення матеріального потоку.

При розробці методологічних і методичних аспектів інформаційного забезпечення розвитку промислового підприємства може бути корисним використання принципів «інформаційної логістики» (ІЛ). Сутність і зміст ІЛ, згідно А.Ю. Попової [6] і Д.А. Цимбала [7], пов'язане із забезпеченням системи цілеспрямованих заходів з управління виробництвом інформації, її рухом і збутом з мінімальними витратами.

Стосовно до промислового підприємства принципи інформаційно-логістичного підходу (ІЛП) можуть розглядатися в різноманітних аспектах. Узагальнення основних напрямків (аспектів) ІЛП наводиться в таблиці 1.

Таблиця 1

Зміст інформаційно-логістичного підходу у розвитку підприємств України [2, с. 128]

№	Напрямки (аспекти) ІЛП	Сутність і зміст напрямів (аспектів) ІЛП
1.	Аксіоматичне (РТ - аксіоматика)	Використання фундаментальних положень логістики, екології з природо-користуванням, економіки та соціології для формування концептуального базису розвитку промислового підприємства.
2.	Концептуальне	Розробка комплексу наукових і прикладних проблем, пов'язаних: - з інформатизацією світогляду управлінського персоналу; - з урахуванням економіко-екологічної спрямованості; - з формуванням інформаційно-логістичної концепції для промислового підприємства і його структурних підрозділів.
3.	Технічне	Формування системи технічного забезпечення, включаючи створення автоматизованих комплексів, а також робочих місць.
4.	Технологічне	Формування системи технологічної обробки інформації, включаючи оцінку її за важливістю і повнотою; проведення ранжирування і класифікації інформації за змістом (екологічні, економічні, соціальні та інші фактори і т.д.).
5.	Організаційне	Формування організаційної системи функціонування інформаційних потоків у взаємозв'язку з організацією маркетингу та менеджменту для промислового підприємства.
6.	Фінансове та інвестиційне	Формування ефективного ринку інформаційних ресурсів. Обмін інформацією на комерційній основі. Контроль рентабельності функціонування інформаційної системи.

Характерною особливістю інформаційних систем в логістиці є наявність зворотного зв'язку. Сукупність виробничо-збутової системи, органів логістичного управління і системи збору, передачі, зберігання і переробки інформації утворюють «замкнутий контур».

Таким чином, сучасні інформаційні технології, під якими розуміється вся сукупність методів обробки інформації в рамках обґрунтування прийнятих управлінських рішень, спрямовані на задоволення певних вимог, що пред'являються до цієї інформаційної системи.

В даний час значно зросли вимоги ринку до параметрів виробів і, перш за все, до їх якості. Сталося це внаслідок переважання пропозиції над попитом, наявності надлишкових виробничих потужностей і т.д. Звідси випливає, що успіху в конкурентній боротьбі може досягти той, хто найбільш раціональним чином побудував своє виробництво, економічні показники якого знаходяться на оптимальному рівні. Це досягається (крім інших заходів) шляхом: зниження витрат, пов'язаних зі створенням і зберіганням запасів; скорочення часу поставок; більш чіткого дотримання термінів поставки; збільшення гнучкості виробництва, його пристосованості до умов ринку; підвищення якості виробів; збільшення продуктивності. І для досягнення цих цілей не останнє місце займає логістизація інформаційних потоків.

Ставлення до інформації як до ресурсу означає, що за аналогією з іншими виробничими ресурсами (фінансами, устаткуванням, технологією) повинен існувати механізм управління ними на базі сучасних ІТ. Висловлюваний підхід з точки зору управління інформаційним потоком дає можливість отримання і використання нових знань, що впливають на весь хід логістичних процесів.

Тому можна говорити про величезний потенціал використання інформаційних потоків. Застосування існуючих принципів інформаційного менеджменту визначає ефективність використання інформаційних потоків в логістиці. Інформаційний менеджмент охоплює системи планування, організації, координації та контролю інформаційної діяльності і процесів з метою поліпшення діяльності підприємства. Вкрай важливо, що інформаційний менеджмент може розглядатися як елемент логістично-інформаційної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кальченко А.Г. Логістика: Підручник / А.Г. Кальченко. – К. : КНЕУ, – 2003. – 284 с.
2. Ельдештейн Ю.М. Логистика / Ю.М.Ельдештейн – М. : Гардарика, 2007. – 478 с.
3. Ларіна Р.Р. Впровадження інформаційних систем управління в діяльність регіональних логістичних систем / Р.Р. Ларіна // Маркетинг: теорія і практика. Зб. наук. праць СУДУ ім. Даля. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту, – 2004. – С. 142-147.
4. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії: Підручник / Є.В. Крикавський – Львів. : Національний університет «Львівська політехніка», Интелект-Захід, 2004. – 416 с.
5. Сток Дж.Р. Стратегическое управление логистикой / Дж.Р. Сток, Д.М. Ламберт : Пер. с 4-го англ. издания. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 797 с.
6. Попова А.Ю. Стратегия снижения рисков инвестиционной деятельности / А.Ю. Попова – Донецьк : Інститут економіки промисловості НАН України, 2008. – 270 с.
7. Цимбал Д.А. Синергетика информационных процессов. Закон информативности и его следствия / Д.А. Цимбал – М.: Наука, 2005. – 119 с.

INFORMATION FLOWS IN LOGISTICS**J. Akulova**

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»*

The problems and directions of forming of promoted industries. We discuss the development of a scientific basis, using the principles of information logistics and invoked summarize the main directions (aspects of) information-logistic approach in the development of enterprises in Ukraine.

Key words: information logistics, information systems, information flows, information logistics, information technology, information horizontal integration, vertical integration of information.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПОТОКИ В ЛОГИСТИКЕ**Ю. Акулова**

*Национальный технический университет Украины
«Киевский политехнический институт»*

Рассматриваются проблемы и направления формирования системы информационной поддержки промышленных предприятий. Обсуждаются вопросы развития научного базиса, использование принципов информационной логистики и приводится обобщение основных направлений (аспектов) информационно-логистического подхода в развитии предприятий Украины.

Ключевые слова: информационная логистика, информационная система, информационные потоки, логистическая информация, информационные технологии, горизонтальная информационная интеграция, вертикальная информационная интеграция.

УДК 336.14

БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ

Л. Алексеєнко, Б. Шулюк

Тернопільський національний економічний університет

Висвітлено концептуальні підходи до бюджетування у зарубіжній практиці з метою виокремлення найоптимальнішого для національної економіки. Обґрунтовано переваги та недоліки застосування методів бюджетування у вітчизняній практиці в контексті підвищення результативності витрачання бюджетних коштів. Аргументовано, що вибір методів, підходів та технологій бюджетування залежить від стану функціонування державних фінансів та соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: бюджетування, стратегічне й середньострокове бюджетне планування, державні фінанси, головні розпорядники бюджетних коштів, програмно-цільовий метод.

Розвиток ринкової економіки посилив увагу до підвищення добробуту та якості життя громадян завдяки застосуванню новітніх технологій бюджетування. Останнє відображає результат діяльності органів державної та місцевої влади, визначає рівень досягнення стратегічних пріоритетів, характеризує соціальну і правову захищеність громадян, розвиненість громадянського суспільства, впливає на функціонування державного та приватного секторів економіки.

В процесі здійснення бюджетування необхідно обов'язково змінювати і вдосконалювати методи планування соціально-економічних результатів діяльності міністерств та відомств, вимірювання цих результатів, а також форми звітності про їх виконання. Саме тому необхідно регулярно об'єктивно оцінювати досягнутий прогрес, впроваджувати позитивні та враховувати негативні аспекти при коригуванні бюджетних та соціальних реформ.

Теоретичні аспекти бюджетування ще не набули належного рівня зацікавленості з боку науковців, що зумовлює нерозробленість напрямів удосконалення функціональних елементів бюджетування у вітчизняній практиці. Окремі його аспекти розкрито в працях вітчизняних науковців, таких як: Б. Бабін, В. Базилевич, В. Дем'янишин, Т. Єфименко, І. Запатріна, Є. Іонін, О. Кириленко, Е. Лібанова, І. Лук'яненко, І. Луніна, В. Опарін, К. Павлюк, Пасічник, З. Перун, О. Рожко, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та ін. У цьому контексті заслуговують на увагу напрацювання відомих російських науковців: О. Аксененка, М. Афанасьєва, Ю. Бабакова, Г. Беленчук, В. Гамукіна, О. Лаврова, Г. Мироничевої, О. Шишкіна та інших. Однак головна увага в працях цих авторів приділена практичним питанням бюджетування та визначенню можливих шляхів розв'язання найважливіших проблем його реалізації. Тому питання активізації наукових зусиль, спрямованих на дослідження концептуально-методологічних засад бюджетування, є актуальним.

Метою запропонованої статті є дослідження концептуальних підходів застосування бюджетування та висвітлення його методології з метою вибору найефективнішої концепції його реалізації.

На основі позитивних результатів, отриманих до кінця 1980-х і 1990-х рр., багато країн (Австралія, Канада, Нова Зеландія й більшість країн Європейського Союзу) почали впроваджувати новітні технології бюджетування. Згадані країни використовували різноманітні методи та підходи, спрямовані на перетворення бюджету в ефективний інструмент управління бюджетом, підвищення результативності витрачання бюджетних ресурсів та отримання важливих для суспільства результатів.

Категорію «бюджетування» варто розглядати у вузькому та широкому розумінні. Так, у вузькому розумінні бюджетування – це процес управління видатками бюджету з урахуванням необхідності досяг-

нення суспільно важливих результатів від використання бюджетних коштів відповідно до пріоритетів державної політики. У широкому – бюджетування варто інтерпретувати як систему управління бюджетом, за котрої структура та обсяги фінансування бюджетних і державних цільових програм залежать від результатів діяльності їх виконавців. Тобто, перше пов'язане з реалізацією стратегічних цілей соціально-економічного розвитку держави, а друге – з виконанням функцій головних розпорядників бюджетних коштів.

Отже, таке розуміння бюджетування у науковій літературі відображене у двох концептуальних підходах – «сервісному» та «проблемно-орієнтованому». В основі першого знаходиться бюджетна послуга як одиниця відповідальності органів влади, при реалізації другого увага зосереджена на розв'язанні соціально-економічних проблем розвитку держави, регіону.

Змістовність першого підходу зображено на рисунку 1, на якому видно, що сфера повноважень головних розпорядників бюджетних коштів є основою для встановлення відповідальності за надання соціальних послуг. Вона визначається нормативно-правовою базою, що розмежує функції між органами державної і місцевої влади різних рівнів.

Рис. 1. Концептуальна модель бюджетування відповідно до «сервісного» підходу*

* Побудовано автором на основі джерел [1, с. 20–22; 3; 4]

Сфера повноважень поділяється на комплекс «продуктів діяльності» органів влади – бюджетні послуги (в галузі освіти, охорони здоров'я, культури і мистецтва тощо), які займають переважну частку у видатках місцевих бюджетів. Кожен із «продуктів діяльності» (кожну бюджетну послугу) закріплюють за конкретним органом влади. Для недопущення дублювання функцій розпорядників коштів при розподілі бюджетних послуг необхідно дотримуватися правила «одна послуга – один

орган». При цьому основою виступають цілі галузевих органів влади як на поточний період, так і на середньострокову перспективу, коли враховують стратегічні пріоритети держави.

Підсумки діяльності галузевих органів влади оцінюють результативними показниками, що відображають ступінь досягнення цілей програми. Цілі згаданих органів влади виражаються в характеристиках бюджетних послуг. Наприклад, у досягненні запланованих показників динаміки таких характеристик, як якість, обсяг, доступність, ціна для населення, собівартість бюджетної послуги тощо. Ці показники обов'язково включаються у контракти з відповідальними органами влади щодо виконання завдань програми. Таким чином, створюють систему мотивації та персональної відповідальності за досягнення визначених для органу влади результатів. Окрім того, контрактний підхід при виконанні державних цільових та бюджетних програм реалізують через складання щорічних звітів про результати діяльності виконавців програм.

Бюджетування, побудоване на «проблемно-орієнтованому» підході має ширшу сферу застосування (див. рис. 2). Галузеві органи влади, в межах сфери своєї діяльності та доведених середньострокових обсягів бюджетних асигнувань, визначають стратегічні цілі й пріоритети. Відповідно, останні формують із урахуванням проблем, що потребують розв'язання. Орієнтуючись на стратегічну мету, органи влади формують середньострокові пріоритети соціально-економічного розвитку держави, регіону. Останні, своєю чергою, розподіляють на тактичні завдання, що відображають у бюджетних програмах. Згадана програма містить результативні показники, за допомогою яких фіксують ступінь виконання наміченого тактичного завдання.

Рис. 2. Концептуальна модель бюджетування відповідно до «проблемно-орієнтованого» підходу*
 * Побудовано автором на основі джерел [1, с. 20–22; 3; 4]

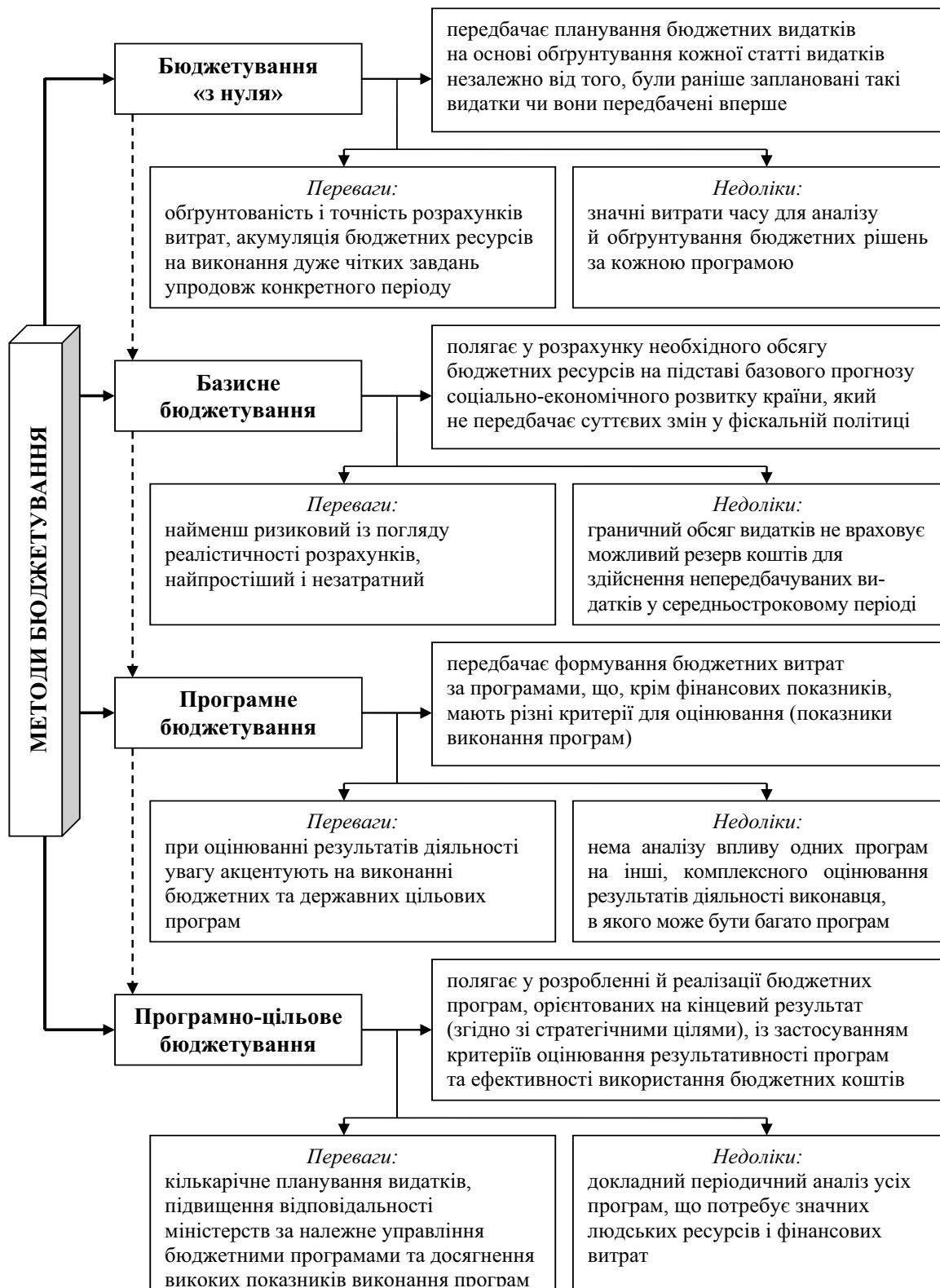

Рис. 3. Загальна характеристика методів бюджетування*

* Побудовано автором на основі джерел [1, с. 21; 2, с. 6–9; 5, с. 108–118]

При реалізації «проблемно-орієнтованого» підходу бюджетування застосовують адміністративну модель управління бюджетними видатками. Вона передбачає жорсткий адміністративний контроль, деталізовану регламентацію діяльності виконавців програм, застосування уніфікованого інструментарію рейтингових оцінок програм. Такі вимоги посилюють відповідальність галузевих органів влади щодо виконання запланованих завдань.

Досліджуючи концепції бюджетування, варто зазначити, що найпоширенішою у світовій бюджетній практиці є остання. Її використовують у таких економічно розвинутих країнах, як Велика Британія, Німеччина, Російська Федерація, Франція, Швейцарія тощо. Це зумовлено тим, що бюджетування організовують центральні органи влади, хоча їх діяльність не пов'язана з наданням бюджетних послуг населенню, а спрямована на розв'язання загальних проблем і завдань. Незважаючи на це, обидва підходи заслуговують на увагу, адже їх можна застосовувати у різних країнах залежно від методів та способів організації бюджетного процесу.

Бюджетування в системі державних фінансів України ґрунтоване на концепції програмно-цільового бюджетування. Адже згадане бюджетування узагальнило позитивні риси різних методів бюджетування, які використовували протягом десятиліть у багатьох країнах світу («бюджетування з нуля», «базисне бюджетування», «програмне бюджетування») і постійно вдосконалювали (див. рис. 3). Ідеологія програмно-цільового підходу полягає у переході від принципу утримання бюджетних установ до принципу отримання конкретних результатів від використання бюджетних коштів певною установою. Відповідно, щоб виміряти та оцінити ці результати, будь-які видатки бюджету за такого підходу мають бути затверджені у вигляді державної цільової та бюджетної програми, що має виконавця, мету та критерії оцінки її виконання. Згадані програми є складовими стратегічного планування і програмування соціально-економічного розвитку країни, ставши одним із засобів державної підтримки населення, що дає змогу системно і комплексно вирішувати соціальні проблеми, а також сприяти залученню вітчизняних та іноземних інвесторів, використовуючи державний статус програм.

Зважаючи на викладене, під поняттям «програмно-цільового бюджетування» необхідно розуміти технологію планування й управління бюджетними коштами у коротко- та середньостроковій перспективі. Воно передбачає розроблення і реалізацію державних цільових й бюджетних програм, орієнтованих на кінцевий результат (згідно зі стратегічними цілями), із застосуванням критеріїв результативності та ефективності використання коштів.

Таким чином, створення програмно-цільового бюджетування дало змогу переходу до дієвих форм ринкової кон'юнктури і формування багатовекторної структури пріоритетів. Тому програмно-цільові методи державного управління соціально-економічними процесами є актуальними та потребують гнучкіших і виваженіших підходів із огляду на зростаючу складність їх регулювання в умовах децентралізації управління в усіх сферах суспільного життя в Україні.

Отже, з метою підвищення дієвості органів державної та місцевої влади виникає необхідність зваженого підходу до вибору концепції бюджетування з урахуванням стану державних фінансів, необхідних витрат для фінансування державних цільових та бюджетних програм, соціально важливих для суспільства результатів та ін. При цьому врахування переваг і недоліків зазначених підходів та методів при формуванні бюджетної політики України сприятиме обґрунтуванню доходної частини бюджету та більш прозорому та раціональному використанню бюджетних коштів. Відтак, ефективна реалізація технологій бюджетування сприятиме людському розвитку, забезпечуватиме соціальну справедливість, рівність, добробут громадян та соціальну злагоду в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аксененко А. В.* Бюджетирование, ориентированное на результат: региональный опыт внедрения / А. В. Аксененко // *Финансы*. – 2009. – № 1. – С. 20–22.
2. *Афанасьев М. П.* Программный бюджет как инструмент повышения открытости бюджетного процесса / М. П. Афанасьев, А. А. Беленчук, А. М. Лавров // *АБиК. Финансовый журнал*. – 2011. – № 3. – С. 5–18.
3. *Бабаков Ю. А.* Основные модели результативного бюджетирования [Электронный ресурс] / Ю. А. Бабаков, Л. Н. Лисовцева. – Режим доступа: www.weblancer.net/download/portfolio/621522/621522.doc.
4. *Миронычева А. С.* Бюджетирование, ориентированное на результат. Подходы к организации результативного бюджетирования [Электронный ресурс] / А. С. Миронычева. – Режим доступа: http://www.skags.ru/management_spes/nirs/doklad/Mironi.pdf.
5. *Федосов В. М.* Бюджетна система: підруч. / За наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбов. літератури; Тернопіль: Екон. думка, 2012. – 871 с.

BUDGETING IN UKRAINE: A CONCEPTUAL BASIS OF BUILDING AND METHODOLOGICAL SOURCES

L. Alekseyenko, B. Shulyuk

Ternopil National Economic University

The conceptual approaches to budgeting in foreign practice for separation the best for the national economy are highlighted. The advantages and disadvantages of application of budgeting methods in domestic practice in the context to improve effectiveness of budget spending are substantiated. It is argued that the choice of methods, budgeting approaches and technologies depends on the functioning of public finances and socio-economic development of the country.

Key words: budgeting, strategic and medium-term budget planning, public finance, key spending units, program-target method.

БЮДЖЕТИРОВАНИЕ В УКРАИНЕ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОСТРОЕНИЯ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ

Л. Алексеенко, Б. Шулюк

Тернопольский национальный экономический университет

Освещены концептуальные подходы к бюджетированию в зарубежной практике с целью выделения оптимального для национальной экономики. Обоснованы преимущества и недостатки применения методов бюджетирования в отечественной практике у контексте повышения результативности расходования бюджетных средств. Аргументировано, что выбор методов, подходов и технологий бюджетирования зависит от состояния функционирования государственных финансов и социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: бюджетирование, стратегическое и среднесрочное бюджетное планирование, государственные финансы, главные распорядители бюджетных средств, программно-целевой метод.

УДК 336.773

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОХІДНОСТІ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ В УМОВАХ КРЕДИТУВАННЯ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ЧЛЕНСЬКИХ ВНЕСКІВ

В. Алексєєв, С. Алексєєва

Національний університет «Львівська політехніка»

У дослідженні розглянуто питання впливу членських внесків на доходність кредитної діяльності кредитної спілки. Зокрема обґрунтовано та проведено порівняння кредитної діяльності в умовах простих кредитів (без залучення специфічних видів внесків) та в умовах кредитування із залученням членських внесків. Визначено основні співвідношення, що визначають суму щомісячної оплати в ануїтетній схемі розрахунку та дохід кредитної спілки для різних умов кредитування (погашення кредитів). Визначено загальний вигляд рівняння для визначення процентної ставки, що повинна забезпечити бажаний рівень доходності, та вказано на методику його чисельного розв'язування. Визначено оцінку строку розрахунку за кредитом та вказано на методику визначення періоду для страхування фінансового ризику за наданим кредитом в умовах із залученням членських внесків кредитною спілкою.

Ключові слова: кредитна спілка, членські внески, доходність кредитної спілки.

Кредитні спілки є специфічним різновидом організацій, що поєднують у собі ознаки громадської організації та банку. В Україні історично так склалося, що на початку і в середині 90-х років ХХ ст. кредитні спілки відновлювали свою діяльність після тривалої перерви саме у статусі громадських організацій. Лише після прийняття Закону України «Про кредитні спілки» у грудні 2001 року [1] діяльність кредитних спілок отримала більш повноцінне й чітке визначення. Згідно Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [2] діяльність кредитних спілок було віднесено до компетенції «ДержФінПослуг» – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (зараз «НацКомФінПослуг» [3]), який фактично був утворений і почав працювати як регулятор лише у 2003 році. Фактично до прийняття та фактичного вступу у дію цих Законів на ринку фінансових послуг України кредитні спілки не відігравали суттєвої ролі і не розглядалися в якості серйозного гравця, оскільки перебували у невизначеному «напівлегальному» стані. Значною мірою саме це стало причиною помилкового тлумачення кредитних спілок як особливого виду господарюючих суб'єктів, про що згадує ряд науковців [4]. Через це також залишається недооціненим потенціал кредитних спілок у забезпеченні стабільності внутрішнього фінансового ринку, що виявляється у недосконалому чинному законодавстві та майже безальтернативному домінуванні банківської системи [5, 6].

До фінансових послуг дозволених Законом кредитним спілкам потрапили такі: надання кредитів, залучення депозитів, переказ коштів, надання гарантій та поручительств за членів спілки. Однак основою діяльності кредитних спілок і головним джерелом доходу все ж є надання кредитів. У теперішній ситуації для кредитних спілок єдиним ефективним шляхом боротьби за «виживання» на ринку фінансових послуг та посилення свого впливу на цей ринок залишається підвищення рівня капіталізації. Одразу слід відзначити орієнтацію цього дослідження на справжні кредитні спілки – такі, що створені і функціонують у виключній відповідності не лише букві і духу Закону [1], але й самій ідеї кредитної кооперації. Справді, деякі кредитні спілки створювалися свого часу лише «за формою» як кредитні спілки, а фактично були власністю лише кількох осіб, що вклали у них великі суми власних коштів – зазвичай, це були «породження» великих торговельних мереж, які шукали додаткові способи заробітку та підтримки основного бізнесу через споживче кредитування. У цьому дослідженні увагу

зосереджено на ефективному способі підвищення капіталізації кредитних спілок шляхом залучення членських внесків, пов'язаних із наданням кредитів.

Загалом членські внески членів кредитної спілки [1] можна поділяти за такими критеріями:

- *обов'язковість* – необхідність обов'язкового внесення;
- *збереження власності* – збереження права приватної власності на внесок після його сплати кредитній спілці;
- *платність* – наявність плати за користування внеском кредитною спілкою;
- *поворотність і строковість* – можливість повернення внеску члену кредитної спілки і наявність визначеного терміну повернення.

Останні два критерії можна ще поглибити, проте для подальшого розгляду тут це не доцільно. На основі перерахованих критеріїв можна класифікувати практично усі види внесків членів кредитної спілки від вступних до депозитних, проте ми виокремимо три основних види, які можна залучати при оформленні кредиту:

1. додаткові пайові внески,
2. цільові внески,
3. внески у резервний капітал.

Дамо коротку характеристику цих видів внесків.

Додаткові пайові внески залучаються на умовах поворотності. Вони можуть бути обов'язковими із залученням як періодичні внески членів спілки, або добровільними. Крім того ці внески можуть бути платними, тобто на них може бути нарахована плата. Додаткові пайові внески є власністю члена кредитної спілки та повертаються йому за його вимогою. Зауважимо, що не так давно цей вид внесків активно використовувався деякими кредитними спілками як альтернатива внескам на депозитний рахунок, які потребують ліцензування. Ідея пайових внесків, як таких, полягає у розподілі прибутку між членами кредитної спілки за результатами діяльності і, очевидно, це слід було б робити за результатами фінансового року.

Цільові внески – це цільові внески у додатковий капітал кредитної спілки. Вони належать членам кредитної спілки на правах приватної власності та можуть бути як обов'язковими, так і добровільними. Особливість їх у тому, що плата за користування цими внесками кредитною спілкою не нараховується, а повертаються ці внески лише після припинення членства у кредитній спілці. Цільові внески, порівняно із додатковими пайовими, з точки зору кредитної спілки є більш оптимальним видом внесків членів. Це пояснюється тим, що цей вид внесків не потребує плати за користування і перебуває у користуванні спілки досить тривалий час. Практичний досвід вказує на те, що досить легко переконати людину не виходити із членів спілки і не забирати цей внесок після одноразового користування послугами спілки, адже цільовий внесок залишається власністю члена спілки. Звичайно у кредитній спілці тут може виникнути потреба якимось більш очевидним чином аргументувати своїм членам вносити такі внески, ніж просто можливість повторного користування її послугами. Наприклад, можуть бути застосовані зниження процентних ставок за кредитами у разі наявності цільових внесків і т.п.

Внески у резервний капітал є неповоротними внесками членів кредитної спілки, які стають власністю кредитної спілки. Вони можуть бути обов'язковими і добровільними. Цей вид внесків покликаний формувати власний капітал кредитної спілки та забезпечити її більш високу фінансову стабільність. Проте тут є один очевидний недолік, закладений у законодавстві про кредитні спілки [1]: у разі ліквідації кредитної спілки залишок резервного капіталу зараховується до державного бюджету України. Суть цього недоліку власне у тому, що люди більш схильні вносити такі види внесків, які залишаються їх приватною власністю як членів кредитної спілки. Натомість резервний капітал належить кредитній спілці, тобто усім її членам разом, тобто, водночас, нікому. А формулювання вимоги щодо зарахування такого «нічийного» капіталу до держбюджету у разі ліквідації кредитної спілки ще більш посилює обережне ставлення членів до вкладання власних коштів у такий «неперспективний проект». Проте кращої альтернативи швидкому формуванню власного капіталу при одночасному забезпеченні зростання резервів за рахунок внесків членів кредитна спілка, все ж, немає, оскільки визначення якогось іншого виду обов'язкових неповоротних внесків видається менш обґрунтованим порівняно із внесками у резервний капітал.

Вдале поєднання у своїй роботі різних видів членських внесків може бути ключем до успішного зростання кредитної спілки. Саме такі справжні кредитні спілки, які послідовно дбають про поступове і постійне зростання, мають цікавити державу для забезпечення стабільності на ринку фінансових послуг та формуванні адекватної альтернативи банківському сектору. Хоча таке накопичення капіталу і відбувається повільно, проте воно неповоротне, гарантовано кероване національними інтересами держави та не залежить від зовнішніх впливів [5].

Основою у доходах кредитної спілки є проценти, що сплачують члени кредитної спілки за надані їм кредити. Отримані за рахунок цього кошти йдуть на виплати процентів за депозитами, адміністративні витрати на утримання персоналу та офісу і т.п. Відсотки по кредитах нараховуються на залишок суми кредиту, зазвичай із незмінною відсотковою ставкою впродовж усього строку дії кредитного договору. Найбільш типовою є щомісячна сплата відсотків і повернення частини суми кредиту. Найбільш популярною є ануїтетна схема розрахунків, коли сукупний щомісячний платіж однаковий впродовж усього строку користування кредитом. Тому ми використаємо для наших розрахунків саме такий вид оплат. Для того щоб визначити розмір річного доходу, отриманого від одного кредиту нам потрібно визначити яку суму процентів сплатить позичальник.

Отже, припустимо, що S – сума кредиту, p – місячна процентна ставка, N – строк у місяцях (в даному випадку припускаємо, що місяць є деяким фіксованим періодом сплати, і, навіть, не обов'язково календарним місяцем). Нехай $S_0 = \text{const}$ – сума щомісячної оплати, яка складається із нарахованих за останній місяць відсотків та суми часткової сплати суми кредиту (позначатимемо ці часткові сплати S_i , $i=1 \dots N$). Розглянемо послідовно структури оплат за місяцями у відповідності до обраної ануїтетної схеми виплат:

$$1: S_0 = S \cdot p + S_1,$$

звідки $S_1 = S_0 - S \cdot p,$

$$2: S_0 = (S - S_1) \cdot p + S_2,$$

звідки $S_2 = S_0 - (S - S_1) \cdot p =$

$$= S_0 - (S - (S_0 - S \cdot p)) \cdot p =$$

$$= S_0 - S \cdot p + (S_0 - S \cdot p) \cdot p = (S_0 - S \cdot p) \cdot (1+p),$$

$$3: S_0 = (S - S_1 - S_2) \cdot p + S_3,$$

звідки $S_3 = S_0 - (S - S_1 - S_2) \cdot p =$

$$= S_0 - (S - (S_0 - S \cdot p) - (1+p) \cdot (S_0 - S \cdot p)) \cdot p =$$

$$= (S_0 - S \cdot p) \cdot (1 + p + (1+p) \cdot p) =$$

$$= (S_0 - S \cdot p) \cdot (1 + 2p + p^2) = (S_0 - S \cdot p) \cdot (1+p)^2,$$

$$4: S_0 = (S - S_1 - S_2 - S_3) \cdot p + S_4,$$

звідки $S_4 = S_0 - (S - S_1 - S_2 - S_3) \cdot p =$

$$= S_0 - (S - (S_0 - S \cdot p) - (1+p) \cdot (S_0 - S \cdot p) - (1+p)^2 \cdot (S_0 - S \cdot p)) \cdot p =$$

$$= (S_0 - S \cdot p) \cdot (1 + p + (1+p) \cdot p + (1+p)^2 \cdot p) =$$

$$= (S_0 - S \cdot p) \cdot (1 + 3p + 3p^2 + p^3) = (S_0 - S \cdot p) \cdot (1+p)^3,$$

... ..

$$N: S_0 = (S - S_1 - S_2 - \dots - S_{N-1}) \cdot p + S_N,$$

звідки $S_N = S_0 - (S - S_1 - S_2 - \dots - S_{N-1}) \cdot p,$

а з допомогою методу математичної індукції не важко переконатися що

$$S_N = (S_0 - S \cdot p) \cdot (1+p)^{N-1}.$$

Тепер посумуємо часткові оплати за увесь строк:

$$\sum_{i=1}^N S_i = \sum_{i=1}^N ((S_0 - S \cdot p) \cdot (1+p)^{i-1}) = (S_0 - S \cdot p) \cdot \sum_{i=1}^N (1+p)^{i-1}$$

Враховуючи, що сума усіх часткових оплат суми кредиту повинна дорівнювати сумі кредиту S , а також враховуючи, що сума у правій частині останнього виразу є сумою N членів геометричної прогресії, перший член якої дорівнює 1, а знаменник $(1+p)$, отримаємо

$$S = (S_0 - S \cdot p) \cdot \frac{1 \cdot ((1+p)^N - 1)}{(1+p) - 1} = (S_0 - S \cdot p) \cdot \frac{(1+p)^N - 1}{p} \quad (1)$$

Звідси виразимо значення щомісячної сплати S_0 :

$$S_0 = S \cdot \frac{p}{1 - (1+p)^{-N}} \quad (2)$$

У формулі (2) ми використовуємо поняття місячної процентної ставки p , яка являє собою процентну ставку за один розрахунковий період з усіх N періодів. Хоч календарні місяці мають різну кількість днів, а кількість днів у році не є кратною 12, все ж, використовуючи звичну річну процентну ставку P , можна наближено визначати місячну проценту ставку співвідношенням $p = P/12$. Цього наближення буде цілком достатньо у наших подальших розрахунках для того, щоб зв'язати місячну процентну ставку для місяця тривалістю $\approx 30,5$ днів із річною процентною ставкою.

З'ясуємо поведінку значення S_0 при $p \rightarrow 0$ (при фіксованому N) та при $N \rightarrow \infty$ (при фіксованому p).

$$\begin{aligned} \lim_{p \rightarrow 0} S_0 &= \lim_{p \rightarrow 0} \left(S \cdot \frac{p}{1 - (1+p)^{-N}} \right) = S \cdot \lim_{p \rightarrow 0} \left(\frac{p \cdot (1+p)}{(1+p)^N - 1} \right) \\ &= S \cdot \lim_{p \rightarrow 0} (1+p) \cdot \lim_{p \rightarrow 0} \left(\frac{p}{(1+p)^N - 1} \right) = \\ &= S \cdot 1 \cdot \lim_{p \rightarrow 0} \left(\frac{(1+p)^N - 1}{p} \right)^{-1} = S \cdot \left(\lim_{p \rightarrow 0} \frac{(1+p)^N - 1}{p} \right)^{-1} = S \cdot N^{-1} = \frac{S}{N}. \end{aligned}$$

Отже, $S_0 \rightarrow S/N$ при $p \rightarrow 0$, що є цілком очевидним.

$$\lim_{N \rightarrow \infty} S_0 = \lim_{N \rightarrow \infty} \left(S \cdot \frac{p}{1 - (1+p)^{-N}} \right) = S \cdot p \cdot \left(1 - \lim_{N \rightarrow \infty} \frac{1}{(1+p)^N} \right)^{-1} = S \cdot p \cdot (1 - 0)^{-1} = S \cdot p$$

Як бачимо $S_0 \rightarrow S \cdot p$ при $N \rightarrow \infty$, тобто збільшення строку надання кредиту веде до зростання частки процентів і зменшення частки часткового погашення кредиту, що є очікуваним результатом. Таким чином, збільшення строку користування кредитом дозволяє збільшити дохід від його надання.

Доходність від кредиту на суму S при щомісячній сплаті за ануїтетною схемою S_0 виданого строком на N місяців (періодів) при місячній процентній ставці p становитиме:

$$D = \frac{N \cdot S_0 - S}{S} = \frac{N \cdot S_0}{S} - 1 \quad (3)$$

тобто, враховуючи формулу (2)

$$D = \frac{N \cdot p}{1 - (1+p)^{-N}} - 1 \quad (4)$$

Отже, формула (4) представляє відсоткове вираження доходності кредитної спілки при наданні кредиту на N місяців з місячною процентною ставкою p та з ануїтетною схемою погашення.

Тепер постає питання про розв'язування зворотної задачі: яка процентна ставка має бути встановлена по кредиту, щоб отримати доходність на рівні D_0 . Для цього використаємо вирази 2) та (3). Зокрема із (3) випливає, що

$$S_0 = \frac{D_0 + 1}{N} \cdot S$$

Прирівнюючи цей вираз до (2) отримаємо рівняння

$$S \cdot \frac{p}{1 - (1+p)^{-N}} = \frac{D_0 + 1}{N} \cdot S$$

Введемо для спрощення запису позначення

$$x := 1 + p, \quad A := \frac{D_0 + 1}{N} \quad (5)$$

Тоді

$$\frac{x - 1}{1 - x^{-N}} = A \Rightarrow x - 1 = A - \frac{A}{x^N} \Rightarrow (x - 1) \cdot x^N = A \cdot x^N - A,$$

тобто отримуємо рівняння виду

$$x^{N+1} - (A + 1) \cdot x^N + A = 0 \quad (6)$$

Розв'язки цього рівняння, очевидно, існуватимуть не залежно від значень параметрів N та A . Очевидний, на перший погляд, корінь $x=1$ насправді не може бути коренем рівняння, оскільки це означало би, що $p=0$, а це, зважаючи на умови поставленої задачі, неможливо. Проблема знаходження аналітичного розв'язку рівняння (6) у даному випадку, насправді, не принципова, оскільки, переписавши це рівняння у вигляді $x = A \cdot (1 - x^{-N}) + 1x = A \cdot (1 - x^{-N}) + 1$, його досить легко розв'язувати чисельно.

Дамо ще відповідь на таке питання: за який час сума часткових погашень разом із сплаченими процентами дорівнюватиме сумі наданого кредиту? Позначимо цей момент N' – фактично це число місяців (періодів) коли позичальник поверне позичену суму і почне приносити прибуток. Очевидно, $S_0 \times N' \geq S$ є умовою для визначення значення N' . Тобто,

$$N' \geq \frac{S}{S_0} = \frac{1 - (1+p)^{-N}}{p} \quad (7)$$

Значення N' є тим моментом у розрахунках позичальника із кредитором (у нашому випадку кредитною спілкою), до якого існує ризик втрати наданих у кредит коштів. Якщо, наприклад, говорити про забезпечення фінансового ризику (заставою чи страховкою), то достатньо мати таке забезпечення лише впродовж N' місяців. Збереження такого забезпечення на довший термін вже можна розглядати як забезпечення прибутку. Так, скажімо, у випадку надання кредиту строком $N=12$ місяців із місячною відсотковою ставкою $p=3\%=0,03$ розрахунки показують, що $N' \geq 9,954 \approx 10$, тобто час ризику втрати частини наданої суми становить приблизно 10 місяців. Отже, якщо кредитна спілка страхує лише ризик втрати суми наданого кредиту, то останні 2 місяці ця страховка вже непотрібна. При такій відсотковій ставці і наявності страховки на 12 місяців можна надавати кредит строком на 15 місяців і не продовжувати страховку на останні 3 місяці, оскільки за рік суму наданого кредиту фактично буде повернуто. Звичайно відкритим залишається питання щодо того, що краще, втратити прибуток чи зекономити на страхуванні. Проте у разі, коли позичальник повністю виконає свої зобов'язання, зекономлені на страхуванні кошти можна «додати» до свого прибутку.

У роботі кредитної спілки внески членів відіграють дуже важливу роль. Можна навіть стверджувати, що лише завдяки членським внескам спілка й існує. Адже саме ці внески є основою для формування капіталу спілки, в тому числі й власного. В силу того, що, як правило, рентабельність кредитної спілки залишає бажати кращого та й за визначенням кредитна спілка є неприбутковою організацією, прибуток може не бути достатньо ефективним інструментом для збільшення капіталу кредитної спілки. Насправді, витрати на виплату процентів по депозитам складають найбільшу частину витрат кредитної спілки. В умовах же конкурентної боротьби з банками для забезпечення своєї діяльності кредитні спілки змушені залучати депозитні внески, а для цього їм потрібно утримувати відсоткову

ставку по депозитам на рівні вище ніж по банківським депозитам для фізичних осіб. Щоб забезпечити виплату таких високих процентів по депозитам, це вимагає встановлення високих процентних ставок по кредитах. З іншого боку, знову ж таки та сама конкуренція з банками у сфері кредитування фізичних осіб та просто ринкові умови вимагають, щоб відсоток по кредиту у кредитній спілці був якщо не нижчим, то, принаймні, не набагато вищим ніж у банку. Таким чином приходимо до ситуації, коли прибуток кредитної спілки від основної діяльності знижується до мінімуму. Саме тому потрібен додатковий інструмент, який дозволив би майже невідчутно для членів кредитної спілки досягти стану, коли власний капітал дозволить забезпечувати прибуткову або, принаймні, беззбиткову діяльність.

Відсоткові ставки у кредитних спілках традиційно вищі ніж у банків. Проте у багатьох кредитних спілках Львова відсоткова ставка знаходиться на рівні 30%–36%. Багатьом споживачам кредитних послуг такі відсотки здаються великими. Насправді, детальний порівняльний аналіз умов кредитування у банках та у кредитних спілках вказує на те, що у сегменті невеликих за сумами кредитів банки, за рідким виключенням, досі не запропонували більш привабливих умов. Переважно це пов'язано із наявністю супутніх витрат у вигляді комісійних за оформлення і супровід кредиту, витрат на оформлення обов'язкової застави, тощо. Інколи при оформленні кредитів банки вдаються до маніпуляцій із відкриттям поточного чи карткового рахунку, на який переказують надані у кредит кошти. Ці додаткові послуги, очевидно, теж платні і оплачуються окремо. Так чи інакше сукупні витрати за кредитними зобов'язаннями перед банком можуть виявитися навіть менш вигідними ніж у випадку більш високих відсоткових ставок у кредитних спілках, оскільки останні зазвичай не вимагають сплати комісійних чи інших платежів за т.зв. «супутні послуги». Переважно перед позичальником лише при першому зверненні до кредитної спілки постає потреба сплатити одноразові обов'язкові вступні внески, які все ж таки мають досить символічний характер і становлять порядку 10-20 грн. Як правило відповідальні кредитні спілки не зловживають також правом зобов'язати своїх членів сплачувати обов'язкові періодичні членські внески. Зважаючи на останні тенденції у банківській сфері, коли великі українські банки викуповуються потужними іноземними інвесторами і отримують додатково дешевші порівняно із вітчизняними кредитні ресурси, можна говорити про те, що банки працюють переважно із використанням власного капіталу. А це означає, що більша ніж у кредитній спілці частина доходу від наданих кредитів становить прибуток банку, оскільки кредитні спілки змушені використовувати кошти, залучені у вигляді депозитних внесків своїх членів чи кредитів інших кредитних спілок або ж банківських кредитів.

Отже, у конкурентній боротьбі із банками та іншими кредитними спілками перед кредитною спілкою постає одразу кілька проблем:

- формування власного капіталу,
- номінальне зниження відсоткових ставок за кредитами,
- заохочення членів спілки до повторного кредитування.

Очевидним засобом для вирішення цих проблем є використання інструменту членських внесків. Якщо пов'язати із отриманням кредиту необхідність сплатити деякі види членських внесків, то можна досягнути необхідного ефекту. Розглядатимемо згадані раніше три види внесків, один з яких є неповоротним (у резервний капітал) і два поворотних, один з яких повертається одразу ж після остаточного розрахунку по кредиту (додатковий пайовий внесок), а другий залишається у кредитній спілці до моменту припинення членства (цільовий внесок у додатковий капітал). При цьому потрібно дати відповідь на такі питання:

1. Як зберегти попередній рівень доходності таким чином, щоб це не позначилося на позичальниках?
2. Як комбінувати різні види поворотних і неповоротних внесків, щоб заохотити позичальника до повторного кредитування у кредитній спілці у разі повторного виникнення у нього такої потреби?

Ці питання природним чином взаємопов'язані, тому сформулюємо таку задачу. Кредит на суму S надається за умов, якщо позичальник одноразово при оформленні кредиту сплачує внесок в резервний капітал у розмірі $z_0\%$ від суми кредиту та має цільовий внесок, що становить не менше $z_1\%$ від суми кредиту, і додатковий пайовий внесок, що складає $z_2\%$ від суми кредиту. Нам потрібно визначити як

вплине наявність внесків на загальну структуру доходу спілки при роботі з кредитом та визначити відсоткову ставку по такому кредиту, яка дозволить зберегти такий самий рівень доходу, як і у випадку без внесків.

Виходитимемо із міркувань, що додатковий пайовий внесок, цільовий внесок та внесок у резервний капітал мають бути утримані із суми кредиту, тобто кредит необхідно збільшити на суму внесків таким чином, щоб забезпечити дотримання вимоги відповідності часток внесків z_0, z_1, z_2 загальній сумі кредиту. Саме такий підхід є виправданим, оскільки однією із головних вимог є збереження сукупних витрат позичальника при розрахунках по кредиту на рівні, який би був при застосуванні лише нарахування процентів без внесення будь-яких внесків.

Отже, розпочнемо з того, що з точки зору позичальника при оформленні кредиту на суму S він насправді отримає на руки деяку суму S_{cu} , яка і складатиме для нього реальну суму позики. Справді, сума кредиту за договором, з якої нараховуватимуться відсотки, $S = S_{cu} + S \times z$, де $z = z_0 + z_1 + z_2$ – частка внесків, що утримуються із суми кредиту. Очевидно, що при цьому сукупні витрати позичальника збільшуються за рахунок неперворотного внеску на суму $z_0 \times S$. Крім того, його витрати збільшаться на суму відсотків, нарахованих на суму утриманих з нього внесків. Залежно від наміру позичальника припинити членство у кредитній спілці після остаточного розрахунку по кредиту можна розглядати випадки, коли частка внесків, що залишаються у кредитній спілці z_{cu} становить $z_{cu} = z_0$ або $z_{cu} = z_0 + z_1$. В дійсності, якщо позичальник не планує припинити членство у кредитній спілці з його точки зору цільовий внесок є теж його витратами, які він понесе при користуванні кредитом, тобто $z_{cu} = z_0 + z_1$. Але з точки зору кредитної спілки сума цільового внеску, що залишається у власності позичальника, не є її доходом. Дохід від наявності такого внеску у користуванні кредитної спілки може виникнути лише за рахунок використання суми цього внеску, наприклад, для надання кредитів (в тому числі коли нараховуються відсотки на суму цього внеску, якщо її утримано із суми наданого позичальнику кредиту). Тому, коли ми говоримо про кредитну спілку, $z_{cu} = z_0$.

Відповідно формули (2) та (3) набудуть вигляду

$$S_0 = S \cdot \frac{p}{1 - (1 + p)^{-N}} = \frac{S_{cu}}{1 - z} \cdot \frac{p}{1 - (1 + p)^{-N}} \quad (8)$$

$$D = \frac{N \cdot S_0 - (S_{cu} + S \cdot (z - z_{cu}))}{S_{cu}} = \frac{N \cdot S_0}{S_{cu}} - \frac{1 - z_{cu}}{1 - z} \quad (9)$$

тобто позичальником кредитній спілці буде сплачено за користування кредитом (аналог формули (4)) відсоток, який складатиме

$$D_{cu} = \frac{N \cdot p}{(1 - (1 + p)^{-N}) \cdot (1 - z)} - \frac{1 - z_{cu}}{1 - z} \quad (10)$$

Із формули (9) випливає, що

$$S_0 = \frac{S_{cu}}{N} \cdot \left(D_{cu} + \frac{1 - z_{cu}}{1 - z} \right)$$

Враховуючи (8) одержимо

$$\frac{S_{cu}}{1 - z} \cdot \frac{p}{1 - (1 + p)^{-N}} = \frac{S_{cu}}{N} \cdot \left(D_{cu} + \frac{1 - z_{cu}}{1 - z} \right),$$

тобто

$$\frac{p}{1 - (1 + p)^{-N}} = \frac{1 - z}{N} \cdot \left(D_{cu} + \frac{1 - z_{cu}}{1 - z} \right)$$

Використавши аналогічні до (5) позначення

$$x := 1 + p, \quad A := \frac{1 - z}{N} \cdot \left(D_{cu} + \frac{1 - z_{cu}}{1 - z} \right) \quad (11)$$

одержимо

$$\frac{x-1}{1-x^{-N}} = A$$

тобто знову приходимо до рівняння виду (6).

Загалом формули (9), (10) справедливі для механізму розрахунків, при якому позичальник повинен повернути повністю усю суму кредиту S і лише після цього йому може бути повернено поворотні внески (додатковий пайовий і, можливо, цільовий). Насправді, остаточний розрахунок за кредитом може здійснюватися із врахуванням того, що у позичальника наявні деякі суми поворотних внесків, які можуть бути використані на погашення цього кредиту. Це означає, що як тільки різниця залишку заборгованості по кредиту та суми поворотних внесків досягне значення, яке не перевищує суми щомісячної сплати S_o , то позичальник може розрахуватися остаточно. Таким чином це означатиме, що строк користування кредитом зменшиться з N місяців (періодів) до N_o місяців (періодів). Отже, можемо сформулювати ще дві задачі, які нам потрібно розв'язати:

1. Визначити розмір щомісячної оплати S_o' , при якому позичальник розраховуватиметься повних N місяців (періодів).
2. Визначити строк N_o остаточного розрахунку по кредиту при тому ж значенні щомісячної оплати S_o .

Обидві задачі, як і раніше, передбачають надання кредиту за умови необхідності внесення поворотних та неповоротних членських внесків, сума яких має бути утримана із суми кредиту.

Розв'язок першої задачі є доволі очевидним: сума часткових погашень має бути зменшена на суму поворотних внесків. Тобто позичальник за N місяців (періодів) має повернути суму $S' = S \times (1 - z + z_{cu})$, оскільки $z - z_{cu}$ буде часткою його поворотних внесків. Відповідно щомісячна оплата повинна становити

$$S_o' = \frac{S' \cdot p}{1 - (1+p)^{-N}} = \frac{S \cdot p \cdot (1 - z + z_{cu})}{1 - (1+p)^{-N}} = S_o \cdot (1 - z + z_{cu}) \quad (12)$$

Для розрахунку строку N_o припускаємо, що остаточний розрахунок здійснюється лише через кратне число місяців (періодів), якщо після оплати планового платежу залишок заборгованості по кредиту, не перевищує суму наявних поворотних членських внесків позичальника $S \times (z - z_{cu})$. Зауважимо, що у разі, коли позичальник має намір припинити членство, то $z_{cu} = z_0$, а інакше $z_{cu} = z_0 + z_1$. Отже,

$$S \cdot (z - z_{cu}) \geq S - \sum_{i=1}^{N_o} S_i$$

де N_o – місяць (період) у якому відбувається остаточний розрахунок ($N_o < N$), S_i – сума часткового погашення у i -му місяці (періоді), S – сума кредиту, $(z - z_{cu})$ – частка (від суми кредиту) поворотних внесків. Ми вважатимемо, що позичальник повинен залишитися членом кредитної спілки і він не повинен забирати внески, що повертаються у разі припинення членства. Як було показано при виведенні формули (2) часткові погашення суми кредиту утворюють геометричну прогресію і, згідно з (1), їх сума може бути представлена аналітично виразом:

$$\sum_{i=1}^{N_o} S_i = (S_o - S \cdot p) \cdot \frac{(1+p)^{N_o} - 1}{p} = S \cdot \frac{(1+p)^{N_o} - 1}{(1+p)^N - 1}$$

$$S \cdot (z - z_{cu}) \geq S - S \cdot \frac{(1+p)^{N_o} - 1}{(1+p)^N - 1}, \Rightarrow (1+p)^{N_o} \geq 1 + (1 - z + z_{cu}) \cdot ((1+p)^N - 1),$$

тобто маємо оцінку для N_o :

$$N_o \geq \log_{1+p} (1 + (1 - z + z_{cu}) \cdot ((1+p)^N - 1)), \quad (13)$$

або, що те саме

$$N_0 \geq \frac{\ln(1 + (1 - z + z_{cu}) \cdot ((1 + p)^N - 1))}{\ln(1 + p)}$$

З урахуванням того факту, що внаслідок наявності поворотних внесків, які повертаються при остаточному розрахунку, остаточний розрахунок по кредиту реально може бути здійснено не за N місяців, а за N_0 місяців, запишемо відсоток доходу від наданого кредиту (аналог формул (3) та (9)):

$$D_{cu} = \frac{N_0 \cdot S_0 - S_{cu}}{S_{cu}} = \frac{N_0 \cdot S_0}{S_{cu}} - 1 \quad (14)$$

Аналогічно до (4), використавши (8), матимемо

$$D_{cu} = \frac{N_0 \cdot p}{(1 - z) \cdot (1 - (1 + p)^{-N})} - 1 \quad (15)$$

Із (8) та (14) одержимо

$$\frac{S_{cu}}{1 - z} \cdot \frac{p}{1 - (1 + p)^{-N}} = \frac{S_{cu} \cdot (D_{cu} + 1)}{N_0} \Rightarrow \frac{p}{1 - (1 + p)^{-N}} = \frac{(1 - z) \cdot (D_{cu} + 1)}{N_0}$$

тобто, використовуючи аналогічні до (5) та (11) позначення

$$x := 1 + p, \quad A := \frac{(1 - z) \cdot (D_{cu} + 1)}{N_0} \quad (16)$$

знову прийдемо до рівняння виду (6).

Порівнюємо дохід кредитної спілки при наявності внесків та без них в умовах, коли ми говоримо про надання у кредит однієї і тієї ж суми S_{cu} строком на N місяців (періодів) з місячною відсотковою ставкою p .

Спочатку порівнюватимемо доходи за формулою (10) та за формулою (4):

$$\begin{aligned} & \left(\frac{N \cdot p}{(1 - (1 + p)^{-N}) \cdot (1 - z)} - \frac{1 - z_{cu}}{1 - z} \right) / \left(\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1 \right) = \\ & = \frac{1}{1 - z} \cdot \left(\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1 + z_{cu} \right) / \left(\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1 \right) = \\ & = \frac{1}{1 - z} \cdot \left(1 + \frac{z_{cu}}{\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1} \right) > 1 \end{aligned}$$

Тут приріст доходу є очевидним, оскільки з'являється додаткова оплата у вигляді нарахованих на внески відсотків та за рахунок сплати неповоротних внесків.

Тепер порівнюємо доходи за формулою (15) та за формулою (4):

$$\begin{aligned} & \left(\frac{N_0 \cdot p}{(1 - z) \cdot (1 - (1 + p)^{-N})} - 1 \right) / \left(\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1 \right) = \\ & = \frac{1}{1 - z} \cdot \left(\frac{N_0}{N} \cdot \left(\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1 \right) + \frac{N_0}{N} - 1 + z \right) / \left(\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1 \right) = \\ & = \frac{1}{1 - z} \cdot \left(\frac{N_0}{N} + \frac{\frac{N_0}{N} - 1 + z}{\frac{N \cdot p}{1 - (1 + p)^{-N}} - 1} \right) > 1 \end{aligned}$$

Тут приріст доходу може здаватися неочевидним. Проте співвідношення $N_o/N > 1 - z$ повинно виконуватися хоча б із тих міркувань, що схема розрахунків передбачає нарахування відсотків на суму внесків, утриманих із суми наданого кредиту. Крім того, методика розрахунку значення N_o враховує той факт, що залишок невиплаченої позичальником суми не перевищує суми поворотних внесків, тобто сума часткових погашень кредиту принаймні має перевищувати реально надану позичальнику у користування суму S_{cu} . При цьому розподіл часткових сплат у щомісячних платежах такий, що змінюється у напрямку зростання із кожним новим місяцем (періодом) і, оскільки утворює геометричну прогресію, то в середньому становить S/N для всього строку з N місяців. Проте більша частина часткових погашень зосереджена ближче до кінця терміну остаточного розрахунку. Тому середня сума часткових погашень за N_o місяців є меншою ніж N . Очевидно,

$$\frac{S}{N} \geq \frac{S \cdot (1 - z + z_{cu})}{N_o} > \frac{S \cdot (1 - z)}{N_o},$$

тобто $N_o/N > 1 - z$.

Отже, як бачимо, залучення членських внесків може бути аналогом інструменту комісійних платежів банківської сфери і джерелом збільшення доходності кредитної спілки. Натомість на відміну від комісійних платежів членські внески, по-перше, не оподатковуються і, по-друге, можуть стати інструментом заохочення позичальників до повторного кредитування. Наприклад, шляхом введення деяких поступок у відсоткових ставках позичальникам, що мають визначену суму поворотних внесків (цільових чи додаткових пайових). Таким чином, уміле регулювання розмірів членських внесків, відсоткових ставок та строків кредитування дозволить не лише збільшити реальні доходи, власний капітал, але долучити членів кредитної спілки до більш активної участі у користуванні її фінансовими послугами. Наприклад, людина, що вже має певну суму заощаджень у вигляді поворотних внесків в кредитній спілці, з великою імовірністю почне надавати перевагу фінансовим послугам власне кредитної спілки, якщо відчуватиме певну «пільговість» цих послуг. З часом інформація про такі переваги пошириться серед знайомих цієї людини, які теж вирішать скористатися послугами кредитної спілки. З психологічної точки зору їх вже інколи може й не цікавитиме власне вартість послуг, оскільки вони вважатимуть за краще дещо більше сплатити за них, але скористатися ними у зручному та комфортному режимі, який підтверджено позитивним досвідом. З іншого боку, візуальне зменшення відсоткових ставок по кредитах наблизить умови кредитування до кращих умов банків, що дозволить ефективніше з ними конкурувати. І, наостанок, головним аргументом на користь використання членських внесків є банальна необхідність швидко формувати власний капітал, який дозволяє уже цілком реально покращувати умови надання фінансових послуг, в тому числі й зменшувати відсоткові ставки по кредитах за рахунок зменшення частки залучених коштів для надання цих кредитів.

У даній роботі було розглянуто проблему переходу кредитної спілки із звичайної системи кредитування на основі схеми розрахунків з ануїтетом на систему кредитування із членськими внесками, що утримуються із суми кредиту, а саме:

- було виведено розрахункові формули для визначення доходності при використанні нової системи кредитування (формули (10) та (15)) та обґрунтовано факт появи додаткової доходності (за інших рівних умов);
- було показано як за наявності членських внесків має змінитися сума щомісячної оплати, щоб розрахунок по кредиту здійснювався за той самий проміжок часу (формула (12));
- було визначено зменшення строку остаточного розрахунку по кредиту у випадку збереження розміру щомісячної оплати на тому ж рівні, що й без залучення членських внесків (формула (13));
- крім того, вказано на те, як розв'язати задачу про визначення відсоткової ставки по кредиту для забезпечення необхідного рівня доходності (рівняння (6) з позначеннями (5), (11) або (16)).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 № 2908-III: Редакція від 11.08.2013 / Верховна Рада України – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України, 2002. – № 15, ст.101.
2. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III: Редакція від 02.03.2013 / Верховна Рада України – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України, 2002. – № 1, ст.1.
3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] – 2014. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua>.
4. Алексеев И.В., Алексеева Н.Б. Кредитные союзы Украины: природа и проблемы // Научный информационный журнал «Бизнес информ» (ХНЕУ) – Харьков: 2011. – Т. 1, № 2. – С. 34-36.
5. Алексеев В.І. Математична модель оцінки залежності національних фінансових інститутів від зовнішніх впливів // Фізико-математичне моделювання та інформаційні технології. – Львів: ЦММ ІППММ НАН України, 2013. – Вип. 17. – С. 9–16.
6. Алексеев В. І. Оцінка впливу іноземного капіталу на національні фінансові інститути // Одинадцята відкрита наукова конференція ІМФН: Збірник матеріалів та програма конференції [«PSC IMFS 11»], (Львів, 13–14 червня 2013 р.). – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 93–94.

STUDY OF INCOME OF CREDIT UNION WITHIN LOAN CONDITIONS INVOLVING MEMBER FEES

V. Alekseyev, S. Alekseyeva

Lviv Polytechnic National University

The study considered the impact of member fees on the profitability of credit activities of the credit union. In particular, a comparison is justified and credit activities under ordinary loans (without the involvement of specific types of member fees) and credit conditions involving dues. The basic relations are defined for the monthly payment within annuity scheme and income of credit union for different loan conditions (repayment). Determined the general form of the equation to find the interest rate, providing the desired level of profitability and it contains the numerical solution technique. The estimation of the loan term and the calculation method of finding specified period for insurance of financial risk on loans in conditions of involving credit union member fees.

Key words: credit union, membership dues, profitability of credit union.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДОХОДНОСТИ КРЕДИТНОГО СОЮЗА В УСЛОВИЯХ КРЕДИТОВАНИЯ С ПРИВЛЕЧЕНИЕМ ЧЛЕНСКИХ ВЗНОСОВ

В. Алексеев, С. Алексеева

Национальный университет «Львовская политехника»

В исследовании рассмотрен вопрос влияния членских взносов на доходность кредитной деятельности кредитного союза. В частности обосновано и проведено сравнение кредитной деятельности в условиях простых кредитов (без привлечения специфических видов взносов) и в условиях кредитования с привлечением членских взносов. Определены основные соотношения, определяющие сумму ежемесячной оплаты в аннуитетной схеме расчетов и доход кредитного союза для разных условий кредитования (погашения кредитов). Определён общий вид уравнения для нахождения процентной ставки, обеспечивающей желаемый уровень доходности, и указана методика его численного решения. Определена оценка срока расчёта по кредиту и указана методика нахождения периода для страхования финансового риска по выданному кредиту в условиях с привлечением членских взносов кредитным союзом.

Ключевые слова: кредитный союз, членские взносы, доходность кредитного союза.

УДК 331.108.45 + 331.361 : 658.3

ПІДГОТОВКА ТА ПЕРЕПІДГОТОВКА КАДРІВ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНО-КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ФАХІВЦІВ

І. Алексєєв, М. Костюк

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті розглянуто шляхи вдосконалення системи підготовки й перепідготовки адміністративно-управлінського персоналу. Зокрема запропоновано створення системи професійно-кар'єрного просування найбільш здібних до адміністрування працівників, у якій кожен працівник має чітко бачити свій можливий професійно-кар'єрний шлях, а менеджмент підприємства вибудовує наступність у зайнятті певних посад і формує таким чином професійно-кар'єрний цикл відповідної посади.

Ключові слова: адміністративно-управлінський персонал; система професійно-кар'єрного просування працівників, професійно-кар'єрний шлях, професійно-кар'єрний цикл відповідної посади.

Сучасна економіка пред'являє нові вимоги до адміністративно-управлінського персоналу підприємств. Особливо це стосується підприємств, що мають інноваційне спрямування своєї діяльності та розвитку, до яких, безперечно, належать машинобудівні підприємства. Поряд з інженерними кадрами, від яких залежить інноваційний характер як продукції, що виробляється, так і технологій, які застосовуються для забезпечення високої якості виробів, а також задоволення екологічних умов виробництва, певним новітнім вимогам мають відповідати й працівники адміністративно-управлінських підрозділів. Значною мірою такі працівники мають справу з прийняттям технічних рішень, а тому й відповідним чином повинні підвищувати свою кваліфікацію, оновлювати знання. Це також зумовлюється тим, що сучасна економіка є економікою знань [1]. Отож, оновлення професійних знань та навичок персоналу стає неодмінною передумовою кваліфікаційного зростання кожного працівника, ефективного функціонування виробничого колективу і фінансово-економічної успішності підприємства.

Необхідність навчання упродовж життя стає нагальною потребою для кожної людини незалежно від сфери діяльності. Натомість особливо така потреба є очевидною упродовж професійного життя, тобто в той період, коли людина безпосередньо потребує щоденного оновлення знань. Такі знання означають обізнаність у новітніх технологіях, процедурах прийняття рішень, організаційних аспектах управління колективами, розумінні переваг і недоліків власного підприємства, а також підприємств-конкурентів.

Таким чином, виникає потреба у вдосконаленні підготовки і перепідготовки кадрів, у створенні відповідної системи по роботі з персоналом, що сприяла б неперервному навчанню й перепідготовці як для кожного робочого місця, так і для кар'єрного просування окремих, найбільш здібних і придатних для керівної роботи фахівців. Різні аспекти зазначеної проблеми вже віддавна досліджують вітчизняні вчені [2; 3; 4 та ін.]. Окремо слід наголосити на участі вищих навчальних закладів у цьому важливому процесі для усіх підприємств, а надто для підприємств машинобудування. Проблеми взаємодії промислових, у тому числі й машинобудівних, підприємств з навчальними закладами усіх рівнів акредитації широко вивчаються науковцями, оскільки мають значний вплив на ефективність окремих підприємств і економіки в цілому [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Незважаючи на достатньо глибокі дослідження широкого кола вчених, в країні досі не склалася дієва система професійно-кар'єрного просування кадрів службовими сходінками. Натомість потреба у такій системі є навіть перезрілою. Відсутність відповідної системи, або навіть організаційного механізму пошуку й зацікавлення у професійному зростанні дестимулює здібних працівників, які за

умов вільного виїзду за кордон переходять в іноземні компанії, підсилюючи конкурентів вітчизняних підприємств.

З огляду на зазначені проблеми, слід зробити висновок щодо необхідності формування такої системи, яка б дозволяла кожному працівнику чітко бачити свою професійну перспективу, або інакше – професійно-кар'єрний шлях на конкретному підприємстві. У свою чергу менеджмент підприємства має бачити перспективи зростання й самовдосконалення своїх працівників, їх поступове (відповідно до віку) виведення з тих чи інших посад і оновлення кадрів. Такий процес можна назвати професійно-кар'єрним циклом, коли на зміну старшим колегам приходять молоді. Питання не лише у віці працівників чи більш прогресивному, інноваційному їх погляді на процеси, що складають зміст діяльності підприємства. Питання саме у створенні відповідної системи. Адже різні люди у різний спосіб реалізують себе: одним це вдається упродовж тривалого часу і тоді говорять про те, що час не владний над ними; а інші реалізують себе дуже швидко – хто у молодому, а хто у середньому віці. Після цього настає творчий застій, який не може задовольняти не лише власників підприємства, інвесторів, але й рядових працівників, оскільки від конструкторсько-технологічного і адміністративно-управлінського персоналу надто залежить результативність діяльності усього виробничого колективу. Адже інноваційний характер продукції, прогресивний рівень устаткування, що використовується, залежать, насамперед, від інженерних кадрів і адміністраторів. Робітники, якими б сумнінними вони не були, не можуть компенсувати застарілі фізично й морально верстати, не можуть забезпечити точність і чистоту обробки металів та подальше складання за встановленими технологіями деталей, які виготовлені із значними порушеннями допусків і посадок. Постійне підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів для виконання нових, більш складних завдань є необхідністю в сучасних умовах трансформації економіки, реконструкції та переоснащення підприємств, зміни профілю їхньої діяльності. Нагальність такої динамічної роботи з персоналом є також відповіддю на європейський вибір нашої країни. Необхідність вбудовуватися у нові умови, які викликані потребою узгодження нових для України умов співробітництва з країнами Євросоюзу, диктуватимуть саме такий підхід до роботи з персоналом підприємств. Взаємодія з економічними партнерами вимагатиме пристосування до іншого, ніж раніше, поділу праці, освоєння інших видів продукції, впровадження інших технологічних процесів, а також інших методів управління. Усе це неодмінно потребуватиме зміни форм підготовки й перепідготовки кадрів, налаштування їх на постійне самовдосконалення.

Одним з важливих аспектів побудови нової системи є теоретичне обґрунтування низки категорій, що складатимуть її засадничу базу. По-перше, слід визначити, що саме ми розуміємо під системою професійно-кар'єрного просування працівників. Така система має включати комплекс організаційно-економічних складових, що сприяє виявленню потенційних претендентів на найвищі посади на підприємстві і їх просуванню за кар'єрними сходинками відповідно до певної сфери діяльності. При цьому, як показує практика провідних вітчизняних підприємств і зарубіжних компаній, а також кадрові рішення щодо призначень у державній службі, просування за посадами має відбуватися за певною системою, з урахуванням перспективи обіймання найвищого для конкретної особи щабля управління. Визначити для кожного працівника його потенціал і можливість займати ту чи іншу посаду – це одне з найважчих завдань, до розв'язання якого у зарубіжних компаніях залучають як фахівців відповідного технічного профілю, так і психологів. Загальновідомо, що далеко не кожен управлінець нижчої ланки може зайняти місце у середній ланці, а менеджер середньої ланки посісти місце серед керівників вищої ланки управління.

Також не потребує доведення необхідність підготовки заміни кожному працівнику з числа адміністративно-управлінського персоналу, так як і на будь-якій іншій посаді (спеціаліста чи робітника). Це дозволяє зробити висновок про певний цикл для кожної посади, змістом якого є перебування при певних обов'язках окремо взятої людини – фахівця з конкретною спеціальністю і кваліфікацією. Такий професійно-кар'єрний цикл певної посади є висхідною складовою частиною системи професійно-кар'єрного просування працівників. Тільки розуміння тих обставин, за яких конкретна особа спочатку (спочатку для себе щодо цієї посади) займає певну посаду, а з часом залишає її, дозволяє усвідомити зміст категорії «професійно-кар'єрний цикл певної посади». Із зміною персоналії на певній посаді змінюються й зазначені цикли. Цикл пов'язаний з конкретним фахівцем. Водночас усвідомлення

циклічних змін окремих осіб на одній і тій самій посаді дає розуміння плинності кадрів і необхідності підготовки заміни. Ефективна діяльність окремих адміністративно-управлінських підрозділів і підприємства в цілому беззаперечно залежать від роботи конкретних виконавців, а в часовому вимірі – від діяльності посадовців у кожному із зазначених циклів. Поняття «професійно-кар'єрного циклу певної посади» є другою важливою категорією, яка поряд з категорією «системи професійно-кар'єрного просування працівників» складає сферу зацікавленості керівників підприємства. Для економічних інтересів окремого працівника ці категорії навряд чи становлять цікавість.

Економічні, а також для певної категорії найбільш амбітних працівників фахові інтереси слід пов'язувати з третьою категорією, якою є «професійно-кар'єрний шлях». Якщо говорити про цей «шлях», то він складається з послідовності «професійно-кар'єрних циклів» різних посад, які певна особа обіймає упродовж своєї діяльності на конкретному підприємстві. Для адміністративно-управлінського працівника цей шлях є кар'єрними сходами, які він долає відповідно до своїх здібностей, амбіцій, а також відповідно до бачення вищого керівництва щодо його здатності обіймати певні посади. Важливою обставиною для кар'єрного сходження є збіг не лише особистих даних працівника з функціями, що належить виконувати на певній посаді, а й з баченням вищого керівництва такої відповідності особи завданням, які необхідно вирішувати посадовцю у майбутньому.

Таким чином, побудова «системи професійно-кар'єрного просування працівників» є необхідною передумовою підвищення ефективності виробничої діяльності машинобудівних підприємств, а також підприємств інших видів економічної діяльності. При цьому важливим стимулюючим для адміністративно-управлінських працівників є розуміння неперервності підвищення кваліфікації задля просування своїм професійно-кар'єрним шляхом. Водночас розуміння як рядового працівника, так і вищого керівництва щодо професійно-кар'єрної циклічності для кожної посади зумовлює необхідність складання відповідних перспективних і поточних планів підготовки й перепідготовки кадрів. Такі плани мають враховувати як власну базу підприємства для проведення відповідних заходів безпосередньо на робочих місцях: стажування, тимчасове виконання інших посадових обов'язків тощо, так і взаємодію з навчальними закладами. Для адміністративно-управлінського персоналу такими навчальними закладами мали б бути університети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т. економ. прогнозування; Фенікс, 2003. – 1008 с.
2. Волкова Л. Підготовка та перепідготовка кадрів в енергетичному секторі / Л. Волкова // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 2. – С. 33-37.
3. Данилишин Б., Куценко В. Формування нової парадигми підготовки кадрів у контексті інтеграції України в світову економічну систему / Б. Данилишин, В. Куценко // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 4. – С. 14-18.
4. Данюк В. Модель фахівця з управління персоналом і економіки праці / В. Данюк // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 6. – С. 8-12.
5. Алексєєв І.В. Аналізування складу і ролі первинних ланок підготовки та використання кадрів / І.В. Алексєєв, О.П. Волошин // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: зб. наук. пр. Вісник національного університету «Львівська політехніка». – Львів: НУ «ЛП», 2012. – № 721. – С. 275-279.
6. Вікулова А. Проблеми комерціалізації результатів інноваційної діяльності ВНЗ України / А. Вікулова // Формування ринкової економіки в Україні: зб. наук. пр. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2013. Випуск 29, ч. 1. – С. 64-68.
7. Волошина В. Поняття конкурентного потенціалу вищого навчального закладу / В. Волошина // Формування ринкової економіки в Україні: зб. наук. пр. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2013. Випуск 29, ч. 1. – С. 79-84.
8. Грішнова О.А. Людський капітал формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Знання, 2001.
9. Дзюба С.Г., Снігова С.Н. Про взаємодію ринку праці з ринком вищої освіти.: «Регіональні проблеми

- зайнятості і ринку праці», Всеукраїнська наук.-практ. Конференція (2004, 13-14 травня, Тернопіль). Матеріали. –Тернопіль: Економічна думка, 2004.
10. *Запорожан Л.П., Запорожан М.С., Сапачов В.М.* Політика в галузі освіти і підвищення кваліфікації: «Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці», Всеукраїнська наук.-практ. конференція (2004, 13-14 травня, Тернопіль). Матеріали. –Тернопіль: Економічна думка, 2004.
  11. *Іванова Л.В.* Освіта та професійна підготовка як чинники розвитку людського капіталу: «Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці», Всеукраїнська наук.-практ. конференція (2004, 13-14 травня, Тернопіль). Матеріали. –Тернопіль: Економічна думка, 2004.
  12. *Мороз А.С.* Аналіз макроекономічних та мікроекономічних факторів надавання послуг з кадрової підготовки виробництва / Алексеев І.В., Мороз А.С. // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку: Зб. наук. пр. Вісник НУ «Львівська політехніка». – Львів: НУ ЛП, 2007. – № 577. – С. 461-465.

SPECIALISTS TRAINING AND RETRAINING AS A COMPONENT OF PERSONNEL PROFESSIONAL-CAREER GROWTH

I. Alekseyev, M. Kostyuk

Lviv Polytechnic National University

Considered the essence of the definition of the perfect training and retraining for administrative and management staff. Offer to create personnel professional-career growth system for able administrative and management staff, where each worker see own professional-career way, but plant owner and top management formed a professional-career cycle of certain posts.

Key words: administrative and management staff; personnel professional-career growth system; professional-career way; professional-career cycle of certain post.

ПОДГОТОВКА И ПЕРЕПОДГОТОВКА КАДРОВ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КАРЬЕРНОГО РОСТА СПЕЦИАЛИСТОВ

И. Алексеев, М. Костюк

Национальный университет «Львовская политехника»

В статье рассмотрены пути совершенствования подготовки и переподготовки административно-управленческого персонала. В частности предложено создание системы профессионально-карьерного продвижения наиболее способных к администрированию работников, в которой каждый работник может четко видеть свой возможный профессионально-карьерный путь, а менеджмент предприятия выстраивает очередность занятия определенных должностей и формирует таким образом профессионально-карьерный цикл определенной должности.

Ключевые слова: административно-управленческий персонал; системы профессионально-карьерного продвижения работников; профессионально-карьерный путь; профессионально-карьерный цикл определенной должности.

УДК: 336.1

МІСЦЕ І РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ УКРАЇНИ

П. Андрєєв

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено підходи українських та зарубіжних вчених до визначення державного фінансового контролю, державного внутрішнього фінансового контролю та його структури. Визначено сутність державного внутрішнього фінансового контролю як важливої складової системи управління державними фінансами України.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, державний внутрішній фінансовий контроль, внутрішній контроль, внутрішній аудит, Центральний підрозділ гармонізації

Ефективність системи управління державними фінансами визначається збалансованим функціонуванням усіх її складових, дотриманням чинного законодавства, а також досягненням цілей державними установами у найбільш економний, ефективний та результативний спосіб.

Впорядковане та ефективне використання державних коштів є однією з головних передумов належного розпорядження державними фінансами та ефективності рішень, що приймаються міністерствами та іншими державними органами. Важливу роль у досягненні цієї мети відіграє державний фінансовий контроль (далі – ДФК) та державний внутрішній фінансовий контроль (далі – ДВФК) зокрема.

З урахуванням інтеграційних процесів в Україні постала необхідність приведення національної системи державного фінансового контролю у відповідність до міжнародних принципів та стандартів.

Вивчення проблеми ефективності використання ресурсів держави знаходимо ще у працях А. Сміта. Тема ефективності системи управління державними фінансами та продуктивності державної діяльності знайшла широке висвітлення у працях представників американської школи теорії державного управління, зокрема, В.Вільсона, Ф. Джойса, Д. Озборна, М. Хольцера та ін. Вивченню сутності системи державного фінансового контролю серед зарубіжних вчених присвятили свої праці А.Аренс, Дж Лоббек, Ш.Бланкарт, Дж.Ваттс, Р. де Конінг, Л.Олофссон, Манфред ван Кастерен, Ян ван Тайнен, К.Стентон, у тому числі серед російських вчених – С.Е. Прокоф'єв, В.К.Сенчагов, С.О.Шохін, та ін., серед українських авторів – М.Т. Білуха, І.К. Дрозд, І.М. Іванова, І.О. Лютий, Є.В. Мних, Н.І. Рубан, І.Б. Стефанюк, М.Г. Тимохін, О.О. Чечуліна, І.Ю. Чумакова, І.Я. Чугунов, В.Г. Швець, О.А. Шевчук, М.І. Шутов, та ін..

Так, А. Сміт у своїй праці «Дослідження про природу та багатства народів» (1776 р.) досить критично висловлювався стосовно ефективності використання коштів держави, приділивши особливу увагу проблемі накопичення капіталу та «непродуктивним витратам». Так, А. Сміт багаторазово підкреслював: «накопичення, – ключ до багатства нації, кожен, хто зберігає, – добродій нації, а кожен марнотрат – її ворог». Стосовно «непродуктивних витрат» А. Сміт писав: «...Правитель з усіма своїми судовими чиновниками та офіцерами, армія та флот являють собою непродуктивних працівників. Вони є слугами суспільства та утримуються на частину річного продукту праці іншого населення...» [1, С. 194 – 195].

В. Вільсон, публікуючи есе «Наука державного управління» (1887 р.) та ряд інших праць, намагався прискорити розвиток державного управління шляхом вивчення «організації та методів роботи урядових установ», з метою наступного визначення «по-перше, того, що уряд спроможний належним

чином виконати, та, по-друге, яким чином можливо досягти цілей з найбільшою можливою продуктивністю, та мінімально можливими витратами коштів чи енергії» [2].

Один із авторів опублікованої в США у 1993 році книги «Оновлення уряду» («Reinventing Government») Девід Озборн згодом написав розділ книги Інституту прогресивної політики «Мандат на зміни», в якому містився заклик до встановлення у федеральному уряді системи бюджетування, орієнтованої на продуктивність, яка б змістила акцент з контролю над статтями бюджету на підвищення відповідальності менеджерів за досягнення результатів; розвитку критеріїв продуктивності для федеральних програм; бюджетування на основі результатів діяльності; винагороді агентств, котрі домоглися цих результатів. Автор також закликає до ревізії системи державної служби, скасування федеральних програм, які не досягли своєї мети, та запровадження бюджетування «орієнтованого на майбутнє». Кінцевою метою дослідження було перенесення акценту в процесі бюджетування з контролю за статтями бюджету і витратою грошей до концентрації уваги на досягненні результатів та економії грошей.

В українській науковій літературі існують різні підходи до визначення державного внутрішнього фінансового контролю та державного внутрішнього фінансового контролю як важливої його складової (табл. 1).

І.Б. Стефанюк зазначає, що ДФК недоцільно розвивати лише в напрямі вдосконалення інспектування: ревізія не є інструментом дослідження та забезпечення ефективного й результативного використання навіть державних ресурсів, не кажучи вже про ресурси приватних підприємницьких структур і населення. Серед складових системи ДФК він виділяє три підсистеми: 1) державний внутрішній фінансовий контроль (далі – ДВФК); 2) урядовий (централізований) фінансовий контроль (УФК); 3) парламентський фінансовий контроль (ПФК). [3, С.14–17].

Таблиця 1

Підходи до визначення державного фінансового контролю

Автор	Визначення
І.М. Іванова	Державний фінансовий контроль не здійснюється заради контролю, а є невід’ємним елементом управлінської діяльності держави та інструментом в прийнятті ефективних та оптимальних рішень у сфері управління державними фінансами.
І.Ю. Чумакова	ДФК являє собою регламентовану нормами права діяльність органів державної влади та державного управління, що реалізується через систему спостереження і перевірки законності, фінансової дисципліни, доцільності та ефективності процесів формування, розподілу і використання грошових фондів і фінансових ресурсів, що належать державі або залишаються у суб’єкта фінансових правовідносин при виконанні власних функціональних обов’язків у зв’язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів, отриманням кредитів з державного бюджету чи під гарантії уряду України.
В.В. Гулько	ДФК – здійснювана уповноваженими державними органами система спостереження і перевірки процесу фінансової діяльності.
Л.В. Гуцаленко, В.А. Дерій, М.М. Коцупатрий	ДФК – різновид фінансового контролю, що здійснюється відповідними органами державного фінансового контролю. Він полягає у встановленні фактичного стану справ щодо дотримання вимог чинного законодавства на підконтрольному об’єкті, спрямований на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в ході формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів, що належать державі, а також використання коштів, що залишаються у суб’єкта фінансових правовідносин у зв’язку з наданими пільгами за платежами до бюджетів, державних позабюджетних фондів та кредитів, отриманих під гарантії Кабінету Міністрів України. Завданням державного фінансового контролю є забезпечення законності, ефективності, фінансової дисципліни і раціональності у ході формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів, що належать державі.
І.Б. Стефанюк	ДФК – безпосереднє здійснення фінансового контролю (в усіх його формах) органами державної влади й державного правління, так і законопроектної й нормотворчої діяльності та методологічного забезпечення цього контролю; міжгалузеву координацію контрольно-ревізійної роботи в системі органів державної влади; розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень та запобігання їм у майбутньому.

Джерело: [3,4,5,6].

Вагомим є внесок Роберта де Конінга, одного з ідеологів розробки та впровадження системи фінансового управління та контролю в державному секторі в країнах членах ЄС. На його думку, державний внутрішній фінансовий контроль (ДВФК) слід вважати частиною всієї сфери державних фінансів, що поширюється від формулювання національного бюджету, через затвердження та виконання бюджету до казначейського, фіскального управління та управління боргом, охоплюючи бухгалтерський облік, звітність, закупки, внутрішній контроль, тощо. Він підкреслює, що ДВФК відводить питанням внутрішнього контролю в державному секторі визначальне місце у реформі державних фінансів.

Визначаючи структуру ДВФК формулою: «ДВФК = ВК + ЦПГ, де ВК = ФУК + ВА», автор наголошує, що країни мають фокусуватися на розвитку наступних трьох складових ДВФК:

1. Системи фінансового управління та контролю (ФУК)
2. Функціонально незалежний внутрішній аудит (ВА)
3. Центральний підрозділ гармонізації (ЦПГ) – централізований підрозділ, відповідальний за гармонізацію та координацію формування, впровадження та удосконалення ФУК та ВА [7].

Фахівці Європейської Комісії визначають ДВФК як структуровану модель, що має допомогти національним урядам у побудові сучасного середовища для контролю за їхніми доходами та видатками. Метою ДВФК є забезпечення достатньої гарантії того, що операції відбуваються відповідно до визначених принципів фінансового управління, прозорості, ефективності, результативності та економності, так само як і відповідно до чинного законодавства та бюджетних вимог.

Вони підкреслюють, що ДВФК реалізується відповідно до міжнародних стандартів та кращої практики ЄС з метою забезпечення оптимального підходу щодо реформування традиційної національної системи контролю. Центральним елементом ДВФК є концепції управлінської відповідальності та функціонування незалежного децентралізованого внутрішнього аудиту. ДВФК не фокусується на техніках бюджетування та обліку (також внутрішній контроль може рекомендувати вдосконалення до цих систем), а також не включає інспекційні завдання та індивідуальні покарання у випадку виявлення шахрайства чи серйозних порушень. Державний внутрішній контроль виконує превентивну роль та ставить за мету вплив відповідних систем з метою попередження виникнення корупції та шахрайства. Державний внутрішній фінансовий контроль сам по собі є об'єктом зовнішньої оцінки зі сторони Вищої аудиторської установи [8].

Зовнішній аудит визначається Декларацією INTOSAI Lima, прийнятою 1977 року на IX з'їзді INTOSAI, якою визначені принципи аудиту, а також Мексиканською декларацією незалежності, прийнятою на XIX Конгресі Міжнародної організації Вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), що зібрався у Мехіко [9, 10].

Так, згідно з визначенням Лімської декларації керівних принципів контролю, «контроль є не самоціллю, а невід'ємною частиною регуляторної системи, мета якої полягає у своєчасному виявленні відхилень від прийнятих стандартів та порушень принципів, законності, ефективності та економії витрачання матеріальних ресурсів на ранніх етапах, що дозволяло б у кожному конкретному випадку вносити відповідні корективи, притягти винних до відповідальності, отримати відшкодування збитків та перешкодити або принаймні ускладнити повторення виявлених порушень у майбутньому.» [9].

Для ДВФК основними міжнародними стандартами є INTOSAI, Керівні принципи внутрішнього контролю в державному секторі, Меморандум Інституту внутрішніх аудиторів (ІА) щодо внутрішнього аудиту в Європі [11,12,13].

На думку фахівців Європейської Комісії, ДВФК базується на трьох стовпах (принципах його організації та функціонування), наведених на рисунку 1.

Перший стовп «Управлінська підзвітність – фінансове управління і контроль» передбачає, що управлінці усіх рівнів як щодо державних надходжень, так і щодо витрат, мають бути підзвітними за діяльність, яка ними здійснюється – не лише на рівні політики виконання, але й на рівні політики фінансового управління та контролю. Перший рівень контролю має бути на рівні управлінців (за витрачання ресурсів). Це означає, що кожен державний керівник відповідальний за формування та реалізацію систем належного фінансового управління та контролю (ФУК) щодо виконання завдань планування, розробки програм, бюджетування, обліку, контролінгу, звітування, архівування та моніторингу.

Важливим інструментом, який може використовуватися як частина системи контролю для визначення ризиків та ризикових сфер є оцінка ризиків. У разі використання такого інструменту, ризики мають бути оцінені, ними потрібно управляти у відповідності до організаційної політики. Оцінка ризиків здійснюється управлінцями, а не внутрішніми аудиторами.

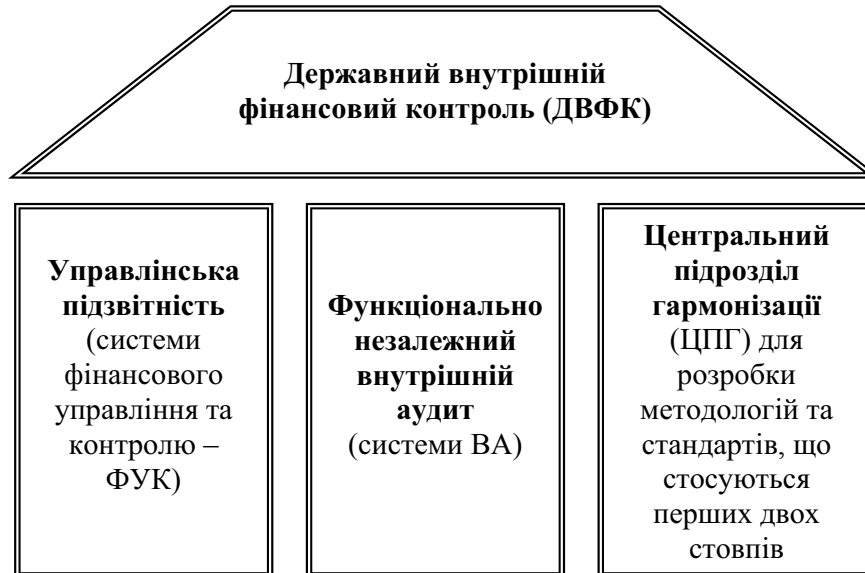

Рис. 1. Три стовпи, на яких базується ДВФК

Другий стовп «Функціонально незалежний внутрішній аудит» проголошує, що організації, пов'язані з бюджетними коштами, повинні мати функціонально незалежний внутрішній аудит, який би надавав підтримку управлінцям через об'єктивну оцінку існуючих систем контролю. Аудитори мають звітуватися безпосередньо вищому керівництву, однак не залежати від думки керівника щодо того, як проводити аудит. Це демонструється тим фактом, що внутрішній аудит не є частиною Департаменту управління фінансами, але напряду зв'язаний із найвищим управлінським рівнем. Роль аудиторів полягає в оцінці відповідності (адекватності) систем внутрішнього контролю, які сформовані управлінцями, у випадку необхідності вказуванні на слабкості чи наданні рекомендацій для покращення. Ця роль офіційно визначена та пояснена у Хартії внутрішнього аудиту, документі, що підписується керівником та аудитором. Робота аудитора має здійснюватися на основі набору правил та етичних принципів, що базуються на професійних якостях та стандартах, а не на управлінських вказівках. Цей набір правил та етичних норм як правило прописаний у документі, який називається Кодекс етики внутрішнього аудитора. Останній підписується аудитором під час їх сертифікації та набуття статусу «державного внутрішнього аудитора».

Аудитор значно відрізняється від традиційного «інспектора та ревизора». Основними особливостями діяльності аудитора є те, що він:

- оцінює адекватність існуючих систем із точки зору економності, ефективності та результативності, вказує на потенційні слабкості, що можуть поставити під загрозу досягнення цілей організації;
- надає керівнику рекомендації щодо того де та як вдосконалити систему;
- у жодному випадку не залучається до управлінських завдань (окрім його безпосередніх завдань із аудиту), а відповідальність не може бути перерозподілена;
- оцінює та рекомендує; однак, саме керівник приймає рішення щодо доцільності впровадження цих рекомендацій.
- не приймає санкцій чи покарань; це залишається за керівником у випадку виявлення систематичних помилок, а при серйозних порушеннях та/чи зловживаннях, цим займаються правоохоронні органи.

Важливо відмітити, що кінцева відповідальність залишається за керівником.

Третій стовп «Центральний підрозділ гармонізації є рушієм до змін». Маючи достатньо часу, необхідного для впровадження ДВФК та враховуючи границі завдань із гармонізації ДВФК на всіх рівнях управління, дуже важливо мати на місці центральну структуру – яка називається Центральний підрозділ гармонізації (ЦПГ) – наділений повноваженнями для управління розвитком ДВФК. ЦПГ відповідальний за розвиток та поширення методологій із внутрішнього контролю та аудиту, що базуються на міжнародних стандартах та кращій практиці, а також за координацію впровадження нового законодавства щодо управлінської підзвітності (систем фінансового управління і контролю) та внутрішнього аудиту. Фахівці наголошують, що найкраще місце для ЦПГ - Міністерство фінансів. На їх думку, роль ЦПГ в успішності впровадження та розвитку ДВФК настільки велика, що в реальності ця концепція перетворюється на частину ДВФК [8].

Сутність та сферу поширення державного фінансового контролю в Україні визначено статтею 2 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Так, головними завданнями органу державного фінансового контролю є здійснення *державного фінансового контролю* за наступними напрямками: використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів; правильністю визначення потреби в бюджетних коштах та взяттям зобов'язань; ефективним використанням коштів і майна; станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, державних фондах, фондах загальнообов'язкового державного соціального страхування, бюджетних установах і суб'єктах господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах, в установах та організаціях, які отримують (отримували у періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів, державних фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно (далі - підконтрольні установи); за дотриманням законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу щодо державного і місцевих бюджетів; дотриманням законодавства про державні закупівлі; діяльністю суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені законодавством до підконтрольних установ, за рішенням суду, винесеним на підставі подання прокурора або слідчого для забезпечення розслідування кримінальної справи.

Крім того, в абзаці другому статті 2 визначено, що державний фінансовий контроль забезпечується органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, перевірки державних закупівель та інспектування.

У Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року (далі – Концепція), схваленій розпорядженням Кабміну від 24 травня 2005 р. № 158-р, наголошується на підвищенні відповідальності та підзвітності керівників за управління фінансовими ресурсами держави. Концепція визначає методологічні й організаційні засади державного внутрішнього фінансового контролю та спрямована на поліпшення бюджетного процесу, підвищення ефективності функціонування державних фінансів, що має вирішальне значення для економічного розвитку України і суспільного добробуту, а також виконання завдань, передбачених планом дій Україна – ЄС, що можливо досягти шляхом системного вдосконалення діяльності органів державного й комунального секторів, підвищення рівня культури державного управління [14].

Понятійна база державного внутрішнього фінансового контролю, визначена в Концепції, ґрунтується на вимогах ЄС до управління державними фінансами, згідно з цим, державний внутрішній фінансовий контроль повинен забезпечити належне (законне, економічне, ефективне, результативне та прозоре) управління державними фінансами і розглядається як сукупність трьох складових: внутрішній контроль, внутрішній аудит та гармонізація внутрішнього контролю та аудиту.

Згідно з Концепцією базовим принципом державного внутрішнього фінансового контролю є чітке розмежування внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит повинен визначати, яким чином здійснюється внутрішній контроль, включаючи способи попереднього контролю.

Внутрішній контроль – інструмент управління, що дає змогу керівництву органів державного і комунального сектору перевірити стан виконання завдань органу. Метою цього процесу є забезпечення достатньої впевненості керівництва зазначених органів у досягненні належного рівня економії,

ефективності і результативності відповідно до завдань органів; достовірності фінансової, статистичної і управлінської звітності; у виконанні встановлених законодавством та керівництвом норм і правил; належному захисті активів від втрат. За створення та функціонування адекватної структури внутрішнього контролю відповідає керівництво органів державного і комунального сектору.

Внутрішній аудит – діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій (забезпечення впевненості в межах розумного у досягненні органами державного і комунального сектору мети та функціонуванні системи управління у спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності) і консультацій. Метою внутрішнього аудиту є надання незалежних та об'єктивних рекомендацій і консультацій, спрямованих на удосконалення діяльності органів державного і комунального сектору, підвищення ефективності процесів управління, сприяння досягненню мети такими органами. Внутрішній аудит може проводитися централізовано та децентралізовано – уповноваженим самостійним підрозділом, підпорядкованим безпосередньо керівництву органу державного чи комунального сектору, але функціонально незалежним від нього, в самому органі або в межах його системи управління [14].

Отже, вітчизняна система ДФК розглядається як трирівнева модель, у якій найвищим рівнем контролю є централізований зовнішній контроль від імені Уряду та Парламенту (рис. 2).

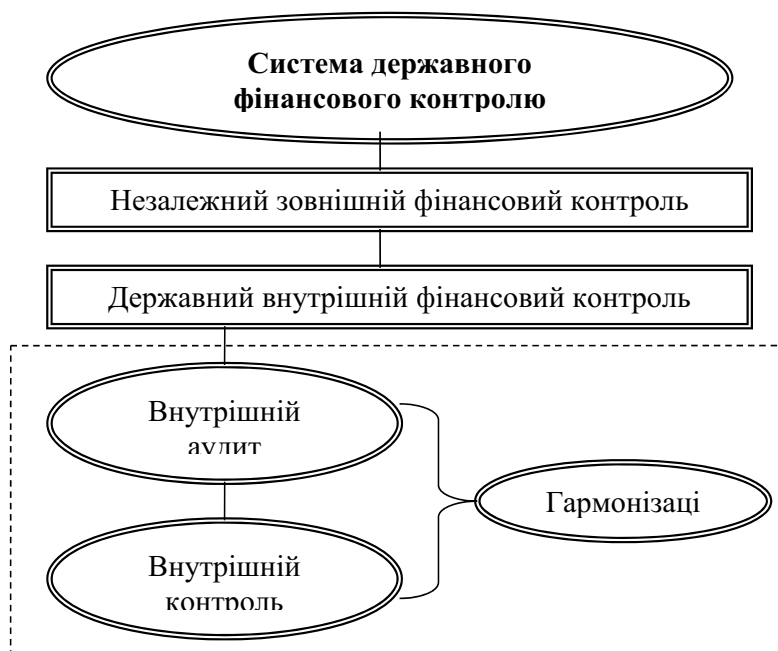

Рис. 2. Модель системи державного фінансового контролю в Україні

З метою забезпечення такого контролю на другому рівні діють децентралізовані підрозділи внутрішнього аудиту, які оцінюють та підтримують ефективність системи внутрішнього контролю. Останній є найнижчим рівнем, на якому базується система державного фінансового контролю. Внутрішній аудит та внутрішній контроль, базуючись на відповідальності та підзвітності керівника організації будь-якого рівня, й утворюють систему державного внутрішнього фінансового контролю.

У статті 26 Бюджетного кодексу України чітко визначено обов'язкове запровадження внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту (базових компонентів європейської моделі ДВФК) в органах державного сектору. Персональну відповідальність за впровадження та ефективне функціонування цих компонентів покладено на керівників усіх рівнів – від головного розпорядника (міністра, голови органу тощо) до розпорядників нижчого рівня та керівників окремих підрозділів в установі.

Слід зазначити, що внутрішній контроль є постійним управлінським процесом, який охоплює всі операції кожної структурної одиниці організації, а не разовою подією. При цьому, внутрішній конт-

роль має забезпечувати визначення і аналіз ризиків діяльності організації з метою їх попередження чи обмеження. Внутрішній контроль не можна ототожнювати з контрольно-ревізійною роботою, оскільки внутрішня контрольно-ревізійна робота є лише незначною складовою частиною системи внутрішнього контролю.

Відповідно до статті 26 Бюджетного кодексу України, внутрішнім контролем є комплекс заходів, що застосовуються керівником для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності бюджетної установи та її підвідомчих установ. Внутрішнім аудитом є діяльність підрозділу внутрішнього аудиту в бюджетній установі, спрямована на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю [15].

Стратегією управління державними фінансами, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013р. № 774-р «Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами», чітко визначено основні складові системи управління державними фінансами

Важливе місце серед складових системи управління державними фінансами України належить державному внутрішньому фінансовому контролю та незалежному зовнішньому фінансовому контролю, які, по суті, й формують систему державного фінансового контролю в Україні (рис. 3).

Рис. 3. Складові системи управління державними фінансами України

Згідно зі Стратегією розвитку системи управління державними фінансами державний внутрішній фінансовий контроль повинен забезпечувати належне (економічне, ефективне, результативне та прозоре) управління державними фінансами та передбачає здійснення внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та їх гармонізації [16].

В Україні на період реформи до 2017 року функції ЦПГ виконує Департамент гармонізації державного внутрішнього фінансового контролю Держфінінспекції України, на який покладено повноваження щодо підтримки ДВФК шляхом розробки рекомендацій, інструкцій, методик організації внутрішнього контролю та проведення внутрішнього аудиту, надання внутрішнім аудиторам консультацій з питань застосування нормативної бази у сфері внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту, здійснення

зовнішніх оцінок якості внутрішнього аудиту, організації та проведення навчальних заходів, у тому числі за підтримки міжнародних експертів, а також підготовки щорічних звітів про функціонування системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в державних установах тощо.

Отже, державний внутрішній фінансовий контроль (ДВФК) є важливою складовою системи управління державними фінансами, що:

- базується на системі фінансового управління та контролю, системі внутрішнього аудиту, а також їх гармонізації, що забезпечується Центральним підрозділом гармонізації;
- має забезпечувати належне (економічне, ефективне, результативне та прозоре) управління державними фінансами;
- дає змогу досягти керівникам усіх рівнів поставлених завдань, а також зменшити кількість проблемних питань, пов'язаних з діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади;
- сприяє державному управлінню в умовах зміни середовища, потреб і пріоритетів суспільства та держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аникин А.В.* Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1985. – 367 с.
2. Джей Шафритц Альберт Хайд Классики теории государственного управления: американская школа. – М., Издательство Московского университета, 2003. – 800 с.
3. *Стефанюк І.Б.* Державний фінансовий контроль: проблеми ідентифікації й визначення системи / І.Б. Стефанюк // *Фінанси України.* – 2009. – № 11. – С. 12 – 19.
4. *Іванова І.* Державний фінансовий контроль у забезпеченні економічної безпеки України : автореф. дис. канд. наук: 21.04.01 – 2007. – Режим доступу: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%86\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%86$).
5. *Чумакова І.Ю.* Державний фінансовий контроль: підручник / Чумакова І.Ю., Шульга Н.В.; за заг. ред.. О.А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2013. – 412 с.
6. *Гулько В.В.* Удосконалення механізму державного фінансового контролю в Україні / В.В. Гулько // *Актуальні проблеми економіки.* – 2010. – № 12 (114). – С.181 – 185.
7. PIFC: Public Internal Financial Control: a European Commission Initiative to Build New Structures of Public Internal Control in Applicant and Third-party Countries. – 2007. – 327 p.
8. Welcome to the World of PIFC. Public Internal Financial Control / European Commission. – European Communities, 2006. – 56 p. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/control/control_en.cfm#brochure_pifc.
9. Лимская декларация руководящих принципов контроля [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/604_001.
10. Мексиканська декларація незалежності [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Рахункової палати України. – Режим доступу: http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1013545?cat_id=32836.
11. International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intosai.org/news.html>.
12. Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector [Електронний ресурс] // INTOSAI Professional Standards Committee. – Режим доступу: <http://www.intosai.org/issai-executive-summaries/view/article/intosai-gov-9100-guidelines-for-internal-control-standards-for-the-public-sector.html>.
13. European confederation of institutes of internal auditing (ЕСІА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eciia.eu/downloads/archive_05/2005_02_ECIIA_PosPap_Intl_Auditing_in_Europe.pdf.
14. Про схвалення Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2005 № 158-р [Електронний ресурс] / Верховна рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-p>
15. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

16. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013р. № 774-р [Електронний ресурс] / Верховна рада України [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80>.

PLACE AND ROLE OF STATE INTERNAL FINANCIAL CONTROL IN SYSTEM MANAGEMENT BY PUBLIC FINANCES OF UKRAINE

P. Andreyev

Taras Shevchenko national university of Kyiv

Going of the Ukrainian and foreign scientists near determination of state financial control, state internal financial control and its structure are investigated. Essence of state internal financial control as important component control system by public finances of Ukraine is certain.

Key words: state financial control, state internal financial control, internal control, internal audit, Central harmonizations subdivision.

МЕСТО И РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО ВНУТРЕННЕГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ УКРАИНЫ

П. Андреев

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Исследованы подходы украинских и зарубежных ученых к определению государственного финансового контроля, государственного внутреннего финансового контроля и его структуры. Определена сущность государственного внутреннего финансового контроля как важной составной системы управления государственными финансами Украины.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, государственный внутренний финансовый контроль, внутренний контроль, внутренний аудит, Центральное подразделение гармонизации.

УДК 338.242

ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА БАЗІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ

Л. Анісімова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті узагальнено процесний підхід до побудови інтегрованої системи управління якістю на базі системи екологічного менеджменту з метою підвищення ефективності господарської діяльності.

Ключові слова: система менеджменту якості, міжнародні стандарти, конкурентоспроможність, інтегровані системи менеджменту, сертифікація, вимоги законодавства, екологічні переваги, сталий розвиток.

Удосконалення систем управління якістю в організаціях, забезпечення населення безпечною високоякісною продукцією, турбота про навколишнє середовище та раціональне використання природних ресурсів, а також покращення умов праці персоналу на робочих місцях – це орієнтири, до яких повинні прагнути підприємства для підвищення власної конкурентоспроможності та позитивного іміджу. Саме для довіри та регламентації відносин між учасниками світового ринку (виробниками, споживачами, постачальниками) були розроблені та впроваджені міжнародні стандарти, слідування яким у наш час є вирішальним фактором для утримання позицій на ринку. Використання інтегрованої системи менеджменту якості на підприємстві є успішним рішенням для підвищення конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародних ринках.

В різні часи дослідженню проблем управління якістю присвятили свої роботи такі науковці: О.В. Апілат, О.В. Арістов, Ю.В. Бібік, І.А. Будищева, А.В. Вакуленко, О.Г. Воронков, В.Г. Герасимова, Э. Демінг, Ю.О. Джерелюк, Дж. Джуран, О.В. Длугопольський, Ю.В. Додонкін, І.А. Ігнат'єва, К. Ісікава, С.М. Кирюхин, Ф. Кросбі, М.Г. Круглов, Ю.П. Кущевський, І.Г. Леонов, О.В. Люткевич, Ю.В. Макогон, Б.А. Мінін, Р. Пірсинг, І. Пічурін, А.Д. Плоткін, В.М. Приходько, В.А. Рибинюк, Ю.В. Савицький, С. Сіро, В.Н. Спіцнадель, Г. Тагуті, І.О. Тарасенко, А. Фейгенбаум, Н.В. Фомичова, Дж. Харінгтон, Н.А. Чередніченко, М.І. Шаповал, Г.М. Шишков, Г.А. Швиданенко, В. Шухарт, М.А. Яновський та інші. У роботах цих вчених ґрунтовно розглянуто підходи до визначення якості, методи оцінки рівня якості продукції, організаційні аспекти та системи управління якістю.

Метою статті є висвітлення сучасних питань управління якістю, побудови інтегрованої системи управління якістю на базі екологічних стандартів ISO 14001 з метою підвищення ефективності господарської діяльності підприємств України.

Інтегрована система управління якістю продукції (ІСУЯП) є інструментом забезпечення високої якості праці на основі максимальної реалізації трудового потенціалу та досягнення цілей в області якості. Головна мета створення інтегрованої системи менеджменту – забезпечення сталого розвитку організації, її можна досягти на основі постійного впровадження нових ідей, знань, технологій, обладнання, тобто завдяки інноваціям. Таким чином для досягнення успіху в умовах конкурентної боротьби організація повинна бути зорієнтована на постійний пошук, збирання і продукування нових знань. В цьому сенсі управління знаннями стає суттєвою конкурентною перевагою [2].

Організаційно-методичним фундаментом для створення інтегрованих систем можуть служити стандарти ISO серії 9000. Це обумовлено тим, що базові поняття і принципи, сформульовані в цих стандартах, в найбільшій мірі відповідають поняттям і принципам загального менеджменту. При цьому особливу значущість представляє процесний підхід, який не опосередковано, а безпосередньо відображає реальні процеси, здійснювані в сучасному бізнесі.

Впровадження інтегрованих систем менеджменту має ряд переваг, серед яких:

- орієнтація організації на загальні цілі діяльності з урахуванням зацікавлених сторін;
- більш ефективне використання усіх видів ресурсів, спрямованих на досягнення намічених цілей;
- поєднання і взаємозв'язок процесів менеджменту;
- зменшення можливих протиріч між різними аспектами діяльності організації;
- зниження витрат на розроблення, функціонування і сертифікацію системи менеджменту організації;
- створення єдиної системи навчання і підвищення компетентності персоналу;
- залучення більшої кількості співробітників до поліпшення діяльності організації.

Практичне створення ІСМ здійснюється в одному з наступних варіантів:

1. Коли до базової системи, наприклад, системи менеджменту якості, послідовно додають інші системи менеджменту, наприклад, систему екологічного менеджменту, систему управління промисловою безпекою та ін. При застосуванні даного варіанту розрив між початком робіт по впровадженню однієї системи і початком впровадження наступною може складати від півроку до декількох років.

2. Коли система спочатку розробляється як повністю інтегрована модель, яка об'єднує в єдиному комплексі відразу декілька систем менеджменту.

Для створення ефективної моделі ІСМ необхідні три складові: система менеджменту якості, система екологічного менеджменту і система управління промисловою безпекою і/або Корпоративною соціальною відповідальністю. Система менеджменту якості згідно вимогам ISO 9001 є концептуальною основою формування ІСМ підприємства; виконує функцію сполучної ланки для різних її складових; дозволяє створити систему безперервного вдосконалення діяльності підприємства. Система екологічного менеджменту, заснована на вимогах стандарту ISO 14001, є гарантією прихильності керівництва підприємства ідеям екологічного менеджменту і свідчить про бажання організації:

- поліпшити свій імідж, заснований на відповідальності в області виконання природоохоронних вимог і екологічної благонадійності і спроможності;
- продемонструвати клієнтам і громадськості відповідність системи екологічного менеджменту існуючим законодавчим і іншим вимогам;
- підвищити ступінь довіри до діяльності організації, як у замовників, так і у законодавчих і наглядових органів;
- забезпечити доступ на міжнародні ринки, на яких наявність сертифікату ISO 14001 є необхідною вимогою.

У комплекті документів інтегрованої системи екологічного менеджменту виділяються три ієрархічно диференційовані рівні документації, між якими повинна бути абсолютна взаємна узгодженість – відсутність протиріч, неточностей і неоднозначностей:

Рівень I описує інтегровану систему екологічного менеджменту зі встановленою політикою у сфері якості, продукції, довкілля, з цілями і вимогами стандартів ISO 9001, ISO 14001 і ін.;

Рівень II описує діяльність функціональних підрозділів, необхідну для впровадження окремих елементів інтегрованої системи екологічного менеджменту;

Рівень III складається з детальних робочих інструкцій.

Розробку і впровадження інтегрованої системи менеджменту можна представити таким чином:

1. Визначення елементів системи якості. На цій стадії спочатку необхідно провести ретельний аналіз процесу створення продукції та представити його у вигляді докладного переліку етапів робіт.

2. Визначення складу структурних підрозділів системи якості. Необхідно проаналізувати функції, що виконуються наявними підрозділами, і порівняти їх із переліком функцій (елементів), котрі включено в систему якості, що створюється з урахуванням рекомендацій ISO 9000. У результаті визначаються підрозділи – виконавці за кожною функцією і кожним підрозділом, його нові функції офіційно включаються у функціональні обов'язки. Після визначення функцій та їх виконавців система якості набирає цілком конкретний контур, який може бути представлено на двох схемах: структурній і функціональній.

3. Розроблення структурної схеми системи якості, котра будується на основі структурної схеми підприємства та дає можливість показати «пристрій» системи – склад і взаємозв'язок усіх структурних

підрозділів, що виконують функції в системі якості. Окремим блоком можна показати керівне ядро системи якості – службу якості, а до неї, як було відмічено, включаються відділ технічного контролю, метрологічна служба, служба стандартизації, а також відділ управління якістю, що виконує функції організації, координації та методичного управління роботою з якості.

4. Розроблення функціональної схеми управління якістю, котра, на відміну від структурної схеми, що показує склад системи якості, дозволяє наочно представити процес управління якістю.

5. Визначення складу та стану документації системи якості.

6. Розроблення внутрішньофірмової системи документації – це розробка та коригування конкретних нормативних документів, у яких має бути викладено методи виконання функцій і завдань у системі якості. На цьому етапі відбувається наповнення системи якості необхідним внутрішнім змістом, а також інформаційне узгодження документів СМЯ та їх аналіз, спрямовані на перевірення того, наскільки повним є розроблений пакет документів.

7. Упровадження документації СМЯ, тобто набуття документами статусу обов'язкових для виконання через видання відповідного наказу першого керівника підприємства.

8. Останнім етапом її розробки можливо вважати організацію і проведення сертифікації СМЯ на відповідність стандартам ISO 9001 авторитетним органом із сертифікації.

Ще одним важливим моментом є забезпечення участі всього персоналу підприємства у процесі побудови і впровадження інтегрованої системи екологічного менеджменту, оскільки це дасть змогу поширити всередині підприємства екологічні настрої, заручитися підтримкою працівників, їх розумінням і допомогою. Необхідно сформувати єдине поняття екологічних цінностей та моделей поведінки, а для цього потрібно переконати весь колектив підприємства у доцільності та правильності екологічних ідей і цілей. Екологічно коректна поведінка повинна стати компонентом загальної виробничої культури та етики.

Особлива роль на даному етапі робіт повинна належати вищому керівництву організації, що приймає рішення про створення інтегрованої системи. Приступаючи до розробки системи, вищому керівництву необхідно чітко уявляти собі не тільки явні вигоди від виконання цієї роботи, а й потенційні ризики, масштаб, складність і тривалість роботи. Важливо оцінити рівень компетентності своїх менеджерів та спеціалістів для успішного виконання цієї роботи, визначити доцільність залучення зовнішніх консультантів.

Можна виділити такі підсистеми управління якістю, як: управління трудовим потенціалом підприємства, планування якості, стимулювання якості праці, технічного оснащення виробничого процесу виготовлення продукції, контролю якості продукції, інформації, аналізу якості праці та продукції, оцінки якості праці.

Інтегрована система управління якістю продукції має низку внутрішніх і зовнішніх обмежень, а також пов'язана з іншими підсистемами загальної системи управління підприємством: цільовою, функціональною, організаційною, мотиваційною, соціальною, економічною, науково-технічною і технологічною. З точки зору формування якості праці необхідними для впровадження стають стандарти: менеджменту соціальної відповідальності (SA 8000), який спрямований на покращення умов найму і здійснення трудової діяльності, дотримання етичних норм цивілізованого суспільства і управління персоналом, що передбачає підвищення якості управління організаційною структурою, поліпшення фінансових показників за рахунок використання інтелектуального капіталу.

Побудована таким чином інтегрована система управління якістю продукції буде діючою узгодженою робочою структурою підприємства і включатиме ефективні технічні й управлінські методи для забезпечення найвищих результатів праці, найбільш ефективних способів взаємодії людей та техніки, а також інформації з метою задоволення потреб споживачів і партнерів стосовно якості продукції і виробничого процесу та економії виробничих витрат. Ефективність формування інтегрованих систем управління якістю продукції залежатиме, насамперед, від вмотивованості і переконань керівництва та персоналу у доцільності і необхідності цих дій.

Успіх екологічної стратегії підприємства багато в чому залежить від того, наскільки керівництво підприємства зуміє морально і матеріально зацікавити співробітників у її реалізації. Це досить актуальне питання, оскільки на багатьох промислових об'єктах України відсутня внутрішня мотивація

працівників до екологічно свідомої поведінки і, відповідно, до підтримки впровадження систем екологічного менеджменту.

Стратегія побудови системи екологічного менеджменту, її часова та функціональна конфігурація також визначається керівництвом підприємства залежно від внутрішніх та зовнішніх умов. Якщо за будь-яких обставин одночасна побудова різних підсистем моделі системи екологічного менеджменту є неможливою, то цілком виправданим є поступове приєднання її окремих елементів до систем менеджменту, що вже функціонують на підприємстві. Тобто виробник самостійно обирає структуру системи екологічного менеджменту та розвиває її відповідно до стратегічних планів розвитку підприємства. При оцінці стану екологічного менеджменту підприємства має враховуватися стан зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства для комплексного аналізу перспектив розвитку і загроз для підприємства, розробка його стратегічних і тактичних управлінських рішень. Оцінка впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на стійкість розвитку підприємства є одним з головних завдань менеджменту підприємства.

Рис. 1. Схема роботи екологічної моделі менеджменту на підприємстві [1, 3].

Поетапно побудова системи виглядає так:

Перший етап: проведення загального навчання; призначення відповідальних та виділення ресурсів; обстеження поточної діяльності на відповідність до вимог стандарту та розробка заходів; визначення структури процесів, їх входів і виходів, відповідальних за них; визначення структури документації системи управління якістю.

Другий етап: виконання заходів за підсумками обстеження поточної діяльності; розробка проектів документів системи управління якістю, при цьому – визначення необхідних дій з удосконалення та їх виконання; взаємоузгодження розроблених проектів документів; поглиблене навчання персоналу, у тому числі внутрішніх аудиторів.

Третій етап: затвердження документів системи управління якістю, їх поширення та практичне застосування; моніторинг та аналіз показників результативності процесів; планування та проведення внутрішніх аудитів; визначення невідповідностей та їх усунення, у тому числі – коригування документів; проведення загального аналізу системи управління якістю та прийняття рішення щодо можливості її сертифікації.

В умовах глобального ринку підприємствам, що прагнуть мати сталий розвиток, потрібен менеджмент, який забезпечував би їм досягнення конкурентних переваг. При цьому перед підприємствами постає необхідність у розробленні та впровадженні інтегрованих (розширених) систем управління якістю, які б враховували інтереси всіх зацікавлених сторін, сприяли підвищенню ефективності діяльності підприємства та підтримували його позитивний імідж шляхом мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище, виготовлення високоякісної та безпечної продукції, покращення умов праці, мотивації та соціального забезпечення персоналу, дослідження і задоволення очікувань споживачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ISO 14001:2004. Системи управління довкіллям. Вимоги і настанови із застосуванням.
2. Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності : ДСТУ ІСО 9004-2001. –К. : Держстандарт України, 2001. – 62 с.
3. *Имаи Масааки*. Гемба Кайдзен: Путь к снижению затрат и повышению качества : производственно-практическое издание / М. Имаи; пер. с англ. Д.Савченко. – 3-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 345 с.
4. *Зорин Ю.В.* Качество технологической документации при подготовке предприятий к сертификации. Стандарты и Качество / Зорин Ю.В., Ярыгин В.Т. – К., 2004. - 230 с.
5. *Лосюк Л.* Основні тенденції розвитку сучасних концепцій систем управління якістю / Стандартизація, сертифікація, якість. – 2011. – №1. – С. 57-59.
6. *Шевчук В.Я.* Екологічне управління: Підручник. / Шевчук В.Я., Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін. – К.: Либідь, 2004. – 432 с.

APPROACH TO BUILDING INTEGRATED QUALITY MANAGEMENT SYSTEM ON BASE OF ENVIRONMENTAL STRATEGY

L. Anisimova

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The process approach to building integrated quality control system on base of environmental management to improve efficiency of entrepreneurial activity is investigated in this article.

Key words: quality management system, international standards, competitiveness, integrated management systems, certification, legal requirements, environmental benefits, sustainable development.

ПОДХОД К ПОСТРОЕНИЮ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ НА ОСНОВЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ

Л. Анисимова

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье обобщен процессный подход к построению интегрированной системы управления качеством на основе системы экологического менеджмента для повышения эффективности хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: система менеджмента качества, международные стандарты, конкурентоспособность, интегрированные системы менеджмента, сертификация, законодательные требования, экологические преимущества, устойчивое развитие.

УДК 336.71:330.131.7

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ В БАНКАХ УКРАЇНИ

О. Баран, Є. Андрущак

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті запропоновано застосування системного підходу до врегулювання проблемної заборгованості. А також обґрунтовано використання матриці показників втрат за проблемними кредитами для удосконалення системи управління ними. Особливу увагу приділено необхідності експертної оцінки визначення рівня ризику кредитування підприємств.

Ключові слова: проблемний кредит, управління проблемною заборгованістю банків, матриця показників втрат за проблемними кредитами, ризик кредитування, банкрутство, SWOT-аналіз, системний підхід.

Прострочена кредитна заборгованість є однією з найсерйозніших проблем сучасного банківського сектору України. Збільшення частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банків зумовлює низьку їх ліквідність. Це, в свою чергу, позначається на здатності банківських установ бути активними учасниками міжбанківського кредитного ринку та формувати додаткові ресурси для врегулювання тимчасових фінансових дисбалансів.

Дослідженню механізму управління проблемними кредитами присвячені наукові праці багатьох українських вчених, серед яких О. Барановський, О. Білай, О. Карпенко, В. Міщенко, Н. Стукало та ін. Визнаючи теоретичну та практичну цінність наукових досліджень процесу управління проблемними кредитами в банківській системі України, варто відзначити, що недостатньо опрацьованими залишаються питання формування методичних підходів щодо удосконалення системи управління проблемними кредитами, нетривалий досвід застосування яких обумовлює необхідність ґрунтовних досліджень у цій сфері.

Метою дослідження є розвиток теоретичних основ проблемного кредиту, надання рекомендацій щодо підвищення ефективності системи управління проблемними кредитами в банках України.

Виникнення проблемної заборгованості є невід'ємною складовою процесу кредитування, тому банки повинні здійснювати її мінімізацію. Хоча фінансові установи досить часто намагаються приховати реальний рівень проблемної заборгованості, чим уповільнюють розвиток банківської системи загалом, та унеможливають продовження ефективної кредитної діяльності.

За даними НБУ станом на 01.12.2013 р. прострочена заборгованість за кредитами банків склала 74 155 млн. грн. при загальній сумі наданих кредитів 889 938 млн. грн., тобто 8,33 % кредитного портфеля. Значний обсяг простроченої заборгованості за кредитами вимагає від банківських установ постійного пошуку нових шляхів її мінімізації та розробки заходів щодо стягнення боргів.

Одним із основних напрямів підвищення ефективності діяльності системи управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями банку є створення відповідного центру управління та використання системного підходу до врегулювання проблемної заборгованості завдяки співпраці з діловими партнерами – консалтинговими, юридичними, колекторськими, аудиторськими, лізинговими, страховими, інвестиційними та іншими компаніями та експертами відповідних галузей (рис. 1).

Для спрощення та удосконалення складових системи управління проблемними кредитами пропонуємо ввести до організаційно-методичного забезпечення системи мінімізації проблемної заборгованості матрицю показників втрат за проблемними кредитами. Введення даної матриці допо-

може спростити роботу уповноважених працівників банку при визначенні проблемного кредиту та переведення його до розряду проблемних та вибору заходів, щодо подальших дій банку з проблемними кредитами (див. табл. 1).

Рис. 1. Схема взаємодії центру управління проблемною заборгованістю банку з діловими партнерами [2, с. 56]

Таблиця 1

Матриця показників втрат за проблемними кредитами

А	1. Показники реальних втрат	2. Показники потенційних втрат
1. Показники втрати первинних джерел	<ul style="list-style-type: none"> – наявність прострочення при сплаті основної суми боргу і відсотків; – банкрутство позичальника. 	<ul style="list-style-type: none"> – несвоєчасне або неповне надання інформації позичальником про фінансово-господарську діяльність; – значне погіршення фінансового стану позичальника; – наявність інформації про факти невиконання позичальником своїх зобов'язань перед кредиторами.
2. Показники втрати вторинних джерел	<ul style="list-style-type: none"> – погіршення якості вторинних джерел забезпечення; – неплатоспроможність поручителя або гаранта позичальника. 	<ul style="list-style-type: none"> – погіршення кон'юнктури ринку з реалізації застав і збільшення термінів з конвертації закладеного майна; – фізичне та моральне зношення джерел забезпечення кредитів; – погіршення фінансового становища та умов діяльності поручителів та гарантів.

Джерело: розроблено автором на основі [2, 3, 5].

Ця матриця класифікує показники виникнення проблемних кредитів за параметрами: показники втрати первинних та вторинних джерел забезпечення та показники реальних та потенційних втрат. На основі взаємозалежності між показниками реальних та потенційних втрат за проблемними кредитами та показників первинних і вторинних джерел забезпечення, банк може обирати заходи з мінімізації рівня проблемних кредитів залежно не лише від однієї групи факторів, а від конкретної комбінації, яку слід встановлювати на основі індикатора показників втрат за проблемними кредитами $I \{A_i; B_i\}$, в якому:

A_i - показники втрат (1 – реальних, 2 – потенційних);

B_i - показники джерел (1 – первинних, 2 – вторинних).

При різній комбінації факторів можливі різні дії банку щодо зменшення рівня проблемної заборгованості табл. 2.

Таблиця 2

Можливі заходи банку при виникненні показників втрат за проблемними кредитами

Індикатор $I \{A_i; B_j\}$	Заходи реагування банку
$I \{A_1; B_1\}$	банк надсилає клієнту попередження про несвоєчасну сплату процентів за кредит, а суму основного боргу переносить на рахунок прострочених кредитів, за прострочення платежів за основним боргом і процентами банк підвищує процентну ставку та стягує пеню в розмірах, передбачених кредитною угодою.
$I \{A_1; B_2\}$	банк застосовує санкції, передбачені кредитним договором, а саме, як правило, після попереднього повідомлення позичальника банк призупиняє надання кредиту до наведення порядку в обліку та звітності; банк може звернутися у передбачуваному законом порядку із заявою про порушення справи про банкрутство.
$I \{A_2; B_1\}$	банк має вивчити можливості щодо додаткового забезпечення, одержання додаткової документації та гарантій.
$I \{A_2; B_2\}$	банк має право пред'явити вимогу дострокового повернення кредиту і відсотків за ним, в тому числі шляхом використання права звернення стягнення на предмет застави.

Джерело: розроблено автором на основі [2, 3, 5].

Матриця ознак проблемності кредитів полегшує роботу уповноваженого працівника, а також спрощує процес моніторингу за кредитами. Тобто, якщо виконувати всі необхідні заходи до виникнення конкретної проблеми, то в кінцевому підсумку ми можемо отримати зниження витрат праці, часу та мінімізувати негативні наслідки, а саме затрати і збитки, від виникнення проблемних кредитів.

На основі даних матриці показників втрат за проблемними кредитами бачимо, що банкрутство позичальника є показником реальних втрат первинних джерел забезпечення своєчасного повернення кредиту.

Отже, для банків, які проводять управління проблемними кредитами, у процесі оцінки кредитоспроможності позичальників важливо вивчати фактор ймовірності їхнього банкрутства.

Для прикладу розглянемо розрахунки ймовірності банкрутства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» на основі методик Е. Альтмана (дво- та п'ятифакторної моделей), Г. Спрінгейта, Р. Ліса, Дж. Тафлера, У. Бівера. Результати представлено у табл. 3 та на рис. 2.

Таблиця 3

Оцінка ймовірності банкрутства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» за результатами діяльності у 2013 році

Моделі		Можливі варіанти Z -показника і їх значення	Результат 2013
1	2	3	4
Дво-факторна модель Альтмана	$Z = -0,3877 - 1,0736Kп + 0,579 K$, де $Kп$ – коефіцієнт поточної ліквідності; K – питома вага залучених коштів у пасивах.	Якщо $Z > 0$, то ймовірність банкрутства велика; $Z < 0$ – ймовірність низька.	-1,261
П'яти-факторна модель Альтмана	$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 0,999X_5$, де X_1 = обіговий капітал / усі активи; X_2 = нерозподілений прибуток / усі активи; X_3 = прибуток від основної діяльності / активи; X_4 = ринкова вартість усіх акцій / усі активи; X_5 = чистий дохід / усі активи.	$Z < 1,81$ – дуже висока ймовірність банкрутства; $1,81 < Z < 2,765$ – середня; $2,765 < Z < 2,99$ – можлива, $Z > 3$ – низька.	2,003
Модель Спрінгейта	$Z = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D$, де A = робочий капітал / загальна вартість активів; B = оподатковуваний прибуток і відсотки / загальна вартість активів; C = оподатковуваний прибуток / короткострокова заборгованість; D = обсяг продажу / загальна вартість активів.	Якщо $Z > 0,862$, то ймовірність банкрутства низька, при $Z \leq 0,862$ – рівень банкрутства високий ймовірність – 92,5 %	1,046

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
Модель Ліса	$Z = 0,063A + 0,092B + 0,057C + 0,001D$, де А = Оборотні активи / Загальна вартість активів; В = Операційний прибуток / Загальна вартість активів; С = Нерозподілений прибуток / Загальна вартість активів; D = Власний капітал / Позиковий капітал	$Z > 0,037$, то ймовірність банкрутства висока	0,040
Модель Тафлера	$Z = 0,53A + 0,13B + 0,18C + 0,16D$, де А = Операційний прибуток / Короткострокові зобов'язання; В = Оборотні активи / Загальна сума зобов'язань; С = Короткострокові зобов'язання / Загальна вартість активів; D = Виручка від реалізації / Загальна вартість активів.	$Z > 0,3$ рівень фінансового стану вважається високим, а ймовірність банкрутства невеликою. $Z < 0,3$ рівень фінансового стану вважається низьким, а ймовірність банкрутства – високою	0,464
Коефіцієнт Бівера	$K_b = (ЧП - НА) / (ДЗ + ПЗ)$, де ЧП – чистий прибуток; НА – нарахована амортизація; ДЗ – довгострокові зобов'язання; ПЗ – поточні зобов'язання.	Для стійких компаній значення показника – 0,4-0,45; для компаній за 5 років до банкрутства – 0,17, за 1 рік до банкрутства – 0,15.	0,015

Джерело: складено автором на основі [7, 8].

Моделі	Ймовірність банкрутства		
	низька	Середня	висока
Модель Альтмана			
- 2-факторна			
- 5-факторна			
Модель Спрінгейта			
Модель Ліса			
Модель Тафлера			
Коефіцієнт Бівера			
СУМА ОЦІНОК	3	1	2

Рис. 2. Зведені результати оцінки ймовірності банкрутства
ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод».

Джерело: складено автором

Із шести проаналізованих моделей оцінки ймовірності банкрутства 3 свідчать про фінансову стійкість підприємства, 1 – про наявність деяких проблем, 2 – про високий ризик банкрутства, практично повну неспроможність підприємства розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Розглянуті методики прогнозування банкрутства зарубіжних авторів мають низку суттєвих обмежень для їх використання в Україні:

- більшість зарубіжних методик діагностики ймовірності банкрутства побудовані з використанням вагових коефіцієнтів показників, що розраховані на основі американських аналітичних даних минулих років, отже, в зв'язку з цим вони не відповідають сучасній економічній ситуації в Україні;
- дані моделі не адаптовані до вітчизняної економіки і не враховують специфіку діяльності підприємств, а саме: вплив інфляції на формування показників діяльності підприємства, особливості в системі бухгалтерського обліку і податковому законодавстві; не дають відповіді на питання, які з факторів вплинули на зміну рівня фінансової стійкості;

- за результатами використання моделей неможливо отримати об'єктивну інформацію можливого подальшого розвитку підприємства.

Оскільки проведений аналіз на основі дискримінантних моделей прогнозування банкрутства не дає чіткої відповіді на питання щодо можливої ймовірності банкрутства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» та доцільності чи недоцільності кредитування цього підприємства, то пропонується використати підхід щодо моніторингу ймовірності банкрутства, із застосуванням методики SWOT-аналізу та комплексу експертних оцінок, орієнтованих на виявлення слабких ланок підприємства. На нашу думку, таке бачення оцінки можливості банкрутства стане ефективним для експрес-діагностики банкрутства підприємства.

Розглянемо ризики та слабкі сторони підприємства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод». Основними замовниками на виконання ремонту рухомого складу є залізниці України, підпорядковані Державній адміністрації залізничного транспорту України. При хронічному недофінансуванні з Державного бюджету платежі за виконані роботи на рахунок підприємства поступають із суттєвою затримкою, що призводить до погіршення рівня платоспроможності.

Ризики господарської діяльності та інвестування впливають із загального соціально-економічного стану України та специфіки ринку капітального ремонту рухомого складу та лінійної продукції. Найсуттєвішими інвестиційними ризиками і невизначеностями для підприємства визнаються: ризики, пов'язані з коливаннями ринкової кон'юнктури, цін на енергоносії, матеріали та комплектуючі вироби. Основні внутрішні технічні ризики визначаються специфікою серійного ремонтного виробництва: погіршення якості і кваліфікації робочого персоналу, старіння трудового колективу [4].

Загроза банкрутства має місце у випадках, коли неплатоспроможність стає стійкою, коли на банківському рахунку підприємства впродовж довгого періоду часу є нульовий залишок коштів, підприємство регулярно порушує платіжну дисципліну при розрахунках із бюджетами, цільовими фондами, контрагентами, працівниками. Це свідчить про виникнення кризової ситуації і вимагає негайного «включення» антикризового механізму. Хоча частий нульовий залишок коштів на поточному рахунку та використання овердрафтів можуть свідчити також про ведення активної діяльності підприємством при динамічному залученні та використанні ресурсів.

Для уникнення помилок при оцінці кредитоспроможності позичальника комерційним банкам рекомендуємо використовувати системний підхід до управління проблемною заборгованістю – системно-інтегрований процес управління, який підпорядкований єдиній стратегії розвитку банківської установи, орієнтованій на погашення проблемної заборгованості та формування резервів за кредитними операціями. Цей процес охоплює [1, с. 173]:

- SWOT-аналіз можливостей банку щодо управління проблемною заборгованістю (визначення сильних і слабких аспектів у діяльності підприємства, а також можливостей і загроз зовнішнього середовища);
- удосконалення планування діяльності щодо врегулювання проблемної заборгованості;
- адаптацію організаційної структури до проблем реструктуризації і стягнення боргів;
- сегментацію наявних та потенційних позичальників-боржників;
- постійне підвищення ролі комунікаційної політики, спрямованої на удосконалення взаємодії із позичальниками;
- удосконалення структури кредитного портфеля банку.

Удосконалення процесу управління проблемною кредитною заборгованістю з використанням системного підходу має важливе значення для забезпечення ефективного розвитку у майбутньому не лише комерційних банків, але й підприємств України.

Незалежно від якості кредитного портфеля та методів, які застосовуються для управління кредитним ризиком, усі банки тією чи іншою мірою наражаються на проблему неповернення кредитів.

Ефективний, сучасний спосіб врегулювання проблемної заборгованості за кредитними операціями – це розроблення та реалізація банком комплексу заходів організаційного та адміністративно-правового характеру щодо повернення кредитних коштів з метою усунення можливих економічних збитків банку.

У статті запропоновано матрицю показників втрат за проблемними кредитами банків, у якій передбачено поділ показників втрат на реальні та потенційні, а їх джерел – на первинні та вторинні, ця матриця скеровує банк на вибір адекватних заходів з мінімізації рівня проблемних кредитів.

Банкрутство позичальника є показником реальних втрат первинних джерел забезпечення своєчасного повернення кредиту, тому у процесі прийняття рішення про доцільність чи недоцільність кредитування підприємства банки повинні враховувати імовірність його банкрутства.

Оцінка ймовірності банкрутства ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» за шістьма інтегральними методиками ні підтвердила, ні спростувала можливість факту банкрутства, тому для оцінки проблемності кредиту підприємств запропоновано застосовувати експертні оцінки. Як альтернативу оцінці ймовірності банкрутства за допомогою інтегральних показників для зниження рівня появи проблемних кредитів та точнішого розрахунку відсотку ризику запропоновано оцінювати фінансовий стан та кредитоспроможність позичальника – юридичної особи за принципом слабкої ланки. Даний підхід, на наш погляд, дасть можливість найбільш ефективно і адекватно оцінити загрозу банкрутства потенційного позичальника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кльоба В. Л. Напрями удосконалення діяльності ситуаційного центру управління проблемною заборгованістю за кредитними операціями банку / В. Л. Кльоба // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.11. – С. 169–176.
2. Кльоба Л. Г. Управління банківською інвестиційною діяльністю: монографія / за ред. д-р екон. наук, проф. С.К. Реверчука. – Львів: Вид-во «Тріада плюс», 2007. – 194 с.
3. Міщенко В. Удосконалення управління проблемними активами банків [Електронний ресурс] / В. Міщенко. – Режим доступу: <http://library.if.ua/articles/article-37>.
4. Програма розвитку ПрАТ «Львівський локомотиворемонтний завод» на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivlrz.com>.
5. Стукало Н. В., Білай О. С. Системний підхід до управління проблемними кредитами в банківській діяльності / Н.В. Стукало, О.С. Білай // Гроші, фінанси і кредит. – 2012. – №11-12. – С. 55–58.
6. Тарануха, І. Ю. Підходи до визначення проблемної кредитної заборгованості 2012 [Електронний ресурс] / І. Ю. Тарануха. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6911/1/Taranukha.pdf>.
7. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник / О. О. Терещенко – К.: КНЕУ, 2000. – 412с.
8. Титов М. І. Банкрутство: матеріально-правові та процесуальні аспекти / М. І. Титов; за наук. ред. В. М. Гайворонського. – Х.: «Консум», 1997. – 192с.

WAYS OF IMPROVING PROBLEM LOAN MANAGEMENT IN UKRAINIAN BANKS

O. Baran, E. Andryshchak

Ivan Franko National University of L'viv

In this article the application of a system approach to bank's problem loans adjustments is proposed. The author substantiate the matrix of indicators of problem loans for improving system of problem loan management. The main focus is on the necessity of expert evaluation to determine the risk level of lending to a company.

Key words: problem loan, problem loans management, matrix of indicators of problem loan, risk lending, bankruptcy, SWOT-analysis, system approach.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРОБЛЕМНЫМИ КРЕДИТАМИ В БАНКАХ УКРАИНЫ

О. Баран, Е. Андрущак

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье предложено применение системного подхода к урегулированию проблемной задолженности. А также обосновано использование матрицы показателей потерь по проблемным кредитам для усовершенствования системы управления ими. Особое внимание уделено необходимости экспертной оценки определения уровня риска кредитования предприятий.

Ключевые слова: проблемный кредит, управления проблемной задолженностью банков, матрица показателей потерь по проблемным кредитам, риск кредитоования, банкротство, SWOT-анализ, системный поход.

УДК 338.648.10

СУЧАСНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Х. Березовська

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті здійснено комплексний аналіз та економічну оцінку державної політики підтримки та розвитку малого підприємництва в Україні. Окрім цього висловлено деякі рекомендації стосовно удосконалення концепційного підходу визначення показника ефективності державної підтримки малого підприємництва.

Ключові слова: мале підприємництво (МСП), державне регулювання, український фонд підтримки підприємництва (УФПП), показник ефективності державної підтримки малого підприємництва в Україні.

Формування конкурентоспроможної соціально спрямованої економіки з розвиненим приватним сектором та його важливою складовою – підприємництвом є стратегічним курсом економічної політики України. У складній кризовій ситуації, що склалася в Україні, суб'єкти малого та середнього підприємництва, на відміну від великого бізнесу, неспроможні самотійно протистояти численним проблемам. Оскільки саме вони складають основу економіки та забезпечують розвиток країни, то у теперішній ситуації означені підприємницькі структури потребують особливої підтримки з боку держави.

Окрім цього результати проведеного аналізу стану виконання заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні у 2013 році свідчать про те, що механізми державної підтримки малого підприємництва потребують подальшого удосконалення.

Питання державної підтримки малого підприємництва в Україні та провідних країнах світу висвітлюються на сторінках наукових видань такими вітчизняними вченими, як З.С. Варналій, В.І. Герасимчук, Г.М. Колесник, М.І. Крупка, В.М. Кміть, О.В. Грін, О.В. Микуляк І.Ю. Матюшко, Н.Д. Чала, Н.А. Ясинська та інші. Окрім цього, є наукові праці, присвячені державній підтримці малого бізнесу в конкретних галузях. Однак, на сьогоднішній день залишається недостатньо вивченою проблема реальної оцінки ефективності державної підтримки малого підприємництва в Україні, що вимагає подальших наукових досліджень.

Враховуючи останні події в Україні, варто зазначити, що існування малого підприємництва як ефективної складової української економіки взагалі стоїть під питанням. Це пояснюється політичною нестабільністю в державі, коливанням курсу валюти, зростанням неплатоспроможності населення та поширенням інших диспропорцій в економічній системі.

Державна підтримка малого підприємництва розпочала своє існування ще з перших кроків незалежності, однак, на жаль, до сьогоднішнього дня ця політика не дала очікуваних результатів. Розглянемо цей процес детальніше.

У грудні 1991 року з метою сприяння реалізації цієї політики та створення відповідних умов для розвитку малого підприємництва Кабінет Міністрів України створив Український національний фонд підтримки підприємництва і розвитку конкуренції [6], який у серпні 1995 року згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 687 був перетворений в Український фонд підтримки підприємництва (УФПП) [7].

Пізніше указом Президента України від 12.05.98 № 456/98 [8], а в подальшому і Законом України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.00 № 2063-III [9] УФПП було визначено

як організацію, що здійснює фінансове забезпечення реалізації державної політики підтримки підприємництва на загальнонаціональному рівні.

УФПП діяв, як державна, некомерційна і неприбуткова організація, свою діяльність здійснювала, розраховуючи майже виключно на державне фінансування. Діяльність УФПП координувалася Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва, голова якого згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.97 № 1485 [10] очолював Наглядову раду УФПП. Наглядова рада являла собою незалежний орган, який, з метою забезпечення об'єктивності та прозорості у питаннях надання фінансової підтримки, складався з представників депутатського корпусу, урядових органів, громадських організацій та об'єднань та мав контролювати всю фінансово-господарську діяльність УФПП.

Аналіз державної підтримки 1991-1999 років довів, що надання кредитів та фінансової допомоги, при обмежених державних фінансових ресурсах, переважно окремим суб'єктам підприємницької діяльності, а не на фінансування цільових програм, є неефективним напрямком використання зазначених коштів. Окрім цього за підсумками таких фінансувань Кошти, отримані з позабюджетного Державного фонду приватизації, використані Українським фондом підтримки підприємництва за цільовим призначенням перераховані регіональним фондам та окремим суб'єктам підприємницької діяльності на розвиток підприємництва. Однак надалі суб'єкти підприємницької діяльності, в окремих випадках, використали не за цільовим призначенням 1,4 млн. гривень. Окрім цього варто зазначити, що розподіл коштів між підприємствами здійснювався на зовсім непрозорих корупційних засадах [4].

У 2000 р., політики дійшли до необхідності створення іншої, як вважалось, дієвої системи підтримки підприємництва, яка б носила не пряму фінансово-кредитну підтримку, а програмно-цільовий характер на загальнодержавному та регіональному рівнях. Розглянемо елементи державної підтримки малого підприємництва в Україні, див. рис. 1.

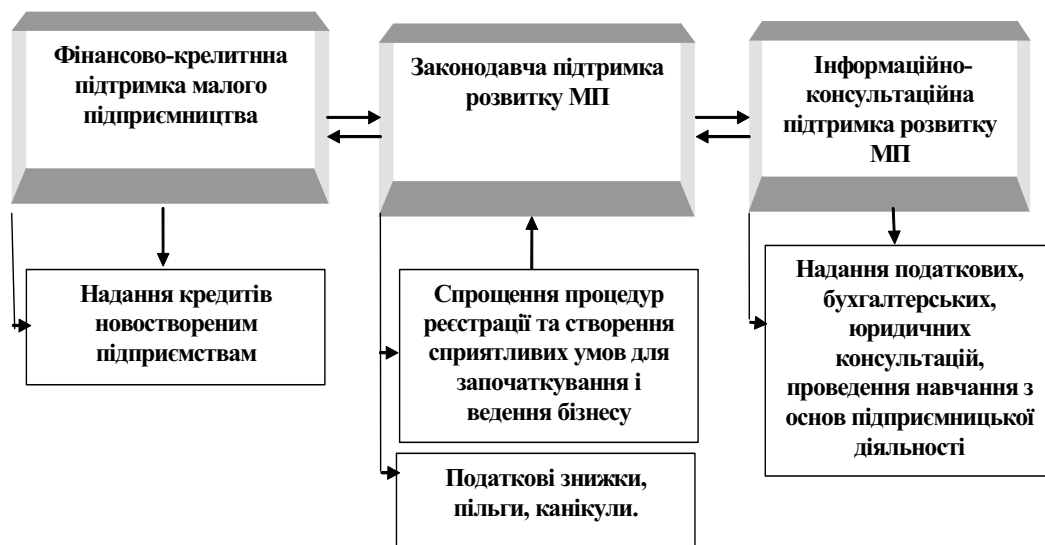

Рис. 1. Схема державної підтримки малого підприємництва*

* Розроблено автором самостійно на підставі джерела [1]

Протягом усіх цих років заходи цієї підтримки постійно вдосконалювались, видозмінювались, однак бажаного результату так і не дали. За результатами проведеного аналізу стану виконання заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні у 2013 [5], очевидним є те, що механізми державної підтримки малого підприємництва потребує подальшого удосконалення. З цією метою Держпідприємництвом України при формуванні заходів Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні на 2014 рік запропоновано низьку нових заходів підтримки малого підприємництва, серед яких:

- розробка проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» в частині врегулювання питання затвердження порядків використання коштів регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва, які спрямовуються на розвиток малого підприємництва, рішеннями відповідних рад;
- удосконалення нормативно-правової бази з питань діяльності дрібних виробників сільськогосподарської продукції;
- розроблення методики оцінки діяльності об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва;
- організація підготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів для сфери підприємництва шляхом розроблення навчальної програми для факультативного курсу з розвитку підприємливості та підприємницьких навичок для загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Як зазначають політики, реалізація вищезазначених заходів, надасть можливість: вирішити проблемні питання діяльності регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва; створити сприятливі умови для розвитку сільськогосподарського підприємництва та кооперації; підвищити ефективність діяльності об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва. Однак, головною проблемою, на нашу думку, є не лише прийняття нових законів, а, в першу чергу, подолання бюрократії державної верхівки та ліквідація корупційних схем розподілу та використання державних коштів. Розглянемо до прикладу дані таблиці 1.

Дані таблиці ілюструють державне фінансування національної програми підтримки та розвитку малого підприємництва. Як бачимо, за бюджетні кошти фінансують не лише цю програму, але й інші проекти мікрокредитування. Однозначним фактом, з огляду таблиці залишається те що держава декларує підтримку малому підприємству, однак де-факто коштів виділяє набагато менше, а в деяких випадках вони взагалі відсутні.

Варто зазначити те, що попри державні кошти у УФПП завжди існували і інші джерела допомоги малим підприємствам. Як засвідчують дані звітності, УФПП у 2010 та 2011р., здійснював діяльність за власні кошти, кошти місцевих бюджетів та за рахунок інших джерел.

Таблиця 1

Обсяги реалізованої продукції та Фінансування національної програми підтримки розвитку малого підприємництва в Україні, тис. грн.

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Згідно ЗУ «Про Державний бюджет України»	27000	2000	52000	11819	21800	1800	1800	2000	400	15000*	0	30708	30700
Фактично виділені кошти	0	306	10009	18772	1796	1796	1796	2000	400	0	0	11881	21690
Обсяги реалізованої продукції	33090	39030	65200	74360	82940	35700	43600	49200	45600	47820	60770	67040	69123

* Реалізація програми мікрокредитування за рахунок держ. Бюджету (не відноситься до національної програми розвитку та підтримки малого підприємництва) [3], [4].

Таку підтримку з боку держави не можна назвати абсолютно неефективною, з огляду на її розміри, очевидним є те, що вона існує але у невеликій мірі. Проаналізуємо ефективність такої підтримки використовуючи. Дехто з науковців, до прикладу, Колісник Г.М., вважають що для обчислення показника ефективності державної підтримки потрібно використовувати обсяги фінансування, згідно закону про державний бюджет [2; с. 220-221]. Однак, на нашу думку, враховуючи дані таблиці 1 варто брати до уваги показник фактично виділених коштів. Таким чином значення показника ефективності державної підтримки малого підприємництва буде наближеним до реального.

Враховуючи сучасні реалії, однією із найбільш діючих та поширених схем підтримки малого підприємництва є фінансування та консультації через державні центри зайнятості. Новоспечені підприємці отримують одноразову допомогу на розвиток підприємницької діяльності. Окрім цього усі бажаючі проходять обов'язкові тести та безкоштовні курси підприємницької діяльності. Декілька слів про це.

Таке фінансування допомагає в першу чергу мікропідприємствам, оскільки допомога з центру зайнятості є доволі мізерною. До прикладу людина, яка не працювала офіційно до цього часу та вирішила розпочати підприємницьку діяльність може отримати не більше як 3500,00 грн. Особи, які обіймали фінансово-економічні посади та мають робочий стаж більше як десять років не зобов'язані проходити обов'язкове навчання з основ підприємницької діяльності і мають законне право отримати одноразову допомогу виходячи з розміру офіційно нарахованої заробітної плати. Усі інші, хто бажає отримати одноразову допомогу повинні пройти обов'язкове навчання, написати власний бізнес-план та захистити його у центрі зайнятості. Тільки після цього спеціально створена комісія вирішує чи надавати вихідну допомогу чи ні. Якщо особа працювала офіційно, але отримувала мінімальну заробітну плату то вона претендує в середньому на 6000,00 – 7000,00 грн., одноразової допомоги.

Окрім цього дуже важливим фактором є ресурсний потенціал малого підприємництва основу якого складають, як правило власні кошти. В Україні впродовж останніх п'яти років спостерігається повна відсутність співпраці держави з банківськими та кредитними установами. На сьогоднішній день ставки за користування кредитами для малого підприємництва є непомірно високими, приблизно 50% річних. Окрім цього дуже мало банківських установ мають бажання кредитувати мале підприємництво. Переважна більшість відмовляють мотивуючись досвідом фінансової кризи 2008 року. Банки радше кредитують фізичних осіб які працевлаштовані, аніж суб'єктів підприємницької діяльності. Серед таких: ПАТ «Ренесанс Кредит», ПАТ «ЄврогазБанк», ПАТ «МегаБанк», ПАТ «Укресім Банк», ПАТ «Кредо Банк», ПАТ «Укрсіб Банк», ПАТ «КредіАгрікольБанк». Напротивагу їм активно кредитують мале підприємництво: ПАТ «Про Кредит Банк», ПАТ «Платинум Банк», ПАТ «ВТБ» а також ПАТ «Ідея Банк» і група «ОТП». Доволі поширеним є мікрокредитування кредитними та церковними спілками. У західному регіоні це такі як: КС «Самопоміч», ЦКС «Анісія» та інші.

Враховуючи все вищезазначене можна стверджувати, що держава все ж таки сприяє підтримці підприємництва, однак здійснює це неналежним чином. Пріоритетним, на нашу думку, повинне бути фінансування та формування середнього класу підприємницької еліти, бо саме він зможе зміцнити купівельну спроможність нашої економіки. Фінансування цього класу малого підприємництва, сьогодні, є закорумпованим, заангажованим та не прозорим. Часто у практиці зустрічаються випадки «усних домовленостей» між підприємцями та урядовцями, так званих «прихованих тендерів», та багато інших бартерно-корупційних схем. Як свідчать останні політичні події, Україна сьогодні стоїть на порозі вкрай необхідних економічних реформ, які на нашу думку, повинні сприяти формуванню сприятливого підприємницького клімату, добросовісної конкуренції та виходу на світові ринки. Єдиним шляхом для реалізації цих цілей є вихід з політичного та економічного підпорядкування сусідній Росії та вступ в «нову економіку» Асоціації Європейських країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – К.: Т-во «Знання», 2001. – 277 с.
2. Колісник Г. М. Види і форми державної підтримки розвитку малого підприємництва в Україні //Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. – Львів: НЛТУУ. – 2007, вип. 17.1. – С. 217-224.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Офіційний сайт ДПАУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [-http://www.sta.gov.ua/control/uk/index](http://www.sta.gov.ua/control/uk/index).
5. Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Закон України прийнятий Верховною Радою України від 21.12.2000 р., № 4731-17. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

6. Про створення Українського національного фонду підтримки підприємництва і розвитку конкуренції [Електронний ресурс]. – постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1991 № 381. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/381-91-п>.
7. Про Український фонд підтримки підприємництва [Електронний ресурс]. – постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.1995 р., № 687. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/687-95-п>.
8. Про державну підтримку малого підприємництва [Електронний ресурс]. – Указ президента України від 12.05.1998р., №456/98. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/456/98>.
9. Про державну підтримку малого підприємництва [Електронний ресурс]. – Закон України прийнятий Верховною Радою України від 19.04.2012р., №2063-14. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2063-14>.
10. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.1997 № 1485. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1485-97-п>.

ASPECTS OF ANALYSIS STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

H. Beresovs`ka

Ivan Franko National University of Lviv

The article presents a comprehensive analysis and economic evaluation of public policy support and development of small business in Ukraine. Also expressed some recommendations for improving conceptual approach for efficacy of state support of small business.

Key words: small business (SMEs), government regulation, Ukrainian Fund for Entrepreneurship Support (UFPP), the rate of effectiveness of state support of small business in Ukraine.

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

К. Березовская

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье осуществлен комплексный анализ и экономическую оценку государственной политики поддержки и развития малого предпринимательства в Украине. Кроме этого высказано некоторые рекомендации по совершенствованию концепционного подхода определения показателя эффективности государственной поддержки малого предпринимательства.

Ключевые слова: малое предпринимательство (МСП), государственное регулирование, Украинский фонд поддержки предпринимательства (УФПП), показатель эффективности государственной поддержки малого предпринимательства в Украине.

УДК 331.5

ГЕНЕЗА КОНЦЕПЦІЇ БРЕНДУ РОБОТОДАВЦЯ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Т. Білорус, С. Фірсова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Проведено аналітичний огляд концепції бренду роботодавця як галузі міждисциплінарних досліджень на перетині маркетингу й управління персоналом. Розглянуто концепції корпоративного брендингу та внутрішнього маркетингу як теоретичні передумови виникнення концепції бренду роботодавця. Проаналізовано ключові елементи брендингу компанії-роботодавця на ринку праці.

Ключові слова: бренд, брендинг, корпоративний бренд, внутрішній маркетинг, бренд роботодавця, ринок праці.

У сучасній економіці компаніям для досягнення лідерства на ринку вже недостатньо використовувати традиційні засоби конкурентної боротьби, тому інноваційні технології все частіше використовуються не тільки у виробництві, дослідженнях та розробках, а й у маркетингу, фінансах, управлінні людськими ресурсами. Важливу роль у досягненні конкурентних переваг на ринку має не володіння матеріальними активами, а ефективне використання й управління інтелектуальним капіталом та нематеріальними активами. Ще понад 100 років тому голова компанії Quaker Джон Стюарт усвідомив роль нематеріальних активів для компанії: «Якщо б ми зараз розділили наш бізнес, я віддав би тобі землю, цеглу і устаткування, а собі забрав би всі бренди і торгові марки. І я став би успішнішим, ніж ти» [3]. Очевидно, що саме бренд є важливою складовою інтелектуального капіталу, який визначає особливості та конкурентні переваги компанії на ринку. Кожна організація намагається наймати найкращих фахівців, які зможуть ефективно управляти компанією за будь-яких умов. Тому з метою залучення найкращих кваліфікованих фахівців в організацію необхідно чітко з'ясувати сутність та особливості формування бренду роботодавця організації.

Серед авторів, які зробили значний внесок у розробку наукових основ бренду роботодавця та ефективного управління ним, слід відзначити таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Т. Амблер, С. Берроу, М. Григораш, О. Зозульов, С. Майлз, Г. Мангольд, Г. Мартін, Я. Матковська, Р. Мослі, В. Перція, Н. Романченко, С. Старов, С. Хетрік, О. Щегельська. Кожен із них аргументував свої визначення бренду роботодавця, досліджував його вплив на діяльність організації та суспільство в цілому. Вирішенню окремих завдань формування бренду роботодавця присвячені роботи Д. Кучерова та Л. Надич-Петренко.

В умовах, коли серед ключових факторів успіху підприємств виокремлюють відносини зі споживачами, персонал та нематеріальні активи, концепція брендингу набуває більшого значення і стає відповіддю на потреби в нових формах забезпечення конкурентоспроможності товарів та послуг. З огляду на вищесказане, дослідження міждисциплінарних аспектів концепцій корпоративного брендингу та внутрішнього маркетингу, які є теоретичними передумовами формування бренду роботодавця, набуває все більшої значущості.

Метою статті є обґрунтування необхідності дослідження місця брендингу в розвитку сучасних маркетингових концепцій, з'ясування сутності та особливості формування бренду роботодавця організацій на вітчизняному ринку праці.

Вперше в теорії менеджменту поняття бренду з'явилося саме в області маркетингу, причому маркетингове трактування бренду й до сьогодні превалює: «бренд являє собою образне поєднання

товару чи послуги з набором властивих йому характеристик, очікувань та асоціацій, які виникають у споживача товару, тобто це унікальна комбінація цінностей торгової марки, за яку споживач сплачує додаткову вартість чи просто надає перевагу при покупці» [6, с. 70]. Проте в останні десятиліття семантичне трактування бренду суттєво змінилося [5, с. 99]. Раніше бренд відносився виключно до товару чи послуги і розглядався переважно як торгова марка чи торговий знак, тобто з точки зору маркетингу. Однак на сьогодні смислове поле бренду розширилося, тому поняття стало використовуватися в різних аспектах, трансформуючись в поняття-«парасольку»: товар-бренд, людина-бренд, організація-бренд і т.п. Як зазначає Т. Амблер, «поняття бренд, що раніше використовувалося для споживчих товарів, тепер застосовується для будь-якої сфери... в даний час воно включає сукупність переваг для кінцевого користувача» [5, с. 102]. Підтримують точку зору Т. Амблера і Ф. Котлер та К. Келлер: «Брендинг можна застосувати практично до всього, що пропонується споживачеві на вибір. До фізичного товару... послуги... магазину... людини... організації...» [5, с. 102]. Саме в зв'язку з актуалізацією міждисциплінарних досліджень на перетині маркетингу і управління людськими ресурсами в середині 1990-х рр. і сформувалася концепція бренду роботодавця.

Еволюція концепції брендингу сприяла трансформації уявлень про семантичне поле бренду: бренд продовжує залишатися ключовим нематеріальним активом, ефективним інструментом управління і унікальним джерелом формування доданої цінності. Вчені при розгляді бренду як організації використовують термін «корпоративний бренд». У разі корпоративного брендингу акцент зміщується з розгляду товарів або послуг на організацію. На думку П. Баклі: «Успішні компанії змістили акцент з брендингу продуктів на брендинг корпорацій, що дозволяє створювати ренту для всієї продукції компанії. Таким чином, цінності та культура компанії перетворюються в унікальну торгову пропозицію для всіх її товарів і послуг» [5, с. 103]. У сучасній економіці товари швидко копіюються конкурентами, тоді як організація зазвичай існує довше, більш складна і постійна, ніж окрема товарна лінія, тому конкурентам важче конкурувати зі сприйняттям організації, ніж з характеристиками специфічного товарного бренду, які можна легко перевершити.

Л. Де Чернатоні протиставляє корпоративний бренд індивідуальному бренду, звертаючи увагу на те, що корпоративний брендинг припускає пов'язування імені компанії з будь-якими її товарами. В рамках моделі корпоративного брендингу, по Л. Де Чернатоні, підкреслюється цінність, створювана шляхом залучення співробітників у побудову відносин з клієнтами. Як і Д. Аакер, Де Чернатоні вважає, що корпоративний брендинг завдяки стратегії чіткого позиціонування забезпечує компанії конкурентну перевагу: з одного боку, більш послідовні комунікаційні програми компанії (зменшується проблема надлишку інформації, характерна для товарного брендингу, і споживачі несуть менші витрати по її обробці) сприяють зростанню поваги і довіри до неї. З іншого боку, в рамках корпоративного брендингу велика увага приділяється управлінню корпоративною культурою та об'єднанням співробітників компанії [5, с. 103].

У рамках корпоративного брендингу постулюється ключова роль відділу по роботі з персоналом: «при корпоративному брендингу співробітники не тільки вносять істотний внесок у цінності бренду, вони також подають сигнали про оцінку бренду. У цьому випадку керівник відділу по роботі з персоналом повинен сприйматися як основний член бренд-команди, оскільки він розробляє політику, яка впливає на побудову бренду, а саме - програми найму персоналу, введення нових співробітників в курс справи, навчання і винагороди» [5, с. 103]. На думку К. Пунджаісі і А. Уілкінсона, «корпоративний брендинг стосується взаємодії безлічі стейкхолдерів із співробітниками організації, його успіх багаточисельно залежить від ставлення і поведінки співробітників в питанні транслявання обіцянок бренду зовнішнім стейкхолдерам» [5, с. 104]. Вони стверджують, що використання принципів концепції внутрішнього брендингу як складової теорії корпоративного брендингу може допомогти компанії узгодити поведінку співробітників з цінностями, закладеними в бренд, адже внутрішній брендинг є способом створення сильних корпоративних брендів».

Внутрішній брендинг припускає вибудовування внутрішніх бізнес-процесів та організаційної культури, що не суперечать корпоративному бренду. Мета внутрішнього брендингу полягає в підготовці організацією таких співробітників, які здатні передавати клієнтам та іншим стейкхолдерам повідомлення, закладені в бренд. Це означає, що успіх внутрішнього брендингу залежить

від ступеня прихильності, лояльності співробітників до бренду та ідентифікації з ним, тому не дивно, що особлива роль у поширенні принципів внутрішнього брендингу в організації відводиться відділу внутрішніх комунікацій, адже відділ внутрішніх комунікацій повинен впливати на знання, ставлення співробітників до бренду, а результати внутрішніх комунікацій включають прихильність співробітників, єдине бачення, сервісно-орієнтований підхід, лояльність і задоволеність. У табл. 1. представлені основні відмінності між товарним та корпоративним брендами. Як бачимо, товарний і корпоративний бренди мають суттєві відмінності у всіх аспектах, що спричинено особливостями промислового ринку, на якому зазвичай і створюються корпоративні бренди.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз товарного і корпоративного брендів*

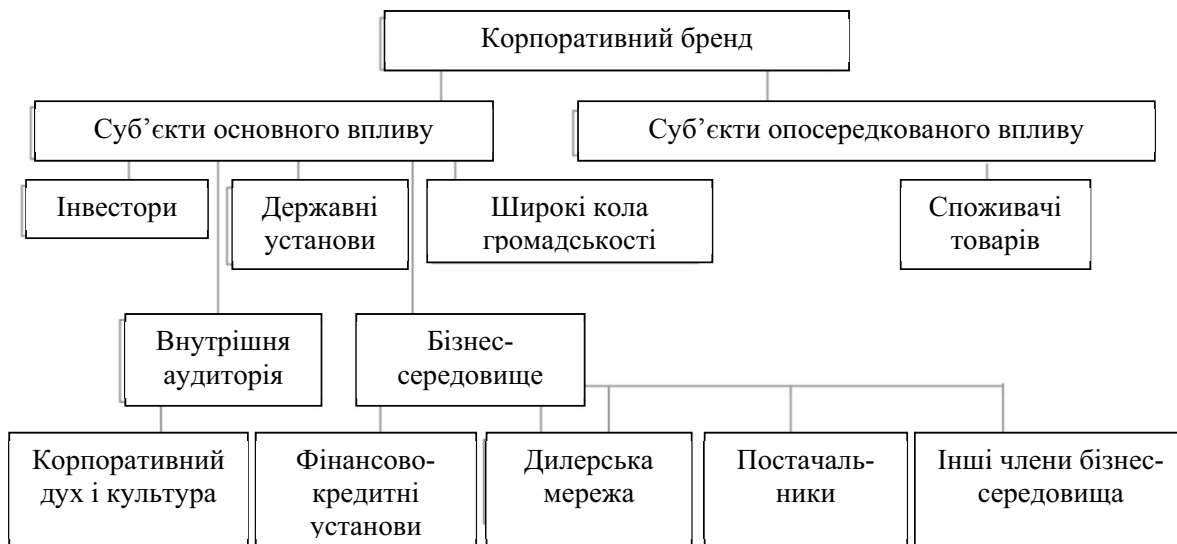
№ з/п	Показник	Бренди	
		Товарний	Корпоративний
1.	Основний суб'єкт впливу	Споживач	Інвестор
2.	Об'єкт аналізу	Відносини між споживачем і виробником товарів	Відносини між підприємством-виробником та іншими суб'єктами бізнес-середовища
3.	Предмет конкурентної боротьби	Обмежений обсяг ринкового попиту на товари компанії-виробника/товарні ринки	Обмежений обсяг ринкової пропозиції на фінансові та інші матеріальні та нематеріальні ресурси
4.	Носії конкурентної переваги	Споживач	Бізнес-середовище
5.	Ключова мета конкурентної боротьби	Підвищення фінансових показників роботи компанії за рахунок збільшення обсягів продажу (підвищення рентабельності продажів)	Підвищення капіталізації компанії: - поповнення обігових коштів; - поповнення основних фондів
6.	Завдання	Збільшення обсягів продажу за рахунок: - залучення до покупок нових споживачів; - підвищення рівня знання бренду і рівня лояльності існуючих споживачів; - збільшення рівня споживання	Продаж фондів за рахунок: - залучення нових акціонерів; - підвищення ступеня лояльності існуючих акціонерів; - зростання курсу акцій компанії на первинному і вторинному фондових ринках
7.	Основне джерело покращення фінансових показників ефективності діяльності компанії	Цінова премія бренду	Залучення на кращих умовах коштів на фондовому ринку, на ринку залученого капіталу, на ринку праці тощо
8.	Очікуваний результат	Дохід, прямі фінансові надходження	Фінансова віддача та преференції, що дають опосередковані конкурентні переваги
9.	Мотиви, що використовуються	Ірраціональні мотиви, «емоційна» аргументація	Раціональні мотиви
10.	Домінуючі елементи комунікаційної політики	Реклама, стимулювання збуту	PR
11.	Органи реєстрації	ДП «Український інститут промислової власності» (Укрпатент), Торгово-промислова палата	Виконавчі ради міських/районних рад депутатів (ЄДРПОУ)

* Джерело: складено автором з використанням джерел [2, с. 40].

Отже, концепція корпоративного брендингу пов'язана з ідентифікацією, аналізом і оцінкою особливостей організації, що базуються на її цінностях і корпоративній культурі, що відрізняють її від інших організацій. Оскільки корпоративний бренд піддається критичній оцінці не тільки зовнішніми, а й внутрішніми групами стейкхолдерів, адже корпорації стали використовувати тактику внутрішнього брендингу з метою створення бренду роботодавця, що зараз набуло досить широкого поширення в США, Європі та Азії [5, с. 105].

Варто відзначити, що корпоративний бренд, на відміну від товарного, який впливає в першу чергу на споживачів, має досить широке коло суб'єктів, основні з яких зазначені на рис. 1.

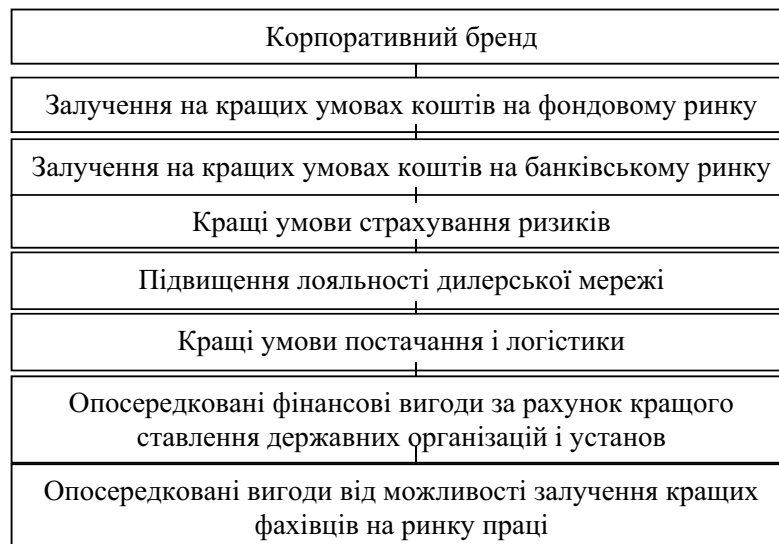

Рис. 1. Суб'єкти, на які впливає корпоративний бренд компанії *
 * Джерело: складено автором з використанням джерела [2, с. 39]

Як бачимо, корпоративний бренд перш за все націлений на суб'єктів бізнес-середовища, інвесторів, власний персонал, державні установи, тоді як споживачі товарів є лише суб'єктами опосередкованого впливу.

Загалом корпоративний бренд є важливим джерелом покращення фінансових показників компанії, тому він виконує ряд функцій, що зазначені на рис. 2. Однією із основних функцій корпоративного бренду є отримання вигод від можливості залучення висококласних спеціалістів на ринку праці, тобто корпоративний бренд є однією із передумов формування бренду роботодавця.

Рис. 2. Основні функції корпоративного бренду *
 * Джерело: складено автором на основі даних [2, с. 39]

Пряме відношення до концепції бренду роботодавця має концепція внутрішнього маркетингу (internal marketing). Л. Беррі запропонував визначення внутрішнього маркетингу: «Внутрішній маркетинг стосується залучення, розвитку, стимулювання і утримання кваліфікованих співробітників за допомогою роботи-продукту, яка задовольняє їх потребам. Внутрішній маркетинг - це філософія турботи про співробітників як про клієнтів, і це стратегія формування роботи-продукту, що відповідає»

потребама індивіда» [5, с. 106]. Найбільш повно і всебічно концепція внутрішнього маркетингу представлена в роботах основоположників північноєвропейської школи маркетингу послуг Е. Гуммессона і К. Гренрусса. Гуммессон пише, що «підхід з позиції внутрішнього споживача переносить відношення «споживач – постачальник» всередину фірми. Це означає, що кожен може розглядати себе як споживача... Тільки тоді, коли споживачі задоволені ... робота виконується бездоганно» [5, с. 107].

Гренрусом були введені поняття «внутрішній продукт» (робота) і «внутрішній споживач» (персонал фірми) спочатку лише стосовно сфери маркетингу послуг. Використовуючи поняття «внутрішній споживач», представники концепції внутрішнього маркетингу вважають, що персонал організації є первинним ринком для будь-якої компанії [5, с. 107]. Робота як продукт повинна залучати, розвивати і мотивувати співробітників, задовольняючи їх потреби. Ключовим постулатом концепції внутрішнього маркетингу є наступне твердження: щоб мати задоволених клієнтів, компанія також повинна мати задоволених співробітників.

Таким чином, концепція внутрішнього маркетингу як частина більш загальної концепції - маркетингу взаємовідносин - має на меті формування взаємовигідних відносин між менеджментом компанії і її співробітниками; функція управління людськими ресурсами трактується як ключовий інструмент успішного здійснення бізнес-операцій компанії.

Отже, концепції корпоративного брендингу та внутрішнього маркетингу є теоретичними передумовами формування бренду роботодавця, сутність якого і розглянемо далі.

Для повного розуміння сутності поняття «бренд роботодавця» було проаналізовано різні підходи до його визначення, результати яких наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Визначення поняття «бренд роботодавця»*

№ п/п	Зміст визначення	Автор/автори визначення
1.	Сукупність функціональних, економічних і психологічних переваг, що отримуються в результаті вступу на роботу у певну компанію та пов'язані з нею (перше визначення, яке є ключовим і досі)	С. Берроу та Т. Амблер (1996 р.)
2.	Набір функціональних, економічних та психологічних переваг, що забезпечуються менеджментом компанії і ідентифікуються з компанією-працедавцем	С. Берроу та Р. Мослі (2006)
3.	Ділова репутація компанії, що дозволяє пошукачу зупинити свій вибір на її пропозиціях з більшим задоволенням, ніж на пропозиціях інших компаній, та викликає бажання стати її працівником	Команда компанії HR RU
4.	Сукупність спроб компанії в передачі повідомлень поточному і потенційному персоналу про те, що компанія є привабливим місцем для роботи	P. Berthon, M. Ewing, L.L. Nah
5.	Процес побудови впізнаваної і унікальної ідентичності роботодавця... концепція, що дозволяє фірмі диференціюватися від її конкурентів	K. Backhouse, S. Tikoo
6.	Ринково орієнтоване позиціонування компанії-роботодавця як бренду, чітке визначення релевантної цільової групи та відповідним чином налагоджене поєднання використовуваних заходів	T. Hinzdorf, K. Priemuth, S. Erlenkaemper
7.	Імідж компанії в очах її дійсних і потенційних співробітників, який тісно пов'язаний з досвідом роботи, коли є розуміння, що значить працювати в компанії, включаючи відчутні чинники, наприклад зарплату, і невлімові, такі як культура і цінності компанії	Г. Мартін, С. Хетрік

* Джерело: складено автором на основі даних [1, 4, 5, 7, 9].

Інтегруючи представлені вище визначення, під брендом роботодавця можна розуміти якості організації-роботодавця, які асоціюються у цільовій аудиторії з однозначно позитивним її іміджем і унікальним набором матеріальних і нематеріальних переваг, що виділяють дану компанію на ринку праці. Бренд роботодавця компанії включає в себе певні якості або ідентифікатори бренду, які можна розділити на чотири групи [5, с. 108-109]:

1) економічні характеристики: висока оплата праці, наявність системи премій і бонусів, стабільні гарантії зайнятості, графік роботи;

2) психологічні характеристики: сильна корпоративна культура, зацікавлене ставлення керівництва до працівників, «здоровий» психологічний клімат, об'єктивність в оцінці роботи;

3) функціональні характеристики: зміст роботи, можливості навчання, перспективи кар'єрного зростання, можливість повною мірою реалізувати наявні знання і навички;

4) організаційні характеристики: лідерська позиція на ринку, міжнародний характер діяльності, історія компанії, впізнаваність споживчих брендів, популярність і репутація вищих менеджерів компанії, система управління, стиль управління.

Брендинг роботодавця як політика і практика управління людськими ресурсами може трактуватися як «специфічна форма управління корпоративною ідентичністю шляхом створення як всередині фірми, так і за її межами образу відмітного і бажаного роботодавця... Брендінг на ринку праці виник внаслідок перекладання принципів маркетингу в сферу... управління персоналом» [5, с. 110]. Отже, брендинг роботодавця - це логічний процес, за допомогою якого компанії досягають одну головну мету: набувають привабливості в очах поточних і майбутніх ідеальних співробітників.

У літературі зазначається, що компанії, що володіють брендом роботодавця досягають значних переваг перед іншими, а саме:

- знижують витрати, пов'язані із залученням і найманням персоналу;
- покращують трудові відносини;
- сприяють утриманню персоналу, тим самим скорочуючи плинність кадрів;
- можуть пропонувати більш низьку оплату праці співробітникам за аналогічними позиціями в порівнянні з компаніями, у яких немає бренду роботодавця;
- вдосконалюють і змінюють організаційну культуру.

За оцінками деяких фахівців, завдяки зміні трудової мотивації і поведінки співробітників у компаніях з брендом роботодавця також збільшуються:

- ступінь задоволеності споживачів;
- фінансові показники (прибуток, обсяги продажів, доходи акціонерів, вартість акцій) [5, с. 110].

Ключовими поняттями брендингу компанії-роботодавця на ринку праці є:

- ціннісна пропозиція компанії-роботодавця (Employer Value Proposition - EVP);
- індивідуальність бренду роботодавця (Employer Brand Personality);
- позиціонування бренду роботодавця (Employer Brand Positioning).

За влучним висловом Т. Геда, «сильний, чітко визначений бренд зі здоровими засадничими цінностями дозволить відбирати кращих людей в університетах і на ринку праці, причому вони погодяться працювати за менші гроші, рідше вимагаючи пільг та особистого росту» [5, с. 111]. Як зазначають Г. Мангольд і С. Майлз, успіх брендингу роботодавця багато в чому залежить від знання і розуміння співробітниками бренду роботодавця [5, с. 111]. Організації, які використовують ефективні методи і способи підтримки і мотивації працівників – створюють відповідні умови для максимізації «капіталу бренду роботодавця».

Отже, під поняттям «бренд роботодавця» можна розуміти якості організації-роботодавця, які асоціюються у цільової аудиторії з однозначно позитивним її іміджем і унікальним набором матеріальних і нематеріальних переваг, що виділяють дану компанію на ринку праці.

В Україні склалася певні традиції, власний досвід управління трудовими ресурсами, який не можна ігнорувати, зважаючи на реальні соціально-економічні умови. Заходи щодо підвищення привабливості компанії як роботодавця ставить перед своїми HR-департаментами керівництво більшості українських компаній. Загалом грамотно проведений HR-брендинг здатен підвищити загальний «репутаційний» капітал компанії та збільшити вартість бізнесу, якісно змінити кадровий потенціал компанії, і в остаточному підсумку, вплинути на її фінансові показники.

Саме тому досить важливо дослідити, чи керівництво українських підприємств та їх департаментів розуміють необхідність створення бренду роботодавця та підтримання його іміджу на ринку. З метою дослідження питання «чи працюють українські компанії з репутацією фірми як роботодавця?» Міжнародним кадровим порталом HeadHunter було проведено опитування, у якому взяли участь 53 представники HR-департаментів компаній, що працюють в Україні. Про те, що перед ними ставляться завдання по HR-брендингу, тобто кадровому брендингу, розвитку репутації компанії як роботодавця, повідомили 80% опитаних [8].

Найчастіше цілями HR-брендингу в своїх компаніях респонденти називали залучення більш кваліфікованих співробітників, утримання працівників в організації протягом тривалого часу, а також залучення співробітників у роботу і підвищення їхньої лояльності (табл. 3).

Таблиця 3

Цілі HR-брендингу в українських компаніях*

№ п/п	Ціль HR-брендингу	Частка респондентів
1.	Залучення більш якісних співробітників і «рідкісних» фахівців	73%
2.	Утримання співробітників в організації протягом тривалого часу	60%
3.	Залучення співробітників в роботу і підвищення їхньої лояльності	53%
4.	Мотивація співробітників на досягнення кращих результатів	53%
5.	Збільшення загального «репутаційного» капіталу компанії	47%
6.	Трансляція місії і цінностей організації	40%
7.	Поліпшення іміджу компанії в очах цільової аудиторії	40%
8.	Формування кадрового резерву	33%
9.	Встановлення емоційного зв'язку з брендом компанії	33%
10.	Коригування відносин певних цільових груп до компанії	20%
11.	Підвищення рівня професійних, крос- й надпрофесійних, а так само особистих компетенцій співробітників	20%
12.	Корекція рівня оплати (іноді - «нижче ринку»)	13%
13.	Зміна / супровід змін корпоративної культури та інших трансформацій в компанії (злиття та інше)	13%

* Джерело: складено автором на основі даних [8].

У результаті дослідження виявилось, що ретельно планують заходи щодо HR-брендингу тільки 25% опитаних, а три чверті респондентів зізналися, що HR-проекти «з'являються» ситуаційно – з появою задач або проблем. При цьому всі респонденти відзначили високу здатність цих заходів [8].

Серед основних компетенцій, які слід більше розвивати співробітникам HR-департаменту для підвищення майстерності у реалізації проектів по HR-брендингу, учасники дослідження найчастіше вказували навички презентації, загальну креативність та підготовку у проведенні заходів (табл. 4).

Велику підтримку в напрямку розвитку HR-бренду від комунікаційних департаментів компанії хотіли б отримати 50% опитаних [8]. Друга половина респондентів зазначила, що співпраця в цьому напрямку налагоджена у них в компанії відмінно.

Таблиця 4

Компетенції HR-фахівців, необхідні для HR-брендингу*

№ п/п	Компетенції HR-фахівців, необхідні для HR-брендингу	Частка респондентів
1.	Навички презентації	53%
2.	Загальна креативність	53%
3.	Підготовка та проведення заходів	47%
4.	Створення комунікаційних планів	40%
5.	Створення ефективних текстів	40%
6.	Кількісні та якісні дослідження	27%
7.	Проектний менеджмент	20%
8.	Створення і проведення ефективних рекламних компаній	7%

* Джерело: складено автором на основі даних [8].

І звичайно, учасникам дослідження було запропоновано оцінити результати програм і проектів HR-брендингу, що проводяться в їхніх компаніях. Рейтинг найбільш значущих з точки зору респондентів результатів, яким присуджені оцінки 4 («важливо») і 5 («дуже важливо») представлений у таблиці 5.

У своїх коментарях респонденти відзначали, що тема HR-брендингу заслуговує особливої уваги і глибокого аналізу. В першу чергу - це повинен розуміти керівник компанії, адже він спрямовує HR-директора, маркетолога і керівників підрозділів до єдиної мети. Однак, українські компанії часто приділяють HR-брендингу мало часу. Іноді питання власної значущості ставиться тільки для того, щоб прийняти на роботу якусь «зірку». Але такий підхід є помилковим, адже роботу над створенням успішного образу в очах кандидата потрібно вести постійно.

Таблиця 5

Найбільш значущі результати HR-брендингу в українських компаніях

№ п/п	Найбільш значущі результати HR-брендингу	Частка респондентів
1.	Ці проекти дають можливість HR-департаменту займати більш стратегічну роль в компанії	67%
2.	Ці проекти підвищують репутацію HR-департаменту всередині компанії	67%
3.	Ці проекти в цілому впливають на зростання показників ефективності роботи HR-департаменту	53%
4.	Ці проекти, підвищуючи загальний «репутаційний» капітал компанії, збільшують вартість бізнесу	47%
5.	Ці проекти якісно змінюють кадровий потенціал компанії (кращі кандидати, більш кваліфіковані)	47%
6.	Це впливає на фінансові показники компанії	33%

* Джерело: складено автором на основі даних [8].

Таким чином, було досліджено ставлення провідних українських компаній до HR-брендингу та його ролі у їх основній діяльності. Як з'ясувалося, керівництво впевнене у ефективності такого підходу, проте варто розглянути, чи вважають працівники роботу кращою у тій компанії, яка має розкручений бренд як роботодавець. Портал rabota.ua спільно з видавництвом HRD провели дослідження з приводу значення бренду роботодавця для потенційних та реальних співробітників українських компаній серед досить широкого кола осіб – вибірка для дослідження становила більше 1250 осіб.

За даними опитування, кожен п'ятий респондент вважає імідж роботодавця ключовим фактором при виборі роботи. Втім, для більшості опитаних (73%) бренд роботодавця є важливим, проте якщо їх зацікавлять умови роботи, то імідж компанії не відіграватиме ніякого значення. Лише 5% зовсім не звертають уваги на імідж компанії, в яку збираються працевлаштовуватися [4].

Також в результаті дослідження було виявлено найпопулярніші джерела інформації про імідж роботодавця серед респондентів, які наведені на рис. 3

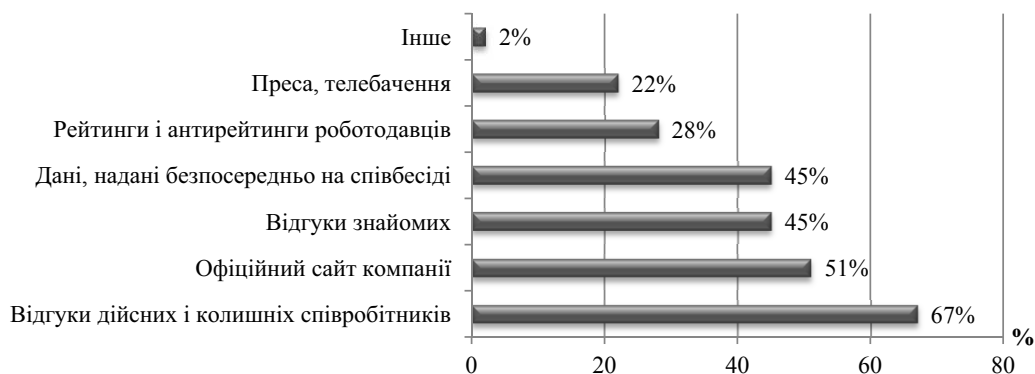

Рис. 3. Джерела інформації при формуванні думки про компанію як роботодавця *

* Джерело: складено автором з використанням джерела [4]

Позитивний образ роботодавця на ринку праці часто виявляється більш значущим для його потенційних співробітників, ніж розмір обіцяного окладу, що й не дивно, адже мало хто може

сподіватися на чесну виплату зарплати в компанії з негативним іміджем. Все ж, за дослідженням, 24% опитаних схильні ризикнути та працевлаштуватися в організації з вельми сумнівним іміджем, але на посаду з високим гонораром. Тоді як 69% опитаних віддадуть перевагу компанії, яка пропонує меншу нагороду, проте має позитивний імідж на ринку праці, а отже, даний аспект має навіювати керівників компаній на відповідні роздуми [4].

Також у ході дослідження намагалися з'ясувати, чи імідж роботодавця компанії, у якій працює респондент, відрізняється від іміджу, який є насправді. Для третини опитаних імідж їх нинішнього роботодавця після деякого часу роботи мало чим відрізняється від того враження, яке було в них при працевлаштуванні. Ще третина респондентів вважає, що імідж їхньої компанії як роботодавця на ринку праці частково збігається з тим, що вони спостерігають, будучи її співробітником. У чверті випадків імідж роботодавця в корені відрізняється від тієї думки, яке ця компанія має на своїх нинішніх співробітників. Результати цього опитування наведені на рис. 4. Варто відзначити, що своє враження про роботодавця більше половини респондентів (55%) формують лише через час після того, як попрацюють в компанії, тоді як третина (34%) вважає, що перспективи роботи в організації можуть бути відомі вже на етапі співбесіди, коли з'являється можливість поспілкуватися з менеджерами з персоналу, керівництвом та іншими представниками компанії.

Рис. 4. Думки респондентів щодо реальності та відповідності сформованого іміджу роботодавця на ринку праці *

* Джерело: складено автором з використанням джерела [4]

Все ж, кожний десятий респондент не стане відвідувати співбесіди, а тим більше працевлаштуватися в організацію, щоб зрозуміти, що вона собою являє, своє враження 10% потенційних претендентів формують ще на етапі відправлення резюме [4].

Важливим етапом при проведенні цього дослідження також було визначення найважливіших аспектів для респондентів при виборі нового місця роботи. Для переважного числа респондентів найбільше значення має розмір заробітної плати (95%), для 79% важлива пропонована стабільність, а для 78% - ставлення керівників до підлеглих. 60% українців, формуючи своє враження про компанію, звертають увагу на те, чи пропонується соціальний пакет, а третина українців, працевлаштовуючись, цікавляться думкою знайомих, у разі якщо вони працюють в даній організації, а чверть опитаних українців звернуть увагу як раз на імідж компанії на ринку праці. Дані цього етапу відображено на рис. 5.

Отже, в результаті огляду ринку українського ринку праці та визначення особливостей застосування на ньому концепції бренду роботодавця можна зробити такі висновки: близько 80% керівників проводять заходи щодо підвищення іміджу компанії як роботодавця, проте тільки 25% компаній проводять подібні заходи на систематичних засадах; основними цілями проведення HR-брендингу на українському ринку є утримання співробітників в організації протягом тривалого часу, а також залучення співробітників у роботу і підвищення їхньої лояльності; серед працівників чинник іміджу

компанії відіграє важливу роль, проте тільки для 20% з них цей чинник є ключовим, тоді як близько 70% людей надають перевагу компанії, яка пропонує меншу нагороду, проте має позитивний імідж на ринку праці.

Рис. 5. Найважливіші аспекти при виборі респондентами нового місця роботи *

* Джерело: складено автором з використанням джерела [4]

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що концепція бренду роботодавця не може розглядатися виключно в рамках маркетингу чи в області управління людськими ресурсами, оскільки вона базується на теоретичних передумовах внутрішнього маркетингу та корпоративного брендингу. Враховуючи вищезазначене, бренд роботодавця можна визначити, як сукупність функціональних, економічних і психологічних переваг, що отримуються в результаті вступу на роботу у певну компанію та пов'язані з нею. Формування бренду роботодавця лише за допомогою інструментів у сфері управління персоналом неможливе, так як дана концепція націлена не тільки на фактичних співробітників, а й на залучення потенційних, причому використання виключно маркетингових заходів без використання реальних стимулів для персоналу теж є неефективним. Саме тому для формування бренду роботодавця потрібно виважене поєднання маркетингових інструментів та методик управління персоналом, що призведе до досягнення поставлених цілей організації.

Таким чином, на сучасному висококонкурентному ринку праці, що характеризується перевищенням попиту на кваліфіковані трудові ресурси над його пропозицією, високим ступенем мобільності співробітників, зниженням лояльності персоналу до роботодавця, однією з найважливіших умов динамічного розвитку компанії стає можливість залучення нових і утримання працюючих співробітників. Саме тому чітке розуміння і практичне застосування принципів концепції бренду роботодавця, заснованих на формуванні, підтримці та позиціонуванні унікального образу компанії як роботодавця на ринку праці, привабливого як для потенційного, так і фактично працюючого персоналу, дає можливість компанії успішно функціонувати в сучасних умовах.

Розвиток бренду роботодавця на ринку праці вбачаємо у вдосконаленні ціннісної пропозиції компанії-роботодавця, індивідуальності бренду роботодавця та позиціонування бренду роботодавця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волшебная палочка или Бренд работодателя / Материалы сайта HR RU «Управление персоналом». [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://hr-ru.com/2010/03/volshebnyaya-palochka-ili-hr-brend-kompanii>.
2. Зозульов О., Григораш М. Корпоративний бренд: сутність та особливості / О. Зозульов, М. Григораш // Журнал «Маркетинг в Україні». – 2010. – №2 (60). – с. 36-42

3. *Имас И.* Почем золотые рыбки? [Электронный ресурс] // «Новый маркетинг» № 8/2006. – Режим доступа: <http://marketing.web-standart.net/node/39858>.
4. Как бренд работодателя влияет на привлечение лучших специалистов. Исследование портала rabota.ua совместно с издательством HRD. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://ubr.ua/labor-market/ukrainian-labor-market/kak-brend-rabotodatelia-vliiaet-na-privlechenie-luchshih-specialistov-175078>.
5. *Кучеров Д.Г.* Бренд работодателя: область маркетинга или управления человеческими ресурсами? // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2009. – Вып. 3.
6. Міждисциплінарний словник з менеджменту // За ред. Д.М. Черваньова, О.І. Жилінської. / навчальний посібник. К.: Нічлава, 2011. – 624 с.
7. *Надыч-Петренко Л.* Бренд работодателя – необманутые обещания // Журнал «Управление персоналом». – 2009. – №12. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://www.hrc.com.ua/downloads/LibJTI/6.%20Employer%20Brand%20-%20keeping%20promises.pdf>.
8. HR-брендинг в украинских компаниях: цели и результаты. Исследование Международного кадрового портала HeadHunter. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <http://hrm.ru/hr-branding-v-ukrainskikh-kompanijakh-celi-i-rezultaty>.
9. Employer brand image as predictor of employee satisfaction, affective commitment& turnover // Article from Indian Journal of Industrial Relations. – 01.01.2011. [Electronic source]. – Mode of access: URL: <http://www.docstoc.com/docs/75140705/Employer-brand-image-as-predictor-of-employee-satisfaction-affective-commitment-andamp-turnover>.

GENESIS OF EMPLOYER BRAND CONCEPT IN THE LABOR MARKET OF UKRAINE

T. Bilorus, S. Firsova

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Analytical review of the employer brand concept as a field of interdisciplinary research at the intersection of marketing and human resources management is conducted. Concepts of corporate branding and internal marketing as theoretical preconditions for the emergence of the employer brand concept are considered. Key elements of employer branding in the labor market are analyzed.

Key words: brand, branding, corporate brand, internal marketing, employer brand, labor market.

ГЕНЕЗИС КОНЦЕПЦИИ БРЕНДА РАБОТОДАТЕЛЯ НА РЫНКЕ ТРУДА УКРАИНЫ

Т. Белорус, С. Фирсова

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Проведен аналитический обзор концепции бренда работодателя как области междисциплинарных исследований на стыке маркетинга и управления персоналом. Рассмотрены концепции корпоративного брендинга и внутреннего маркетинга как теоретические предпосылки возникновения концепции бренда работодателя. Проанализированы ключевые элементы брендинга компании-работодателя на рынке труда.

Ключевые слова: бренд, брендинг, корпоративный бренд, внутренний маркетинг, бренд работодателя, рынок труда .

УДК 336.648.8

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В. Бодаковський

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено суть, особливості і завдання фінансової інфраструктури залучення фінансових ресурсів суб'єктами господарювання, визначено проблеми та запропоновано напрями удосконалення способів залучення фінансово-кредитних ресурсів на сучасному етапі.

Ключові слова: фінансова інфраструктура, інструменти залучення фінансових ресурсів, фінансове забезпечення підприємництва, суб'єкти господарювання, кредитні фінансові ресурси.

В умовах розвитку ринкової економіки соціального спрямування в Україні стан досліджень і розвитку місцевої фінансової інфраструктури характеризується як недостатній. Про це свідчить розбалансованість фінансово-кредитного ринку, висока вартість фінансово-кредитних ресурсів та низький рівень їх використання суб'єктами господарювання України. Відсутність зваженої довготермінової політики інститутів фінансової інфраструктури може дорого коштувати підприємству України та, як наслідок, позбавить фінансово-кредитний сектор економіки прибутків у майбутньому. Саме тому необхідно сформувати зважений підхід, який дозволить через удосконалення фінансової інфраструктури підприємництва створити основу для тісного та результативного взаємозв'язку між суб'єктами господарювання та інститутами, які забезпечують їх фінансово-кредитними ресурсами.

Сучасні методи та інструменти фінансової інфраструктури підприємництва, виникнення яких пов'язане з глобалізацією економіки України, недостатньо адаптовані та імплементовані до реалій функціонування вітчизняної економічної системи. У зв'язку з цим особливо важливими є удосконалення способів залучення фінансово-кредитних ресурсів суб'єктами господарювання та алгоритму обслуговування підприємства фінансовою інфраструктурою. Активна економічна роль та незалежність інститутів фінансово-кредитного сектору економіки є позитивною у короткотерміновому періоді часу, з одного боку, але вона суперечить довготерміновим потребам суб'єктів господарювання та економіки в цілому.

Самоорганізація і саморегулювання фінансової інфраструктури підприємництва, контроль обсягів спекулятивних фінансово-кредитних операцій на вітчизняному та міжнародних ринках можуть виявитися недостатньо ефективними. Це зумовлює потребу часткового втручання держави в організацію фінансової інфраструктури підприємства, зокрема у розробленні адекватних сучасним умовам нормативно-правових актів у сфері формування фінансової інфраструктури, особливо на місцевому рівні економічної системи.

Дослідженню різних аспектів розвитку фінансової місцевої інфраструктури в сучасних умовах загалом та її окремих складових зокрема як багатофункціональної і багатоаспектної системи, що забезпечує стійкий розвиток економіки територіальних утворень, приділена чимала увага. Ці питання певним чином висвітлені в публікаціях багатьох вітчизняних учених, зокрема таких, як З.Герасимчук, А.Гриценко, Б.Данилишин, В.Куценко, В.Пила, С.Писаренко, У.Садова, Ю.Сасенко, Д.Стеченко, О.Чмир, І.Школа та інших.

Ґрунтовним розробкам теоретичних положень та механізмів функціонування фінансової місцевої інфраструктури присвячені наукові праці багатьох зарубіжних науковців: Д.Ашауера, Р.Брейєра,

Дж.Еліасона, Т.Кемпбелла, В.Красовського, І.Маєргойза, Р.Нудельмана, А.Пезенті, П.Розенштейн-Родана, П.Самуельсона, І.Синяєвої, І.Тараканової та інших.

Водночас у вітчизняній науці поки ще не сформувався єдиний концептуальний підхід до суті і змісту фінансової інфраструктури, зокрема відсутні чіткі уявлення про зміст та особливості реалізації фінансово-кредитної політики на місцевому рівні. Мало уваги приділено вивченню взаємозв'язаних процесів, які виникають при здійсненні тих чи інших дій як з боку центрального банку, так і з боку суб'єктів фінансової інфраструктури, та мають бути законодавчо обґрунтовані.

Метою статті є дослідження теоретичних основ фінансової інфраструктури та оцінка перспектив імплементації її основних структурних елементів на місцевому рівні в Україні на сучасному етапі. Основними завданнями дослідження виступають аналіз стратегічних питань, пов'язаних з функціонуванням фінансової інфраструктури на місцевому рівні в Україні, розгляд головних обмежень, які не дозволяють розвивати фінансову інфраструктуру, а також надання практичних рекомендацій щодо її удосконалення в Україні та, зокрема, на місцевому рівні.

Інтерпретуючи поняття «*інфраструктура*», доцільно зазначити, що воно започатковане від латинських слів *infra* – нижче і *structure* – будівля. На початку ХХ ст. цим словом позначали комплекс тилових споруд, що забезпечували дії збройних сил [3]. З середини 1940-х рр. ця дефініція ввійшла в інструментарій економічної науки, і вчені визнали, що інфраструктура – обов'язковий компонент будь-якої цілісної економічної системи, сукупність галузей, що сприяють нормальному функціонуванню матеріального виробництва [14].

У літературі трапляються і такі визначення, автори яких вказують, що інфраструктура певним чином стосується не лише економіки, а й політики. Так, у «Словаре иностранных слов» зазначено, що *інфраструктура* – це складові частини загального устрою економічного чи політичного життя, які носять підпорядкований, допоміжний характер і забезпечують нормальну діяльність економічної чи політичної системи в цілому [19].

Англійський економіст А.Янгсон зазначив, що вперше категорію *інфраструктура* вжив на початку 40-х рр. Х.Зінгер. Він аналізував стан і теоретичні розробки проблем економічного розвитку країн, що звільнилися від колоніальної залежності. Тим країнам, що формують систему ринкових відносин, вважав Х.Зінгер, слід дотримуватися певної стратегії в інвестиційній політиці, оскільки вона здатна викликати *кумулятивний процес* у розвитку економіки. Тому в цих країнах інвестиції в інфраструктуру мають сприяти збільшенню національного доходу, а той, згодом стимулюватиме зростання інвестицій. Стратегія інвестиційної політики, що запропонував учений, суттєво відрізнялася від діючої в розвинених країнах, де традиційно інвестували всі сфери і види діяльності майже автоматично, під впливом регулюючих механізмів ринку [24].

Інші дослідники стверджували, що вперше цей термін використав у науковому обігові у 1955 р. американський економіст П.Розенштейн-Родан, який увів до інфраструктури «базові галузі економіки (енергетику, транспорт, зв'язок), вважаючи, що їх розвиток має йти попереду швидше окупних і прямо-продуктивних інвестицій». Цей вчений застосовував його до «всіх умов оточуючого суспільного середовища, необхідних для того, щоб приватна промисловість змогла зробити перший ривок» [11]. У концепції П.Розенштейна-Родана є різні визначення, тотожні поняттю «*інфраструктура* суспільного виробництва» (загальні умови виробництва, загальні умови суспільного процесу виробництва, матеріальні умови виробництва, загальні засоби праці, загальні умови праці тощо), дана сама категорія, а також вказано на те, що розвиток інфраструктури – прерогатива держави. Таку позицію підтримав і П.Самуельсон, підкресливши, що поняття «*інфраструктура*» ввів у економічну літературу П.Розенштейн-Родан. П.Самуельсон вважав, що держава свідомо вкладає інвестиції в інфраструктуру, оскільки «збільшення суспільного допоміжного капіталу» створює «невловимі вигоди, від яких не варто очікувати грошових прибутків для приватних інвесторів», тому що «масштаби деяких із них досить великі для обмежених ринків приватного капіталу, а інші будуть окупатися надто довго, щоб зацікавити приватних інвесторів» [24]. Цей учений - економіст зазначив, що розвиток ринкової інфраструктури сприяє зміцненню економічних позицій приватних підприємців, створюючи сприятливі умови для діяльності в основних галузях економіки. При цьому він виступав за державну підтримку

здійснення значних проектів розвитку ринкової інфраструктури (складська система загального користування, облаштування торгових портів і терміналів, ринково-інформаційні системи тощо).

Деякі дослідники трактували термін «*інфраструктура*» порівняно широко. Так, В.Красовський підкреслював, що «використання в економічному та статистичному аналізі поняття інфраструктура має логіку лише в тому випадку, коли воно поєднує групу галузей, якій притаманна внутрішня економічна єдність та спільне функціональне призначення... Послуги інфраструктурних галузей мають, як правило, міжгалузевий характер і скеровані на обслуговування або економіки в цілому, або її найбільших сфер, комплексів або вузлів...» [9].

Інший підхід до проблеми простежується в праці А.Пезенті, котрий зазначав, що «класичні капіталовкладення, яких вимагає від держави капіталізм, повинні мати своїм об'єктом «громадські роботи», тобто створення того комплексу умов, що його називають у світі «інфраструктурою» (мережа доріг, транспортні засоби, землевпорядкування тощо). Ці види робіт зменшують накладні видатки капіталістичних підприємств, поліпшують економічне середовище, в якому ті діють, полегшують процес обігу капіталу...» [13].

Звичним у визначеннях інфраструктури є те, що вона виробляє послуги, а не продукт у матеріально-речовій формі, тобто лише створює необхідні умови для його виробництва. Так, Р.Нудельманта та І.Тараканова вважають, що складові інфраструктури за своєю природою – обслуговуючі, допоміжні ланки економіки, котрі служать сполучною ланкою для функціонування матеріального виробництва в цілому, при цьому від її діяльності безпосередньо залежить ефективність роботи практично будь-якої галузі [13]. Але таку позицію поділяють не всі вчені. Зокрема, В.Красовський вважав, що з позицій оцінки економічної ефективності інфраструктури дана ознака як основа її наукового визначення не конструктивна і не може служити первинною [21].

У працях українських учених останніх років є цікаві здобутки щодо суті інфраструктури, розвитку її специфічних особливостей в умовах становлення ринкової економіки у нашій державі. Це характерно для дослідження А.Гриценка та В.Соболева, які зазначили, що *інфраструктура* в будь-якій соціально-економічній системі – це, насамперед, сукупність елементів, котрі забезпечують безперебійне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів даної системи [4]. Л.Алексеєнко та В.Олексієнко визначили інфраструктуру як складові частини загальної будови економічного життя, що є допоміжними і забезпечують нормальну діяльність економічної системи в цілому [8]. Т.Тіщенко, І.Федорова наголошують, що до місцевої інфраструктури слід відносити об'єкти, котрі розташовані на деякій обмеженій території і надають підприємствам матеріального виробництва, організаціям і закладам невинробничої сфери, а також населенню цієї території послуги транспортування й зберігання продукції, передачі інформації, переміщення людей, постачання матеріальних ресурсів, у т. ч. води, тепла, газу, електроенергії [2].

Особливої уваги питання інвестицій в інфраструктуру набуло після публікації праці Д.Ашауера, в якій він підкреслив, що зниження продуктивності праці в Сполучених Штатах пояснюється головним чином недостатністю державних капіталовкладень в інфраструктуру американської економіки⁶⁰. Особливу увагу вчений приділив низці істотних взаємозв'язків між інфраструктурою, з одного боку, і динамікою приватних капіталовкладень, а також продуктивності праці – з іншого. На думку Д.Ашауера, переорієнтувавши державні витрати на вдосконалення і розширення інфраструктури, можна збільшити продуктивність праці в країні (США) та підвищити конкурентоспроможність американських товарів на світовому ринку [13].

На основі аналізу залежності темпів зростання продуктивності праці від інвестицій в інфраструктуру для семи промислово розвинутих країн, Д.Ашауер визначив, що взаємозв'язок між динамікою продуктивності праці й часткою інвестицій в інфраструктуру у валовий національний продукт (ВНП) цілком однозначний. Такі країни, як Японія, що спрямовує значну частину ВНП на розвиток інфраструктури, відрізняються високими темпами зростання продуктивності праці. А в тих країнах, де, як у США, в інфраструктуру

Отже, виходячи з вище проаналізованого, під місцевою фінансовою інфраструктурою підприємництва ми розуміємо сукупність фінансово-кредитних інститутів, які надають послуги суб'єктам господарювання з метою забезпечення їх безперебійного функціонування та прибуткового

рівня діяльності. Враховуючи, що банківська система України розвивається в напрямі централізованої системи прийняття управлінських рішень, підприємство місцевого рівня все частіше не отримує належних фінансових послуг. Відбувається трансформація місцевих фінансових інститутів у виконавчі органи їх центрального управління, що не дозволяє враховувати інтереси суб'єктів господарювання та не сприяє розвитку економіки областей України.

На нашу думку, в Україні необхідно сформувати фінансову інфраструктуру місцевого рівня, яка буде здійснювати обслуговування підприємництва, а не буде ставити своєю метою отримання короткотермінових прибутків від фінансово-кредитних операцій. Завдяки розмежуванню дефініцій фінансова інфраструктура та фінансово-кредитна система можна сформувати інноваційні напрями розвитку економіки України як на місцевому рівні так і в цілому.

Основними проблемами сучасної фінансової інфраструктури є:

- відсутність стратегії співпраці між фінансово-кредитними інститутами та суб'єктами господарювання;
- недостатній рівень взаєморозуміння між фінансовими інститутами та їх клієнтами, що не дозволяє сформувати дієву довготермінову взаємовигідну співпрацю;
- складність та довго терміновість реалізації фінансових угод, що не дозволяє вчасно надавати фінансово-кредитні послуги суб'єктам господарювання та, як наслідок, сприяє відтоку клієнтів від фінансово-кредитних установ;
- розмежування повноважень в частині надання фінансово-кредитних послуг та прийняття рішень щодо надання таких послуг не тільки не сприяє підвищенню якості оцінки та моніторингу клієнтів, а й знижує рівень якості управлінських рішень щодо клієнтів фінансово-кредитних установ.

Отже, формування фінансової інфраструктури підприємництва місцевого рівня дозволить не тільки підвищити ефективність функціонування фінансової системи, а й сприятиме розвитку суб'єктів господарювання. Доцільно зазначити, що без належного розуміння суті фінансової інфраструктури та її основної мети неможливим є формування дієвої економічної системи місцевого рівня, забезпечення розвитку підприємництва та підвищення їх конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бизнес, коммерция, рынок. Словарь–справочник / Автор–составитель Г.С. Саркисянц. – М: Информ-печать, 1993. – С. 54
2. *Беленький П.Ю., Гомельська Н.І.* Ринкова інфраструктура і проблеми економічного розвитку в умовах формування конкурентного середовища // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інвестиції і реструктуризація економіки регіону: Щорічник наук, праць. – НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів. – Вип. XI. – 2000. – С. 9.
3. *Буднікевич І.М., Школа І.М.* Становлення регіонального ринку інновацій в Україні. – Чернівці: «Зелена Буковина», 2002. – С. 155–156
4. *Гриценко А., Соболев В.* Ринкова інфраструктура: суть, функції, будова // Економіка України. – 1998. – №4. – С. 35–44.
5. *Данилишин Б.М., Куценко В.І.* Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні (питання теорії і практики) / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К., 1999. – 123с.
6. *Долішній М.І., Беленький П.Ю., Бойко С.І.* та ін. Регіональна політика: методологія, методи, практика / НАН України; Інститут регіональних досліджень / М.І. Долішній (відп.ред.). – Львів: ДПА Друк, 2001. – 720 с.
7. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
8. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / Л.М.Алексеєнко, В.М.Олексієнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – С. 286.
9. Инфраструктура и интенсификация экономики / Под ред. В.П. Красовского – М.: Наука, 1980. – 193 с.
10. *Куценко В.* Соціально-економічна модифікація в контексті побудови соціальної держави в Україні // Економіка України. – 2004. – №11. – С.77–85.
11. *Маергойз И.М.* Инфраструктура и размещение промышленности // Экономическая география. География промышленности. Вып. IV–V. – М., 1971. – С. 37.

12. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т. I. – М.: Республика, 1992. – С. 394
13. Нудельман Р.И., Тараканова И.А. Учет внеотраслевого эффекта при определении эффективности капитальных вложений в развитие инфраструктуры // Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства. – М.: ВНИИСИ, 1982. – С. 12–16.
14. Пила В., Чмырь Е., Загородний В. О перспективах специальных экономических зон и территорий приоритетного развития в Украине // Экономика Украины. – 2002. – №4. – С. 11–16.
15. Писаренко С.М. Досвід проведення спільної аграрної політики ЄС (на прикладі ФРН, Франції і Нідерландів) // Регіональна економіка. – 2001. – №2. – С. 119–125.
16. Садова У.Я. Темпологічні засади дослідження регіональної соціальної політики//Регіональна економіка. –2004. –№3. – С.61–71.
17. Самуэльсон П. Экономика. Т 2. – М.: НПО «Алгон», 1992. – 415 с.
18. Саенко Ю.И. Моделирование показателей развития социальной инфраструктуры / АН УССР. Ин-т философии; Отв. ред. Н.Н. Чурилов. – К.: Наук, думка, 1991. – 168 с.
19. Словарь иностранных слов. – 12-е изд. – М: Рус.яз., 1985. – 608 с.
20. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч посіб. – К.: Вікар, 2001. – 377 с.
21. Тараканова И.А. О методике учета эффекта от функционирования и развития инфраструктуры // Проблемы функционирования и развития инфраструктуры народного хозяйства. – М: ВНИИСИ, 1979. – С. 51
22. Тищенко Т.И. Особенности планирования развития региональной инфраструктуры // Системный анализ социально-экономических проблем народнохозяйственной и региональной производственной инфраструктуры. 29 июня – 1 июля 1990 года. Тезисы докладов. – Москва–Томск, 1990. – С. 210
23. Чмир О.С. Проблеми та ризики розбудови спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку в Україні // Регіональна економіка. – 2002. – №1. – С.135–143.
24. Федько В.П., Федько Н.Г. Инфраструктура товарного рынка. – Ростов н.Д.: Феникс, 2000. – С. 7.
25. Федорова И.А., Тищенко Т.И. Эффективность функционирования и развития региональной инфраструктуры // Проблемы развития и размещения производственной инфраструктуры. Сб. научн. трудов СОПСа при Госплане СССР. – М., 1987. – С. 55.

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE LOCAL BUSINESSES IN UKRAINE

V. Bodakovskiy

Ivan Franko National University of L'viv

This paper investigates the nature, characteristics and objectives of the financial infrastructure to attract financial resources entities, identified problems and suggested areas of improvement ways to attract financial and credit today.

Key words: financial infrastructure and tools to attract financial resources, financial support entrepreneurship entities, loan financial resources.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ МЕСТНОЙ ФИНАНСОВОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В. Бодаковський

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье исследованы сущность, особенности и задачи финансовой инфраструктуры привлечения финансовых ресурсов субъектами хозяйствования, определены проблемы и предложены направления совершенствования способов привлечения финансово-кредитных ресурсов на современном этапе.

Ключевые слова: финансовая инфраструктура, инструменты привлечения финансовых ресурсов, финансовое обеспечение предпринимательства, субъекты хозяйствования, кредитные финансовые ресурсы.

УДК 336.143(477)

РОЛЬ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

М. Божик, О. Микуляк

Львівський національний університет імені Івана Франка

З'ясовано вплив бюджетних трансфертів на рівень розвитку територій. На підставі результатів проведеного аналізу обґрунтовано напрями вдосконалення бюджетних відносин на рівні місцевого самоврядування з метою досягнення належної самодостатності бюджетів місцевих громад.

Ключові слова: міжбюджетні трансферти, дотація вирівнювання, субвенція, державне регулювання, місцеві бюджети, фінансове вирівнювання.

Економічна безпека країни значною мірою залежить від безпеки її регіонів, саме тому державне регулювання розвитку економіки на територіальному рівні є одним з найактуальніших питань сьогодення.

Проблема формування доходів та фінансування витрат місцевих бюджетів є досить актуальною, оскільки обраний нашою країною стратегічний курс на євроінтеграцію потребує теоретичного переосмислення та практичного дослідження джерел доходів і напрямів використання бюджетних коштів, а світова фінансова криза вимагає зваженого підходу до використання інструментарію міжбюджетного фінансового вирівнювання.

З огляду на це обґрунтована зацікавленість вітчизняних науковців і практиків проблемами місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин. Концептуальні засади збалансування місцевих бюджетів з використанням міжбюджетних трансфертів досліджують такі вчені, як В. Боронос [1], Н. Криштоф [5], І. Лук'яненко [6], О. Непочатенко [7], Ю. Пасічник [8], Л. Рябушка [9], В. Опарін, В. Федосов, С. Фролов, О. Василик, В. Кравченко, М. Кульчицький та інші.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій з цих питань, низка проблем, які пов'язані із забезпеченням стабільного розвитку регіонів шляхом застосування процедур фінансового вирівнювання, а також участі держави у формуванні фінансових можливостей територій, залишаються невирішеними. Все це зумовлює необхідність подальших наукових розробок у цій сфері.

Метою статті є визначення ролі міжбюджетних трансфертів у розвитку регіонів, розроблення напрямів вдосконалення формування доходів і фінансування витрат місцевих бюджетів, а також обґрунтування перспектив подальшого використання міжбюджетних трансфертів.

Власні та закріплені джерела доходів муніципалітетів, окрім того, що дають змогу фінансувати потреби місцевих громад, мають важливе політичне значення, адже засвідчують рівень фінансової незалежності місцевого самоврядування та ступінь його здатності самостійно, без фінансової допомоги з вищестоящих бюджетів, вирішувати проблеми місцевих територій та забезпечувати фінансування соціально-економічних програм, а також потреб закладів і установ місцевого значення.

Сьогодні більшість місцевих бюджетів в Україні мають вкрай низьку питому вагу зазначених джерел доходів, що суперечить вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування та світовій практиці бюджетних відносин.

З цієї причини держава змушена застосовувати процедури вирівнювання диспропорцій доходної бази та потреби в фінансових ресурсах окремих місцевих бюджетів шляхом використання різноманітних міжбюджетних трансфертів.

Міжбюджетні трансферти – це головна форма міжбюджетних відносин в Україні. Вони спрямовані на збалансування і вирівнювання фінансової спроможності відповідних бюджетів.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно й безповоротно передають з одного бюджету до іншого [2]. Їх поділяють на дотацію вирівнювання, субвенцію, кошти, які передають до Державного бюджету України і місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів, та інші дотації (рис. 1).

Рис. 1. Види міжбюджетних трансфертів [2]

Дотація вирівнювання – це міжбюджетний трансферт на збалансування доходної спроможності бюджету, який його отримує.

Субвенції – це міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, що прийняв рішення про надання субвенції, за умови фінансової участі бюджету, який їх отримує.

Дотацію вирівнювання з районних і міських бюджетів перераховують органами Державної казначейської служби із застосуванням відповідних нормативів на аналітичні рахунки обліку доходів загального фонду місцевих бюджетів, відкриті в територіальних органах Державної казначейської служби в Автономній Республіці Крим, областях, м. Києві та м. Севастополі.

Додаткові дотації – міжбюджетні трансферти на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів, на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів, що не враховують при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, унаслідок надання пільг, встановлених державою, та інші додаткові дотації.

Трансфертне фінансування місцевих бюджетів свідчить про системний перерозподіл національного доходу для усунення диспропорцій у розвитку регіонів. Головним питанням, яке стоїть перед місцевими органами, є підвищення ефективності перерозподілу коштів, зменшення фінансової залежності місцевого самоврядування від центрального бюджету та посилення його податкової автономії.

Оптимальна система міжбюджетних трансфертів повинна відповідати таким вимогам [1, с. 44]:

- враховувати відмінності у фінансових потребах територій за умов чітко визначеної сфери їхньої відповідальності;
- компенсувати відмінності між бюджетами одного рівня щодо потенційної можливості фінансування видатків;
- створювати стимули для зростання ступеня податкостроможності місцевих бюджетів;
- бути стабільною, передбачуваною, відповідати динаміці потреб територій;
- упереджувати марнотратство суспільних коштів.

Існуюча система міжбюджетних трансфертів в Україні – це складна за будовою сфера розподілу фінансових ресурсів державного рівня, які надають у розпорядження місцевим органам влади. Діючий моделі міжбюджетних відносин характерна надмірна централізація фінансових ресурсів.

Для оцінки вирівнювання фінансових можливостей регіонів за рахунок Державного бюджету проаналізуємо рівень дотаційного навантаження на Державний бюджет України та залежність місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів.

Протягом 2012 р. надані трансферти становили 127 487,3 млн. грн. По загальному фонду надані трансферти у розмірі 117 653,1 млн. грн., а по спеціальному – 9 834,2 млн. грн. Таким чином, у 2012 р. на 3 965,7 млн. грн. менше профінансовано, ніж заплановано (план виконано на 96,9%).

На 2013 р. заплановано такі обсяги трансфертів: всього – 118 938,8 млн. грн, з яких 111 107,4 млн. грн. – загальний фонд і 7 831,4 млн. грн. – спеціальний. За фактичними даними виконання бюджетів перераховано загалом 115 848,3 млн. грн. міжбюджетних коштів (що складає 98,7% порівняно з 2012 р.), по загальному фонду – 113 116,1 млн. грн., спеціальному – 2 732,3 млн. грн. [10].

Залежність місцевих бюджетів від державних дотацій ще перебуває на надто високому рівні (рис. 2).

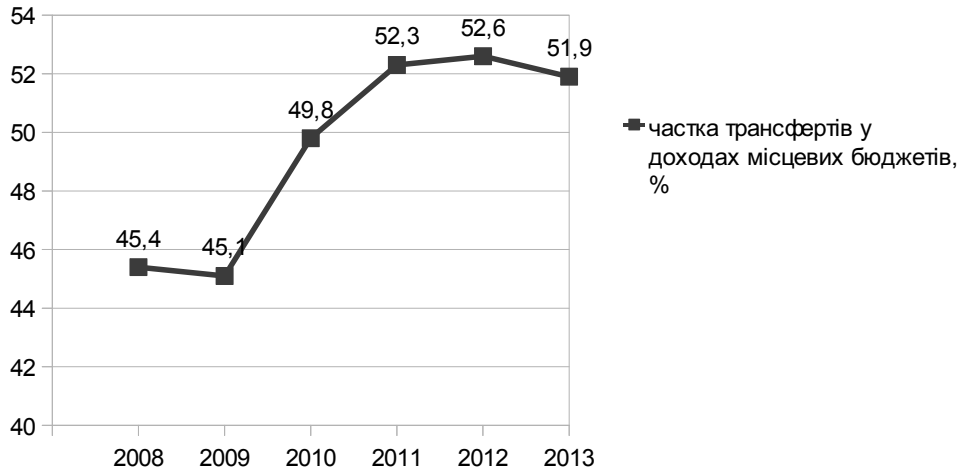

Рис. 2. Динаміка частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів у 2008-2013 рр.
Побудовано на підставі [3, 4]

Доходи державного бюджету в частині коштів, які передають до державного бюджету з місцевих бюджетів, становлять 1 469,2 млн. грн. (92,5% розпису на 2013 р.), що більше порівняно з минулим роком на 355,5 млн. грн.

Відкриті асигнування для фінансування видатків загального фонду Державного бюджету України в частині міжбюджетних трансфертів на суму 114 472,0 млн. грн., що становить 99,2% розпису на 2013 р. або на 1 489,0 млн. грн. менше порівняно з минулим роком.

Зокрема, дотація вирівнювання перерахована у сумі 55 695,4 млн. грн. (100% розпису), що більше порівняно з минулим роком на 4 045,5 млн. грн. (рис. 3).

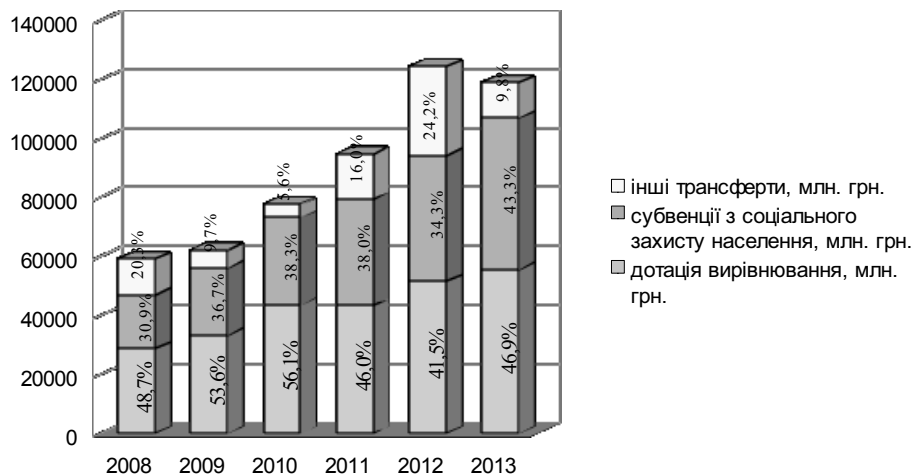

Рис. 3. Динаміка перерахування трансфертів, які передають з Державного бюджету до місцевих бюджетів у 2008-2013 рр.
Побудовано на підставі [3, 4]

У 2013 р. із загального фонду Державного бюджету місцевим бюджетам перераховано субвенцій для реалізації державних програм соціального захисту населення на суму 48 671,8 млн. грн. (98,2% розпису), що більше порівняно з минулим роком на 5 579,7 млн. грн. Зазначена сума відповідає фактичним зобов'язанням місцевих бюджетів, у тому числі енергетичні субвенції перераховані у сумі 7 908,3 млн. грн. (92,2% розпису).

Спостерігається значне перевищення питомої ваги залучених коштів над власними ресурсами для більшості областей України. Аналіз співвідношення доходів місцевих бюджетів до величини міжбюджетних трансфертів протягом 2008-2013 рр. показав, що майже у всіх областях України міжбюджетні трансферти перетворилися на головне джерело фінансування місцевих бюджетів, а це свідчить про посилення централізації регіонів. Так, наприклад, якщо у 2008 р. частка міжбюджетних трансфертів складала 45,4%, то, починаючи з 2010 р., їхня величина перевищує 50% доходів (52,3%, 52,6% та 51,9% у 2011 р., 2012 р. та 2013 р. відповідно) (див. рис. 2).

Для раціональної організації міжбюджетних фінансових потоків доцільно керуватися такими принципами:

- при розрахунку трансфертів необхідно враховувати особливості економічного, соціального, фінансового, політичного та демографічного стану регіонів;
- зважаючи на різний рівень соціально-економічного розвитку регіонів, запровадити фінансування довготривалих цільових програм на підставі інвестиційних субсидій, що дасть змогу оцінити перспективи розвитку відповідної галузі в конкретному регіоні;
- ввести в дію систему оцінювання ефективності діяльності місцевих органів виконавчої влади;
- підвищити відповідальність державних та громадських інституцій за цільове й ефективне використання міжбюджетних трансфертів.

Важливим завданням для держави сьогодні є підвищення рівня самодостатності органів місцевого самоврядування. Реальним шляхом досягнення цієї мети може стати реформування системи місцевих податків та зборів, насамперед шляхом посилення їхнього фіскального значення у доходах бюджетів місцевих громад.

Загалом практичними шляхами реформування бюджетних відносин в Україні, які допоможуть вирішити проблеми формування доходів місцевих бюджетів, можуть бути такі заходи [7, с. 53]:

- розширення повноважень місцевих громад стосовно запровадження нових місцевих податків і зборів та їхнього адміністрування;
- введення нових місцевих зборів за збирання та утилізацію сміття;
- запровадження обов'язкових внесків на охорону здоров'я в екологічно неблагополучних районах;
- стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу шляхом розроблення і впровадження місцевих бюджетних програм їхньої підтримки;
- обмеження стосовно використання трансфертів певних видів.

Ці заходи автоматично та значною мірою підвищать рівень фінансової самодостатності бюджетів муніципалітетів, що повністю відповідає вимогам Європейської хартії місцевого самоврядування, та будуть черговим кроком не лише на шляху адаптації вітчизняного законодавства до норм бюджетного права країн Євросоюзу, а й на шляху міжнародної інтеграції України.

Питання коригування механізмів надання фінансової допомоги регіонам України з метою забезпечення виконання покладених на них завдань залишається пріоритетним напрямом реформування бюджетної політики нашої держави. Ключовою проблемою є надмірна частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів і, відповідно, недостатність власних та закріплених джерел доходів.

Для вирішення цієї проблеми необхідно підвищити рівень фінансової самодостатності місцевих бюджетів за рахунок різних джерел доходів. Практичними шляхами реалізації цього завдання можуть бути розширення можливостей органів місцевого самоврядування через диференціацію граничних розмірів ставок місцевих податків і зборів, надання органам місцевого самоврядування права запроваджувати специфічні для їхніх територій податки і збори з відповідним обґрунтуванням доцільності їхнього введення, удосконалення існуючої системи оподаткування малого і середнього бізнесу, а також

допоможуть забезпечити передання головних функцій у наданні соціальних послуг населенню на рівень територіальних громад.

Впровадження таких заходів дасть змогу не тільки вирішити актуальні проблеми розвитку територій, а й сприятиме досягненню вищої мети – забезпечення покращення якості життя кожного мешканця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Боронос В. Г.* Роль міжбюджетних трансфертів в забезпеченні стійкого розвитку економіки адміністративно-територіальних одиниць / В. Г. Боронос, Т. О. Ілляшенко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Фінанси і кредит. – 2013. – №1. – С. 43–51.
2. Бюджетний кодекс України від 08. 07. 2010 № 2456-VI (БК) : [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень – вересень 2013 року / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2013. – 75 с.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2012 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2013. – 73 с.
5. *Криштоф Н. С.* Міжбюджетні відносини у системі державного регулювання економіки України на сучасному етапі розвитку / Н. С. Криштоф // Державне управління: теорія і практика. – 2013. – № 1. – С. 21–29.
6. *Лук'яненко І. Г.* Трансформація джерел доходів місцевих бюджетів / І. Г. Лук'яненко // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 31–38.
7. *Непочатенко О. О.* Використання міжбюджетних трансфертів з метою вирівнювання доходної бази місцевих бюджетів / О. О. Непочатенко, П. М. Боровик, О. М. Преде // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 2. – С. 48–55.
8. *Пасічник Ю. В.* Бюджетна ситема України: [Навч. посіб.] / Ю. В. Пасічник. – К.: Знання-Прес, 2006. – 607 с.
9. *Рябушка Л. Б.* Оцінка впливу міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток регіонів / Л. Б. Рябушка // Вісник Сумського державного університету. Сер: Економіка. – 2013. – №3. – С. 29–38.
10. Показники виконання Державного бюджету України за січень–грудень 2012–2013 рр. [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/file/link/392182/file/DBU_ZBU.pdf.

ROLE OF INTERGOVERNMENTAL TRANSFERS IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT UKRAINE

M. Bozhyk, O. Mykulyak

Ivan Franko National University of L'viv

The influence of fiscal transfers on the level of development of territories is elucidated. On the basis of results of analysis grounded directions of perfection of budgetary relations at the level of budgets of local self-government with the purpose of achievement of the proper level of profits of budgets of local societies.

Key words: inter-budgetary transfers, smoothing grant, subvention, governmental regulation, local budgets, financial equalization.

РОЛЬ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ТРАНСФЕРТОВ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

М. Божик, О. Мыкуляк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Выяснено влияние бюджетных трансфертов на уровень развития территорий. На основании результатов проведенного анализа обосновано направления совершенствования бюджетных отношений на уровне местного самоуправления с целью достижения надлежащей самодостаточности местных бюджетов.

Ключевые слова: межбюджетные трансферты, дотация выравнивания, субвенция, государственное регулирование, местные бюджеты, финансовое выравнивание.

УДК 336.02

ВПЛИВ БОРГУ КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

О. Борисюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Боргова криза, що охопила країни Європейського Союзу, негативно позначається на їхніх національних економіках загалом і функціонуванні банківського сектору зокрема. Під загрозою першого в історії Євросоюзу дефолту опинилася Греція, кризові прояви набирають обертів в Іспанії, Португалії, а останнім часом і в Італії. Оскільки глобальна фінансова система є тісно пов'язаною, дана проблема виходить за межі кордонів Євросоюзу. У період стрімкого зростання європейські країни без особливих проблем брали і давали в борг. Тепер же, якщо країна не здатна погасити власні борги, іноземні банки та фінансові інститути, які позичали гроші, так само несуть величезні втрати. Виходячи із цього, важливо дослідити, які наслідки для національної економіки матиме боргова криза країн Євросоюзу.

Ключові слова: державний борг, боргова безпека, боргова криза, дефолт, Європейський Союз, Євросоюз, глобальна криза, МФВ.

У міжнародному контексті європейська боргова криза і боргова експансія урядів розвинених країн відсунули на задній план фінансові проблеми країн з ринками, що формуються. Однак процеси у валютно-фінансовій і бюджетній сферах України вже набули загрозливого характеру, а темпи та обсяги накопичення державного боргу України дедалі більше нагадують ситуацію, так званої боргової піраміди.

Дослідженню проблематики державного боргу присвячені праці таких вчених як: Т.Г. Бондарук, Т.О. Богдан, Р.Н. Васишин, Т.М. Вахненко, В.Ю. Дудченко, Н.В. Зражевська, Т.Т. Ковальчук, В.А. Козюк, І.Ю. Кондрат, І. В. Форкун та інші.

Метою статті є обґрунтування особливостей боргової кризи в країнах Євросоюзу та оцінка такого впливу на економіку України.

Якщо перша хвиля глобального фінансово-економічного катаклізму у 2008-2009 рр. була започаткована кризою на іпотечному ринку США, то другу хвилю глобальної кризи експерти пов'язують із борговими проблемами європейських країн. Зазначені боргові проблеми лише на перший погляд видаються виключно внутрішнім питанням Європейського Союзу та зони функціонування єдиної європейської валюти - євро. Адже економіка ЄС у цілому та єдина європейська валюта - євро, зокрема, відіграють значну роль у міжнародних економічних відносинах, у тому числі й України.

Слід зазначити, що нині боргова криза справляє надзвичайно сильний негативний вплив на розвиток європейської економіки. Адже якість виконання позичальниками своїх боргових зобов'язань зачіпає соціально-психологічні підвалини функціонування економічних процесів як таких.

Найбільш динамічно світ нарощував свою заборгованість в останні кілька років, коли обсяг боргу збільшувався більш ніж на 3 трлн дол. США на рік. Так, для того, щоб пройти шлях від 30 до 40 трлн дол. США., всім країнам знадобилося лише 2 роки і 10 місяців (наприкінці 2007 року сума боргу складала 30,1 трлн дол. США.). Основна причина прискорення зростання державної заборгованості – фінансова криза [1, 8].

На боротьбу з кризою і її наслідками уряди більшості країн змушені були витратити значні суми коштів, які в підсумку виливалися у зростання держборгу. Найбільш закредитованими в сучасному світі є розвинені країни – США, Японія, Канада, держави Євросоюзу.

Щоправда, стереотип про те, що найбільшими любителями жити в борг є американці, насправді не відповідає дійсності. Найбільший боржник світу – Японія. Її сумарний держборг на даний час складає 10, 6 трлн дол. США, а це майже 200% японського ВВП [5].

Якщо розділити весь держборг на кожного жителя цієї країни, то вийде, що на кожного японця припадає 83,8 тис. дол. США держборгу. Сполучені Штати Америки – на другому місці. Їх держборг становить трохи більше 9 трлн. дол. США.

Однак через те, що розмір американської економіки майже втричі більше за японську (ВВП США – понад 14,5 трлн дол. США), то держборг Америки становить лише близько 61% від ВВП. На кожного жителя США припадає 29,3 тис. дол. США боргу [6].

За США з великим відставанням розташувалися найбільш економічно розвинені країни Єврозони. Борги німецького уряду становлять майже 2,3 трлн дол. США (75,6% від ВВП).

Розглянемо детальніше стан боргової кризи країн Євросоюзу. Так, варто відзначити, що європейська боргова криза продовжує залишатися однією з найсерйозніших проблем для фінансових ринків, особливо гостро для таких країн, як Греція, Італія, Португалія, Ірландія та Іспанія.

На державний борг Греції припадає лише 4,2 % сукупного державного боргу 17 країн ЄС, що використовують єдину валюту - євро, тобто так званої Єврозони. За абсолютною величиною державний борг Греції у 4,8 рази менший за державний борг Франції і у 6,3 рази менший за державний борг Німеччини. Однак у Франції та Німеччині обсяг державного боргу становить лише 82-83 % від обсягів їх національного валютного внутрішнього продукту (ВВП), тоді як у Греції державний борг більше, ніж у 1,4 рази (а за окремими джерелами 1,6 рази) перевищує обсяг її річного ВВП [7, 197].

На даний момент дефолт Греції та її вихід з Єврозони сприймається в ЄС як неприйнятний і тому пошук рішення ведеться через реструктуризацію грецьких боргів та реалізацію Афінами відповідних реформ. Так, 21 лютого 2012 р. в результаті зустрічі міністрів фінансів країн Єврозони було погоджено програму фінансової допомоги Греції. Головними домовленостями є наступні [3, 210]:

- списується більше 53 % суми боргу (майже 100 млрд євро) Греції перед приватними кредиторами;
- до 2020 р. рівень зовнішнього боргу Греції має бути зниженим зі 160 % ВВП до 120,5 %;
- в рамках програми фінансової допомоги Греція отримає від ЄС кредит у розмірі близько 130 млрд євро, якщо буде виконувати програму, розраховану до 2014 р.;
- в 2012 р. бюджетні витрати Афін додатково скорочуються на 325 млн євро. Планується, що економія має бути досягнута за рахунок скорочення бюджетів оборонного відомства, міністерства охорони здоров'я та місцевих органів влади;
- протягом двох місяців в національне законодавство Греції буде включене положення згідно якого обслуговування зовнішнього боргу стане пріоритетним завданням уряду. В майбутньому ця норма також має бути внесена у Конституцію країни;
- Греція має лібералізувати свій ринок праці та приймає план скорочення держвидатків, що передбачає скорочення на 15 тис. робочих місць в державному секторі та зниження мінімальної зарплати з 751 до 600 євро;
- фінансова політика Греції буде знаходитись під постійним моніторингом спеціальної робочої групи, що складатиметься з експертів Єврокомісії та держав Єврозони.

Додаткову допомогу Греція може отримати і за межами ЄС. Зокрема, обговорюється можливість надання фінансової допомоги Греції з боку МФВ. Сьогодні грецький уряд разом з рештою Єврозони та МФВ веде переговори з приватними кредиторами щодо надання більших фінансових ресурсів у розпорядження МФВ. Про свою підтримку Греції у цьому процесі заявляли США.

Водночас вжиті заходи щодо недопущення дефолту Греції не вирішують економічні проблеми в Європі загалом. Європейська криза продовжується і в 2013 році проблеми посилюються й у інших європейських країнах (зокрема Італія та Іспанія, відповідно до терміну повернення кредитів). Цілком ймовірно, що європейські країни вдадуться до певних антикризових заходів, таких як:

- збільшення Європейського стабілізаційного механізму та/або надання йому банківських прав;
- виділення кредиту з боку МФВ для започаткування програм підтримки слабких країн Єврозони;

- активізації Європейського центрального банку (ЄЦБ) у сфері кредитування та купівлі державних облігацій відповідних країн.

Поряд із потребою вирішення поточних економічних проблем країн євросони для ЄС актуальним залишається питання усунення недоліків функціонування євросони з метою недопущення в майбутньому подібних криз. Дії європейських політиків є свідченням того, що під впливом економічної кризи держави ЄС зробили вибір на користь посилення інституційної складової економічної інтеграції.

Розглянемо активні кроки, які були впроваджені на державному рівні в країнах Євросоюзу з метою належного регулювання та усунення проблем боргової кризи. Так, із жовтня 2008 р. почали проводитися регулярні зустрічі євругрупи (міністрів фінансів країн-членів євросони) під час яких обговорювалась боргова політика в Євросоні.

У 2009 р. було ухвалено рішення про створення нової наднаціональної архітектури нагляду та контролю за фінансовими ринками, основу яких мали складати Європейська рада аналізу системних ризиків (European Systemic Risk Board (ESRB)) та Європейська система фінансових контролерів (European System of Financial Supervisors (ESFS)). Головним завданням цих інституцій є нагляд за діяльністю банків, фінансових і страхових компаній, пенсійних фондів. Рішення цих інституцій мають рекомендаційний характер.

У 2010 р. приймається рішення про створення двох тимчасових структур: Європейського фінансового стабілізаційного механізму (ЄФСМ) для ЄС-27 та Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) для зони євро. В липні 2011 р. досягнуто домовленості щодо об'єднання цих двох структур в одну інституцію – Європейський стабілізаційний механізм (ЄСМ), що має запрацювати у 2014 р. Функції ЄСМ полягатимуть у наданні підтримки країнам Євросони в разі необхідності забезпечити фінансову стабільність. ЄСМ матиме широкий інструментарій підтримки, зокрема: надання кредитів своїм членам, забезпечення превентивної фінансової підтримки, купівля бондів країн-членів на первинних та вторинних ринках та забезпечення кредитної лінії для рекапіталізації фінансових інституцій. Рішення прийматимуться одногосно, у випадках невідкладності прийняття рішень – за підтримки не менш 85 % членів.

Найбільш важливий крок у сфері поглиблення економічної інтеграції ЄС було здійснено 2 березня 2012 р. – 25 з 27 держав-членів ЄС підписали «Договір про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі» і таким чином створили фіскальний союз. Метою цього договору, відомого ще під назвою Бюджетний/Фіскальний Пакт, є забезпечення фінансової дисципліни та подолання боргової кризи в даному регіоні. Головним положенням є зобов'язання держав-підписантів прийняти на національному (бажано - конституційному) рівні правила щодо обмеження їхнього структурного дефіциту до 0,5 % ВВП. Європейський Суд відповідно до звернення може винести рішення щодо відповідності національного законодавства країн взятих на себе зобов'язанням і у випадку виявлення порушення – накласти максимальний штраф у розмірі 0,1 % ВВП. Більш дієвим інструментом примусу держави дотримуватись взятих на себе зобов'язань вважається положення про те, що держави-порушники будуть позбавлені можливості отримувати допомогу від Європейського стабілізаційного механізму.

Даний інструмент вже був задіяний – 13 березня 2012 р. міністри фінансів країн ЄС прийняли рішення призупинити в 2013 р. виплату Угорщині 495 млн євро якщо вона не відновить в 2012 р. бюджетну рівновагу, контрольний термін для досягнення якої закінчився у 2011 р. Рада з економічних та фінансових відносин (Екофін) вимагає від Угорщини досягти показника бюджетного дефіциту на рівні 2,5 % ВВП в 2012 р., а також рекомендує утримати його значно нижче 3 % у 2013 р. Якщо Угорщина здійснить необхідні бюджетні корекції до 22 червня 2012 р., виплати з ЄСМ можуть бути «розморожені» ще до набуття санкцією чинності.

Окрім Угорщини, попередження про можливість застосування санкцій отримала Іспанія, контрольний термін для якої визначено у 2014 р. Під процедурою контролю бюджетного дефіциту на даний час знаходяться 23 країни ЄС з 27 і 13 країн євросони з 17.

Цілком закономірно, що у ЗМІ жваво обговорюються різноманітні шляхи й механізми подолання боргової кризи. Так, позитивно оцінюючи створення європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) для допомоги країнам Євросони в подоланні проблем із погашенням державного боргу,

деякі оглядачі підкреслюють, що навіть за умов запланованого збільшення активів цього фонду до 1 трлн євро, їх усе одно не вистачить, щоб погасити, наприклад, державний борг Італії, який, згідно з експертними оцінками, наближається до 2 трлн євро.

Але до функцій ЄФФС не входить повне погашення державних боргів країн-членів фонду. Для підтримки фінансової стабільності в країнах-боржниках і Єврозоні в цілому потрібно забезпечити своєчасність та регулярність обслуговування відповідного державного боргу. А погашення будь-якого державного боргу, як відомо, відбувається шляхом поетапних виплат певних сум коштів. І фінансова підтримка країн-боржників з ресурсів ЄФФС у таких випадках діятиме разом з іншими заходами фінансово-економічного, політичного, соціального й адміністративного характеру. Тому висловлювання щодо неефективності ЄФФС недостатньо обґрунтовані. Принаймні, частина таких заяв може бути свідомо спрямована на дестабілізацію фінансових ринків з метою проведення вигідних їх ініціаторам спекулятивних операцій.

Водночас, разом із об'єктивними чинниками, що є реальними джерелами кризи в економіці ЄС, спостерігається ще й масштабна гра міжнародних фінансових спекулянтів, що прагнуть заробити на значних коливаннях курсу єдиної європейської валюти - євро. Спекулянти зацікавлені у дестабілізації ситуації на світовому фінансовому ринку й, вочевидь, прагнуть цьому сприяти, в тому числі «розхитуючи» фінансові ринки, коли для цього виникають сприятливі «інформаційні приводи». Тобто відбувається «гра на настроях та очікуваннях» суб'єктів ринку.

Так, повідомлення про те, що ЄЦБ розпочав нову програму викупу облігацій держав-боржників, змінило негативні очікування учасників ринку на позитивні. В результаті курс євро до долара США, попередньо опустившись 4 жовтня 2011 р. до позначки 1,381 дол. США/євро, почав зростати. Утім, це зростання, досягнувши 28 жовтня 2011 р. позначки 1,4001 дол. США/євро, змінилось падінням курсу євро після того, як у ЗМІ з'явилось повідомлення про рішення уряду Греції провести референдум щодо доцільності одержання міжнародної фінансової допомоги в обмін на здійснення програми радикального скорочення витрат державного бюджету. Однак подальші повідомлення про відмову від референдуму та зміну складу уряду Греції привели до стабілізації курсу євро в межах 1,38-1,38 дол. США/євро.

Проте, не лише ділові й політичні кола, а, мабуть, й доволі широкі верстви населення європейських країн поступово звикли до регулярних повідомлень ЗМІ щодо складної ситуації в Греції й реакція учасників ринку на нові повідомлення послабшала, новим «нюсмейкером» європейського світового інформаційного простору стала Італія. Більше того, почали з'являтися висловлювання навіть про можливість дефолту Франції, рівень державного боргу якої становить близько 82 % від обсягу її ВВП. За цим показником Франція наближується до Німеччини, яку ще називають «локомотивом Єврозони».

Так, у ЗМІ побільшало апокаліптичних оцінок ймовірного подальшого перебігу подій, у тому числі і з використанням такого прийому психологічного впливу, як так званий стереотип авторитету. Зокрема, багато ЗМІ подали виклад думок всесвітньо відомого економіста, економічного радника президента США Н. Рубіні стосовно ймовірного розвитку ситуації у зоні євро, зробленого на сторінках *Financial Times*. На його думку, для подолання кризи Італія, ймовірно, буде змушена вийти із зони євро, запровадивши власну валюту - ліру. А це, у свою чергу, призведе до розпаду Єврозони.

Тому в основі нинішньої боргової кризи у ЄС лежить значною мірою незбалансованість повноважень національних і наднаціональних органів державного урядування, насамперед - у Єврозоні. Цим й обумовлена вся глибина нинішньої боргової кризи у ЄС і труднощі пошуку виходу з неї.

Аналіз повідомлень ЗМІ свідчить, що скорочення витрат державних бюджетів видається найімовірнішим заходом, на який підуть уряди держав-членів Єврозони, а можливо, й ряду інших держав Євросоюзу. А скорочення соціальних витрат державних бюджетів країн Єврозони, через зменшення реальних доходів населення, тягтиме за собою скорочення споживчих витрат населення й відповідного попиту на товари й послуги. Наслідком цього в країнах Єврозони та у ЄС в цілому може стати уповільнення темпів зростання виробництва і ВВП або ж навіть скорочення зазначених економічних показників.

Тому в експертному середовищі переважають песимістичні оцінки найближчих перспектив економічного розвитку Єврозони та ЄС в цілому. При цьому експерти, в основному, одноставні

щодо негативного впливу боргової кризи у Єврозоні як на європейську економіку, так і на економіку інших регіонів світу, особливо розвинутих країн. І Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), і великі транснаціональні банки (Citi-group, Goldman Sachs, Deutsche Bank, UBS) очікують переважно на песимістичні сценарії перебігу таких подій. Відмінності, в основному, полягають у різних кількісних параметрах очікуваних економічних змін.

За таких умов ресурси міжнародного ринку капіталів важкодоступні для суб'єктів національної економіки. При цьому потреби уряду України, корпорацій фінансового та нефінансового секторів у залученні зовнішніх позик із метою рефінансування накопичених боргів залишаються великими. Короткостроковий зовнішній борг України за залишковим терміном погашення за станом на 1 січня 2013 року становив 56,8 млрд. дол. США. Лише на погашення основної суми зовнішнього державного боргу необхідно вилучити з бюджету й міжнародних резервів НБУ 6,4 млрд. дол. США.

В умовах високого зовнішнього боргового навантаження суттєве зростання відсоткових ставок на міжбанківських кредитних ринках і збільшення спредів за фінансовими інструментами України підвищують імовірність поширення міжнародних «ефектів зараження» на економіку України.

Первинні прояви фінансових шоків для економіки й фінансової системи України можуть бути такими:

- скорочуватимуться надходження за фінансовим рахунком платіжного балансу, зростатимуть виплати за статтею «доходи» та зменшуватиметься рівень міжнародних резервів України;
- в умовах посилення непевності на міжнародних фінансових ринках та зниження схильності інвесторів до прийняття ризиків збільшуватимуться масштаби втечі капіталу з України, що негативно впливатиме на стан платіжного балансу та стабільність банківської системи;
- на валютному ринку зменшуватиметься пропозиція іноземної валюти, внаслідок чого НБУ буде змушений збільшувати обсяги власних валютних інтервенцій для нівелювання різких стрибків курсу;
- суттєве підвищення відсоткових ставок на міжнародних ринках призводитиме до зростання вартості обслуговування зовнішнього боргу для українських позичальників та ускладнюватиме рефінансування існуючих боргів;
- посилення нестабільності міжнародних фінансових ринків призведе до звуження джерел фінансування виробництва для підприємств-експортерів;
- при підвищенні спредів і відсоткових ставок уряд буде змушений збільшувати видатки бюджету на обслуговування зовнішнього боргу, при цьому можливості для залучення зовнішніх комерційних позик погіршуватимуться, знижуватиметься також ринковий попит на внутрішні зобов'язання уряду.

Нині на ресурсну базу українських банків (як вітчизняних, так і з іноземним капіталом) впливає зниження кредитних лімітів для України з боку європейських банків. Найуразливіші банки вже відчувають потребу в додатковій підтримці акціонерів і змушені залучати у значних обсягах ресурси на внутрішньому ринку депозитів. Найближчим часом такі банки постануть перед необхідністю докапіталізації та реструктуризації боргів перед зовнішніми кредиторами.

Проведений аналіз боргової кризи країн Євросоюзу показав прямо пропорційний негативний вплив на національну економіку, в першу чергу це стосується банківської системи, стану платіжного балансу та валютного ринку.

У міжнародному контексті минулі боргові кризи в багатьох випадках запускали в дію фінансову дестабілізацію та ставали чинниками поширення фінансових криз у світовому масштабі. Тому суверенні борги привертають значну увагу світової спільноти як критично важливий компонент макроекономічної стабільності. Разом із цим, Україна має враховувати складні взаємозв'язки між борговою політикою і ступенем фінансової стабільності та створити ефективну систему управління національним і державним боргом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богдан Т. Боргова піраміда та її наслідки / Т. Богдан // Дзеркало тижня. – 2013. – 9.02. – С. 8.
2. Богдан Т. Регулювання боргових процесів на новому етапі розвитку світової фінансової системи / Т. Богдан // Вісник НБУ. – 2010. – № 8. – С. 18–24.
3. Борисюк О.В. Особливості боргової безпеки України / О.В. Борисюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки №4 (229). – Луцьк, 2012. – С. 41–44.
3. Кондрат І.Ю. Прогнозування показників державного боргу як фактора економічної безпеки України / І.Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ. – 2011. Вип. 21.9. – С. 209–216.
4. МВФ і Україна: новий осінній призов // Дзеркало тижня. – 2011. – 17 вересня. – С. 7.
5. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.
6. Статистичні матеріали по стану державного боргу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish>.
7. Форкун І. В. Формування та управління державним боргом в період фінансової кризи / І.В. Форкун // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – С. 195–199.

IMPACT OF DEBT OF EU COUNTRIES ON THE NATIONAL ECONOMY

О. Borusuyk

Lesia Ukrainka Eastern European national university

The debt crisis that has engulfed the European Union, the negative impact on their national economies in general and the banking sector in particular. Under the threat of the first ever Eurozone default was Greece, crisis manifestations gaining momentum in Spain, Portugal, and more recently in Italy. As the global financial system is closely related, the problem goes beyond the borders of the Eurozone. In the period of rapid growth in European countries without any problems and was given a loan. Now, if the country is unable to repay their debts, foreign banks and financial institutions that lent money, just bear huge losses. From this, it is important to investigate what the consequences for the national economy will be debt crisis EU.

Key words: debt, debt security, debt crisis, default, European Union, Eurozone, global crisis, IMF.

ВЛИЯНИЕ ДОЛГА СТРАН ЕВРОСОЮЗА НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

Е. Борисюк

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

Долговой кризис, охвативший страны Европейского Союза, негативно сказывается на их национальных экономиках в целом и функционировании банковского сектора в частности. Под угрозой первого в истории Еврозоны дефолта оказалась Греция, кризисные проявления набирают обороты в Испании, Португалии, а в последнее время и в Италии. Поскольку глобальная финансовая система тщательно связанная, данная проблема выходит за рамки границ Еврозоны. В период стремительного роста европейские страны без особых проблем брали и давали в долг. Теперь же, если страна не способна погасить собственные долги, иностранные банки и финансовые институты, которые занимали деньги, так же несут огромные потери. Исходя из этого, важно исследовать, какие последствия для национальной экономики будет долговой кризис стран Евросоюза.

Ключевые слова: государственный долг, долговая безопасность, долговой кризис, дефолт, Европейский союз, Еврозона, глобальный кризис, МВФ.

УДК 658.14/.15:334.012.61-022.51

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Л. Боцьора

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглянуто сутність фінансового механізму розвитку малого підприємництва, визначено його структуру та охарактеризовано основні складові елементи.

Ключові слова: мале підприємство, мале підприємництво, фінансовий механізм, фінансовий механізм розвитку малого підприємництва.

Таке поняття, як фінансовий механізм, найчастіше вживається для трактування загальнодержавних процесів. Так, наприклад, фінансовий механізм є невід'ємним елементом фінансів, тобто інструментом мобілізації фінансових ресурсів, розподілу і перерозподілу ВВП в державі. Аналогічно фінансовий механізм є вагомим інструментом реалізації її фінансової політики. Проте, з іншого боку, ефективність фінансового механізму, як системи управління фінансами на малому підприємстві, відіграє ключову роль у забезпеченні його функціонування.

Дослідженням суті та структури фінансового механізму присвятили праці провідні українські та зарубіжні вчені. Серед них: Базилевич В.Д., Балабанов І.Т., Василик О.Д., Дробозіна Л.А., Дьорова Л.М., Кириленко О.П., Кірейцев Г.Г., Ковалюк О.М., Ляшенко Ю.І., Опарін В.М., Поддєрьогін А.М., Федосов В.М., Шеремет А.Д. та інші.

В економічній літературі термін «фінансовий механізм» трактується науковцями по різному, однозначного підходу до встановлення суті та визначення його структурних елементів немає. Переважна більшість вчених розглядають фінансовий механізм як «сукупність форм і методів (способів) управління», інші - як «систему управління». Є група вчених, які «фінансовий механізм», у першу чергу, розглядають як «сукупність складових елементів».

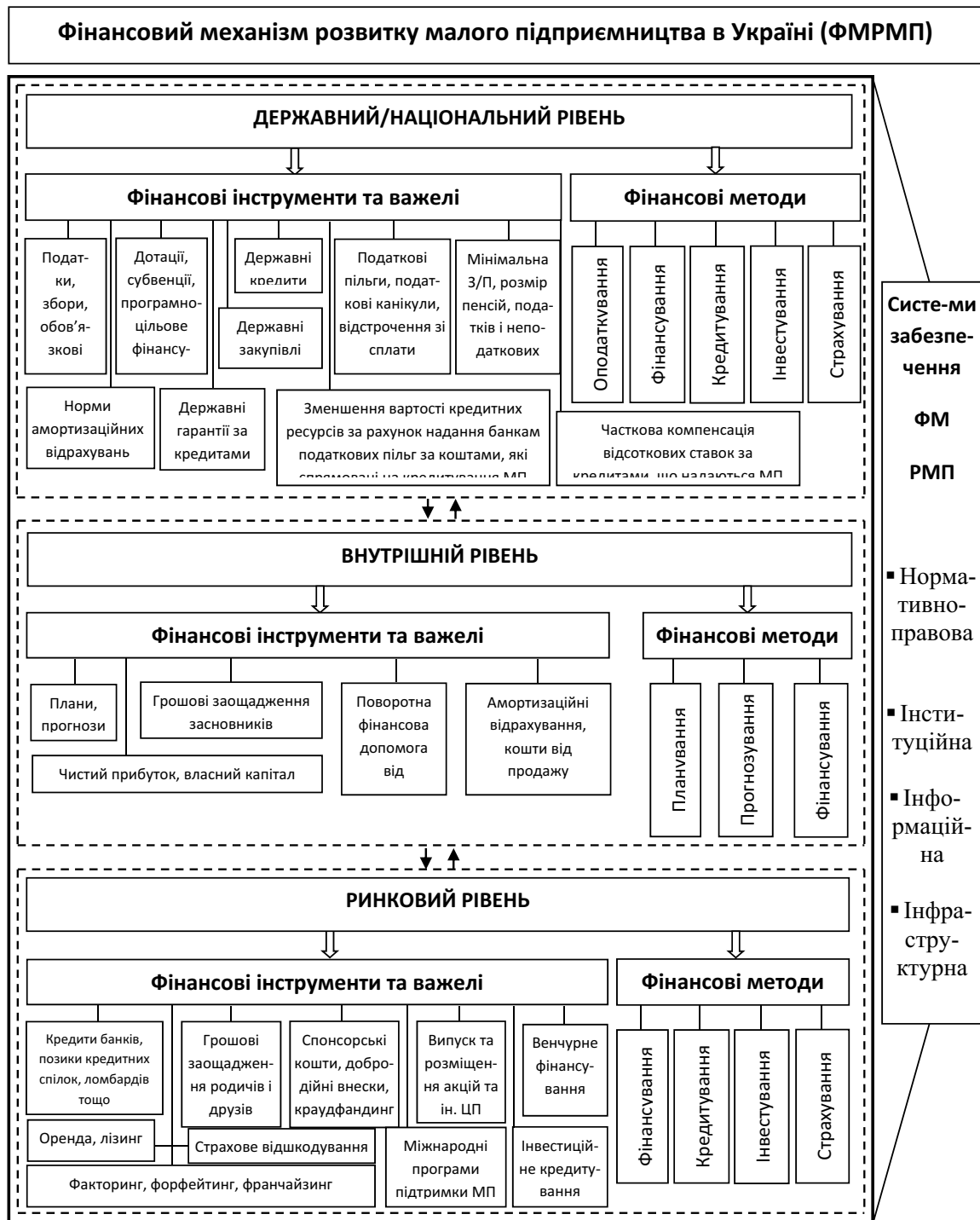
З огляду на сказане, задля визначення ефективності функціонування малого підприємництва в Україні, як однієї з найважливіших складових вітчизняної економіки, вважаємо за необхідне визначити суть поняття «фінансовий механізм розвитку малого підприємництва» та розглянути його структуру.

Вважаємо, що всі три згадані підходи до трактування поняття «фінансовий механізм» є правильними, але дотримання якогось одного забезпечує тлумачення сутності даного терміну лише з однієї сторони і не враховує його інших важливих функціональних завдань. Тому, на наш погляд, що *фінансовий механізм* – це система взаємопов'язаних складових елементів, завдяки використанню яких проводиться управління фінансовими ресурсами, з метою їхньої оптимізації та отримання максимального ефекту.

В свою чергу, *фінансовий механізм розвитку малого підприємництва* – це система взаємопов'язаних між собою на державному, внутрішньому та ринковому рівнях складових елементів: фінансових методів, інструментів та важелів, які спрямовані на розвиток малого підприємництва за відповідної нормативно-правової, інформаційної, інституційної та інфраструктурної систем забезпечення.

Розглянемо структуру фінансового механізму розвитку малого підприємництва (рис. 1).

Система забезпечення фінансового механізму розвитку малого підприємництва (ФМРМП) в Україні є складною. Вона включає нормативно-правове, інформаційне, інституційне та інфраструктурне забезпечення. Розглянемо їх детальніше.

Рис. 1. Концепційна схема реалізації фінансового механізму розвитку малого підприємництва в Україні
Джерело: Побудовано автором.

Нормативно-правове забезпечення – це сукупність нормативно-правових документів органів державної влади, які забезпечують організацію господарської діяльності та функціонування малого підприємництва щодо управління фінансовими ресурсами та регулювання фінансових відносин з державою і її інститутами, учасниками фінансового ринку та іншими підприємствами. До нормативно-

правового забезпечення належать: Конституція України; Кодекси України; Укази Президента України; Закони, Постанови ВРУ; Постанови, розпорядження КМУ; Накази, листи та інструкції центральних органів виконавчої влади (міністерств, відомств); Статут підприємства.

Інформаційне забезпечення становить сукупність інформаційно-методичних джерел щодо управління фінансовими ресурсами малого підприємництва. Сюди відносимо оперативні, тактичні, стратегічні плани, прогнози МП, звітність МП, статистичну та аналітичну інформацію центральних органів виконавчої влади, опитування, інформаційно-методичне забезпечення.

До інституційного забезпечення ФМРМП в Україні належать сукупність органів держави та її інститутів, а саме: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, Державна реєстраційна служба України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна служба статистики України, Державна казначейська служба України, Державна служба інтелектуальної власності України, Український фонд підтримки підприємництва, Регіональні фонди підтримки підприємництва, Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України, Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу, Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа

Спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань реалізації державної регуляторної політики, дозвільної системи та ліцензування у сфері господарської діяльності є Держпідприємництво України, що входить до системи органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію державної політики у сфері розвитку підприємництва, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Основним завданням Держпідприємництва України є реалізація державної політики у сфері розвитку підприємства, державної регуляторної політики, державної політики у сфері ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [14].

Інфраструктурну систему ФМРМП формують сукупність установ та інститутів, які забезпечують підтримку та розвиток малого підприємництва на всіх стадіях його функціонування. До них відносимо: 1) професійних учасників фінансового ринку – банківські та небанківські фінансово-кредитні установи (страхові, лізингові, факторингові, інвестиційні, венчурні компанії, кредитні спілки, ломбарди тощо); 2) бізнес-центри, бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, технологічні парки, фонди підтримки підприємства, консультативні центри, громадські організації тощо.

Структурними елементами, які входять до складу ФМРМП є фінансові методи, інструменти та важелі, які є різними в залежності від того на якому із рівнів вони застосовуються. Так, виділяємо три рівні фінансового механізму: 1) державний (національний). На цьому рівні розвиток малого підприємства забезпечується державою та її інститутами завдяки ефективному застосуванню інструментів та важелів таких фінансових методів як оподаткування, кредитування, фінансування, інвестування, страхування; 2) внутрішній. На внутрішньому рівні способами впливу фінансових інструментів та важелів на розвиток малого підприємства є планування, прогнозування та фінансування – методи, реалізація яких залежить безпосередньо від самого підприємства; 3) ринковий рівень. На цьому рівні завдяки реалізації фінансових інструментів та важелів фінансування, кредитування, інвестування та страхування відбувається вплив учасників фінансового ринку на розвиток малого підприємства.

Фінансовий метод – «спосіб впливу фінансових відносин на економічні процеси з метою досягнення певної мети» [3, с. 27]. До фінансових методів ФМРМП, на нашу думку, належать: планування, прогнозування, оподаткування, фінансування, кредитування, інвестування, страхування.

Фінансові інструменти – засоби реалізації фінансового методу, які прямо впливають на економічні процеси. Важелі ж, в свою чергу, є опосередкованими засобами реалізації фінансових методів.

До фінансових інструментів та важелів належать: плани, прогнози (фінансові методи *планування, прогнозування*), грошові заощадження засновників, чистий прибуток, власний капітал, поворотна фінансова допомога від засновника, амортизаційні відрахування, кошти від продажу ліквідних активів, дотації, субвенції, програмно-цільове фінансування, державні замовлення, норми амортизаційних відрахувань, грошові заощадження родичів і друзів, спонсорські кошти, добродійні внески, краудфандинг, оренда, лізинг, факторинг, форфейтинг, франчайзинг, міжнародні програми підтримки МП, венчурне фінансування (*фінансування*), податки, збори, обов'язкові платежі, податкові пільги, податкові

канікули, відстрочення зі сплати податків, мінімальна З/П, розмір пенсій, податків і неподаткових платежів (*оподаткування*), державні кредити, зменшення вартості кредитних ресурсів за рахунок надання банкам податкових пільг за коштами, які спрямовані на кредитування МП, часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються МП, кредити банків, позики кредитних спілок, ломбардів, інвестиційне кредитування (*кредитування*), державні гарантії, страхове відшкодування (*страхування*), випуск та розміщення акцій та ін. ЦП, випуск державою боргових ЦП (*інвестування*).

Отже, завдяки взаємодії фінансових методів та ефективній їх реалізації інструментами та важелями державного, внутрішнього та ринкового рівнів фінансового механізму, за відповідної нормативно-правової, інституційної, інформаційної та інфраструктурної систем забезпечується розвиток малого підприємництва в Україні. Завданням кожного підприємця, зокрема, є визначення оптимального співвідношення та взаємодії елементів такого механізму, в результаті чого створюються сприятливі умови для економічного розвитку даного суб'єкта господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Базилевич В.Д.* Державні фінанси : навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. – К. : Атіка, 2002. – 368 с.
2. *Балабанов И.Т.* Основы финансово менеджмента. Как управлять капиталом? – М.: Финансы и статистика, 1994. – 384 с.
3. *Василик О.Д.* Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. – К. : НІОС, 2003. – 416 с.
4. Государственные финансы : учебное пособие для студентов экон. вузов и фак. / [В.М. Федосов... и др.] ; под ред. В.М. Федосова. – К. : Лыбидь, 1991. – 276 с.
5. *Дробозина Л.А.* Финансы. Денежное обращение. Кредит : учебник / [Л.А. Дробозина ... и др.] ; под ред. Л.А. Дробозиной. – Москва : ЮНИТИ, 2000. – 479 с.
6. *Дьорова Л.М.* Економічна сутність фінансового механізму діяльності малих підприємств / Л.М. Дьорова // Економіка та держава : міжнародний науково-практичний журнал. – 2010. - № 1. – С. 60-62.
7. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т2 / [Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І.]. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
8. *Кириленко О.П.* Фінанси : навчальний посібник / О.П. Кириленко. – Тернопіль : Т.О.В. ЦМДС, 1998. – С.34.
9. *Кірейцев Г.Г.* Фінанси підприємств : навчальний посібник / Кірейцев Г.Г., Виговська Н.Г., Петрук О.М. – Житомир, 2002. – 272 с.
10. *Ковалюк О.М.* Фінансовий механізм організацій економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О.М. Ковалюк. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. – 396 с.
11. *Опарін В.М.* Фінанси : (Загальна теорія): навч. посібник / В.М. Опарін. – К., 1999. – 164 с.
12. *Поддєрьогін А.М.* Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін. – [3-тє вид.] – К.: КНЕУ, 2001. – 460 с.
13. Про Державну службу України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва : Положення, затверджене Указом Президента України від 30 березня 2012 року №237/2012 «Деякі питання діяльності Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва» (чинний) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>.
14. Финансовый механизм воздействия на производство : на прмере промышленности СССР и НРБ / [под общ. ред. М.С. Атлас, Р.Д. Винокур] – Москва : Финансы, 1972. – 238 с.
15. Фінанси : навч. посіб. / [Ю. І. Ляшенко, О. Д. Данілов, В. О. Затуренська, В. П. Ходаківська, М. Д. Бєдринець, А. А. Ліхтенштейн] ; за загальною редакцією Ю. І. Ляшенка. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 368 с.
16. *Чухрій М.В.* Процес удосконалення фінансового механізму підприємства / М.В. Чухрій // Наука і економіка. – 2008. - № 1(9). – С. 87-89.
17. *Шеремет А.Д.* Финансы предприятий. / А.Д. Шеремет Р.С., Сайфулин. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 343 с.

DEFINITION AND STRUCTURE OF THE FINANCIAL MECHANISM FOR SMALL BUSINESS

L. Botsora

Ivan Franko National University of Lviv

The essence of the financial mechanism of small business, its structure and characterized its main components.

Key words: small business, small business, financial mechanism, the financialmechanism for small business.

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ФИНАНСОВОГО МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Л. Боцьора

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Рассмотрена сущность финансового механизма развития малого предпринимательства, определена его структура и охарактеризованы его основные составные элементы.

Ключевые слова: малое предприятие, малое предпринимательство, финансовый механизм, финансовый механизм развития малого предпринимательства.

УДК: 336.273.2

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВНУТРІШНЬОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЗИКИ В УКРАЇНІ

І. Браткова

Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»

У статті проведено систематизацію державних цінних паперів, що розміщуються на внутрішньому фінансовому ринку України. Визначено основні властивості інструментів внутрішньої державної позики як цінного паперу, а також розглянуто цілі, задля досягнення яких здійснюється випуск державних цінних паперів.

Ключові слова: державні запозичення, дефіцит державного бюджету, облігації внутрішньої державної позики України, казначейські зобов'язання.

В умовах ринкової економіки механізм державних запозичень є надзвичайно масштабним та динамічним. Державні позики у системі ринкових відносин мають значення не лише у вирішенні державних фінансових питань, але й відіграють вагомий роль для суспільства через доволі потужний вплив на макроекономічне середовище. Таким чином визначається як фінансовий статус держави, так і обумовлюється комплексна фінансово-економічна ситуація в країні загалом.

Державні цінні папери є свідомством про надання їхніми власниками позики державі в особі національного уряду та місцевих органів управління. Випуск інструментів позики здійснюється з метою мобілізації грошового капіталу для фінансування державних витрат, якщо недостатньо бюджетних коштів. Держава гарантує викуп своїх боргових зобов'язань, тому вони вважаються першокласними цінними паперами з високим ринковим рейтингом.

До розроблення теоретичних засад здійснення державних запозичень долучалось багато дослідників. Серед вітчизняних науковців, які зробили помітний вклад у розробку проблем обігу державних цінних паперів, потрібно відзначити В. Базилевич, І. Лютий, В. Опарін, В. Федосов, О. Барановський, А. Гальчинський, Т. Вахненко та ін. Проте, слід зауважити, що дана проблема залишається досить актуальною, виникають нові аспекти використання державних облігацій, з'являються нові боргові інструменти уряду. Тому, цілком очевидно, що питання функціонування внутрішнього ринку державних цінних паперів вимагають ґрунтовного вивчення та проведення відповідних досліджень. Відтак метою статті є визначення сутності, необхідності існування інструментів внутрішніх державних позик, а також характеристика їх основних видів.

Розглянемо основні цілі, задля досягнення яких здійснюється випуск державних цінних паперів. Розміщення інструментів внутрішньої позики проводиться урядами відповідних держав переважно для неемісійного фінансування дефіциту державного бюджету.

Явище дефіциту державного бюджету притаманне усім країнам світу. Фінансова наука неоднозначно підходить до оцінки наслідків впливу бюджетного дефіциту на соціально-економічні процеси у суспільстві. Тезу про позитивний вплив бюджетного дефіциту на економіку підтримував Дж. Кейнс [1]. Розвиваючи теорію Дж. Кейнса, некейнсіанці стверджували про необхідність збалансованого бюджету в часі, тобто потребу у заміні бюджетного дефіциту під час війн і криз активним бюджетом під час економічних піднесень. Отже, дефіцит бюджету вважався антикризовим чинником. Після Другої світової війни кейнсіанські теорії застосовувалися практично всіма промислово розвинутими країнами, у результаті чого бюджетний дефіцит перетворився у вагомий інструмент фінансової

політики, використовувався під час вирішення різнопланових завдань і зайняв важливе місце в теорії економічного зростання і в теорії циклічного регулювання економіки.

Для вирішення проблеми дефіциту держава повинна здійснювати певні операції з метою вирівнювання доходів та видатків бюджету. В сучасних умовах виділяють два основних джерела фінансування дефіциту, а саме:

- грошово-кредитна емісія – можлива за умови жорсткого контролю за використанням грошей, є незабезпеченим джерелом (інфляційний шлях покриття дефіциту бюджету);
- випуск боргових зобов'язання держави – використовуються за умови наявності тимчасово вільних коштів у кредиторів та довіри до державних цінних паперів.

Таким чином, державні позики є більш адекватним і бажаним джерелом покриття дефіциту державного бюджету та фінансування державних потреб і відбивають взаємовідносини між державою як позичальником і юридичними та фізичними особами, урядами інших країн як кредиторами. Крім того, згідно статті 15 Бюджетного кодексу України джерелом фінансування бюджету не можуть бути емісійні кошти Національного банку України [2].

Окрім необхідності профінансувати бюджетний дефіцит, випуск цінних паперів уряду дає державі змогу вирішити ряд інших важливих завдань, серед яких доцільно виділити наступні:

- забезпечення касового виконання бюджету та фінансування цільових програм;
- погашення розміщених раніше боргових зобов'язань. Такий спосіб рефінансування заборгованості бюджету потребує довіри власників цінних паперів до влади та особливої обачності емітентів. Інакше, збір боргових зобов'язань може стати некерованим або почнеться відверта побудова «пірамід», яка призведе до розорення емітента;
- використання державних цінних паперів як ефективного інструменту макроекономічного регулювання (регулювання кредитно-грошового обігу за допомогою операцій на відкритому ринку шляхом впливу на банківську систему, рівень і структуру інвестицій, заощадження населення та суб'єктів господарювання) тощо [3, с. 461-463].

Також варто відзначити, що в Україні чітко визначений перелік боргових зобов'язань, які емітуються для здійснення запозичень. Так, відповідно до чинного законодавства в Україні можуть випускатись наступні види державних цінних паперів, що розміщуються на внутрішньому фінансовому ринку:

- облігації внутрішніх державних позик України (далі ОВДП);
- цільові облігації внутрішніх державних позик України;
- казначейські зобов'язання України.

За терміном обігу державні облігації поділяються на: довгострокові – понад п'ять років; середньострокові – від одного до п'яти років; короткострокові – до одного року.

ОВДП – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Суть цільових ОВДП полягає в тому, кошти, залучені від їх розміщення, використовуються виключно для фінансування державних або регіональних програм і проектів на умовах їх повернення в обсягах, передбачених законом про Державний бюджет на відповідний рік [4].

Крім того, інструменти внутрішньої державної позики, являючись специфічним видом цінних паперів, що відіграють роль засобу залучення фінансових ресурсів до бюджету держави, мають відповідати специфічним властивостям, а саме:

1. Надійність (ризиковість) – достатність державних гарантій стосовно виконання своїх зобов'язань за випущеними цінними паперами (законодавче підтриманих та економічно обґрунтованих). В розвинених країнах вкладання засобів в інструменти державної позики розглядається як відносно безризикове вкладення капіталу;

2. Транспарентність – даний вид цінних паперів повинен бути інформаційно прозорим, тобто інвестори проінформовані, що державне регулювання є більш стабільним та послідовним, ніж господарська діяльність підприємств;

3. Ліквідність – можливість швидкого перетворення цінного паперу на готівку без значних втрат. В багатьох країнах світу саме державні цінні папери вважаються найбільш ліквідними.

Здійснення державних запозичень як важливої сфери фінансової політики держави чітко регламентується на законодавчому рівні. Так, основні умови та порядок розміщення ОВДП в Україні зазначені в Постанові Кабінету міністрів України «Про випуски облігацій внутрішніх державних позик» №80 від 31 січня 2001 року (табл. 1), де наводиться також і видова різноманітність даного цінного паперу.

Таблиця 1

Основні види ОВДП в Україні та їх характеристика

Вид облігації	Характеристика облігації
Номинал	1 000 грн., дол. або євро
Тип облігації	Купонні (крім короткострокових, які є дисконтними)
Форма існування	У вигляді записів на електронних рахунках в депозитарії НБУ
Облігації, номіновані в національній валюті	
Короткострокові	Є дисконтними облігаціями, тобто дохід є різницею між номінальною вартістю державної облігації під час її погашення та ціною її придбання.
Середньострокові	Купонний період становить 3 або 6 місяців. Річна ставка доходу визначається як середньозважена дохідність за конкурентними заявками, що надійшли на аукціон з первинного розміщення та підлягають задоволенню за рішенням Мінфіну.
Середньо- та довгострокові з індексованою вартістю	Індексація номінальної вартості облігації здійснюється на дату її погашення відповідно до зміни середньозваженого курсу гривні до долара США. Купонний період становить шість місяців.
Довгострокові з достроковим погашенням	Купонний період - 3 місяці. Можуть бути достроково пред'явлені для погашення та безумовно погашені емітентом після здійснення п'яти купонних платежів.
Довгострокові амортизаційні	Купонний період становить 3 місяці. Річна ставка доходу визначається аналогічно. Погашення номінальної вартості здійснюється після 18 місяців їх обігу рівними частинами в момент здійснення купонних платежів.
Довгострокові	Купонний період - 6 місяців. Під час розміщення емітент може визначити дату, на яку можливе здійснення дострокового погашення. Дострокове погашення проводиться на дату, визначену емітентом під час первинного розміщення на одну з дат, на які здійснюються купонні платежі.
Облігації, номіновані в іноземній валюті	
Короткострокові купонні та дисконтні	Розрахунки за операціями з облігаціями на вторинному ринку здійснюються виключно у національній валюті. Розрахунки за результатами розміщення короткострокових державних облігацій та їх погашення здійснюються у валюті випуску. Для купонних облігацій купонний період – 3 або 6 місяців.
Середньострокові	Купонний період становить три або шість місяців. Розрахунки за операціями з облігаціями здійснюються в національній валюті, а погашення – в валюті випуску.
Середньострокові з достроковим погашенням	Купонний період становить шість місяців. Середньострокові державні облігації з достроковим погашенням можуть бути достроково пред'явлені для погашення власниками у будь-який момент та безумовно погашені емітентом.

Джерело: Складено автором на основі [5].

До кінця 2011 року відповідно до національного законодавства емісія інструментів внутрішньої позики здійснювалась лише в національній валюті. Проте, прийняття Постанови Кабінету міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 січня 2001 року № 80» від 12 грудня 2011 р. дозволило здійснювати випуск коротко- та середньострокових валютних ОВДП. Вперше емісія таких цінних паперів відбулась 16 грудня 2011 року. 28 вересня 2011 року. Окрім цього внесення змін до цієї постанови дозволило вивести на ринок ще один новий вид облігацій внутрішньої державної позики, а саме – ОВДП з індексованою вартістю, перший випуск яких відбувся 4 жовтня 2011 року.

Виведення на фондовий ринок новітніх фінансових продуктів, емітованих урядом України, має на меті зростання конкурентоспроможності й ліквідності державних боргових цінних паперів, послаблення ризиків інвестування у ці продукти, розширення інструментальної бази для фінансових інвестицій, зниження вартості обслуговування боргів для емітента, а також надання йому ефективних засобів залучення додаткових коштів на фінансування державних витрат.

Також варто зазначити, що в Україні відповідно до чинного законодавства також випускаються ОВДП для відшкодування сум податку на додану вартість. Так, керуючись Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2010 р. №368 можна визначити основні умови розміщення, обігу та погашення даних інструментів державної позики. Так, номінальна вартість таких ОВДП становить 1 000 грн., строк обігу – 5 років, ставка доходності за облигаціями – 5,5% річних, а купонний період дорівнює 6 місяців. ОВДП із строком обігу п'ять років, випущені для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість, є середньостроковими амортизаційними ОВДП[6].

У той час як переважна частина державних запозичень у більшості країн світу належить інституційним інвесторам, які купують облигації державної позики, поступово набувають більшого значення і ті інструменти, що спеціально націлені на дрібних інвесторів. В Україні серед таких інструментів здійснюється розміщення казначейських зобов'язань. Казначейське зобов'язання України являє собою державний цінний папір, що розміщується серед фізичних осіб і дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України. Номінальна вартість казначейських зобов'язань України може бути визначена у національній або іноземній валюті.

Перевагами такого інструменту інвестування коштів, як державні казначейські зобов'язання, для населення є: надійність, гарантована державою; доступна номінальна вартість; щоквартальні купонні платежі; відсутність оподаткування доходів, отриманих в результаті купонних виплат за казначейськими зобов'язаннями; можливість заощадити кошти із одночасним запобіганням можливих втрат від росту інфляції.

Таким чином, серед позитивних аспектів застосування державних внутрішніх запозичень можна виділити наступні:

- використання неінфляційного джерела фінансування дефіциту державного бюджету, оскільки, залучаючи кошти у такий спосіб, уряд не пожвавляє інфляційні процеси в економіці;
- емісія інструментів державної позики серед фізичних осіб може заохочувати зростання заощаджень серед населення і повернути до економічної системи заощадження, що зберігаються поза фінансовою системою країни;
- можливість використання державних цінних паперів як засобу впливу на обсяги грошової маси. Так, центральні банки традиційно використовують ринок державних цінних паперів з метою коригування монетарних показників (операції на відкритому ринку),

Проте, поряд з позитивними наслідками використання державних цінних паперів існують також і негативні. Основним недоліком залучення фінансових ресурсів шляхом здійснення запозичень є необхідність сплати процентів за борговими зобов'язаннями. Досить поширеною є ситуація, коли нестача надходжень до бюджету та значні обсяги заборгованості призводить до отримання чергових позик, які потім витрачаються не на розвиток економіки, а на повернення раніше отриманих кредитів. У разі постійного зростання витрат на виплати по бору виникає також небезпека недофінансування певної частини соціально-економічних витрат, передбачених у державному бюджеті.

Серед негативних моментів використання державних цінних паперів також необхідно виділити надмірну реалізацію інструментів запозичення серед банків, що призводить до зменшення їх ресурсів і в подальшому – до зменшення кредитних можливостей таких установ. Тобто, використання державних цінних паперів повинне базуватись на проведенні детального аналізу наслідків їх розміщення серед визначеного кола покупців, а не лише на обсягах можливих залучених коштів до бюджету.

Отже, можна зробити висновок, що державні облигації посідають провідне місце в системі фінансового ринку. З одного боку, вони є одним з найважливіших інструментів фінансування дефіциту бюджету, а з іншого – державні цінні папери відіграють неабияку роль як інструмент фондового ринку. Особливості державних облигацій дають можливість державним органам управління досягти якісних змін макропоказників на загальнодержавному рівні, здійснюючи регуляторну функцію на ринку державних цінних паперів.

Виконуючи акумуляційну функцію, ринок державних цінних паперів покликаний забезпечити перерозподіл фінансових ресурсів та створити умови для розвитку економіки країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег : избранное пер. с англ. Е. В. Виноградовой, В. Г. Гребенникова, А. С. Каменецкого и др., 2010. – 958 с.
2. Бюджетный кодекс Украины від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/368-2010-п>.
3. Чечель О. Державні запозичення як важливий механізм формування економічної політики держави [Електронний ресурс] / О. Чечель // Ефективність державного управління. – 2010. – Вип. 23. – С. 459-467. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Edu/2010_23/fail/Chechel.pdf.
4. Про цінні папери та фондовий ринок [Закон України від 03.02.2006 р. №480-IV] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
5. Про випуски облігацій внутрішніх державних позик [Постанова Кабінету міністрів України від 31.01.2001 р. №80] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-2001-п>.
6. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики для відшкодування сум податку на додану вартість [Постанова Кабінету міністрів України від 12.05.2010 р. №368] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/368-2010-п>.

DESCRIPTION OF MAIN INTERNAL GOVERNMENT LOAN INSTRUMENTS OF UKRAINE

I. Bratkova

Academy of financial management

The article deals with domestic government securities in Ukraine. The main characteristics of the internal government loan instruments are considered. There are also highlighted goals for achieving which government securities are issued.

Key words: government borrowing, state budget deficit, the internal government loan bonds of Ukraine, treasury bills.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ВНУТРЕННЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ЗАЙМА В УКРАИНЕ

И. Браткова

Научно-исследовательский финансовый институт Академии финансового управления

В статье проведена систематизация государственных ценных бумаг, размещаемых на внутреннем финансовом рынке Украины. Определены основные свойства инструментов внутреннего государственного займа как ценной бумаги, а также рассмотрены цели, для достижения которых осуществляется выпуск государственных ценных бумаг.

Ключевые слова: государственные заимствования, дефицит государственного бюджета, облигации внутреннего государственного займа Украины, казначейские обязательства.

УДК 336+645+378.1

ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВИДАТКІВ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ФАКТОРНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ

Д. Ванькович

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті здійснено оцінку взаємозв'язку видатків зведеного бюджету та загальної факторної продуктивності в Україні та на базі побудови регресійних моделей виявлено та проаналізовано функціональні залежності між ними.

Ключові слова: загальна факторна продуктивність, видатки Зведеного бюджету, регресійна модель.

Проблеми оцінки ефективності функціонування економічних систем займають чільне місце в економічних дослідженнях, адже пошук підойм економічного розвитку не втрачає своєї актуальності. Передумови економічного та соціального успіху будь-якої країни можна звести до двох наступних: 1) наявності якісного фізичного та людського капіталу; 2) продуктивності їх використання. Враховуючи відносну статичність зміни першої складової принципове значення набуває загальна факторна продуктивність (ЗФП), з однієї сторони як показник ефективності існуючої економічної системи, а з іншого як чинник економічної динаміки. Особливо цікавим є дослідження впливу на продуктивність перерозподільчих процесів.

Для досягнення цієї мети слід розпочати з невеликого теоретичного вступу. Дослідження ЗФП ґрунтуються на вивченні виробничих функцій. Найбільш відомою з яких є виробнича функція Кобба-Дугласа (1923 р.). Відштовхуючись від неї ЗФП (Total Factor Productivity (TFP)) визначається як $Y_t / F(K_t, L_t)$.

Індекс «випуск на одиницю входу» («output per unit input») вперше був вжитий Копеландом (Copeland, 1937). Перше емпіричний його розрахунок був здійснений Стіглером (Stigler, 1947)[4]. В економічній літературі для позначення ЗФП використовують наступні позначення: $A(t)$ – параметр

нейтралізації Хікса[9], $\mathfrak{R}_t$ – залишок Солоу (Solow residual)[4], S_t – коефіцієнт пропорційності або

масштабності (scaling factor) тощо. Основна проблема аналізу продуктивності стосується інтерпретації ЗФП. Існують три підходи стосовно визнання взаємозалежності загальної факторної продуктивності та змін у техніці: 1) залежність змін (зміни продуктивності викликані змінами у техніці); 2) залежність лише часткова (зміни продуктивності викликані лише загальними змінами у техніці, які можна пояснити екстерналіями та ефектом масштабу); 3) незалежність зміни продуктивності від технічних змін[8].

Початок досліджень ЗФП пов'язують з іменем Роберта Мертона Солоу (Solow, 1957). Основна відмінність моделі Солоу від виробничої функції полягає в тому, що автор вводить технічний прогрес як фактор економічного росту на рівні з іншими факторами виробництва.

Вагомий внесок у розвиток теорії росту та дослідження ЗФП зробили також й інші іноземні вчені: Абрамовіч (Abramovitz), Кендрік (Kendrick), Денісон (Denison), Медісон (Maddison), Девід (David), Йоргенсон (Jorgenson), Грільхес (Griliches), Тінбергрен (Tinbergen), Свон (Swan), Баргер (Barger), Бергсон (Bergson), Домар (Domar), Кузнец (Kuznets), Нішімуцу (Nishimizu), Моррісон (Morrison) [1-13].

Проблемам ЗФП, дослідженню суті, динаміки, впливу на економічну систему присвятили свої роботи й вітчизняні дослідники: Могілат І., Горшкова Н., Кожем'якіна С., Луста О., Костаневич Н., Савчук Т., Геєць В., Оскольський В. та інші [18; 20-23; 26].

Після теоретичного вступу саме час ознайомитися з методичним інструментарієм оцінки ЗФП. В економічній літературі найбільшого розповсюдження набула методика розрахунку ЗФП запропонована Солоу та Торнквістом. Поряд з цим існує низка альтернативних методик, а саме метод прямої заміни (direct substitution – DS), метод узагальнення різниці (generalized difference – GD) [5], перехресний метод (The Cross-section growth accounting approach), регресійний метод (The Panel regression approach) [6].

Зупинимося детальніше на методиці розрахунку так званої багатофакторної чи мультифакторної продуктивності (Multi-factor productivity – MFP), що застосовується Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Вона передбачає наступні кроки до оцінки [14]:

1) темп росту випуску. Випуск (Output) (Q) вимірюється як валовий внутрішній продукт (ВВП) у постійних цінах. Лінійний темп росту обчислюється як натуральний логарифм відношення: $\ln(Q_t/Q_{t-1})$

2) темп росту трудових ресурсів. Вхід праці (labour input - L) визначається як загальна кількість годин, фактично відрацьованих в економіці. Ланцюговий темп росту розраховується наступним чином: $\ln(L_t/L_{t-1})$

3) темп росту входу капіталу. Вхід капіталу (capital input - S) вимірюється як обсяг капітальних послуг зафіксованих у певній пропорції до основних виробничих фондів.

Капітальні послуги розраховуються для семи різних типів активів (S_t^i $i = 1, 2, \dots, 7$) та об'єднуються

в загальний темп росту капітальних послуг за допомогою індексу Торнквіста.

$$h\left(\frac{S_t}{S_{t-1}}\right) = \sum_{i=1}^7 \frac{1}{2}(v_t^i + v_{t-1}^i) h\left(\frac{S_t^i}{S_{t-1}^i}\right)$$

$$v_t^i \equiv \frac{u_t^i S_t^i}{\sum_{i=1}^7 u_t^i S_t^i}$$

де v_t^i - це частка кожного з активів в загальній вартості капітальних послуг $\sum_{i=1}^7 u_t^i S_t^i$. У цьому виразі

вартість капітальних послуг для кожного активу вимірюється $u_t^i S_t^i$ де u_t^i - це витрати на одиницю капітальних послуг, а S_t^i - величина капітальних послуг в році t .

4) Вартість елементу входу (Cost shares of inputs - C). Загальною вартістю входів є сума винагороди за трудові ресурси (працю) і винагороди за капітальні послуги. Винагорода за працю розраховується як добуток середньої винагороди на одного працівника на загальне число зайнятих осіб. Тут також необхідне коригування для самозайнятих осіб, дохід яких не входить в національні рахунки.

$$w_t L_t = \left(\frac{COMP_t}{E_t} \right) E_t$$

де $w_t L_t$ - винагорода за працю в період вхідного; $COMP_t$ - оплата праці працівників; E_t - кількість працівників в період; E_t - загальна кількість працівників (зайняті плюс напівзайняті) в період

Загальна вартість входу, потім за формулою:

$$C_t = w_t L_t + \sum_{i=1}^6 u_t^i S_t^i$$

Відповідні частки витрат складових:

$$s_t^L = \frac{w_t L_t}{C_t} \text{ для праці}$$

$$s_t^S = \frac{\sum_{i=1}^6 u_t^i S_t^i}{C_t} \text{ для капіталу}$$

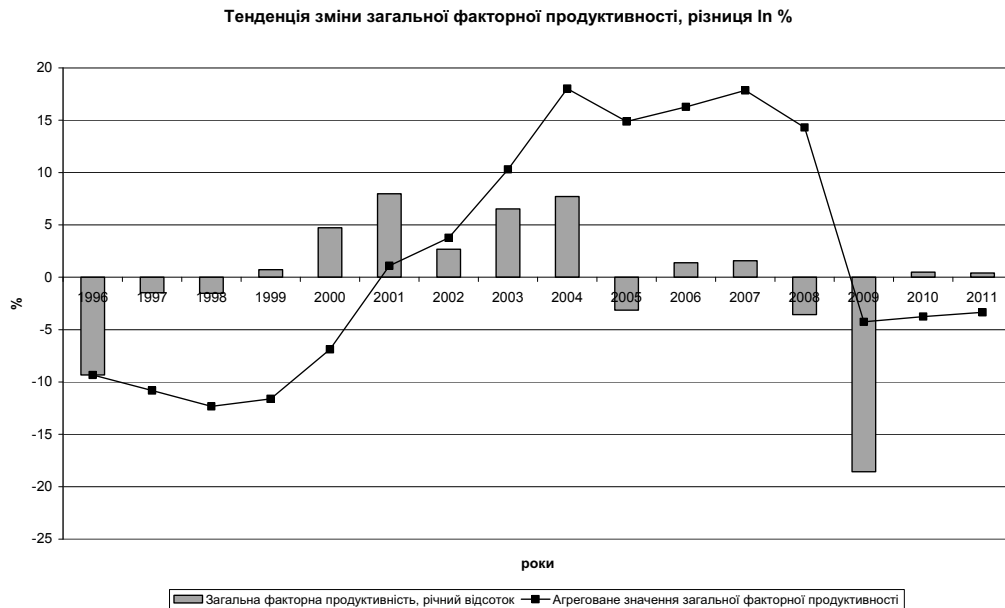
Загальний вхід

$$h\left(\frac{X_t}{X_{t-1}}\right) = \frac{1}{2}(s_t^L + s_{t-1}^L)h\left(\frac{L_t}{L_{t-1}}\right) + \frac{1}{2}(s_t^S + s_{t-1}^S)h\left(\frac{S_t}{S_{t-1}}\right)$$

Темп росту багатофакторної(мультифакторної) продуктивність розраховується як різниця між темпами росту випуску та вхідних факторів виробництва за наступною формулою:

$$h\left(\frac{MFP_t}{MFP_{t-1}}\right) = h\left(\frac{Q_t}{Q_{t-1}}\right) - h\left(\frac{X_t}{X_{t-1}}\right)$$

Безпосереднього розрахунку ЗФП у статті ми проводити не будемо, а скористаємося результатами досліджень представлених у роботах [5;9], а також базах економічних даних [14-16;19], що представлені в мережі Інтернет.

Рис. Тенденція зміни загальної факторної продуктивності, різниця натуральних логарифмів у відсотках. Побудовано за даними [15].

Виникає питання які саме фактори впливають на динаміку ЗФП. Більшість дослідників серед чинників виділяють технології та організацію виробництва, інвестиції в людський капітал, знання, фіксований капітал. Незважаючи на конкретний їх склад незаперечним залишається той факт, що для забезпечення росту ЗФП важливе значення має відповідна фінансова політика. Особливо це стосується структури державних видатків.

Слід звернути увагу на те, що динаміка ЗФП в Україні в цілому вписується в світову тенденцію згідно якої виявляються дві поворотні точки: середина 80-х рр. ХХ ст. (початок зростання ЗФП завдяки новим індустріальним країнам та країнам, що розвиваються) та 2004–2005 рр. (досягнення максимуму росту ЗФП).

Пояснення цьому – ми досягли стелі підвищення ЗФП і тепер набагато важче створити великий стрибок в сукупній продуктивності факторів виробництва. Обмежуючим фактором у подальшому підвищенні продуктивності сьогодні є не технології, а людський потенціал.

В статті Ясіна Є. наводиться інформація про те, що в 1994 році Хансен та Хенрексон опублікували результати дослідження залежності росту продуктивності від державної участі в економіці, основані на даних з 14 країн ОЕСР за 1965–1982 рр. та за 1970–1987 рр. Їх висновки полягали в тому, що до 1982 р. в усіх цих країнах державні видатки перевищили оптимальний рівень, який вже не сприяв росту продуктивності. Включаючи інвестиції та соціальні трансферти за мінусом видатків на освіту, вони при збільшенні на 10 п.п. викликали зниження темпів росту ЗФП на 1,68% щорічно. Але, з іншої сторони, підвищення на 10 п.п. державних видатків на освіту щорічно збільшувало ріст ЗФП на 2,78% в середньому за рік [26].

Спробуємо згідно подібного підходу проаналізувати ситуацію в Україні. Оскільки ЗФП вивчається в контексті теорій росту логічно вважається вірним обмежити період дослідження чинників впливу на її динаміку є періоди економічного зростання. Для сучасної України це 2000–2008 рр. Для цього скористаємось регресійними моделями та програмним продуктом Statistica 6.0.

Регресійна модель описує об'єктивно існуючі між явищами кореляційні зв'язки. Зрозуміло, що йдеться лише про апроксимацію відносно простими функціями незрівнянно більш складних за своєю природою взаємозв'язків. На практиці перевагу віддають моделям, які є лінійними або приводяться до лінійного виду шляхом перетворення змінних, наприклад логарифмування. Такий підхід, безперечно, містить у собі певну умовність, оскільки передбачає однаковий характер зв'язку з усіма факторами. Проте використання надто складних функцій неминуче веде до збільшення кількості параметрів, а отже, зменшує точність вимірювання та ускладнює інтерпретацію результатів.

Результати побудови регресійних моделей наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати побудови регресійних моделей*

№ з/п	Явища кореляційні зв'язки яких описуються	Регресійна модель	Оцінювання адекватності регресійної моделі
1	Видатки Зведеного бюджету України у відсотках ВВП, приріст ЗФП у відсотках як різниця натуральних логарифмів (1996–2011 рр.)	$y = 32,7155 - 1,0553x$	$R^2 = 0,0$ $F(1,14) = 9,3510$ $t(14) = 3,0157$
2	Видатки Зведеного бюджету України у відсотках ВВП, приріст ЗФП у відсотках як різниця натуральних логарифмів (2000–2008 рр.)	$y = 43,4302 - 1,3552x$	$R^2 = 0,6$ $F(1,7) = 9,0509$ $t(7) = 3,2131$
3	Видатки Зведеного бюджету України у відсотках ВВП (без видатків на освіту), приріст ЗФП у відсотках як різниця натуральних логарифмів (2000–2008 рр.)	$y = 41,4754 - 1,5843x$	$R^2 = 0,46$ $F(1,7) = 6,0208$ $t(7) = 2,63015$
4	Видатки на освіту Зведеного бюджету України у відсотках ВВП, приріст ЗФП у відсотках як різниця натуральних логарифмів (2000–2008 рр.)	$y = 24,58 - 3,9021x$	$R^2 = 0,8$ $F(1,7) = 6,586253$ $t(7) = 2,8827$

* Побудовано автором за даними [15;19;24;25].

У регресійній моделі основне навантаження покладається на коефіцієнт регресії b_i , він розглядається як своєрідна міра «очищеного» впливу x_i на y і називається ефектом впливу. На базі регресійних моделей наведених у таблиці 1. можна зробити такі висновки:

- як впливає з регресійної моделі (1) із збільшенням видатків Зведеного бюджету України на 1%, ЗФП зменшується в середньому на 1,0553%;
- як впливає з регресійної моделі (2) із збільшенням видатків Зведеного бюджету України на 1%, ЗФП зменшується в середньому на 1,3552%;
- як впливає з регресійної моделі (3) із збільшенням видатків Зведеного бюджету України (без видатків на освіту) на 1%, ЗФП зменшується в середньому на 1,5843%;
- як впливає з регресійної моделі (4) із збільшенням видатків на освіту у Зведеному бюджеті України на 1%, ЗФП зменшується в середньому на 3,9021%.

Щодо адекватності моделі, то слід зазначити – множинні коефіцієнти детермінації в усіх моделях відносно невисокі, й складають відповідно 56%, 46%, 48%, 40%. В свою чергу значення дисперсійного F - критерію, а також t - критерію свідчать, що в усіх регресійних моделях ефект впливу видатків Зведеного бюджету на ЗФП визнається істотним.

Отже, видатки зведеного бюджету, не залежно від періоду опостереження, не сприяють підвищенню загальної факторної продуктивності в Україні. Поясненням цього може бути неефективність використання бюджетних коштів, хронічне недофінансування, корупція тощо. Серед перспектив подальших досліджень слід виділити розширення інформаційної бази дослідження в часі, а також деталізація взаємозв'язку загальної факторної продуктивності з структурою бюджетних видатків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Aschauer David A.* Is Public Expenditure Productive? // *Jornal of Monetary Economics.* – 1989. – 23. – P. 177–200.
2. *Diego Comin* Total Factor productivity / *Diego Comin* // NYU and NBER. – 2006. – 27 P.
3. *Federica Saliola and Murat Seker* Total Factor Productivity Across the Developing World // *Enterprise Note, WBG IFC.* – 2011. – # 23. – 12 P.
4. *Hulten Charles R.* Total Factor Productivity: a short biography // *NBER Working Paper # 7471.* – Режим доступу: www.nber.org.
5. *Michael C. Burda, Battista Severgnini* TFP Growth in Old and New Europe // *SFB 649 Discussion Paper 2009-033 «Economic Risk».* – Режим доступу: <http://sfb649.wiwi.hu-berlin.de>
6. *Nazzul Islam* Different Approaches to International Comparison of Total Factor Productivity / *Nazzul Islam* // *National Bureau of Economic research, University of Chicago Press.* – 2011. – Режим доступу: <http://www.nber.org/chapters/c10132>.
7. *Prescott Edward C.* Needed: A Theory of Total Factor Productivity / *Edward C. Prescott* // *Federal Reserve Bank of Minneapolis, Research Department, Staff Report 242.* – 1997. – 25 P.
8. *Richard G. Lipsey, Kenneth Carlaw* What does total factor productivity measure? // *Study Paper Version 02.* January 18, 2001. – Режим доступу: <http://www.csls.ca/ipm/1/lipsey-e.pdf>.
9. *Scott L. Baier, Gerald P. Dwyer jr., and Robert Tamura* How important are capital and total factor productivity for economic growth? // *Economic inquiry.* Vol. 44, No. 1, January 2006. p 23-49. С. 26.
10. *Shekhar Aiyar and Carl-Johan Dalgaard* Total Factor Productivity Revisited: A Dual Approach to Development Accounting // *IMF Staff Papers.* Vol. 52, No. 1. 2005. P. 82-102. P. 84.
11. *Solow, Robert M.* Technical Change and the Aggregate Production Function // *Review of Economics and Statistics.* – 1957. – №39. – P. 312–320.
12. *Timothy C. Sargent and Edgard R. Rodriguez* Labor or Total Factor Productivity: Do We Need to Choose? / *Timothy C. Sargent and Edgard R. Rodriguez* // *Economic Studies and Policy Analysis Division, Department of Finance, Canada.* – 2000. – 34 P.
13. *Ulrich Kohli* Labor Productivity vs Total Factor Productivity / *Ulrich Kohli* // *Annual Irving Fisher Committee Conference.* – Режим доступу: <http://www.unige.ch/ses/ecopo/kohli/kohli.html>.
14. База даних – *European Commission AMECO Database – The annual macro-economic database.* – Режим доступу: stats.oecd.org.

15. База даних - The full Total Economy Database™. – Режим доступу: .
16. База даних – Total Economy Database – Growth Accounting and Total Factor Productivity Country Details, 1990-2012. – Режим доступу: <http://knoema.com/TEDGATFPCD2013/total-economy-database-growth-accounting-and-total-factor-productivity-country-details-1990-2012-january-2013>.
17. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2011 рік / [Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В., Самчинська І.В. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К.: 2011. – 96 с.
18. *Геєць В.М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 864 с.
19. Державна служба статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
20. *Луста О.А., Костаневич Н.І.* Кореляційна залежність продуктивності праці ДП «Південне» Снігурівського району Миколаївської області / О.А. Луста, Н.І. Костаневич // Ефективна економіка. – Електронне наукове фахове видання
21. *Могілат І.* Продуктивність праці, продуктивність капіталу та сукупна факторна продуктивність: динаміка і фактори впливу на них / І. Могілат, Н. Горшкова, С. Кожем'якіна // Економіка України – 2009. – № 8. – С. 34–43.
22. *Оскольський В.* Про економічну політику сталого розвитку в Україні / В. Оскольський // Економіка України. – С. 4–13.
23. *Савчук Т.В.* Економічна сутність продуктивності праці в сільському господарстві та деякі фактори її зростання / Т.В. Савчук // Сталий розвиток економіки. – 2011. – №1. – С. 74 – 77.
24. Статистичний щорічник України за 2000 рік. Довідкове видання / За ред. Осауленка О.Г. – К.: «Техніка», 2001. – 598 с. – С. 50.
25. Україна у цифрах у 2010 році. Статистичний збірник / За ред. Осауленка О.Г. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 252 с.
26. *Ясин Е.* Государство и экономика на этапе модернизации / Е. Ясин // Вопросы экономики. – 2006. – №4. – С. 4–30. С. 8.

EVALUATE THE RELATIONSHIPS AMONG CONSOLIDATED BUDGET EXPENDITURES AND TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY IN UKRAINE

D. Vankovych

Ivan Franko National University of Lviv

This paper assesses the relationship of consolidated budget expenditures and total factor productivity in Ukraine and on the basis of building regression models identified and analyzed the functional relationship between them.

Key words: total factor productivity, the costs of the Consolidated Budget, regression model.

ОЦЕНКА ВЗАИМОСВЯЗИ РАСХОДОВ СВОДНОГО БЮДЖЕТА И ОБЩЕЙ ФАКТОРНОЙ ПРОДУКТИВНОСТИ В УКРАИНЕ

Д. Ванькович

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье осуществлена оценка взаимосвязи расходов сводного бюджета и общей факторной производительности в Украине и на базе построения регрессионных моделей обнаружено и проанализировано функциональные зависимости между ними.

Ключевые слова: общая факторная производительность, расходы Сводного бюджета, регрессионная модель.

УДК 657.6 (075)

ОЦІНКА ФІСКАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕВАГ УКРАЇНИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Ю. Василюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено економічне становище українських підприємств у сучасних умовах та причини погіршення їхньої діяльності. Розглянуто можливі переваги фіскальної співпраці України та Європейського Союзу для перспектив розвитку вітчизняної економіки.

Ключові слова: прибуток підприємств, капітальні інвестиції, податкові та митні надходження, боротьба з корупцією, обсяг експорту, імпорту, фіскальна сфера, економічні переваги, Європейський Союз.

Однією з умов стабільного функціонування національної економіки України є постійний розвиток вітчизняних підприємств. Активна участь у євроінтеграційному процесі може стати потужним інструментом, який допоможе нашій державі покращити стан бізнесу, удосконалити податкову та судові системи, боротися з тіньовим сектором та привабити іноземний капітал.

Для українських підприємств це насамперед означатиме зростання попиту на споживчі товари, збільшення виробництва, а відповідно збільшення їхніх доходів. Разом з тим зростатимуть обсяги податкових платежів, що формують Державний бюджет України.

Сучасне падіння показників української економіки спричинене погіршенням діяльності та продуктивності вітчизняних підприємств, як наслідок – зниження рівня ВВП, обсягів промислового виробництва, скорочення фактичної зарплати, суттєве зростання державного боргу, бюджетного дефіциту, порожня скарбниця.

На підставі цього вважаємо за необхідне дослідити стан українських підприємств та вплив можливих перспектив співпраці України з Європейським Союзом для вітчизняних суб'єктів господарювання. Також важливо з'ясувати, яким чином підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС сприятиме додатковим податковим надходженням, збільшенню доходів фізичних осіб, зростанню споживання, підвищенню ефективності механізму справляння податків.

Найбільш дискусійним питанням на сьогодні є оцінка потенційних вигод і можливих збитків від приєднання України до Європейського союзу.

Зосередимо увагу на висвітленні позитивних аспектів української євроінтеграції.

Серед переваг підписання договору для України, яка стане частиною нового геополітичного європейського простору, стане відкритий доступ на потужний ринок європейських країн, новий імпульс для модернізації державних підприємств та збільшення прибутковості українського приватного бізнесу.

Зазначимо, що ринок Європейського Союзу є найбільшим «єдиним ринком» у світі. ЄС складається з 28 країн, у його межах живе більше 500 млн осіб з ВВП на особу 31 948 доларів. ЄС посідає 17 місце за рейтингом ВВП на особу у світі [1].

Позитивним ефектом співпраці з країнами Євросоюзу для України також може стати зменшення рівня корупції – одним з пунктів Угоди про асоціацію є співпраця ЄС та України у цій сфері. Хоча науково важко оцінити вплив корупції на економічне зростання, вона негативно впливає на інвестування, конкуренцію, підприємництво, ефективність державних органів, включаючи управління суспільними доходами через тиск владних структур на бізнес, фаворитизм [1].

Україна, на жаль, показала найгірші результати серед країн Східного партнерства, якщо аналізувати Індекс сприйняття корупції-2013 згідно рейтингу Transparency International. (Індекс сприйняття корупції

– щорічний рейтинг країн світу, що укладається організацією Transparency International з 1995 р.). Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на оцінках підприємців та аналітиків. Україна стабільно залишається у групі «підвищеного ризику» разом з Камеруном, Іраном, Нігерією, Центральною Африканською Республікою та Папуа – Новою Гвінеєю, однак у 2014 р. вона ризикує скотитися ще нижче [8].

Для нашої держави важлива допомога у боротьбі з корупцією у сфері фінансів, податкової системи, що позитивно вплине на доходи підприємств, інвестування та економічне зростання у довготерміновій перспективі.

Угода захищає найбільш вразливі сектори економіки України, надаючи виробникам більше часу для адаптації до конкурентного середовища. При цьому найбільші переваги отримає аграрний сектор: зменшення зборів на продукцію та перероблену продукцію прогнозується на рівні 1 330 млн євро та 653 млн євро відповідно. Отже, від підписання угоди Україна отримає збільшення прибутку підприємств майже на 5 900 млн євро. Позитивними також є прогнози щодо стабілізації економічного стану країн Європейського союзу. Ці тенденції означають, що попит на споживчі товари у цих країнах зростатиме, а відповідно – і попит на українські товари. Збільшаться доходи підприємств, що спричинить зростання податкових платежів, які перераховують до бюджету [1].

На сьогодні ситуацію українських підприємств не можна назвати позитивною, практично всі «подушки безпеки» для української економіки спрацювали. Банки дуже слабо кредитують бізнес, бо чимало грошей спрямовують на ОВДП уряду. За дев'ять місяців 2013 р. бізнес отримав від фінустанов нових кредитів на 42 млрд грн. Але цього виявилось вкрай мало, тож йому довелося продавати запаси, зменшуючи середні залишки сировини та готової продукції на складах. У першому півріччі запаси матеріальних оборотних коштів бізнесу впали на 46 млрд грн – ці гроші спрямовано на те, щоб не зупиняти роботу в надії на поживлення економіки. Також підприємства почали жертвувати інвестиціями: якщо у III та IV кварталах 2012 р. реальний обсяг інвестицій в основний капітал зменшився відповідно на 6,9% та 7,5%, то в II кварталі 2013 р. – на 19,7%. Ситуація розгорнулася до того, як на кордоні з Росією з'явилися масштабні проблеми з розмитненням українських вантажів [2].

У табл. 1 наведені дані капітальних інвестицій, середньої зарплати і рівня рентабельності операційної діяльності великих та середніх підприємств України.

Таблиця 1

Характеристика діяльності українських підприємств [3]

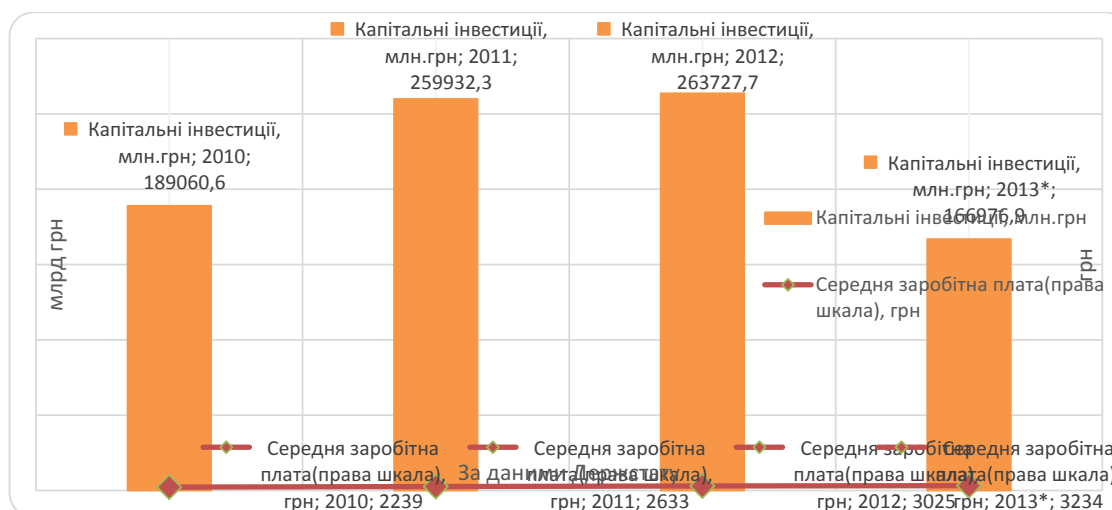
Показники	2010	2011	2012	2013*
Середня заробітна плата, грн.	2239	2633	3025	3234
Капітальні інвестиції, млн грн	189060,6	259932,3	263727,7	166976,9
Рівень рентабельності операційної діяльності великих та середніх підприємств, %	3,5	4,7	3,4	3,2

* Дані за січень–вересень 2013 р.

Рівень капітальних інвестицій у 2013 р. зменшився нижче рівня 2010 р. Також спостерігаємо падіння рівня рентабельності у 2013 р. Середня заробітна плата, на противагу цьому, зростає. Капітальні інвестиції за січень–вересень 2013 р. не досягають рівня 2012 р. на 96 750,6 млрд грн., відповідно не можна очікувати, що цей показник підніметься до попереднього рівня за такої низької продуктивності українських підприємств.

Падіння показника капітальних інвестицій свідчить про споживання ціною майбутнього розвитку для підприємств, зниження рентабельності – про збільшення витрат.

Протягом 2013 р. підприємства витрачали запас своєї фінансової міцності для забезпечення незмінних масштабів діяльності, більшості простих українців криза не стосувалася. Та станом на сьогодні «спалено» багато ресурсів бізнесу, втрачено чимало інвестиційних можливостей. Можна не сумніватися, що збереження такої економічної політики до 2015 р. призведе до втрати великою частиною контрагентів останніх резервів [2].

* Дані за січень – вересень 2013 р.

Рис. 1. Рівень капітальних інвестицій та середньої заробітної плати [2]

Експерти притримуються думки, що якби в Україні була повноцінна ринкова економіка, це закінчилося б зменшенням зарплат і різким зростанням безробіття. Але в наших реаліях залишаються і низьке (офіційне) безробіття, і високі зарплати, зате з'являється заборгованість із зарплат, масові відпустки за власним бажанням та безліч фірм-фантомів, фактичних банкрутів із високими обсягами кредиторської заборгованості. Підприємства будуть не в змозі виконувати свої податкові зобов'язання, що призведе до ще більшого дефіциту бюджету [2].

Щодо капітальних інвестицій, то можна сказати, що серед найбільших проблем, які пригнічують інвестиційний клімат, – посилення тиску владних структур на бізнес, фаворитизм і корупція, недосконалість судової та правової систем, зокрема законів щодо права власності на землю і повернення ПДВ, подолання бар'єрів у зовнішній торгівлі та проходженні митних процедур. Таке зниження індексу інвестиційної привабливості означає негативні настрої бізнесу щодо економічного середовища та перспектив розвитку країни [1].

Доступ до ринку з 500 млн платоспроможних споживачів – основна економічна вигода, яку можуть отримати вітчизняні компанії від підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС для поліпшення своєї економічної ситуації, і відповідно при зростанні прибутковості – можливість більше інвестувати та сплачувати податкові платежі у повному обсязі, мотивація для модернізації обладнання та покращення структури товарів [4].

Угода про зону вільної торгівлі України з ЄС передбачає скасування або суттєве зменшення імпорتنних мит для понад 95% тарифних позицій. Також варто пам'ятати про допомогу у боротьбі з корупцією та захист слабких гілок економіки до відновлення їхньої конкурентоздатності [4].

Згідно даних Міністерства доходів та зборів України, протягом січня – березня 2013 р. до зведеного бюджету надійшло 102,5 млрд. грн. платежів, які контролює Міністерство. Порівняно з I кварталом минулого року надходження зросли на 6,5 млрд. грн. Державний бюджет отримав 81,7 млрд. грн., місцеві – 20,8 млрд. грн. До загального фонду державного бюджету зібрано 78,5 млрд. грн. податкових та митних платежів, що на 5,7 млрд. грн. більше, ніж у 2012 р. [5].

Разом з тим розглянемо зміну обсягів експорту та імпорту України у табл. 2, наведеній нижче. Протягом 2010–2012 рр. помітне зростання експорту та імпорту змінюється на падіння цих показників у 2013 р. Тобто, загальний підсумок митних надходжень за 2013 р. значно не перевищуватиме обсягів податкових надходжень від зовнішньоекономічної діяльності у 2012 р. в умовах скорочення імпорту товарів і послуг.

Таблиця 2

Обсяги експорту та імпорту України у 2010–2013 рр. [3]

Показники	2010	2011	2012	2013*
Експорт, млрд. грн.	51,43	68,394	68,809	57,433
Імпорт, млрд. грн.	60,739	82,608	84,658	70,039

* Дані за січень–вересень 2013 р.

Підсумовуючи викладене вище, можна сказати, що бізнес в Україні потребує розвитку, мотивації та структурних покращень. Такою мотивацією може стати вступ до Європейського Союзу, відповідно, збільшення надходжень до державного бюджету України через:

- поліпшення бізнес-клімату та підвищення конкуренції на ринку, перехід до європейських «правил гри» (з відповідним захистом українських виробників, які повинні встигнути пристосуватися до нових умов);
- доступ до нових ринків для українських підприємств (експорт зернових як пріоритетна галузь експорту);
- підвищення припливу інвестицій в українську економіку, модернізація підприємств, купівля нового обладнання, техніки, освоєння нових екологічних технологій;
- посилення вимог до ведення екологічного контролю для підвищення якості товарів та їхнього використання, утилізації, захист від діяльності підприємств, що спрямований на збереження природи та економне використання ресурсів України;
- здешевлення банківських кредитів;
- боротьба з тіньовим сектором економіки;
- захист прав інвесторів, що будуть гарантуватися після підписання угоди з ЄС. Права українських приватних інвесторів, які вкладають кошти в інвестиційні компанії держави, будуть посилено захищатися. У країні планують створити спеціальний фонд, який, у разі банкрутства інвесткомпаній, виплачуватиме компенсації (як Фонд гарантування вкладів для банківських клієнтів).

За експертними оцінками, наведеними в Інформаційно-аналітичному бюлетені КМУ від 11 листопада 2013 р. під назвою «Підписання Угоди про асоціацію з ЄС», національна економіка від збільшення експорту сільськогосподарської продукції до країн Євросоюзу зможе одержати понад 4 млрд. грн додаткових надходжень, від нарощування експорту зернових до Європи – ще понад 2 млрд. грн.

- Щодо впливу угоди з ЄС на фіскальну сферу України, то варто вказати на такі позитивні аспекти:
- зростання економічної активності в країні, що сприятиме надходженню податкових платежів та збільшенню доходів фізичних осіб;
  - зростання споживання, що зумовлюватиме зростання доходів від непрямих податків;
  - поступове зближення акцизних ставок на тютюнові вироби з ставками ЄС;
  - посилення співпраці у боротьбі з шахрайством і контрабандою, ухиленням від сплати податків;
  - підвищення ефективності механізму справляння податків [7].

На зниження надходжень до бюджету можуть вплинути такі чинники:

- високий рівень конкуренції. Якщо вітчизняні підприємства не будуть модернізувати обладнання, інвестувати та розвиватися, покращувати якість товару, то вони можуть зіштовхнутися з проблемою неконкурентоспроможності. Тоді підприємству загрожує банкрутство, а держбюджет втрапить надходження у вигляді податку на прибуток від діяльності таких підприємств;
- скасування або зниження ставок ввізного або вивізної мита у торгівлі з ЄС [7].

Також наведемо перелік факторів, що допоможуть зменшити видатки з держбюджету та зекономити кошти держави після підписання угоди:

- створення системи державних закупівель, яка повністю адаптована до системи ЄС;
- підвищення ефективності надання державної допомоги;
- покращення функціонування державних установ;
- зростання автоматизації надання адміністративних послуг [7].

Збільшити надходження до бюджету України, як від митних платежів, так і від сплати інших податків, можливо лише при наявності певних мотиваційних зрушень. Таким інструментом, що може позитивно вплинути на економіку України, може стати активна співпраця з Європейським Союзом. Станом на 2013 р. українські підприємства зазнали втрат, про що свідчать зменшення капітальних інвестицій та падіння показника рентабельності, також зниження показників експорту та імпорту.

Зрозуміло, що потрібно стимулювати український бізнес для збільшення продуктивності. Підписання угоди з ЄС для українських підприємств означатиме доступ до нових ринків, відповідно, збільшення експорту та захист вітчизняного виробника до його готовності бути конкурентоздатним, покращення «правил гри» на ринку, бізнес-етики та клімату, приплив капіталу у вигляді іноземних інвестицій, модернізація обладнання, боротьба з тіньовим сектором економіки, позитивні зрушення у фіскальній сфері.

Отже, вважаємо, що перспективи асоціації з ЄС є досить оптимістичними, підписання відповідних угод допоможе у зростанні української економіки, створенні науково розвинутої, соціально орієнтованої та конкурентоспроможної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Данилишин Б. Ціна євроінтеграції / Данилишин Б. // Економічна правда : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/10/413940>.
2. Шавалюк Л. Хроніки системної рецесії. Падіння української економіки триває / Шавалюк Л. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/94473>.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Ковальчук А. Український харчпром в ЄС: 5 думок про зону вільної торгівлі / Ковальчук А. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2013/09/18/309251>.
5. Офіційний сайт Міністерства доходів і зборів України. Прес – служба Міндоходів «Надходження до бюджетів» : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/diyalnist-/rezalt/91662.html>, <http://minrd.gov.ua/diyalnist-/rezalt/103265.html>.
6. Індекс сприйняття корупції – 2013: Україна // Офіційний сайт East book : [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eastbook.eu/ua/2013/12/country-ua/armenia-ua/index-spryiniatta-koruptsiy-2013>.
7. Економічні наслідки підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій : [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2013/EU_Ukraine/30.09.2013_press-conference/Impact_of_DCFTA_on_state_2013-09-27.pdf.

EVALUATION OF FISCAL AND ECONOMIC BENEFITS FOR UKRAINE IN EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Yu. Vasyliuk

Ivan Franko National University of L'viv

This paper focuses on economic situation of Ukrainian enterprises in modern conditions and reasons of decreasing their productivity. The author considers opportunities of fiscal cooperation between Ukraine and European Union for domestic economy and its developing perspectives.

Key words: profits, capital investment, tax and customs revenues, fighting corruption, export, import, fiscal and economic benefits, European Union.

ОЦЕНКА ФИСКАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕИМУЩЕСТВ УКРАИНЫ В ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ

Ю. Василюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Исследовано экономическое положение украинских предприятий в современных условиях и причины ухудшения их деятельности. Рассмотрены возможные преимущества фискальной сотрудничества Украины и Европейского Союза для перспектив развития отечественной экономики.

Ключевые слова: прибыль предприятий, капитальные инвестиции, налоговые и таможенные поступления, борьба с коррупцией, объем экспорта, импорта, фискальная сфера, экономические преимущества, Европейский Союз.

УДК 336.144

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

З. Васько

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розкрито сутність бюджетної політики України у системі суспільно-економічних відносин, яка об'єднує сукупність відповідних форм взаємозалежностей і взаємовпливів економічних, політичних, інституційних компонентів бюджетного простору та інституційного середовища суспільства у процесі формування державного бюджету й використання бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей та основних завдань суспільного розвитку.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, бюджетне регулювання, бюджетний механізм, бюджетна стратегія, пріоритети бюджетної політики, інститут бюджету, архітектоніка бюджетної політики, ефективність бюджетних коштів.

Розвиток суспільства та стратегічні прагнення України до рівноправного партнерства у європейському співтоваристві зумовлюють посилення уваги до обґрунтованості та ефективності бюджетної політики у системі державного регулювання економіки. Побудова та ведення такої політики має відповідати тактичним завданням і довгостроковим перспективам соціально-економічного розвитку країни. Позитивні зрушення у сфері державних фінансів які, зокрема, стосуються впровадження у бюджетний процес програмно-цільового методу планування, програмного забезпечення, формування бюджету розвитку на державному та місцевому рівнях, дієвих форм фінансового контролю сприяють більш ефективній реалізації функцій бюджетної політики та задіяння її регуляторного потенціалу для вдосконалення системи бюджетного регулювання з метою підвищення рівня функціонування і розвитку економіки та добробуту населення. Трансформація цілей і завдань бюджетної політики зумовлена внутрішньо-економічними проблемами України, нестабільністю світової фінансово-економічної системи, посиленням її впливу на соціально-економічні процеси країни, що актуалізує необхідність формування відповідного механізму бюджетної політики у системі державного регулювання економіки з метою стимулювання поступового відновлення позитивної динаміки економічного зростання.

Концептуальні засади бюджетної політики, вплив бюджетного регулювання на економічне зростання, удосконалення бюджетного механізму, розкриття змісту суспільних фінансів на основі положень інституційної теорії знайшли відображення у працях зарубіжних вчених: А. Вагнера, А. Сміта, П. Самуельсона, С. Фішера, Дж.Хікса.Вагомим питанням бюджетного регулювання економічного розвитку та механізму його забезпечення присвячені праці вітчизняних вчених: О.Василика, Д. Ваньковича, В.Глушенка, М. Кульчицького, І.Луніної, І. Лютого, В.Федосова,С.Юрія та ін.

Головною метою статті дослідження бюджетної політики у системі державного регулювання економіки, сукупності бюджетних відносин, які виникають у процесі формування та реалізації бюджетної політики, як інструменту впливу на соціально-економічний розвиток держави.

Дослідження розвитку бюджетної політики у системі державного регулювання економіки дає підстави стверджувати, що увага вчених та практиків зосереджується переважно на окремих її складових. Аналіз визначень дефініції «бюджетна політика» свідчить про те, що її розглядають як систему дій, сукупність цілей, рішень, заходів держави, щодо розвитку бюджетних відносин. З метою досягнення стратегічних напрямів розвитку суспільства вагомим значення набуває поглиблення теоретичних надбань вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл.

Як фінансова категорія, бюджетна політика відображає фінансові відносини у перерозподілі валового внутрішнього продукту з метою досягнення визначених суспільством цілей. З цієї позиції бюджетну політику мають будувати на підставі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі фінансової політики, спрямованої на фінансове регулювання економічних і соціальних процесів з метою гармонійного розвитку держав. У теоретичному аспекті бюджетна політика формує методологічні принципи, форми й методи упорядкування та удосконалення бюджетних відносин і бюджету [3, с. 42-46].

Бюджетна політика повинна створювати сприятливі умови для задоволення потреб та розв'язання тих проблем суспільства, які не у повній мірі вирішує ринковий механізм саморегулювання. Задоволення потреб суспільства супроводжується постійним ускладненням взаємодії суб'єктів економіки, суспільства, державних органів влади; а суспільні проблеми охоплюють економічну, соціальну та політичну сфери. У цьому контексті необхідною є адекватність впливу бюджетної політики на потреби та інтереси суспільства, їх узгодження з метою стабільного економічного зростання і розвитку. Бюджетна політика є одним з основних засобів визначення напрямів впливу органів державного управління на досягнення збалансованого розвитку суспільства.

Дослідження бюджетної політики, проведене на основі системного підходу, дало змогу виокремити притаманні їй інституційні, функціональні, інформаційні, правові, організаційні ознаки, що має як теоретичне, так і практичне значення для оцінки та визначення напрямів її удосконалення у системі державного регулювання економіки.

Сутність бюджетної політики найбільш повно розкривається у її взаємопов'язаних функціях: регуляторній, яка полягає у впливі на структуру виробленого продукту та факторів виробництва, залучених до процесу його створення; розподільчій, тобто перерозподіл створеного валового внутрішнього продукту; стабілізуючій, що реалізує забезпечення ефективного використання факторів виробництва, стабільного рівня цін, рівноваги платіжного балансу, високих і рівномірних темпів економічного зростання тощо. Серед окреслених функцій регуляторна функція в умовах ринкової економіки є однією з основних, вона впливає на параметри інших функцій, здійснюючи регулювання з метою стабілізації соціально-економічних процесів та зміни обсягів перерозподілу валового внутрішнього продукту. Бюджетна політика може ефективно впливати на соціально-економічні процеси шляхом створення умов для розв'язання проблем суспільства, нейтралізації негативних суспільних явищ; визначення та врахування стану й тенденцій розвитку суспільства, гармонізації досягнення соціальних та економічних цілей у контексті сталого розвитку [5, с.23-38].

Формування методологічних засад бюджетної політики пов'язано з урахуванням її структури, яка включає бюджетне прогнозування та планування, організацію бюджетного процесу, бюджетне регулювання, бюджетний контроль, політику у сфері державних доходів, державних видатків, державного боргу та міжбюджетних відносин. Бюджетне регулювання, як інструмент впливу бюджету на економічне зростання, є невід'ємною складовою бюджетної політики.

Функціональне призначення бюджетної політики є результатом еволюції ролі та значення функцій держави в суспільно-економічному розвитку. Залежно від параметрів реальної економіки та інших сфер суспільства мають коригуватися чи змінюватися цілі й завдання бюджетної політики, механізми, інструменти і важелі для їх досягнення з метою ефективного впливу на соціально-економічні процеси. В системі державного регулювання економіки використовують як окремі інструменти та важелі бюджетної політики, так і їхнє поєднання. Залежно від визначених у країні пріоритетів, спрямованість заходів у сфері управління бюджетним процесом потребує формування та реалізації відповідної бюджетної політики.

В умовах динамічного розгортання процесів, фінансової глобалізації та вичерпання потенціалу інерційного розвитку національної економіки, розробка стратегії ефективної бюджетної політики держави у системі державного регулювання економіки полягає у формуванні моделі бюджетних відносин, які сприятимуть реалізації комплексу цілей та пов'язаних з ними завдань у стратегії сталого розвитку суспільства. Стратегія бюджетної політики, спрямована на підвищення рівня життя, соціальної захищеності громадян, добробуту нації, є вагомим засобом вирішення завдань, забезпечення кращих факторних умов економічного зростання, пріоритетного розвитку інтелектуальних видів

виробництва, сприяння розширенню внутрішнього ринку, створення сприятливого інвестиційного клімату, зростання інвестиційної активності суб'єктів економіки. Це передбачає концентрацію зусиль на використанні інструментів бюджетної політики у системі державного регулювання економіки, які формуватимуть вплив на фактори сталого соціально-економічного розвитку.

Побудова науково обґрунтованої бюджетної політики як дієвого засобу регулювання соціально-економічного розвитку, формування її стратегічних цілей і завдань потребує вироблення вихідних методологічних принципів. Бюджетна політика є дієвим засобом управління бюджетними ресурсами та активним елементом фінансової політики, якщо вона ґрунтуватиметься на таких головних принципах: науковому підході, послідовності, обов'язковості, дієвості, гласності, раціональності. При побудові та реалізації моделі ефективної бюджетної політики необхідно також дотримуватися певних засад, зокрема: переважання темпів зростання економіки над темпами зростання видатків бюджету; обґрунтованого обмеження рівня видатків; виконання зобов'язань, затверджених у законі про державний бюджет на відповідний рік; спрямування бюджетних видатків на досягнення визначених результатів; пріоритету середньострокового бюджетного планування; ефективного розподілу бюджетних ресурсів; відкритості і загально-доступності інформації щодо здійснення доходів та видатків на всіх рівнях бюджетної системи.

Актуальним завданням є визначення пріоритетів бюджетної політики, спрямованих на розвиток економічних і соціальних процесів в довгостроковому, стратегічному аспекті, у контексті системи пріоритетів як складової концепції ефективної бюджетної політики держави та територій.

Пріоритети бюджетної політики мають визначатися на засадах комплексного підходу у контексті формування концепції бюджетної політики з урахуванням виявлення та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства, врахування ієрархічних складових державної системи пріоритетів, які включають довгострокові пріоритети держави та середньострокові пріоритети територій. Дотримання такої вимоги до формування і реалізації пріоритетів бюджетної політики можливе шляхом виконання головних завдань певного етапу розвитку суспільства і забезпечення тісного взаємозв'язку між важливими напрямками фінансової політики. Основою відбору пріоритетів має бути науково обґрунтоване визначення напрямів і оцінка реальних фінансових можливостей виконання пріоритетних програм з використанням бюджетних коштів [5, с. 119-121].

З огляду на значні потреби в обсягах інвестиційних ресурсів держава не має можливості повною мірою фінансувати ці потреби, отже, її роль насамперед полягає у частковому фінансуванні розвитку інфраструктури з метою створення сприятливих умов для приватних інвестицій. Значних коштів потребує реалізація державних та регіональних інноваційних програм, окремих інноваційних проектів у межах довгострокової стратегії інноваційного розвитку, фундаментальних досліджень. Для реалізації пріоритетних напрямів та досягнення намічених цілей бюджетної політики необхідно розширити й активно задіяти, крім державних видатків, інструментарій інших її складових – податкової політики, боргової політики, трансфертної політики та ін.

Аналіз бюджетної політики у сфері міжбюджетних відносин доводить, що потребує певного зниження рівень централізації бюджетних коштів у державному бюджеті. Міжбюджетні відносини мають сприяти соціально-економічному розвитку регіонів на підставі збалансованості загально-державних та регіональних інтересів, що підвищить ефективність бюджетної політики, забезпечить дотримання фундаментальних засад рівномірного розвитку країни. Реформування бюджетної системи України має здійснюватися у напрямках чіткого розподілу функціональних повноважень кожного рівня влади, розробки реальних збалансованих механізмів забезпечення фінансової самостійності та посилення відповідальності органів місцевого самоврядування [10, с. 3-8, 224-243].

Бюджетна політика у сфері державного боргу повинна вирішувати взаємопов'язані питання боргової залежності країни і ефективного використання державного кредиту, сприяти економічному зростанню разом із дотриманням безпечного рівня і структури державного боргу. Боргова політика як елемент бюджетної політики за певних умов може бути вагомим інструментом активізації інвестиційних та інноваційних процесів у суспільстві, сприяючи економічному і соціальному розвитку. Переорієнтація бюджетної політики з вирішення поточних завдань за рахунок боргу до використання його як основи інвестиційно-інноваційного розвитку передбачає ефективне управління державним боргом з метою по-

ступового зменшення витрат державного бюджету на його обслуговування та погашення, оптимізації обсягів і структури боргу відповідно до темпів економічного зростання.

Боргова політика, роль якої в сучасних умовах зростає, має бути чітко підпорядкованою та узгодженою з довгостроковими цілями й пріоритетами бюджетної політики. Нагальним є розроблення та реалізація ефективного механізму інвестування запозичених ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій, включаючи удосконалення організаційних, фінансових, правових і контрольних механізмів.

Водночас зауважимо, що формування інституту бюджетної політики невіддільне від інституційного середовища суспільства. Так, бюджетна політика відображає складний взаємозв'язок, взаємодію інституцій, інститутів, організацій, інституційної структури та інституційних форм.

Інститут бюджетної політики має визначати правила дотримання засад її формування й реалізації; норми поведінки, які структурують економічні відносини та механізми, які забезпечують виконання як правил дотримання засад бюджетної політики, так і норм поведінки в процесі її формування і реалізації та забезпечують його розвиток. З позиції інституціоналізму бюджетна політика як економічний інститут формує правила і обмеження економічної поведінки, умови взаємовідносин, розвитку стратегій взаємодії учасників бюджетних відносин, як соціальний інститут бюджетна політика є однією із форм реалізації, регулювання і упорядкування суспільного життя й поведінки людей в економічній сфері. Бюджетна політика як фінансовий інститут пов'язана із фінансовими відносинами щодо формування та використання централізованого грошового фонду, вона є фінансовим інститутом, оскільки розглядається як відокремлена суспільними межами сфера життєзабезпечення та упорядкування дій суб'єктів бюджетних відносин, зокрема суб'єктів влади, власності, управління, регулювання економіки.

Бюджетна політика має створювати інституційні умови функціонування бюджетної моделі у суспільстві, що ґрунтується на правилах, нормах, організаційних структурах, які у сукупності мають цілеспрямовано формувати механізм активного впливу на економічне зростання, спрямовувати розвиток суспільства у необхідному напрямі і на цій основі сприяти підвищенню добробуту населення. Впровадження відповідних норм у галузь фінансів має суттєве значення для проведення ефективної бюджетної політики, чіткого функціонування бюджетного механізму, що надає можливість встановити єдині правила організації фінансових взаємозв'язків, захистити економічні інтереси суспільства, дотримання правових норм забезпечує фінансову дисципліну, дає змогу проводити єдину політику в галузі фінансів.

Утім, інституційна структура бюджетної політики еволюціонує разом з інституційною матрицею державного механізму, яка вбудована у інституційну систему суспільства. Враховуючи, що будь-яка економічна діяльність суспільства здійснюється у межах відповідних інституційних координат, сформована інституційна модель суспільства є ядром її інституційної структури як сукупності взаємопов'язаних інститутів та установ. Ефективна модель бюджетної політики має спиратися на інституційне середовище країни, тобто сукупності основоположних соціальних, політичних, правових і економічних правил, які визначають межі поведінки, менталітет, традиції, історію, культуру тощо.

Сьогодні інституційне середовище суспільства впливає на бюджетний простір і на бюджетну політику держави. Напрями диверсифікації регуляторної функції держави, перебудова систем регулювання, їх адаптація до нових умов значною мірою пов'язані із зміною інституційного середовища суспільства, тому будь-які зміни у бюджетній політиці держави мають не лише враховувати стан інституційного середовища, а й відбуватися одночасно та узгоджено з його трансформацією. Створення інституційних умов реалізації бюджетної політики, здійснення нею фінансового регулювання, включаючи фінансове забезпечення, виконання функцій і завдань держави на певному етапі розвитку суспільства потребує формування адекватної інституційної моделі та відповідної адаптивно-регуляторної архітекtonіки бюджетної політики. На цій основі має функціонувати бюджетна модель суспільства для вирішення завдань узгодження інтересів суб'єктів бюджетних відносин з метою досягнення збалансованого та стійкого соціального й економічного розвитку.

Необхідно зауважити, що важливим є вирішення проблеми встановлення можливості реалізації теоретичної моделі бюджетної політики та відповідних макроекономічних заходів щодо регулювання економіки, у цьому контексті доцільним є прогнозування впливу наслідків реалізації бюджетної

політики на економічні й соціальні процеси. Таким чином, вдосконалення бюджетної політики має здійснюватися комплексно, в тому числі у сфері державних доходів, видатків, міжбюджетних відносин, інституційного середовища бюджетної політики. Необхідним є формування прагнення до дотримання у бюджетному процесі загальних принципів, які є нормою в розвинених країнах, зокрема, чітко сформульовані цілі бюджетної політики, умови макроекономічного розвитку і його перспективи, основні очікувані фінансові ризики, удосконалення процедур, які стосуються розроблення й ухвалення основних напрямів бюджетної політики, що сприятиме формуванню бюджетної системи, яка достатньою мірою відповідатиме вимогам її адаптації до потреб розвитку суспільства [12].

На наш погляд, впровадження інституту оцінювання результатів бюджетної політики реалізує завдання забезпечення її ефективності. Актуальність цього питання посилюється у зв'язку з подальшим розвитком програмно-цільового методу бюджетного планування, що передбачає оцінювання бюджетних програм. На основі аналізу існуючих теоретичних підходів для оцінки ефективності бюджетної політики необхідним є використання системи показників, визначення переліку критеріїв оцінки, за яких бюджетна політика вважається ефективною.

В залежності від показників реальної економіки мають коригуватися цілі і завдання бюджетної політики, механізми, інструменти і важелі для їх досягнення з метою ефективного впливу на соціально-економічні процеси. В умовах кризи бюджетна політика має реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал з метою виходу на поступове економічне зростання. Однак сьогодні в Україні практично відсутня бюджетна політика, яка могла б формувати ефективну динамічну економіку. Роль бюджету зведено лише до суторозрахункових, фіскальних функцій. А це, насамперед, пов'язане з відсутністю оптимальної податкової політики. Іншими словами, в Україні, на жаль, склалися й існують функціональні відокремлені бюджетна і податкова системи. Їх потрібно реформувати у тісному взаємозв'язку – роз'єднувати ці процеси було б помилкою.

Сучасна нормативно-правова база оподаткування в Україні наділена численними недоліками: надмірною кількістю документів, суперечками між законами і підзаконними актами, нестабільністю законодавства з його частими змінами та ін. Загальнопоширеною стала практика, коли підприємства віддають перевагу діяльності у тіншовому секторі, приховуючи свої доходи від оподаткування. Незаконне ухилення від сплати податків, пов'язане з податковим навантаженням на законслухняних платників податків. Держава недоотримує значні обсяги бюджетних надходжень, а це, звичайно, спричиняє посилення податкового тиску. Виходить замкнуте коло, яке обов'язково необхідно розірвати. Шлях до цього – комплексна бюджетна реформа, яка має базуватися на виробленні та приведенні в дію правових механізмів взаємодії всіх елементів податкової системи, послабленні податкового навантаження на суб'єктів оподаткування, забезпеченні однакового горизонтя для різних категорій платників податків тощо. Реалізація такого комплексу заходів дасть змогу вивести економіку з тіні, легалізувати бізнес і капітали, а відтак – збільшити надходження до державного бюджету України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Василик О.Д.* Бюджетна система України: підручник / О.Д.Василик, К.В.Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
2. *Ванькович Д.В.* Теоретико-методологічні засади та механізм реалізації фінансової політики в Україні: монографія / Д.В. Ванькович. – Львів: Міські інформаційні системи, 2012. – 405 с.
3. *Геєць В.* Бюджетна політика в Україні: проблеми і перспективи / В.Геєць // Дзеркало тижня. – 2007. – № 5 (480). – С. 41-48.
4. *Глуценко В.В.* Фінанси: навч. посіб. / В.В. Глуценко. – Х.: В-во У-ту внутр. справ. 2000. – 160 с.
5. *Спіфанов А.О.* Бюджет і фінансова політика України: навч. посіб. // А.О.Спіфанов, І.В.Сало, І.І.Д'яконова. – К.: Наукова думка, 1997. – 303 с.
6. *Жибер Т.В.* Бюджетна політика України / Т.В. Жибер // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 7-9.
7. *Кульчицький М.І., Остафіль О.В.* Бюджетний менеджмент: навч. посіб. / Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 390 с.
8. *Луніна І.О.* Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин України: навч. посіб. / І.О. Луніна. – К.: Наукова думка, 2006. – 672 с.

9. Лютий І.О. Формування бюджетної політики економічного зростання / І.О.Лютий, Л.М.Демиденко // Фінанси України. – 2006. – № 10. – С. 3-9.
10. Юрій С.І., Бескида Й.М. Бюджетна система України: навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / С.І. Юрій, Й.М. Бескида. – К.: НІОС, 2000. – 400 с.
11. Юрій С.І. Фінанси: підруч. / С.І. Юрій, В.М. Федосов. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
12. Нормативно-правова законодавча база України // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

THEORETICAL ASPECTS OF DEVELOPMENT OF FISCAL POLICY OF UKRAINE ARE IN SYSTEM OF GOVERNMENT CONTROL OF ECONOMY

Z. Vas'ko

Ivan Franko National University of Lviv

In the article, essence of budget policy is exposed as a constituent of social-economic relations, which makes totality of corresponding forms of interdependencies and mutual influences of economic, political and institutional surrounding of society in the process of budget formulation and using of budget funds to achieve strategic targets and general objectives of social development.

Key words: budget, budget policy, system of the state regulation, budget mechanism, institute of budget, architecture of budget policy, efficiency of budget.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

З. Васько

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Раскрыт сущность бюджетной политики Украины в системе общественно-экономических отношений, которая объединяет совокупность соответствующих форм взаимозависимостей и взаимовлияний экономических, политических, институциональных компонентов бюджетного пространства и институциональной среды общества в процессе формирования государственного бюджета и использования бюджетных средств для достижения стратегических целей и основных заданий общественного развития.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная политика, бюджетное регулирование, бюджетный механизм, бюджетная стратегия, приоритеты бюджетной политики, институт бюджета, архитектура бюджетной политики, эффективность бюджетных средств.

УДК 338.23

АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС КРИЗИ 2008–2009 РОКІВ ТА У ПЕРІОД ВИХОДУ З НЕЇ

О. Ватаманюк¹, М. Ватаманюк², С. Тимків¹

¹ Львівський національний університет імені Івана Франка,

² Національний лісотехнічний університет України

З'ясовано вплив фінансово-економічної кризи 2008–2009 років на розуміння ролі та можливостей монетарної політики для стабілізації економіки. Розглянуто нові теоретичні підходи до розв'язання завдань монетарної політики в умовах досягнення процентною ставкою нижньої межі. Проаналізовано результати практичного застосування цих підходів Федеральною резервною системою США.

Ключові слова: монетарна політика, нижня межа процентних ставок, нетрадиційні інструменти монетарної політики, перспективне орієнтування, кількісне пом'якшення.

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років змусила економістів – як науковців, так і практиків – активно переглядати усталені погляди і пропонувати новітні підходи для адекватної відповіді на нові виклики. З огляду на те, що причини кризи коренилися передовсім у функціонуванні монетарної сфери економіки [1–3], особливо важливі завдання постали перед фахівцями, які формують теоретичні засади і пропонують практичні заходи монетарної політики.

За попередні чверть століття монетарна політика стала ключовим елементом стабілізаційної політики у країнах з розвинутою економікою [4–6]. У другій половині 1990-х років сформувалася консенсусна модель монетарної політики, яка поєднувала характерні риси неокласичного та неокейнсіанського підходів у сучасній економічній теорії [7]. Більшість центральних банків країн з розвинутою економікою успішно використовували ті чи інші режими таргетування інфляції [8, 9]. Переконалим свідченням результативності стабілізаційної монетарної політики стало відчутне зниження темпів інфляції [7] та волатильності темпів економічного зростання у країнах ОЕСР [10].

Мета пропонованої статті – з'ясувати спричинені кризою зміни у розумінні можливостей монетарної політики для стабілізації економіки та проаналізувати ефективність практичної реалізації новітніх теоретичних підходів.

За словами відомого американського економіста Ф.Мишкіна, напередодні перших масштабних виявів кризових процесів у серпні 2007 року «поступ у теорії та практиці вивчення монетарної економіки дав підстави науковцям і державним мужам стверджувати про існування сформованої «науки монетарної політики». У центральних банках існував загальний консенсус щодо більшості елементів стратегії монетарної політики, і монетарна політика була дуже успішною у країнах ОЕСР... Науковці у царині монетарної економіки та голови центральних банків були дуже задоволені собою» [11, С.2].

Ф.Мишкін визначив базові принципи, сформульовані на основі теорії та емпіричного досвіду, на яких у цей час базувалися підходи до монетарної політики абсолютної більшості центральних банків [11, С.2–3]: 1) інфляція завжди і всюди є монетарним явищем; 2) стабільність цін має важливі переваги; 3) у довгостроковому періоді немає вибору між безробіттям та інфляцією; 4) очікування відіграють вирішальну роль у визначенні інфляції і трансмісії впливу монетарної політики на економіку; 5) реальні процентні ставки зростають зі зростанням інфляції; 6) монетарній політиці притаманна проблема часової непослідовності; 7) незалежність центрального банку допомагає підвищувати ефективність монетарної політики; 8) наявність надійного номінального якоря є ключовим чинником для забезпе-

чення ефективності монетарної політики; 9) фінансові тертя відіграють важливу роль у коливаннях ділової активності. Перші вісім з перелічених принципів були елементами так званого нового неокласичного синтезу; останнє з положень не входило у практичні моделі, але бралось до уваги значною більшістю центральних банків.

З'ясуємо, у що трансформувалися ці теоретичні принципи на практиці. З погляду О.Бланшара та його колег з Міжнародного валютного фонду, панівний підхід до розуміння практичної ролі монетарної політики напередодні кризи стисло можна було виразити за допомогою декількох ключових тез [12, С. 3–5].

Передовсім, найважливішою, якщо не єдиною, метою монетарної політики вважалося утримання інфляції на стабільно низькому рівні. Водночас більшість центральних банків розуміли своє завдання ширше. Вони забезпечували гнучкість таргетування інфляції, тобто досягнення цільового рівня поступово, з перебігом часу. Крім того, багато центральних банків допускали коливання індексу споживчих цін (наприклад, у разі зростання цін на енергоносії), якщо інфляційні очікування при цьому залишалися стабільними.

По-друге, все більшої популярності набувала думка, що інфляція має бути не лише стабільною, але й дуже низькою. Поширеним орієнтиром цільової інфляції став показник близько 2% у рік. При цьому ризики потрапляння у пастку ліквідності оцінювалися як не надто значні. Вважалося, що центральні банки завжди матимуть змогу збільшити зростання пропозиції грошей і, відповідно, майбутню інфляцію. Натомість за несуттєвих проблем в економіці вказаного рівня видавалося зовсім достатньо, щоб не виникало питання про нульову межу процентних ставок.

По-третє, монетарна політика все частіше зводилася до використання одного інструменту – ключової короткострокової процентної ставки, яку центральний банк може прямо контролювати за допомогою операцій на відкритому ринку. Вважалося, що монетарна політика може мати відчутний вплив на реальну економіку шляхом регулювання процентних ставок і цін активів. Оскільки усі процентні ставки та ціни активів взаємопов'язані через арбітраж, довгострокові процентні ставки визначаються середньозваженими майбутніми короткостроковими ставками з урахуванням ризику. Натомість ціни активів залежать від фундаментальних чинників, тобто відображають дисконтовану вартість майбутніх доходів від активу з поправкою на ризик. Звідси випливає, що потрібно впливати лише на поточні і очікувані майбутні короткострокові ставки, а всі інші процентні ставки і ціни активів визначаються за ними автоматично.

Описаний підхід до формулювання та здійснення монетарної політики був повністю адекватним у сприятливих економічних умовах «Великої помірності»¹. Проте у 2006–2007 роках ситуація у фінансовому секторі економіки США серйозно ускладнилася. Це, значною мірою, стало результатом збігу несприятливих наслідків дерегуляції фінансової сфери, що суттєво розширила допуск небанківських фінансових установ до ринку іпотечного кредитування і уможливила поєднання кредитної та ринкової діяльності у банківському секторі [1, С. 14]. Підвищення конкуренції на ринку іпотечних позик спонукало до різкого зростання рівнів прийняттого ризику і швидкого формування кредитної «бульбашки».

Перші ознаки іпотечної кризи проявилися вже у 2006 році. Частина домогосподарств, яким, незважаючи на їхню низьку платоспроможність, вдалося отримати кредити на придбання житла, виявилася нездатною їх обслуговувати. Обсяги неповернених кредитів зростали, а через активне використання похідних цінних паперів, що забезпечувалися іпотечними борговими зобов'язаннями, проблеми поступово поширювалися на все більшу кількість компаній фінансового сектору. Навесні 2007 року криза стала очевидною. Вже влітку, зі збільшенням кількості банкрутств агентств, що спеціалізувалися на іпотечному перекредитуванні ненадійних позичальників, збитків зазнали й інвестиційні фонди найбільших фінансових компаній, які вклали кошти в іпотечні облігації.

З вересня 2007 року Федеральна резервна система США розпочала зниження процентних ставок, намагаючись збільшити ліквідність і доступність кредитних ресурсів в економіці. Упродовж наступних

¹ Велика помірність (Great Moderation) – зниження волатильності коливань ділової активності у країнах з розвинутою економікою з середини 1980-х років. Вперше цей термін запропонували Дж.Сток і М.Уотсон у 2002 р., а популярність він здобув після використання його Б.Бернанке (2004 р.).

п'ятнадцяти місяців, реагуючи на несприятливі шоки для американської та світової економіки – різке падіння фондових ринків (січень 2008 року), крах *Bear Sterns* (березень 2008 року), проблеми *Fannie May*, *Freddie Mac* та *AIG*, банкрутство *Lehman Brothers* і крах фондових ринків (вересень–жовтень 2008 року) – ФРС послідовно знижувала федеральну резервну ставку. У грудні 2008 року ця базова для економіки США процентна ставка перебувала у діапазоні 0–0,25%.

Незважаючи на достатньо оперативну реакцію і рішучі дії Федеральної резервної системи, ситуація в американській економіці продовжувала стрімко погіршуватися. Реальний ВВП США у четвертому кварталі 2008 року знизився на 1,3% у річному вираженні, а у першому та другому кварталах 2009 року – відповідно ще на 5,4% та 6,4% [11, С. 22]. Рівень безробіття зріс з 6% у вересні 2008 року до майже 9% у квітні 2009 року і сягнув 10% у жовтні 2009 року [13]. Вартість кредитів для населення та бізнесу у США підвищилась, а умови їх одержання стали жорсткішими. Це дало підстави частині економістів стверджувати про неефективність стимулювальної монетарної політики у цей період.

Як зауважує Ф.Мишкін, наслідком такого погляду можуть стати два хибні висновки [3, С. 2]. По-перше, раз монетарна політика неефективна, то й немає сенсу використовувати її для боротьби з кризою. По-друге, пом'якшення монетарної політики в умовах кризи може виявитися контрпродуктивним, оскільки послабить здатність центрального банку зберігати контроль за інфляцією. Натомість з погляду Мишкіна, якщо завданням монетарних органів є нейтралізація звужувальних впливів фінансової кризи на економічну активність, то за цих умов, навпаки, стимулювальна монетарна політика має бути більш агресивною, ніж звичайно.

У період кризи різко знижується здатність банківської системи та інших фінансових посередників надавати домогосподарствам і фірмам достовірну інформацію про якість і безпеку найрізноманітніших фінансових активів. З іншого боку, напруження на фінансових ринках можуть спричинити погіршення ситуації в реальному секторі економіки. Своєю чергою, спад ділової активності зумовлює подальше зростання невизначеності стосовно реальної вартості активів, що далі погіршуватиме економічну ситуацію і може призвести до формування відповідного «заклятого кола».

Тому, як наполягає Ф.Мишкін, у разі проведення Федеральною резервною системою жорсткішої монетарної політики у 2007–2008 роках, ситуація в економіці США була б помітно складнішою. Процентні ставки були б значно вищими, сукупні видатки – нижчими, а економічний спад – значно серйознішим [3, С. 8]. Важливими передумовами, що уможливили агресивно стимулювальну монетарну політику у період кризи у США, були високий рівень довіри до центрального банку та низький рівень інфляційних очікувань.

Оскільки з досягненням федеральною резервною ставкою нижньої межі (діапазон 0–0,25%) можливості традиційного інструментарію монетарної політики виявилися вичерпаними, ФРС була змушена вдатися до нетрадиційних підходів. Двома основними з них стали управління очікуваннями (через комунікативну політику центрального банку) та зміни балансу центрального банку [13, 14].

У ситуації, коли подальше зниження процентної ставки неможливе, у центрального банку залишаються можливості змінити свої комунікаційні повідомлення щодо майбутньої політики. Для опису процесу управління очікуваннями використовують термін «*forward guidance*», який можна спробувати перекласти українською як *перспективне орієнтування* – чіткі недвозначні твердження центрального банку щодо перспектив майбутньої політики на додаток до регулярних оголошень про поточні заходи політики [14, С. 2]. За процентної ставки біля нижньої межі готовність центральних банків до чіткіших форм перспективного орієнтування зростає – їхні повідомлення стають точнішими, кількісно визначенішими і стосуються тривалішого періоду часу.

Детальне обґрунтування новітніх підходів монетарної політики, з-поміж них і перспективного орієнтування, запропонував нещодавно М.Вудфорд [14]. На рішення економічних агентів щодо видатків, найму на роботу, рівня цін тощо ключовий вплив мають не поточні рівні короткострокових процентних ставок, а радше прогнозована траєкторія зміни короткострокових ставок на тривалий період часу. Як стверджує Вудфорд, навіть за часів значно менш інтенсивної комунікативної політики центральних банків їхня здатність впливати на ринки та економіку загалом за допомогою рішень стосовно процентних ставок пояснюється передовсім тим, що зміни поточної політики зазвичай мають вплив і на майбутню траєкторію процентних ставок упродовж тривалого часу, навіть якщо централь-

ний банк не присвячує цьому спеціальних коментарів [14, С. 4]. Тому, навіть коли поточна політика процентних ставок жорстко обмежена нижньою межею, можливі різні варіанти розвитку економіки у короткостроковому періоді залежно від очікувань щодо такої політики у майбутньому; за цих умов очікування щодо майбутньої політики є особливо важливими.

Центральний банк може впливати на ці очікування за допомогою своєї комунікативної політики, роль якої визначається двома чинниками [14, С. 5]. По-перше, навіть за наявності у центрального банку чітких намірів щодо майбутньої політики, громадськості може бути складно розпізнати їх та їхній вплив на розвиток економічної ситуації без чітко висловлених коментарів центрального банку. По-друге, перспективне орієнтування допомагає центральному банку справитися з відомою проблемою непослідовності політики. Справді, найбільш логічний спосіб добитися довіри до зобов'язання центрального банку щодо майбутньої політики – публічне оголошення такого зобов'язання у спосіб, який не дав би змоги ігнорувати його наявність під час ухвалення відповідних рішень у майбутньому.

Федеральна резервна система почала зосереджувати посилену увагу на своїй комунікативній політиці вже з грудня 2008 року [13]. У повідомленні за результатами чергового засідання зазначалося, що федеральну резервну ставку зменшено до нижньої межі – діапазону 0–0,25% і, як очікується, цей рівень зберігатиметься «упродовж певного часу» [14, С. 15]. У березні 2009 року попереднє повідомлення було підсилено твердженням, що економічні умови «ймовірно забезпечуватимуть винятково низькі рівні федеральної резервної ставки упродовж тривалого періоду» [13].

Більш агресивну форму перспективного орієнтування вперше було використано у серпневому повідомленні 2011 року: «економічні умови ... ймовірно забезпечуватимуть винятково низькі рівні федеральної резервної ставки принаймні до середини 2013 року» [14, С. 16]. У січні 2012 року відповідний термін було продовжено «принаймні до кінця 2014 року» [14, С. 16]. Як стверджує М.Вудфорд, аналіз реакції фінансових ринків, особливо у двох останніх випадках, засвідчує чітко виражений негайний вплив на очікування стосовно майбутньої динаміки процентних ставок [14, С. 17]. Більше того, у період після серпня 2011 року перспективне орієнтування, здійснюване ФРС, формувало очікування щодо динаміки процентної ставки упродовж декількох наступних місяців у такий спосіб, що зробило ці очікування відносно нечутливими до інших макроекономічних чинників [14, С. 22].

Другий поширений підхід до забезпечення ефективності монетарної політики за досягнення процентною ставкою нижньої межі стосується змін балансу центрального банку – його загальних розмірів, структури активів, частки активів, які є «монетарними» за природою [14, С.47]. Такі зміни можуть слугувати підкріпленням перспективного орієнтування, здійснюватися паралельно з ним або ж використовуватися замість нього.

У межах цього широкого підходу іноді конкретизують декілька складових [11, С. 24]: забезпечення ліквідності – збільшення центральним банком обсягів кредитування банків та інших фінансових інститутів; придбання активів – купівля державних та приватних цінних паперів для зниження вартості позичок для домогосподарств; кількісне пом'якшення (*quantitative easing*) – значне збільшення розмірів балансу центрального банку. М.Вудфорд виокремлює два різновиди політики зміни балансу: зміни обсягів зобов'язань центрального банку або, інакше, кількісне пом'якшення, та зміни структури його активів [14, С. 3]. Натомість на практиці усі згадані заходи тісно переплітаються, так що чітке розрізнення їх не завжди можливе.

Вже у листопаді 2008 року Федеральна резервна система оголосила про початок масштабної програми придбання активів, яку було розширено у березні 2009 року. На момент її завершення у березні 2010 року у межах цієї програми центральним банком США було придбано казначейських та іпотечних цінних паперів на суму біля 1,75 трлн. доларів США [13]. У вересні 2010 року ФРС розпочала другу програму, у межах якої до червня 2011 року придбала активів ще на 600 млрд. дол. США [14, С. 95].

У вересні 2011 року було запроваджено програму, яка передбачала викуп упродовж дев'яти місяців довгострокових казначейських цінних паперів на суму у 400 млрд. дол. США та продаж на аналогічну суму короткострокових державних цінних паперів, що мало на меті сприяти зниженню довгострокових процентних ставок [13; 14, С. 96]. У червні 2012 року цю програму було продовжено до кінця року і на суму у 267 млрд. дол. США [14, С. 96]. З вересня 2012 року у межах чергової програми ФРС розпочала щомісячний викуп іпотечних цінних паперів на суму 40 млрд. дол. та казначейських цінних

паперів на суму 45 млрд. дол. США [15, С.5]. Згодом центральний банк США перейшов до поступового зменшення обсягів щомісячного викупу; станом на квітень 2014 року ці обсяги зменшилися до 25 млрд. дол. для іпотечних цінних паперів та 30 млрд. дол. США для казначейських цінних паперів [16].

Основний механізм, через який викуп центральним банком активів впливає на економіку – так званий канал балансування портфеля [13]. Його ідея пов'язана з припущенням, що з низки причин різні класи фінансових активів у портфелях інвесторів не є досконалыми заміниками. Тому зміни обсягів пропозиції різних активів, доступних приватним інвесторам, можуть впливати на ціни та дохідності цих активів. Водночас, як зазначає М.Вудфорд, сучасна, базована на концепції загальної рівноваги, теорія цін активів не містить подібних ефектів балансування портфеля [14, С.60]. Іншими каналами позитивного впливу викупу активів на економічну ситуацію є зниження очікувань інвесторів щодо майбутніх процентних ставок, підвищення довіри з боку домогосподарств та фірм, покращення функціонування фінансових ринків [13].

Оцінюючи результативність масштабних програм викупу активів Голова Федеральної резервної системи Б.Бернанке проявляє виправдану обережність. Згідно з результатами низки досліджень, наслідком цих програм стало відчутне зниження дохідностей як довгострокових казначейських облігацій, так і різного виду іпотечних та корпоративних облігацій [13]. Ще одним позитивним наслідком стало зростання з березня 2009 року американського ринку акцій. Водночас результати економетричного моделювання, проведеного фахівцями ФРС, засвідчили, що станом на 2012 рік перші два раунди викупу активів сприяли зростанню обсягів виробництва майже на 3% та створенню у приватному секторі економіки понад 2 мільйонів робочих місць; загалом ці програми підтримали відновлення американської економіки та знизили дефляційні ризики [13].

Упродовж декількох останніх років одне з ключових питань, яке гостро постає перед фахівцями ФРС – коли і за яких умов має бути підвищено процентну ставку. Економісти широко обговорювали ідею про доцільність збереження процентної ставки на мінімальному рівні до моменту досягнення деякого критерію. Одним з реалістичних прикладів такого критерію розглядали так зване «правило порогу 7/3» [14, С. 43]. Згідно з ним, ФРС США зобов'язувалася б зберігати процентну ставку на поточному низькому рівні доти, доки рівень безробіття перевищуватиме 7%, а очікуваний у середньостроковому періоді темп інфляції буде нижчим 3%. У разі перевищення хоча б одного з цих порогових значень процентну ставку мало б бути підвищено.

Переваги альтернативного підходу активно обстоював М.Вудфорд, який пропонував критерій, базований на траєкторії зростання номінального ВВП [14, С. 44–46]. Проте, у грудні 2012 року Федеральна резервна система ухвалила рішення, що процентна ставка залишатиметься на низькому рівні принаймні доти, доки рівень безробіття перевищуватиме 6,5%, а прогнозована центральним банком США інфляція у наступному році-двох буде не вищою за 2,5% [17]. Фактично, вперше відбувся перехід від календарно-базованого перспективного орієнтування до перспективного орієнтування, що базується на порогових значеннях ключових макроекономічних показників.

Спробуймо далі систематизувати висновки стосовно ключових змін у теорії та практиці монетарної політики, спричинених нещодавною фінансово-економічною кризою. Ф.Мишкін виокремлює п'ять уроків кризи, які повинні вплинути на розуміння науки і стратегії монетарної політики [11, С. 21–30]. По-перше, розвиток подій у фінансовому секторі має помітно вагоміший вплив на ділову активність, ніж припускалося. Як показав перебіг подій під час кризи, фінансові шоки можуть мати значно більш негативні наслідки для реального сектору у країнах з розвинутою економікою, ніж вважалося. Тому тертя у фінансовому секторі повинні перебувати у центрі макроекономічного аналізу, що передбачає різке поглиблення інтересу до взаємодії фінансового сектору та макроекономіки.

По-друге, макроекономічна теорія є суттєво нелінійною. Досі теорія оптимальної монетарної політики базувалася на припущенні про достатність використання лінійних динамічних рівнянь. Криза продемонструвала, що хоча лінійно-квадратичний підхід може бути обґрунтованим наближенням для опису монетарної політики за відносно нормальних умов, він виявляється неприйнятним у ситуації, коли економіка зазнає серйозних фінансових шоків.

По-третє, ситуація за досягнення нижньої межі процентних ставок спричиняє серйозніші проблеми, ніж вважалося. Згідно з результатами більш ранніх досліджень, за цільової інфляції у 2%

досягнення нульової межі процентних ставок може траплятися рідко і бути нетривалим; цей погляд повністю спростовано перебігом подій під час кризи. Причини неспроможності таких прогнозів можуть критися у нехтуванні згаданою високою нелінійністю макроекономічних процесів.

По-четверте, подолання наслідків фінансової кризи супроводжується значними втратами. Окрім очевидного зниження сукупного обсягу виробництва у результаті економічного спаду вимальовуються ще три додаткові складові, які значно збільшують масштаби втрат унаслідок кризи: 1) економічне зростання після фінансових криз зазвичай є дуже повільним; 2) різко погіршується ситуація зі збалансуванням державного бюджету; 3) так звана «стратегія виходу», пов'язана з поступовою відмовою центрального банку від нестандартних стимулювальних заходів, може бути ускладненою і перешкоджати його спроможності успішно впливати на стан справ в економіці у майбутньому.

І, нарешті, стабільність цін та обсягу виробництва не забезпечують фінансової стабільності. Упродовж двох десятиліть зниження інфляції та волатильності коливань ділової активності знизилася й увага до ризиків, пов'язаних з проблемами у фінансовій сфері. Як засвідчила криза, хоча стабільність цін та обсягу виробництва є безумовно позитивним явищем, формування політики, орієнтованої на досягнення лише цих цілей, не завжди веде до найкращих економічних результатів.

Економісти Міжнародного валютного фонду у нещодавньому дослідженні окреслюють загальні принципи майбутньої макроекономічної політики з урахуванням досвіду, здобутого у боротьбі з кризою [18]. Декількома роками раніше О.Бланшар зі співавторами виявляли достатньо оптимістичне бачення потенційних змін: «Криза зробила очевидним той факт, що державні мужі повинні спостерігати за багатьма цілями, включно з структурою виробництва, поведінкою цін активів та левериджем різних агентів. Також стало очевидним, що у їхньому розпорядженні потенційно є значно більше інструментів, ніж до кризи. Виклик полягає у тому, щоб навчитися використовувати ці інструменти у найкращий спосіб» [12, С. 16].

Сьогодні ці фахівці висловлюються значно стриманіше: «Ідея ... полягала в тому, що центральні банки повинні перейти від підходу, заснованого переважно на одній цілі та використанні одного інструменту (температура інфляції та політика процентних ставок) до підходу з більшою кількістю цілей та інструментів. Двома роками пізніше вибір як набору цілей, так і набору інструментів залишається дискусійним» [18, С. 4]. Переконливі аргументи на користь доцільності таргетування центральними банками рівня ділової активності (обсягу виробництва), фінансової стабільності, обмінного курсу поки що відсутні [18, С. 5–7].

Загалом, можна стверджувати, що серед науковців та державних мужів на сьогодні відсутня консолідована точка зору щодо ступеня ефективності заходів монетарної політики у час жорсткої фінансово-економічної кризи та непростого посткризового відновлення. Достатньо оптимістичним у цьому плані виглядає досвід Федеральної резервної системи США. Досягнення базовою процентною ставкою нижньої межі спонукало ФРС до використання нетрадиційних інструментів монетарної політики, передовсім масштабних програм викупу активів (кількісне пом'якшення) та управління очікуваннями за допомогою так званого перспективного орієнтування. Результативність першого з цих засобів залишається предметом активних дискусій, натомість дієвість другого, принаймні у США та Канаді, вважається dokonаним фактом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Сапір Ж.* Глобальні фінанси в кризі: попередня оцінка кризи й того, як ми в неї потрапили / Ж.Сапір // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 4. – С. 7–26.
2. *Радіонова І.Ф.* Фінансова природа економічних коливань: зміст і моделювання / І.Ф.Радіонова // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 19–34.
3. *Mishkin F.S.* Is Monetary Policy Effective During Financial Crises? / F.S.Myshkin // 2009. – 15 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w14678>.
4. *The MIT Dictionary of Modern Economics* / edited by D.W.Pearce. – Cambridge, 1995. – 474 p.
5. *Макконнелл К.Р.* Аналітична економія: принципи, проблеми і політика. У 2 ч. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю; пер. з англ. – Львів: Просвіта, 1997. – Ч.1.: Макроекономіка. – 671 с.
6. *Панчишин С.* Макроекономіка: навчальний посібник / С.Панчишин. – Київ: Либідь, 2001. – 616 с.

7. Goodfriend M. How the World Achieved Consensus on Monetary Policy / M. Goodfriend // *Journal of Economic Perspectives*. – 2007. – Vol. 21, № 4. – P. 47–68.
8. Woodford M. The Case for Forecast Targeting as a Monetary Policy Strategy / M. Woodford // *Journal of Economic Perspectives*. – 2007. – Vol. 21, № 4. – P. 3–24.
9. Chari V.V. Modern Macroeconomics in Practice: How Theory Is Shaping Policy / V.V. Chari, P.J. Kehoe // *Journal of Economic Perspectives*. – 2006. – Vol. 20, № 4. – P. 3–28.
10. Rogoff K. Impact of Globalization on Monetary Policy / K. Rogoff // 2006. – 31 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kc.frb.org/publicat/sympos/2006/pdf/rogoff.paper.0829.pdf>.
11. Mishkin F.S. Monetary Policy Strategy: Lessons from the Crisis / F.S. Mishkin // 2011. – 62 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w16755>.
12. Blanchard O. Rethinking Macroeconomic Policy / O. Blanchard, G. Dell’Ariccia, P. Mauro // 2010. – 18 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1003.pdf>.
13. Bernanke B. Speech at Jackson-Hole / B. Bernanke. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.marketwatch.com/story/text-of-bernanke-speech-at-jackson-hole-2012-08-31>.
14. Woodford M. Methods of Policy Accommodation at the Interest-Rate Lower Bound / M. Woodford // 2012. – 96 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.columbia.edu/~mw2230/JHole2012final.pdf>.
15. Азаренкова Г. Вплив політики кількісного пом’якшення на фінансовий ринок / Г. Азаренкова, І. Шкодін, М. Гойхман // *Вісник НБУ*. – 2013. – № 12. – С. 4–8.
16. Press Release: March 19, 2014. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/newsevents/press/monetary/20140319a.htm>.
17. Bernanke Wields New Tools to Reduce Unemployment Rate. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bloomberg.com/news/2012-12-13/bernanke-wields-new-tools-to-reduce-unemployment-rate.html>.
18. Blanchard O. Rethinking Macroeconomic Policy II: Getting Granular / O. Blanchard, G. Dell’Ariccia, P. Mauro // 2013. – 25 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1303.pdf>.

THE AMERICAN EXPERIENCE OF THE MONETARY POLICY DURING THE ECONOMIC CRISIS IN YEARS 2008–2009 AND AFTER IT

O. Vatamaniuk¹, M. Vatamaniuk², S. Tymkiv¹

¹ *Ivan Franko National University of Lviv,*

² *Ukrainian National Forestry University*

The influence of the financial-economic crisis in 2008–2009 on the understanding of the monetary policy role and abilities for the economy’s stabilization is studied. New theoretical approaches to the solving of the monetary policy’s tasks under the interest rate lower bound conditions are considered. The results of this approaches’ implementation by Federal Reserve are analyzed.

Key words: monetary policy, interest rate lower bound, nontraditional monetary policies, forward guidance, quantitative easing.

АМЕРИКАНСКИЙ ОПЫТ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ ВО ВРЕМЯ КРИЗИСА 2008–2009 ГОДОВ И В ПЕРИОД ВЫХОДА ИЗ НЕГО

О. Ватаманюк¹, М. Ватаманюк², С. Тымкив¹

¹ Львовский национальный университет имени Ивана Франко,

² Национальный лесотехнический университет Украины

Исследовано влияние финансово-экономического кризиса 2008–2009 годов на понимание роли и возможностей монетарной политики для стабилизации экономики. Рассмотрены новые теоретические подходы к решению задач монетарной политики в условиях достижения процентной ставкой нижней границы. Проанализированы результаты практического применения этих подходов Федеральной резервной системой США.

Ключевые слова: монетарная политика, нижняя граница процентных ставок, нетрадиционные инструменты монетарной политики, перспективное ориентирование, количественное смягчение.

УДК 336.71

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РОЗДРІБНИХ ПЛАТЕЖІВ В УКРАЇНІ

Б. Вишивана

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розкрито суть, функції та особливості організації Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП). Досліджено специфіку електронних платіжних засобів НСМЕП, визначено їхні функціональні можливості та переваги. Окреслено перспективи розвитку і модернізації НСМЕП.

Ключові слова: Національна система масових електронних платежів, платіжна смарт-картка, платіжний додаток, електронний гаманець, електронний чек, мобільний платіжний інструмент.

Ефективне функціонування національної грошової системи потребує вдосконалення організації готівкового грошового обігу з приведенням його у відповідність до потреб ринкової економіки. Необхідність раціоналізації платіжної системи в країні вимагає, з одного боку, повної лібералізації операцій з готівкою, а з іншого – суттєвого їх скорочення на користь безготівкових форм розрахунків. Вирішити поставлені завдання можуть системи безготівкових роздрібних платежів, якими є платіжні системи на основі карткових платіжних інструментів. Упродовж останніх років темпи безготівкових розрахунків зросли у п'ять разів завдяки розвитку електронного банкінгу, ринку платіжних карток, збільшенню кількості платіжних терміналів. Якщо у 2012 р. їхній обсяг становив 92 млрд грн, то вже у першому півріччі 2013 р. – 72 млрд грн [13, с. 11]. В Україні розвиток цих операцій характеризується активною підтримкою Національного банку (НБУ) як регулятора системи масових електронних платежів.

Питанням формування та розвитку Національної системи масових електронних платежів присвячені роботи К. Кіреєвої, В. Кравця, В. Міщенко, С. Міщенко, М. Ніконової, М. Пацери, Р. Підвисоцького та інших. Не зважаючи на це, надзвичайна актуальність розвитку вітчизняної системи безготівкових розрахунків за умов посткризового відновлення економіки та фінансового сектора зумовлює доцільність її подальшого дослідження та удосконалення.

В грудні 2000 р. НБУ розпочав впровадження пілотного проекту щодо створення Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП) для забезпечення вітчизняних економічних суб'єктів ефективними зручними способами організації розрахунків. У діяльності НСМЕП НБУ виконує ідеологічну, координаційну та фінансову функції. Національний банк розробив загальну концепцію НСМЕП, вимоги до всіх елементів системи, програмно-технічні рішення для верхнього рівня системи (розрахункового банку, процесингових центрів, системи безпеки), координує виконання всіх робіт, розробляє нормативно-правові акти системи та проекти законодавчих актів, працює над створенням конкурентного середовища серед фірм – розробників технічних і програмних засобів НСМЕП, залучає до співпраці в системі різних суб'єктів господарської діяльності. Крім цього, НБУ фінансує діяльність розрахункового банку, головного і регіональних процесингових центрів, центру генерації ключової інформації, центру ініціалізації та системної персоналізації карток, розроблення та супровід програмного забезпечення модулів безпеки системи.

Національна система масових електронних платежів (НСМЕП) – це внутрішньодержавна банківська багатоемітентна платіжна система масових платежів, у якій розрахунки за товари та послуги, одержання готівки й інші операції виконують за допомогою платіжних смарт-карток за технологією, розробленою Національним банком України.

Першу платіжну картку НСМЕП емітовано в липні 2001 р., а перехід до промислової експлуатації системи відбувся в листопаді 2004 р. Діяльність НСМЕП регулюють Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені Постановою Правління НБУ № 620 від 10.12.2004 р.

Правила визначають загальні принципи побудови НСМЕП, її організаційну структуру, умови участі, порядок вступу і виходу з системи, взаємовідносини між її учасниками та користувачами, загальну технологію роботи в НСМЕП, порядок використання платіжних карток, загальні правила документообігу і здійснення розрахунків, порядок вирішення суперечок, систему безпеки.

Згідно з Правилами [18], НСМЕП виконує функції

- переказу коштів за операціями, ініційованими із застосуванням платіжних карток;
- забезпечення високої безпеки, надійності, швидкості та економічної ефективності виконання операцій із застосуванням платіжних карток.

Під час проведення переказу коштів у НСМЕП використовують взаємозалік на основі клірингу.

Організаційну структуру НСМЕП представляє сукупність визначених Платіжною організацією суб'єктів, їхніх функцій, прав і обов'язків, а також відносини, що виникають між ними під час проведення переказу коштів та забезпечення діяльності НСМЕП.

Суб'єктами НСМЕП є платіжна організація, учасники та користувачі. Функції платіжної організації НСМЕП виконує НБУ, учасниками НСМЕП є емітенти та еквайри, користувачами – розрахунковий банк (Операційне управління НБУ), головний процесинговий центр (Центральна розрахункова палата НБУ), регіональний та процесинговий центр банківського рівня, технічні еквайри, підприємства торгівлі та сфери послуг, держателі платіжних карток.

Учасниками / користувачами НСМЕП є 59 банків (у тім числі НБУ) та 10 небанківських установ (у тім числі УДППЗ «Укрпошта» і Державна податкова служба України). В системі випущено понад 3,5 млн платіжних карток за класичною чіпковою технологією та понад 6 млн «Національних карток» для виплат компенсацій вкладникам Сбербанку колишнього СРСР [14, с. 7].

У НСМЕП застосовують платіжні картки з вбудованими чіп-модулями – смарт-картки, які можуть містити кілька платіжних додатків. За типами картокві продукти НСМЕП класифікують на платіжні та службові.

Платіжні картки НСМЕП призначені для:

- безготівкової оплати за товари та послуги (у тім числі тих, купівлю яких здійснюють в системах електронної комерції);
- одержання готівки в касах банків та інших фінансових установ, торговців та через банкомати;
- перерахування коштів зі своїх картрахунків на рахунки інших осіб.

Платіжні картки НСМЕП можуть мати додаткові властивості та містити додаткову інформацію, що дозволяє використовувати їх як технічний засіб для забезпечення:

- ідентифікації клієнта (посвідчення особи, пенсійне посвідчення тощо);
- послуг у страховій медицині та інших видах страхування;
- обслуговування пільгових категорій населення;
- одержання пільг у торгівлі.

Платіжними додатками карток НСМЕП є гаманець і чек.

Електронний гаманець – це платіжний додаток платіжної картки, кошти за операціями з яким обліковують на консолідованому картрахунку емітента і який дозволяє його держателю в межах встановленого ліміту виконувати платежі за товари (послуги) без уведення персонального ідентифікаційного номера (ПІН).

Застосування електронного гаманця економічно доцільне навіть при розрахунках малими сумами (від кількох копійок). Стан гаманця не дублюється в банку. У випадку втрати або виходу з ладу картки залишок коштів гаманця не відновлюють і клієнту не повертають.

Електронний гаманець може бути анонімним або персоналізованим.

Анонімний гаманець передбачає його видачу в банку-емітенті фізичним особам без відкриття окремого рахунка. Завантаження анонімного гаманця може відбуватися лише за готівку в банках-учасниках НСМЕП за участю касира та клієнта (операцію проводять у режимі он-лайн). Платіжні операції та видачу готівки можна виконувати в усіх терміналах та банкоматах системи в режимі оф-лайн.

Видача персоналізованого гаманця можлива тільки з обов'язковою процедурою відкриття окремого рахунку фізичній особі. Завантажувати персоналізований гаманець можна як з рахунку, так і готівкою (в режимі он-лайн). Платіжні операції та видачу готівки виконують в усіх терміналах та банкоматах системи в режимі оф-лайн. Крім того, персоналізований гаманець дозволяє проводити доступ до рахунку та платежі безпосередньо з нього (в режимі он-лайн).

Електронний чек – це платіжний додаток персоналізованої платіжної картки, кошти за операціями з яким обліковують на окремому чековому картрахунку, відкритому в емітента.

Електронний чек призначений для платежів середніми та великими сумами (в межах до 50 000 грн.) з обов'язковим введенням ПІН доступу до коштів чека. Залишок коштів чека дублюється в банку на картковому рахунку, що дозволяє відновити суму коштів чека при втраті або при виході з ладу картки.

Електронний чек видають як фізичним, так і юридичним особам в банку-емітенті з обов'язковою процедурою відкриття їм окремого рахунку. На кожну картку відкривають окремий чековий рахунок.

Завантаження електронного чеку може відбуватися як з рахунку, так і готівкою (в режимі он-лайн) лише в банках-учасниках системи (банкоматах та банківських терміналах) за участю касира банку (в разі проведення операції з готівкою) та клієнта.

Платіжні операції та видачу готівки можна виконувати в усіх терміналах та банкоматах системи (в режимі оф-лайн). Крім цих операцій, електронний чек дозволяє проводити доступ до рахунку та платежі безпосередньо з нього в режимі он-лайн.

Платіжні додатки (гаманець і чек) не залежать один від одного та використовуються кожен окремо. На платіжній картці можна розміщувати один або два платіжних додатки одночасно.

Платіжні картки НСМЕП є універсальними за рахунок багатofункціональності своїх фінансових та не фінансових інструментів, повністю відповідають міжнародним стандартам, найповніше задовольняють вимоги безпеки для держателів.

Крім платіжних, у НСМЕП використовують службові картки, які, залежно від призначення, поділяються на такі типи:

- модулі безпеки терміналів;
- трансферні;
- картки доступу.

Модулі безпеки терміналів зберігають системні криптографічні ключі, проводять перевірку та авторизацію карток для операцій в режимі оф-лайн, накопичують інформацію про платежі електронним гаманцем, забезпечують захист зв'язку з банком чи процесинговим центром в он-лайн та оф-лайн режимах.

Трансферні картки призначені для обміну інформацією між терміналом та обслуговуючим банком чи процесинговим центром у випадках, коли термінал не може забезпечити зв'язок іншим шляхом.

Картки доступу призначені для розмежування прав доступу окремим особам до терміналів та функцій системи.

На базі карток НСМЕП реалізують такі проекти [4, с. 30]:

1. Електронний студентський / учнівський квиток. Передбачає використання його студентами вищих навчальних закладів або учнями професійно-технічних училищ для отримання стипендії, пільгового проїзду в міському пасажирському, залізничному транспорті, міжміських автобусах, а також у метрополітені, розрахунків за покупки в торговельних мережах та через Інтернет. Він засвідчує особу студента, містить інформацію про вищий навчальний заклад, є перепусткою в навчальні корпуси, може бути читацьким квитком у бібліотеках.

2. Соціальна картка. Запроваджена у рамках здійснення державної програми соціальної допомоги малозабезпеченим категоріям населення з метою удосконалення системи соціальних виплат.

3. Пенсійна картка. Дає змогу отримувати пенсію з Пенсійного фонду України та з недержавних пенсійних фондів, користуватися нею як посвідченням особи на транспорті та в закладах, де передбачені пільгові умови обслуговування пенсіонерів.

4. Медична картка. Неплатіжний додаток, що дає змогу ідентифікувати власника, зберігати інформацію для надання невідкладної медичної допомоги, керувати доступом до персональної інформації, підтримувати системи лояльності та передплачених послуг за безконтактною технологією.

5. Транспортна картка. Розроблена для автоматизації оплати проїзду в міському пасажирському транспорті з урахуванням громадян пільгових категорій. Сприяє поетапному впровадженню в міському пасажирському транспорті сучасної системи оплати проїзду з використанням безконтактних електронних платіжних карток і може бути застосована у метрополітені, автобусах, трамваях, тролейбусах, в таксі та маршрутних таксі.

6. Митна картка. В рамках укладених договорів про спільну діяльність між НБУ, Державною казначейською службою України та Державною митною службою України розроблено фінансову схему і технологію опрацювання документів для реалізації пілотного проекту «Система митних та інших платежів, що вносяться під час митного оформлення, і розрахунків із бюджетами з використанням технологій НСМЕП».

Держателі карток НСМЕП також можуть за їхньою допомогою оплатити товари (послуги) та переказати кошти через мережу Інтернет. Інтернет-платежі за технологією НСМЕП дають змогу [2]:

- здійснити поштові перекази для фізичних та юридичних осіб через Інтернет (система електронних переказів УДППЗ «Укрпошта»);
- сплатити за комунальні послуги та електроенергію;
- сплатити за телекомунікаційні послуги (ВАТ «Укртелеком», «Фарлеп», «ЦСС» та ін.);
- сплатити за послуги кабельного цифрового та аналогового телебачення («Воля Кабель», «Фаворит», «НТВ+» та ін.);
- сплатити за послуги провайдерів Інтернету;
- придбати картки мобільного зв'язку, IP-телефонії, хостингу та доменних імен, а також інші товари та послуги в Інтернет-магазинах;
- переказати кошти на користь фізичних та юридичних осіб (система Інтернет-платежів SmartPay);
- придбати електронні залізничні й авіаквитки.

На базі технологій НСМЕП створені й успішно функціонують системи мобільних та Інтернет-платежів [3, с. 24]:

- Інтерплат (оплата виставлених рахунків через Інтернет, погашення кредитів будь-якого банку України, сплата комунальних послуг замських котеджів, перерахування єдиного податку, сплата адміністративних штрафів);
- SmartPay (переказ коштів на користь фізичних та юридичних осіб, миттєві грошові перекази «картка-картка»);
- ПлатиМо (приймання банками, торговельними підприємствами і організаціям оплати за товари і послуги через Інтернет, а також за допомогою кіосків самообслуговування і платіжних терміналів, інтегрованих з торговельно-касовою системою).

У НСМЕП також передбачена можливість емісії мобільних платіжних інструментів. Мобільний платіжний інструмент – це електронний платіжний засіб, реалізований в апаратно-програмному середовищі мобільного телефона або іншого бездротового пристрою користувача, який є носієм персоніфікованого платіжного мобільного додатка НСМЕП та відповідного додатка оператора мобільного зв'язку.

В Україні мобільні платежі реалізовані в системі ПлатиМо на базі технології НСМЕП. Розробники системи вважають, що вона об'єднає в єдину інфраструктуру обслуговування платежів комерційні банки, операторів мобільного зв'язку, торговельно-сервісні і транспортні підприємства. Як засоби оплати можна використовувати платіжні картки НСМЕП (контактні та безконтактні), мобільні телефони з картою «ПлатиМО», а також мобільні телефони з інтерфейсом NFC (NearFieldCommunication, «комунікація ближнього поля» – технологія безпроводного високочастотного зв'язку малого радіуса дії) і картою «ПлатиМО» [9, с. 41].

ПлатиМо-SD – це спеціальна флеш-пам'ять у форматі microSD з вбудованим додатковим смарт-чипом, який призначений для виконання платіжних операцій і має такі ж властивості, як і платіжна смарт-картка.

Картка ПлатиМо-SD фактично є платіжною картою НСМЕП всередині мобільного телефона, взаємодія якої з іншими елементами системи здійснюється не за допомогою терміналу, а мобільного телефона користувача. Емітувати картки ПлатиМо-SD можуть всі банки учасники НСМЕП. Використовуючи мобільний телефон з установленою картою ПлатиМо-SD, користувач має можливість

переглядати залишок рахунка картки НСМЕП, змінювати ПІН-код, поповнювати рахунки мобільного зв'язку, оплачувати комунальні та інші послуги, оплачувати товари та послуги в Інтернет-магазинах, здійснювати грошові перекази на адресу фізичних та юридичних осіб. Використання такого платіжного інструмента є надзвичайно зручним завдяки швидкості проведення операцій та повному контролю клієнта над ними.

Відповідно до затвердженої Правлінням НБУ «Стратегічної програми розвитку безготівкових роздрібних платежів в Україні на 2012–2014 роки» відбувається розвиток та модернізація НСМЕП. Програма передбачає впровадження відкритих міжнародних стандартів побудови центрального маршрутизатора, розрахунково-клірингового і процесингового центрів НСМЕП, уведення міжнародних стандартів для чіпових карток, конкурентну з міжнародними платіжними системами тарифну політику.

У вересні 2013 р. завершено пілотний проект впровадження НСМЕП-2, за результатами якого в режимі дослідної експлуатації до центрального маршрутизатора підключено шість банків: «Ощадбанк», «Укресімбанк», «Дельта Банк», «Укргазбанк», «Хрещатик» та «Імексбанк» [15, с. 9].

У модернізованій НСМЕП-2 Національний банк має намір створювати платіжні картки з магнітною смугою та EMV-чіпом (міжнародний стандарт для операцій з банківськими чіповими картками, розроблений спільними зусиллями компаній Europay, MasterCard і Visa (EMV) для підвищення рівня безпеки фінансових операцій) на базі відкритих міжнародних стандартів, використовувати спеціальні технології захисту даних для розрахунків у мережі Інтернет, забезпечити можливість використовувати картки НСМЕП за кордоном у разі наявності на картці логотипу міжнародної платіжної системи [14, с. 7].

Завдяки впровадженню НСМЕП-2 Національний банк планує збільшити її частку на картковому ринку з 15 % до 40–50 % і забезпечити розвиток внутрішнього механізму проведення масових безготівкових платежів, адаптувавши його до специфіки функціонування національної економіки. Адже наявність незалежної системи роздрібних платежів дає змогу державі проводити якісний контроль грошових потоків з урахуванням кон'юнктури ринку та мінімізувати вплив коштів за кордон при розрахунках з міжнародними платіжними системами. Ефективні механізми у сфері гарантування безпеки платежів, які виконуватимуться засобами центрального маршрутизатора, дадуть можливість значно зменшити терміни розгляду суперечок та мінімізувати втрати банків і держателів карток від шахрайських дій сторонніх осіб.

У цілому модернізація національної карткової системи забезпечить громадян безпечним, зручним, ефективним і доступним засобом розрахунків, функціональність якого розшириться від класичних продуктів до інноваційних засобів доступу до банківських рахунків, що дозволить збільшити частку безготівкових платежів і реалізувати потенціал карткових технологій у соціальній та інших сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Виповнилось 5 років промислової експлуатації НСМЕП : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.platimo.ua/5_rok_prom_expluat.pdf
2. Інтернет платежі НСМЕП : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ansmer.com.ua/uk/nsmer-cards-information/internetplatedynsmer.html>
3. *Кіреєва К.* Необхідність створення Єдиного національного платіжного простору в Україні / К. Кіреєва // Вісник НБУ. – 2010. – № 9. – С. 21–25.
4. *Кіреєва К.* Підвищення ефективності використання державних коштів за рахунок впровадження соціальних платіжних карток в Україні / К. Кіреєва // Вісник НБУ. – 2011. – № 6. – С. 28–31.
5. *Кіреєва К.* Світовий досвід використання банківських платіжних карток із чіпами / К. Кіреєва // Вісник НБУ. – 2011. – № 8. – С. 41–44.
6. *Кравець В.* Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків / В. Кравець // Вісник НБУ. – 2011. – № 10. – С. 45–47.
7. *Мищенко С.* Совершенствование безналичных розничных платежей в Украине на основе модернизации НСМЭП / С. Мищенко // Деньги и кредит. – 2012. – № 12. – С. 56–59.
8. *Мищенко В.* Розвиток безготівкових роздрібних платежів і технологій самообслуговування клієнтів банків в Україні / В. Мищенко, М. Ніконова // Вісник НБУ. – 2013. – № 1. – С. 20–25.

9. НСМЕП: особливості розвитку на фоні фінансової кризи. Підсумки роботи Національної системи масових електронних платежів у першому півріччі 2009 року в контексті діяльності банків України на ринку платіжних карток // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С.40–41.
10. Офіційна Інтернет-сторінка Асоціації «Український союз учасників Національної системи масових електронних платежів» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ansmer.com.ua>.
11. Офіційна Інтернет-сторінка системи мобільних та Інтернет платежів ПлатиМо : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.platimo.ua>
12. Пацера М. Сучасний стан і перспективи розвитку Національної системи масових електронних платежів / М. Пацера // Вісник НБУ. – 2010. – № 1. – С. 41–43.
13. Підвисоцький Р. Безготівкові розрахунки – надійний і сучасний спосіб оплати / Р. Підвисоцький // Вісник НБУ. – 2013. – № 10. – С.11.
14. Підвисоцький Р. Майбутнє платіжного ринку – безконтактні платіжні інструменти і широке використання електронних грошей / Р. Підвисоцький, Ю. Матвійчук // Вісник НБУ. – 2013. – № 7. – С. 3–10.
15. Підвисоцький Р. Модернізація НСМЕП: безготівкові платежі виконуватимуться відповідно до відкритих міжнародних стандартів / Р. Підвисоцький // Вісник НБУ. – 2013. – № 12. – С. 9–10.
16. Підсумки роботи НСМЕП у 2008 році // Вісник НБУ. – 2009. – № 3. – С. 37–40.
17. Правила користування платіжною картою Національної системи масових електронних платежів : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ansmer.com.ua/uk/nsmer-cards-information/nsmer-cards-information.html>.
18. Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління НБУ 10.12.2004 р. № 620 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0025-05>.

DEVELOPMENT OF NATIONAL SYSTEM OF RETAIL PAYMENTS IN UKRAINE

B. Vyshyvana

Ivan Franko National University of Lviv

The article is devoted to the essence, functions and features of the organization of the National system of mass electronic payments (NSMEP). Studied by specifics of electronic means of payment NSMEP, defined by their functionality and advantages. Outlines the prospects for the development and modernization of the NSMEP.

Key words: National system of mass electronic payments, payment smart card, the payment application, e-wallet, e-check, mobile payment instrument.

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РОЗНИЧНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В УКРАИНЕ

Б. Вышивана

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Раскрыты сущность, функции и особенности организации Национальной системы массовых электронных платежей (НСМЭП). Исследована специфика электронных платежных средств НСМЭП, определены их функциональные возможности и преимущества. Очерчены перспективы развития и модернизации НСМЭП.

Ключевые слова: Национальная система массовых электронных платежей, платежная смарт-карта, платежное приложение, электронный кошелек, электронный чек, мобильный платежный инструмент.

УДК 658.86

ПРОБЛЕМИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: СТАН, ПОРІВНЯННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

А. Вікулова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Охарактеризовано головні проблеми комерціалізації інтелектуальної власності, розмежовано поняття «інноваційне підприємництво» та «комерціалізація». Здійснено порівняльний аналіз кількісних показників у сфері досліджень і розробок у країнах світу та в Україні. Виявлено основні проблеми та механізми стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні.

Ключові слова: комерціалізація, інтелектуальна власність, інноваційна активність.

В сучасній економіці одним із найважливіших інструментів конкурентної боротьби на всіх рівнях постає інтелектуальна власність. На сьогоднішній день інтенсивність винахідницької діяльності визначає рівень економічного розвитку: в глобальній економічній конкуренції виграють ті країни, які забезпечують умови для розвитку саме інтелектуальної власності. В умовах безперервного росту глобальної конкуренції на ринках товарів та послуг лише на основі інновацій, найбільш цінними із яких є охоронні законом об'єкти інтелектуальної власності, можна забезпечити стійке економічне зростання держави, підняти рівень життя населення, гарантувати оборонну, технологічну та економічну безпеку. У розвинених країнах на частку нових або вдосконалених технологій, продукції, обладнання, яке має в собі нові технології або рішення приходяться від 70 до 85% приросту ВВП. Створення в державі сприятливого середовища для розробки та впровадження технологічних інновацій є необхідним фактором для її соціального та економічного розвитку, запорукою економічної безпеки. Відтак, основною метою у середньо та довгостроковій перспективі є перехід української економіки з сировинного, як це відбувається останніми роками, на новий, перспективний – інноваційний шлях розвитку. Державна політика має бути спрямована на стимулювання створення інноваційних процесів та повинна бути з'єднувальною ланкою між університетами, науково-технічною діяльністю та виробництвом. Результати інтелектуальної власності спроможні принести своєму власнику високий дохід, але розміри цього доходу залежать не лише від потенціалу об'єкта інтелектуальної власності, але й від готовності ефективно його використовувати. На жаль, більшість інноваційних розробок сьогодні так і залишаються невикористаними або реалізуються неефективно. Таким чином, питання залучення у господарський обіг об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ) стають надзвичайно актуальними.

Щороку спостерігається світова тенденція до збільшення кількості подання патентних заявок. Так, відповідно докладу Світової організації інтелектуальної власності «Світові показники інтелектуальної власності» [1], у 2012 р. кількість поданих заявок на видачу патентів на винаходи збільшилась майже на 10%, досягнувши рівня в 2,35 млн. заявок, з яких з України більш ніж 8,5 тис. заявок, що становить 0,4% від загальносвітової кількості заявок на видачу патентів на винаходи. Однак, на стадію комерціалізації виходить менше 5% винаходів [2], всі ж інші результати науково-технічної діяльності так і залишаються не реалізованими, а в сучасних умовах інтелектуальна власність набуває сенсу саме на стадії комерціалізації, коли приносить прибуток, а не лише потребує витрат.

Питання розробки, передачі та комерціалізації інтелектуальної власності завжди привертала увагу дослідників своєю актуальністю та різноманітністю можливостей реалізації стратегій і сценаріїв розвитку. Серед наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників значний внесок у питання комер-

ціалізації інтелектуальної власності належить Д. Черваньову, В. Базилевичу, О. Жилінській, В. Гейцю, І. Єгорову, М. Крупці, С. Валдайцеву та ін. Водночас проблемні питання комерціалізації інтелектуальної власності в сучасних умовах в Україні потребують додаткового висвітлення та певної систематизації.

В провідних економіках світу в середньостроковій і довгостроковій перспективі, інновації є основною рушійною силою економічного зростання. Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй визначає комерціалізацію як процес перетворення винаходів в комерційно життєздатний продукт, послугу або процес. Комерціалізації можуть знадобитися додаткові дослідження і розробки та випробування для розширення масштабів виробництва до виходу результатів досліджень на ринок. Це є важливим кроком, оскільки не всі винахідники мають ресурси, навички та схильність до ризику, щоб комерціалізувати свої винаходи або творіння [3]. Враховуючи ризики, пов'язані з комерціалізацією, стає зрозумілим, чому управління активами інтелектуальної власності і бізнес-планування так важливі. Ймовірність комерційного успіху збільшується, коли управління гарантує, що, споживчий попит на нові продукти або послуги вже виник перш ніж інноваційні проекти ще тільки ініціюються [4]. Можливість створення економічної цінності від інтелектуальних активів дуже залежить від можливостей управління дослідницької організації або фірми та реалізації відповідних стратегій бізнесу. Ефективне використання інтелектуальних активів і технологій напряду залежить від якості управління. Таким чином, необхідним є створення системи управління комерціалізацією інтелектуальної власності.

Доволі часто поняття «інноваційне підприємництво» та «комерціалізація» розглядають як схожі і пов'язані між собою процеси, тому з метою проведення нашого подальшого дослідження розберемо їх більш конкретно. «Інноваційне підприємництво (innovation entrepreneurship)» – це спеціалізована форма підприємницької діяльності, мотивована бажанням привласнення інноваційної квазіренти, що полягає у цілеспрямованому пошуку неусвідомлених потреб та створенні, виробництві і реалізації нової, у т.ч. наукоємної, продукції інвестиційного та кінцевого споживання, або задоволенні існуючих (усвідомлених) потреб шляхом створення кращих за своїми властивостями продуктів чи поліпшення процесів [с. 314, 5]. Таким чином, можна стверджувати, що інноваційне підприємництво передбачає модифікацію наукових ідей (як правило, це результати наукових досліджень і розробок) у новий або вдосконалений продукт, впроваджений на ринку. Інноваційне підприємництво у повному обсязі складається із комплексу заходів, які направлені на впровадження та реалізацію інновацій: наукових, організаційних, технологічних, фінансових, комерційних і правових. Відтак, процес комерціалізації є складовою частиною інноваційного підприємництва, одним з ключових її елементів. Комерціалізація наукових розробок направлена, в першу чергу, на отримання прибутку від впровадження наукової ідеї або досягнення економічного ефекту організацією.

На думку провідних світових економістів та фахівців Європейського центрального банку, зокрема, видатки на освіту (інвестиції у людський капітал) та видатки на дослідження і розробки (інноваційний/технічний прогрес) виступають основними елементами економічного зростання країни загалом [6]. Основною проблемою комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності (ОПІВ) в Україні залишається саме брак державного фінансування на дослідження і розробки. За останніми доступними статистичними даними? у 2012 році Україна на дослідження і розробки витратила лише 0,86% ВВП (рис. 1). Як видно з рисунку 1, Україна поступається не лише країнам Європи та США, але й Південній Африці, Тунісу та Новій Зеландії. Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначено, що бюджетні витрати на наукові дослідження в Україні мають становити на менше 1,7% ВВП [7]. Але, ж на практиці, на превеликий жаль, ситуація є зовсім іншою.

Основна роль у формуванні інноваційної політики, яка так необхідна наразі Україні, належить державі, яка ставить цілі, розробляє стратегії розвитку на найближчі роки, забезпечує ресурсну підтримку, включаючи, зокрема, податкове стимулювання, кредитну підтримку та бюджетне фінансування. Проте, джерелами фінансування витрат на дослідження і розробки є не лише бюджет. Фінансування науки в Україні здійснюється з різних джерел: починаючи з бюджетних асигнувань, коштів підприємств, установ й організацій і завершуючи грантами, фінансовими ресурсами вітчизняних та іноземних замовників робіт (рис. 2). Обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні за рахунок усіх джерел у 2012 р. становив 10558,5 млн. грн., за рахунок державного бюджету

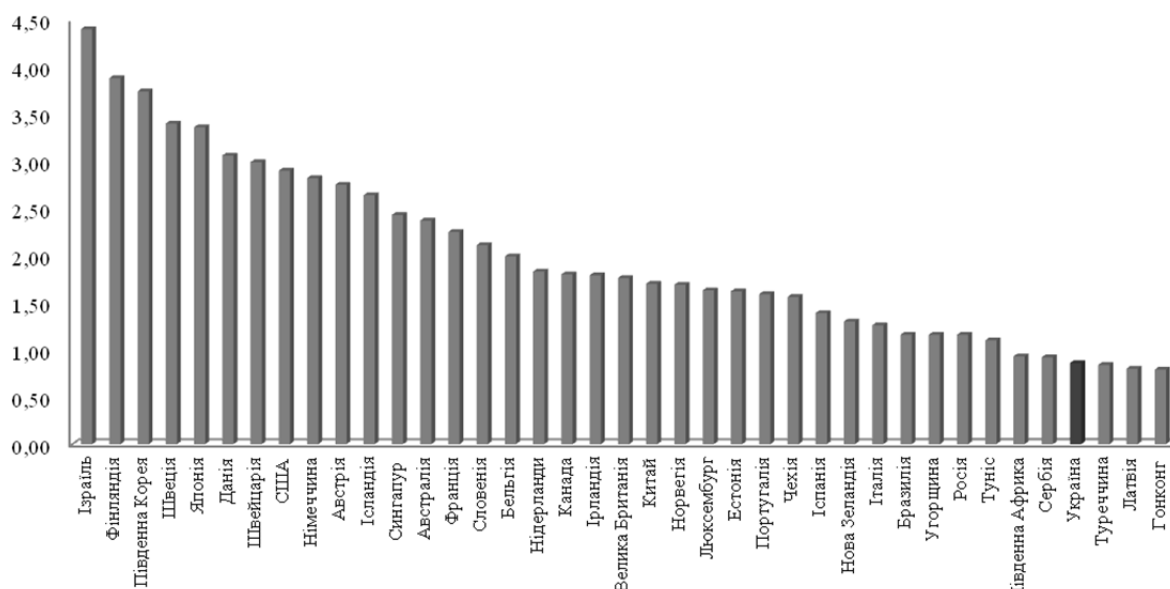

Рис. 1. Витрати на дослідження і розробки країн світу (% ВВП), 2012 р.*

*Джерело: Побудовано автором на основі [8]

– 4739,2 млн. грн., що на 22,8% більше порівняно з 2011 р. Частка коштів держбюджету у загальному обсязі фінансування становила 44,9%, тобто збільшилася порівняно з 2011 р. на 4,4 п. Таким чином, частка інших джерел фінансування витрат на дослідження і розробки складає більше 50%, а це величезна цифра. Необхідно й надалі стимулювати підприємства та організації України та іноземних держав на інвестування в наукові дослідження. Одним з найдієвіших та найпоширеніших інструментів підтримки та стимулювання інноваційної діяльності є податкові пільги, зокрема інвестиційний податковий кредит (ІПК), дослідницький податковий кредит (ДПК), інвестиційна податкова знижка (ІПЗ). Поширеність цих інструментів податкової підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності обумовлена їх привабливістю як для держави, так і для підприємств. Крім того, надання податкових пільг дозволяє уникнути звинувачень у незбалансованому розподілі бюджетних коштів. Податкові пільги, по суті,

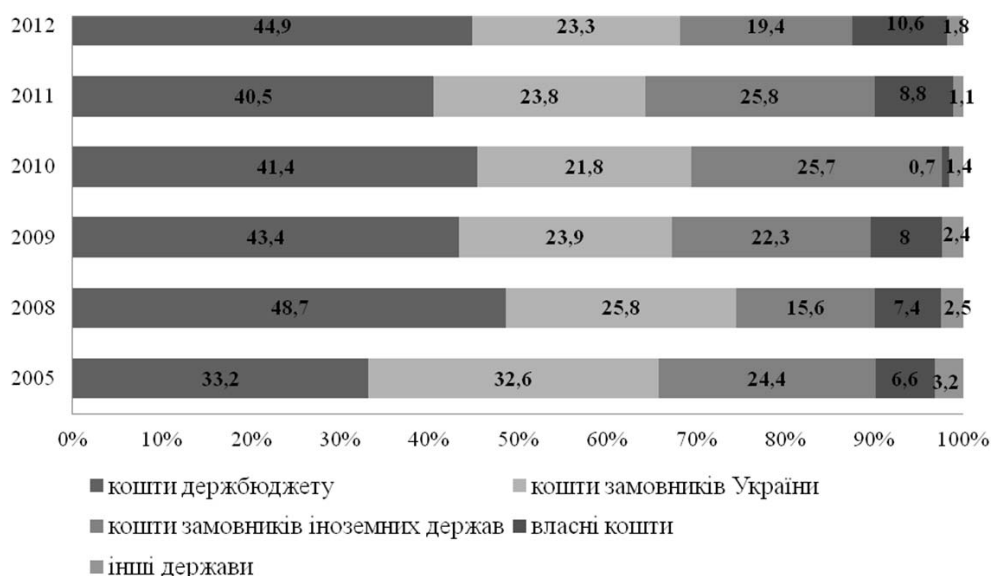

Рис. 2. Динаміка структури фінансування наукової і науково-технічної діяльності за джерелами, %, 2012р.*

*Джерело: Побудовано автором на основі [10]

є витратами бюджетних коштів, які проте часто не відображаються у офіційних звітах [9]. Провідні країни світу вже давно відчули позитивні зрушення після запровадження таких стимулів. Показово, що у переважній більшості (26 із 34-х) країнах-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) держава впроваджує таку систему податкових преференцій вже не перший рік.

Ще одним каменем спотикання є проблема відсутності зв'язувальної ланки між винахідниками та компаніями. На теперішній час в Україні, за даними Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва, зареєстровано понад 70 бізнес-інкубаторів. За даними ж нещодавно проведеного Українською асоціацією бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів (УАБІЦ) моніторингу діяльності бізнес-інкубаторів, їх чисельність виявилася значно меншою і складає лише близько 10-ти бізнес-інкубаторів, які реально працюють [11]. Кількість реально діючих бізнес-янголів, венчурних фондів та створених бізнес-інкубаторів залишається на катастрофічно низькому рівні та відстає від показників країн-лідерів у сотні разів.

Комерціалізація інтелектуальної власності неминуче пов'язана з продажем, купівлею та використанням. Відтак, необхідним є використання методу оцінку об'єкта права інтелектуальної власності. Проблема оцінки майбутніх результатів нововведення досить складна в силу невизначеності не стільки економічних характеристик нововведення, скільки умов його комерціалізації. [с. 152, 12]. Наказом Про затвердження методики оцінки майнових прав оцінки інтелектуальної власності визначається 7 методів оцінки майнових прав інтелектуальної власності, кожен з яких має як свої переваги, так і недоліки, а це свідчить про невизначеність і неможливість застосування одного або двох методів для оцінки всіх ОПВ. Водночас, оцінка вартості об'єктів нематеріальних активів ще й регламентується у Положенні про бухгалтерський облік 8 «Нематеріальні активи» (П(с)БО 8), згідно з яким визначення вартості об'єкта нематеріальних активів залежить від шляху надходження певного активу на підприємство [13]. Порівнявши залишкову (ЗВп) і справедливу вартість (СВп) переданого, ми зупиняємося на справедливій вартості отриманого (СВо), і яку різницю, (ЗВп-СВп) або (СПо-ЗВп) слід включити до фінансового результату? Досить легко і без плутанини визначена вартість отриманого активу в результаті обміну нормами МСФЗ 38: незалежно від виду обміну, первісна вартість отриманого активу дорівнює справедливій вартості переданого або отриманого (якщо справедлива вартість отриманого є більш очевидною), або – балансовій вартості переданого активу, у випадку неможливості визначити справедливу вартість активу. Слід внести корективи до норм П(с)БО 8 саме у цьому питанні та чіткіше сформулювати порядок визначення вартості активу в результаті обміну на подібний актив: первісна вартість нематеріального активу, придбаного в результаті обміну на подібний об'єкт, дорівнює справедливій вартості переданого чи отриманого об'єкта (якщо справедлива вартість отриманого є очевиднішою) з включенням різниці між справедливою і залишковою вартістю до фінансового результату або залишковій вартості переданого активу у випадку неможливості визначити справедливу вартість [14]. Нині вартісне оцінювання об'єктів інтелектуальної власності є складною проблемою, яка не має однозначного вирішення, оскільки ОПВ нематеріальні за своєю сутністю, їх вартість неможливо визначити за допомогою традиційного інструментарію; не всі інтелектуальні блага піддаються безпосередньому ринковому оцінюванню; не існує (і не може бути) єдиної загальноприйнятої, уніфікованої методики оцінювання об'єктів інтелектуальної власності у зв'язку з оригінальністю та неповторністю інтелектуальних продуктів та умов їх використання окремими суб'єктами господарювання; динаміка вартості інтелектуальної власності не підпорядковується закономірності, є індивідуальною для кожного конкретного її об'єкта, оскільки інновації не стільки йдуть за ринковою кон'юнктурою, скільки визначають її зміни [15]

На жаль, в Україні ще й практично відсутні правові і методичні основи використання в господарській діяльності інтелектуальної власності, створеної з залученням державного бюджету. На практиці також виникають проблеми між господарюючими суб'єктами (зокрема, виконавцем і замовником) про розподіл прав інтелектуальної власності, створеної в процесі виконання досліджень і розробок і наступної комерціалізації науково-технологічних розробок.

Отже, питання щодо комерціалізацією інтелектуальної власності в Україні зараз полягає в наступному: чи буде Україна існувати як країна з власними повноцінними нематеріальними активами з

об'єктів інтелектуальної власності, які створюють високу додану вартість та долю в національному валовому продукті (як це успішно робиться в розвинутих країнах), які значно збільшують її капіталізацію або її окремі шматки стануть об'єктом зовнішнього управління з боку країн, де ринкова економіка вже відбулась (як це робиться у найбідніших країнах Африки та Латинської Америки). Для уникнення останнього варіанту необхідно практично з нуля створити нематеріальну економіку з розвинутою юриспруденцією та інтелектуальною власністю, які були б пов'язані з виробництвом продуктів науково-технічного прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. World Intellectual Property Indicators 2012 [Електронний ресурс] / WIPO Economics & Statistics Series – Режим доступу до ресурсу: <http://www.wipo.int/ipstats/en>.
2. *Витвицька О.Д.* Роль комерціалізації інноваційної діяльності продукції у забезпеченні розвитку [Електронний ресурс] / О.Д. Витвицька. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/2010_10-12/VITVITSKA.pdf
3. Intellectual Property Commercialization. Policy Options and Practical Instruments [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/ceci/publications/ip.pdf>.
4. *Jaruzelski, B., Dehoff, K., Bordia, R., and Hamilton, B. A.*, 2005. The Booz Allen Hamilton Global Innovation 1000: Money Isn't Everything. New York, 2005, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.boozallen.com
5. Міждисциплінарний словник з менеджменту / За ред. Д.М. Черваньова, О.І. Жилінської. – К.: Нічлава, 2011. – 624 с.
6. *Afonso A.* Quality of Public Finances and Growth / A. Afonso, W. Ebert, L. Schuknecht, M. Then // European Central Bank. – Working Paper Series. – 2005. – № 438. – 45 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpwps/ecbwp438.pdf>
7. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. №1977-ХІІ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
8. List of countries by research and development spending Institute for Statistics, 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uis.unesco.org>
9. Щодо доцільності запровадження податкових механізмів стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні». Аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1315>
10. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2012 рік. – К.: 2013. – 217 с.
11. *Прилепа Н.В.* Бізнес-інкубатор як одна з сучасних організаційних форм підтримки інноваційної діяльності // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2013. – №5, Т. 2. – С. 56-61.
12. *Черваньов Д.* Система інноваційного менеджменту: теорія і практика : підручник / Д.М. Черваньов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – 1391 с.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 року № 242 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. *Сизоненко О.* Шлях надходження і метод оцінки нематеріальних активів [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/Portal/Soc_gum/Menedzhment/2008_10/ison.htm.
15. *Базилевич В. Д.* Інтелектуальна власність / В.Д. Базилевич. – К.: Знання, 2006. – 431 с.

PROBLEMS OF COMMERCIALIZATION INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE: STATUS, COMPARISON, PROSPECTS

A. Vikulova

Taras Shevchenko National University of Kyiv

In this paper is described main problems of commercialization of intellectual property, outlined the concept of «innovative enterprise» and «commercialization». Author presented comparative analysis of quantitative indicators in research and development in the world and in Ukraine. The main problems and incentives mechanisms of innovation and investment development in Ukraine are designated.

Key words: commercialization, intellectual property, innovation activity.

ПРОБЛЕМЫ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ, СРАВНЕНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ

А. Викулова

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Охарактеризованы главные проблемы коммерциализации интеллектуальной собственности, разграничены понятия «инновационное предпринимательство» и «коммерциализация». Осуществлен сравнительный анализ количественных показателей в сфере исследований и разработок в странах мира и в Украине. Выявлены основные проблемы и механизмы стимулирования инновационно-инвестиционного развития в Украине.

Ключевые слова: коммерциализация, интеллектуальная собственность, инновационная активность.

УДК 347.122

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

В. Вірченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу ролі інтелектуальної власності у сучасній системі суспільного виробництва. Досліджено сутність, структуру та специфіку відносин інтелектуальної власності. Проаналізовано процес трансформації об'єктів інтелектуальної власності у інтелектуальний капітал. Розглянуто функції, які виконує інтелектуальна власність у суспільному виробництві.

Ключові слова: інтелектуальна власність, суспільне виробництво, інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, суспільне відтворення.

Починаючи із останньої чверті ХХ ст. у країнах із розвинутою ринковою економікою відбуваються кардинальні зміни у структурі продуктивних сил та системі економічних відносин, які знаменують перехід на нову постіндустріальну стадію цивілізаційного розвитку. Причиною цього процесу є трансформація системи суспільного виробництва, що перебуває у тісному взаємозв'язку із суспільством та його невпинно зростаючими економічними потребами.

В умовах постіндустріального суспільства інтелектуальний капітал перетворюється на основний фактор виробництва і акселератор економічного розвитку, а відносини інтелектуальної власності утворюють базис сучасної системи господарювання. На сьогодні інтелектуальна діяльність є не лише сферою реалізації людського потенціалу, а й основоположним джерелом соціально-економічного прогресу. При цьому, як свідчать результати досліджень іноземних та вітчизняних учених, в умовах постіндустріальної економіки ключовим фактором конкурентоспроможності підприємства стають об'єкти інтелектуальної власності, що набувають форми інтелектуального капіталу, здатність впроваджувати інновації, а також оптимальним чином поєднувати кваліфікований персонал з інвестиціями у об'єкти інтелектуальної власності. Об'єкти інтелектуальної власності як складова нематеріальних активів підприємства розширюють його фінансово-господарський потенціал: забезпечують виробництво інноваційної продукції, підвищення ділової репутації підприємства, зниження собівартості продукції і, відповідно, підвищення рентабельності підприємницької діяльності.

В ХХІ ст., коли сфера нематеріального виробництва поступово починає переважати матеріальне виробництво за внеском до ВВП, а частка інтелектуального капіталу у структура активів підприємств невпинно зростає, інтелектуальна власність перетворюється на важливий об'єкт дослідження, що обумовлює необхідність ретельного аналізу специфіки об'єктів інтелектуальної власності, їх взаємозв'язку із інтелектуальним капіталом на нематеріальними активами підприємств, а також функцій інтелектуальної власності у сучасній системі суспільного виробництва.

Сутність та роль інтелектуальної власності у діяльності підприємства були широко висвітлені в економічній літературі. Належне місце в розробці даної наукової тематики займають праці Е. Брукінг, М. Мелоуна, В. Базилевича, П. Цибульова, О. Святоцького, О. Орлюк, А. Чухна та ін. Водночас, питання, пов'язані із дослідженням функцій інтелектуальної власності у системі суспільного виробництва в сучасних умовах, а також проблема взаємозв'язку понять інтелектуальної власності й інтелектуального капіталу, на наш погляд, вивчені та висвітлені недостатньо.

Мета даної статті полягає у дослідженні специфіки інтелектуальної власності та місця об'єктів інтелектуальної власності у системі факторів суспільного виробництва. Завдання дослідження під-

порядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на вивчення змісту та особливостей інтелектуальної власності як складової нематеріальних активів підприємства; дослідження об'єктів інтелектуальної власності та критеріїв їх класифікації; визначення функцій інтелектуальної власності у сучасній системі суспільного виробництва; розкриття змісту та взаємозв'язку понять інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал та нематеріальній активи.

Відносини власності складають базис будь-якої економічної системи, забезпечуючи можливість реалізації економічних інтересів власника в галузі суспільного виробництва, а також утворюючи механізм розподілу його результатів. Оскільки вітчизняна економіка характеризується інверсійним характером розвитку, у процесі економічних трансформацій відносини власності не знімаються й переводяться в базис економічної системи, а навпаки актуалізуються та перетворюються у важливий інструмент стимулювання соціально-економічного зростання. Крім того, поступове зростання ролі нематеріальних духовних потреб, а також розвиток інтелектуальної діяльності та всебічна реалізація творчого потенціалу людини є невід'ємною складовою становлення постіндустріальної цивілізації. Тому з формуванням основ постіндустріального суспільства в країнах Європи інтелектуальна власність отримала новий поштовх до розвитку, адже на даній стадії цивілізаційного розвитку інформація, знання та інтелектуальний капітал та інші результати інтелектуальної діяльності перетворюються на основний фактор в складі продуктивних сил сучасної системи суспільного виробництва.

Відносини інтелектуальної власності є видом економічних відносин власності, і тому окремі тенденції їх розвитку повністю узгоджуються із сучасними закономірностями трансформації відносин власності. Мова йде, перш за все, про ускладнення та розщеплення відносин власності, що зумовлює збільшення кількості суб'єктів відносин власності та підвищення рівня трансакційних витрат в економіці. Зазначена тенденція отримала широке висвітлення у працях представників нової інституціональної теорії. Саме розщеплення відносин інтелектуальної власності вимагає їх ретельного дослідження з метою специфікації.

Відносини інтелектуальної власності – система соціально-економічних відносин, які виникають з приводу привласнення результатів інтелектуальної діяльності та їх комерціалізації. У свою чергу, комерціалізація результатів інтелектуальної діяльності – це система заходів щодо їх впровадження у господарський оборот з метою створення доданої вартості та генерування додаткового прибутку. Опиняючись у сфері відносин привласнення-відчуження результати інтелектуальної діяльності перетворюють на об'єкти інтелектуальної власності, які, у свою чергу, в результаті комерціалізації перетворюються на інтелектуальний капітал. Саме у процесі комерціалізації об'єкти інтелектуальної власності приймають участь у якості фактора виробництва у суспільному відтворенні.

Структура відносин інтелектуальної власності включає: види відносин інтелектуальної власності, суб'єкти та об'єкти відносин інтелектуальної власності.

Серед основних видів відносин інтелектуальної власності на нашу думку слід виокремити:

- відносини привласнення, які передбачають отримання суб'єктом права власності на результати інтелектуальної діяльності у санкціонований суспільством спосіб;
- відносини комерціалізації, які виникають з приводу впровадження об'єкта інтелектуальної власності у господарський оборот з метою отримання прибутку;
- відносини розпорядження, які передбачають передачу прав на об'єкт інтелектуальної власності іншим особам на різних умовах і в різному обсязі;
- відносини володіння, які передбачають фактичне панування суб'єкта над об'єктом інтелектуальної власності, що прямо та опосередковано не пов'язане з його використанням.

Слід зазначити, що різні види відносин інтелектуальної власності можуть в різних комбінаціях поєднуватися у економічній діяльності. При цьому, відносини інтелектуальної власності, будучи видом економічних відносин власності, володіють як загальними родовими ознаками, так і особливостями. Зокрема, право інтелектуальної власності має виключний характер тобто виникає на основі закону, а не внаслідок цивільних угод, воно обмежене в часі та просторі, тобто захищається протягом визначеного терміну і на визначеній території. Переважна частина об'єктів інтелектуальної власності вимагає державної реєстрації для ефективного захисту майнових прав на них, а самі об'єкти інтелектуальної власності є невичерпними, тобто вони не зношуються і не втрачають властивостей внаслідок три-

валого використання. Водночас, вони підлягають моральному зносу і можуть втрачати актуальність внаслідок науково-технічного прогресу. Об'єкти інтелектуальної власності є нематеріальними за своєю природою, хоча зазвичай і зберігаються на матеріальному носії, при цьому право власності на них прямо не пов'язане із власністю на матеріальні об'єкти, в яких вони втілюються.

Внаслідок нематеріального характеру об'єкти інтелектуальної власності є невідчужуваними, тому в рамках розпорядження відчужується не об'єкт, а права на нього. Крім того, обов'язковою умовою надання правового захисту об'єкту інтелектуальної власності є новизна (оригінальність), а також їх втілення у певній об'єктивній формі. Об'єкти інтелектуальної власності є результатом мистецької, наукової, літературної або технічної інтелектуальної діяльності людини і тому завжди мають творчий характер, а також завдяки нематеріальній природі вони легко тиражуються та поширюються і тому вимагають спеціального правового, технічного та організаційного захисту.

Розглянуті вище особливості відносин інтелектуальної власності перетворює їх на особливий вид відносин власності, до якого важко застосувати традиційні підходи економічного аналізу. Саме тому на сьогодні відносини інтелектуальної власності становлять окремий вид відносин власності, який регулюється окремою підгалуззю цивільного права.

Слід зазначити, що на сьогодні, законодавство не містить критеріїв класифікації об'єктів інтелектуальної власності (далі – ОІВ), а лише їх визначає. Згідно зі ст. 2 Конвенції про створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписаної 1967 р., до об'єктів інтелектуальної власності відносяться: літературні, художні і наукові твори; виконання, звукозаписи, передачі ефірного мовлення; винаходи у всіх сферах діяльності людини; наукові відкриття; промислові зразки; товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення; захист від недобросовісної конкуренції; всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах. Водночас, відповідно до ст. 420 Цивільного кодексу України до об'єктів права інтелектуальної власності відносяться: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; бази даних; виконання; фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування інтегральних мікросхем; сорти рослин, породи тварин; раціоналізаторські пропозиції; комерційні найменування, торговельні марки, географічні позначення; комерційні таємниці [3].

На нашу думку, об'єкти інтелектуальної власності найкраще класифікувати за їх характером, що передбачає врахування найбільш суттєвих ознак ОІВ, специфіки їх захисту, особливостей реалізації майнових та немайнових права на ОІВ. За даним критерієм їх можна поділити на 4 групи: об'єкти авторського та суміжних прав; об'єкти промислової власності; засоби індивідуалізації; нетрадиційні ОІВ. Кожна із груп за своїм характером володіє рядом суттєвих ознак. Об'єкти авторського і суміжних прав належать до результатів мистецько-літературної інтелектуальної діяльності; реєстрація об'єктів авторського та суміжних прав є не обов'язковою; майнові права на зазначені об'єкти захищаються державою протягом тривалого терміну; авторське право та суміжні права поширюються лише на форму вираження твору; умовою правового захисту є оригінальність, а не новизна твору; захист надається незалежно від мистецького рівня та художньої цінності твору.

Об'єкти промислової власності належать до результатів науково-технічної інтелектуальної діяльності людини; їх реєстрація є обов'язковою; майнові права на об'єкти промислової власності захищаються державою протягом відносно короткого терміну; вони мають бути придатними до використання у промисловості або іншій галузі виробництва; поряд із засобами індивідуалізації, вони утворюють основну частину нематеріальних активів підприємств; об'єкти промислової власності можуть втілюватися у площинних чи об'ємних формах, продуктах або процесах.

Нарешті, засоби індивідуалізації в прямому розумінні не належать до результатів інтелектуальної діяльності, оскільки їх вартість визначається не творчим внеском, мистецьким або технічним рівнем твору, а діловою репутацією підприємства або регіону; їх реєстрація переважно є обов'язковою; майнові права на засоби індивідуалізації захищаються державою безстроково; право інтелектуальної власності на зазначені об'єкти не передбачає виникнення немайнових права; вони зменшують невідомість і виконують інформаційну функцію.

До нетрадиційних ОІВ належать наукове відкриття, раціоналізаторська пропозиція, сорти рослин і породи тварин, комерційна таємниця, ноу-хау, компонування інтегральних мікросхем. На нашу думку, окремі нетрадиційні ОІВ – наукове відкриття, раціоналізаторська пропозиція, комерційна таємниця, ноу-хау, за сукупністю ознак можуть бути виділені в окрему групу інкорпорованих (від лат. *Incorporalis* – безтілесний, нематеріальний) об'єктів. Оскільки зазначені об'єкти володіють спільними характеристиками: на протигагу компонуванням інтегральних мікросхем чи селекційним досягненням, становлять інформацію у чистому вигляді, вони можуть стосуватися будь-якої галузі діяльності, не вимагають реєстрації і не передбачають отримання жодних свідоцтв.

Як зазначалося раніше, об'єкти інтелектуальної власності потрапляють до сфери суспільного виробництва у результаті комерціалізації, внаслідок чого вони перетворюються із результатів інтелектуальної діяльності у працюючий інтелектуальний капітал, що генерує додаткову вартість і таким чином забезпечує розширене відтворення суспільного виробництва.

Впровадження результатів інтелектуальної діяльності у господарський оборот може відбуватися у 4 основних формах: продаж результатів інтелектуальної діяльності, тобто комплексна передача прав на об'єкти інтелектуальної власності суб'єктам господарювання; передача прав на використання об'єктів інтелектуальної власності на основі ліцензування або інших видів договорів; внесення об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу новоствореного підприємства; використання об'єктів інтелектуальної власності у власній господарській діяльності з метою отримання прибутку.

Слід зазначити, що серед розглянутих вище форм комерціалізації продаж або передача прав на використання об'єктів інтелектуальної власності вимагають від власника ОІВ найменше зусиль і, водночас, забезпечують порівняно менший дохід. При цьому основні ризики, що пов'язані із впровадженням у господарський оборот результатів інтелектуальної діяльності, приймає на себе покупець або ліцензіат. Останні дві форми навпаки вимагають від власника ОІВ додаткових витрат часу і коштів, пов'язаних із комерціалізацією результатів інтелектуальної діяльності. При цьому, основні ризики комерціалізації приймає на себе власник ОІВ, що дає йому можливість отримати порівняно вищий дохід після успішного провадження ОІВ у суспільне виробництво.

Сутність інтелектуального капіталу і сьогодні залишається дискусійним питанням. Один із основоположників теорії інтелектуального капіталу Т. Стюарт, визначає його як сукупність знань персоналу підприємства, які забезпечують його конкурентоспроможність. Як стверджує науковець, інтелектуальний капітал – це інтелектуальний матеріал, що включає знання, досвід, інформацію, інтелектуальну власність і бере участь в створенні цінностей. Інтелектуальний капітал є колективною розумовою енергією, що включає у тому числі організаційну структуру підприємства, застосовувані ним інформаційні технології і ділову репутацію підприємства. Таким чином, інтелектуальний капітал забезпечує не лише конкурентну позицію підприємства на ринку, а й генерує прибуток. На думку Т. Стюарта зазначений вид капіталу існує у формі динамічної системи знань, що виростає навколо певної задачі, людини чи підприємства, і, водночас, як інструменти, за допомогою якого можна збільшити сукупність знань [5, р. 112].

У 1997 р. Л. Едвінсон разом з Майклом Мелоуном запропонував наступне визначення даної категорії: інтелектуальний капітал – породжена людськими знаннями сукупність структурних елементів, що визначають приховані джерела цінності, здатні наділяти компанію нетрадиційно високою оцінкою. До складу інтелектуального капіталу науковці включили усі види економічних ресурсів, що не підлягають традиційним методам оцінки: людський та структурний капітал, який у свою чергу складається із клієнтського капіталу та організаційного капіталу, що включає інноваційний та процесний капітал [1, с. 67].

Академік НАН України А.А. Чухно зазначає, що до складу інтелектуального капіталу входять невіддільні від людини знання, а також об'єктивні умови застосування цих знань для підвищення конкурентоспроможності та ефективності компанії. На думку науковця, в його структурі слід виділяти людський та технологічний капітал, який є сукупністю науково-технічних та управлінських структур. Інтелектуальний капітал акумулює наукові та професійно-технічні знання працівників, поєднує інтелектуальну працю та інтелектуальну власність, нагромаджений досвід, комунікації, організаційну структуру, інформаційні мережі, все те, що визначає репутацію підприємства і забезпечує формування багатства сучасного суспільства [2, с.282].

На наш погляд, інтелектуальний капітал – це сукупність результатів інтелектуальної діяльності, що в результаті авансування у виробництво забезпечує створення нової вартості, дозволяє підвищити продуктивність господарської діяльності, отримати додатковий прибуток і забезпечити конкурентну позицію на ринку. Особливістю інтелектуального капіталу є те, що його використання зумовлює створення нових інтелектуальних продуктів, носіїв додаткової вартості, які втілюються у нових знаннях, навичках, інноваційних споживчих товарах та засобах виробництва. При цьому, інтелектуальний капітал є сукупністю двох елементів: нематеріальних активів, які можуть бути ідентифіковані, оцінені і здійснювати господарський обіг (об'єктів інтелектуальної власності); нематеріальних авуарів які важко виокремити, оцінити і які не можуть бути відчужені від підприємства, а тому можуть здійснювати господарський оборот лише у складі цілісного майнового комплексу підприємства (знання і навички персоналу, ділова репутація, канали збуту тощо). У відповідності до класифікації Л. Едвінсона та М. Мелуна нематеріальні активи утворюють інноваційний капітал, а нематеріальні авуари – людський, клієнтський та процесний капітал.

Відповідно до норм вітчизняного законодавства нематеріальні активи – це немонетарні цінності, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані, оцінені, відчужені та використовуються підприємством у власній діяльності з метою отримання прибутку. Нематеріальні активи підрозділяються на 6 груп [4]:

- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);
- права користування майном (право користування землею, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);
- права на комерційні позначення (права на торгові марки, комерційні (фірмові) найменування, географічні позначення);
- права на об'єкти промислової власності та нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компоновання інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау);
- авторське право та суміжні права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання, фонограми, відеограми, передачі мовлення);
- інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Як зрозуміло, з шести груп нематеріальних активів три групи належать саме до об'єктів інтелектуальної власності. Таким чином, результати інтелектуальної діяльності потрапляючи до сфери цивільного обороту перетворюються на об'єкти інтелектуальної власності, які, у свою чергу, трансформуються у інтелектуальний капітал в результаті комерціалізації. При цьому, з точки зору бухгалтерського обліку частина інтелектуального капіталу є нематеріальними активами підприємства, які безпосередньо приймають участь у суспільному виробництві.

В умовах становлення постіндустріального суспільства відносини інтелектуальної власності починають відігравати визначальну роль у суспільному виробництві. На наш погляд, це пов'язано із тими функціями, які виконують відносини інтелектуальної власності (далі – ВІВ) в рамках суспільного відтворення.

По-перше, ВІВ забезпечують розподіл результатів суспільного виробництва між усіма суб'єктами відносин привласнення результатів інтелектуальної діяльності: суб'єкт інтелектуальної діяльності отримує дохід, інвестор, який вкладає кошти у комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності, отримує відсоток на вкладений капітал, держава – отримує податкові надходження до бюджету, підприємства – отримують додаткову вартість, створену на основі використання інтелектуального капіталу.

По-друге, ВІВ прискорюють науково-технічний прогрес, оскільки забезпечують перерозподіл частини суспільного продукту на користь творців інтелектуального продукту, стимулюючи їх у такий спосіб до подальшої інтелектуальної діяльності.

По-третє, ВІВ зумовлюють інноваційну спрямованість суспільного виробництва і модернізацію економіки за рахунок впровадження результатів інтелектуальної діяльності у господарську діяльність.

По-четверте, ВІВ модифікують класову структуру сучасного суспільства, в результаті чого в рамках економіки зростає роль технократів, представників галузі освіти та науки, які займаються інтелектуальною діяльністю, є носіями знань і творцями інтелектуального продукту.

По-п'яте, ВІВ виконують системоутворюючу функцію на сучасному етапі еволюції суспільного виробництва, вони утворюють базис економічної системи, зумовлюють утворення нового фактору виробництва – інтелектуального капіталу, і забезпечують формування передумов переходу суспільства на нову постіндустріальну стадію розвитку.

Підсумовуючи дослідження слід зазначити, що відносини інтелектуальної власності в умовах становлення постіндустріального суспільства формують важливу складову базису економічної системи і виконують стимулюючу, розподільчу, системоутворюючу, інноваційну функції в рамках сучасної системи суспільного виробництва.

Об'єкти інтелектуальної власності у складі інтелектуального капіталу підприємства відіграють принципову роль у забезпеченні його конкурентоспроможності в умовах становлення постіндустріального суспільства. Об'єкти інтелектуальної власності володіють цілим комплексом специфічних ознак та характеристик, які перетворюють їх на особливий об'єкт дослідження. Серед основних видів відносин інтелектуальної власності у роботі було виокремлено відносини привласнення; відносини комерціалізації; відносини розпорядження та відносини володіння. При цьому, саме завдяки комерціалізації об'єкти інтелектуальної власності трансформуються в інтелектуальний капітал, що в якості основного фактора бере участь у суспільному виробництві. Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що ефективно функціонуючий механізм комерціалізації здійснює визначальний вплив на прискорення темпів розвитку та підвищення конкурентоздатності економіки країни. Формування ефективного механізму комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності в Україні дозволить стимулювати розширене відтворення національного господарства, а також забезпечить інноваційний базис для модернізації вітчизняної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Базилевич В.Д.* Інтелектуальна власність: підручник [текст] / В.Д. Базилевич. – 2 вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
2. Твори [Текст] : у 3 т. / А.А. Чухно. – К.: НАНУ, КНУТШ, НДФІ МФУ, 2006. – Т.2, 2006. – 512 с.
3. Цивільний Кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрана.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
5. Thomas A. Stewart Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations. – New-York: Doubleday, 1997. – 240 pp.

INTELLECTUAL PROPERTY IN MODERN SYSTEM OF SOCIAL PRODUCTION

V. Virchenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Article is devoted to analysis of the role of intellectual property in modern system of social production. Nature, structure and peculiarities of intellectual property relations are discovered. Transformation of intellectual property objects to intellectual capital is analyzed. Functions of intellectual property in the system of public reproduction are considered.

Key words: intellectual property, social production, intellectual capital, intangible assets, public reproduction.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В. Вирченко

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Статья посвящена анализу роли интеллектуальной собственности в современной системе общественного производства. Исследована сущность, структура и специфика отношений интеллектуальной собственности. Проанализирован процесс трансформации объектов интеллектуальной собственности в интеллектуальный капитал. Рассмотрены функции, которые выполняет интеллектуальная собственность в общественном производстве.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, общественное производство, интеллектуальный капитал, нематериальные активы, общественное воспроизводство.

УДК 336.76

ОЦІНКА ОЗНАК МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ ДОСЛІДЖЕНЬ ХАРАКТЕРУ ТА ФУНКЦІЙ СУЧАСНИХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ

О. Глущенко¹, О. Підхомний²

¹ Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи
Національного банку України,

² Львівський національний університет імені Івана Франка

Фінансові ринки повинні слугувати реальній економіці і суспільству загалом. Вказане завдання є найважливішим, оскільки основним уроком поточної світової фінансово-економічної кризи, є те, що ринки фінансових інструментів не виконують свою базову функцію. Ця обставина стала основною причиною неефективності сучасної політики кредитної експансії, в рамках якої переважна більшість країн світу, починаючи з 2008 р., наповнює свої банківські системи додатковою ліквідністю з метою підтримати чинники економічного зростання.

Ключові слова: інвестиції, спекуляції, інфраструктура фінансових ринків, дезінтермедіація, поведінкові фінанси.

Після фінансової кризи 2008 р. G20 ясно сигналізувала, що принцип «менше (регуляторного впливу) – значить більше» ('less is more') перестав діяти стосовно регулювання фінансових ринків, як у зв'язку з кредитуванням споживачів, так і у сфері сек'юритизації (securitization – перетворення неліквідних активів, позик, іпотек тощо у ліквідні цінні папери, яке здійснюється власником шляхом групування неліквідних активів з подібними параметрами і випуску відповідних цінних паперів, забезпечених пулом даних активів з метою отримання додаткових коштів або ж усунення неліквідних активів зі свого балансу), а також у сфері «переупакування» ризиків інвестиційними банками (repackaging – для прикладу: розподіл цінного паперу на елементи – відсотки, основна сума, варанти, з метою подальшого продажу цих складових у якості самостійних фінансових інструментів) і у площині нагляду за діяльністю професійних інвесторів та спекулянтів в процесі трейдингу різноманітними фінансовими інструментами [1].

Минулі 30 років, особливо друга половина вказаного періоду, довели, що саморегулювання на фінансових ринках не породило фінансову стабільність і додаткові вигоди для суспільства, а привело до концентрації ринкової влади глобальними фінансовими конгломератами, щодо яких у спеціальних посткризових аналітичних матеріалах прийнято застосовувати формулу «занадто великий, щоб збанкрутувати» («too big to fail»). Дерегуляція стала також причиною підвищення складності інфраструктури сучасних фінансових ринків і повної безконтрольності найскладніших його компонентів (деривативів, високочастотного трейдингу, електронних біржових платформ) [2, с. 38–83].

Переорієнтація капіталу з короткотермінових (спекулятивних) стратегій на стратегії довгострокового інвестування в реальний сектор економіки має стати основним критерієм ефективності регуляторних, антикризових і реформаторських заходів. Необхідно пам'ятати про те, що основною ціллю фінансових ринків є ефективне розміщення капіталу, а затрати на фінансове посередництво тільки тоді можуть вважатись виправданими, коли вони належним чином задовольняють потреби реальних споживачів і надавачів відповідного капіталу. Таким чином, регулятори повинні серйозно переглянути і піддати сумніву повноцінність тих фінансових інструментів, трансакцій і систем трейдингу на фінансових ринках, які не сприяють продуктивному використанню капіталу. Даний фундаментальний принцип, який можна охарактеризувати фразою «інвестування – не є укладанням парі» має стати центральним чинником в аналізі суспільної корисності сучасних фінансових ринків.

Дана стаття присвячена аналізу проблем та пропозиціям щодо напрямів регуляторного впливу на функціонування сучасних фінансових ринків з метою відновлення їхньої інвестиційної функції (довгострокового ефективного перерозподілу капіталу на основі критеріїв фундаментального аналізу дійсної вартості активів), що відповідатиме інтересам реального сектору економіки та суспільства загалом.

Вагомий внесок у дослідження проблем залучення додаткового капіталу суб'єктами господарювання зробили відомі вітчизняні вчені, такі як Т. Смовженко, В. Шапран, А. Кузнецова, В. Шелудько та інші. Дослідженню окремих механізмів залучення капіталу за допомогою використання цінних паперів присвячено роботи О. Вовчак, В. Стельмаха, О. Киреєва, М. Шаповалової, Н. Гребеник, С. Шишкова та інших. Актуальність досліджень фондового ринку як джерела залучення капіталу підтверджують у працях і зарубіжні вчені: Дж. Лінтнер, Дж. Мосін, М. Скоулз, Дж. Фіннерті, Д. Полфреман, Г. Асхауер, Ф. Фабоцці, Б. Рубцов. Вагомий внесок в дослідження ефективності фінансових ринків зробили такі вчені як Дж. Кейнс, Ф. Фама, Р. Шиллер, Т. Філіппон.

Посилення взаємозалежності окремих країн у сфері фінансових відносин, вільний та безперервний рух капіталів між країнами і регіонами, підпорядкований реалізації глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій та банків, прискорений розвиток світового фінансового ринку та становлення системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів призвели до усунення бар'єрів між національними ринками товарів та капіталів.

Національні ринки все більше інтегруються, а численні їхні учасники, об'єднані у стереотипні поведінкові пули (вплив ЗМІ, «ірраціонального оптимізму», типових інструментів технічного аналізу ринків), можуть істотно впливати на ціни і створювати спекулятивні «бульбашки», створюючи значні перешкоди нормальній торговій діяльності та ринковій ефективності.

«Спекулянти не приносять шкоди, якщо вони залишаються бульбашками на поверхні неперервного потоку підприємництва. Однак ситуація стає більш проблематичною, коли підприємство перетворюється в бульбашку (стає дутим, шахрайським, фіктивним) у вирі тотальної спекуляції. Коли розширення виробничого капіталу в країні стає побічним продуктом діяльності грального закладу (бірж типу казино), важко очікувати позитивних результатів». [3, с. 61].

Вражаючим доказом фіктивності (супутником якої часто є й нелегальність) глобальних фінансових ринків слугує динаміка середньодобового обороту міжнародного валютного ринку, обсяг якого, за даними банку міжнародних розрахунків, складав за станом на квітень 2013 року 5,4 трлн. доларів США, що в річному еквіваленті (250 робочих днів) складає 1350 трлн. доларів США і в 17 разів перевищує обсяг світового ВВП 2012 року (див. рис. 1).

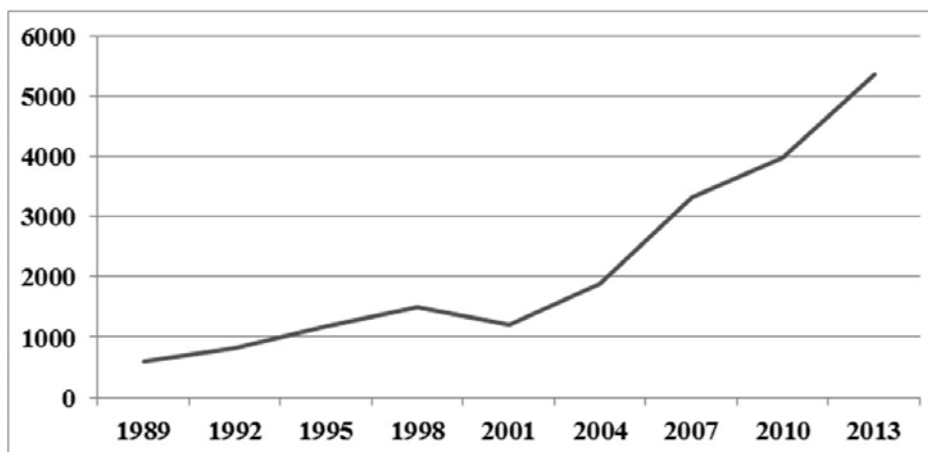

Рис. 1. Загальний щодобовий оборот FOREX-ринку (млрд. дол. США)*
* - розраховано та побудовано авторами за даними BIS [4]

Фінансові ринки виконують наступні базові економічні функції:

- спрямування заощаджень і розподіл капіталу: первинні фінансові ринки дають змогу попиту і пропозиції капіталу зустрітися в одному місці, де фінансові активи первинно створюються

і розміщуються. Вартість, яку корпорації або уряди отримують в обмін на актив (акції чи облигації) визначається саме на первинних ринках;

- торгівля існуючими активами і ціноутворення: вторинні фінансові ринки дозволяють власникам активів (інвесторам) продавати вказані активи у тому випадку, коли вони потребують готівки. Ціна активів на вторинному ринку повинна відображати очікування інвесторів щодо майбутніх доходів цих активів, а також полегшувати контроль ситуації у стані справ емітента з боку інвесторів. Вторинні фінансові ринки мають бути тим місцем, на якому внутрішня (фундаментальна) вартість цінних паперів відображається у їхній ринковій ціні, забезпечуючи економічно значимий індикатор для інвесторів, які купують чи продають відповідні активи;
- ризик-менеджмент: загалом, різноманітність профілів (типів, характеристик, видів) ризику серед інвесторів, дозволяє тим, хто шукає капітал вибирати найбільш відповідний актив з відповідним профілем ризику. Спеціальні інструменти фінансових ринків (головним чином, деривативи) дозволяють учасникам цих ринків передавати їхні специфічні ризики (ринковий, кредитний, ризик відсоткової ставки, тощо) іншим учасникам ринку, які свідомо готові їх придбати.

Для того, щоб ефективно виконувати вищеперелічені функції, фінансові ринки мають бути:

- чесними (справедливими, неупередженими): однаково доступними для всіх бажаючих і захищені від зловживань;
- організованими (упорядкованими): попит і пропозиція на активи мають бути фундаментально урівноваженими на таких ринках і тим самим зменшувати їхню волатильність;
- зрозумілими (транспарентними): інформація про попит або пропозицію (перед-трейдингові дані), а також про проведені трансакції, включаючи обсяг і ціну (пост-трейдингові дані) має бути публічною;
- безпечними: ринкові структури і процеси мають гарантувати виконання угод на кожному етапі ланцюга: трейдинг, кліринг, здійснення розрахунків.

Ефективність функціонування фінансового ринку значно залежить від його інфраструктури, а також від поведінки його учасників.

Зазначимо, що вищевказані функції і характеристики суспільно-корисних фінансових ринків знайшли своє відображення в процесі перегляду Директиви ЄС «Про інвестиційні послуги» (Investment Services Directive), яка з 2007 року була замінена новою Директивою ЄС «Про ринки фінансових інструментів» (MiFID – The Markets in Financial Instruments Directive). Прийняття оновленої регуляторної Директиви ЄС було ініційоване 24.03.2000 р. у якості складової частини Лісабонського порядку денного для Євросоюзу, суть якого полягала у створенні до 2010 р. «найбільш конкурентоспроможної і динамічної економіки в світі, яка базується на знаннях, життєздатної до росту з більшою кількістю якісніших робочих місць і з вищим рівнем соціальної згуртованості» [5].

Головною ціллю Директиви MiFID було підвищення довіри в рамках ЄС до прямого ринково фінансування, іншими словами – дезінтермедіація (disintermediation – зниження ролі банків і фінансових інститутів у якості посередників на фінансовому ринку і, як наслідок, відтік фінансових ресурсів з банківської системи; дезінтермедіація може відбуватись в результаті відмови фірм від посередництва банків на ринках позикових капіталів на користь прямого випуску цінних паперів, а також в результаті відмови існуючих і потенційних клієнтів від банківських вкладів на користь альтернативних фінансових інструментів, які генеруються фінансовими ринками, зокрема, фондовими). Загальною метою дезінтермедіації було підтримання економічного зростання з концентрацією уваги на перевагах прямого доступу до фінансових і, в першу чергу, до фондових ринків [6].

У червні 2011 р. уряд Великобританії ініціював проведення аналізу функціонування британського фондового ринку з погляду ефективності його використання для довгострокового інвестування. Аналітичну групу очолив економіст, професор Джон Кей. Висновки даного аналізу є цілком репрезентативними для фінансових ринків всієї Євразії, оскільки група лондонської фондової біржі (LSE Group) формує п'яту частину загального біржового обороту акціонерного капіталу європейського економічного простору (див. рис. 2).

Група аналітиків на чолі з Дж. Кеєм досліджувала, на скільки британські фондові ринки здатні досягати своїх основних цілей. У своєму звіті, опублікованому у липні 2012 р., група надає докази того, що британські фондові ринки давно не виконують своїх базових функцій. Підкреслимо, що відповідно до критерія Кея, фондовий ринок виконує свої базові функції лише в тому разі, коли він стимулює позитивні довготермінові результати діяльності корпорацій і мінімізує трансакційні затрати для тих, хто інвестує в активи відповідних корпорацій [7].

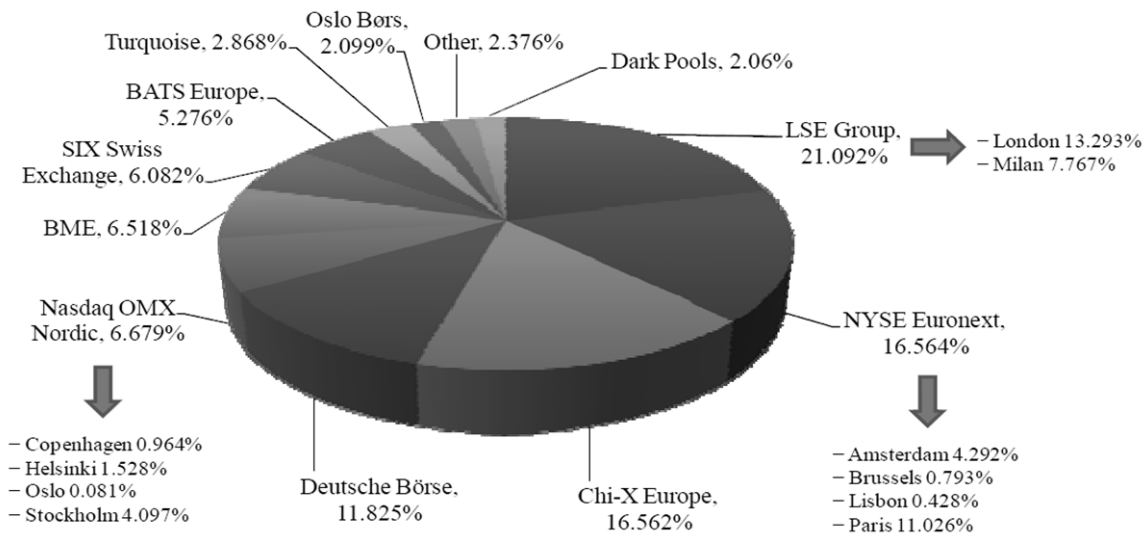

Рис. 2. Пан-європейська структура фондових ринків [8]

Особливістю аналітичного підходу Кея є те, що він вважає такі оціночні параметри як прозорість і ліквідність корисними проміжними індикаторами стану фондових ринків, але аж ніяк не їх кінцевими показниками. Всі так звані «всеохоплюючі цілі» MiFID з погляду аналітичних критеріїв Кея є лише проміжними орієнтирами, до них, насамперед, належать «покращення прозорості; посилення конкуренції між надавачами фінансових послуг; захист інвесторів».

Беручи, для прикладу, конкуренцію у якості одного з цільових оціночних орієнтирів, респонденти аналітичної групи Кея піддали сумніву цінність MiFID, основні акценти якої зосереджені на тому, щоб заохотити конкуренцію між системами біржового трейдингу, що привело лише до просування нових систем (способів і механізмів) здійснення трейдингу заради самих систем, а вказане, у свою чергу, входить в прямий конфлікт з ідеєю про те, що фондові біржі існують для обслуговування потреб їхніх учасників і економіки загалом.

Рис. 3 характеризує волатильність облікової ставки по основній резервній валюті світу – долару США. Вказані дані свідчать про те, що за період близько половини століття розмах варіації відсоткової ставки ФРС склав 16,3% при середньому її значенні 5,2%. На теперішній час, дана ставка перебуває на рекордно низьких рівнях (0, 25%). Разом з тим, у довгостроковій перспективі спостерігається відповідність між динамікою відсоткової ставки по федеральних фондах США та ціни долара відносно кошика головних валют світу (починаючи з 1985 р. долар знецінюється).

Якщо порівняти динаміку відсоткових ставок США з динамікою фондових біржових індексів (див. рис. 4), можна відстежити, що з 1980-х рр. переважає обернена залежність даних показників:

З урахуванням відсутності реального економічного росту (особливо в пост-кризовий період з 2007 р. й до нині), зростання біржового індексу в економіці США є свідченням спекулятивно-фіктивної, кредитно-експансіоністської, маніпулятивної (у т. ч. квазі-легальної) складової в курсовій динаміці біржових фінансових активів.

Американський індекс Standard and Poor's (див. рис. 5) 19 жовтня 2013 р. досягнув історичного максимуму і продовжує рости попри те, що реальний ВВП іде на спад. Подальше нарощування грошової маси ФРС через програми «кількісного пом'якшення» уже вичерпало можливості експансіоністської

Рис. 3. Відсоткові ставки та валютний курс в економіці США*
* Розраховано та побудовано авторами за даними FRS[9]

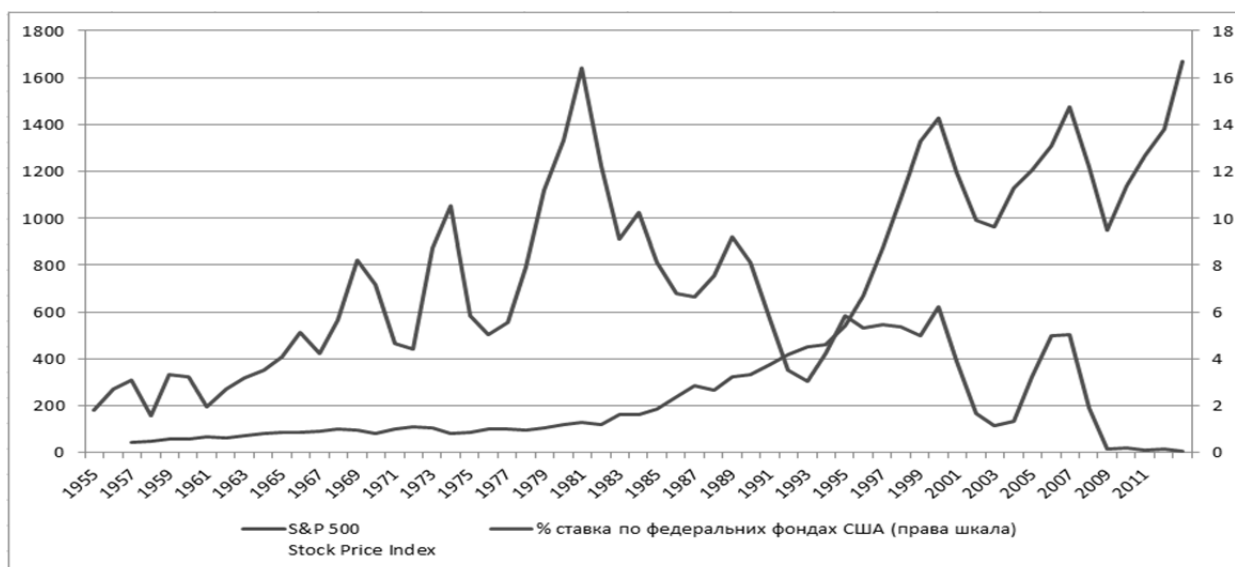
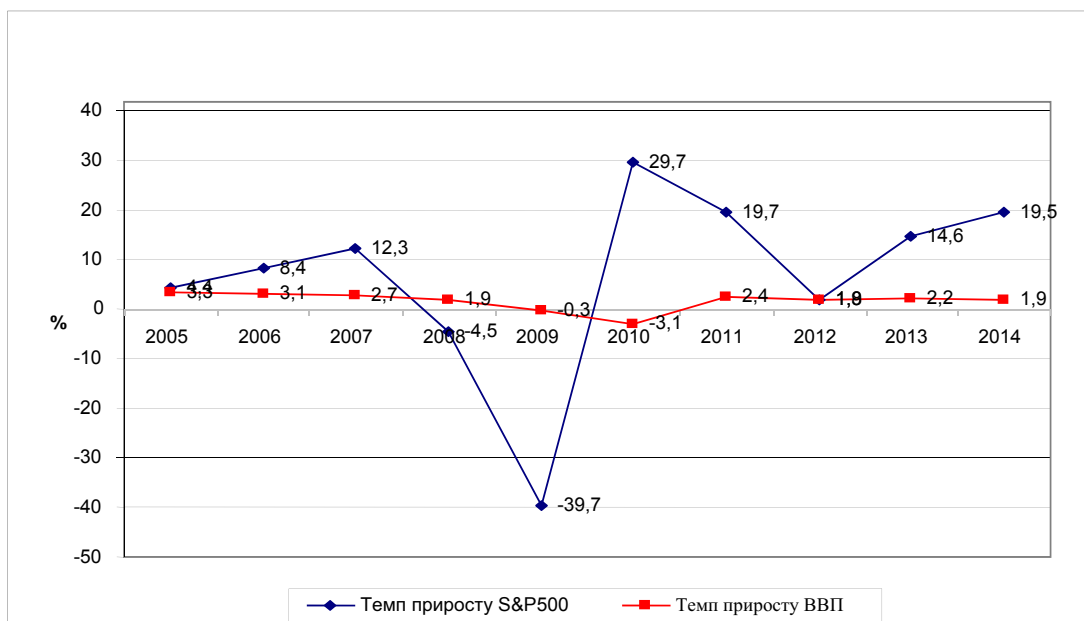

Рис. 4. Відсоткові ставки та динаміка фондового індексу США*
* Розраховано та побудовано авторами за даними FRS

політики ФРС на фоні практично нульових процентних ставок, не сприяючи суттєвому покращенню ситуації на американському ринку праці, що й було головною метою стимулювання ФРС у останній період (політика таргетування зайнятості).

Економіка постійного економічного росту і спекулятивного капіталу вичерпала себе. Зростання інфляційних загроз для економіки США суттєво обмежує подальші можливості ФРС щодо застосування програм «кількісного пом'якшення» як інструменту грошово-кредитної політики. До того ж ймовірність утворення «бульбашки» та її вибух у формі ще глибшої другої хвилі кризи стає все ймовірнішим. З іншого боку, глобальна залежність від нестабільної валюти світових резервів (долара США) є додатковим чинником мультиплікації та хаотизації перманентних кризових процесів, які стали атрибутами сучасної фінансованої економіки.

Решта індексів фондових бірж світу (Великобританія, Франція, Німеччина, Японія) показує майже однакову динаміку приросту. Великобританія також досягла свого максимуму за останні 15

Рис. 5. Темп приросту індексу Standard poor's та реального ВВП США*
* Розраховано та побудовано авторами за даними FRS [10, 11]

років (FTSE100 = 6742,1) при прогнозі росту реального ВВП у 2013 р. всього на 0,7 %. Попри логіку позитивної кореляційної залежності між індексами фондових бірж і ростом ВВП, у 2013 р. у Франції передбачається падіння реального ВВП при одночасному зростанні індексу на 11,7 % станом на 01.11.2013 р. Вкладення капіталу у спекулятивний сектор економіки не сприяє відновленню реального сектору економіки і в Японії, де проводиться аналогічна до вище описаної політика «кількісного пом'якшення», більш відома, як Абеноміка. У Росії передбачається падіння реального ВВП у 2014 р., або його зростання на не більш як на 1 % у зв'язку із падінням індексу РТС одразу на 11% та відповідно – відтоком капіталу [10, 11].

Кризові явища ХХІ ст. підтвердили тезу про гетерогенний та нелінійний характер соціально-економічних явищ та процесів, а також про зростаючий розрив між постулатами академічної економічної теорії та реальністю. Швидкість змін неврахованих змінних у динамічно-стохастичних моделях загальної рівноваги (DSGE), суттєво випереджає темпи та можливості їх вивчення (класично-економікський принцип абстрагування: «за інших незмінних умов» є штучно підтримуваним атавізмом нашого часу, оскільки всі умови у будь-який момент часу є змінними і швидкість сьогоденних змін стає високочастотною).

Мету функціонування фінансових ринків необхідно формулювати в контексті стимулювання позитивних довготермінових результатів діяльності емітентів і мінімізації транзакційних затрат для тих, хто інвестує в активи відповідних емітентів.

Парадигма ефективних ринків є нереалістичною ще й тому, що вона не враховує вагомого добробку у сфері поведінкових фінансів, які додають когнітивний (пізнавальний) компонент у площину дослідження поведінки учасників фінансових ринків, пов'язуючи його як з психологічними чинниками такої поведінки, так і з чистими раціональними намірами індивіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. G20, Cannes Summit Final Declaration 'Building our Common Future: Renewed Collective Action for the Benefit of All', November 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.g20-g8.com/g8-g20/g20/english/for-the-press/news-releases/cannes-summit-final-declaration.1557.html>.
2. The Financial Crisis Inquiry Report: Final Report of the National Commission on the Causes of the Financial and Economic Crisis in the United States. Official Government Edition, January 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.gpo.gov/fdsys/search/pagedetails.action?packageId=GPO-FCIC>.

3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Джон Мейнард. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с.
4. Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.bis.org/publ/rpfx13.htm>.
5. The Lisbon Agenda, from 2000 to 2010 / [Börje Johansson, Charlie Karlsson, Mikaela Backman and Pia Juusola] [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP106.pdf>.
6. Directive 2004/39/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on markets in financial instruments [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0039:EN:HTML>.
7. The Kay Review of UK Equity Markets and Long-Term Decision Making [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.bis.gov.uk/kayreview>.
8. Francotte P. MiFID 2.0 Casting New Light on Europe's Capital Markets / Pierre Francotte, Diego Valiante, Karel Lannoo [Електронний ресурс] – Режим доступу до документу: <http://www.ceps.eu/book/mifid-20-casting-new-light-europe%E2%80%99s-capital-markets>.
9. Board of Governors of the Federal Reserve System: Economic Research & Data [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov/econresdata/default.htm>.
10. «Світовий економічний огляд МВФ. Квітень 2013». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/pdf/text.pdf>.
11. Stooq Quotes: Main Indises. Електронний ресурс – джерело доступу до ресурсу: <http://stooq.com/t/?i=510>.

EVALUATION OF METHODOLOGICAL CRISIS ATTRIBUTES IN RESEARCH OF MODERN FINANCIAL MARKET'S NATURE AND FUNCTIONS

О. Hlushchenko¹, О. Pidhomnyj²

¹*Lviv Institute of Banking the University of Banking of the National Bank of Ukraine,*

²*Ivan Franko National University of Lviv*

This article examined modern problems of functioning of the financial markets, connected with non-fulfilment of the base functions by them: boosting long-term corporate performance and minimisation of transaction costs for investors.

Key words: investment, speculation, infrastructure of the financial markets, disintermediation, behavioural finance.

ОЦЕНКА ПРИЗНАКОВ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА ИССЛЕДОВАНИЙ ХАРАКТЕРА И ФУНКЦИЙ СОВРЕМЕННЫХ ФИНАНСОВЫХ РЫНКОВ

О. Глущенко¹, О. Пидхომний²

¹*Львовский институт банковского дела Университета банковского дела
Национального банка Украины,*

²*Львовский национальный университет имени Ивана Франко*

В статье рассмотрены современные проблемы функционирования финансовых рынков, связанные с неисполнением ими своих базовых функций: стимулирование позитивных долгосрочных результатов деятельности эмитентов и минимизация транзакционных издержек для инвесторов.

Ключевые слова: инвестиции, спекуляции, инфраструктура финансовых рынков, дезинтермедиація, поведенческие финансы.

УДК 336.77:332.2](477)

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Б. Гнатківський

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проаналізовано діяльність недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення в Україні. Наведено деякі рекомендації щодо поліпшення функціонування цих фондів в умовах реформування пенсійної системи.

Ключові слова: система пенсійного забезпечення, недержавне пенсійне забезпечення, відкриті, корпоративні і професійні недержавні пенсійні фонди, функції недержавних пенсійних фондів, активи недержавних пенсійних фондів.

Питання пенсійного забезпечення є одним із найбільш значущих та болючих проблем сучасної соціальної та бюджетної політики, тому її вирішення вимагає глибинних перетворень усієї системи пенсійного забезпечення.

Нові економічні, соціальні, політичні та демографічні реалії нашої держави вимагають запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення, що на даний момент виступає одним із пріоритетних напрямків удосконалення системи соціального захисту громадян. Процес старіння населення та зростання частки осіб пенсійного віку посилює соціальне та фінансове навантаження на працююче населення країни і стає причиною підвищеної уваги сучасного суспільства до розвитку системи недержавних пенсійних фондів.

Значущість недержавних пенсійних фондів визначається їх спроможністю бути суттєвим джерелом підтримки соціальних стандартів та одночасно акумулятором внутрішніх довготермінових інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки.

Питанню функціонування недержавних пенсійних фондів та вивченню різних аспектів їхньої діяльності присвячено праці багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, дослідженню питань нормативно-правового забезпечення функціонування НПФ присвячено роботи Нечай А. А., Вітки Ю. В., Сивак С., Стичинського Б. та інших. Над питаннями збереження та інвестування активів, розподілу прибутку та гарантування доходності недержавного пенсійного фонду працюють Леонов Д. А., Ковальова Н. М., Коваленко Ю. М., Лазебна М. В.

Метою даної статті є проведення аналізу діяльності недержавних пенсійних фондів у формуванні пенсійної системи України та надання деяких рекомендацій щодо поліпшення функціонування недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [8, с. 4-5].

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це фінансова установа, призначена для накопичення коштів на додаткову недержавну пенсію та здійснення пенсійних виплат учасникам фонду. Недержавний пенсійний фонд являється основою системи недержавного пенсійного забезпечення [10, с. 45].

Статтею 1 ч. 15 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [1] вперше на законодавчому рівні визначено НПФ. Це юридична особа, створена відповідно до Закону, що має статус

неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному цим Законом порядку.

Головними функціями недержавних пенсійних фондів є:

- 1) забезпечення адміністрування пенсійних активів;
- 2) забезпечення управління пенсійними активами;
- 3) забезпечення зберігання пенсійних активів.

Інвестиційна складова діяльності недержавних пенсійних фондів полягає в збереженні та примноженні пенсійних внесків за допомогою вкладання акумульованих коштів у різні фінансові інструменти. З точки зору вкладання коштів в окремі види фінансових інструментів, пенсійні внески виступають як інвестиційний ресурс [5, с. 22-23].

Діяльність у системі недержавного пенсійного забезпечення контролюється Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національним банком України. Крім того, учасники фонду можуть самі контролювати ефективність роботи недержавного пенсійного фонду, отримуючи інформацію про стан своїх накопичень (в тому числі і про інвестиційний дохід), і у разі незадовільної роботи фонду переводити свої кошти до іншого недержавного пенсійного фонду [6, с. 55].

Доцільно зазначити, що недержавні пенсійні фонди при здійсненні недержавного пенсійного забезпечення мають істотні переваги перед іншими фінансовими установами, які надають аналогічні послуги.

Недержавний пенсійний фонд:

- мінімізує ризики вкладених коштів, що свідчить про надійність і стабільність роботи фонду;
- повністю розподіляє інвестиційний дохід між учасниками та не може стати банкрутом, оскільки передбачений нагляд з боку держави;
- для фонду передбачені певні пільги з боку податкового законодавства;
- на відміну від банку недержавний пенсійний фонд не вимагає значної суми для здійснення першого внеску, тобто внески можуть здійснюватися невеликими періодичними платежами та за деяких обставин допускається їх тимчасове припинення.

У нашій країні діють недержавні пенсійні фонди трьох видів: відкриті, корпоративні і професійні. В кожного виду існують свої засновники і учасники, характеристику яких наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Засновники і учасники різних видів недержавних пенсійних фондів

Вид	Засновник	Учасник
Відкритий	Одна чи декілька юридичних осіб	Будь-які фізичні особи, незалежно від місця та характеру їх роботи (громадяни України, особи без громадянства)
Корпоративний	Юридична особа – роботодавець або декілька юридичних осіб, до яких можуть приєднатись роботодавці-платники, сплачує до нього внески	Тільки фізичні особи, які знаходяться в трудових відносинах з роботодавцями-засновниками і роботодавцями-платниками цього фонду
Професійний	Об'єднання юридичних осіб – роботодавців, об'єднання фізичних осіб разом із профспілками, об'єднання профспілок або фізичних осіб, пов'язаних сферою професійної діяльності	Виключно фізичні особи, пов'язані через професійну діяльність, визначену у статуті цього фонду

Згідно з Єдиним державним реєстром підприємств і організацій України на 1 січня 2013 року налічувалось 74 недержавних пенсійних фондів (у 2007 р. – 96, у 2009 р. – 83, у 2010 р. – 80, у 2011 р. – 77 одиниці), тобто спостерігається тенденція до зменшення кількості недержавних пенсійних фондів.

Причиною таких негативних тенденцій стала світова фінансова криза, яка розпочалася у 2008 році та супроводжувалася падінням світового та вітчизняного фондового ринку, та, відповідно, знеціненням пенсійних активів, втратою довіри населення до будь-яких фінансових посередників.

Кількість адміністраторів недержавних пенсійних фондів, які мають ліцензію з адміністрування недержавних пенсійних фондів, становить 29 установ.

Динаміку основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів у 2010-2012 роках наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка основних показників діяльності НПФ у 2010–2012 рр.

Недержавні пенсійні фонди	2010	2011	2012	Темпи приросту	
				2011/2010	2012/2011
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. од.)	69,7	75,0	61,4	+7,6%	-18,1%
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	569,2	594,6	584,8	+4,5%	-1,7%
Загальні активи НПФ (млн. грн.)	1144,3	1386,9	1660,1	+21,2%	+19,7%
Пенсійні внески (млн. грн.), у т.ч.	925,4	1102,0	1313,7	+19,1%	+19,2%
від фізичних осіб	40,7	50,6	58,6	+24,3%	+15,9%
від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0%	0%
від юридичних осіб	884,6	1051,2	1254,9	+18,8%	+19,4%
Пенсійні виплати (млн. грн.)	158,2	208,9	251,9	+32,0%	+20,6%
Кількість осіб, що отримали (отримують) пенсійні виплати (тис. осіб)	47,8	63,1	66,2	+32,0%	+4,9%
Прибуток (збиток) від інвестування активів недержавних пенсійних фондів (млн. грн.)	433,0	559,9	620,3	+29,3%	+10,8%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (млн. грн.)	64,6	86,6	106,6	+34,1%	+23,1%

Недержавні пенсійні фонди в Україні мають високі темпи розвитку. Проте, незважаючи на високі відносні показники приросту, в абсолютному вимірі рівень розвитку системи недержавних пенсійних фондів залишається на вкрай низькому рівні.

Як видно з табл. 2, спостерігається динаміка щодо зменшення кількості укладених пенсійних контрактів (у 2010 році укладено 69,7 тис. контрактів, у 2011 році – 75,0 тис. контрактів, у 2012 – 61,4 тис. контрактів).

У 2012 році адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 61 403 пенсійні контракти з 48 924 вкладниками, що на 18,1% менше, ніж у 2011 році, з яких 2 396 (або 4,9% від загальної кількості вкладників) – вкладники – юридичні особи, на яких припадає 1 254,9 млн. грн. пенсійних внесків (95,5% від загального обсягу пенсійних внесків за системою НПЗ), та 46 528 вкладників (або 95,1% від загальної кількості вкладників) – фізичні особи. При цьому порівняно з кінцем 2011 року кількість контрактів з юридичними особами зменшилася на 20,1%, а з фізичними особами – на 10,6% [4].

Недержавні пенсійні фонди розміщені по території України нерівномірно. Найбільша кількість їх зареєстрована у місті Києві. Регіональний розподіл недержавних пенсійних фондів по Україні проілюстровано на рис. 1.

Найбільшу частку складають відкриті недержавні пенсійні фонди (приблизно 80%), що пояснюється вигодою від свободи вступу до них нових учасників без обмежень галузі, в якій вони працюють. Найменша частка у структурі недержавних пенсійних фондів припадає на професійні фонди.

Головними зобов'язаннями фонду є пенсійні виплати. Вони складають найбільшу частину поточних зобов'язань для зрілого фонду. Ці пасиви повинні бути у переважаючій частині прогнозованими, оскільки у протилежному випадку це ускладнює забезпечення фінансової стійкості і, відповідно, надійності фонду. Джерелом формування головних зобов'язань фонду є накопичені пенсійні внески на індивідуальних рахунках. Виникнення головних зобов'язань пов'язане з переходом довготермінових зобов'язань у поточні. Рівень виконання цих зобов'язань залежить від характеру їх передбачуваності, а також ліквідності фінансових інструментів. Джерелом покриття другорядних зобов'язань має бути інвестиційний прибуток. В іншому випадку будуть зменшуватися пайові внески учасників фонду.

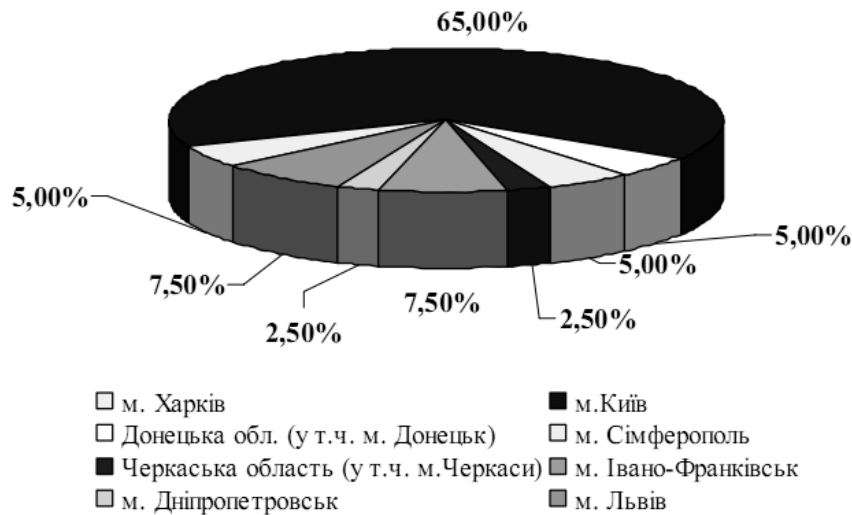

Рис. 1. Регіональний розподіл недержавних пенсійних фондів по Україні

Як показано в табл. 2, спостерігається зростання прибутку від інвестування активів недержавних пенсійних фондів (у 2010 році – 433 млн. грн., у 2011 році – 559,9 млн. грн., у 2012 році – 620,3 млн. грн.).

Важливу роль відіграють інвестори, які мають у своєму розпорядженні інвестиційні ресурси довготермінового використання, які є необхідними для стабільного зростання економіки країни.

Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів дозволяє створити ефективний механізм для:

- розвитку ринку цінних паперів;
- розподілу капіталу між галузями економіки;
- сприяння стабільності функціонування фондового ринку та виходу його на міжнародний рівень.

Переважними напрямками інвестування пенсійних активів є депозити в банках, облігації підприємств – резидентів України, а також цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (рис. 2).

Існують галузі, в які недержавні пенсійні фонди вкладають свої активи.

Структуру активів недержавних пенсійних фондів за галузями наведено на рис. 3.

Безперечно, що метою інвестування пенсійних активів є насамперед збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Це вимагає від управителів коштів вкладення пенсійних активів у найбільш безпечні види активів.

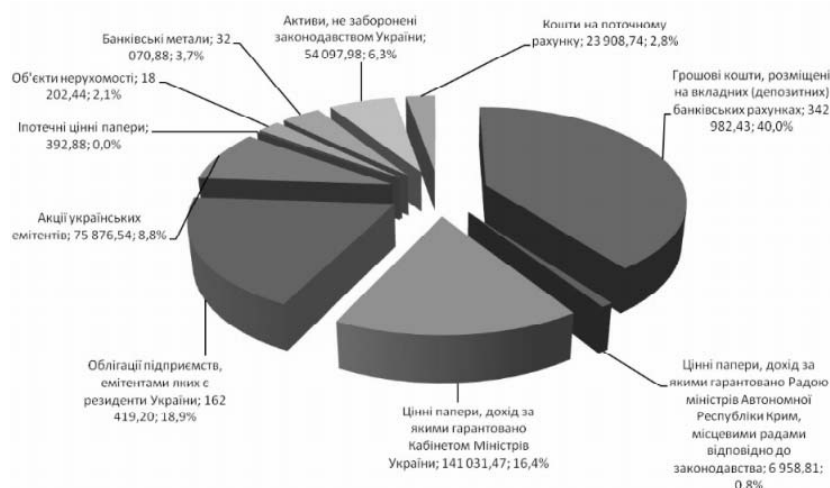

Рис. 2. Структура інвестованих пенсійних активів

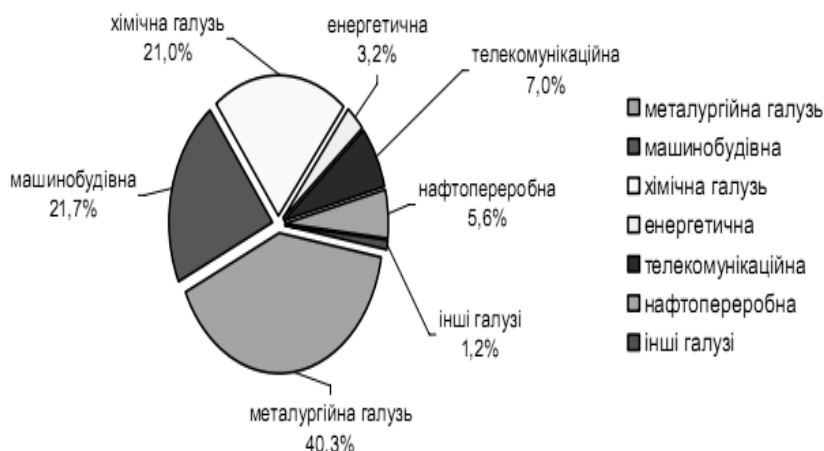

Рис. 3. Структура активів недержавних пенсійних фондів за галузями

Однак, розмір інвестиційного доходу в більшості фондів є недостатнім для забезпечення належної диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти. Крім того, такі основні інструменти вкладення пенсійних коштів, як державні цінні папери, цінні папери місцевих рад, не мають широкого попиту серед управляючих компаній у зв'язку з низьким рівнем доходності.

Проте незаперечним є факт, що ефективне функціонування недержавних пенсійних фондів дозволяє вирішити багато ключових проблем економічного та соціального характеру, основними з яких є: достатній рівень добробуту населення після виходу на пенсію, страховий захист, забезпечення значного розміру інвестиційних надходжень в економіку України.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що недержавні пенсійні фонди в Україні мають достатні темпи розвитку для подальшого їх функціонування. Однак в абсолютному вимірі рівень розвитку системи недержавних пенсійних фондів залишається на низькому рівні.

Розвиток недержавних пенсійних фондів має стати потужним імпульсом для активізації розвитку фондового ринку та наповнення його внутрішніми інвестиційними ресурсами. Але зростаючі доходи населення і вільні ресурси юридичних осіб значною мірою обминали стороною ринок спільного інвестування. Оскільки пенсійні фонди є значними клієнтами інвестиційних фондів, кошти, вкладені у недержавні пенсійні фонди, через фондовий ринок можуть бути перетворені на інвестиції. Активізація приватного пенсійного бізнесу можлива і за рахунок фізичних осіб. Проте поки що не спостерігається особливого інтересу до недержавних пенсійних фондів через високу недовіру населення до довготривалих внесків, а також низький рівень обізнаності з можливостями системи недержавного пенсійного забезпечення. До системи недержавного пенсійного забезпечення залучено лише незначну частину чисельності населення України. Можливість використання потенціалу недержавної пенсійної системи в інвестиційних цілях залежатиме від подальшого розвитку корпоративного недержавного пенсійного забезпечення, а також рекламної й роз'яснювальної роботи серед населення та компаній.

Слід наголосити, що створення ефективного механізму функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні вимагає реалізації наступних заходів. Необхідно:

- спланувати комплекс робіт щодо управління пенсійним фондом та його активами компанією-адміністратором;
- обґрунтувати вимоги до обсягів мінімального статутного та власного капіталу НПФ та зберігачів пенсійних активів;
- встановити мінімально допустиму рентабельність операцій з активами пенсійних фондів не нижче від рівня інфляції за звітний період;
- запровадити механізм відповідальності компаній з управління коштами пенсійних фондів за їх збереженням;

- забезпечити вільний доступ до інформації щодо обсягу нарахувань на персоніфікованих рахунках та руху цих коштів за першою вимогою, запровадження системи SMS-повідомлення про дані зміни на рахунках.

Від результатів роботи інститутів недержавного пенсійного забезпечення залежить успіх реалізації соціального та інвестиційного потенціалу пенсійної реформи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] : Закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Бачинська О. В. Роль НПФ в системі недержавного пенсійного забезпечення / О. В. Бачинська, О. М. Кравчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – С. 177-181.
3. Довгаль С. Пріоритет – гідне пенсійне забезпечення громадян / С. Довгаль // Вісник ПФУ. – 2012. – № 12 (126). – С. 4-6.
4. Інформація про стан і розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні у 2010-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/732.html>.
5. Коваленко Ю. М. Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів / Ю. М. Коваленко // Фінанси України. – 2004. – №8.
6. Лібанова Є. Ринок праці та соціальний захист : Навч. посібник із соціальної політики / Є. Лібанова, О. Палій. – К. : В-во Соломії Павличко «Основи», 2004.
7. Лондар С. Л. Перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні / С. Л. Лондар, Л. П. Лондар // Фінанси України. – 2011. – № 9. – С. 45-58.
8. Міщенко В. І. Недержавні пенсійні фонди в системі реформування пенсійної системи України / В. І. Міщенко, В. В. Гордієнко // Фінанси України. – 1997. – № 12.
9. Пташенко Л. О. Розвиток недержавного пенсійного забезпечення / Л. О. Пташенко // Збірник наукових праць Національного університету податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 367-369.
10. Фінансові послуги України: В 6 т. Т. 4 : Енциклопедичний довідник: Наукове видання. – К. : Укрбланковидав, 2001. – 754 с.

ROLE OF PRIVATE PENSION FUNDS IN THE RETIREMENT SYSTEM OF UKRAINE

B. Hnatkivskyi

Ivan Franko National University of Lviv

The author analyzes the function of private pension funds in the retirement system of Ukraine. Based on the analysis, some recommendations are made to improve the application of these funds in conditions of retirement reform.

Key words: retirement system, private pension funds, open, corporate and professional private pension funds, functions of private pension funds, assets of private pension funds.

РОЛЬ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ПЕНСИОННЫХ ФОНДОВ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Б. Гнатківський

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Проанализировано деятельность негосударственных пенсионных фондов в системе пенсионного обеспечения в Украине. Приведены некоторые рекомендации по улучшению функционирования этих фондов в условиях реформирования пенсионной системы.

Ключевые слова: система пенсионного обеспечения, негосударственное пенсионное обеспечение, открытые, корпоративные и профессиональные негосударственные пенсионные фонды, функции негосударственных пенсионных фондов, активы негосударственных пенсионных фондов.

УДК 336.22

ГАРМОНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ СПРОЩЕНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

І. Гончаренко

Черкаський державний технологічний університет

У статті проаналізовано процеси гармонізації механізму спрощеного оподаткування в Україні на шляху до євроінтеграції. Окреслено перспективні напрями державного управління з вдосконалення національної системи оподаткування з метою розробки оптимальної фіскальної політики, яка б забезпечила мінімізацію економічних ризиків та втрат підприємств.

Ключові слова: спрощена система оподаткування, єдиний податок, мале підприємництво, державне управління, оподаткування доходів.

На думку багатьох науковців, в сучасній економіці України доцільно розвивати напрям дослідження ефективності функціонування податкової системи як індикатора внутрішніх фіскальних дисбалансів. Дослідники концентрують свою увагу здебільшого на спрощену систему оподаткування суб'єктів малого підприємництва в контексті узгодження інтересів платників податків та держави.

Проблеми вдосконалення та реформування спрощеної системи оподаткування протягом останніх років розглянуто такими науковцями як Воронкова О.М., Гук І.В., Крисоватий А.І., Мараховська Т.М., Мицак Н.Т., Пелех С., Скоропад І.С. та іншими. У своїх наукових працях вчені не тільки констатують оподатковий європейський досвід, а й порівнюють його з вітчизняними реаліями.

Метою статті є дослідження доцільності існування в українській фінансовій системі спрощеної системи оподаткування шляхом сплати єдиного податку.

Гармонізація оподаткування передбачає узгодження ставок оподаткування, податкової бази і режиму стягнення податків. Перші спроби гармонізації оподаткування відбулися в країнах Європи й стосувалися непрямих податків, і успішно завершилися запровадженням ПДВ в 1968 р. Наступним кроком була програма гармонізації прямих податків, а саме податку на прибуток (1975 р.). Проголошення Україною курсу на європейську інтеграцію зумовило формування особливого підходу до реформування та гармонізації податкової системи, а саме спрощеної системи оподаткування, що має наблизити її до рівня розвитку стабільних країн Європи.

Єдиний податок – це найбільш розповсюджена система оподаткування у підприємств України. Більшість суб'єктів малого бізнесу розпочала свою діяльність після набуття чинності Указу Президента України від 03 липня 1998 року N 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності». Спрощена система оподаткування для суб'єктів малого бізнесу була запроваджена як альтернативна загальній системі в 1999 році. Її основною метою була активізація та легалізація підприємницької діяльності, підвищення рівня зайнятості населення. Завдяки своїй простоті та зрозумілості, мінімізації адміністрування, звільнення фонду оплати праці від нарахування внесків до фондів соціального страхування, ця система набула популярності серед підприємців і швидко поширилась. За роки свого існування в Україні спрощена система довела свою ефективність з погляду стимулювання ділової активності підприємців. За цей час частка малих та мікропідприємств у країні збільшилась з 4 % до 51 % від загальної кількості зареєстрованих підприємств, а частка ВВП, створена у малому бізнесі, – з 1 % до 20 %. [5]

З моменту прийняття 2 грудня 2010 р. Верховною Радою України основним нормативно-правовим актом, що регулює сферу оподаткування, стає Податковий Кодекс України. З метою створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу, новою системою передбачено:

- збільшення обсягів річного доходу, що дає право перебувати на спрощеній системі; прив'язку ставок єдиного податку до розміру мінімальної заробітної плати; встановлення з метою оподаткування 4 категорії платників;
- скасування надбавок, які застосовувалися до фіксованих ставок податку за кожного найманого працівника фізичної особи;
- скасування обмеження щодо віднесення до витрат платника податку на прибуток, витрат на придбання товарів (робіт, послуг) у фізичних осіб - платника єдиного податку;
- обмеження сфери застосування спрощеної системи оподаткування для окремих видів господарської діяльності;
- платники єдиного податку мають виконувати розрахунки за товарвиключно в грошовій готівковій або безготівковій формах, тощо.[10]

Внесеними змінами в 2011 році до Податкового кодексу України проведено диференціацію фізичних осіб – підприємців, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. Їх поділили на 3 групи, а для юридичних осіб створили окрему групу. В подальшому, було запроваджено ще дві групи для платників єдиного податку.

Слід зауважити, що спрощена система оподаткування є альтернативною. Суб'єкти оподаткування завжди мають можливість перейти на загальну систему. Для суб'єктів, які були зареєстровані платниками єдиного податку до прийняття нового Податкового кодексу України [1], на перехідний період до 2016 року запроваджується пільгове оподаткування прибутку за пільговою ставкою 0 % за умов дотримання чотирьох обов'язкових умов [1]:

- величина річного доходу (виручки) не перевищує 3 млн. грн.;
- середньооблікова кількість працівників – не більше 50 осіб;
- розмір нарахованої за календарний місяць заробітної плати (доходу) працівника, який перебуває з платником податку в трудових відносинах, становить не менше двох мінімальних заробітних плат;
- господарюючий суб'єкт не здійснює діяльність, яка не дає права на застосування пільги (усього 17 видів діяльності).

Слід відмітити, що платника єдиного податку не звільняють від сплати єдиного соціального внеску. При ввезенні товару на митну територію України, різні збори та податки сплачуються платниками єдиного податку на загальних підставах. Крім того, за несвоєчасну сплату фізичною особою – спрощенцем авансового внеску, на нього накладається штраф в розмірі 50% ставки податку.

Щоб дійти певного розуміння та гармонізації функціонування такої системи, доцільно розглянути міжнародну практику застосування спрощених режимів оподаткування малого підприємництва та необхідність її адаптації в Україні. Малі підприємства – це невід'ємна частина економіки більшості провідних країн світу. Держави підтримують малий бізнес створюючи і приймаючи нормативно – правові акти, які дають йому змогу ефективно розвиватися. При спрощеному податковому режимі застосовується спрощена форма звітності - малі та середні підприємства подають до податкових органів основні дані про свій баланс, основні фонди, розмір інвестицій та фінансові результати діяльності. Підприємства, що надають послуги, можуть зменшити свій оподатковуваний дохід, якщо пройдуть перевірку в офіційного аудитора.

В кожній країні процес визначення суб'єктів малого підприємництва різниться. У Польщі до малого бізнесу відносять підприємства із чисельністю працівників менше 50 осіб. В Італії підприємства з кількістю працівників від 1 до 19 – зараховуються до найменших, а від 20 до 29 – до малих. В Угорщині крім кількості працівників враховують сферу діяльності, у Франції – сферу діяльності і величину середньорічного обороту, у Чехії виручка за останній фінансовий рік.

Буде доцільно розглянути особливості оподаткування суб'єктів малого підприємництва в провідних країнах світу, яка наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії переходу на спрощену систему оподаткування малих підприємств у різних країнах світу

Критерії	Росія		Франція	Великобританія
Валовий дохід	15 млн.руб.* коеф. дефлятор (у 2011р. 45 млн. руб. 1,2 млн.дол)		10,5 млн. дол.	20 млн. дол.
Чисельність працівників	100		50	100
Ставка податку	6%	15%	15%	21%
База оподаткування	Дохід	Прибуток	Прибуток	Прибуток
Інші умови	Не можуть перейти на спрощену систему: страхові компанії, банки, довірчі товариства, суб'єкти підприємництва, що здійснюють діяльність з обміну валют, торгівлю лікєро-горілчаними та тютюновими виробами, паливо-мастильними матеріалами		75% власності належить приватним особам	Оподаткований прибуток менший ніж 300 тис. фунтів стерлінгів

Як бачимо з таблиці 1 в різних країнах система оподаткування малих підприємств відрізняється починаючи від чисельності працівників закінчуючи ставками податку. Що стосується Великобританії, то згідно законодавства, якщо річний дохід підприємства становить не менше 15 тисяч фунтів стерлінгів, то воно зобов'язане лише заповнити просту податкову декларацію без приведення докладних про свою діяльність або активах/зобов'язаннях. Крім того, якщо сумарні зобов'язання підприємства за рік становлять менше 500 фунтів стерлінгів, то воно не платить по рахункам за наступний рік та звільнене від авансових платежів. Тобто, підприємству необхідно сплачувати лише те, що з нього вимагається на дату закриття балансу, - це сприяє збільшенню оборотних коштів.

У Франції застосовують спеціальні податкові режими для малих та середніх підприємств, залежно від величини їхнього обороту. Такі підприємства не подають декларації про податок на додану вартість, проте виплачують прибутковий податок, який забезпечує близько 1/5 доходів державного бюджету. Також при спрощеному податковому режимі застосовується спрощена система звітності – до податкових органів подаються лише дані про свій баланс, основні фонди, розмір інвестицій та фінансові результати діяльності[28].

В Іспанії немає чітко законодавчого визначення поняття малого підприємництва. Низка європейських країн, зокрема Німеччина, також не має власних визначень малих підприємств та послугується загальними підходами Європейського Союзу, згідно з яким малими визнаються підприємства з чисельністю працюючих до 50 осіб та річним оборотом до 10 млн. євро [4].

У США за умови обороту до 50 тис. дол. Ставка податку становить 7500 дол., тобто в межах від 15% обороту і 25% від суми, що перевищує 50 тис, у Російській Федерації – 6% обороту. Водночас у цих країнах вимоги щодо граничних обсягів доходу та кількості працівників є набагато «лояльнішими», аніж в Україні, зокрема, гранична чисельність працівників малих підприємств у США та Росії – 100 осіб, тоді як в Україні – 50 для юридичних осіб та 20 для фізичних осіб – підприємців.

Звичайно, система оподаткування в різних країнах світу відрізняється одна від одної за структурою, податковими ставками, методами стягнення податків. Для більшості провідних країн світу характерним є помірне оподаткування, адже воно забезпечує як стимул до господарської діяльності, так і стабільне надходження податкових платежів до бюджету.

Комплексно сформувавши та ефективно реалізувавши державні програми щодо вирішення найважливіших проблем оподаткування малого бізнесу можливе за рахунок здійснення, в межах реформ, зокрема: поступового зниження податкового навантаження на середній та малий бізнес, забезпечення справедливості в оподаткуванні, зміни пропорцій в оподаткуванні факторів виробництва і споживання, врегулювання проблем застосування спеціальних режимів оподаткування з вимогами ЄС.

Державне податкове стимулювання малого бізнесу набуло неабиякого поширення усвіті завдяки здатності розширення сектору малих підприємств позитивно впливати на вирішення проблеми зайнятості. Причому різноманітні пільгові режими оподаткування цієї категорії суб'єктів господарювання є невід'ємною складовою сучасних податкових систем навіть у країнах із розвинутою ринковою

економікою. В Україні також було запроваджено спрощені технології оподаткування малого бізнесу. Висновки очевидні – реформування пільгового оподаткування суб'єктів малого підприємництва необхідно проводити на засадах створення сприятливих умов не для ухилення від сплати податків, а для ефективного ведення господарської діяльності.

Констатуючи вищевказане, на сьогодні, спрощена система оподаткування не має в Україні ефективнішої альтернативи, тому, на наш погляд, залишиться актуальною протягом найближчого десятиріччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР) № 13-14, № 15-16, № 17. – 2011. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
2. Директива Ради 69/169/ЄЕС від 28.05.1969 р., № 69/169/ЄЕС: Про гармонізацію положень, встановлених законами, постановами або адміністративними заходами, стосовно звільнення від податку з обороту та акцизного збору з імпорту в міжнародних подорожах.
3. Директива Ради 69/335/ЄЕС від 17.07.1969 № 69/335/ЄЕС: Про непрямі податки на мобілізацію капіталу.
4. Захаров А.С. Налоговое право ЕС: актуальные проблемы функционирования единой системы / А.С. Захаров. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 672 с.
5. Муравйов В.І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). – К. : Академ-Прес, 2011. – С. 266.
6. Покотаєва О.В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейського Союзу: науково-практичний журнал / Європейські перспективи. – К. – № 2 ч. 1. – 2011. – 203 с.
7. Проект Стратегії реформування податкової системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ambu.org.ua/print/971>.
8. Перша Директива Ради 67/227/ЄЕС «Щодо гармонізації законодавства держав-членів стосовно податків з обороту» від 11.04.1967 р., № 67/227/ЄЕС.
9. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс] : Угоду ратифіковано Законом України від 10 листопада 1994 р., № 237/94-ВР (237/94-ВР).
10. Яценко К. Деякі питання гармонізації законодавства України із законодавством ЄС про непрямі оподаткування // Підприємство, господарство і право. Науково-практичний господарсько-правовий журнал. Вип. 4, 2012. – С. 81-92.

HARMONIZATION OF MECHANISM OF THE SIMPLIFIED TAXATION IN CONTEXT OF EUROPEAN EXPERIENCE

I. Honcharenko

State technological university of Cherkasy

The article analyzes the processes of harmonization mechanism simplified taxation in Ukraine on the path to European integration. Outlines the promising directions of public administration with the improvement of the national system of taxation in order to develop an optimal fiscal policy, which would have ensured the minimization of economic risks and losses of entrepreneurs.

Key words: simplified tax system, the flat tax, small business, public administration, taxation revenue.

ГАРМОНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМА УПРОЩЕНОГО НАЛОГООБЛОЖЕННЯ В КОНТЕКСТЕ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОПЫТА

И. Гончаренко

Черкасский государственный технологический университет

В статье проанализированы процессы согласования механизма упрощенного налогообложения в Украине на пути к европейской интеграции. Описаны перспективные направления государственного управления с улучшением национальной системы налогообложения для разработки оптимальной налоговой политики, которая позволила бы обеспечить минимизацию экономических рисков и потерь предпринимателей.

Ключевые слова: упрощенная система налогообложения, единый налог, малый бизнес, государственное управление, налогообложение доходов.

УДК 336.64

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

О. Гордей

Національний університет державної податкової служби України

У статті розглядаються основні зовнішні та внутрішні перешкоди фінансового розвитку підприємств в Україні. Визначено взаємозв'язок факторів сукупної пропозиції робочої сили та фінансових витрат виробництва. Охарактеризовано залежність фінансового розвитку підприємств під час кризових коливань в економіці. Визначено основні чинники низької фінансової результативності підприємств: переважання в окремих регіонах нерентабельних підприємств депресивних секторів економіки, дезадаптації населення до нових кризових умов, збільшення кількості легальних і нелегальних трудових іммігрантів. Виділено основні завдання щодо ефективного використання трудових ресурсів підприємств в процесі забезпечення їх фінансового розвитку.

Ключові слова: підприємство, фінансовий розвиток, трудові ресурси, фінансові витрати, кризові коливання

Для України проблема фінансового розвитку підприємств існувала ще в радянські часи. Але у зазначений період серед основних причин переважали загальні, або системні. Відносна повна зайнятість працездатного населення, безкоштовна система освіти і охорони здоров'я нівелювала глибину соціальної диференціації суспільства, оскільки заможні верстви населення виокремити було досить складно. У результаті переходу до ринкової економіки проблеми фінансового розвитку підприємств актуалізувалися. Розгляду деяких окремих аспектів особливостей та необхідності фінансового розвитку підприємств присвячені роботи відомих вчених економістів: І. Бланка, Дж. Деардена, Р. Каплана, К. Мерчанта, Д. Нортон, П. Орлова [1-5] та інших. Однак визначення комплексних заходів щодо забезпечення можливостей ефективного фінансового розвитку шляхом нівелювання основних проблем та протиріч приділяється незначна увага.

Основна мета статті – це запропонування комплексу взаємозалежних заходів як на макро-, так і на мікрорівні, які призведуть до стабілізації фінансового стану підприємств у мінливому ринковому середовищі та подальшого їх розвитку, за рахунок забезпеченості якісними трудовими ресурсами. Відповідно до виділеної мети необхідно вирішити наступні завдання: визначити основні причини, що впливають на рівень фінансового розвитку підприємств; виокремити взаємозв'язок факторів сукупної пропозиції робочої сили та фінансових витрат виробництва; запропонувати шляхи забезпечення фінансового розвитку підприємств. Теоретичну основу статті становлять фундаментальні класичні і сучасні праці вітчизняних та зарубіжних учених. Застосовано історичний метод, метод індукції та дедукції (у процесі вивчення етапів формування теоретичних підходів щодо процесів фінансового розвитку підприємств), дослідження нерівномірності просторового розвитку (у процесі виявлення нерівномірності фінансового забезпечення підприємств), метод узагальнення тощо.

Визначальними фінансово-економічними негараздами, які безпосередньо впливають на зменшення фінансового розвитку підприємств, є залишкова депресія виробничої та бюджетної сфери у післякризовий період, присутність вагомого тіньового сектору, офіційна збитковість майже половини вітчизняних підприємств, незавершена структурна трансформація виробництва тощо. Під час кризи загострюється прояв основних причин неможливості фінансового розвитку підприємств: фінансової, соціальної і природної. Збільшується відсоток непрацездатного населення, населення з високим рівнем очікувань відносно держави та слабкими позиціями на ринку праці. Особливо слід виділити

процес маргіналізації населення, збільшення кількості мігрантів із сільської місцевості в міста, що дезадаптувалися до нових кризових умов, легальних і нелегальних іммігрантів, які поповнюють групу безробітних. Різко негативно виявляється дія чинників регіональної нерівності.

Основний чинник диференціації регіонів в Україні – галузева структура, що склалася, переважання в окремих регіонах нерентабельних підприємств депресивних секторів економіки. Регіони України розділилися на два типи: «відкриті», пов'язані зі світовою економікою, сировинні регіони експортної орієнтації та найбільші міста, і «закриті» регіони внутрішньої економіки із спеціалізацією на машинобудуванні, галузях АПК, легкій і харчовій промисловості. Відповідно збільшилася і міжрегіональна диференціація оплати праці.

У процесі дослідження еволюції основних причин, які впливають на рівень фінансового розвитку підприємств в Україні можемо виділити наступні:

1. Прорахунки в фінансовій політиці держави на перехідному етапі реформування економіки на початку 90-х років минулого століття зумовили господарську і структурну кризу, яка певним чином була обумовлена успадкованою від СРСР застарілою структурою планової економіки з технічно відсталими підприємствами, низькою продуктивністю праці, надмірно високими нормами витрат матеріалів, енергії та людських ресурсів у процесі виробництва товарів та необґрунтованими ставками податків. Відсутність чіткої програми фінансово-економічного реформування, ідеологія і практика «шокової терапії» призвели до безсистемного демонтажу фінансової системи, швидкому руйнуванню існуючих економічних і соціальних відносин. Трансформаційні процеси мали некерований характер, не супроводжувались діяльністю з формування нових ефективних фінансових інститутів і механізмів, що відповідали вимогам ринкових відносин.

2. Непослідовна реалізація стратегії перехідного періоду призвела до різкого зниження дохідності підприємств, суттєво вплинула на поглиблення соціальної диференціації суспільства. На початку переходу до ринкової економіки були проведені реформи роздрібних цін, їх лібералізація, у результаті чого зменшилася купівельна спроможність споживачів, які отримували заробітну плату як основне джерело доходів. Інфляція, яка розглядається багатьма економістами як «податок на бідних» [6], набула небачених масштабів. За період з 1993 року інфляція в Україні становила 10256 % [7].

Заходи, що здійснювалися, не забезпечували підтримку не тільки купівельної спроможності грошових ресурсів населення, але й невідповідність зростання цін і заробітної плати стала одним з основних чинників зростання фінансової дестабілізації підприємств. Крім того, стрімкий спад виробництва, який був наслідком державної фінансової політики, що проводилася, в умовах фізичного і морального зносу всієї виробничої бази країни супроводжувався розривом господарських зв'язків, зупинкою і закриттям підприємств. Порушення циклу виробництва призвело до найгострішої кризи, швидкого виснаження ресурсів. Причому типові помилки були повторені і під час фінансової кризи 1998–1999 років, і частково у 2008–2010 роках.

3. Ліквідація робочих місць унаслідок тривалого спаду промислового і сільськогосподарського виробництва (під час фінансових криз) і, як наслідок, різке збільшення рівня безробіття. Враховуючи, що бідність серед безробітних у 1,5–2 рази вища, ніж у середньому в суспільстві. Процеси, пов'язані з україною незадовільною ситуацією на ринку праці, низькою якістю робочих місць, є домінуючими серед причин незадовільних фінансових результатів.

4. Важливе місце в групі фінансових причин займають помилки і порушення при проведенні приватизації та реприватизації, які були особливо широко розповсюджені в Україні. Це, на нашу думку, є неприпустимим у ринкових умовах господарювання та негативним у процесі заохочення інвесторів. У результаті проведення приватизації на неконкурентній основі значна частина національного багатства, а отже, і джерела майбутніх доходів опинилися в руках україно вузького прошарку суспільства. Майнова нерівність є основною причиною соціальної диференціації населення.

Підприємство повинно забезпечувати привабливість робочих місць, які пропонуються, тому немає необхідності постійно підтримувати відповідність заробітної плати її працівників рівню поточної зарплати на ринку праці, оскільки на ринку товарів і послуг сукупна пропозиція відображає витрати виробництва, серед яких найбільш важливими є витрати на оплату праці (таблиця 1).

Під поточною середньою заробітною платою ми розуміємо оплату праці в попередньому періоді, скориговану на стан ринку праці. При відносно високому попиті на працю заробітна плата матиме тенденцію до зростання, і навпаки – до зниження при низькому попиті на працю. Подібну реакцію оплати праці на стан ринку праці називають циклічним компонентом заробітної плати, оскільки вона відображає вплив економічного циклу. Цю залежність необхідно враховувати при аналізі стану потенціалу підприємства. Так, вплив циклу у будь-який момент достатньо великий, щоб встановити повну зайнятість.

Таблиця 1

Взаємозв'язок факторів сукупної пропозиції робочої сили та фінансових витрат виробництва*

Показники	Часові періоди		
	Короткостроковий (3 місяці)	Середньостроковий (1 рік)	Довгостроковий (> 1 року)
Оплата праці	відносно стабільна	реагує на безробіття	врівноважує ринок праці
Тривалість робочого часу, година	визначається тільки попитом	комбінування понаднормових робіт зі збільшенням числа зайнятих	звичайна
Зайнятість	значною мірою стабільна	змінюється	залежить від попиту і пропозиції

* Побудовано автором.

При зниженні сукупного попиту заробітна плата й ціни миттєво зменшуються і відновлюється попередній рівень зайнятості, і, навпаки, при зростанні попиту заробітна плата підвищується настільки, що піднімає витрати і ціни, у результаті усувається надлишок попиту на ринку праці, а сукупний попит на продукцію знову знижується до попереднього рівня зайнятості. При досягнутому рівні заробітної плати підприємства встановлюють ціни, виходячи з питомих витрат на оплату праці працюючим і надбавки, що відшкодовують капітальні витрати.

Наведений вище аналіз засвідчив процес повільного пристосування підприємств до кризових потрясінь, що є одним з принципових питань ринкової економіки й основним аргументом на користь проведення державної соціальної політики, покликаної прискорити процес формування підприємництва в Україні. Активна грошова і фіскальна політика, які впливають на попит в економіці, можуть допомогти досягненню цього стану. Проте недосконалість ринкової системи України, непрацюючий ринковий механізм у напрямі ефективного перерозподілу фінансових ресурсів на ринку праці через відсутність конкуренції як рушійної сили і можливості перерозподілу капіталу стримують процес фінансового розвитку підприємств в Україні.

З точки зору необхідності нарощування якості трудових ресурсів підприємства необхідно звернути увагу на технології у сфері освіти. Вони включають комплекс заходів, направлених на удосконалення системи загальної і середньої професійної освіти, основними з яких стають орієнтація на підготовку висококваліфікованих робочих кадрів, забезпечення умов для здобування професійної освіти молоддю з подальшим працевлаштуванням. Необхідна чітка координація діяльності освітніх установ, орієнтованих на підготовку фахівців, необхідних на ринку праці. Важливо звернути увагу на можливість фінансування професійного навчання таких категорій населення як молоді, інвалідів тощо. Процесу перепідготовки кадрів повинен передувати наскрізний аналіз безробітних або частково зайнятих – тобто працюючих громадян на постійному місці роботи не з повною зайнятістю і відсутністю додаткових джерел матеріального забезпечення. Враховуючи неоднакову ступінь готовності різних груп населення до перепідготовки, слід розробити концепцію стимулювання перепідготовки кадрів, які потребують працевлаштування. Працюючим у сфері освіти необхідно розробити програму безперервної освіти, яка включає можливості професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, з подальшою перспективою професійного зростання.

Враховуючи зміни у відносинах власності, максимальне використання такої складової потенціалу підприємства як трудові ресурси припускає становлення і всебічний розвиток соціального партнер-

ства. Воно означає, що кожен суб'єкт господарювання (держава, профспілки, працівники, громадські організації і об'єднання), а не тільки держава, прагнуть створити умови для забезпечення нормального відтворення фізичних і духовних сил працівника, його розвиток. Очевидно, принцип соціального партнерства не спрацьовує автоматично. У реальному житті воно досягається на базі вирішення протиріч між працедавцем і працівниками, державою і працедавцями з приводу оплати праці, податкових відрахувань, забезпечення умов праці, режиму відпочинку, роботи, задоволення потреб населення. Угоди з цих питань досягаються не просто за рахунок підсилення значимості соціального партнерства при забезпеченні соціальної підтримки населення. Організаційними формами, що закріплюють соціальне партнерство, є генеральні, галузеві, трудові угоди, колективні договори. В них передбачається широкий набір заходів соціальної підтримки і захисту працездатного населення з урахуванням специфіки та можливостей підприємств, регіону, галузі.

Таким чином, у процесі стимулювання становлення класу підприємців як ключової складової трудового потенціалу підприємства необхідно передбачити подолання негативних умов і чинників. Це негативні чинники, які впливають на всі основні сфери життєдіяльності: у соціально-економічній сфері (відсутність процесу відтворення людини, зменшення рівня життя тощо); у сфері виробництва (застаріла матеріально-технічна база й ін.); у сфері розподілу (деформація системи оплати праці, підірив трудових стимулів, анархічність формування доходів населення та ін.).

Виходячи з цього, система формування прибуткових підприємств повинна включати наступні напрями підвищення якості трудових ресурсів шляхом забезпечення:

- 1) мотивації та стимулювання праці;
- 2) самореалізації й інноваційного розвитку;
- 3) соціального захисту і соціального партнерства.

Перший напрям містить технології регулювання оплати праці, створення і збереження робочих місць; адаптації індивідів, що опинилися незайнятими, тобто створення умов для мінімізації рівня бідності. Цей напрям припускає підвищення реальної ціни робочої сили, активізації мотивів і стимулів до праці та підприємницької активності, відновлення в сучасних умовах зв'язку доходів із зростанням продуктивності праці і результативності підприємницької діяльності. Він також передбачає забезпечення сприятливих умов для підприємницької ініціативи, направленої на створення нових робочих місць, виробництво якісних і недорогих товарів.

Другий напрям ставить за мету: створення можливостей для самореалізації, підвищення рівня та якості освіти, доступність освіти, гарантовані можливості працевлаштування; перепідготовка безробітних, що мають професії, не затребувані на ринку; розвиток післявузівської освіти і внутрішньофірмової підготовки тощо. Ці технології припускають забезпечення умов для того, щоб кожним людиною могла б мати не тільки знайти гідну роботу й задовільний заробіток, але і можливість підвищенні кваліфікації та професійного зростання.

Погоджувальні методи є, на нашу думку, одними із перспективних у ринковій економіці, на основі яких ґрунтується система регулювання оплати праці в Україні (укладання трудових договорів та контрактів). До економічних методів відносять визначення мінімальної оплати праці працівників бюджетної сфери, працівників державних підприємств і державних службовців, систему податкових пільг. Мінімальна заробітна плата є соціальною нормою і найнижчим порогом вартості робочої сили, обчислюється в грошовій формі з розрахунку на місяць, встановлюється Законом України і забезпечується на всій території країни. Критерії рівня мінімальної заробітної плати визначаються в Конвенції Міжнародної організації праці № 131 від 1971 р. з урахуванням потреб працівника і його сім'ї, а також загального рівня заробітної плати та соціальних виплат у країні, чинників економічного характеру (рівень і темпи зростання національного доходу, рівень зайнятості тощо). Дана Конвенція ратифікована Україною 19.10.2005 року [8].

Виходячи з цих напрямів виділимо основні завдання щодо розвитку та ефективного використання трудових ресурсів підприємства в процесі фінансового розвитку, а саме:

- введення державних професійних стандартів, відповідно до міжнародних вимог створення системи сертифікації та атестації працівників;
- координація національної та регіональних програм розвитку людських ресурсів, підготовки і перепідготовки кадрів;

- організація системи професійної орієнтації населення і в першу чергу молоді, планування трудової кар'єри;
- формування та забезпечення системи державного замовлення на підготовку кадрів для інноваційних сфер діяльності;
- мобілізація фінансових ресурсів підприємств і роботодавців шляхом встановлення нормативів фінансових витрат на зростання професійної кваліфікації працівників та порядку їх використання, пільгового оподаткування коштів, що направляються на перепідготовку кадрів у процесі інноваційної перебудови виробництва або вимушеного скорочення робочих місць;
- більш широке залучення коштів населення і працівників шляхом впровадження кредитування освітніх послуг;
- фінансове забезпечення професійної підготовки кадрів для реалізації нових інноваційних програм з позабюджетних джерел і бюджетів усіх рівнів;
- оптимальне поєднання державних і недержавних освітніх структур з внутрішньофірмовими системами підвищення кваліфікації персоналу в межах реалізації регіональних програм розвитку людських ресурсів і підвищення рівня життя населення;
- у сфері додаткової освіти необхідні забезпечення збереження, розвиток існуючої мережі державних та недержавних установ додаткової освіти населення, визначення попиту на послуги установ додаткової освіти;
- формування замовлень роботодавцям, виходячи із попиту на ринку праці, тощо.

Відповідно процесу фінансового розвитку підприємств притаманні й соціальні функції, а саме: дотримання прав і свобод працюючих верств населення, що визнані та закріплені конституційно в Україні; забезпечення необхідних передумов для відтворення матеріально забезпечених, освічених, здорових поколінь; фінансове забезпечення потреб найменш захищених верств населення.

У цілому, відсутність або повільний фінансовий розвиток підприємств пов'язані з апатичною адаптацією національної економіки до ринкових умов, з низькою продуктивністю праці і слабкою його організацією, з невисокими конкурентними позиціями вітчизняного виробництва, неготовністю включення країни у світові господарські відносини і глобальний товарний ринок – більшість підприємств поки що неконкурентоспроможні на міжнародних ринках. Саме використання якісних трудових ресурсів підвищить фінансову результативність підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бланк И. А.* Управление использованием капитала [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника – Центр : Эльга, 2000. – 656 с.
2. *Merchant A.* Kenneth Control in business organizations / Kenneth A. Merchant // Boston : Pitman.– 1985. – xii, 161 p. : ill.
3. *Dearden J.* Measuring profit center managers / J. Dearden // Harvard Business Review. – September/October 1987. – Vol. 65. – P. 84–88.
4. *Kaplan R. S., Norton D. P.* The Strategy-Focused Organization: How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Environment / R. S. Kaplan, D. P. Norton // Boston (Ma., USA): Harvard Business School Press, 2001.
5. *Орлов П. А.* Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: Монографія / П. А. Орлов, Ю. Б. Иванов, О. Ю. Иванова // ХНЕУ. – Х.:ІНЖЕК, 2008. – 352 с.
6. *Хэзлит Г.* Типичные ошибки государственного регулирования экономики / Г. Хэзлит ; [пер. с англ.] – М.: Серебряные нити, 2000. – Глава XXIII. – 160 с.
7. Офіційна Інтернет-сторінка Державної служби статистики [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Конвенція Міжнародної організації праці № 131 від 1971 р. [Електронний ресурс] / Офіційна Інтернет-сторінка Міністерства праці і соціальних відносин – Режим доступу: www.mlsp.gov.ua.

SOME ASPECTS OF FINANCIAL DEVELOPMENT COMPANIES IN UKRAINE

O. Hordei

National STS university of Ukraine

The main external and internal obstacles financial development companies in Ukraine were discuss in the article. Relationship factors aggregate supply of labor and financial costs of production was due. Financial dependence of the development of enterprises in crisis fluctuations in the economy has been characterize. Main factors of low financial performance of enterprises were identify. Among them, the prevalence in certain regions of unprofitable enterprises depressed sectors of the economy, population disparity to the new crisis conditions, increasing the number of legal and illegal labor immigrants were highlight. The main tasks for the effective use of labor resources in the enterprises to ensure their financial development were identify.

Key word: enterprise, financial development, workforce, financial expenses, fluctuations in crisis.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

О. Гордей

Национальный университет государственной налоговой службы Украины

В статье рассматриваются основные внешние и внутренние препятствия финансового развития предприятий в Украине. Обусловлена взаимосвязь факторов совокупного предложения рабочей силы и финансовых издержек производства. Охарактеризована зависимость финансового развития предприятий при кризисных колебаниях в экономике. Определены основные факторы низкой финансовой результативности предприятий: преобладание в отдельных регионах нерентабельных предприятий депрессивных секторов экономики, дезадаптация населения к новым кризисным условиям, увеличение количества легальных и нелегальных трудовых иммигрантов. Выделены основные задачи по эффективному использованию трудовых ресурсов предприятий в процессе обеспечения их финансового развития.

Ключевые слова: предприятие, финансовое развитие, трудовые ресурсы, финансовые расходы, кризисные колебания.

УДК 336.143.01

ЕВОЛЮЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У 1991-2013 РР. ТА ЇЇ ЗАВДАННЯ НА СТРАТЕГІЧНУ ПЕРСПЕКТИВУ

І. Горобець

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено основні напрями бюджетної політики в Україні у період 1991-2013 роках. Наведено аналітичні підгрунття ефективності реалізації бюджетної політики за аналізований період. Обґрунтовано основні завдання бюджетної політики на стратегічну перспективу.

Ключові слова: державний бюджет, бюджетна система, бюджетна політика, бюджетна стратегія, державні видатки.

Зміна політичних орієнтирів українського уряду на коротко- та довгострокову перспективу постійно коригуються або й зазнають радикальних змін в міру тих чи інших обставин, що суттєво впливають в тому числі й на орієнтацію бюджетної політики українського Уряду. Однак, проаналізувавши ці зміни у достатньо довгому періоді, спостерігаються особливості деяких періодів, що дозволяє їх виокремити у конкретні етапи бюджетної політики України, кожен із яких має свої характерні риси, що у результаті свідчать про стабільність чи нестабільність бюджетної політики та її характер.

Обумовлену проблематику досліджувало багато вчених-науковців на різних етапах визначення пріоритетів та безпосередньо реалізації бюджетної політики. Зокрема до таких вчених відносимо Г. В. Возняк [2], Л.В. Лисяк [3], Г.С. Лопушняк [4], В. Макогон [5], автори М.Ю. Мироненко та Д.В. Київська [6], а також колеґія авторів О.О. Молдован, С.О. Білої, О.В. Шевченко, М.О. Кушніра, Т.А. Тищука, Н.С. Медведкова та Я. А. Жаліла [8].

Дана проблематика обумовлює потребу визначення мети, завдань на методів дослідження. Так, метою виступає необхідність дослідження бюджетної політики та здійснення її періодизації в рамках виокремлення особливостей її реалізації у періоді 1991-2013 років та дослідження конкретних її завдань на перспективу.

Реалізація поставленої мети базується на наступних завданнях:

- 1) виокремлення та обґрунтування вибору етапів періодизації бюджетної політики;
- 2) виокремлення напрямів та особливостей реалізації бюджетної політики за аналізований період 1991-2013 рр. в розрізі виокремлених етапів та на підставі інформаційно-теоретичного забезпечення та аналітичного підґрунття;
- 3) обґрунтування напрямів бюджетної політики на стратегічну перспективу.

У ході дослідження наукової статті було використано наступні методи дослідження, а саме: системний та структурний методи; методи аналізу та синтезу, а також статистичний та метод порівнянь.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти з питань формування і реалізації бюджетної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державного казначейства України, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених, що стосуються теми наукової статті.

З метою підвищення ефективності проведення бюджетної політики щороку необхідні зміни у стратегії її реалізації. І саме цю зміну стратегічних пріоритетів бюджетної політики Уряду найчіткіше можна спостерігати через призму зміни відповідних статей державних видатків.

Протягом аналізованого періоду з 1991 по 2013 роки, вважаємо за доцільно розглянути еволюцію бюджетної політики через призму чотирьох особливих етапів, а саме:

- 1) 1991-2001 рр., реалізація бюджетної політики через призму економічних та соціальних перетворень;
- 2) 2002-2007 рр., етап, пов'язаний із суттєвою невідповідністю бюджетної політики та її кон'юнктурного характеру;
- 3) 2008-2010 рр., як особливий етап бюджетної політики у період кризових явищ в економіці України;
- 4) 2011-2013 рр. як представлення бюджетної політики через призму позитивних зрушень у напрямі стабілізації Урядом України ситуації після кризових тенденції попереднього етапу.

Пропоную розглянути кожен із вище перелічених етапів.

Так, *перший етап (1991-2001 рр.)* реалізації бюджетної політики характеризують головні підсумки соціально-економічних перетворень (табл. 1)

Таблиця 1

Визначальні риси реалізації бюджетної політики у період 1991-2001 рр. [11]

№ п/п	Зміст
1	Відбулася докорінна зміна соціально-економічних відносин, утвердженням принципово нової економіки, так як буквально з нульової позначки сформовано зокрема її визначальний атрибут – бюджетну політику, яка у сукупності з іншими системами визначає економічну інфраструктуру незалежності України. За ці роки демонтовано основні підвалини адміністративно-командної системи економічних відносин.
2	Кардинальні зміни відбулися на селі, де активно реалізовувалися завдання розпочатої у 1994 р. земельної реформи. За час її проведення 6,4 млн. селян безоплатно одержали у власність 26,5 млн. га сільськогосподарських угідь. Ще 6,2 млн. га земель передано в приватну власність для ведення фермерських, особистих підсобних та присадибних господарств.
3	Здійснено важливі заходи в лібералізації господарських зв'язків, наслідком яких стало подолання хронічного дефіциту товарів та нескінченних черг. Змінився характер поведінки суб'єктів господарювання, які щодалі більше орієнтуються на платоспроможний попит, кон'юнктуру ринку та максимізацію прибутку.
4	За роки кризи (1990-1999 рр.) обсяги ВВП скоротилися на 59,2%, промислової продукції - на 48,9, сільськогосподарської на 51,5%. Реальна заробітна плата зменшилася в 3,82 рази. Найвідчутніші втрати припали на стартовий етап перехідного періоду - 1991-1994 рр. За цей час обсяг ВВП зменшився на 45,6%, промислового виробництва - на 40,4, сільськогосподарського - на 32,5%. Були повністю розбалансовані грошова та фінансова системи. Особливо болісними виявилися наслідки найвищої у світі гіперінфляції, яка в 1993 р. досягла 102,56%. Дефіцит державного бюджету покривався грошовою емісією НБУ.

Необхідно відзначити, що підсумком першого етапу стало допущення прорахунків, через котрі становлення ринкових відносин супроводжувалося глибокими деформаційними процесами. Набули поширення нецивілізовані форми нагромадження капіталу, істотні суперечності в практиці приватизації, зростали рівень тінізації економіки, корупції та економічної злочинності, обсяги позабанківського грошового обігу. Найбільш небезпечним стало зміцнення позицій олігархічного капіталу, його зрощування з державною бюрократією, тенденції підпорядкування економіки та держави загалом корпоративним інтересам.

Другий етап (2002-2007 рр.) реалізації бюджетної політики представлений науковцем Лисяк Л. [3] та свідчить про те, що найбільшу питому вагу у загальній структурі видатків, ділячи перші п'ять місць, займають видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, економічну діяльність, освіту, охорону здоров'я, загальнодержавні функції. У другій п'ятірці – громадський порядок, безпека та судова влада; державне управління, оборона; обслуговування державного боргу (крім 2005–2006 рр.), житлово-комунальне господарство (останні три роки на дев'ятому місці після одинадцятого та десятого впродовж 2001–2004 рр.). Найменша питома вага видатків припадає на науку (фундаментальні дослідження), духовний і фізичний розвиток (стабільно десяте-одинадцяте місце), охорону навколишнього природного середовища (дванадцяте-тринадцяте місця) (див. табл. 2). Таким чином, пріоритети бюджетної політики за структурою видатків з 2001 р. не залишаються незмінними. Переорієнтація пріоритетів здійснюється між видатками на економічну діяльність і видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення [3, с. 359-360; 9]

Структурні зрушення у видатках зведеного бюджету у 2001–2007 рр. свідчать про суттєву нестабільність бюджетної політики та її кон'юнктурний характер.

Таблиця 2

Структурні зрушення у видатках зведеного бюджету України у 2001–2007 рр., зміни до попереднього року, %
[3, с. 360; 9; 10]

Показники	Роки					
	2002/2001	2003/2002	2004/2003	2005/2004	2006/2005	2007/2006
Видатки, всього	100	100	100	100	100	100
У тому числі:						
Загальнодержавні функції, з них:	- 2,60	- 1,04	- 1,20	- 1,10	0,40	- 0,60
- державне управління	0,05	0,05	- 0,50	0,10	0,40	- 0,40
- фундаментальні дослідження	- 0,54	- 0,06	0,00	0,00	0,00	0,00
- обслуговування державного боргу	- 2,40	- 1,40	- 0,40	- 0,80	- 0,30	- 0,60
Оборона	0,36	1,14	1,00	1,80	- 0,60	0,60
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,76	- 0,66	0,00	- 0,50	0,10	0,80
Економічна діяльність	- 1,16	4,16	3,00	- 5,50	2,00	2,80
Охорона навколишнього природного середовища	0,90	0,10	- 0,10	- 0,20	0,00	0,00
Житлово-комунальне господарство	- 0,47	0,07	0,20	0,20	1,80	- 2,00
Охорона здоров'я	1,30	0,30	- 0,90	- 1,00	0,30	0,50
Духовний і фізичний розвиток	- 0,15	0,35	- 0,10	- 0,20	0,10	0,00
Освіта	2,54	- 0,54	- 1,90	1,00	0,60	0,00
Соціальний захист та соціальне забезпечення	5,96	- 3,86	1,90	9,20	9,20	2,30

Із цифрових даних таблиці 2 спостерігаємо такі структурні зрушення у видатках зведеного бюджету України, а саме: частка видатків на загальнодержавні функції повільно знижується, у їх структурі нестабільною є зміна видатків на житлово-комунальне господарство; практично без змін останні два роки залишається частка видатків на фундаментальні дослідження та на охорону навколишнього природного середовища. Загальні витрати на економічну діяльність скорочуються, що обумовлено скороченням державного сектора економіки. За даними офіційної статистичної звітності, видатки на економічну діяльність держави у 1992 р. становили 37,2% усіх видатків бюджету (14,2% ВВП), у 2000 – 13,9 (3,9% ВВП), у 2001 – 13,1 (3,6% ВВП), 2002 – 11,9 (3,2% ВВП), 2003 – 16,1 (4,6% ВВП), то у 2004 р. – 19,1 (5,7 % ВВП), 2005 р. – 13,6 (4,6 % ВВП), 2006 р. – 15,6 (7,7 % ВВП), у 2007 р. – 18,4 (5,9 % – ВВП) [9; 10]. Нестабільністю характеризуються насамперед видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення, оборону, житлово-комунальне господарство.

Третій етап (2008-2010 рр.) бюджетної політики реалізовувався у період кризових явищ в економіці. Та при цьому вона не відзначалася стабільністю й послідовністю, а отже, її вплив на розвиток економіки й розв'язання соціальних проблем був різноплановим. За цей період відзначалося зниження результативності бюджетної політики, передусім у сфері розвитку економіки. Мало місце різке погіршення показників економічної динаміки [5, с. 51].

Підсумки 2009 року засвідчили, що розвиток економіки України відкинуто на чотири роки назад – реальне падіння ВВП було одним з найвищих у світі та становило «мінус» 14,8 відсотки. Обсяги промислового виробництва скоротились на 21,9 відсотка до рівня нижче, ніж на кінець 2004 року. Готівковий курс гривні до долара США девальвував більш ніж вдвічі (з 4,46 гривень за долар США у травні 2008 року до 9,93 гривень за долар США у грудні 2008 року), при цьому середньорічний офіційний курс гривні до долара США у 2009 році девальвував на 47,8 відсотка [7].

Зазначимо, 2009 рік був одним з найневдаліших бюджетних років за часи незалежної України – фінансова криза призвела до того, що розпис доходів Державного бюджету України у 2009 році був недовиконаний на 45,6 млрд. грн., або на 17,9%, надходження порівняно із 2008 роком скоротились на 22,0 млрд. грн., або на 9,5 відсотка. В 2009 році реальний дефіцит державних фінансів сягнув 169,2 млрд. грн., або 18,5 відсотка ВВП. Залишок коштів на єдиному казначейському рахунку станом на 1 січня 2010 року становив 1,1 млрд. гривень.

Виконання видаткової частини бюджету у 2009 році та на початку 2010 року характеризувалось системним «ручним управлінням» коштами, недофінансуванням всіх програм, нецільовим та неефективним використанням бюджетних коштів.

Динаміка структури видатків зведеного бюджету України у 2008 – 2010 рр. свідчить про суттєве зниження частки видатків на економічну діяльність (порівнюючи 2009 і 2008 рр. - 19,77 %, а 2010 і 2009 - 13,77 %) та житлово-комунальне господарство (- 17,24 %; - 41,67 %) з одночасним зростанням на соціальний захист і соціальне забезпечення – 6,72 %. Відповідно відбулися несприятливі зміни у структурі економіки [5; 13].

Розглянемо зокрема деякі напрями видатків (див. рис. 1).

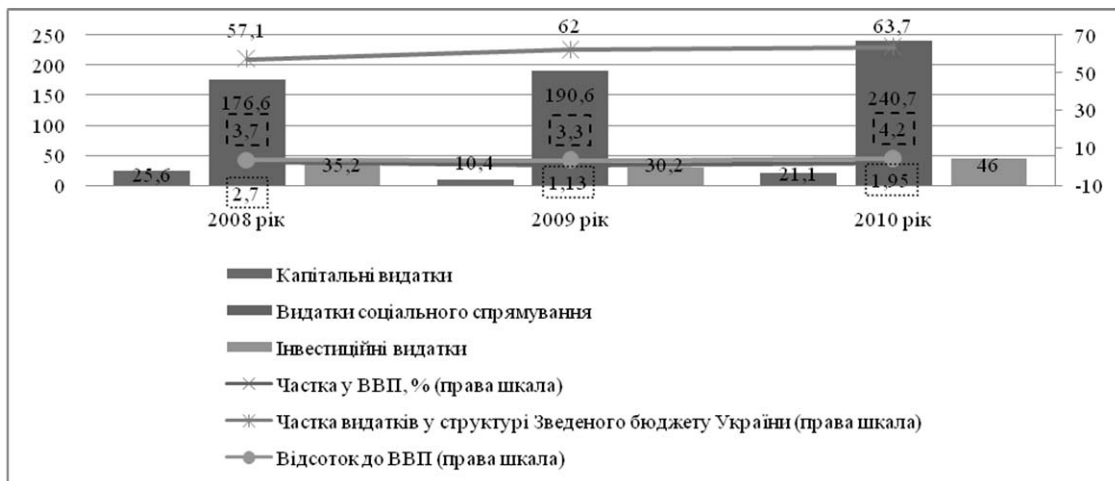

Рис. 1. Капітальні, інвестиційні та видатки соціального спрямування зведеного бюджету України у період 2008-2010 рр. [8, с. 5-8; 10; 13]

Окремо необхідно наголосити, що у результаті реалізації напрямів бюджетної політики у повному занепаді виявилась державна інвестиційна політика. Фінансування капітальних видатків було здійснено майже в 2,5 рази менше ніж у 2008 році, в тому числі за загальним фондом – майже в 12,3 рази. В цілому по економіці інвестиції в основний капітал реально зменшились на 41,5 відсотка [6, с. 51].

Рівень державного прямого та гарантованого державою боргу на кінець 2009 року зріс до критичної межі в 34,8 відсотка ВВП, тоді як на кінець 2007 року цей показник знаходився на економічно безпечному рівні в 12,3 відсотка ВВП. Такі дії попереднього Уряду не тільки вкрай обтяжили бюджети майбутніх періодів необхідністю відволікання бюджетних коштів з соціальних та інвестиційних видатків на погашення основної суми боргу та відсоткових платежів, а й підірвали довіру іноземних інвесторів та довели країну до порушення макроекономічної стабільності [6, с. 51; 13].

Для четвертого етапу (2011-2013 рр.) бюджетної політики характерні певні позитивні результати у виконанні поточних завдань бюджетної політики (табл. 3).

Таким чином, реалізація бюджетної політики на 2014 р. має спрямовуватися на активізацію процесів модернізації національного виробництва, визначених Програмою активізації розвитку економіки на 2013 – 2014 роки, продовження здійснення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату в Україні, стимулювання експорту й реалізацію Державної програми розвитку внутрішнього виробництва і програм імпортозаміщення.

Таблиця 3

Основні досягнення у сфері бюджетної політики у період 2011-2013* рр. [9-10; 12]

№ п/п	Найменування досягнення	Зміст
1	Утримання позитивної динаміки зростання доходів бюджету попри актуалізацію низки негативних чинників	За даними Мінфіну до загального та спеціально фондів державного бюджету України надійшло 314 616,9 млн.грн. у 2011 році, 346 025,5 млн.грн. у 2012 році та за січень-листопад 2013 року - 308 807,4 млн.грн. Тобто спостерігаємо збільшення темпу росту надходжень у порівнянні з минулим роком відповідно на 110% (2012/2011).
2	Зростання видатків соціального характеру, спрямованих на захист населення від наслідків економічної нестабільності.	<p>Найвищі темпи зростання в розрізі функціональної класифікації видатків державного бюджету за 2012 р. продемонстрували такі статті: видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення – на 30,9% – до 59,9 млрд. грн. (за 2011 р. порівняно з 2010 р. – на 7,2%); видатки на охорону навколишнього середовища – на 37,5% – до 4,1 млрд. грн.; видатки на охорону здоров'я – на 11,1% – до 11,4 млрд. грн.; видатки на освіту – на 11,1% – до 30,2 млрд. грн.</p> <p>Найвищі темпи зростання в розрізі функціональної класифікації видатків державного бюджету за січня – листопада 2013 р. продемонстрували такі статті: соціальний захист та соціальне забезпечення – на 118% - до 12,3 млрд. грн.; охорона навколишнього природного середовища – 115,5% - до 0,47 млрд. грн.; житлово-комунальне господарство – 138,9 % - до 14,7 млн. грн. та інші статті.</p>
3	Своєчасне виконання боргових зобов'язань	За 2012 р. погашення державного боргу становило 68,1 млрд. грн., ще 24,2 млрд. грн. було спрямовано на обслуговування державного боргу; обслуговування ж боргу у січні – листопаді 2013 р. становило 29,4 млрд. грн. (збільшення відповідно аналогічного періоду минулого року – 134,0%)
4	Продовжено реалізацію інституційних перетворень у фіскальній сфері.	<p>Прийняття та введення в дію нової редакції Митного кодексу України та змін до Податкового кодексу України</p> <p>Подальше підвищення ефективності системи адміністрування податків, зборів та обов'язкових платежів в Україні.</p> <p>Забезпечення функціонування підрозділів внутрішнього аудиту в усіх міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади.</p> <p>Запровадження перспективних законодавчих механізмів протидії ухилянням від сплати податків і неправомірному зменшенню податкових зобов'язань</p> <p>Розширення спектра інструментів боротьби зі схемами мінімізації оподаткування.</p> <p>Створення Державного фонду регіонального розвитку</p> <p>Запровадження системи контролю ризиків, пов'язаних з управлінням державним боргом, що сприятиме прозорості боргової політики Уряду та місцевих органів влади.</p> <p>Запровадження реєстру місцевих запозичень і гарантій</p> <p>Утворення Міністерства доходів і зборів України</p>

* Останні дані подані за період січень-листопад 2013 року

Пріоритетними завданнями у 2014 р. у сфері державних фінансів мають стати зокрема такі: зменшення дефіциту державного бюджету; недопущення зростання податкового навантаження на бізнес; збереження високого рівня інвестиційних видатків і видатків розвитку зведеного бюджету (видатки розвитку зведеного бюджету й надання державних гарантій для реалізації інвестиційних проектів мають складати не менше 5% ВВП.); перегляд інвестиційних проектів, які підлягають фінансуванню з державного бюджету; удосконалення бюджетного планування; оптимізація видатків на державне управління; підвищення соціальних стандартів та ефективності видатків на соціальні проекти [12, с.123-126].

Проте також важливо наголосити на важливості одного з ключових напрямів бюджетної політики на 2014 рік у сфері взаємовідносин Державного бюджету з місцевими бюджетами. Так, загальний ресурс місцевих бюджетів на 2014 рік у порівнянні з 2013 роком збільшено на 9,8%, або на 21,7 млрд. грн. При цьому інвестиційний ресурс місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток територій зріс на 3,4 млрд. грн., до 16,2 млрд. грн.

У поточному 2014 році, як і в попередні роки, державна підтримка розвитку регіонів здійснюватиметься через Державний фонд регіонального розвитку, обсяг якого становить 3480,0 млн. грн. При цьому з метою концентрації коштів державної підтримки розвитку регіонів у 2014 році субвенції з Держбюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку територій обсягом 1 млрд. грн. є складовою частиною Державного фонду регіонального розвитку.

Також у Держбюджеті передбачено кошти на підвищення рівня фінансової забезпеченості місцевих бюджетів за видатками на виплату заробітної плати працівникам бюджетних установ та оплату за енергоносії. Крім того, враховано і виплати допомоги по догляду за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу, і забезпечення додаткових виплат медпрацівникам системи екстреної медичної допомоги. І, що важливо, заплановані кошти на підтримку проведення реформування системи охорони здоров'я в цілому [1; 9].

Підвищення рівня заробітних плат, і відповідно, зростання добробуту громадян стали одними із основних пріоритетів Державного бюджету України на 2014 рік. Так, мінімальну заробітну плату з 1 січня 2014 року встановлено у розмірі 1218 грн., з 1 липня – 1250 грн., а з 1 жовтня 2014 – 1301 грн.

При цьому приріст середньорічного розміру мінімальної заробітної плати в 2014 році до 2013 року становитиме 8,2% [1].

Таким чином, важливим напрямом бюджетної політики є збалансування загальнодержавних і регіональних інтересів, спрямованих на раціональне використання економічного потенціалу кожного регіону з максимально можливим економічним ефектом.

Підсумовуючи наукове дослідження варто виокремити наукову новизну, якою є абсолютно новий підхід до періодизації бюджетної політики від досягнення Україною незалежності і до сьогодення. Погляди на виокремлення саме таких хронологічних рамок обґрунтовані, як на теоретичному, так і на аналітичному рівні.

Теоретико - практичне значення проведеного дослідження полягає у тому, щоб на основі глобального огляду бюджетної політики у періоді 1991-2013 рр., переглянути помилки та упущення, які не були враховані при складенні основних напрямів бюджетної політики Урядом України на відповідний рік, та в результаті оцінити неспівпадіння цих напрямів відповідно до показників звіту про виконання бюджету на відповідний рік. Практичне ж значення такого теоретичного дослідження повинне бути врахованим при складенні та реалізації основних напрямів бюджетної політики на стратегічну перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюджетна політика поточного року спрямована на збалансування загальнодержавних і регіональних інтересів [Цит. від 20 січня 2014 р.] // Інформаційно-аналітичний Бюлетень КМУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.info-kmu.com.ua/2014-01-20-000000pm/article/17875547.html>.
2. *Возняк Г. В.* Бюджетна політика та її вплив на економічний розвиток регіону: теоретичні аспекти // *Бізнес Інформ.* – 2013. – №9. – С. 25–32.
3. *Лисяк Л.* Концептуальні засади бюджетної політики у сфері державних видатків / Л. Лисяк // *Формування ринкової економіки в Україні.* – 2009. – Вип.19. – С. 358 – 364.
4. *Лопушняк Г.С.* Бюджетні видатки як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку України / Г.С. Лопушняк // *Науковий вісник «Демократичне врядування».* – 2011. – № 6. – С. 141-145.
5. *Макогон В.* Пріоритети сучасної бюджетної політики України / В.Макогон // *Вісник КНТЕУ,* – 2011. – №3. – 50-57 с.
6. *Мироненко М. Ю., Київська Д.В.* Бюджетна політика та напрями її удосконалення / М.Ю. Мироненко, Д.В. Київська // *Вісник КНТЕУ,* – 2012. – №1. – 48-51 с.
7. Місячний макроекономічний огляд // Департамент макроекономіки, – 2011. – № 2 (63).
8. *Молдован О.О., Біла С.О., Шевченко О.В., Кушнір М.О., Тищук Т.А., Медведкова Н.С.,* Бюджетна політика в Україні в умовах ризиків сповільнення економічної динаміки: [аналітична доповідь] / за ред. Жаліла Я.А. // К. : НІСД, 2012. – 25 с.

9. Офіційний веб-портал Верховної ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
10. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
11. Послання Президента України до ВРУ від 30.04.2002 «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1082.6200.0>.
12. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с.
13. Щоквартальний аналіз виконання бюджету: Бюджетний моніторинг: 2009 - (січень-вересень) 2013 рр. // ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П), впровадження», USAID. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/558>.

EVOLUTION OF FISCAL POLICY IN 1991-2013 YEARS AND CHALLENGES STRATEGIC PERSPECTIVE

I. Horobets

Ivan Franko National University of Lviv

In the article are considered the basic directions of the budgetary policy in Ukraine during 1991 - 2013 years. The analytical basis about the effectiveness of implementation the budgetary policy during the analyzed period are discussed. Also presented the main objectives of the budgetary policy at the strategic perspective.

Key words: the budget, the budget system, the budgetary policy, the budget strategy, public expenditure.

ЕВОЛЮЦИЯ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В 1991–2013 ГГ. И ЕЕ ЗАДАЧИ НА СТРАТЕГИЧЕСКУЮ ПЕРСПЕКТИВУ

И. Горобець

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье рассмотрены основные направления бюджетной политики в Украине в течение 1991-2013 годах. Приведены аналитические основы эффективности реализации бюджетной политики за анализируемый период. Рассмотрены основные задачи бюджетной политики на стратегическую перспективу.

Ключевые слова: государственный бюджет, бюджетная система, бюджетная политика, бюджетная стратегия, государственные расходы.

УДК 336.713(477)

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ДЕПОЗИТНИХ ПОСЛУГ

Н. Гринда, О. Микуляк

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглянуто депозитні операції як головне джерело формування ресурсної бази банків. Проаналізовано сучасний стан та динаміку розвитку вітчизняного ринку банківських депозитних послуг. Запропоновано пріоритетні напрями підвищення ефективності депозитної діяльності банків України.

Ключові слова: депозити, депозитні послуги, ринок банківських депозитних послуг, депозити до запитання, строкові депозити, ощадні депозити.

Невід'ємною запорукою ефективної діяльності банківських установ є наявність у їхньому розпорядженні достатнього обсягу фінансових ресурсів, які в сучасних умовах формуються, головню, за допомогою депозитних коштів. Так, саме за наявності необхідної кількості фінансових ресурсів банки мають змогу проводити активні операції з метою отримання прибутку та диверсифікації ризиків. В той же час зростання ресурсного потенціалу банків є важливою передумовою зміцнення банківського сектору загалом, підвищення довіри до нього з боку вкладників та кредиторів, зростання інвестиційної активності і як наслідок – інтеграції національної банківської системи у світове співтовариство.

Дослідженню питань депозитної діяльності банків приділяють увагу у своїх працях багато вчених, серед яких Т. Андрейків, Т. Андрушків, О. Береславська, О. Васюренко, Н. Дребот, О. Криклій, В. Марцин, А. Пастернак, Л. Примостка, Н. Руцишин, І. Сало, Р. Слав'юк, Т. Смовженко, та інші.

Наша наукова робота спрямована на поглиблення макроекономічного аналізу сучасного стану і тенденцій розвитку банківського депозитного ринку України.

Найбільш суттєвим і важливим джерелом формування та збільшення ресурсної бази банків виступають депозитні операції, які, у свою чергу, передбачають залучення тимчасово вільних коштів (заощаджень) економічних суб'єктів.

На формування заощаджень фізичних та юридичних осіб впливають [2, с. 166]:

- 1) державна політика, спрямована на досягнення стабільного розвитку національної економіки, запобігання кризовим явищам та сприяння підприємництву;
- 2) динаміка головних економічних показників – рівня інфляції, процентних ставок, безробіття тощо, а також економічний розвиток регіонів та ринкової інфраструктури;
- 3) ефективність функціонування фінансово-кредитної системи;
- 4) довіра до фінансових посередників, ступінь інформаційного забезпечення населення про діяльність цих установ;
- 5) демографічна ситуація в країні, адже, як засвідчує практика, рівень національних заощаджень вищий там, де більша частка молоді.

Як відомо, депозитні операції банків класифікують за різними ознаками, при цьому кожен банк формує власну структуру депозитів, що передбачає комбінацію класичних видів депозитних операцій та є для банку найбільш прийнятною.

Серед головних інструментів залучення депозитних ресурсів банку виділяють депозити до запитання, строкові депозити та ощадні депозити. Депозити до запитання розміщують у банку на поточному рахунку клієнта, кошти з якого можуть вилучати у будь-який час на вимогу вкладника. Відсоткова

ставка за такими рахунками досить низька, а іноді й взагалі відсутня, що зумовлено нестабільністю цього виду вкладів та обмеженими можливостями їхнього використання у проведенні банком активних операцій.

Більш стабільною, порівняно з депозитами до запитання, складовою залученого капіталу є строкові депозити, за допомогою яких банк отримує можливість суттєво розширювати обсяги активних операцій, збільшуючи при цьому величину власних доходів. За цим видом вкладів, зазвичай, виплачують високий депозитний відсоток, рівень якого залежить від терміну, виду внеску, періоду повідомлення про вилучення та інших умов.

Ощадний депозит займає проміжне місце між строковим депозитом та депозитом до запитання. Його використовують з метою зберігання і поступового нагромадження коштів. За ощадними вкладками банки нараховують високі проценти, хоча і нижчі, ніж за строковими депозитами [2, с. 169].

На можливості банку формувати депозитні ресурси впливає низка чинників, які можна поділити на внутрішні та зовнішні. Зовнішні чинники – це суспільно-економічне середовище, з яким взаємодіє банк, – держава, законодавство, стан ринку, на якому функціонує банк, ризики, рівень інфляції, конкуренція, попит на банківські операції та послуги тощо.

Внутрішні чинники об'єднують сукупність потенційних можливостей фінансової установи для того, щоб залучити заощадження населення. Серед них виділяють депозитну політику банку, спектр операцій та послуг, які надає банк, цінову політику, наявність мережі філій, професійну підготовку, кваліфікацію персоналу банку та інші [10, с. 13].

В умовах жорсткої конкуренції між банківськими установами аналіз структури залучених коштів має особливо важливе значення, оскільки він не тільки відображає ступінь стійкості ресурсної бази банку, але й дає змогу прогнозувати потребу в ліквідних коштах для виконання зобов'язань за депозитами, отриманими кредитами, виступає своєрідним базисом для підтримки надійності банку.

Коливання динаміки зростання та зменшення заощаджень клієнтів банку завжди адекватні динаміці економічного зростання або спаду. Тобто депозитний ринок, по суті, є дзеркальним відображенням загального стану і динаміки грошово-кредитного ринку, впливу на нього інфляційних процесів та тенденцій до зростання грошових доходів населення.

Головні тенденції вітчизняного ринку банківських депозитних послуг з 2007 р. до 2013 р. наведено у табл. 1.

З поданої таблиці видно, що обсяг депозитів щорічно зростав. Винятком став 2009 р., який був складним для усієї банківської системи. На початку 2009 р. спостерігалося істотне погіршення платоспроможності значної кількості банків, що спричинено передусім впливом депозитів і зниженням ліквідності робочих активів. Банківським установам надано значну фінансову (у вигляді кредитів рефінансування НБУ) і регуляторну (низка постанов НБУ, спрямованих на утримання ресурсної бази) підтримку центрального банку держави.

Таблиця 1

Динаміка обсягів депозитів в Україні у 2007-2013 рр.

Показники	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.12. 2013
Депозити, залучені депозитними корпораціями, млн. грн.	287 368	342 096	331 141	425 779	491 503	583 652	653418
темп зростання, %	154,8	119,0	96,8	128,6	115,4	118,7	120,5
в т. ч.:							
в національній валюті, млн. грн.	192 434	187 651	169 287	244 166	278 957	328 107	402681
темп зростання, %	169,5	97,5	90,2	144,2	114,2	117,6	133,5
в іноземній валюті, млн. грн.	94 933	154 446	161 853	181 613	212 546	255 545	250737
темп зростання, %	131,7	162,7	104,8	112,2	117,0	120,2	98,1

Складено й обчислено за даними Національного банку України [5]

Ще одна особливість у банківській системі України 2009 р. полягала в тому, що проблему ліквідності, з якою банки зіштовхнулися на початку кризи, змінила проблема якості активів та достатності капіталу. Вітчизняний ринок фінансових послуг, 80–90% якого займають банки, завжди характеризувався занадто високим ступенем конкуренції: головною метою будь-якого менеджера було нарощування частки ринку, кількості клієнтів та відділень. У більшості випадків вони не звертали належної уваги на економічну доцільність цих перегонів, оскільки розмір банку визначав ціну, яку за нього готові платити іноземні фінансові групи, поспішаючи вийти на український ринок через високу маржу, яку він міг гарантувати. Саме відсутність зваженого ризик-менеджменту стало причиною подальших невиконань за кредитами і зростання проблемної заборгованості [10, с. 37].

Разом з тим у 2013 р. (станом на 01.12.2013) скоротилася частка депозитів в іноземній валюті на протиположність вкладенням у національній грошовій одиниці, приріст останніх суттєвий – плюс 33,5% за 11 місяців 2013 р.

Динаміку депозитів в Україні у розрізі секторів економіки за період 2007–2013 рр. розглянемо на рис. 1.

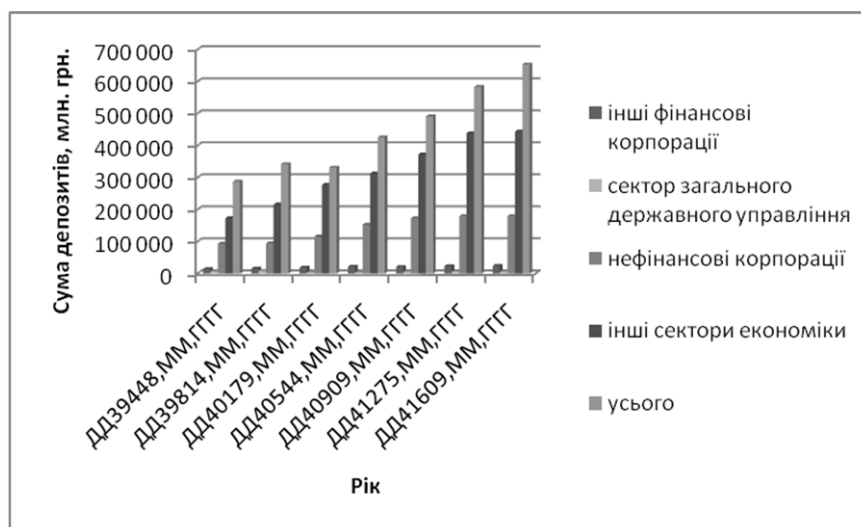

Рис. 1. Динаміка депозитів в Україні у розрізі секторів економіки за період 2007–2013 рр.
Побудовано за даними Національного банку України [5]

Протягом аналізованого періоду загальний обсяг депозитів у банківській системі України збільшився на 366050 млн. грн., тобто приблизно у 2,3 рази. Щодо структури депозитів за секторами економіки станом на 01.12.2013, то значну частку становлять депозити нефінансових корпорацій (27,5%), а найменшу – депозити сфери загального державного управління (0,9%). Решта вкладень припадає на сукупність інших секторів економіки та інші фінансові корпорації.

Переважаючу частку у загальному обсязі депозитів за суб'єктами вкладення становлять депозити домашніх господарств, що виступають стабільнішим джерелом ресурсів для банків порівняно з відповідними вкладками юридичних осіб. Так, депозити домашніх господарств займають 67,4% від усіх депозитних вкладень у банківські установи України.

За терміном вкладення коштів (рис. 2) структура депозитів впродовж аналізованих років рівномірна – переважають депозити на вимогу і терміном до 1 року (з частками 33% і 20–30% відповідно), а найменшу вагу мають депозити терміном більше 2 років (9–6%), що є свідченням певної недовіри до банківських установ з боку фізичних та юридичних осіб.

В абсолютних показниках сума депозитів на вимогу щорічно зростає, зокрема, у 2013 р. порівняно з 2007 р. цей показник збільшився на 111553 млн. грн., тобто на 117,3%. Обсяг депозитів терміном до 1 року за аналізований період збільшився на 119481 млн. грн. Загальна сума депозитів терміном більше 2 років у 2013 р. порівняно з 2007 р. знизилася на 116 млн. грн., тобто на 0,4%, а в 2009 р.

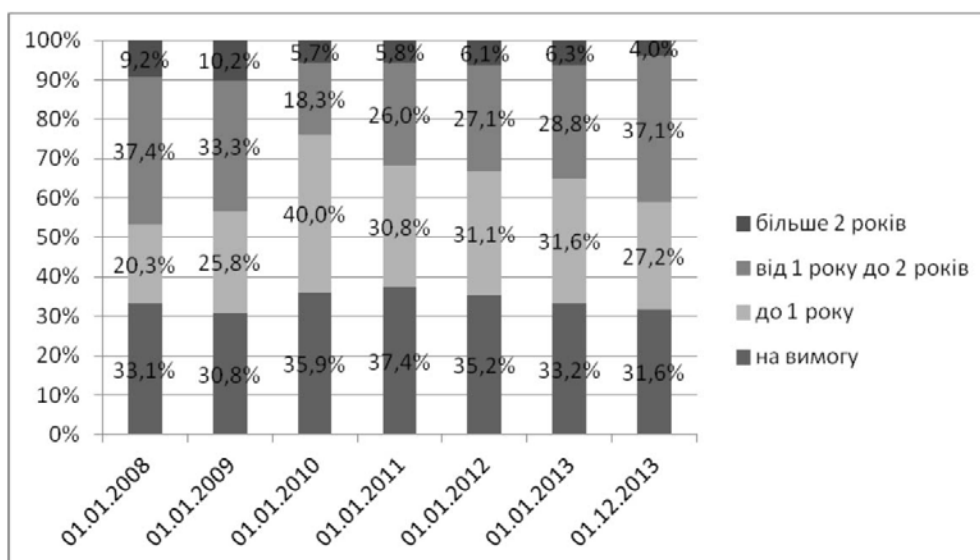

Рис. 2. Структура депозитів в Україні у розрізі термінів залучення за період 2007–2013 рр.
Побудовано за даними Національного банку України [5]

взагалі спостерігалось різке падіння цього показника до 19031 млн. грн., що зумовлено панічними настроями населення у зв'язку з кризовими явищами в банківській системі[5].

Середфінансових ресурсів вітчизняних банків за видами валюти вкладених коштів протягом аналізованого періоду домінують депозити в національній валюті, хоча частка вкладів в іноземній валюті теж є доволі високою (рис. 3).

Необхідно підкреслити, що впродовж 2007–2013 рр. у структурі депозитних ресурсів вітчизняних банків спостерігається тенденція до зростання обсягу ресурсів в іноземній валюті, що не характерно для 2013 р. (див. табл.1) Станом на 01.12.2013 сума депозитів зросла з 2007 р. на 155804 млн. грн. (у 2,6 рази), незважаючи на зменшення обсягів іноземних вкладів у 2013 р. Щодо депозитів в національній валюті, то, попри скорочення обсягу у 2009 р., їхня загальна сума у 2013 р. збільшилася (з 2007 р.) на 210247 млн. грн. (майже у 2,1 рази).

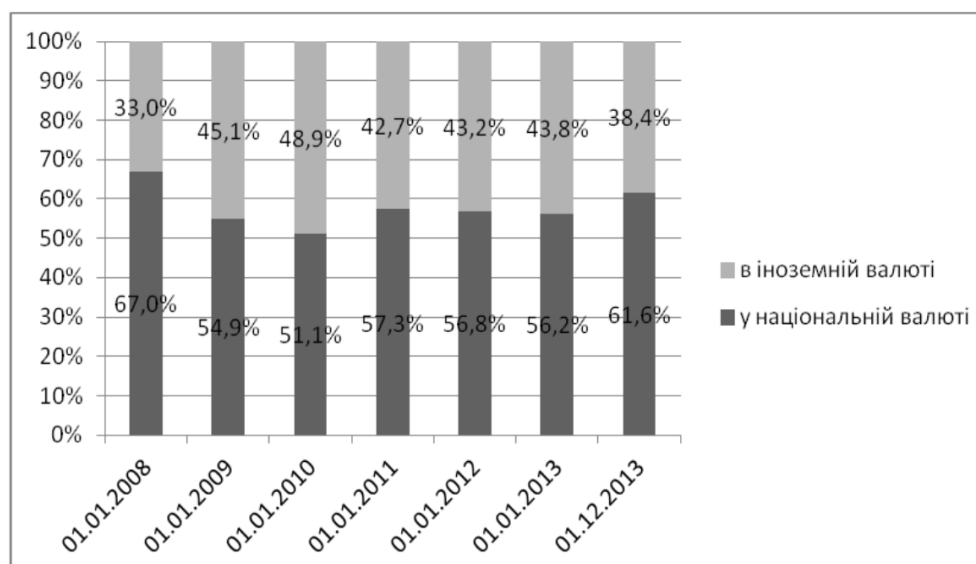

Рис. 3. Структура депозитів в Україні у розрізі валют за період 2007–2013 рр.
Побудовано за даними Національного банку України [5]

З метою забезпечення бажаного обсягу, структури та рівня витрат за депозитними зобов'язаннями комерційні банки використовують різноманітні методи залучення коштів, які загалом можна поділити на дві групи – цінові та нецінові способи управління залученням коштів.

Сутність цінових інструментів зводиться до використання депозитної ставки як головного важеля в конкурентній боротьбі банків за вільні грошові кошти фізичних і юридичних осіб. На практиці має місце диференціація ставок залежно від виду депозитного рахунку, терміну розміщення коштів, а також суми вкладу. Загалом встановлена банком процентна ставка за депозитами є результатом комплексного аналізу потреби банківської установи у залученні вільних грошових коштів фізичних та юридичних осіб.

На рівень базової депозитної ставки впливають фінансово-економічні та суспільні чинники [7, с. 95]:

- реальні темпи економічного зростання в країні;
- очікуваний рівень інфляції протягом періоду вкладання коштів;
- ризик неповернення коштів, пов'язаний з конкретною банківською установою.

Визначаючи розмір депозитної ставки, банку необхідно першочергово зважати на те, що власник грошових заощаджень розглядає різні варіанти вкладення тимчасово вільних коштів: підприємницьку діяльність, купівлю реальних активів (золото, будівлі, автомобілі тощо), придбання цінних паперів, надання позик. Під час вибору одного з них інвестор має на меті компенсувати втрачені можливості одержання доходу, який він мав би змогу отримати, вклавши кошти в інші об'єкти. Тому з метою зацікавлення вкладника надати перевагу розміщенню коштів у банку останній має компенсувати клієнту середній рівень доходності в економіці країни, що майже дорівнює реальним темпам економічного зростання за певний період часу.

Ще однією проблемою, з якою стикається інвестор при розміщенні коштів на депозит, є втрата купівельної спроможності грошей протягом обумовленого періоду вкладення внаслідок інфляційних процесів. Якщо гроші після повернення будуть частково знецінюватися, то інвестор з кожним новим вкладенням одержуватиме дедалі меншу реальну суму коштів і зрештою втратить їх. У зв'язку з цим виникає потреба враховувати очікувані темпи інфляції при визначенні величини базової депозитної ставки.

Довіряючи свої заощадження тому чи іншому банку, інвестор бере на себе певний ризик, пов'язаний з ймовірністю неповернення вкладених коштів. Тому цей чинник, поміж іншими, теж необхідно враховувати при визначенні рівня депозитної ставки.

Щодо нецінових методів управління депозитними ресурсами банку, то в умовах зростання конкурентної боротьби у банківській сфері та наявності певних обмежень у застосуванні цінових методів саме вони стають провідним інструментом у боротьбі за вільні грошові кошти населення і юридичних осіб.

Нецінові методи управління базуються на маркетингових дослідженнях того сектору ринку, який обслуговує банк, вивченні потреб клієнтів, розробленні нових фінансових інструментів та операцій, які пропонують вкладникам. У цілому, до нецінових методів належать: реклама; покращення рівня обслуговування; розширення спектра пропонованих банком рахунків та послуг; комплексне фінансове обслуговування; додаткові види безкоштовних послуг; розташування філій у максимально наближених до клієнтів місцях; пристосування графіка роботи до потреб клієнтів тощо [7, с. 93].

Однак застосування нецінових методів управління потребує досить значних витрат. Тому при обранні методу управління залученими коштами необхідно порівнювати витрати, пов'язані з підвищенням депозитної ставки, та витрати, які матимуть місце при застосуванні нецінових методів.

Формування банківських ресурсів за допомогою депозитних джерел є однією із найважливіших економічних основ організації діяльності банку в цілому. Ефективне управління залученням депозитних ресурсів банківської установи виступає передумовою її прибуткової діяльності та розвитку у майбутньому.

Попри позитивні тенденції зростання обсягів депозитів у банківських установах України, має місце низка проблем, з якими стикаються банки у процесі залучення коштів клієнтів. Серед таких проблем виділяють [1, с. 59]:

- розроблення депозитної політики, яка була б одночасно і прибутковою для банків, і привабливою для клієнтів;
- особливості і труднощі формування довіри потенційних клієнтів до банків у сучасних умовах;
- необхідність підвищення зацікавленості населення у розміщенні своїх коштів на вкладних рахунках;
- доцільність і обґрунтованість використання цінкових та нецінкових методів управління депозитними ресурсами.

При розробленні ефективної депозитної політики банки повинні продукувати такі депозитні послуги, що одночасно враховували б інтереси певного сегменту клієнтів, на який зорієнтована банківська установа, та не потребували значних витрат з боку самого банку.

Забезпечення фінансової стійкості та надійності банків, бездоганної ділової репутації є невід'ємною запорукою формування довіри вкладників до банківської системи в цілому та її зданості залучати потенційні депозитні кошти.

Важливу роль у підвищенні зацікавленості потенційних вкладників відіграє запровадження новітніх форм ведення депозитних рахунків населення, розширення спектра депозитних послуг, комплексне обслуговування клієнтів, яке передбачає надання різноманітних додаткових послуг клієнтам у процесі класичного депозитного обслуговування.

Отже, управління залученням банками ресурсів з депозитних джерел виступає важливою проблемою для банківської системи будь-якої країни, адже кризові явища в економіці швидко відображаються на настроях вкладників і призводять до змін у їхній поведінці, пріоритетах та уподобаннях. І тому лише своєчасне й уміле усунення існуючих проблем, розроблення депозитної стратегії банків, у якій оптимально поєднані інтереси економіки країни в цілому, банку як окремого суб'єкта економіки та його клієнтів, дозволить досягти бажаного результату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Береславська О. І. Депозитні операції банків України: сучасний стан та напрямки розвитку / О. І. Береславська, В. А. Овсяник // Зб. наук. праць Університету банківської справи НБУ. – 2013. – № 1(14). – С. 54–60.
2. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа: [підручник] / [О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків]. – К.: Знання, 2008. – 564с.
3. Дребот Н. А. Стратегічне управління депозитною діяльністю в банківській установі / Н. А. Дребот, О. І. Білик // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2012. – № 2(14). – С. 204–208.
4. Марцин В. С. Формування взаємовідносин банківських структур із підприємствами на ринку фінансових послуг: [монографія] / В. С. Марцин. – К.: УБС НБУ, 2012. – 698с.
5. Офіційний сайт Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Пастернак А. Л. Аналіз депозитних операцій банку / А. Л. Пастернак // Вісник КНУТД. – 2013. – № 1. – С. 242–246.
7. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: [підручник] / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2012. – 338с.
8. Розвиток банківської системи України: [монографія] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. – К.: УБС НБУ, 2010. – 462с.
9. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку: [навч. посібник] / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 314с.
10. Управління залученням ресурсів банку з депозитних джерел: [монографія] / [С. П. Ярошенко, І. В. Сало, О. В. Крухмаль, О. С. Кобичева]. – Суми: Університетська книга, 2011. – 105с.

MACROECONOMIC ANALYSIS OF UKRAINIAN MARKET OF BANK DEPOSIT SERVICES

N. Grynda, O. Mykulyak

Ivan Franko National University of L'viv

Deposit operations as the main source of banks' resources are considered. The current state and dynamics of the development of domestic deposit market are analyzed. Priority directions of Ukrainian banks' deposit activity improvement are offered.

Key words: deposits, deposit services, the market of bank deposit services, demand deposits, time deposits, savings deposits.

МАКРОЕКОНОМІЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УКРАИНСКОГО РЫНКА БАНКОВСКИХ ДЕПОЗИТНЫХ УСЛУГ

Н. Грында, О. Мыкуляк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Рассмотрены депозитные операции как главный источник формирования ресурсной базы банков. Проанализированы современное состояние и динамика развития отечественного рынка банковских депозитных услуг. Предложены приоритетные направления повышения эффективности депозитной деятельности банков Украины.

Ключевые слова: депозиты, депозитные услуги, рынок банковских депозитных услуг, депозиты до востребования, срочные депозиты, сберегательные депозиты.

УДК: 338.22.021.2

ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОЧОЇ СИЛИ

О. Грициняк

Львівський національний університет імені Івана Франка

У даній статті розглядається питання оцінки соціально-економічної ефективності робочої сили. Автором пропонується схематична модель розрахунку показників оцінки соціально-економічної ефективності державного регулювання відтворення робочої сили. Крім того, з метою характеристики якісної і кількісної сторін впливу держави систему показників для оцінки ефективності державного регулювання відтворення робочої сили автор вважає за доречне поділити ці показники на абсолютні і відносні. У статті робиться висновок що, в залежності від ситуації, спеціалісти повинні самостійно вибрати показники, які будуть розраховуватися. Критеріями вибору мають стати одиниці виміру досліджуваних показників; повнота і достовірність інформації; довжина досліджуваного динамічного ряду, рівень дослідження тощо.

Ключові слова: ефективність, державне регулювання, робоча сила, показники ефективності.

Формулювання стратегічних напрямів політики держави в галузі відтворення робочої сили не передбачає точних якісних показників, досягнення яких означало б повну ефективність державного регулювання відтворення робочої сили. У даному випадку доречною є конкретизація цілей як на макро- так і на мікро- рівнях, в соціальному і економічному аспектах. Використання критерію цільової ефективності – рівень відповідності функціонування досліджуваної системи її цільовому призначенню, а також рівень досягнення визначених цілей є доречним і вкрай необхідним.

Теоретико-методологічні й економіко-організаційні аспекти дослідження ефективності державного регулювання відтворення робочої сили розглянуто в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Г. Беккер, Д. Богині, В. Гой, О. Грішнєвої, М. Долішнього, С. Дятлова, М. Євтушенко, Р. Капелюшнікова, О. Кундицького, В. Куценко, Є. Лібанової, Я. Мінсера, С. Тютюнникова, О. Стефанишин, Т. Шульца та інші.

Поняття цільової ефективності доречно використовувати лише в тому випадку коли можна простежити співвідношення затрат і результатів. Такий поділ передбачає наявність деяких протиріч інтересів мікро- і макро- рівня. Адже те що є вигідно в межах держави не завжди позитивно сприймається на мікро- рівні. Існування протиріч на кожному із цих рівнів є цілком закономірним. Це пов'язано з тим, що, як зазначає О. Могильний, кожен ієрархічний рівень являє собою відносно економічно відособлену підсистему, в якій об'єктивно з'являється власна мотивація поведінки, своя локальна мета діяльності. Внаслідок чого спостерігається на всіх ієрархічних рівнях подвійність цілей та подвійність критеріїв ефективності державного регулювання. Аналіз подвійності цілей дозволяє визначити в економічних системах управління головне протиріччя – протиріччя між загальносистемними та локальними цілями. Якщо елементи системи механізму регулювання розбалансовані то дана система буде діяти всупереч загальносистемній меті задля досягнення локальної цілі [2, с.9]. В зв'язку з цим, для кожного із цих рівнів доречним є застосування власних критеріїв ефективності, основною вимогою до яких має бути чітка відповідність і узгодженість з цілями державного регулювання відтворення робочої сили. Розроблення і впровадження системи критеріїв ефективності державної політики відтворення робочої сили сприятиме економічному зростанню та досягненню стабільних показників економічного розвитку. На думку автора, визначальними критеріями ефективності державного регулювання відтворення робочої сили макrorівня є розширене відтворення робочої сили.

Складність даного процесу призводить до опосередкованого впливу держави на функціонування і розвиток різних галузей, що є наслідком виокремлення додаткових критеріїв ефективності державного регулювання відтворення робочої сили на макrorівні. До цих додаткових критеріїв ефективності державного регулювання відтворення робочої сили слід віднести рівень освіченості населення, коефіцієнт захворюваності, смертності та ін. Соціальна ефективність державного регулювання відтворення робочої сили характеризується показниками, що характеризують соціальні аспекти розвитку суспільства. До них слід віднести рівень безробіття, рівень зайнятості, темпи зростання доходів населення, частку заощадження в доходах населення, прожитковий мінімум, середню тривалість життя тощо. Економічна ефективність державного регулювання відтворення робочої сили це здатність одержання максимуму ефекту від затрачених ресурсів, оскільки ефект – дія, результат чого-небудь [1, с.1218]. У відповідності до змісту державного регулювання робочої сили то доречним є твердження, що показники економічної ефективності державного регулювання робочої сили – це відношення результату від державних заходів до витрат, які були пов'язані із цими заходами.

Тому важливою, на нашу думку, є оцінка соціально-економічної складової ефективності робочої сили (чи людського капіталу). Звідси, соціально-економічну ефективність робочої сили слід розглядати як складну наукову категорію, що відображає стійкі взаємозв'язки між економічними й соціальними результатами діяльності людей та витратами людських продуктивних сил для досягнення цих результатів.

На сьогодні серед завдань оцінювання ефективності робочої сили відомими вченими-економістами та науковцями глибоко опрацьовані лише методи економічної оцінки ефективності робочої сили як освіти. Соціальна складова робочої сили через призму оцінки ефективності державного регулювання є менш описаною та розробленою. Нами для оцінки ефективності державного регулювання соціально-економічної складової робочої сили будуть використані методи оцінювання як на макро- і мікроекономічному рівнях. При цьому слід виділити такі напрямки:

- 1) оцінка ефективності *формування* робочої сили на макро- та мікроекономічному рівні;
- 2) оцінка ефективності *розподілу* робочої сили на макро- та мікроекономічному рівні;
- 3) оцінка ефективності *реалізації (використання)* робочої сили на макро- та мікроекономічному рівні.

Оскільки ефективність визначається співвідношенням результатів і витрат, то кожен з цих напрямів конкретизується на три складових: 1) ідентифікація і вимірювання відповідних витрат; 2) визначення і розрахунок результатів, викликаних здійсненими витратами; 3) коректне і достовірне порівняння результатів та витрат.

Особливості нашого підходу полягають у тому, що нами розрізняються ці складові для різних етапів обороту робочої сили:

- Ефективність *формування* робочої сили визначається порівнянням витрат на її формування та результатів її формування (тобто обсягу сформованих активів робочої сили);
- Ефективність *розподілу* робочої сили обчислюється порівнянням витрат на її розподіл та результатів цього розподілу;
- Ефективність *реалізації (використання)* робочої сили визначається порівнянням обсягу задіяних активів робочої сили та результатів її функціонування (тобто результатів соціально-економічної діяльності людей);
- Ефективність *робочої сили* ми визначаємо порівнянням усіх витрат на її формування та результатів його функціонування.

Схематична послідовність розрахунку цих показників показана на рис. 1.

При цьому до показників оцінки *економічної* ефективності державного регулювання робочої сили слід віднести такі, в яких враховуються передусім економічні результати, до показників *соціальної* ефективності – такі, в яких враховуються передусім соціальні результати, показниками *соціально-економічної* ефективності є такі, в яких враховуються як соціальні, так і економічні результати.

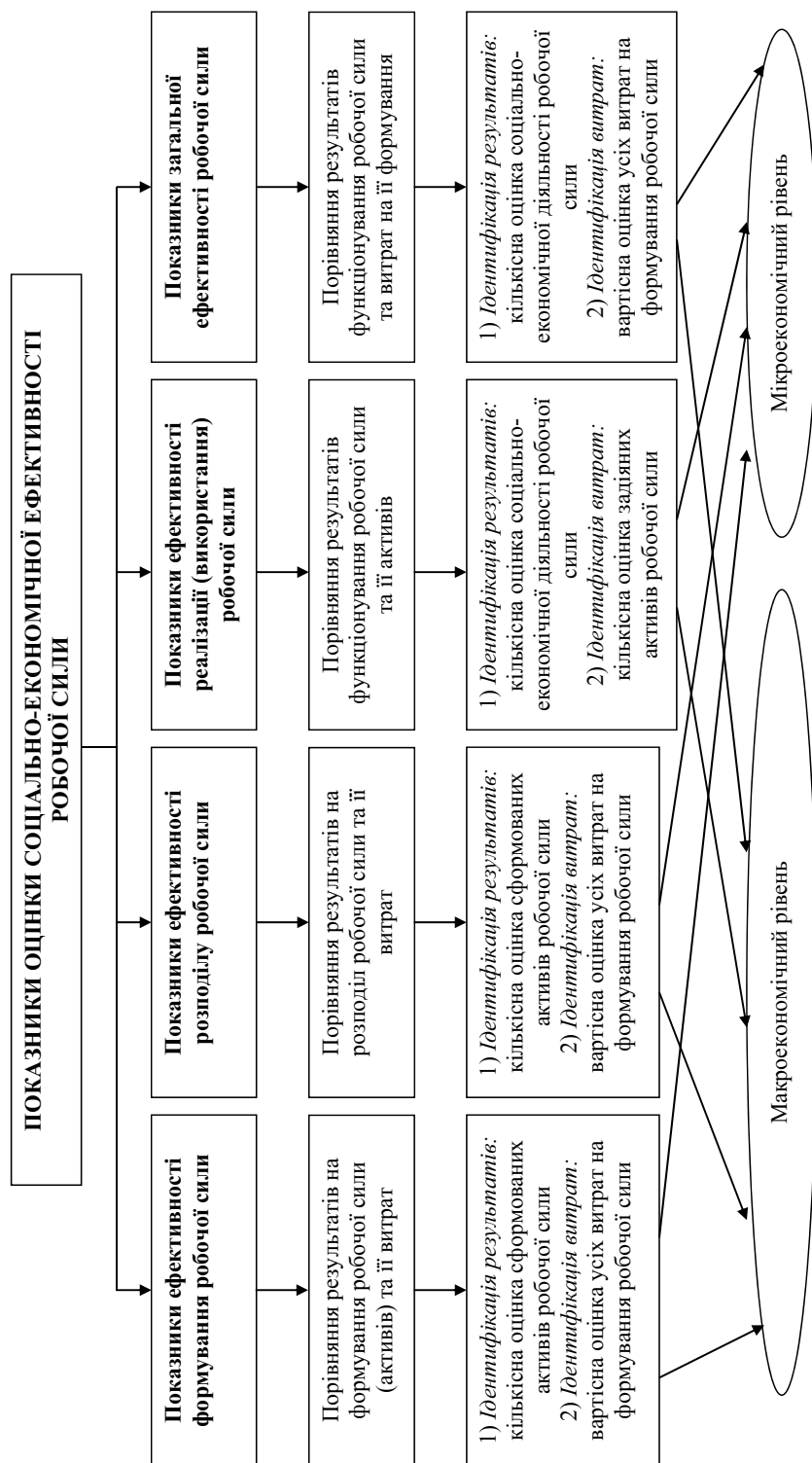

Рис. 1. Схематична модель розрахунку показників оцінки соціально-економічної ефективності державного регулювання відтворення робочої сили (розроблено автором)

Зокрема, як видно із рисунку 1 витрати на формування робочої сили визначаються розміром (вартістю) використаних економічних ресурсів (матеріальних і нематеріальних). Стосовно основних активів робочої сили економічні витрати передусім визначаються використаними фінансовими ресурсами та витраченим часом людей. Соціально-економічні результати реалізації (використання) робочої сили характеризуються обсягами та вартістю приросту продуктивності праці і виробництва в цілому, прибутку, а також показниками конкурентоспроможності, рівня і якості життя, індексом людського розвитку тощо.

З метою характеристики якісної і кількісної сторін впливу держави систему показників для оцінки ефективності державного регулювання відтворення робочої сили доречним є поділ цих показників на абсолютні і відносні (рис. 2).

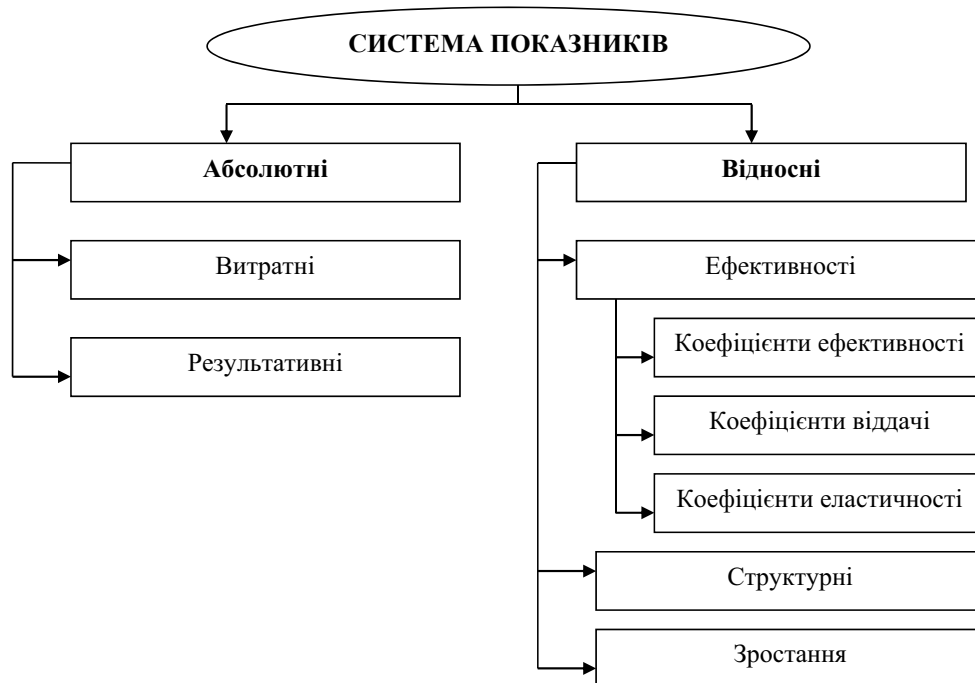

Рис. 2. Система показників оцінки ефективності державного регулювання відтворення робочої сили

Абсолютні показники поєднують дві групи показників: витратні та результативні. Результативні показники характеризують сукупність абсолютних вартісних і натуральних показників, які визначають загальний стан об'єкта після впливу на нього будь-якого інструменту державного регулювання відтворення робочої сил (наприклад рівень безробіття).

Витратні показники характеризують сукупність абсолютних показників. Їх особливістю є те, що вони дають кількісну характеристику факторам, що впливають на досліджуваний об'єкт (наприклад кількість витрачених ресурсів).

З метою оптимального використання ресурсів, а також можливості визначення структури отриманих вигод, за різними критеріями, доцільною є оцінка ефективності державного регулювання відтворення робочої сили за допомогою структурних показників. Зокрема показники зростання характеризують темпи зростання чи темпи приросту вхідних чи вихідних показників. Щодо показників відносної ефективності, то вони поділяються на коефіцієнти ефективності, коефіцієнти віддачі, коефіцієнти еластичності.

У залежності від ситуації, спеціалісти повинні самостійно вибрати показники, які будуть розраховуватися. Критеріями вибору в даному випадку мають стати одиниці виміру досліджуваних показників; повнота і достовірність інформації; довжина досліджуваного динамічного ряду, рівень дослідження тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Большой экономический словарь / Под.ред. А.Н.Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248с.
2. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.

THE ISSUE ASSESSMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC EFFICIENCY OF LABOUR

О. Hrytsynyak

Ivan Franko National University of Lviv

This article discusses the assessment of the socio- economic efficiency of the workforce. The author proposed schematic model calculation of indicators to measure the socio-economic efficiency of state regulation of reproduction of labor. In addition, the purpose of defining qualitative and quantitative impact of the state party system of indicators for evaluating the effectiveness of state regulation of reproduction of labor the author considers it appropriate to share these values into absolute and relative. The article concludes that, depending on the situation , experts have to choose indicators that will be calculated. The criteria for selection should be the units studied parameters , the completeness and accuracy of information, the length of the studied time series, the level of research and more.

Key words: efficiency , government regulation , labor, performance.

К ВОПРОСУ ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ

О. Грициняк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В данной статье рассматривается вопрос оценки социально - экономической эффективности рабочей силы. Автором предлагается схематическая модель расчета показателей оценки социально-экономической эффективности государственного регулирования воспроизводства рабочей силы. Кроме того, с целью характеристики качественной и количественной сторон влияния государства систему показателей для оценки эффективности государственного регулирования воспроизводства рабочей силы автор считает уместным разделить эти показатели на абсолютные и относительные. В статье делается вывод, что , в зависимости от ситуации, специалисты должны самостоятельно выбрать показатели , которые будут рассчитываться. Критериями выбора должны стать единицы измерения исследуемых показателе; полнота и достоверность ; длина исследуемого динамического ряда , уровень исследования и т.д.

Ключевые слова: эффективность , государственное регулирование , рабочая сила , показатели эффективности.

УДК 336.14

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ БАГАТОВИМІРНОГО СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ

О. Давидова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розглянуто складові туристичної привабливості країни. Виявлено переваги та недоліки існуючого методичного інструментарію оцінювання туристичної привабливості. Автором запропоновано застосування методів багатовимірної статистичної аналізу для оцінювання туристичної привабливості країни.

Ключові слова: туризм, туристична привабливість, методичний інструментарій оцінювання туристичної привабливості, багатовимірний статистичний аналіз.

Однією з найбільш перспективних галузей світової економіки, що істотно впливає на соціально-економічний розвиток кожної країни, є туристична сфера. Вона має тісні взаємозв'язки з понад 40 видами економічної діяльності та підвищує рівень зайнятості. Нині світова туристична сфера формує понад 10% ВВП світу, на неї припадає понад третина обсягів світової торгівлі послугами.

Не зважаючи на значну кількість наукових праць та розробок, присвячених розвитку туристичної сфери в Україні, слід зазначити, що багато питань залишаються не вирішеними. Недостатньо уваги приділяється теоретичним, методичним і практичним аспектам формування державного регулювання туристичної діяльності в Україні, що має бути спрямоване на розвиток цієї сфери. Адже національна економіка та держава не отримують тієї сукупності прямих, непрямих, мультиплікативних та індукованих економічних ефектів, які потенційно спроможна забезпечити вітчизняна туристична сфера. Водночас після успішного проведення Чемпіонату Євро-2012 зовнішній інтерес до України зростає, що засвідчило входження країни до десяти найбільш туристично привабливих країн світу, які варто відвідати у 2013 році.

Проблемам щодо підвищення конкурентоспроможності та туристичної привабливості регіонів приділяли увагу у своїх працях західні та вітчизняні науковці, серед яких доцільно виділити О. Артеменко І. Вишнякову, У. Воеводіну, Є. Гадеудину, І. Зоріна, А. Зоріна, Т. Ірисову, Є. Колендо Ф. Котлера, О. Любіцеву, М. Портера, О. Селезньову, та ін.

Здійснюючи оцінювання туристичної привабливості за методом нечіткої логіки, експертних оцінок, методу контент-аналізу відзначимо, що перевагами зазначених методів є можливість проводити оцінку одному та групі експертів, адже збільшення кількості вхідних даних не впливає на складність застосування методу та збільшує ефективність результатів, враховуючи великий масив інформації. Проте не враховується фактор суб'єктивізму, а також недоцільним є використання інформації з Інтернет-ресурсів, оскільки ці джерела містять не завжди повну і достовірну інформацію.

Таким чином, нині актуалізується потреба в удосконаленні оцінювання туристичної привабливості як регіонів, так і країни загалом.

Мета дослідження – визначити суть туристичної привабливості території, охарактеризувати її складові, виявити найкращий методичний інструментарій оцінювання туристичної привабливості країни.

Враховуючи різноманітність думок дослідників, відзначимо, що туристична привабливість регіону являє собою сукупність географічних, економічних, фінансових та політичних факторів певної території, що сприяють задоволенню потреб споживачів та дозволяють досягти максимального соціально-економічного ефекту для населення регіону та країни.

Однією з головних особливостей туристичної діяльності є приналежність до певної території, які мають різні характеристики. Згідно із міжнародною практикою туристична привабливість у регіонах визначається найбільшим попитом серед туристів у регіонах із багатими природними, культурними та історичними ресурсами, географічним розташуванням, рівнем розвитку інфраструктури, що залежить від вкладання інвестицій, екологічного стану регіону, наявності рекреаційних та туристичних ресурсів. Автором на основі аналізу літературних джерел [1; 3; 4; 6]. узагальнено основні фактори, що характеризують туристичну привабливість:

- екологічна - загальний екологічний стан, що склався у регіоні та характеризується наступними показниками: наявність природних ресурсів, екологічна складова та кліматичні умови, ризики катастроф, рівень розвитку сільського господарства, об'єми споживання свіжої води, скидання забруднених зворотних вод без очищення або недостатньо очищені природні поверхні водні об'єкти, викиди забруднюючих речовин до атмосфери;
- політична - показники, що містить у собі інформацію щодо правого регулювання розвитку туристичної діяльності в країні, рівня криміногенності, відображає методи державного регулювання сфери туристичних послуг, де розглядається податкова та бюджетна політика регіону та країни загалом, захист прав і свобод споживачів послуг;
- економічна - показники, що відображають рівень інфляції, безробіття, прибутки та ціни на туристичні товари та послуги, обсяг інвестицій в основний капітал, відображає вклад туристичної галузі у макроекономічних показниках (ВВП, НД та інш.);
- інфраструктура - показник, що свідчить про стан автошляхів та зв'язку, готельних комплексів, закладів харчування та проведення дозвілля, застосування комп'ютерних технологій, телефонні апарати загального користування, мережі ІНТЕРНЕТ при формування та просування туристичного продукту суб'єктами туристичної діяльності, розкриває особливості застосування комунікаційних технологій, транспортні технології: швидкісні поїзди, паромі, літаки;
- соціальна - показники, що характеризують демографічний стан у регіоні та країні, зокрема: рівень природного приросту, наявність субкультур у регіону та країні в цілому: національні меншини, громадські рухи, формальні та неформальні течії, а також кількість безробітного населення до працездатного, працездатного та не працездатного віку;
- культурна - кількість загальноосвітніх навчальних закладів, ВНЗ, книжковий фонд бібліотек, кількість місць для глядачів у залах демонстрування фільмів, кількість місць у клубних закладах.

Крім того, на конкурентну боротьбу в туристичній сфері регіонів впливає попит на туристичні послуги, сезонність, поява конкуруючих підприємств в інших регіонах, з якими порівнюють, виявляють відмінність застосування стратегій, наявність кваліфікованого персоналу.

Різноманітність туристичних послуг обумовлено наявністю приватних та державних туристичних організації, монопольних об'єднань, корпорацій, підприємств малого і середнього бізнесу, метою яких є отримання прибутків при мінімальних витратах, що обумовлює створення кластерних утворень та представляє собою сукупність підприємств, суміжних із туристичною діяльністю, які функціонують на визначеній території для створення товарів та надання послуг туристичного призначення, підвищуючи туристичну привабливість регіону та країни в цілому.

Можливість здійснення оцінювання туристичної привабливості дає змогу виявити найбільш перспективні напрями розвитку туризму, що допоможе сформувати в майбутньому ефективну стратегію розвитку в регіонах та країні загалом, призведе до можливості отримання якнайшвидших економічних результатів – сукупності ефектів.

Певні висновки про туристичну привабливість регіону можна зробити також на основі значущості туристичних мультиплікаторів, адже мультиплікативний ефект дає змогу оцінити вплив туристичної діяльності на розвиток інших галузей. На практиці розрізняють дві моделі розрахунку туристичних мультиплікаторів. До першої відносять туристичний мультиплікатор Арча та Оуена (Кейнсіанська модель), який застосовується для оцінки впливу витрат туристів на дохід, зайнятість та імпорт. Друга модель - для розрахунку туристичного мультиплікатора «витрати - випуск» та ґрунтується на зв'язку всіх секторів економіки в матричному вигляді

Проаналізувавши різні методичні підходи до інтегрального оцінювання туристичної привабливості регіонів, можна зазначити, що деякі проблеми застосування окремих методів можуть бути подолані в результаті введення певних застережень. Типовим прикладом є випадок, коли при застосуванні методу середньої геометричної в разі обернення на нуль співмножника приймати його таким, що дорівнює одиниці. Оскільки інтегральні показники включають у себе сукупність різнорідних за своїм змістом та вагомістю критеріїв, їх застосування дає змогу здійснити комплексну процедуру оцінювання туристичної привабливості регіонів та країни загалом, допомагає підвищити обґрунтованість висновків.

Система інтегральних показників є підґрунтям для побудови рейтингів як однієї зі складових інвестиційного процесу в туристичній галузі, оскільки аналіз одного показника проти декількох є простішим і забезпечує зручну та зрозумілу базу для порівняння туристичних підприємств на регіональному та національному рівнях. Визначивши основні положення та методи інтегрального оцінювання туристичної привабливості регіонів залишається актуальним питання щодо вдосконалення системи оцінювання на основі показників, які мають розраховуватися на базі офіційної річної звітності про результати фінансово-господарської діяльності туристичних підприємств у регіонах.

Оскільки природа явищ і процесів, які моделюються є багатовимірною та постійно змінюється, для проведення всебічного порівняння та ґрунтового аналізу вважаємо за доцільне вивчення можливостей використання в обґрунтуванні туристичної привабливості методів багатовимірного статистичного аналізу (БСА), а саме:

- багатовимірне шкалювання - виявлення найбільш ефективного розміщення об'єктів, що приблизно зберігає спостережувальну між ними відстань, що лаж змогу дослідити розміщення об'єктів у просторі та перевірити, наскільки точно отримана конфігурація зберігає відстані між об'єктами;
- факторний аналіз - метод аналізу даних, що призначений для виявлення прихованих даних, що пояснюють досліджувану ситуацію із одночасним прагненням мінімізувати число цих факторів; одним із основних методів факторного аналізу є метод головних компонент, який полягає у зменшенні кількості факторів, при цьому не загубивши основну інформацію;
- дискримінантний аналіз - побудова функцій, які найкращим способом характеризують різницю між групами об'єктів та яким чином це може використовуватися. Цей аналіз дає можливість вивчати міжгрупові різниці за декількома змінними одночасно в заданих групах та класифікувати нові об'єкти; застосовується для виявлення того, які змінні дають найкращі для аналізу результати;
- кластерний аналіз - представляє собою сукупність алгоритмів обробки даних, що призначено для розподілу досліджуваних об'єктів на відносно однорідні групи, де число кластерів наперед є невідомим. Методи кластеризації мають відповідати наступним вимогам: масштабність; можливість роботи з різними типами атрибутів; здатність опрацьовувати «шуми»; мінімальні вимоги щодо знань проблемної області для визначення вхідних параметрів; нечутливість до порядку вхідних записів; інтерпритованість і простота використання.

Етапи визначення туристичної привабливості на основі багатовимірного статистичного аналізу складається із шести складових. Так, на першому етапі визначається об'єкт спостереження, що може бути як регіон країни, так і окремо взята місцевість. Другий етап методики передбачає визначення основних факторів, які впливають на туристичну привабливість. На третьому етапі безпосередньо здійснюється оцінювання за допомогою методів багатовимірного шкалювання та факторного аналізу. Четвертий етап представляє собою отримання показника туристичної привабливості по кожному із методів, розглянутих вище. На п'ятому етапі порівнюються отримані результати та обирається один із семи найкращий метод розрахунку. П'ятий етап представляє собою визначення сукупного показника, порівняння яких здійснюється на шостому етапі та обирається найкращий метод оцінювання туристичної привабливості регіону чи місцевості. На сьомому етапі надаються рекомендації щодо доцільності фінансування та залучення інвестицій до розвитку пріоритетних об'єктів.

Отримані результати дадуть змогу визначити сукупний показник для об'єкта дослідження. Метод багатовимірного шкалювання та факторний аналіз дадуть змогу визначити найбільш суттєві фактори, що впливають на залежну змінну (сукупний показник). Дискримінантний та кластерний аналіз

дають можливість отримати сукупний показник для кожного об'єкту, згрупувати або ранжувати всю сукупність об'єктів. Саме за допомогою кластеризації можна оцінити або класифікувати об'єкт не за однією ознакою, а декількома. У результаті проведення кластеризації визначаються найбільш схожі групи, які можливо об'єднати для досягнення спільної мети – створення туристично привабливих товарів та надання туристичних послуг на національному та міжнародному ринках.

Проведений аналіз існуючих методик оцінювання туристичної привабливості свідчить про необхідність розробки ефективнішого інструментарію, адже зазначені методи є досить суб'єктивними, не дають змогу здійснити врахування та оцінювання всієї сукупності факторів в інтегральній оцінці, коректно їх інтерпретувати, що обумовлює пошук і розробку відповідного алгоритму на основі інтегрального методу та багатовимірного статистичного аналізу.

Оцінювання туристичної привабливості регіонів країни на основі багатовимірного статистичного аналізу є більш прийнятними, оскільки точність є більш важливим критерієм, відповідаючи таким параметрам як доцільність, адекватність та простота.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Артеменко О. І.* Використання нечіткої логіки для визначення рекреаційного потенціалу території [Електронний ресурс] / Артеменко О. І., Виллюк Я. І. // Національна бібліотека ім. І. В. Вернадського : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/ISM/2008_631/06.pdf.
2. *Гадеудіна Е. Д.* Использование метода экспертной оценки для определения целесообразности развития инфраструктуры туристского региона в районах Сахалинской области [Электронный ресурс] / Е. Д. Гадеудіна // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2009. – Вып. 1. – С. 60–63. – Режим доступу: <http://izvestia.isea.ru/pdf.asp?id=4847><http://izvestia.isea.ru/pdf.asp?id=4847>.
3. *Гоблик В. В.* Кластери в туристично-рекреаційному комплексі Закарпаття : монографія / В. В. Гоблик. – Ужгород : Ліра, 2009. – 232 с.
4. *Зорин И. В.* Туризм как вид деятельности [Электронный ресурс] / И. В. Зорин, Т. П. Каверина, В. А. Квартальнов. – М. : Просвещение, 2007. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,9999999/catid,168/id,6949.
5. *Колендо Е. Т.* Оценка туристической привлекательности малых городских поселений Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Е. Т. Колендо // Электронная библиотека БГУ. – Режим доступу: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/2355>.
6. *Любіцева О. О.* Ринок туристичних послуг [Електронний ресурс] / О. О. Любіцева. – К. : Альтапрес, 2002. – 436 с. – Режим доступу до ресурсу : http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp11.htm.

USE OF MULTIVARIATE STATISTICAL ANALYSIS FOR DETERMINING TOURIST ATTRACTION OF THE COUNTRY

O. Davydova

Taras Shevchenko National University of Kiev

The components of the tourist attraction of the country. Advantages and disadvantages of existing methodological tools for evaluating tourism attraction. The author suggested the use of methods of multivariate statistical analysis to assess the country's tourism appeal.

Key words: tourism, tourist attraction, methodical evaluation instruments tourist attraction, multivariate statistical analysis.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ МНОГОМЕРНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ДЛЯ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ СТРАНЫ

О. Давидова

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Рассмотрены составляющие туристической привлекательности страны. Выявлены преимущества и недостатки существующего методического инструментария оценки туристической привлекательности. Автором предложено применение методов многомерного статистического анализа для оценки туристической привлекательности страны.

Ключевые слова: туризм, туристическая привлекательность, методический инструментарий оценки туристической привлекательности, многомерный статистический анализ.

УДК 338.26 : 332.12

ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТА НА ПРИНЦИПАХ СТАЛОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Н. Данилевич, М. Кохан

Львівський національний університет імені Івана Франка

Проведено дослідження системи планування соціально-економічного розвитку міста Стрия, зокрема її організаційно-економічного забезпечення. Проаналізовано основні показники виконання плану та планові параметри на короткострокову перспективу з огляду на дотримання Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту. Надано рекомендації щодо вдосконалення міського планування з урахуванням концепції сталого просторового розвитку та регіональної специфіки.

Ключові слова: планування соціально-економічного розвитку, програма соціально-економічного розвитку, сталий просторовий розвиток, регіональний розвиток, державно-приватне партнерство.

У сучасних умовах зростає роль територіального планування як ефективного інструменту інтеграції на конкретних територіях не тільки місцевих, регіональних та загальнодержавних інтересів, а й різноманітних секторальних інтересів, обґрунтованого визначення перспектив їх збалансованого розвитку. Також сучасний світ демонструє зростання ролі простору у суспільному розвитку. Це зумовлюється тим, що простір розглядається не просто як пасивне вмістилище різних видів діяльності, а як складна біо-соціо-економічна система, яка завдяки своїм диференційованим особливостям активно впливає на вибір рішень щодо напрямів та інтенсивності використання простору.

Тому в процесі територіального планування в Україні необхідно враховувати не тільки багаторічний вітчизняний досвід, а й сучасні європейські підходи, зокрема вимоги Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту, інших документів СЕМАТ/ Ради Європи та Європейського Союзу.

Значний вклад у дослідження проблеми управління сталим просторовим розвитком в Україні внесли такі провідні вчені, як Є. Балацький [2], І. Бистряков [4], М. Долішній [5], В. Куйбіда [6], А. Мельник [7, 8], Н. Павліха [10], П. Шевчук [14], О. Царенко [13] та ін. Варто наголосити, що у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі багато уваги присвячено теоретичним засадам та узагальненню досвіду просторового розвитку регіональних економічних систем, обґрунтовано підходи до розв'язання проблем регіонального розвитку. Проте існуючі наукові розробки не завжди мають зв'язок із практикою планування в українських містах, а зарубіжний досвід виявляється недостатньо гнучким для адаптації в Україні. У зв'язку із цим важливим є не технічне перенесення європейського досвіду на українську практику, а гнучка і поступова адаптація вітчизняної системи планування соціально-економічного розвитку до принципів сталого просторового розвитку.

Метою статті є аналіз системи планування соціально-економічного розвитку міста та формування напрямів його вдосконалення на підставі концепції сталого просторового розвитку. Об'єктом дослідження обрано місто Стрий Львівської області.

В Україні планування рівномірного розвитку міських територіальних утворень здійснюють відповідні підрозділи обласних адміністрацій і міських виконавчих комітетів (планові комісії, управління планування і т. ін.). В їхній діяльності використовують механізми, характерні як для директивного, так і для індикативного планування. Це пов'язано з тим, що основна частина підприємств житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти належать до державної (комунальної)

форми власності, а промислові підприємства й підприємства сфери торгівлі та побутового обслуговування мають і різні недержавні форми власності.

При організації цієї роботи прагнуть забезпечити розвиток міста таким чином, щоб діяльність підприємств міського господарства створювала передумови для розвитку і забезпечення нормальної життєдіяльності міста як соціально-економічної системи в цілому. Важливу роль при цьому відіграє забезпечення оптимального розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

Орієнтирами в процесі визначення планових завдань здебільшого виступають соціально-економічні нормативи (обсяг реалізації води, площа зелених насаджень, загальна площа житлових будинків, кількість ліжок-місць у готелях і т. ін. у розрахунку на одного жителя). Остаточні показники планів визначають з урахуванням фінансових можливостей місцевого бюджету і підприємств. Особливості, які треба враховувати у ході формування планових цілей розвитку міського господарства і показників діяльності його підприємств, наведені на рис. 1.

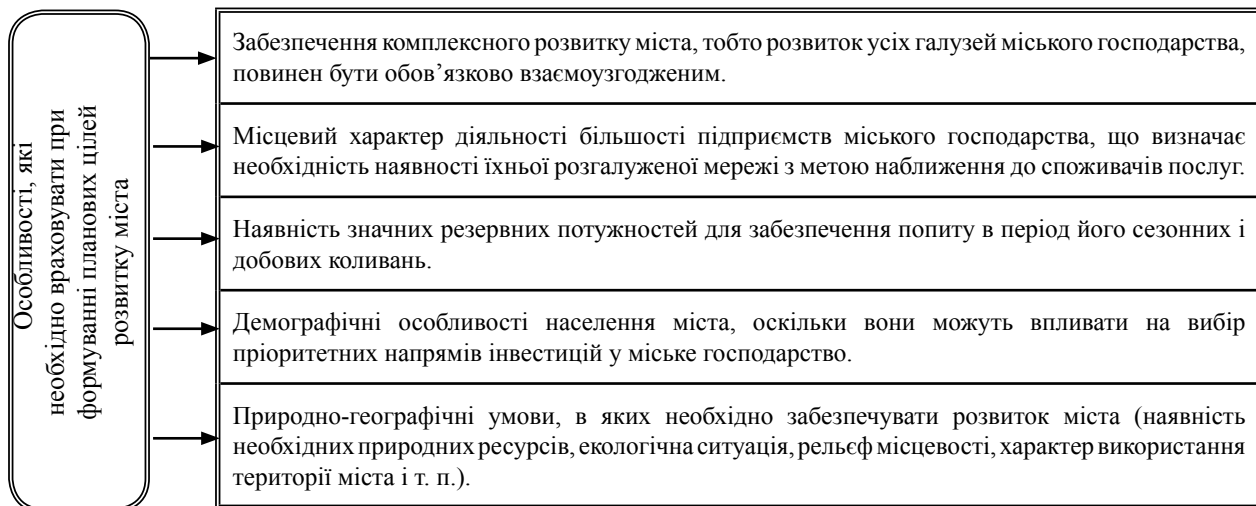

Рис. 1. Особливості, які необхідно враховувати при формуванні планових цілей розвитку міста

Формалізованим результатом планування на рівні міста є програма розвитку міста на певний період, в якій з різним ступенем деталізації знаходять висвітлення питання соціально-економічного розвитку міста. Вона може бути подана у вигляді системи планів по окремих напрямках чи у вигляді переліку цільових комплексних програм для вирішення головних проблем розвитку міста. На рівні міста, зазвичай, переважають стратегічні плани і програми. У процесі їхньої реалізації на внутрішньому рівні можуть розробляти стратегічні, тактичні й оперативні плани.

Система планів є найбільш пристосованою для створення умов ефективного управління діяльністю міста. Забезпечуючи наступність планів різного виду, місто одержує можливість постійно мати орієнтири у своїй діяльності від визначення перспективних завдань до завдань на найближчий період часу.

Схематично процес планування розвитку міста Стрий від дослідження сучасного стану соціально-економічного розвитку міста та складання проекту Програми до її реалізації відображено на рис. 2.

З метою досягнення бажаного рівня соціально-економічного розвитку міста є необхідність врахування принципів сталого розвитку, викладених в основних міжнародних документах, зокрема:

- «Основоположні принципи сталого просторового розвитку європейського континенту», підготовлені Комітетом керівників європейської конференції міністрів регіонального планування (СЕМАТ) (Ганновер, 7-8 вересня 2000 р.);
- «Порядок денний Хабігат» (Стамбул 3-14 червня 1996 р.);
- «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» (Ольборгська Хартія, Данія, 27 травня 1994 р.);
- «Порядок денний – XXI». Розділ 7: Сприяння сталому розвитку населених пунктів (Ріо-де-Жанейро, 1-14 червня 1992 р.).

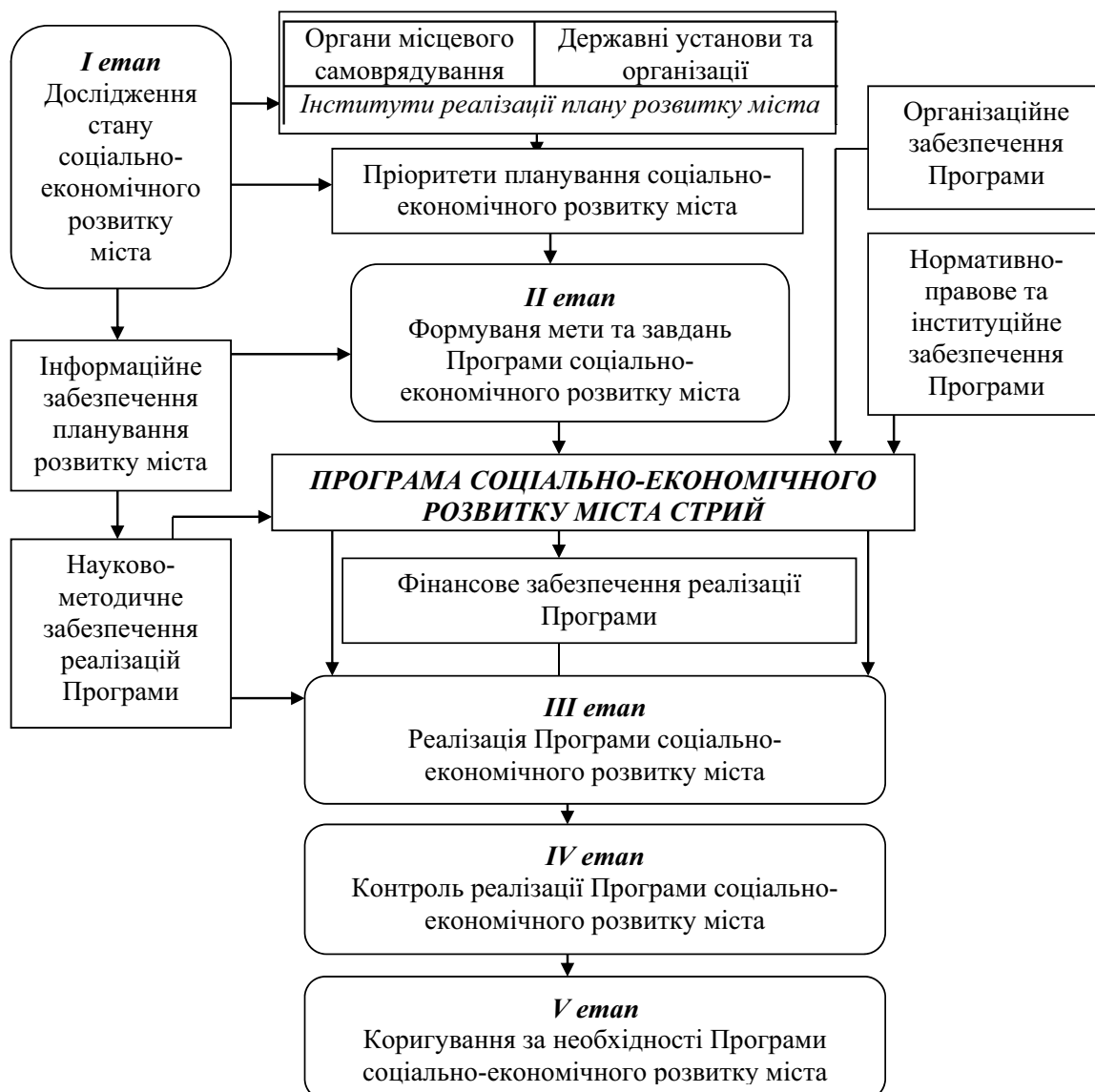

Рис. 2. Етапи процесу розробки та реалізації Програми соціально-економічного розвитку міста Стрий

Як свідчить світовий та європейський досвід, політика сталого просторового розвитку міст, в інтерпретації українських реалій, має будуватися на таких принципах:

- 1) прагнення територіальної цілісності міста через збалансований соціальний та економічний розвиток територій та покращення конкуренції;
- 2) поліцентричності розвитку національних та регіональних рівнів;
- 3) покращення відносин між містом і селом;
- 4) рівних умов просторової доступності;
- 5) покращення доступу до інформації та знань;
- 6) зменшення шкоди (збитків), які наносять природному середовищу;
- 7) розвитку та захисту природних ресурсів та природної спадщини;
- 8) примноження культурної спадщини як фактора розвитку;
- 9) розвиток енергоресурсів при підтримці безпеки їхнього формування;
- 10) підтримка високоякісного стійкого туризму;
- 11) обмеження впливів природних та техногенних катастроф [6, с. 42-46].

Проаналізуємо економічні та соціальні показники виконання плану розвитку міста Стрий у 2012 р. в розрізі дотримання принципів сталого просторового розвитку. Для кращого розуміння деякі з них відобразимо графічно – у вигляді діаграм та графіків (порівняно з минулими роками).

Принцип поліцентричності розвитку національних та регіональних рівнів означає, що кожне місто повинно займати певне місце в загально-регіональній загальнонаціональній системі розподілу праці та капіталу. У промисловому комплексі міста Стрий функціонує 18 основних промислових підприємств, з яких 8 – інноваційноактивні, а саме: Державне підприємство «Стрийський вагоноремонтний завод», ТзОВ «Діскавері», «Бурове обладнання Україна», ВД «Укрпол», ПП «Смію», ТзОВ «Екран», ВАТ «Завод КПО», ВАТ Меблевий комбінат «Стрий», ВАТ «Стрийавто».

Галузева структура виробленої промислової продукції демонструє такі пропорції: 77,1 % у обсязі реалізованої промислової продукції займала продукція переробної промисловості, а саме: машинобудування – 37 %, виробництва харчових продуктів – 3,7 %, видавничої діяльності – 16,7 %, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – 2,7 %. Підприємствам з виробництва та розподілення електроенергії, газу, тепла та води належало 21,7 % виготовленої продукції.

Загалом за 2012 р. промисловими підприємствами міста реалізовано промислової продукції на 779,3 млн. грн. (див. рис. 3), що склало майже 2,4 % загальнообласного обсягу. Обсяг реалізованої промислової продукції у 2012 р., у порівнянні з 2011 р., збільшився на 45,6 млн. грн. У 2013 р. реалізовано промислової продукції на суму 1085,2 млн. грн., що значно перевищує минулі роки та на 305,9 млн. грн. більше порівняно з попереднім роком.

Рис. 3. Динаміка обсягів промислового виробництва підприємств міста Стрия за 2009–2013 роки

Приватні інвестиції є рушійною силою соціального і, відповідно, просторового розвитку. Одне з найголовніших завдань політики просторового планування полягає у забезпеченні приватних інвестицій, перспектив для розвитку та гарантій їхньої безпеки, відповідно до цілей такої політики. Разом із відповідними галузевими програмами політика просторового розвитку повинна сприяти підвищенню привабливості муніципалітетів і регіонів для приватних інвестицій на регіональному та місцевому рівнях таким чином, щоб відповідати суспільним інтересам.

У 2012 р. в економіку міста Стрий залучено 19,2 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, на одного мешканця це складає 319 дол. США (дев'яте місце в області). У 2013 році залучили 20,0 млн. дол. США (див. рис. 4). На 10-ти підприємствах наявні іноземні інвестиції. Успішними є ТзОВ Діскавері «Бурове обладнання Україна», ВАТ «Стрийська швейна фабрика «Стрітекс», ТзОВ «Політрек».

Підприємства і організації усіх форм власності освоїли капітальних інвестицій на суму 130,0 млн. грн., що на 781,0 тис. грн. більше, ніж у 2011 р. На 1,5% збільшили капітальні інвестиції в 2013 р. (132,0 млн. грн.) (рис. 5).

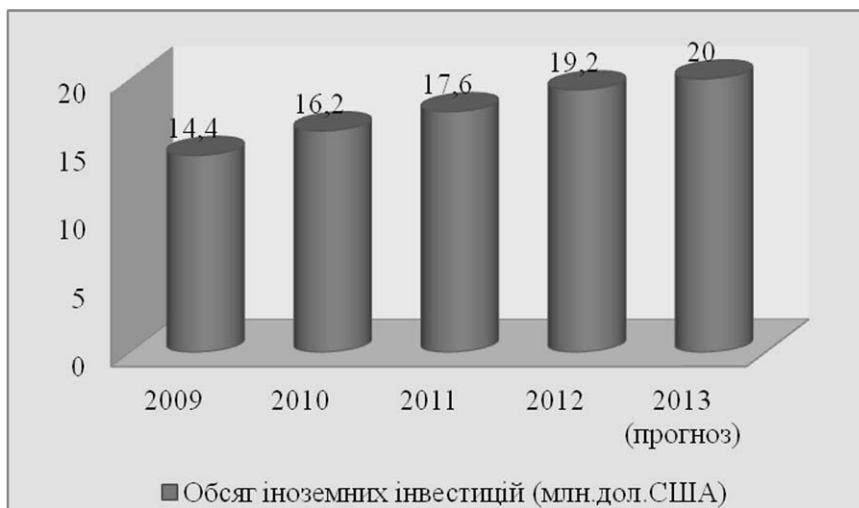

Рис. 4. Обсяг іноземних інвестицій в економіку міста Стрия протягом 2009-2013 рр.

Рис. 5. Обсяг освоєних капітальних інвестицій підприємствами і організаціями міста Стрий протягом 2009 – 2013 рр.

З огляду на недостатність державних коштів для задоволення потреб суспільства, зокрема щодо розвитку технічної та соціальної інфраструктури та пов'язаних з ними послуг, виникає необхідність у приватних інвестиціях для забезпечення протягом найближчих років значних капіталовкладень, спрямованих на досягнення цілей регіонального розвитку. Необхідно надавати підтримку державно-приватному партнерству, що розвивається у сферах, які раніше перебували в управлінні держави. Це стосується, зокрема, сфери інфраструктури і послуг (транспорт, телекомунікації, водопостачання, охорона здоров'я, освіта тощо), а також питань місцевого розвитку. Разом із приватним капіталом необхідно також інтенсивніше використовувати ринковий досвід в управлінні проектами.

Одним з найважливіших секторів економіки, фінансування якого значною мірою забезпечують приватні джерела, є житлове будівництво (разом із відновленням і модернізацією наявного житлового фонду). Обсяг будівельних робіт у місті Стрий у 2012 р. становив 10,51 млн. грн.. У 2013 рік – 10,6 млн. грн. (рис. 6).

Поширення оренди і приватного володіння житлом стимулює залучення приватного капіталу в обсягах, що значно перевищують державні субсидії.

Рис. 6. Обсяг виконаних робіт у сфері житлового будівництва у місті Стрий протягом 2009 – 2013 рр.

Розвиток житлового фонду має значення не лише для житлових та регіональних програм, але й для питань власності житла. Останнє, з урахуванням демографічних процесів, є особливо важливим з огляду на необхідність активної участі населення в забезпеченні власної старості. У 2012 р. введено в експлуатацію 5,4 тис. м² житлової площі. У 2013 рік – 14,7 тис. м² (рис. 7).

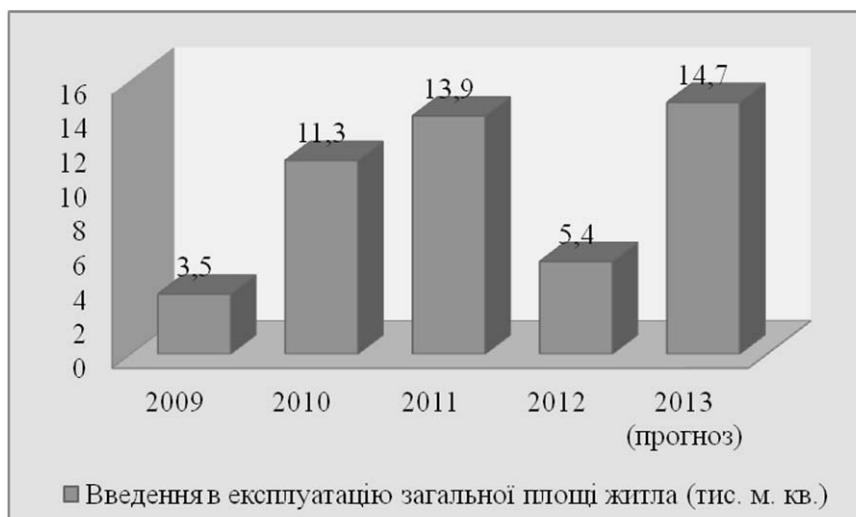

Рис. 7. Введення в експлуатацію загальної площі житла у місті Стрий протягом 2009-2013 рр.

Реалізація принципу рівних умов просторової доступності передбачає, що при розгляді шляхів руху мають застосовувати об'єктивні стратегії, що враховують на рівних підставах різні способи транспортування та вимоги просторового планування. Підприємства залізниці в умовах реформування забезпечили функціонування існуючої інфраструктури. Головні планові показники роботи станції Стрий у 2012 р. покращилися порівняно до 2011 р. З вокзалу станції Стрий у 2012 р. в прямому сполученні перевезено понад 148,6 тис. пасажирів. У приміському сполученні перевезено понад 168 тис. платних та понад 166 тис. – пасажирів пільгових категорій.

Пасажирським автотранспортом у 2012 р. перевезено 10,6 млн. пасажирів, що на 22,5 % більше ніж у 2011 р. У 2013 р. перевезено 10,3 млн. пасажирів (рис. 8).

Підприємства зв'язку та телекомунікаційних послуг міста Стрия, діяльність яких спрямована на задоволення потреб споживачів у послугах електрозв'язку та в напрямку подальшого розвитку і

модернізації, постійно працювали над поліпшенням якісних показників та розширенням спектра пропонувананих послуг. З урахуванням необхідності доступу до інформації та знань просторове планування має приділяти особливу увагу всім регіонам з тим, щоб доступ до інформації не був обмежений з різних причин. Телекомунікаційні мережі необхідно поліпшити й розширити для того, щоб досягти повного покриття всієї території, при цьому тарифи не повинні стати перешкодою. На державному і регіональному рівнях необхідно забезпечити розвиток таких шляхів діалогу між виробниками інформації та її потенційними користувачами, як технопарки, інститути передачі технологій, дослідницькі та навчальні центри. Необхідно також стимулювати створення доступних у режимі on-line банків даних, зокрема, про товари, ноу-хау, туризм, з метою надання допомоги регіонам у виході на ринки та поліпшенні їхніх зв'язків із глобальною економікою [6, с. 43].

Рис. 8. Динаміка перевезень пасажирів автотранспортом у місті Стрий протягом 2009-2013 рр.

Попри розвиток промисловості та транспорту, екологічна ситуація в місті Стрий є досить невтішною і потребує негайного вирішення, адже здоров'я населення з кожним роком погіршується. На території міста налічується понад 50 підприємств, установ та організацій різних форм власності, які експлуатують стаціонарні джерела забруднення атмосферного повітря та мають в користуванні понад 2 тисячі одиниць автотранспорту, які є пересувними джерелами забруднення через викиди забруднюючих речовин. Враховуючи те, що м. Стрий знаходиться на перехресті доріг, через нього постійно проходить велика кількість транзитного автотранспорту. Проблемним залишається питання організації належного контролю за вмістом забруднюючих речовин у відпрацьованих газах автотранспортних засобів.

Діяльність господарюючих суб'єктів веде до утворення відходів різного класу токсичності. Окрім цього, спостерігається створення стихійних сміттєзвалищ, накопичення відходів у водоохоронній зоні р. Стрий. Утилізація твердих побутових відходів в м. Стрий здійснюється Стрийським МККП на полігоні твердих побутових відходів Стрийсько-Дрогобицького регіону. Відсутність пофракційного сортування відходів, методи переробки для яких вже існують, веде до нераціонального використання площ сміттєзвалища та виникнення пожеж. Міське сміттєзвалище є одним з основних об'єктів – забруднювачів навколишнього середовища. Його використовують вже другий понаднормативний термін. Рекультивация земель не проводили з 1949 р. Початкове влаштування полігону здійснено без ізолюючого шару для захисту від забруднення ґрунту та підземного водоносного горизонту. Не організовано відомчий лабораторний контроль за станом ґрунтових вод. Сміттєзвалище не огорожене по периметру та не обладнане ровом для відводу дренажних вод (крім східної сторони), не обладнаний дезінфекційний бар'єр. Не вирішені питання озеленення санітарно-захисної зони сміттєзвалища та обладнання площадки для миття і знезараження контейнерів, контейнеровозів та сміттєвозів, що задіяні в саночистці міста.

На сьогодні розроблено проект реконструкції сміттєзвалища, гігієнічну експертизу якого проведено в Львівській обласній санепідемстанції. Реконструкція сміттєзвалища ще не розпочалася.

Несприятлива екологічна ситуація та низка інших чинників негативно впливають на здоров'я мешканців міста, у зв'язку з чим люди частіше стикаються з проблемами дихальних шляхів та збільшується кількість онкохворих. У спостерігаємо проблему, яка актуальна не тільки для цього міста – значний відсоток смертності людей в молодому віці (25-45 років) та щорічне зменшення кількості населення міста (рис. 9).

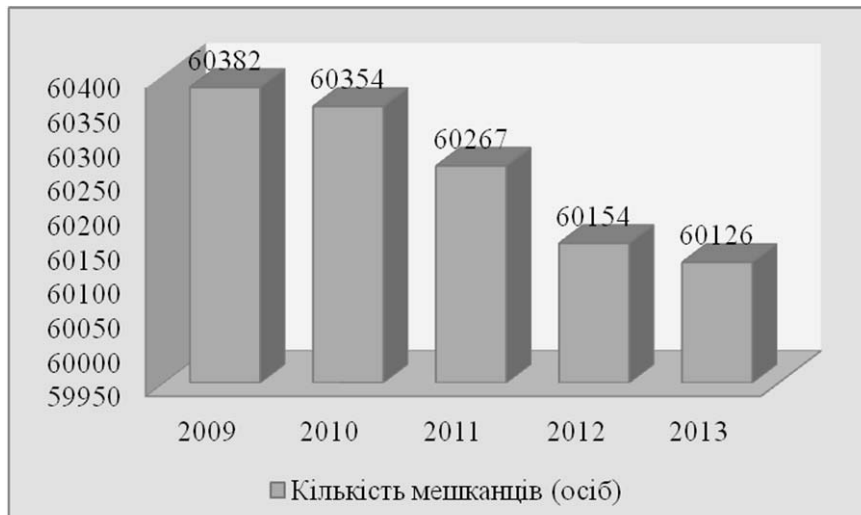

Рис. 9. Динаміка чисельності населення міста Стрий у 2009-2013 рр.

Загалом, Стрий належить до середніх міст Львівської області (50-100 тис. осіб) разом з містами Дрогобич та Червоноград, які характеризуються повільним скороченням чисельності населення порівняно з іншими містами області. Також спостерігається найменша кількість народжених на 1000 осіб населення – 9,7 % та середній показник смертності – 13,3 % (порівнянні з іншими містами області). Частка населення у працездатному віці становить 64%, що є найвищим в області після Нового Роздолу, (де цей показник становить - 65,1 %).

Політику просторового планування пов'язують з відновленням і збереженням екосистем, включаючи екологічні мережі, а також водно-болотні угіддя, що є компонентами таких мереж. З цією метою необхідно виокремити різноманітні екологічні елементи, а саме: частково порушені природні території, водні ресурси, зони здорового клімату, колишні промислові зони, що потребують оздоровлення, а також буферні зони. Створення в рамках Європейського Союзу та держав-кандидатів мережі природних територій особливого охоронного статусу (проект Natura 2016) є одним із заходів, які впроваджують з такою метою. При цьому необхідно розробити адекватні заходи для розвитку таких мереж, які мають запроваджувати в загальноєвропейському масштабі за участі Європейської конференції міністрів з питань охорони навколишнього середовища [6, с. 44].

Збалансована міська структура вимагає систематичного виконання планів землекористування і застосування інструкцій з розвитку господарської діяльності заради покращення життєвих умов громадян.

Особливу увагу треба приділити питанням покращення житлових умов, розвитку громадського транспорту та іншим заходам, спрямованим на стримування надлишкової міграції.

Відновлення архітектурної спадщини, історичних пам'яток повинно бути невід'ємною частиною місцевих і державних програм планування.

Розвиток прикордонних районів більш за все потребує узгодженості в діях держав, метою яких є відкритість кордонів та запровадження транскордонних консультацій і співпраці, а також спільне використання об'єктів інфраструктури.

Просторовий менеджмент має приділяти особливу увагу збереженню та розвитку гірських районів, зважаючи на їхню важливість для екологічного, економічного, соціального, культурного та сільськогосподарського секторів, цінність як депозитаріїв природних ресурсів, а також враховуючи велику кількість проблем, що існує у цих регіонах.

Застосувати такий досвід для українських міст, зокрема міста Стрия, практично можливо шляхом:

- укріплення економічного потенціалу міст;
- розвитку стратегій, що адаптовані до місцевого контексту і орієнтовані на управління ефектами економічного реструктурування;
- управління розширенням просторів міст, обмеження тенденцій субурбанізації за допомогою розроблення компактніших форм розвитку малих та середніх міст, використання місцезберігаючих методів будівництва, розвитку будівництва навколо транспортних магістралей, підвищення якості міського життя, зокрема збереження існуючих екосистем і створення нових „зелених» районів та біотопних структур;
- регенерації пустинних околиць;
- ефективного управління міськими екосистемами, насамперед стосовно відкритих і „зелених» майданчиків, води, енергії, відходів;
- розвитку ефективних і одночасно екологічних видів місцевого громадського транспорту;
- формування спеціалізованих органів планування та координації розвитку;
- збереження та примноження культурної спадщини;
- розвитку міських мереж.

Результати проведених досліджень дають змогу сформулювати такі висновки.

По-перше, негативні тенденції зниження чисельності населення міста Стрия, зниження обсягів введення в експлуатацію житла та зростання рівня забрудненості території міста на фоні досить позитивної динаміки підприємств торгівлі, промисловості і транспорту свідчить про недотримання концепції сталого розвитку при здійсненні управління регіоном.

По-друге, можна констатувати недостатнє державне фінансування для задоволення потреб суспільства, зокрема щодо розвитку технічної та соціальної інфраструктури та пов'язаних з ними послуг, у зв'язку з чим виникає необхідність у приватних інвестиціях для забезпечення протягом найближчих років значних капіталовкладень, спрямованих на досягнення цілей регіонального розвитку.

По-третє, при формуванні планів соціально-економічного розвитку міста Стрия необхідно орієнтуватися передусім на укріплення економічного потенціалу міста та розвитку стратегій, що адаптовані до місцевого контексту і орієнтовані на управління ефектами економічного реструктурування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. - 2000. - № 25.
2. Балацький, С.О. Методологічні засади стратегічного планування соціально-економічного розвитку міста / С.О. Балацький // Вісник Сумського державного університету. Серія „Економіка». - № 2'2011.- с. 194-200.
3. Берданова О., Вакулєнко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / [Берданова О., Вакулєнко В.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с.
4. Бистряков, І.К. Еколого-економічні основи розвитку продуктивних сил / І.К. Бистряков // Економіка та держава. – 2009. – № 7. – С. 40–44.
5. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети. – Київ: «Наукова думка», 2006. – 512 с.
6. Куйбіда В.С. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи»/ В.С. Куйбіда, В.А.Негода, В.В.Толкованов. – Київ, Видавництво «Крамар», 2009. 170 с. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/compendium/UkraineDocs.pdf>.
7. Мельник С.А. Управління регіональною економікою / С.А. Мельник. – К.: КНЕУ, 2000. – 124 с.

8. Мельник, А. Ф. Управління розвитком муніципальних утворень : теорія, методологія, практика: монографія / А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський. - Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 476 с.
9. Мінченко, М.В. Планування та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів: Підручник: Навчальне видання. /Мінченко М.В., Чижов Л.П., Фролков А.В. – Суми: Університетська книга. – 2004. – 442 с
10. Павліха Н. В. Організаційно-інституційні засади сталого просторового розвитку регіону: теорія, методологія, механізми : Дис... д-ра наук: 08.00.05 /Н.В. Павліха – 2007. – 342с.
11. Реформа місцевого самоврядування в Україні : Звіт про результати публічних консультацій [Електронний ресурс] / Міжнародний центр перспективних досліджень. Український освітній центр реформ. – К., 2008. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua>.
12. Соскін О. І. ЄС та місцеве самоврядування: досвід вишеградських міст та українська перспектива : наук.-метод. посіб. / О. І. Соскін, А. М. Матвійчук, Н. О. Матвійчук ; за заг. ред. О. І. Соскіна. - К. : Інститут суспільної трансформації, 2008. – 56 с.
13. Царенко О. В. Методичні підходи до виявлення джерел формування та нарощення конкурентних переваг регіональних економічних систем / О. В. Царенко // Економічний простір: [збірник наукових праць]. – Дніпропетровськ : вид-во ПДАБА, 2010. – № 43. – С. 94–103.
14. Шевчук П. І. Організаційно-економічні та правові механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. П. І. Шевчука, І. Р. Залуцького. - Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 348 с.

PLANNING OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF CITY ON THE PRINCIPLES OF SUSTAINABLE SPATIAL DEVELOPMENT

N. Danylevych, M. Kokhan

Ivan Franko National University of Lviv

This paper studied the planning system of socio-economic development of Stryi, including its organizational and economic support. The authors analyzed the basic parameters of the plan and plan options in the short term with regard to compliance with the guiding principles for sustainable development of the European continent. The recommendations for the improvement of urban planning based on the concept of sustainable spatial development and regional particularities.

Key words: planning of socio-economic development, program of socio-economic development, the sustainable development, regional development, public-private partnerships.

ПЛАНИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОРОДА НА ПРИНЦИПАХ УСТОЙЧИВОГО ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Н. Данилевич , М. Кохан

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье проведено исследование системы планирования социально-экономического развития города Стрия, в частности ее организационно-экономического обеспечения. Проанализированы основные показатели выполнения плана и плановые параметры на краткосрочную перспективу с учетом соблюдения Руководящих принципов устойчивого пространственного развития Европейского континента. Даны рекомендации по совершенствованию городского планирования с учетом концепции устойчивого пространственного развития и региональной специфики.

Ключевые слова: планирование социально-экономического развития, программа социально-экономического развития, устойчивое пространственное развитие, региональное развитие, государственно-частное партнерство.

УДК 336.144.2 (477)

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Н. Демчишак, М. Іванець

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовані аспекти фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні. Розкрито обсяги і структуру фінансування інноваційної діяльності у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів. Авторами запропоновано можливі шляхи вирішення проблем фінансування інноваційного розвитку в Україні.

Ключові слова: бюджетна політика, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, бюджетне фінансування, джерела фінансування, науково-дослідницькі програми, наукова сфера .

Подолання науково-технологічного відставання та перехід до інноваційної моделі розвитку є принциповими завданнями в умовах вітчизняної економіки. Успішне вирішення стратегічних проблем, які стоять перед Україною, значною мірою буде залежати від фінансування інноваційної діяльності із залученням як внутрішніх та і зовнішніх джерел. У цьому процесі важлива роль повинна відводитись ефективним заходам бюджетної політики та бюджетного регулювання, що мали б сприяти побудові інноваційної економіки в Україні.

Проблеми формування та сучасні тенденції реалізації бюджетної політики активно вивчаються як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. З-поміж вітчизняних вчених значні наукові добрики у цьому напрямі мають: О. Василик, В. Дем'янишин, Н. Іванова, Т. Ковальова, Д. Комягін, О. Ковалюк, Т. Куценко, Л. Лисяк, І. Луніна, В. Опарін, Ц. Огонь, І. Чугунов, С. Юрій, Ф. Ярошенко та ін. Питанням державного стимулювання інноваційного розвитку економіки зокрема на засадах бюджетного регулювання присвячені наукові праці В. Гейця, М. Денисенка, А. Дуки, О. Жилінської, Б. Кузика, М. Крупки, О. Колодізева, А. Кузнецової, А. Пересади.

Попри це немає однозначності у трактуванні поняття «бюджетна політика», обґрунтуванні специфіки і напрямів її реалізації, в тому числі у інноваційній сфері.

Тому метою статті є аналіз проблем фінансування і регулювання інноваційної діяльності у контексті використання інструментів бюджетної політики в Україні.

Так, поняття «бюджетна політика» в економічній літературі тлумачиться по-різному. Зокрема Ц. Огонь подає найбільш лаконічне визначення бюджетної політики: «бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері» [10]. В свою чергу І. Плужніков визначає бюджетну політику як сукупність пріоритетів (національних інтересів), наукових підходів і конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання бюджетного процесу та використання бюджетної системи для вирішення економічних і соціальних завдань країни [7].

Зазначимо, що дещо по-іншому формулює визначення бюджетної політики В. Дем'янишин, за яким «бюджетна політика – це діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин та засобів бюджетної тактики для їх досягнення і застосування» [3]. На думку Н. Іванової, бюджетна політика являє собою сукупність цілей, завдань, рішень та заходів, що приймаються і здійснюються органами влади у сфері бюджетних відносин [9].

Важливо відзначити, що в сучасних умовах бюджетну політику в Україні все частіше розглядають враховуючи наявність ризиків сповільнення економічної динаміки. У цьому контексті основними її завданнями є:

І. Продовження реформ бюджетної системи, передбачених Програмою економічних реформ на 2010-2014 рр. Реформування бюджетної системи має бути продовжено відповідно до Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. та включати як імплементацію нових рішень, так і роботу щодо виправлення помилок, які були допущені під час реалізації першого етапу реформ. Ключовими заходами, впровадження яких мало стати пріоритетом в 2013 р., були:

1. Підвищення ефективності державних видатків. Основними заходами, реалізація яких дозволить підвищити ефективність державних видатків визначались наступні:

- удосконалення механізму середньострокового бюджетного прогнозування;
- продовження процесу оптимізації кількості бюджетних програм та кількості головних розпорядників бюджетних коштів;
- удосконалення програмно-цільового методу бюджетування (ПЦМ);
- поширення ПЦМ на місцеві бюджети;
- забезпечення прозорості та відкритості бюджетного процесу.

2. Підвищення ефективності та продуктивності державних інвестицій.

3. Запровадження механізмів стримування необґрунтованого підвищення видатків соціального спрямування.

4. Розширення фінансової бази місцевих органів влади.

5. Запровадження системи збалансованих автономних фондів сектору державних фінансів.

6. Формування інституційної платформи для реалізації боргової політики.

7. Підвищення ефективності боргової політики.

8. Підвищення ефективності бюджетної політики та перегляд її окремих пріоритетів у напрямі:

- зменшення дефіциту бюджету;
- зменшення боргового навантаження на економіку;
- збереження високого рівня інвестиційних видатків зведеного бюджету;
- підвищення соціальних стандартів та збільшення видатків на соціальні проекти;
- інвестиції в проведення реформ [2].

Згідно з основними завданнями бюджетної політики, її реалізація на 2014 рік буде спрямована на підтримку основних секторів економіки, активізацію процесів модернізації національного виробництва, продовження здійснення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення інвестиційного клімату в Україні, стимулювання експорту та підвищення рівня добробуту громадян.

Також важливо відзначити, що з-поміж ключових завдань є підвищення ефективності та продуктивності державних інвестицій, в тому числі фінансування інновацій.

Як відомо, бюджетна політика виконує три основних функції: фіскальну, економічного регулювання та вирівнювання доходів. Фіскальна функція полягає у забезпеченні необхідних ресурсів для урядової діяльності (військово-оборонні витрати, реалізація економічних та соціальних програм, підтримка уряду тощо). Функція економічного регулювання полягає у використанні податків та видатків бюджету як інструментів управління економікою для досягнення певних цілей економічної політики (економічного зростання, структурної перебудови тощо). Функція вирівнювання доходів полягає у використанні бюджетного регулювання як інструмента перерозподілу ВВП за допомогою прогресивної шкали оподаткування, а також системи трансфертних виплат тощо.

Враховуючи необхідність стимулювання інноваційної діяльності особливо важливими є фіскальна функція, що пов'язана із її фінансуванням, та функція бюджетного регулювання.

«Бюджетне регулювання» у фінансовій літературі обґрунтовують як сукупність інструментів і важелів, за допомогою яких держава створює умови для мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів та їх ефективного використання з метою забезпечення сталого економічного зростання, а також як збалансований та узгоджений вплив бюджетних інструментів на об'єкти регулювання, в тому числі інноваційну діяльність.

Зазначимо, що згідно Закону України «Про інноваційну діяльність» остання визначається як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Потрібно зазначити, що зважаючи на важливу роль держави у регулюванні інноваційної діяльності на даному етапі нор-

мативно-правова база в Україні щодо науково-технічної та інноваційної діяльності налічує близько 200 документів, серед них норми Конституції України, Господарського кодексу, Закону України «Про інноваційну діяльність», Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Закону України «Про інвестиційну діяльність», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інші нормативно-правові акти.

Загальновідомо, що ключовим аспектом розроблення будь-якого інноваційного проекту є визначення обсягу фінансових ресурсів та джерел їх надходження. Не усі суб'єкти підприємництва володіють достатніми обсягами власних коштів, що спричиняє потребу пошуку інших джерел надходження інвестицій. Тому система фінансування інноваційної діяльності є складним переплетенням форм і джерел фінансування.

Основними джерелами коштів, які використовуються для фінансування інноваційної діяльності в Україні, є:

- Державні інвестиційні ресурси (бюджетні кошти, кошти позабюджетних фондів, державні запозичення, пакети акцій, майно державної власності).
- Інвестиційні, зокрема фінансові, ресурси суб'єктів господарювання комерційного і некомерційного характеру, а також громадських організацій, фізичних осіб і т. п. Це інвестиційні ресурси колективних інвесторів, зокрема, страхових компаній, інвестиційних фондів і компаній недержавних пенсійних фондів. Сюди ж входять і власні засоби підприємств, а також кредитні ресурси комерційних банків, інших кредитних організацій і спеціально уповноважених урядом інвестиційних банків [7].

Розглянемо детальніше особливості фінансування інноваційної діяльності в Україні. Відомості про фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій за бюджетні кошти у 2012 р. надали шість головних розпорядників, а саме: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Міністерство енергетики та вугільної промисловості, Міністерство екології та природних ресурсів, Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном, Національна академія наук та Національна академія аграрних наук.

За даними зазначених розпорядників, у 2012 р. загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності становив 222790,72 тис. грн. (99,3% бюджетного фінансування інноваційної діяльності за даними Держстату України). Фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій здійснювалося за рахунок загального та спеціального фондів – відповідно 92759,50 тис. грн. (41,6%) та 130031,23 тис. грн. (58,4 %).

Розподіл фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів у 2012 р. [1]

Розпорядники бюджетних коштів	Всього, тис. грн.	Частка розпорядника, %	Загальний фонд, тис. грн.	Частка розпорядника, %	Спеціальний фонд, тис. грн.	Частка розпорядника, %
НАН	285,0	0,1	285,0	0,3		
НААН	95309,9	42,8			95309,9	73,3
Агентство держмайна	34000,0	15,3	34000,0	36,7		
МОНмолодьспорт	34625,5	15,5			34625,5	26,6
Мінприроди	95,8	0,04			95,8	0,1
Міненерговугілля	58474,5	26,2	58474,5	63,0		
УСЬОГО	222790,7	100,0	92759,5	100,0	130031,2	100,0

Таким чином, найбільший обсяг загального бюджетного фінансування припадає на НААН (95309,9 тис. грн. або 42,8%), найменший – на НАН (285,0 тис. грн. або 0,1%). Найбільший обсяг

фінансування інноваційної діяльності за рахунок загального фонду здійснено Міненерговугілля (58474,50 тис. грн. або 63,0%), але воно зроблено поза стратегічними пріоритетами інноваційної діяльності, за рахунок спеціального фонду – НААН (95309,90 тис. грн., або 73,3%) (рис. 1).

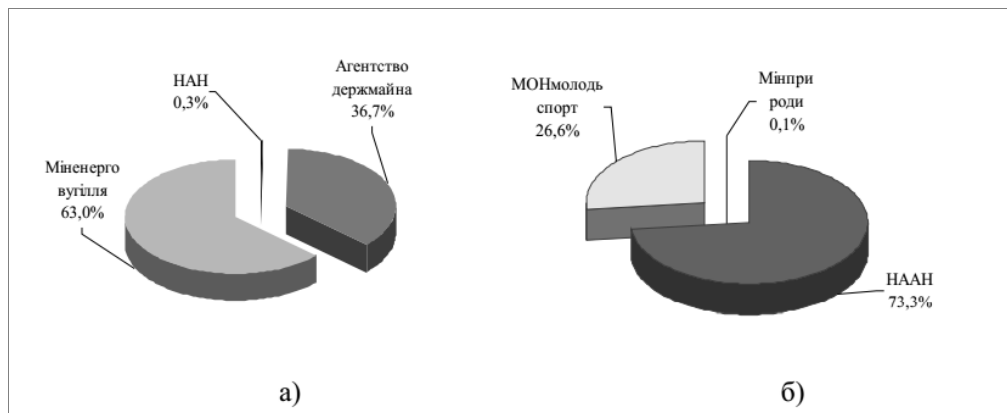

Рис. 1. Розподіл видатків загального (а) та спеціального (б) фондів державного бюджету на інноваційну діяльність за головними розпорядниками у 2012 р., % [1].

Обсяг фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні за рахунок усіх джерел у 2012 р. становив 10558,5 млн. грн., за рахунок державного бюджету – 4739,2 млн. грн., що на 22,8% більше порівняно з 2011 р. Частка коштів держбюджету у загальному обсязі фінансування становила 44,9%, тобто збільшилася порівняно з 2011 р. на 4,4 в. п. (рис. 2) .

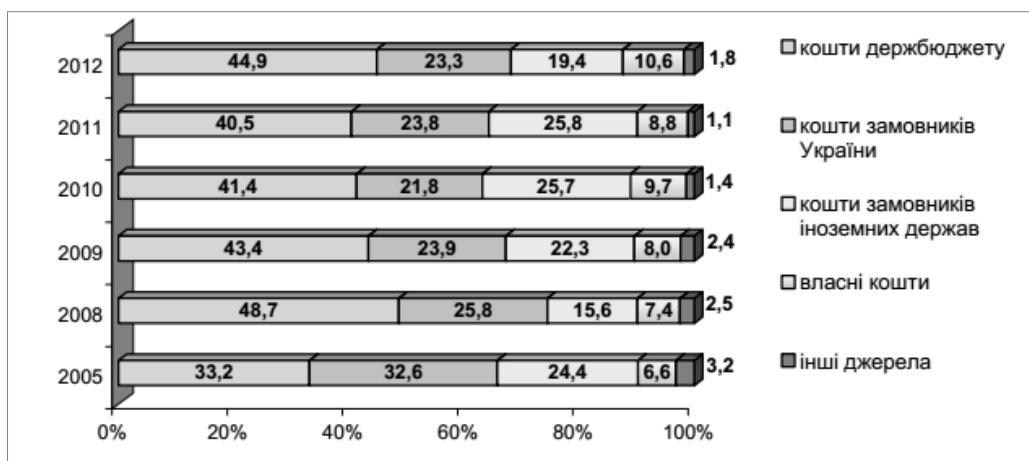

Рис. 2. Динаміка структури фінансування наукової і науково-технічної діяльності за джерелами у 2005-2012 рр., % [1].

Бюджетне фінансування залишається одним із головних фінансових інструментів науково-технічної та інноваційної політики економічно розвинутих країн, основною формою прямої державної підтримки інноваційного розвитку. Загальні видатки державного бюджету України у 2012 р., спрямовані на фінансування наукової сфери за 53 бюджетними програмами 28-ми головних розпорядників бюджетних коштів – замовників наукових робіт, становили: за планом – 6194,09 млн. грн. (1,5% у загальному обсязі бюджетних асигнувань України), у т.ч. 4840,77 млн. грн. або 78,2% за рахунок загального фонду; 1353,32 млн. грн. (або 21,8%) – спеціального фонду; профінансовано – 6126,88 млн. грн., з них із загального фонду – 4752,49 млн. грн. (98,2% від запланованого обсягу фінансування), із спеціального – 1374,39 млн. грн. (101,6%).

Аналіз розподілу фінансування наукової сфери за розпорядниками бюджетних коштів свідчить, що найбільшу частку фінансування із загального фонду держбюджету виділено п'ятьом розпорядникам – майже 82% видатків (3894,08 млн. грн.) (табл. 2).

Таблиця 2

Найбільші обсяги бюджетного фінансування наукової сфери у розрізі розпорядників бюджетних коштів у 2012 р. [1]

Назва розпорядника	Загальний обсяг фінансування		у тому числі:	
	Усього, млн. грн.	% у загальному обсязі	за загальним фондом, млн. грн.	за спеціальним фондом, млн. грн.
НАН	3194,2	51,2	2466,8	727,4
МОНмолодьспорт	690,2	11,26	439,7	250,4
НААН	695,1	11,34	510,98	184,2
НАМН	282,9	4,6	233,8	49,2
Держінформнауки	246,5	4,0	242,8	3,7

Найбільші обсяги видатків, спрямованих зазначеними вище п'ятьма розпорядниками бюджетних коштів на виконання наукових досліджень та науково-технічних розробок у розрізі бюджетних програм, розподілились таким чином:

1) 48,5 % коштів витрачено на проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових і науково-технічних розробок, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку розвитку наукової інфраструктури та наукових об'єктів, що становлять національне надбання, Національної академії наук: КПКВ 6541030 – 2303,3 млн. грн.;

2) 10,3 % – на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері агропромислового комплексу, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку технічного забезпечення наукових установ, розвитку наукової інфраструктури та об'єктів, що становлять національне надбання;

3) Національної академії аграрних наук: КПКВ 6591060 – 487,6 млн. грн.; – 7,6 % – на дослідження, наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням, виконання міжнародних наукових та науково-технічних програм і проектів вищими навчальними закладами та науковими установами, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку наукової інфраструктури та наукових об'єктів, що становлять національне надбання, амбулаторне медичне обслуговування працівників Кримської астрофізичної обсерваторії МОНмолодьспорту: КПКВ 2201040 – 360,4 млн. грн.;

4) 4,7 % – на фундаментальні дослідження, прикладні наукові і науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері профілактики і лікування хвороб людини, підготовку наукових кадрів, фінансову підтримку розвитку наукової інфраструктури та об'єктів, що становлять національне надбання, Національної академії медичних наук: КПКВ 6561040 – 223,1 млн. грн.;

5) 2,3% – на дослідження, прикладні наукові і науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації: КПКВ 2209070 – 111,04 млн. грн.

Тобто, 73,4 % видатків на науку витрачено по 5 бюджетних програмах (у 2011 р. 68,39 % видатків витрачено по 7 бюджетних програмах). Аналіз динаміки фінансування наукової сфери показав, що у 2012 р. збереглася тенденція зростання обсягів фінансування науки як за загальним фондом держ-

бюджету (на 20% порівняно з 2011 р.), так і за спеціальним фондом (на 17,7%). Загальний обсяг фінансування зріс на 19,6% (рис. 3).

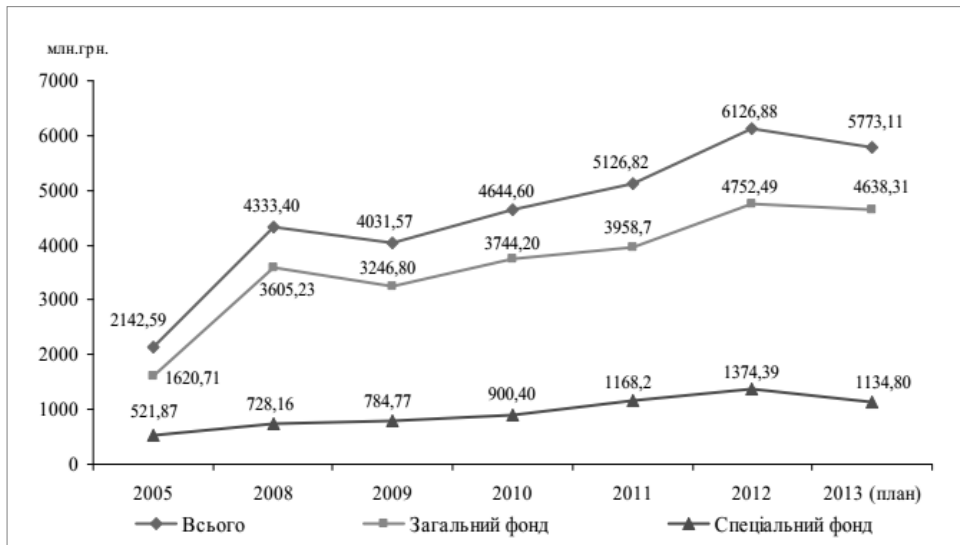

Рис. 3. Динаміка фінансування наукової сфери у 2005-2013 рр., млн. грн. [1].

За напрямками бюджетного фінансування науки за рахунок загального фонду кошти розподілено таким чином: на ДіР у цілому припало 88% (2010 р. – 89,6%, 2011 – 88,4%) від загального обсягу бюджетного фінансування науки, зокрема: фундаментальні дослідження – 51,3% (2010 р. – 54,6%, 2011 – 51,3%), прикладні дослідження і розробки – 30,3% (2010 р. – 29,0%; 2011 – 29,1%), дослідження і розробки за ДЦНТП – 4,7% (2010 р. – 5,0%; 2011 – 5,4%), роботи за державним замовленням (розробки найважливіших новітніх технологій) – 0,8% (2010 р. – 0,3%; 2011 – 1,1%), програми і проекти у сфері міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва – 0,9% (2010 р. – 0,8%; 2011 – 0,8); частка фінансової підтримки розвитку наукової інфраструктури становила 6,4% (2010 р. – 4,8%; 2011 – 6,7%), інших робіт – 5,6% (2010 р. – 5,6%; 2011 – 5,6%) [1].

Згідно зі стратегією інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки фінансування науки є надто залежним від державних фінансів. Оскільки держава не може повністю профінансувати, вона повинна використовувати інші форми фінансування: 1) залучення іноземних інвестицій; 2) залучення приватного капіталу; 3) залучення спонсорських і благодійних форм фінансування.

Отже, бюджетна політика, спрямована на стимулювання інноваційного розвитку, сприятиме зміцненню конкурентоспроможності національної економіки, зростанню добробуту населення та якості життя, виконанню інших суспільно важливих функцій. Пріоритетними завданнями у бюджетній сфері мають стати продовження реформ в системі державних фінансів у напрямі підвищення ефективності їх застосування у суспільно корисних цілях та перегляд пріоритетів бюджетної політики у контексті впровадження стимулюючих заходів, спрямованих на пожвавлення економічної діяльності та науково-технологічної активності потенційних інноваторів в державі.

Застосування дієвих важелів державної політики інноваційного розвитку України є одним із першочергових завдань державного управління, зокрема бюджетного фінансування та регулювання. Стратегія реалізації такої політики повинна базуватись на системній основі, а усі учасники інноваційного процесу мають бути зацікавлені в поєднанні їх інтересів і зусиль у створенні і застосуванні нових знань та технологій з метою виходу на внутрішній і зовнішні ринки з високотехнологічною продукцією. Тому для забезпечення ефективного інноваційного розвитку економіки, заснованої на знаннях, необхідно створити керовану інноваційну модель розвитку країни відповідно до чітко викристалізованих національних пріоритетів. Саме вони повинні стати підґрунтям для розроблення стратегічних програм розвитку, які потенційно могли б об'єднати власні наукові напрацювання, кадровий супровід,

виробничу та бізнесову сфери. Сформовані таким чином програми повинні ґрунтуватися на ресурсно-фінансовому та власне науковому потенціалі України та гарантувати сталий високотехнологічний розвиток вітчизняної економіки у контексті все більш чітких контурів інтеграції вітчизняного господарства у Європейський економічний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітична довідка : Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2012 рік / [Електронний ресурс] / Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. – Режим доступу: <http://www.dkni.gov.ua/q=system/files/sites/default>.
2. Бюджетна політика в Україні в умовах ризиків сповільнення економічної динаміки : [аналітична доповідь]. – К. : НІСД, 2012. – 25 с.
3. Дем'янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 1(10). – С. 19–34.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=40-15>.
5. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-XII / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
6. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16.07.1999 р. № 991-XIV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
7. Засади формування бюджетної політики держави : Монографія / За ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка. – К. : НАУ, 2003. – 284 с.
8. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки. Навч. посіб. / Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
9. Иванова Н. Г. Региональная бюджетная политика: теория, законодательство, практика / Н. Г. Иванова. – СПб. : ГУЭФ, 2002. – 167 с.
10. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія / Ц. Г. Огонь. – К. : КНТЕУ, 2003. – 580 с.

FISCAL POLICY IN UKRAINE: PROBLEMS OF FINANCING AND ADJUSTING OF INNOVATIVE ACTIVITY

N. Demchyshak, M. Ivanets'

Ivan Franko National University of Lviv

The article examines the issue of financial support for innovation activities in Ukraine. The volume and structure of financing innovations in terms of main administrators of budget funds are identified. The authors suggest the possible solutions to the problems of financing innovative development in Ukraine.

Key words: fiscal policy, innovative development, innovative activity, budgetary financing, sourcings, scientifically-research programs, scientific sphere .

БЮДЖЕТНАЯ ПОЛИТИКА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ И РЕГУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Н. Демчишак, М. Иванець

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье проанализированы вопросы финансового обеспечения инновационной деятельности в Украине. Выявлены объемы и структура финансирования инновационной деятельности в разрезе главных распорядителей бюджетных средств. Авторами предложены возможные пути решения проблем финансирования инновационного развития в Украине.

Ключевые слова: бюджетная политика, инновационное развитие, инновационная деятельность, бюджетное финансирование, источники финансирования, научно-исследовательские программы, научная сфера.

УДК 336.14

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ В УМОВАХ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ БЮДЖЕТУВАННЯ

В. Дем'янишин

Тернопільський національний економічний університет

Проаналізовано концепцію та організаційно-методичні засади проведення аудиту ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ і доведено об'єктивну необхідність його використання в умовах програмно-цільового методу бюджетування. Особливу увагу акцентовано на функціональному механізмі проведення аудиту ефективності. Зроблено пропозиції щодо вдосконалення аудиту ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ в умовах програмно-цільового бюджетування в Україні.

Ключові слова: аудит ефективності, бюджетні установи, програмно-цільовий метод бюджетування, фінансові ресурси.

Розвиток вітчизняної економіки на ринкових засадах господарювання обумовлює активізацію сфери соціально-культурних послуг, яка об'єднує велику кількість установ та організацій. У результаті цих процесів, з одного боку, зростають обсяги роботи кожної установи, а з іншого – розширюється мережа установ, що потребує додаткового залучення великого обсягу фінансових ресурсів суспільства, підвищення ефективності їхнього використання. Значне збільшення потреби в оптимальному виборі пріоритетів у реалізації загальнодержавних, регіональних та місцевих програм, розробці й прийнятті дієвих управлінських рішень стосовно ефективного використання фінансових ресурсів держави в цілому та кожної установи зокрема, доцільності реальної оцінки результативної роботи державних, комунальних установ й організацій, яку за ринковими підходами оцінити не можливо, зумовило необхідність використання аудиту ефективності бюджетних програм, складовою якої є аудит ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ.

Зважаючи на обмежені обсяги фінансових ресурсів та зростання потреби суспільства у якісних соціальних послугах, роль бюджетного аудиту і всіх його складових збільшуватиметься. На це вказують зміни, внесені у 2010 р. до Бюджетного кодексу України, ряд постанов Кабінету Міністрів України, прийнятих протягом останніх років, наукові висновки і пропозиції вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, що містяться у монографічній, спеціальній, періодичній літературі, матеріалах наукових і науково-практичних конференцій. Проблеми теоретичного, організаційно-методичного забезпечення аудиту ефективності досліджують такі українські науковці, як М. Барикіна-Закірова, П. Германчук, Т. Желюк, Є. Романів, Н. Рубан, І. Стефанюк, І. Чугунов, та інші.

Однак, станом на сьогоднішній день аудит ефективності використання фінансових ресурсів в умовах програмно-цільового методу бюджетування знаходиться на стадії становлення. Так, не до кінця сформовані теоретичні засади його функціонування, відсутні вітчизняні стандарти, не напрацьована достатня нормативно-правова база забезпечення, не підготовлені до охоплення аудитом розпорядники бюджетних коштів, відсутня шкала оцінки використання фінансових ресурсів, спрямованих на виконання державних, регіональних та місцевих, й, відповідно, бюджетних програм. Наявність цих та інших проблем обумовили вибір даного напрямку дослідження та його актуальність.

Метою наукового пошуку є аналіз теоретико-методологічних та практичних засад аудиту ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ, розробка пропозицій й визначення перспектив розвитку цього аудиту в умовах програмно-цільового методу бюджетування.

Відповідно до Бюджетного кодексу України бюджетна програма – це сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій [1]. Такі програми є серцевиною програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Його використовують на всіх рівнях бюджетної системи, чим забезпечують управління фінансовими ресурсами держави для досягнення конкретних результатів за рахунок бюджетів із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [1].

Розпорядники бюджетних коштів при виконанні бюджету забезпечують цільове та ефективне використання коштів загального і спеціального фонду протягом усього терміну реалізації відповідних бюджетних програм у межах визначених бюджетних призначень.

Для оцінки ефективності бюджетної програми кожного розпорядника бюджетних коштів використовують результативні показники, які включають кількісні та якісні значення. Такі показники характеризують результат виконання бюджетної програми, відображають хід її реалізації, ступінь досягнення поставленої мети та якість виконання завдань. Вони мають підтверджуватися офіційними статистичними даними, матеріалами фінансової та іншої звітності, даними бухгалтерського, статистичного та управлінського обліку.

Конкретний перелік результативних показників щодо кожної бюджетної програми розробляють головні розпорядники бюджетних коштів відповідно до чинного законодавства.

Учасники бюджетного процесу здійснюють оцінку ефективності бюджетних програм, включаючи заходи з моніторингу, аналізу та контролю за цільовим й ефективним використанням бюджетних коштів. Така оцінка проводиться шляхом аналізу результативних показників бюджетних програм з використанням різної інформації, що міститься у бюджетних запитах, кошторисах, паспортах бюджетних програм, звітах про виконання кошторисів та звітах про виконання паспортів бюджетних програм [1].

Отримані результати оцінки ефективності бюджетних програм використовують для прийняття рішень про внесення змін до бюджетних призначень поточного бюджетного періоду, розробки пропозицій до проекту бюджету на плановий бюджетний період та до прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди, включаючи зупинення реалізації відповідних бюджетних програм.

Для успішної реалізації цих програм, здійснення заходів за якими потребує нормативно-правового визначення механізму використання бюджетних коштів, головні розпорядники коштів державного бюджету зобов'язані у встановленому порядку розробити проекти порядків використання коштів державного бюджету та забезпечити їх затвердження. Відповідно до Бюджетного кодексу такий порядок має містити:

- цілі та напрями використання бюджетних коштів;
- відповідального виконавця бюджетної програми, підстави та/або критерії залучення одержувачів бюджетних коштів до виконання бюджетної програми;
- завдання головного розпорядника бюджетних коштів, розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня (одержувачів бюджетних коштів), що забезпечують виконання бюджетної програми, з визначенням порядку звітування про її виконання (у тому числі щодо результативних показників) та заходів впливу у разі її невиконання;
- у разі потреби порядок, терміни та підстави, а також критерії розподілу (перерозподілу) видатків між адміністративно-територіальними одиницями у розрізі розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням відповідних нормативно-правових актів;
- конкурсні вимоги до інвестиційних програм (проектів), включаючи порядок та критерії їх відбору, а також критерії та умови визначення виконавців таких програм (проектів);
- критерії та умови відбору суб'єктів господарювання, яким надається державна підтримка з бюджету, а також визначення обсягу такої підтримки;
- умови та критерії конкурсного відбору позичальників та проектів (програм), на реалізацію яких надаються кредити з бюджету; умови надання кредитів з бюджету та їх повернення, включаючи положення щодо здійснення контролю за їх поверненням;

- положення щодо необхідності перерахування коштів за бюджетними програмами, які передбачають надання субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам;
- шляхи погашення бюджетної заборгованості у разі її наявності;
- вимоги щодо необхідності відображення у первинному та бухгалтерському обліку отриманих (створених) оборотних і необоротних активів бюджетними установами та одержувачами бюджетних коштів, у тому числі отриманих (створених) в результаті проведення централізованих заходів;
- у разі потреби - положення щодо здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг, визначення умов і термінів поставки та проведення розрахунків;
- інші положення щодо особливостей бюджетної програми [1].

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється фінансовий контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління фінансовими ресурсами держави і бюджетних установ. Цей контроль спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами. Він забезпечує:

- оцінку управління бюджетними коштами (включаючи проведення державного фінансового аудиту);
- правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності;
- досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень;
- проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів;
- запобігання порушенням бюджетного законодавства та забезпечення інтересів держави у процесі управління об'єктами державної власності;
- обґрунтованість планування надходжень і витрат бюджету.

Зовнішній контроль за використанням фінансових ресурсів держави від імені Верховної Ради України здійснює Рахункова палата. Внутрішній державний фінансовий контроль забезпечують, з одного боку, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а з іншого – розпорядники бюджетних коштів, які організують внутрішній контроль і внутрішній аудит та забезпечують їх здійснення у своїх структурах та у підвідомчих бюджетних установах.

Під внутрішнім контролем розуміють комплекс заходів, що застосовуються управлінським апаратом в особі керівників, контролюючих органів та структур для забезпечення дотримання законності та ефективності використання бюджетних коштів, досягнення результатів відповідно до встановленої мети, завдань, планів і вимог щодо діяльності галузі сфери соціально-культурних послуг, підвідомчих бюджетних установ.

Внутрішнім аудитом у бюджетній установі вважають діяльність підрозділу аудиту, спрямовану на удосконалення системи управління та внутрішнього контролю, запобігання фактам незаконного, неефективного, нецільового та неекономного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй установ і організацій.

У європейській практиці термін «аудит» вживають як синонім контролю. Згідно з міжнародними стандартами аудиту (INTOSAI) розрізняють декілька його видів, зокрема:

- фінансовий (перевірка правильності або відповідності). Цей аудит передбачає вивчення й оцінку фінансових записів, проведення аудиту фінансових систем і трансакцій, перевірку відповідності до чинних норм і стандартів;
- аудит ефективності. Він включає аудит адміністративної діяльності, аудит ефективності трудових ресурсів, аудит ефективності з метою досягнення результатів [7, с. 141].

Міжнародна організація вищих контрольних органів аудитом ефективності визнає аудит адміністративної діяльності, який вивчає ефективність використання трудових і матеріальних ресурсів з метою надання замовнику рекомендацій щодо досягнення кращих результатів [9].

У вітчизняних нормативних актах під аудитом ефективності розуміють форму контролю, яка спрямована на визначення ефективності використання бюджетних коштів для реалізації запланованих цілей та виявлення чинників, які цьому перешкоджають. Цей аудит здійснюється з метою розроблення обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності використання коштів державного та місцевих бюджетів у процесі виконання бюджетних програм [4].

Ми підтримуємо думку окремих економістів стосовно формування теоретичного підґрунтя аудиту ефективності виконання бюджетних програм на основі концепції, які можна об'єднати у три групи:

- концепції, що визначають мету і завдання аудиту, його роль в економіці та суспільстві. До них можна віднести: теорію агентів, теорію про роль аудитора, який виконує функцію соціального контролю за веденням бухгалтерського обліку, квазікритичну теорію, теорію модератора, поліційну теорію, теорію підтвердження кредитоспроможності;
- концепції, що визначають еволюцію розвитку аудиту: підтверджувальний аудит, системноорієнтований аудит, ризиковий аудит;
- концепції, що визначають засади для формування стандартів (нормативів) аудиту, основи етики поведінки, незалежність, професіоналізм, доказовість, точність аудиторських висновків [2, с. 53].

До основних функцій аудиту ефективності виконання бюджетних програм відносимо:

- діагностику функцій структурних підрозділів у процесі планування, виконання планів, формування звітності та проведення контролю за рухом фінансових ресурсів бюджетних установ;
- оцінку стану перспективного планування руху фінансових ресурсів та взаємозв'язку його з поточним й оперативним плануванням, розробкою бюджетних програм та їхнього забезпечення;
- управлінське консультування;
- інформаційне забезпечення за допомогою сучасних методів передачі й отримання інформації;
- вибір показників та методів оцінки ефективності використання фінансових ресурсів;
- організацію попереднього, поточного і наступного фінансового контролю;
- мотивацію управлінських рішень стосовно підвищення ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ у процесі виконання бюджетних програм.

Аудит ефективності виконання бюджетних програм включає ряд складових організаційного, нормативно-правового та фінансового спрямування, серед яких найважливішим, на наш погляд, є аудит ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ. З одного боку, якщо установа виконує декілька бюджетних програм, то цей аудит буде охоплювати показники кожної програми зокрема. З іншого боку, якщо установа виконує одну бюджетну програму, то аудит ефективності виконання цієї програми буде співпадати з аудитом бюджетної установи.

Вітчизняна наука і практика виділяють такі види аудиту ефективності виконання бюджетних програм, як аудит результативності, аудит адміністративної ефективності, регулятивний аудит, аудит ефективності проведення державних закупівель, аудит ефективності утримання об'єктів державної й комунальної власності, аудит результативності трансфертів, аудит контрактів, проектів і програм тощо [2, с. 54].

Методологія аудиту передбачає визначення принципів, гіпотези, об'єкта, проблеми аудиту, результативних показників ефективності, мети, основних завдань, методів, прийомів і процедур, організації та його проведення.

Оскільки аудит ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ є складовою бюджетного аудиту, він базуватиметься на тих же теоретичних засадах, що й останній, включаючи сутність, форми, принципи тощо. На нашу думку, в основу цього виду аудиту покладено такі принципи, як незалежність, гласність, превентивність, дієвість, регулярність, об'єктивність, ефективність, системність, комплексність, плановість, документування, звітність перед замовником. Особливе місце серед принципів відводимо принципу ефективності, який полягає у прагненні всіх бюджетних установ та організацій при складанні та виконанні бюджетних програм досягнути запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів.

Під гіпотезою аудиту вважаємо припущення аудитора щодо причини виникнення та існування проблем, недосконалості певних позицій у використанні фінансових ресурсів установ при виконанні бюджетних програм.

Об'єктом аудиту ефективності є фінансові ресурси установ, спрямовані на виконання бюджетних програм, ефективність яких доцільно оцінити у процесі аудиту.

Під проблемою аудиту ефективності розуміємо невиконання запланованих результативних показників бюджетних програм через неефективне використання фінансових ресурсів.

Результативними показниками ефективності використання фінансових ресурсів у процесі виконання бюджетних програм вважаємо кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми і підтверджуються статистичною, фінансовою й іншою звітністю та дають можливість здійснити оцінку використання фінансових ресурсів установ, пов'язаних з виконанням відповідних бюджетних програм.

Відповідно до чинного законодавства метою аудиту ефективності є здійснення оцінки досягнення запланованих показників (продукту, ефективності, якості), виявлення проблем у виконанні бюджетної програми та розробка пропозицій щодо підвищення ефективності використання ресурсів держави. Відповідно до мети сформульовані основні завдання аудиту ефективності, до яких віднесено:

- оцінку ефективності використання фінансових ресурсів у процесі виконання бюджетних програм шляхом порівняння звітних даних щодо виконання програми (виконання результативних показників) із заданими параметрами, у т.ч. зазначеними в паспорті бюджетної програми, порівняння рівня досягнутих показників з рівнем їх фінансування;
- виявлення упущень і недоліків організаційного, нормативно-правового та фінансового характеру, які перешкоджають своєчасному і повному виконанню бюджетної програми;
- визначення ступеня впливу виявлених упущень і недоліків на досягнення запланованих показників;
- підготовку обґрунтованих пропозицій щодо шляхів (форм, засобів) більш раціонального та ефективного використання фінансових ресурсів, поліпшення організації виконання бюджетної програми з наголосом на можливостях зменшення витрат, підвищення продуктивності програми та якості послуг, її подальшої реалізації із залученням оптимального (або додаткового) обсягу бюджетних коштів чи її припинення [4].

При проведенні аудиту ефективності, аудитор вибирають та застосовують прийоми і процедури, які відповідають конкретним обставинам. Відповідно до чинних нормативно-правових актів ці прийоми та процедури повинні дозволяти отримувати достатні, дійсні та необхідні докази, які вмотивовано підкріплюють або спростовують їхні точки зору та висновки, зокрема:

- аналіз нормативно-правових актів, планових розрахунків та обґрунтувань, методичних документів, видань і публікацій у сфері реалізації бюджетної програми, стосовно якої проводиться аудит ефективності;
- аналіз результатів раніше здійснених контрольних заходів;
- аналіз показників статистичної, фінансової та оперативної звітності;
- порівняння фактично досягнутих результативних показників виконання бюджетної програми із запланованими в динаміці за кілька років, з вітчизняним і зарубіжним досвідом у сфері реалізації бюджетної програми, з технологічними стандартами тощо;
- інтерв'ювання, анкетування (процес опитування учасників бюджетної програми та користувачів її продукту з метою встановлення проблемних питань, результати якого фіксуються письмово);
- одержання інформації від юридичних осіб [4].

В організаційному аспекті послідовність дій при проведенні аудиту ефективності в часі наведено на рис. 1.

Як видно на рис. 1 процес аудиту ефективності включає такі основні етапи:

I. Підготовка до аудиту.

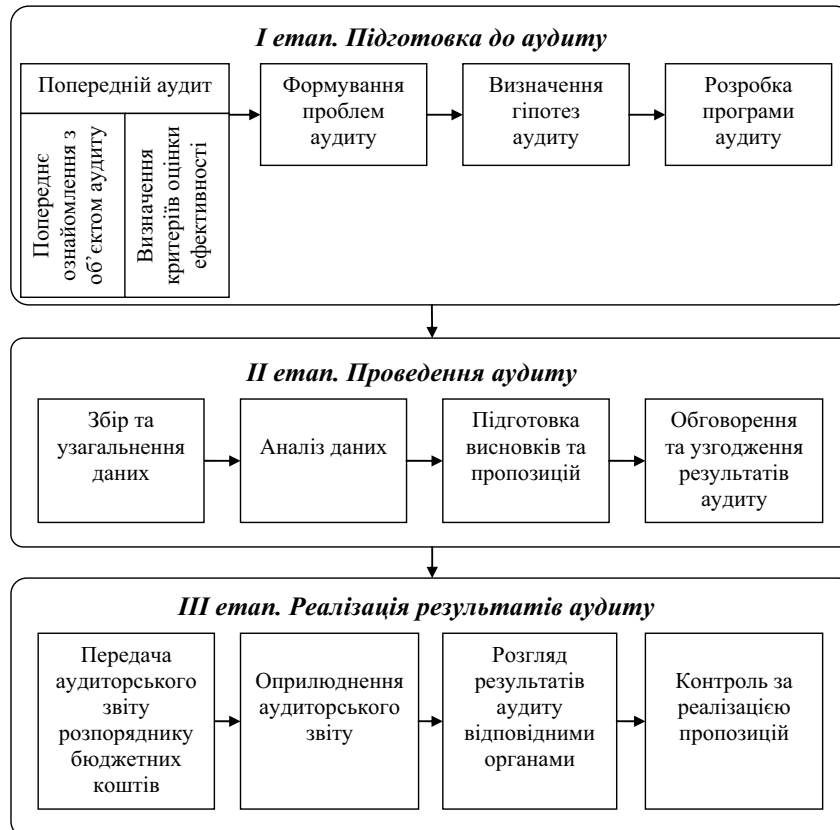
II. Проведення аудиту.

III. Реалізація результатів аудиту.

Процес підготовки до аудиту полягає у попередньому ознайомленні з об'єктом аудиту та визначенні критеріїв оцінки (попередній аудит) та розробці його програми. Для цього використовують дані бюджетних програм, найбільш вагомі звітні дані про надані послуги, виконані роботи, реалізований продукт або фінансовий результат, що характеризують досягнення мети відповідної бюджетної програми. На основі цього доцільно:

- оцінити рівень досягнення результативних показників бюджетних програм шляхом співставлення фактично отриманих та запланованих результативних показників;
- оцінити ефективність програм шляхом порівняння забезпеченого рівня виконання результативних показників програм до рівня їхнього фінансування. У результаті цього виконання бюджетних програм може бути оцінено як ефективне, недостатньо ефективне та неефективне.

Рис. 1. Логічна схема організації та проведення аудиту ефективності використання фінансових ресурсів установ та організацій в умовах програмно-цільового бюджетування*

* Складено автором на основі [4]

Залежно від того, які показники бюджетних програм були виконані найгірше, слід сформулювати проблему, котра має місце і негативно впливає на виконання цих програм. Це і буде проблемою аудиту, яка є актуальною, існує реально, потребує глибокого вивчення з метою її успішного вирішення.

Так, наприклад, якщо при проведенні аудиту ефективності передбачається акцентувати увагу на продуктивності бюджетних програм, тобто забезпечення максимального обсягу вироблених товарів, робіт та послуг за рахунок конкретного обсягу фінансових ресурсів, орієнтовною проблемою аудиту можуть бути питання пошуку шляхів підвищення продуктивності програми, досягнення кращих результатів при реалізації програм іншими шляхами тощо. Якщо ж аудитор приділяє основну увагу питанням ефективності та економності, зокрема зменшенням витрат на одиницю виготовлених товарів, робіт та послуг, проблемою аудиту можуть бути питання пошуку напрямів зменшення вартості продук-

ту бюджетних програм. У тому випадку, якщо основну увагу приділяють результативності, зокрема, досягненню визначеного результату, то проблемою аудиту може бути коло питань, що стосуються пошуку причин незабезпечення виконання показників продукту програми. Коли увага аудитора зосереджується на якості виконаних робіт, наданих послуг, вироблених товарів, тоді проблемою аудиту можуть бути питання пошуку шляхів посилення впливу бюджетної програми на зменшення негативних тенденцій або збільшення позитивного впливу у сфері соціально-культурних послуг.

Наступною стадією підготовки до аудиту ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ в умовах програмно-цільового бюджетування є визначення гіпотез аудиту, які охоплюють кожний етап проходження цих ресурсів, зокрема, планування, розподіл, використання, контроль. Гіпотези розробляються на основі даних, отриманих з різних джерел, зокрема, інформації про діяльність головного розпорядника бюджетних коштів за програмами, механізми управління та форми контролю головного розпорядника за виконанням програм, законодавче, економічне та інше середовище, заходи для забезпечення функціонування бюджетних програм тощо. Крім цього гіпотезами аудиту можуть бути: недосконалість, недостатність, суперечливість законодавчо-правової бази, нормативно-методологічного забезпечення; відсутність, недосконалість звітності про виконання бюджетних програм.

На практиці можуть бути сформульовані такі гіпотези:

- затверджено занижені асигнування по причині недостатнього обґрунтування реальних потреб у коштах, в результаті чого не було можливості досягнути кінцевої мети реалізації бюджетної програми;
- на етапі формування бюджетних програм були відсутні чіткі критерії відбору учасників виконання цих програм, що спричинило розподіл бюджетних коштів тим установам, які не змогли їх освоїти;
- неузгодженість нормативно-правової бази щодо порядку проходження бюджетних коштів спричинила дублювання обов'язків учасників програми і уникнення відповідальності за досягнення негативних результатів;
- наявність неповної, недостовірної та несвоєчасної інформації, відсутність належної взаємодії учасників бюджетної програми не дозволили здійснювати оперативне управління бюджетними коштами;
- неупорядкована та непрозора процедура оформлення документів, недоліки та складності в обслуговуванні не сприяли своєчасному і повному використанню бюджетних коштів, в результаті чого роботи не виконано або виконано не якісно.

Наступним кроком при підготовці до аудиту є розробка його програми, яка базується на гіпотезах і передбачає мету, процедури, методи дослідження гіпотез.

Другий етап проведення аудиту ефективності включає:

- збір та узагальнення даних;
- аналіз отриманих даних, визначення чинників, які вплинули на їхню зміну з метою підтвердження або спростування висунутих гіпотез;
- підготовка висновків та пропозицій, реалізація яких сприяла б підвищенню якості виконання бюджетних програм;
- обговорення та узгодження результатів аудиту з його учасниками.

Відповідно до чинних нормативно-правових актів України на рівні головного розпорядника бюджетних коштів для спростування чи підтвердження гіпотез аудиту рекомендовано дослідити такі питання:

- оцінити, чи цілі досліджуваної бюджетної програми пов'язані з цілями довгострокової державної програми та відповідають функціям головного розпорядника;
- визначити, чи не дублює та суперечить досліджувана програма іншим програмам;
- з'ясувати, чи визначав головний розпорядник показники, яких необхідно досягнути кожному виконавцю бюджетної програми, чи правильно вони визначені;
- дослідити відповідність фактичних отримувачів бюджетних коштів тим, які були визначені на етапі планування, та з'ясувати причини відхилення;

- проаналізувати обґрунтованість розрахунків, наявність проектно-кошторисної документації та затвердженого механізму проходження коштів;
- з'ясувати достатність затверджених обсягів бюджетних коштів для задоволення технологічних потреб, можливість залучення альтернативних джерел фінансування;
- проаналізувати ефективність запровадженої системи звітності, у т.ч. стосовно її орієнтації на продукт;
- визначити, чи звітував головний розпорядник щодо реалізації досліджуваних програм, а також наскільки його звіти є надійними;
- визначити, чи аналізував головний розпорядник можливість реалізації і програми іншими шляхами чи засобами;
- встановити, чи регламентовано порядок проведення контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, чи дотримуються встановлені вимоги [4].

Здійснюючи аудит ефективності у розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня, аналізують складові механізмів, які спрямовані на процес ефективного управління бюджетними коштами, досліджують якість виконання вказівок органів управління вищого рівня та своєчасність надання фінансової, бухгалтерської та іншої інформації.

У процесі аудиту ефективності на рівні одержувачів бюджетних коштів доцільно зосередити увагу на таких питаннях:

- чи забезпечено єдине трактування існуючої нормативно-методологічної бази щодо цільового та ефективного використання бюджетних коштів, чи зрозумілими були вказівки розпорядника бюджетних коштів вищого рівня та стан їх виконання;
- чи дозволяла матеріально-технічна база, наявні кадри тощо бути виконавцем бюджетної програми;
- чи звітність, яка направлялась розпоряднику бюджетних коштів вищого рівня, була достовірною та повною;
- як вплинула ритмічність фінансування на досягнення запланованих результатів [4].

На рівні користувачів результатами бюджетної програми у процесі аудиту використовують метод опитування, за допомогою якого з'ясовують: стан поінформованості громадян про існування досліджуваної програми; стан задоволення попиту громадян у програмі, якістю отриманих соціальних послуг за кошти бюджетної програми; доцільність функціонування досліджуваної бюджетної програми; недоліки та прорахунки при виконанні програми, бачення шляхів їх усунення. На основі результатів опитування отриману інформацію використовують при формуванні висновків та пропозицій.

Третій етап пов'язаний з реалізацією результатів аудиту, який включає передачу аудиторського звіту розпоряднику бюджетних коштів, оприлюднення цього звіту, розгляд результатів аудиту органами влади та управління, причетними до виконання бюджетних програм, контроль за реалізацією результатів аудиту. Пропозиції аудиту повинні включати перелік необхідних дій щодо проведення якісних змін в управлінні фінансовими ресурсами держави, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ, які ґрунтуються на результатах аудиту ефективності та відповідати таким вимогам: ґрунтування на результатах роботи, фактах, висновках; зосередження на тому, що потрібно змінити; залишення на розсуд користувачів аудиторського звіту способів проведення змін; бути достатньо детальними і реальними, щоб їх можливо було впровадити; по можливості бути диференційованими за рівнями та виконавцями.

При проведенні аудиту ефективності доцільно передбачати можливі ризики, а також ідентифікувати проблеми використання фінансових ресурсів бюджетних установ. Рівень ризику обумовлюється значимістю очікуваних відхилень від встановлених цілей, норм, нормативів, стандартів. У зарубіжній практиці оцінку можливих відхилень аудитори здійснюють за допомогою проведення спеціальних процедур перевірки з використанням системи індикаторів безпеки, до яких відносять:

- неефективне та недосконале управління, сигналами якого можуть бути нездатність застосовувати наявні методи контролю, відсутність нагляду за процесом контролю з боку відповідних структур, несвоєчасне виявлення фактів шахрайства;

- недовірливий внутрішній контроль внаслідок нераціонального розподілу посадових обов'язків, що дозволяє окремим працівникам контролюючих служб здійснювати крадіжки коштів або матеріальних цінностей;
- допущені помилки, випадки шахрайства, які вказують на джерела виникнення можливих зловживань і напрями проведення досліджень й перевірок;
- некоректна та неетична поведінка окремих керівників, необґрунтовані рішення, які можуть сигналізувати про незаконні дії й шахрайство;
- відсутність або наявність фактів виправлення у документах, що сигналізує про можливе розкрадання державної власності [2, с. 52].

Більшість економістів схиляються до того, що при розробці програм проведення аудиту ефективності доцільно передбачати:

- формування меморандуму аудиту, який може включати структуризовані складові, зокрема: загальну частину, де буде обґрунтований вибір проведення цього аудиту (інформація, структура попереднього ознайомлення з проблемою, опис зони аудиту, результати попереднього ознайомлення та вибір проблем); робочий план, у якому деталізується структура проведення аудиту (масштаб, гіпотеза, критерії оцінки, методи збору даних, організаційне забезпечення, бюджет проекту, можливі комунікації, пов'язані з проведенням аудиту, можливі результати аудиту тощо);
- механізм визначення ризиків, які стосуються об'єкту аудиту ефективності;
- засади регламентування аудиту ефективності;
- підходи до формування аудиторського висновку та критерії;
- види відповідальності аудитора відповідно до чинного законодавства;
- рівень відповідальності замовника за подану інформацію;
- перелік інформаційного забезпечення аудиту тощо [2, с. 58-59].

Підвищення ефективності цього виду аудиту, на нашу думку, пов'язано з необхідністю розробки регламентів його проведення, нормативно-правового забезпечення та стандартів, що визначають зміст, порядок та якість роботи аудиторів. У стандартах доцільно визначити єдині вимоги до якості і надійності аудиту, гарантій щодо результатів аудиту. На основі цих стандартів можуть бути вирішені всі спірні питання, забезпечена належна якість аудиторських перевірок, впроваджені в аудиторську практику результати наукових досліджень, підвищення іміджу професії аудитора, упорядкування всіх елементів аудиторського процесу.

Результативність аудиту може бути підвищена за умови належної організації реалізації його матеріалів, організації належного контролю за впровадженням пропозицій, що містяться у висновках аудиту.

У цілому можна зробити висновок, що аудит ефективності використання фінансових ресурсів бюджетних установ в умовах програмно-цільового методу бюджетування повинен охоплювати всі найважливіші питання, пов'язані з наданням послуг соціально-культурного спрямування розпорядниками бюджетних коштів та досліджувати рух їхніх фінансових ресурсів у просторі й часі. До найважливіших питань аудиту доцільно включати: аналіз результатів конкурсного відбору бюджетних програм, наявність декількох варіантів програм та критеріїв вибору оптимального; дослідження вихідних та базових техніко-економічних умов бюджетних програм і механізмів їхньої реалізації; наявність альтернативних шляхів реалізації бюджетних програм та можливість їхнього використання; аналіз варіантів вибору оптимальних методів досягнення кінцевої мети у результаті виконання програм; оптимальне використання нормативно-правової, організаційної та адміністративної бази для забезпечення максимального ефекту при виконанні бюджетних програм; наявність чи відсутність структур, які залучені до виконання програми, але не впливають на якість роботи і не несуть суттєвого навантаження при досягненні очікуваного результату; оцінка ефективності, якості та результативності діяльності установ та організацій внаслідок виконання бюджетних програм.

Процес удосконалення аудиту ефективності потребує модернізації всіх його складових. Основними умовами цього удосконалення вважаємо: розробку ефективної системи обліку, яка б, з одного боку, відповідала світовим стандартам, а з іншого – містила всі необхідні параметри даних про ви-

трачання фінансових ресурсів; наявність політичної волі й бажання всіх гілок влади контролювати й оцінювати ефективність використання фінансових ресурсів та діяльності у цілому бюджетних установ й організацій, що надають соціально-культурні послуги населенню; прийняття необхідних законодавчих і нормативних актів, які б, з одного боку, регламентували та упорядковували проведення аудиту ефективності, а з іншого – відповідали б вимогам країн Євросоюзу; створення дієвого механізму реалізації результатів аудиту та відповідальності замовників й аудиторів за невиконання своїх обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Желюк Т. Адміністративний аудит як інструмент оцінки ефективності використання бюджетних коштів для виконання загальнодержавних програм / Тетяна Желюк // Світ фінансів. – 2005. – № 2. – С. 50-60.
3. Коновалов Л. С. Організаційно-правове забезпечення аудиту ефективності бюджетних програм в Україні / Л. С. Коновалов // Державне будівництво. – 2012. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/03.pdf>.
4. Наказ Головного КРУ України «Про вдосконалення проведення аудиту ефективності виконання бюджетних програм» від 15.12.2005 р. № 444. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_68/pg_gvcwsy.htm.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм» від 10 серпня 2004 р. №1017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1017-2004-%D0%BF>.
6. Романів Є. М. Аудит адміністративної діяльності в бюджетній сфері / Романів Є. М., Волянський І. Р. // Фінанси України. – 2003. – № 9. – С. 128-132.
7. Рубан Н. І. Аудит ефективності бюджетних коштів / Н. І. Рубан // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 138–143.
8. Стефанюк І. Б. До нової якості бюджетного контролю через аудит ефективності / І. Б. Стефанюк // Фінансовий контроль. – 2003. – № 2(15). – С. 10.
9. The Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intosai.connexchoosing.net/en/portal/documents/intosai/general/lima_declaration/index.php?article_pos=1.

METHODOLOGICAL APPROACH TO AN AUDIT USAGE OF EFFECTIVENESS WITH WHICH FINANCIAL RESOURCES OF BUDGETARY INSTITUTIONS

V. Demianyshyn

Ternopil national economic university

The author analyzes the concept of organizational and methodological principles of the audit of effectiveness with which financial resources of budgetary institutions are used and argues the objective necessity of such audit under conditions of target-oriented budgeting. Particular attention is paid to the functional mechanism of the audit of effectiveness. The article gives ideas for improving the audit of effectiveness with which financial resources of budgetary institutions are used in Ukraine.

Key words: audit of effectiveness, budgetary institutions, target-oriented budgeting and financial resources.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К АУДИТУ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОГО МЕТОДА БЮДЖЕТИРОВАНИЯ

В. Демьянишин

Тернопольский национальный экономический университет

Проанализировано концепцию и организационно-методические основы проведения аудита эффективности использования финансовых ресурсов бюджетных учреждений и доказано объективную необходимость его использования в условиях программно-целевого метода бюджетирования. Особое внимание акцентировано на функциональном механизме проведения аудита эффективности. Сделаны предложения по совершенствованию аудита эффективности использования финансовых ресурсов бюджетных учреждений в условиях программно-целевого бюджетирования в Украине.

Ключевые слова: аудит эффективности, бюджетные учреждения, программно-целевой метод бюджетирования, финансовые ресурсы.

УДК 336.717

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Ж. Довгань

Тернопільський національний економічний університет

У статті аналізуються актуальні питання забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Узагальнено основні загрози порушення фінансової стійкості вітчизняних банків, а також запропоновано напрями покращення фінансової стійкості банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість, державний борг, інфляція, капіталізація, ліквідність, банківські ризики.

Однією з основних проблем, яка стоїть перед вітчизняною банківською системою в умовах подолання наслідків фінансової кризи, є підтримка її фінансової стійкості. Ця проблема набуває особливої значущості в контексті виконання банками функції із забезпечення економіки ресурсами в умовах зміни ринкової кон'юнктури, забезпечення їх спроможності нейтралізувати ризики та відповідати за своїми зобов'язаннями, повернення довіри клієнтів до банківських установ, підвищення їх прозорості.

Проблема забезпечення фінансової стійкості банків є особливо актуальною в сучасних умовах зростання банківських ризиків, а також кризових явищ у фінансовому секторі. При цьому показник фінансової стійкості банківських установ повинен бути комплексним показником, відображати ступінь надійності банку по відношенню до зовнішніх впливів, а також включати в себе оцінку наступних характеристик стану банку: структури капіталу і його достатності для покриття ризиків, рівня ліквідності балансу, структури і якості активів і пасивів, політики управління ризиками. Крім цього, забезпечення фінансової стійкості банківської системи значною мірою залежить від якості регулювання та нагляду з боку як національних, так і наднаціональних фінансових регуляторів.

Вивченню теоретичних і методологічних засад забезпечення фінансової стійкості, передусім в контексті банківської системи, та ролі центральних банків у її підтримці присвячено наукові праці відомих як зарубіжних учених: Б.Айхенгріна, В.Аллена, Б.Бернанке, К.Боріо, К.Гудхарта, Ф.Девіса, Г.Камінські, А.Крокетта, Ф.Мишкіна, Г.Шиназі, так і вітчизняних учених: О.Барановського, В.Гесця, О. Вовчак, О. Дзюблюка, В.Козюка, М. Крупки, І.Лютого, В.Мищенко, А.Мороза, С.Науменкової, Л. Примостки та інших.

Проте різнілітературні джерела в сукупності все ще не забезпечують цілісного інструментарію для аналізу фінансової стійкості та протиріч, що виникають під час моніторингу та оцінки її стану, а також для попередження прояву системних ризиків та наступної оптимізації політики з урахуванням специфіки ринків, що розвиваються.

Тому метою даної статті є виявлення найбільш істотних загроз, що зумовлюють зниження фінансової стійкості банківських установ України та розробка шляхів їх подолання.

На наш погляд, фінансова стійкість банківської системи є внутрішньою характеристикою здатності банківської системи нівелювати внутрішні диспропорції та абсорбувати зовнішні шоки (збурення, які виводять систему зі стану рівноваги), виконувати всі свої функції в повному обсязі, сприяючи при цьому підвищенню ефективності національної економіки. Для такого підходу характерні принаймні два принципових положення. По-перше, фінансово стійкою може вважатися лише та банківська система, яка в повному обсязі виконує всі свої функції без виключення та сприяє при цьому підвищенню ефективності національної економіки. По-друге, фінансову стійкість банківської системи слід тракту-

вати не як результат діяльності або стан розвитку банківської системи, а як внутрішню характеристику її здатності функціонувати під впливом зовнішніх шоків та внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Серед умов забезпечення фінансової стійкості банківської системи, які формуються на макрорівні слід віднести перш за все економічну стабільність та розвиток ринкової інфраструктури, і на мезорівні, тобто на рівні банківської системи, слід виділити: забезпечення ліквідності системи, капіталізацію та захист інтересів кредиторів та вкладників. Факторами порушення фінансової стійкості окремих банківських установ є: рівень капіталізації; підтримка збалансованої структури активів і пасивів за строками і сумами; підтримка відповідного рівня рентабельності діяльності.

Однією з важливих умов забезпечення фінансової стійкості банківської системи є економічна стабільність в державі. Тобто, проблеми банківської галузі не відокремлені від економіки. Беручи до уваги ймовірність знаходження української економіки в рецесії протягом 2012р., а також враховуючи низку макроекономічних показників, таких як дефіцит бюджету, падіння ВВП, спад промислового виробництва, проблеми із обслуговуванням зовнішнього боргу, можна зробити висновок, що 2012 рік був провальним з точки зору макроекономічних показників і був найгіршим роком починаючи з 2009 року (табл. 1).

Таблиця 1

Показники економіки України за 2010-2012 рр.[2; 3]

Показники	2010	2011	2012
Дефіцит бюджету (млрд. грн)	64,4	23,6	53,4
Зростання ВВП (%)	4,2	5,2	0,2
Інфляція (%)	9,1	4,6	- 0,2
Зовнішній борг України (млрд. дол.)	22,8	24,5	26,1
Промислове виробництво (%)	11	7,3	- 1,8
Офіційне безробіття (%/тис. осіб)	2/545	1,8/483	1,8/506,8
Державний борг (млрд. грн)	323,4	357,2	399,1
Державний гарантований борг (млрд. грн.)	108,8	115,8	117,3
Негативне сальдо зовнішньої торгівлі (імпорт перевищив експорт на млрд. дол.)	3,11	6,7	9,02
Золотовалютні резерви (млрд. дол.)	34,6	31,8	24,546
Притік прямих іноземних інвестицій (млрд. дол.)	4,65	4,56	4,13
Капітальні інвестиції	189,6	259	263,7
Частка іноземного капіталу в банках (%)	40,6	41,9	39,5
Індекс інвестиційної привабливості (СБА)	3,28	2,19	2,12
Обсяг депозитів населення в банках (млрд. грн)	270,7	306,2	364
Прожитковий мінімум (грн)	825-875	894-953	1017-1095
Середня зарплата (грн)	2 629	3 054	3 377
Рівень корупції (TransparencyInternational/місце в рейтингу)	134	152	144
Кількість доларових мільярдів	5	8	10

Як свідчить дані табл. 1, дефіцит Державного бюджету за 2012р. становив 53,4 млрд.грн., що у 2,3 рази більше, ніж за той самий період 2011 року. Збільшення реального ВВП у 2012 р. становило 0,2 % порівняно з 5,2 % у 2011р., та 4,2% в 2010 році. Промислове виробництво впало з +11% в 2010 році до мінус 0,2% в 2012. Темп приросту *індексу промислової продукції* за 2012 рік становив «мінус» 1,8% порівняно з 2011 роком. Державний борг виріс на 23,4%, гарантований борг – на 8%, а зовнішній – на 3%. Україна має проблеми з обслуговування зовнішнього боргу – на 2013 рік це 9 млрд.грн. В Україні спостерігається негативне сальдо торговельного балансу, зростання якого утримується лише за рахунок зовнішніх запозичень. Курс гривні до долара залишався стабільним протягом трьох років. Але досягнута ця стабільність за рахунок зменшення (за 2 останніх роки) золотовалютних резервів на 10 мільярдів доларів або на 30%. Окрім того, третій рік поспіль стабільно зменшується притік прямих іноземних інвестицій в економіку України. З українського ринку виходять іноземні банки: частка іноземного капіталу в банках скоротилася з 40,6% в 2010 році до 39,5% в 2012 році, при цьому

слід зазначити, що цифри не такі вражаючі через активну експансію в секторі російських державних банків. Індекс інвестиційної привабливості знизився до рекордно низького рівня за останні три роки, побивши рекорд кризового 2008р. За 2012 рік приріст індексу споживчих цін становив мінус 0,2% порівняно з 4,6 % у 2011 році), а приріст базового індексу споживчих цін -0,8 % (6,9 %). Таким чином, в Україні підтримувалося низькоінфляційне середовище – а саме, дефляція на рівні 0,2%.

Отже, з одного боку, дефляція і стабільний курс гривні, з другого – мінусові темпи зростання промисловості та майже нульові темпи зростання ВВП.

Монетарна політика, яка проводилась в Україні у 2011-2012 рр, гальмує економічне зростання в країні. Зокрема, під гаслом боротьби з інфляцією в Україні тривав негативний вплив на фінансову стійкість банківської системи. Розвиток національного господарства, кредитування вітчизняного виробника і сприяння покращенню платіжного балансу – все це практично було поза увагою керівництва НБУ.

Таким чином, несприятлива макроекономічна ситуація країни і ряд недоліків в економічній політиці, в тому числі і в монетарній, призвели до порушення фінансової стійкості банківської системи України.

Зупинимось детальніше на показниках, що характеризують сучасний стан вітчизняної банківської системи.

Банківський сектор України має значну залежність від грошово-кредитної та валютної політики регулятора, стану реального сектору економіки та ситуації на світових фінансових ринках.

Що стосується розвитку банківської системи України в докризовий період (до середини 2008 року), то вона розвивалася досить динамічно. Якщо розглядати динаміку в номінальному виразі, то щорічний приріст основних показників розвитку банківського сектору (капітал, активи і кредити) в докризовий період (до 2009р) становить 50-60%, а за окремими напрямками і вище (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка основних показників банківської системи України (розраховано на основі [3; 4])

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн. грн.	720731	948056	913345	1082569	316600	392100
Активи загальні (А), млн. грн.	619004	973332	1001626	1090248	1211540	1267892
Темп зростання, %	175,3	157,2	102,9	108,8	111,13	104,6
Відношення активів до ВВП, %	85,9	102,67	109,67	100,71	92,02	297,1
Ресурси банків, млн. грн.	599396	926086	880302	942108	1054280	1127192
Темп зростання, %	176,2	154,5	95,1	107,2	111,91	106,9
Відношення ресурсів до ВВП, %	83,2	97,4	96,2	86,1	80,08	287,4
Власний капітал (ВК), млн. грн.	69578	119263	115175	137725	155487	169320
Темп зростання, %	163	171	96	119,6	112,9	109
Відношення ВК до ВВП, %	9,7	12,5	12,6	12,7	11,81	42,5
Забов'язаня банків (З), млн. грн.	529818	806823	765127	804383	898793	957872
Темп зростання, %	178	152	94	105	111,74	106,5
Адекватність власного капіталу, %	13,92	14,01	18,08	20,83	18,9	18,06
Результат діяльності, млн.грн	6620	7304	-38450	-13027	-7708	4899

За результатами 2009 року відбулось зменшення і банківських показників. У 2010-2011 році припинилось зменшення вищезазначених показників, однак їх зростання спостерігається незначне – на рівні 4-10%. Стагнація в реальному секторі економіки, девальваційні очікування та висока вартість ресурсів в національній валюті були визначальними чинниками розвитку банківського сектору в посткризовий період. Зокрема, характерними тенденціями розвитку банківської системи України в 2012 році були наступні:

- перерозподіл сфер впливу на банківському ринку, як результат консолідаційних процесів у системі та зміни пріоритетів розвитку окремих банків;

- вихід із банківського ринку України цілої групи потужних західних банків, що пояснюється несприятливими умовами для ведення підприємницької та фінансової діяльності в Україні, а також складною ситуацією, що склалася у материнських структурах цих банків у європейських країнах.
- зростання вартості ресурсів при обмеженому кредитуванні;
- банківська система не видає кредитів, і банки живуть виключно за рахунок того, що беруть депозити у населення та юридичних осіб і купляють різні боргові зобов'язання.
- зниження темпів зростання основних балансових показників, що пояснюється рецесійними явищами в більшості секторів економіки.

Необхідною умовою забезпечення фінансової стійкості банківської системи України є зростання капіталізації вітчизняної банківської системи. Протягом 2010-2012 рр. в банківській системі України не спостерігається зростання розміру власного капіталу банківської системи України, в основному, за рахунок збільшення статутного капіталу окремих банками. Сукупний обсяг власного капіталу банків залишається меншим за статутний капітал, що пояснюється значними обсягами накопичених збитків протягом 2009 - 2011 років.

В цілому, за 2012 рік розмір власного капіталу зріс на 9,5% (14,7 млрд. грн.) і станом на 01.01.2013 р. дорівнював 170,2 млрд. грн. Разом з тим, сукупний обсяг власного капіталу усіх діючих банків в Україні дорівнює обсягу власного капіталу лише одного європейського банку середнього рівня. При цьому головна проблема вітчизняної банківської системи навіть не стільки у незначній абсолютній сумі власного капіталу в порівнянні з іншими країнами, а в тому, що існує незначне співвідношення власного капіталу до ВВП. Так, хоча ми спостерігаємо сталу тенденцію зростання частки власного капіталу банків України у ВВП (а зокрема на початок 2006 р. досліджуваний показник становив біля 5,0 %, то упродовж 2010-2012 рр. спостерігається змінювання частки власного капіталу банків у ВВП країни на рівні 10,0%. Разом з тим, рівень капіталізації банківської системи залишається недостатнім. Для порівняння варто зазначити, що в деяких європейських країнах співвідношення власного капіталу до ВВП є практично вдвічі вище, ніж в Україні. Звідси і незначний вплив банків на економічне зростання.

Наступним кроком, що дозволяє визначити рівень фінансової стійкості банку, є аналіз структури активів і пасивів банку. Зокрема, проаналізуємо тенденції, які спостерігаються на депозитному та кредитному ринках України.

У 2012 р. структура ресурсної бази банківського сектора зазнала істотних змін в бік скорочення зобов'язань перед нерезидентами (до 19% від загальних зобов'язань проти 22% у 2011 р.) і зниження частки пасивів в іноземній валюті у загальній структурі балансу (до 52.2% з 53.3%) (рис. 1).

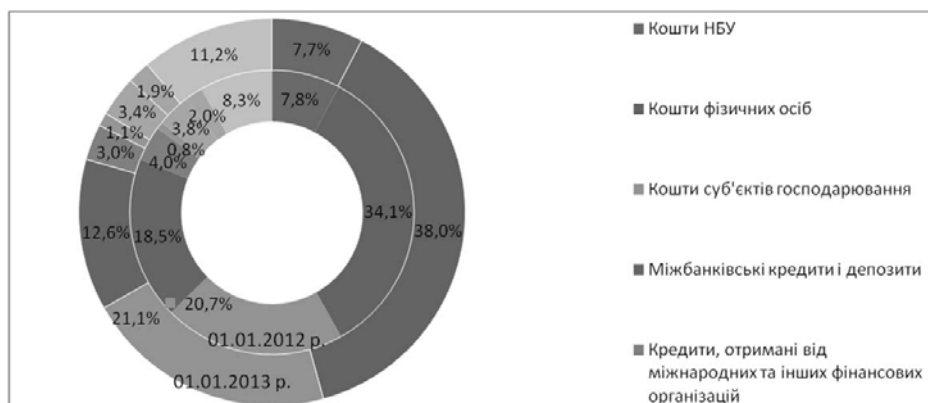

Рис. 1. Структура зобов'язань банківських установ України [3]

Залучення депозитів було практично єдиним джерелом залучення гривневих ресурсів системою. В 2012 році зростання депозитів у банківську систему становило 15,8% (17,6% у 2011 р.). Приріст депозитів юридичних осіб склав лише 10,2% (тоді як в 2011 р. 26,3%) і майже два рази менше в порівнянні з приростом депозитів фізичних осіб.

Уповільнення темпів приросту депозитів юридичних осіб в 2012 році, на нашу думку, пов'язано з обмеженістю доступу до банківських кредитів натлі загального уповільнення економічного зростання, що змушує вало підприємства використовувати свої заощадження на користь фінансування поточної діяльності. На відміну від юридичних осіб, динаміка приросту депозитів фізичних осіб була істотно іншою. Якщо в 2011 році загальний депозитний портфель фізичних осіб банків зріс на 13,1%, то в 2012 році зростання склало 19,1%, чому сприяло високі процентні ставки банків.

Тенденції, що спостерігалися на кредитному ринку України, представлено в табл. 3, а саме:

1. У 2012 році насиченість української економіки кредитними коштами продовжувала знижуватися, співвідношення кредитів до ВВП до кінця року скоротилося до 57,9% (проти 60,4% у 2011 році), а темпи зростання кредитного портфеля були як мінімум на 6-7% нижче зростання номінального валового внутрішнього продукту.
2. Перевищення темпів зростання депозитів над кредитами протягом останніх кількох років сприяло зниженню коефіцієнта кредити/депозити – у 2012 р. до 143% зі 162% на кінець 2011 року і 205% на кінець 2008 року.
3. Зростання кредитного портфеля банків у 2012 році істотно сповільнилося - більш ніж в 4 рази (до 2,2% у 2012 р. проти 9,6% у 2011 р.), що стало наслідком жорсткої монетарної політики НБУ і високої економічної невизначеності.
4. Найбільш швидко зростаючим напрямком у 2012 році стало роздрібне кредитування у національній валюті (+19.3% р/р) завдяки нарощуванню споживчого кредитування (89% від усього приросту портфеля);
5. Корпоративний кредитний портфель за рік збільшився усього на 5,1% (проти 14.9% у 2011 р.);
6. Якість кредитного портфеля залишається низькою. Зокрема, при офіційному зменшенні частки проблемної заборгованості в 2012 р. з 9,7% до 8,9% (за даними НБУ), закордонні експерти (МВФ, Fitch, Світовий банк) оцінюють рівень токсичних кредитів до 40%.
7. Причинами незначного зростання банківського кредитного ринку в 2012 році - слабка економіка, висока вартість гривневих ресурсів та домінуючі девальваційні очікування.

Погіршення якості кредитного портфеля призвело до падіння рентабельності активів та збитковості всієї банківської системи України протягом 2009-2011 рр. Однак, у 2012 році, вперше за останні три роки, банківська система України вийшла на позитивний фінансовий результат, продемонструвавши прибуток в 4.9 млрд. грн. проти 7.7 млрд. грн. збитків, зафіксованих у 2011 році. Поліпшення результатів діяльності в 2012 році мало місце в першу чергу за рахунок зменшення відрахувань в резерви за кредитними операціями (-43.0% г), в той час як показники основної діяльності не продемонстрували істотного покращення.

Таблиця 3

Основні показники банківської системи України (складено на основі [3; 4])

Показники	2010	2011	2012
Активи, всього, млрд. грн.	942	1059	1127
Кредити надані, всього, млрд. грн.	724	793	811
Кредити надані, зростання, %	0,9	9,6	2,2
Кредити до всього, % ВВП	66,9	60,4	57,9
Валютні кредити, % в загальному портфелі	46,6	40,7	37,0
Кредити, надані юридичним особам, млрд. грн.	508	581	609
Кредити, надані фізичним особам, млрд. грн.	186	175	162
Кредити до депозитів, %	175	162	143
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд. грн.	84,8	79,3	72,5
Прострочена заборгованість у % до наданих кредитів	11,2	9,6	8,9

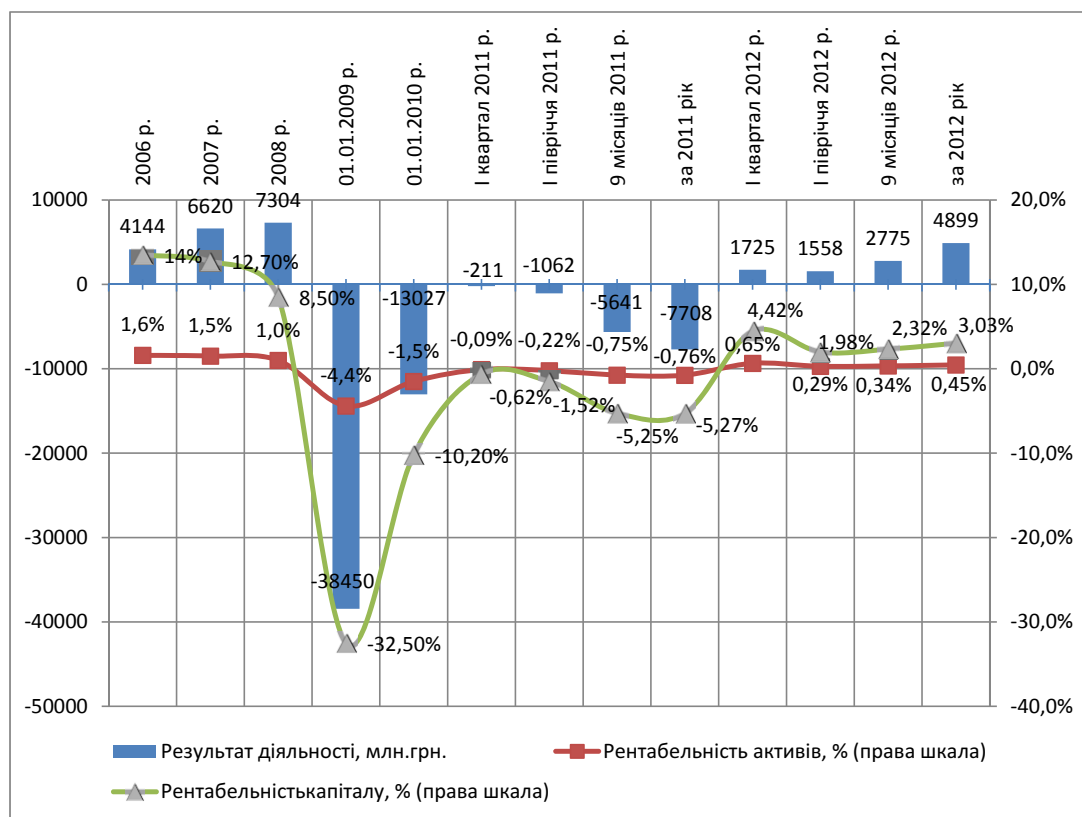

Рис. 8. Основні показники результатів банківської системи України [1]

Узагальнимо загрози фінансової стійкості банківської системи України:

- Реальний стан структури української економіки, відсутність повноцінної державної програми модернізації економіки; стан зовнішньої заборгованості, високий рівень приватного споживання у ВВП.
- Відсутність довіри.
- Висока доларизація вітчизняної економіки.
- Політика стимулювання споживання в борг.
- Малоефективні антикризові заходи Національного банку України.
- Відсутність кваліфікованих кризових менеджерів.
- Недостатній рівень капіталізації банківської системи для реалізації завдань щодо економічного зростання
- Слабка ресурсна база: банки мають проблеми при формуванні ресурсної бази через обмежений доступ до ресурсів зовнішнього ринку та низький рівень довіри з боку внутрішнього інвестора.
- Зниження ліквідності банківських установ.
- Зовнішня заборгованість банківської системи.
- Скорочення обсягів кредитування на тлі зростання процентних ставок, що позбавляє банківську систему джерел майбутніх доходів, а вітчизняну економіку – фінансових можливостей до розвитку.
- Незадовільна якість кредитного портфеля банків, що вимагає підтримання значного обсягу резервів.
- Погіршення фінансових результатів банківської системи, що зменшило інвестиційну привабливість розвитку банківського бізнесу в Україні для іноземних інвесторів, послабило фінансову незалежність банків та зумовило активне проїдання ними свого капіталу.
- Незадовільний стан корпоративного управління банками і, як наслідок, неефективні системи управління ризиками.

Таким чином, основні проблеми фінансової стійкості банківської системи України, такі як не-ефективне та повільне нарощування капітальної бази банків, неякісне та незбалансоване управління активами та зобов'язаннями банків, падіння рівня прибутковості, а відповідно і ліквідності – все це свідчить про значні помилки при реалізації банківського менеджменту, з одного боку, та нагляду і регулювання з боку регуляторів української банківської системи.

І насамкінець, запропонуємо напрями підвищення фінансової стійкості вітчизняних банків. На рівні держави для забезпечення фінансової стійкості банківської системи необхідно:

- виправити дисбаланси в економіці, забезпечення збалансованості платіжного балансу, збільшити внутрішнє виробництво.
- стабілізувати грошово-кредитний ринок завдяки здійсненню виваженої монетарної політики, спрямованої на підвищення рівня монетизації та зниження вартості фінансових ресурсів;
- відновити кредитну функцію банків – кредити надавати у виробництво (у нас лише 32,5% - кредити у виробничу галузь).
- акцент має бути на економіку, а не на стабілізацію чужих валют (т. імпорту), тому мають бути запроваджені механізми державного регулювання обсягів споживчого кредитування банків (знову ж таки обмеження імпорту).

Для забезпечення фінансової стійкості необхідно розробити стратегію розвитку національної банківської системи України, де серед іншого слід передбачити:

- Розробку механізмів поетапного зменшення доларизації вітчизняної економіки.
- Спрямувати розміщення мобілізованих банками ресурсів на потреби внутрішнього виробництва і внутрішнього ринку.
- Законодавче обмеження рівня валового зовнішнього боргу України, в т.ч. державного.

НБУ з метою забезпечення фінансової стійкості банківської системи необхідно:

- Значну увагу приділяти здійсненню поточного моніторингу стійкості банківського сектору з метою оперативного виявлення зростання негативних тенденцій у банківському секторі і прийняттю ефективних заходів щодо їх подолання.
- Здійснювати банківський нагляд на консолідованій основі.
- При аналізі банківського сектору на предмет наявності негативних і потенційно небезпечних тенденцій використовувати методологічну стратегічну базу з можливістю оперативного, наприклад, щомісячно розраховувати та аналізувати показники.
- Здійснювати поступовий перехід до агрегованого регулювання і пруденційного нагляду за банківською системою на основі базових рішень на міжнародному рівні щодо посилення фінансового регулювання банківського сектору (стандарту Базель-III);
- З метою забезпечення ліквідності необхідно надати рівноправний доступ до рефінансування НБУ всім банкам (РЕПО).
- Необхідно врегулювати питання дострокового повернення депозитів фізичних осіб (необхідно створити правові умови для зниження ризиків банку у разі дострокового розірвання строкового депозитного договору - відтак вважаємо за доцільне розмежувати режим роботи різних видів вкладних рахунків, а саме: а) поточних та ощадних із правом здійснення операцій (поповнення та зняття коштів) на вимогу клієнта; б) строкових, які відкриваються на чітко визначений строк.
- Слід ввести регуляторні заходи з обмеження споживчого кредитування банків, оскільки це відбувається фактично кредитування зростання негативного торговельного сальдо Платіжного балансу.
- Запровадити індикатори, що дозволять досліджувати галузеву структуру кредитів банківського сектору з галузевою структурою ВВП, серед них індикатор «співвідношення кредитів, наданих у певну галузь, до валової доданої вартості, сформованої відповідною галуззю».
- Удосконалити організацію проведення комплексної оцінки стійкості банківського сектору на базі регулярного моніторингу стану основних банківських ризиків, розрахунку та аналізу рекомендованих МВФ показників фінансової стійкості, вдосконалення методів стрес-тестування.

На рівні комерційних банків для покращення фінансової стійкості банківської системи необхідно здійснити такі заходи:

- Підвищувати рівень прозорості.
- Враховувати наслідки кризи, уточнити реалізовані бізнес-моделі та забезпечити якісне управління ризиками.
- Зосереджувати увагу на формуванні внутрішнього довгострокового ресурсу;
- Активізувати роботу, спрямовану на нарощування капіталізації
- Покращувати якість активів, одночасно оздоровлюючи кредитні портфелі і шукати джерела отримання прибутку від активних операцій, ведучи при цьому зважену кредитну політику і враховуючи всі помилки минулого.
- Довгострокова фінансова стійкість українських банків та їх спроможність працювати без збоїв залежить від ефективності стратегій, якості управління та підтримки акціонерів.
- Реалізовувати політику щодо удосконалення ризик-менеджменту, менеджменту ліквідності і забезпечення адекватності капіталу.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що заходи з підвищення фінансової стійкості банківської системи, підтримки ліквідності, відновлення довіри до банківської системи стануть запорукою відновлення дії механізму перерозподілу тимчасово вільних грошових коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів, проектів з розширення та активізації виробництва, а також забезпечення процесів детінізації економіки і фінансової стабілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2013 р. – Режим доступу: <http://www.rurik.com.ua/our-research/branch-reviews.html>.
2. Асоціація українських банків [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://aub.org.ua>.
3. Національний банк України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
4. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2013 року // Вісник НБУ. – 2013. – №2. – С. 50.

FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE: THREATS AND WAYS OF ITS OVERCOMING

G. Dovhan'

Ternopil national economic university

The article deals with problem providing financial stability of the banking system. There more, basic threats generalized are violation financial stability domestic banks and also directions of improvement financial stability the banking system of Ukraine are offered.

Key words: banking system, financial stability, national debt, inflation, capitalization, liquidity, bank risks.

ФИНАНСОВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ: УГРОЗЫ И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Ж. Довгань

Тернопольский национальный экономический университет

В статье анализируются актуальные вопросы обеспечения финансовой устойчивости банковской системы. Обобщенно основные угрозы нарушения финансовой устойчивости отечественных банков, а также предложены направления улучшения финансовой устойчивости банковской системы Украины.

Ключевые слова: банковская система, финансовая устойчивость, государственный долг, инфляция, капитализация, ликвидность, банковские риски.

УДК 336.71

ТЕОРЕТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ЯК ВАЖЛИВОГО ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

І. Дрогоруб

Тернопільський національний економічний університет

Проаналізовано сутність власного капіталу банківських установ, охарактеризовано його структуру, досліджено функції власного капіталу банків та визначено його роль у формуванні фінансових ресурсів банків.

Ключові слова: власний капітал, фінансові ресурси, регулятивний капітал, статутний капітал, банк.

Динамічний соціально-економічний розвиток суспільства, перехід до європейських стандартів залежить від багатьох чинників, зокрема, стану банківської системи. Для її ефективного функціонування кожна банківська установа повинна володіти достатнім обсягом власного капіталу, оскільки він є одним із джерел формування фінансових ресурсів та характеризує фінансові можливості банку, особливо на початковому етапі діяльності.

Специфіка організації роботи банків зумовила об'єктивну необхідність поглибленого дослідження теоретичних аспектів власного капіталу, який забезпечує високоефективну життєдіяльність банківської системи. Йому належить провідне місце в процесі створення та функціонуванні банківських інститутів, оскільки він «дбає» про наявність належних умов для задоволення потреб банківської діяльності в необхідній кількості фінансових ресурсів. Нарощення обсягів таких ресурсів банку сприяє покращенню фінансового стану установи, збільшенню можливостей відповідати за своїми зобов'язаннями, що у свою чергу створить умови для забезпечення фінансової стабільності та економічного розвитку установи.

Враховуючи постійне зростання ролі та значення діяльності банківських установ в умовах забезпечення їх фінансової стійкості, нарощення фінансових ресурсів для стимулювання ефективного й інноваційного виробництва, постає потреба у збільшенні обсягу власного капіталу банківських установ.

Досвід країн з розвинутою економікою показує, що призначення власного капіталу банку полягає у підтримці стабільної результативної діяльності банківської установи, забезпеченні довіри до неї суб'єктів господарювання та їх впевненості у ліквідності та рентабельності. Особливо актуальність цієї проблеми посилюється в умовах фінансової нестабільності, коли довіра кредиторів, інвесторів та клієнтів до банків поступово погіршується, що супроводжується суттєвим впливом капіталів. Відтак, наявність достатнього обсягу власного капіталу стає досить потрібним та відіграє вагомий роль в забезпеченні фінансової стійкості банку.

Теоретичні обґрунтування власного капіталу як джерела формування фінансових ресурсів банків в ринковій економіці знайшли своє відображення у роботах видатних українських і зарубіжних вчених.

Значний внесок у розробку питань теорії та практики ролі власного капіталу в процесі функціонування банків зробили вітчизняні та зарубіжні економісти, зокрема: М. А. Алексєнко, Д. Д. Ван-Хуз, О. В. Васюренко, Р. Г. Габбард, Ж. М. Довгань, С. Л. Коваль, В. М. Кочетков, М. І. Крупка, М. І. Кульчицький, Р. Л. Міллер, В. І. Міщенко, Л. О. Примостка, С. М. Савлук, Н. Г. Слав'янська, О. В. Черєбяко, О. М. Чорна тощо. Однак, варто зауважити, що у їхніх працях досліджуються окремі аспекти власного капіталу і недостатньо уваги приділено конкретизації напрямів його впливу на фор-

мування фінансових ресурсів банківських установ в сучасних умовах розвитку ринкової економіки. Тому дослідження власного капіталу як джерела формування фінансових ресурсів банків потребує подальших розробок.

Метою статті є обґрунтування ключових теоретичних засад, що характеризують роль власного капіталу під час формування фінансових ресурсів банківських установ.

Фінансові ресурси банку – це ресурси економічного середовища (власні, залучені та запозичені), які знаходяться у розпорядженні банківських установ, є джерелом їх виробничого та соціального розвитку, використовуються ними для здійснення дохідних операцій метою досягнення високих фінансових результатів.

Одним з складових фінансових ресурсів банку є власний капітал, який захищає кошти вкладників і кредиторів, оскільки збитки від кредитних, інвестиційних, валютних операцій банку, зловживань, помилок списуються за рахунок резервів, що входять до складу капіталу. Розмір банківського капіталу істотно впливає на рівень надійності та довіри до банку з боку суспільства [21, с. 77].

В процесі формування фінансових ресурсів банківських установ велике значення має дослідження джерел їх створення. Так, питома вага власних коштів і невелика частка залучених й запозичених коштів є результатом недостатньо активної позиції банку на ринку та характеризується низьким рівнем прибутковості, однак забезпечує фінансову незалежність установи. Банку не вигідно нагромаджувати зайвий власний капітал, оскільки вартість власних коштів є, як правило, вищою порівняно з залученими коштами. Велика частка зобов'язань банку порівняно з власним капіталом знижує надійність банку, збільшуючи частку ризику, що її приймають на себе вкладники банку та підвищують прибутковість власного капіталу. Він повинен мати такий розмір, щоб забезпечити прибуток та рентабельність [11, с. 127]. Таким чином, при формуванні фінансових ресурсів необхідно брати до ваги специфіку кожного із джерел цих ресурсів.

З огляду на це, вважаємо доцільним акцентувати увагу на основних теоретичних аспектах визначення власного капіталу банку. Зазначимо, що в науковому світі є чимало різних поглядів щодо визначення сутності власного капіталу. Низка фахівців ототожнює власний капітал банку та банківський капітал. Відтак, для теоретичного осмислення поняття «власний капітал банку», проаналізуємо погляди окремих авторів (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика трактування сутності поняття «власний капітал банку»

№ з/п	Автор	Наукове визначення	Джерело
1	2	3	4
1	М.Д. Алексеєнко	власний капітал являє собою грошові кошти і виражену у грошовій формі частину майна, які належать його власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку.	[1, с. 50]
2	Р. Г. Габбард	власний капітал – це різниця між сумарним обсягом активів банку і загальною сумою його пасивів (депозитних і недепозитних зобов'язань).	[6, с. 830]
3	Р. Л. Міллер, Д. Д. Ван-Хуз	власний капітал – це сукупність активів банку, які у випадку його банкрутства, спрямовуються на відшкодування втрат вкладників.	[15, с. 256]
4	В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренєва	власний капітал – спеціально створені фонди і резерви, призначені для забезпечення його фінансової стійкості, комерційної та господарської діяльності, відшкодування можливих збитків, які перебувають у користуванні банку протягом всього періоду його функціонування.	[2, с. 91]
5	О. М. Чорна	власний капітал банку – це кошти засновників або акціонерів (власників банку), внесені ними на власний ризик з метою отримання доходу.	[22, с. 89]
6	Н. З. Бицька	капітал банку – це сукупність коштів, вкладених власниками банку при його створенні, що збільшується в процесі банківської діяльності унаслідок капіталізації одержуваного прибутку, додаткових внесків учасників до статутного фонду.	[3, с. 49].

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
7	Ж. М. Довгань	капітал банку визначається як сукупність внесених власниками (учасниками капіталу) власних коштів, які збільшуються у ході ефективної банківської діяльності, у ході капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових вкладень з боку учасників	[8, с. 19]
8	О. В. Васюренко	капітал банку – власні ресурси банку, тобто ті, що були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку і належить їм. Він складається із статутного та резервного фондів, інших фондів, загальних і спеціальних резервів та нерозподіленого прибутку.	[4, с. 65]

Співставивши підходи до сутності власного капіталу банку різних вчених-економістів, можемо побачити термінологічну схожість між визначеннями. Близькість за значенням думок авторів полягає в тому, що майже всі вони розглядають власний капітал, що формується на початковому етапі створення банку, тобто за рахунок засновників та акціонерів і призначений для відшкодування можливих втрат та отримання доходу. Чітко простежується те, що науковці відзначають однакові джерела формування власного капіталу, а напрями його використання вказують не всі. Одні вважають, що він призначений для проведення операцій і надання банківських послуг з метою отримання прибутку, а інші – що його використовують з метою відшкодування збитків, є і такі, котрі взагалі не вказують мету його використання.

На нашу думку, найбільш точно визначення власного капіталу подає М. І. Кульчицький, що «власний капітал банку» – це сума грошових коштів, внесених акціонерами, а також кошти, утворені в процесі подальшої роботи банку, і виступає одним із головних показників діяльності банківських установ. Основною функцією власного капіталу є усунення негативного впливу ризиків, пов'язаних із функціонуванням банківської системи, та забезпечення економічної самостійності та фінансової сталості банку, тому ефективно управління ним стає пріоритетним завданням для банківської установи [13, с. 226]. Ми вважаємо, що у такому трактуванні досить ґрунтовно охарактеризовано поняття «власний капітал банку». Позитивним є те, що автор вказує на джерела формування, напрями, мету використання, а також і на функціональне навантаження.

Власний капітал у банківській діяльності має дещо інше функціональне навантаження, аніж в інших сферах підприємництва. Це чітко простежується через виконувани ним функції (захисна, оперативна, регульовальна) [1, с. 50].

Саме цей капітал є незамінним джерелом формування фінансових ресурсів банківських установ на початкових стадіях діяльності. Його важливість та багатофункціональність проявляється в трьох основних функціях, які відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» включають:

- захисну функцію, котра дає змогу банку проводити операції у разі виникнення втрат чи непередбачуваних збитків;
- оперативну, за допомогою якої створюється фінансовий резерв або своєрідний запас у разі виникнення непередбачених умов чи збитків;
- регулятивну функцію, яка пов'язана винятково у відношенні та зацікавленості суспільства в успішному функціонуванні банків. Національний банк України здійснює оцінку та контроль за діяльністю банків за встановленими нормативами, нормативи адекватності основного та регулятивного капіталу [18].

Недотримання вищезазначених функцій досить негативно впливає на формування фінансових ресурсів банківських установ. Так, наприклад, невиконання захисної функції спричиняє підвищення ймовірності того, що в разі виникнення кризових явищ банк не зможе самостійно вирішити свої проблеми, а також забезпечити повернення залучених коштів клієнтам. Порушення оперативної функції стримує банк в проведенні заходів щодо розвитку власної ресурсної бази, інформаційного забезпечення діяльності, а також обмежує банк у формуванні довгострокових активів, насамперед, довгострокових кредитів, які мають видаватися за рахунок довгострокових пасивів, в тому числі і за рахунок капіталу [14, с. 260].

Оперативна функція банківського капіталу передбачає асигнування власних коштів на купівлю землі, приміщення, обладнання, а також створення фінансового резерву на випадок непередбачених збитків. Важливо зазначити, що банки надають перевагу розміщувати невеликий обсяг власних засобів в активи такого роду. З іншого боку, власний капітал, розміщений в матеріальні активи, можна віднести до захищеного, оскільки в ситуації фінансової кризи його активи можна реалізувати і хоча б частинами розрахуватися за своїми зобов'язаннями [20, с. 259]. Як бачимо, ця функція є не менш важливою, оскільки забезпечує задоволення потреб установи в придбанні основного обладнання для початку своєї діяльності.

Виконання регулятивної функції власного капіталу банку базується на зацікавленні суспільства в успішному функціонуванні банківської системи. За допомогою показника власного капіталу органи контролю здійснюють нагляд за діяльністю банків. При цьому вимоги до власного капіталу банку стосуються і його мінімальної величини, а також охоплюють обмеження за активами та умовами купівлі активів іншого банку. Економічні нормативи, встановлені Національним банком України, також базуються на величині власного капіталу банку [20, с. 259]. Його обсяги повинні задовольняти потреби банківської установи та ефективно виконувати покладені на нього функції. Тому, чим більший у банку обсяг власного капіталу, тим більший буде рівень довіри до нього з боку клієнтів навіть за збиткової діяльності та інших фінансових ускладнень. Це забезпечує керівництву банку та його регулятивному органу додатковий резерв часу для виводу банку з кризової ситуації. Якщо ж банкрутства банку не вдається уникнути або він ліквідується, негативні для вкладників і кредиторів наслідки у висококапіталізованого банку будуть значно менші, ніж у слабокапіталізованого [19, с. 129].

Саме за допомогою власного капіталу на початковому етапі створення банку формуються власні фінансові ресурси, котрі спрямовані на придбання основних засобів та покриття витрат на утримання приміщення, обладнання, виплату заробітної плати тощо, без чого банківська установа не зможе розпочати свою роботу.

Головною особливістю власного капіталу банку та відмінністю від інших джерел (залучених і позичених коштів) є те, що капітал формує ресурси, які мають постійний характер та призначені для розпорядження ними в процесі банківської діяльності протягом усього часу функціонування банківської установи. Це найбільш стабільна та керована складова ресурсів, які можуть бути ефективно розміщені в довгострокові інвестиційні активи [17].

Враховуючи те, що власний капітал є основою діяльності банку, то до нього ставляться спеціальні вимоги у формі обов'язкових нормативів. Для цього у вітчизняну банківську практику введено поняття регулятивного капіталу банку, яке використовується Національним банком України [16].

Головними складовими власного капіталу є основний (капітал I рівня) та додатковий (капітал II рівня) капітали, структура яких закріплена в нормативно-правових актах Національного банку України та Законі України «Про банки і банківську діяльність» (рис. 1).

Відповідно до чинного законодавства, при розрахунку загальної суми регулятивного капіталу величина додаткового капіталу не може бути більшою за величину основного [2, с. 96]. У складі основного капіталу головну роль відіграє статутний капітал банку, який формується з акціонерного або приватного капіталу під час організації нового банку за рахунок внесків засновників чи випуску і реалізації акцій. Засновники визначають розмір статутного фонду, однак він не може бути меншим від мінімального розміру, встановленого НБУ [12, с. 28].

В Україні величина власного капіталу банків регулюється відповідними нормативними актами Національного банку України на основі положень Базельської угоди за двома аспектами: інституційним – встановлення мінімальних вимог до розмірів статутного та регулятивного капіталів (Н1), і в аспекті співвідношення капіталу та ризиків банку – нормативи адекватності регулятивного та співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (нормативи Н2 і Н3) [23].

Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (норматив Н1), обчислюється як сума основного та додаткового капіталу за вирахуванням відвернень. Даний норматив повинен становити не менше 120 млн. грн., норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив Н2), розраховується як відношення регулятивного капіталу банку до активів, зважених на відповідний коефіцієнт ризику, залежно від групи, до якої віднесено актив. За вимогами НБУ співвідношення регулятивного капіталу та сукупних активів (норматив Н3) має бути не меншим 9% [10].

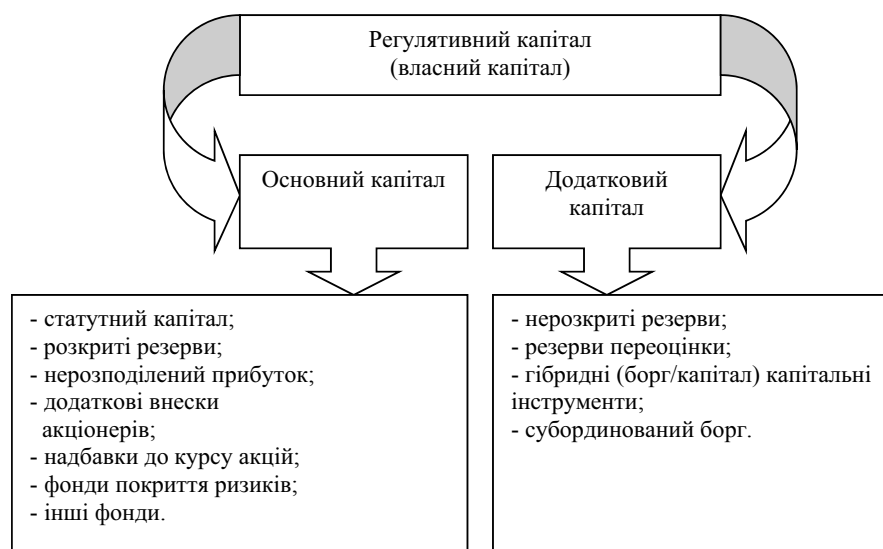

Рис. 1. Структура власного капіталу банку (складено автором на основі [18])

Основне призначення регулятивного капіталу банківської установи полягає в забезпеченні покриття різних ризиків, які притаманні банківській діяльності. Водночас банки за допомогою регулятивного капіталу сприяють забезпеченню збереження банківських вкладів, підтримці фінансової стійкості, підтриманню відповідного рівня довіри до банку та здійсненню ефективної та стабільної банківської діяльності [5, с. 525].

Питання регулювання рівня власного капіталу банку є дуже складним і багатограним: низькі значення цих нормативів можуть спровокувати небезпеку зростання ризиків і негативно вплинути на фінансову стійкість банку, а висока нормативна достатність капіталу, перш за все, обмежить обсяги залучення та розміщення ресурсів банком, що згодом також вплине на фінансовий результат [23].

Так, в умовах глобальної фінансової нестабільності Базельським комітетом були сформовані нові підвищені вимоги до мінімального розміру власного (акціонерного) капіталу. Якщо раніше мінімальний розмір власного капіталу становив 2 % від суми зважених за ризиком активів (RWA) до вирахування податків, то теперішнє значення складає 4,5 % після відрахування податків. Мінімальна частка власного капіталу повинна бути збільшена з 2 до 4,5 % у період з 2013 до 2015 року [24]. Мінімальні вимоги до капіталу першого рівня теж підвищені. Його частка повинна бути збільшена з 4 до 6 % в період з 2013 року до 2015 року. [9, с. 268].

Основні аспекти нової Угоди, що набули чинності 12 вересня 2010 року, спрямовані на посилення мінімальних вимог до капіталу. Набувши чинності, документ не скасовує положення Базель 2, а лише доповнює і підсилює їх. [9, с. 268]. Ми розглянули лише деякі з них, які стосуються саме нашого дослідження. Базельським комітетом були внесені й інші вимоги по відношенню до покращення ефективності банківських установ.

Стабілізація та подальше збільшення фінансових ресурсів банків тісно пов'язані з нарощенням капіталу. Він може зростати не лише за рахунок власних джерел, а й у результаті реорганізації банків шляхом їх злиття чи приєднання, створення банківських об'єднань та їх входження до промислово-фінансових груп [7, с. 48].

У результаті аналізу теоретичних та функціональних засад власного капіталу банківських установ, як джерела фінансових ресурсів ми прийшли до висновку, що найголовнішою його складовою є статутний капітал, який становить основну частину власних коштів. Не менш важливими складовими власного капіталу в процесі формування фінансових ресурсів є нерозподілений прибуток, додаткові внески акціонерів, резервні фонди, які покликані покривати ризики.

З'ясовано, що власний капітал банку відіграє значну роль у процесі формування фінансових ресурсів, особливо на початковому етапі створення та функціонування банку, оскільки він є стартовим показником, який забезпечує ефективний початок роботи банківської установи. За економічним змістом цей капітал є тим обсягом власних ресурсів засновників і акціонерів банку, який внесений ними для отримання доходів, із врахуванням ризиковості даної операції. Він є одним із найважливіших показників функціонування банківської установи, оскільки платоспроможність, кредитоспроможність та забезпеченість фінансовими ресурсами банку залежить від його показника. Власний капітал є основою для початку і продовження ефективної діяльності будь-якої банківської установи.

Загалом можна зробити висновок, що згаданий капітал банку представляє собою кошти і виражену у грошовій формі частку майна, які належать власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, котрі використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку. Власний капітал банківської установи включає власні кошти засновників (акціонерів, власників), які об'єднані у фонди і резерви і здатні забезпечити основу для формування фінансових ресурсів банку, проведення банківських операцій з надання послуг із досягненням певної економічної вигоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алексєєнко М. Д.* Капітал банку: питання теорії та практики: [монографія] / М. Д. Алексєєнко – К.: КНЕУ. – 2002. – 276 с.
2. Банківські операції : підручник / за ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янської, О. Г. Кореневої. – К.: Знання, 2007. – 796 с.
3. *Бицька Н. З.* Банківський капітал в економіці України / Н. З. Бицька // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 1. – С. 48–51.
4. *Васюренко О. В.* Банківські операції. Навч. посібник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 311 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
5. *Владичин У. В.* Достатність регулятивного капіталу у вітчизняному та іноземному банківництві України / У. В. Владичин // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – С. 523–529.
6. *Габбард Р.* Глен. Гроші, фінансова система та економіка / Р. Глен Габбард // – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
7. *Гайдай В. І.* Особливості визначення достатності Капіталу банку / В. І. Гайдай // Економічний аналіз № 6. – 2010р. – С. 46-48.
8. *Довгань Ж. М.* Банківський капітал: суть і значення / Ж. М. Довгань // Вісник НБУ. – 1998. – № 7. – С. 18-20.
9. *Дульська В. І.* Аналіз нових рекомендацій Базельського комітету щодо регулювання капіталу банків / В. І. Дульська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Вип. 35. – С. 266-271.
10. Інструкція НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 26.10.2001 №841/6032 // <http://zakon.rada.gov.ua/>.
11. *Коваль С. Л.* Модель діагностики власного капіталу як складової фінансових ресурсів банків / С. Л. Коваль // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 4. – С. 126-136.
12. *Кочетков В. М.* Основи аналізу банківської діяльності: навч. посіб. / В. М. Кочетков – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – 116 с.
13. *Кульчицький М. І.* Аналіз капіталізації банківського сектору України у кризовий та посткризовий періоди / М. І. Кульчицький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.9. – С. 225-232.
14. *Матлага Л. О.* Особливості регулювання достатності капіталу банку як основи стабільного розвитку банківської системи України [Електронний ресурс] / Л. О. Матлага // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 258-263.
15. *Миллер Р. Л., Ван-Хуз Д. Д.* Современные деньги и банковское дело. – М.: ИнфаМ, 2000. – 824 с.
16. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
17. *Присяжнюк О. П.* Джерела формування та зміцнення ресурсної бази комерційних банків в Україні [Електронний ресурс] / О. П. Присяжнюк // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи

- України : зб. наук. праць. – 2011. – № 31. – Режим доступу до журн. : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2011_31/11_31_27.pdf.
18. Про банки і банківську діяльність: закон України: [прийнято Верхов. Радою 07.12.2000 р. № 212-III]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
  19. Савлук С. М. Теоретичні аспекти функціонування власного капіталу банків // «Фінанси, облік і аудит». Збірник наук. праць. – 2007. – № 9. С. 124-130.
  20. Фостяк В. В. Функції банківського капіталу в забезпеченні розвитку банківської системи України / В. В. Фостяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20.1. – С. 257-263.
  21. Чеберяко О. В. Структура капіталу банків України та його характеристика / О. В. Чеберяко, О. О. Рябоконь // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3(21). – С. 77-82.
  22. Чорна О. М. Оцінка ефективності власним капіталом фінансово-кредитного інституту (на прикладі банку) / О. М. Чорна // Академічний огляд. – 2012. – 2(37). – С. 88-93.
  23. Яремчук О. В. Аналіз достатності власного капіталу банку / О. В. Яремчук, К. Л. Ларіонова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2011. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2011_1/part1/4.pdf.
  24. Consultation Paper on further possible changes to the capital. Requirements Directiva [Електронний ресурс] // CEBS's comments on the Commission services. – 2010. – April. – Режим доступу : <http://www.c-ebs.org/documents/Publications/Other-Publications / others / 2010 /Comments-to-CRDIV.aspx>.

THEORETICAL AND FUNCTIONAL PECULIARITIES OWN FUNDS AS AN IMPORTANT SOURCE OF FORMATION FINANCIAL RESOURCES BANKING INSTITUTIONS

I. Drohorub

Ternopil National Economic University

The essence own funds of banking institutions are analyzed, characterized its structure, investigated the functions own funds of banks and determined its role in shaping the financial resources of banks.

Key words: own fund, financial resources, regulatory capital, authorised capital, bank.

ТЕОРЕТИКО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА КАК ВАЖНОГО ИСТОЧНИКА ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

И. Дрогоруб

Тернопольский национальный экономический университет

Проанализировано сущность собственного капитала банковских учреждений, охарактеризовано его структуру, исследовано функции собственного капитала банков и определена его роль в формировании финансовых ресурсов банков.

Ключевые слова: собственный капитал, финансовые ресурсы, регулятивный капитал, уставный капитал, банк.

УДК 658.14

ФОРМУВАННЯ ЗАЛУЧЕНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Я. Дропа¹, М. Заплатинський²

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,

²Львівська державна академія друкарства

У статті розкрито економічну сутність залучених фінансових ресурсів підприємств, подано класифікацію та здійснено оцінку їх структури на підприємствах України.

Ключові слова: фінансові ресурси, залучені фінансові ресурси, довгострокові зобов'язання, поточні зобов'язання, короткострокові кредити, довгострокові кредити, кредиторська заборгованість.

Сучасний етап розвитку фінансової системи України характеризується низкою невирішених проблем. В умовах фінансової кризи у більшості вітчизняних підприємств спостерігається дефіцит фінансових ресурсів, відсутність дешевих зовнішніх джерел їх формування, нерациональний розподіл капіталу між сферами виробництва та обігу. Проблема оцінки рівня забезпеченості підприємств фінансовими ресурсами, пошук джерел їх формування, визначення ефективності використання та якісного планування дуже складна й актуальна з позиції прийняття трансформаційних змін та стратегічних управлінських рішень на кожному підприємстві.

Необхідно зазначити, що в умовах інформаційної недосконаlosti для розроблення ефективної й дієвої політики управління фінансовою діяльністю підприємства важливим є визначення основних чинників, що впливають на стан, динаміку і структуру залученого капіталу. Важливе значення для підприємства має можливість залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел, які допоможуть поліпшити фінансування діяльності, покрити тимчасову нестачу у власному капіталі, зроблять можливою реалізацію довгострокових проектів, пов'язаних з фінансуванням капітальних вкладень суб'єкта господарювання.

Забезпечуючи ефективність змін в сучасних умовах, дослідження особливостей формування залученого капіталу підприємства допоможе знайти резерви підвищення ефективності його використання, збільшити прибутковість підприємства, виявити чинники, які негативно впливають на формування фінансових ресурсів та сприяють їхньому відволіканню у сферу обігу. Проведення якісного аналізу формування та використання залученого капіталу сприятиме підвищенню ефективності діяльності підприємства загалом та пришвидшить його вихід з кризового стану. Вивчення організаційно-економічного механізму формування залучених фінансових ресурсів також допоможе сформулювати з найменшими витратами позикові фінансові ресурси та ефективно управляти ними, що забезпечить отримання максимального прибутку.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики управління залученими фінансовими ресурсами підприємств зробили такі вітчизняні і зарубіжні вчені: І. Бланк, Є. Брігхем, З. Варналій, Ю. Воробйов, Г. Кірейцев, Л. Лахтіонова, Л. Павлова, А. Поддєрьогін, Р. Слав'юк, Є. Стоянова, О. Філімоненков та ін.

Незважаючи на широке висвітлення у науковій літературі проблем, пов'язаних з організацією формування залучених фінансових ресурсів підприємств, не всі аспекти цієї складної і багатогранної проблеми з'ясовано та належно обґрунтовано з урахуванням реалій економічного й соціального розвитку України.

Мета статті – розкрити сутність залучених фінансових ресурсів підприємств, здійснити їх класифікацію та оцінити структуру на підприємствах України в сучасних умовах господарювання.

Фінансові ресурси формуються ще до початку діяльності підприємства в процесі утворення статутного капіталу. Далі ці кошти інвестуються для забезпечення виробничо-господарської діяльності, розширення й розвитку виробництва. Саме так підприємство отримує можливість займатися виробництвом і збутом продукції, одержувати доходи. Грошові ресурси підприємств зберігаються в касі, а також на поточному, валютному та інших рахунках у банківських установах.

Зауважимо, що фінансові ресурси підприємства відображаються у пасиві балансу і показують джерела формування його активів. Взаємозв'язок між фінансовими ресурсами і грошима (в готівковій і безготівковій формі) суб'єкта господарювання виявляється тільки в тому, що останні є одним з елементів вкладення фінансових ресурсів підприємств.

Очевидно, можна сформувати таке тлумачення даного поняття: фінансові ресурси підприємства – це джерела формування його майна у вартісному вираженні. Отже, вони показують з яких джерел підприємство профінансувало свою діяльність. Фінансові ресурси як і майно підприємства (машини і устаткування, сировина і матеріали, гроші) мають фізичну форму. Організаційно це набір договорів, які засвідчують внесення своїх часток власниками у статутний капітал, отримання кредиту, відтермінування платежів, випуск цінних паперів тощо.

Водночас нині більшість авторів, класифікуючи фінансові ресурси, поділяють їх на власні, позичені і залучені. Останні визначаються вченими-економістами як кошти залучені на фінансовому ринку. Однак вони носять як характер боргового капіталу (облігації) так і власного (акції), тому виникає певна роздвоєність такого тлумачення.

На нашу думку, фінансові ресурси доречно класифікувати як власні й залучені. До останніх доцільно відносити позиковий капітал та кредиторську заборгованість (сталі пасиви), яка є відносно безкоштовним джерелом фінансових ресурсів. Проте, якщо порушуються умови розрахунків то це стає надто дорогим для підприємства, оскільки застосовуються фінансові санкції.

Якщо керуватися спрощеною фінансовою логікою, то довгострокові зобов'язання доцільно направляти тільки на фінансування необоротних активів, а поточні – на покриття потреби в оборотних активах. Тому спрощена модель джерел формування майна підприємства може мати такий вигляд (рис. 1).

Разом з тим у більш деталізованому вигляді джерела формування залучених фінансових ресурсів подано на рис. 2.

АКТИВ		ПАСИВ	
Майно	Необоротні активи	Власний капітал, направлений на фінансування необоротних активів	Фінансові ресурси
	Оборотні активи	Довгострокові пасиви	
Власний оборотний капітал			
Поточні пасиви			

Рис. 1. Спрощена модель джерел фінансування підприємства

Політика залучення позикових коштів є частиною загальної фінансової стратегії, що полягає в забезпеченні найбільш ефективних форм і умов залучення позикового капіталу з різних джерел відповідно до потреб розвитку підприємства. Сучасна політика формування залучених фінансових ресурсів підприємством містить етапи, що подані рис. 3 [1, с. 331 – 337].

У процесі аналізу ефективності використання залучених фінансових ресурсів у минулих періодах визначається обсяг, склад і форми мобілізації залучених фінансових ресурсів підприємством та проводиться оцінка ефективності їх використання.

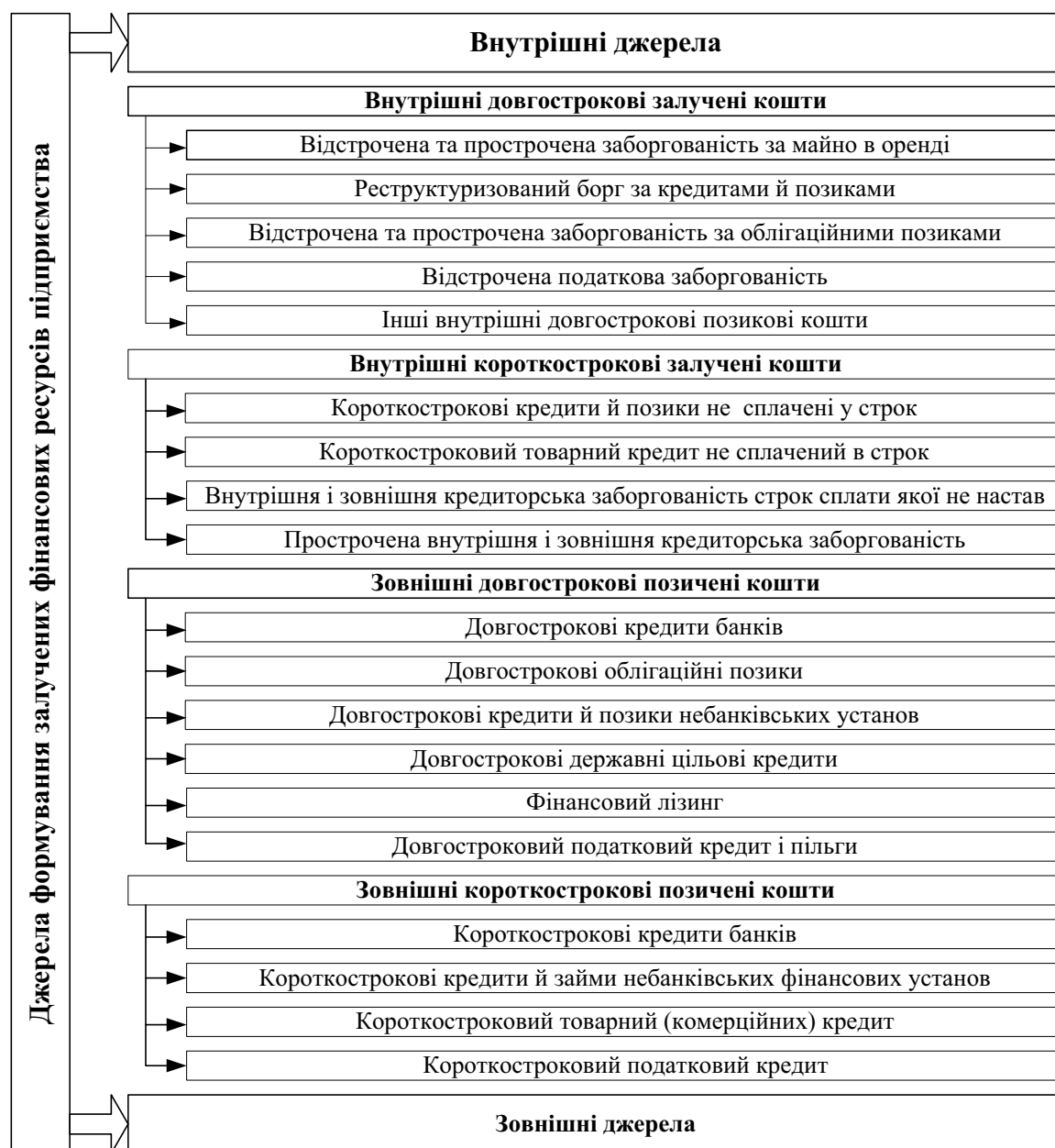

Рис. 2. Джерела формування залучених фінансових ресурсів підприємства

На другому етапі визначаються цілі формування залучених фінансових ресурсів у майбутніх періодах, зокрема: визначення потреби у нормованому та ненормованому оборотному капіталі, формування достатнього обсягу інвестиційних ресурсів, забезпечення матеріального стимулювання працівників.

Водночас зауважимо, що на граничний обсяг залучення позикових фінансових ресурсів впливають такі чинники:

- ефект фінансового важеля, який визначає межу залучення позикового капіталу, за якою його збільшення підприємством буде збитковим, оскільки валового прибутку буде недостатньо для покриття фінансових витрат;
- забезпечення достатньої фінансової стійкості підприємства, оскільки збільшення позикового капіталу вимагає постійних фінансових виплат, а отже і відтоку ліквідних засобів підприємства, тому суттєво впливає на фінансову стійкість суб'єкта господарювання.

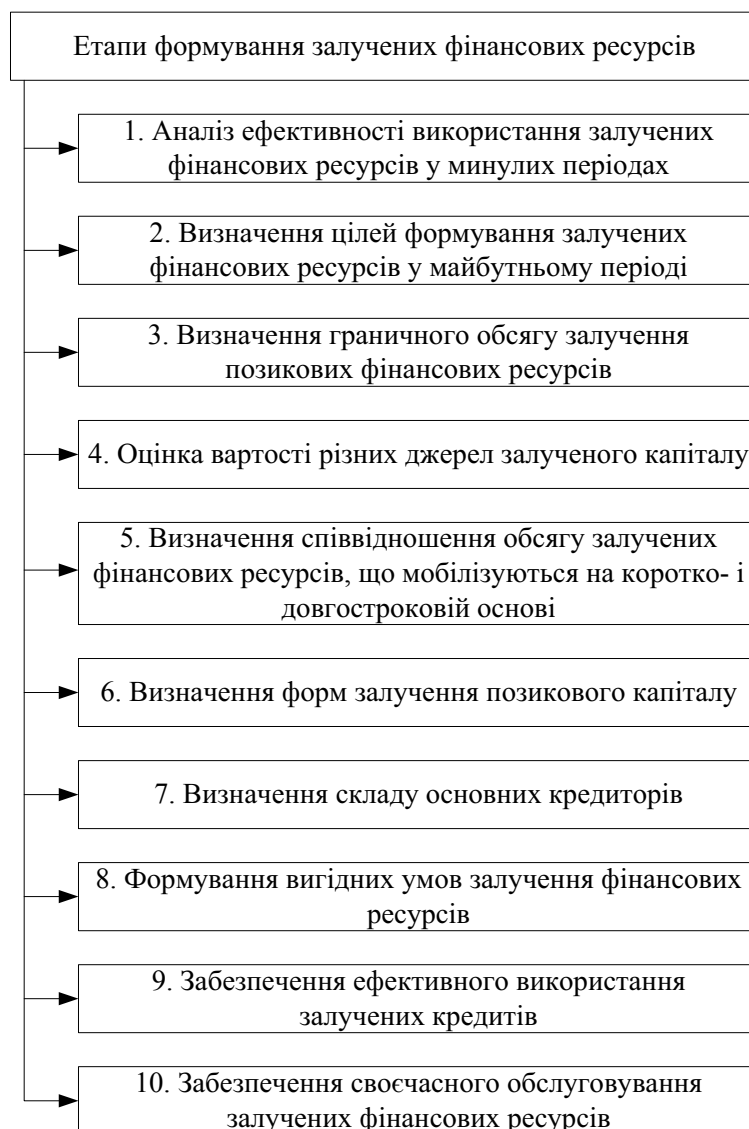

Рис. 3. Етапи формування залучених фінансових ресурсів підприємства

З огляду на дані чинники, підприємству необхідно встановлювати обмеження на використання позикових фінансових ресурсів. Оцінка вартості залучених фінансових ресурсів проводиться по конкретному їх виду із використанням показника середньозваженої вартості капіталу, який дає можливість узагальнити таку оцінку за всіма джерелами залученого капіталу підприємство. Тому потрібно прагнути до мінімізації даного показника, що забезпечить залучення фінансових ресурсів з мінімальними витратами.

Визначення структури залучених фінансових ресурсів на довго- і короткостроковій основі проводиться виходячи з принципів фінансування, тобто довгострокові пасиви доцільно направляти на фінансування необоротних активів, а поточні – для фінансування оборотних. Необхідно здійснювати пошук оптимальної структури залучених фінансових ресурсів як за критерієм раціонального терміну їх використання так мінімізації їхньої вартості.

В умовах визначення джерел формування залучених фінансових ресурсів, до уваги береться їхня вартість, тривалість використання та вплив на збільшення прибутковості підприємства (довгострокові та короткострокові кредити банків, випуск облігацій, комерційні кредити, кредиторська заборгованість). Варто зазначити, що за умова порушення підприємством господарського законодавства, вартість залученого капіталу може суттєво зростати, оскільки будуть застосовуватися фінансові санкції.

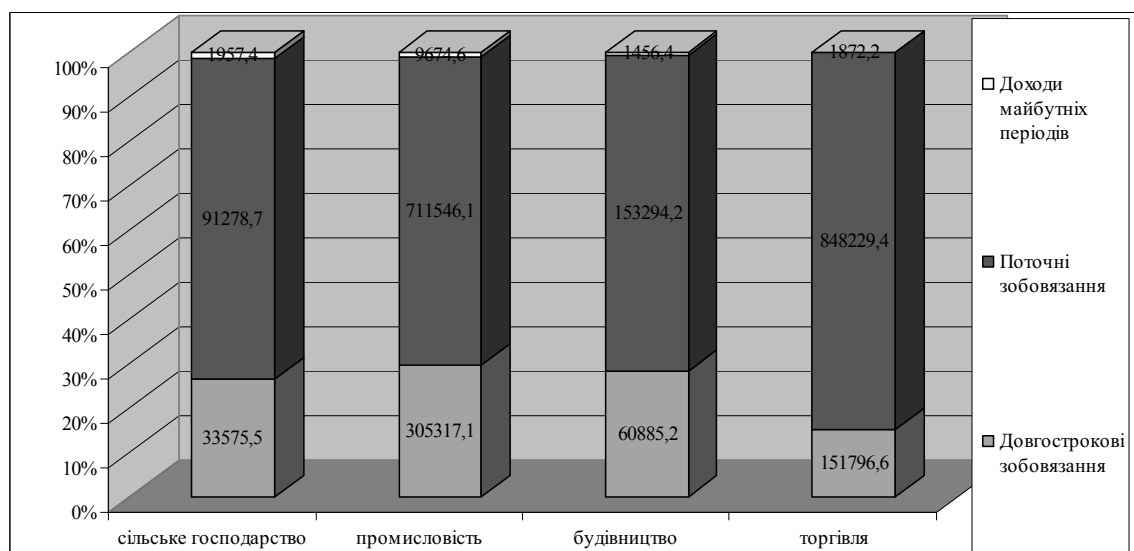
Склад основних кредиторів підприємства визначається в залежності від форм залучення фінансових ресурсів підприємства (банки, суб'єкти фінансового ринку, постачальники).

У процесі формування вигідних умов залучення фінансових ресурсів враховуються такі параметри: термін надання, ставка та умови нарахування відсотків, виплата основної суми боргу, знижка при розрахунку готівкою за поставлені товари та надані послуги тощо. Утім, підприємству необхідно забезпечити ефективне використання залучених фінансових ресурсів, що сприятиме прискоренню оборотності оборотного капіталу, зростанню рентабельності та зміцненню фінансової стабільності.

Фінансовим менеджерам потрібно постійно стежити за своєчасним обслуговуванням залучених фінансових ресурсів для того, щоб уникнути застосування фінансових санкцій до підприємства. Тому важливим показником у даному випадку буде достатній обсяг ліквідних засобів для погашення найтерміновіших зобов'язань (довгострокові зобов'язання із настанням терміну їх погашення поступово будуть переходити у поточні) підприємств, на величину якого буде впливати стабільна оборотність оборотного капіталу.

За результатами дослідження, структуру залучених фінансових ресурсів на підприємствах України подано на рис. 4.

Як показує діаграма з рис. 4, у структурі зобов'язань підприємств основних видів діяльності (промисловість, сільське господарство, будівництво та торгівля) значну питому вагу займали поточні зобов'язання (кредиторська заборгованість та короткострокові кредити та позики). Найвищою дана частка була у торгівлі – 84,66%, а найвищою у промисловості – 69%. Питома вага доходів майбутніх періодів у всіх видах діяльності була незначною і коливалася у межах від 1 до 1,55%. Питома вага довгострокових зобов'язань найвищою була у промисловості (29,74%), а найвищою у торгівлі – 15,16% [6].

Джерело: Діаграму складено за даними офіційного сайту Державної служби статистики України.

Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

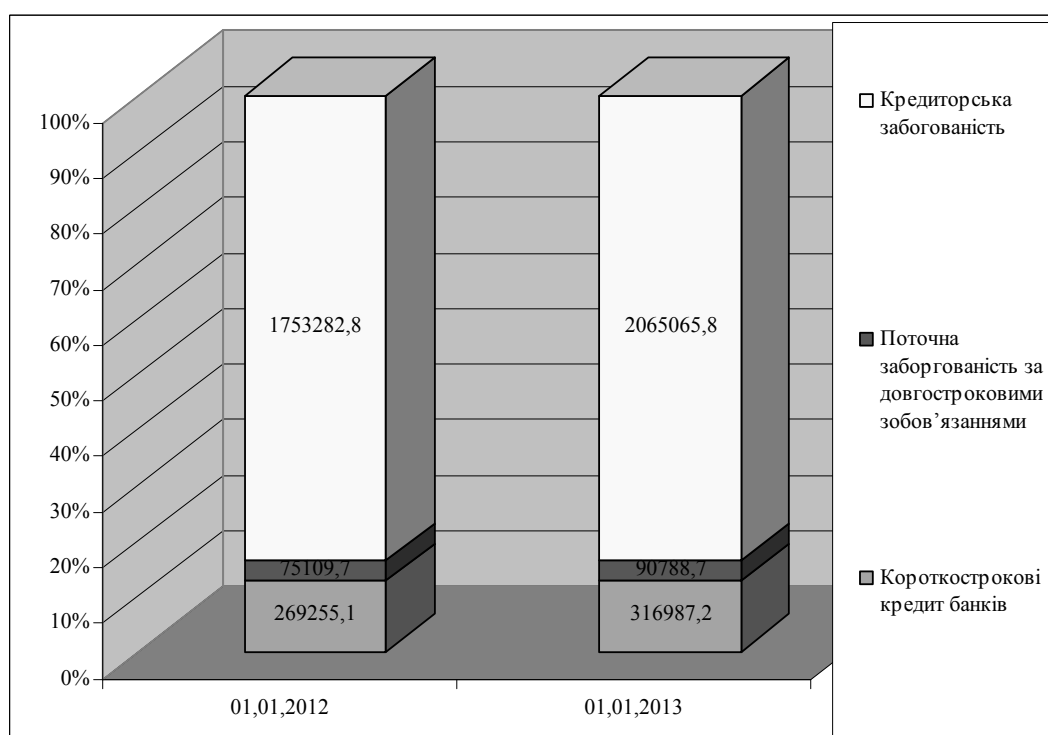
Рис. 4. Структура залучених фінансових ресурсів підприємств України за видами економічної діяльності та термінами погашення станом на 1.01.2013 р.

Що стосується поточних зобов'язань підприємств України, то в їх структурі (на рис. 5) найвищу питому вагу займала кредиторська заборгованість, яка за період 2012 року майже несуттєво знизилася із 83,58% до 83,51% (на -0,07 відсоткових пункти).

Друге місце у структурі поточних пасивів зайняли короткострокові кредити банків. На початок 2013 року їхня питома вага становила 12,82%, що на 0,02 відсоткових пункти менше, ніж на початок 2012 року. Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями у 2012 році коливалася приблизно у межах 3,5%. Отже, як показує поданий рисунок, структура поточних пасивів українських підприємств у 2012 році змінилася несуттєво [6].

У структурі поточних пасивів за основними видами економічної діяльності на початок 2013 року найбільша питома вага припадала на торгівлю (63,36%, що на 6 відсоткових пункти більше, ніж на початок 2012 р.), потім на промисловість (27,27%, на 5 пунктів менше, порівняно із початком 2012 р.), будівництво (5,87%, на початок 2012 р. – 6,61%) та сільське господарство (3,5%, на початок 2012 р. – 3,56%) [6].

Отже, для забезпечення безперервної виробничо-господарської діяльності у кожного підприємства повинен бути достатній обсяг фінансових ресурсів. Фінансові ресурси, з точки зору дотримання принципів ефективності й справедливості соціально-економічних відносин, це джерела формування майна підприємства (оборотних та необоротних активів) у вартісному вираженні; вони необхідні для виконання підприємством своїх фінансових зобов'язань, здійснення активного пошуку можливостей його подальшого розвитку та економічного стимулювання. Фінансові ресурси доречно класифікувати як власні й залучені. До останніх доцільно відносити позиковий капітал та кредиторську заборгованість (сталі пасиви), яка є відносно безкоштовним джерелом фінансових ресурсів. Проте якщо порушуються умови розрахунків то це стає надто дорогим для підприємства, оскільки застосовуються фінансові санкції.

Джерело: Діаграму складено за даними офіційного сайту Державної служби статистики України.
Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Рис. 5. Структура поточних зобов'язань підприємств України за термінами погашення [6]

Політика підприємства, щодо формування залучених фінансових ресурсів, може містити такі етапи: аналіз ефективності використання залучених фінансових ресурсів у минулих періодах та визначення цілей їх формування у майбутньому, визначення граничного розміру залученого капіталу та оцінювання його вартості, визначення форм залучення позикового капіталу та складу основних кредиторів, формування вигідних умов залучення фінансових ресурсів та забезпечення ефективного їх використання, своєчасне обслуговування залученого капіталу.

У структурі залучених фінансових ресурсів підприємств України найбільшу питому вагу займає кредиторська заборгованість, а найменшу – доходи майбутніх періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
2. Бланк І. О., Ситник Г. В. Управління фінансами підприємств. Підручник. – К.: КНТЕУ, 2006. – 780 с.
3. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств. – К.: УБС НБУ, 2007. – 550 с.
4. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств. Підручник / Філімоненков О. С., Дема Д. І. – К.: «Алерта», 2009. – 496 с.
5. Фінанси підприємств. Підручник / за редакцією проф. Поддєрьогіна А. М. – К.: КНЕУ, 2005. – 460 с.
6. www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Державної служби статистики України.

FORMING OF THE ATTRACTED FINANCIAL RESOURCES ON THE ENTERPRISES OF UKRAINE

J. Dropa¹, M. Zaplatynski²

¹Ivan Franko National University of Lviv,

²Lviv state academy of book-printing

Economic essence of the attracted financial resources of enterprises is exposed in the article, classification is given and carried out estimation of their structure on the enterprises of Ukraine.

Key words: financial resources, attracted financial resources, long-term debt, current liabilities, short-term credits, long-term credits, account payable.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРИВЛЕЧЕННЫХ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Я. Дропа¹, М. Заплатинский²

¹Львовский национальный университет имени Ивана Франко,

²Львовская государственная академия книгопечатания

В статье раскрыта экономическая сущность привлеченных финансовых ресурсов предприятий, подана классификация и осуществлено оценку их структуры на предприятиях Украины.

Ключевые слова: финансовые ресурсы, привлеченные финансовые ресурсы, долгосрочные обязательства, текущие обязательства, краткосрочные кредиты, долгосрочные кредиты, кредиторская задолженность.

УДК 336.343.359 (477)

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

П. Дубинецька

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглянуто ключові проблеми становлення податку на доходи фізичних осіб в Україні: недотримання принципу соціальної справедливості, нерівномірність податкового тиску, тінізація доходів громадян. З урахуванням міжнародного досвіду надано рекомендації щодо подальшого реформування оподаткування доходів громадян.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, ставка оподаткування, податковий тиск, соціальна справедливість, тінізація доходів, прогресивна шкала оподаткування.

В Україні прибуткове оподаткування громадян (податок з доходів фізичних осіб) в нинішній його формі вперше з'явилося в 1920-х роках. У період незалежності України справляння та адміністрування податку на доходи громадян регламентували Закон Української РСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» (з 1991 р.), Декрет КМУ «Про прибутковий податок з громадян» та Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» (з 1 січня 2004 р.), прийняття якого у значній мірі змінило раніше діючий механізм оподаткування доходів громадян, оскільки замість прогресивних ставок оподаткування було введено єдину ставку податку. До того ж, згідно Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» при визначенні бази оподаткування була введена така категорія, як податкова соціальна пільга. Починаючи з 2011 р., оподаткування в Україні регулює Податковий Кодекс України.

Сьогодні надходження від податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України посідають чільне місце в сукупному обсязі податкових надходжень (програючи лише надходженням від ПДВ).

Проблема формування ефективної системи оподаткування як одного із головних елементів макроекономічної політики у ринковій економіці досліджували класики економічної думки К. Маркс, Дж. М. Кейнс, К. Рау, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Туган-Барановський.

Серед сучасних українських науковців, які досліджували проблеми ефективного реформування податкової системи загалом та податку на доходи фізичних осіб зокрема, варто виокремити В. Андрущенко, Г. Балашова, З. Варналія, В. Вишневецького, В. Гейця, Т. Єфименко, В. Загорського, В. Кміть, А. Крисоватого, І. Луніну, Т. Мединську, О. Молдована, Ю. Тимошенко, А. Соколовську, О. Шевченко та ін. Проте ефективність податкової системи України порівняно з іншими країнами світу, як вже зазначено вище, й надалі залишається невисокою, що спричиняє необхідність подальших досліджень у цій сфері та впровадження їх у практику.

На нашу думку, варто розглянути регулюючий вплив окремих видів податків, провівши аналіз процесу їх становлення, реформування та впливу на економіку країни, вивчаючи зарубіжний досвід. У цій статті детальніше зупинимося на проблемах реформування податку на доходи фізичних осіб в контексті оптимізації його регулюючої функції, дамо аналітичну оцінку сфері прибуткового оподаткування, процесу його реформування та рекомендації щодо вирішення виявлених проблем.

Податок на доходи фізичних осіб (далі ПДФО) – прямий податок, що залежить від результату господарської діяльності, а саме від доходу фізичної особи.

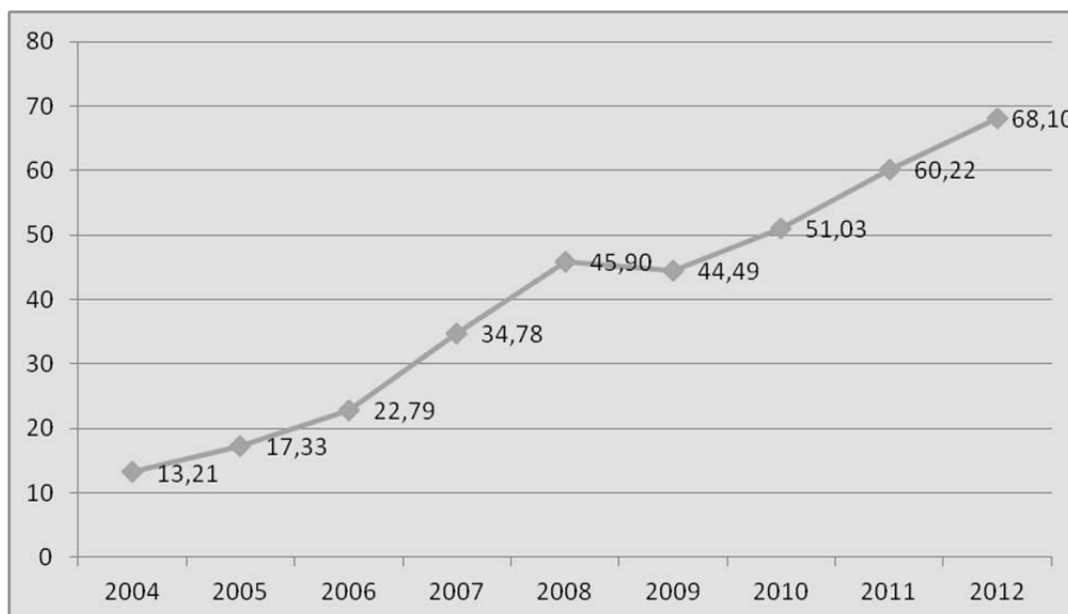
В Україні ПДФО відіграє значну фіскальну роль. Протягом 2006-2009 р.р. частка надходжень від податку на прибуток підприємств переважали надходження від ПДФО. Натомість, починаючи з 2009 року, ПДФО за обсягом надходжень значно перевищував податок на прибуток і у 2012 році склав 24,79% всіх податкових надходжень (див. табл.1). Це пояснюється тим фактом, що доходи фізичних осіб є «більш стійкими» щодо дії фінансової кризи, аніж прибуток підприємств.

Таблиця 1

**Показники надходжень податку з доходів фізичних осіб у 2005-2012рр.
(розраховано автором за даними Державної казначейської служби [8])**

Найменування показників	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Надходження від податку з доходів фізичних осіб до бюджету, млрд. грн.	17,33	22,79	34,78	45,90	44,49	51,03	60,22	68,10
Абсолютні темпи приросту порівняно із попереднім роком, млрд. грн.	4,12	5,46	11,99	11,12	-1,41	6,54	9,19	7,88
Відносні темпи приросту порівняно із попереднім роком, %	23,77	23,96	34,47	24,23	-3,17	12,82	15,26	11,57
Частка податку на прибуток фізичних осіб у структурі податкових надходжень, %	22,57	23,70	28,86	30,93	32,41	28,02	22,61	24,79
Зміна частки відносно попереднього року, %	-2,69	1,13	5,16	2,07	1,48	-4,39	-5,41	2,19

Як показує рис. 1 надходження ПДФО протягом 2009-2012 рр., за даними Державної казначейської служби України, в 2012 р. становить 68,1 млрд. грн. Порівняно із 2011 р. ці надходження зросли на 7,88 млрд. грн., або 11,57%.

**Рис. 1. Динаміка надходжень ПДФО до Зведеного бюджету України у 2004-2012 рр., млрд. грн.
(побудовано автором на основі даних Державної казначейської служби [8])**

Як бачимо, надходження від ПДФО в Україні сягають 4,9% ВВП, або 21,4% податкових надходжень зведеного бюджету. ПДФО у західних економічно розвинених країнах є теж головним фіскальним податком. Це обумовлено специфікою західної філософії податкової політики. Однією

з головних функцій системи державних фінансів країн ЄС є забезпечення високих соціальних стандартів життя населення.

Варто зазначити, що глобальна форма оподаткування доходів громадян отримала найбільшого поширення. Прибутковим податком обкладають чистий дохід фізичної особи, тобто валовий дохід, зменшений на суму дозволених за законом вирахувань і податкових пільг. До них належать неоподатковуваний мінімум, сімейні знижки, знижки на дітей, внески до фонду соціального страхування тощо. Ставки прибуткового податку протягом тривалого часу були прогресивні та побудовані за складною прогресією. У 80-ті р.р. ХХ ст. характерно значне зниження ставок прибуткового податку у більшості розвинених країн. Так, у США замість 14 ставок податку від 11 до 50 % за результатами податкової реформи 1986–1988 рр. введені дві ставки: 15 та 28%, причому 4/5 платників сплачують мінімальну ставку. У Великобританії встановлені також дві ставки: 25 і 40 %, тоді як наприкінці 1970-х років вони коливалися від 33 до 83 % [3].

Питома вага прибуткового податку у сукупних доходах сімей у середньому значна: в США та Великобританії – близько 30 %, у ФРН – понад 35 %, Японії – близько 15 % (для самотніх). Надходження прибуткового податку в доходах центрального бюджету країн значно різняться. У США цей податок дає близько 45 % податкових надходжень федерального бюджету, у Франції – близько 20 % [3]. У країнах ЄС – 27 надходження прибуткового податку в середньому становлять 8,1% ВВП, хоча у рамках регіону цей показник відчутно коливається: від 2,8% у Словаччині до 25,3% у Данії. Ставки податків теж варіюються: від 15% у Латвії до 53,7% у Бельгії [9].

В Україні оподаткування доходів громадян має серйозні внутрішні фундаментальні вади, які негативно впливають на сприйняття його суспільством. Ключова проблема полягає в тому, що ПДФО не є нейтральним і соціально справедливим. Незаможні верстви населення у структурі власних витрат сплачують значно більший обсяг коштів, ніж заможні. Це зумовлено тим, що для більшості громадян з невисокими статками єдиним джерелом доходу є зарплата. Оскільки функції утримання податку покладені на роботодавця, можливості мінімізації у штатних працівників невеликі.

У країнах ЄС попри високі ставки податку головний фіскальний тягар несуть все ж заможні громадяни. Для бідних активно застосовують податкове вирахування від певного рівня доходу: нижчий рівень доходу виключається з бази вирахування. Так, у Словаччині від цього виду оподаткування звільняють осіб, річний дохід яких не перевищує 4 тисячі євро. При цьому розмір відрахувань може бути збільшений на певні суми видатків громадянина, наприклад, на оплату освіти.

В Україні податкова знижка існує лише для тих осіб, загальний дохід яких не перевищує мінімальний прожитковий мінімум. Загалом, це позитивна європейська практика, проте номінальний прожитковий мінімум в Україні дуже далекий від реального, навіть ті громадяни, які мають дещо вищий дохід, часто є бідними, хоча держава розглядає їх як платоспроможних.

Крім того, оподаткування доходів найбільш вразливих верств населення, що перевищують прожитковий мінімум, але не є великими, часто здійснюється за зниженими ставками. У Великій Британії – 10%, тоді як для найзаможніших існує ставка 50%. У Португалії – 10,5% і 42%, у Франції – 14,8% і 45,8% відповідно [4].

Завдяки цим заходам реальна ставка податку на дохід незаможних громадян у країнах ЄС є або від'ємною, коли бюджет надає субсидії, або вкрай низькою. Наприклад, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, для найманого працівника, який отримує дохід на рівні середньої зарплати і має на утриманні двох дітей і дружину, реальна податкова ставка у Німеччині становить мінус 2,8%, у Греції – 0,6%, в Іспанії – 3,4%, у Великій Британії – 8,7%. В Угорщині, Польщі, Словаччині і Чехії фактичний рівень оподаткування коливається від мінус 5,3% (у Словаччині) до 5,3% (у Чехії) [4].

Отже, найбільш вразливе населення країн ЄС або взагалі не сплачує ПДФО, або сплачує невелику частку доходу. Це приклад ефективного застосування принципу соціальної справедливості податкових систем. В Україні ж реальна ставка податку на доходи фізосіб для такого найманого працівника становить 14,5% з урахуванням так званої податкової пільги. Вища, ніж в Україні, ставка оподаткування сімей з низькими та середніми доходами тільки у скандинавських країнах – 24-26% та Бельгії – 15,2%. При цьому поняття «низький дохід» в Україні і скандинавських країнах відчутно різниться.

Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб вказує на те, що немає єдиного підходу щодо справляння податків, оскільки специфіка законодавчої бази кожної окремої країни визначає способи й методи застосування податку з доходів фізичних осіб. У цілому можна сказати, що в більшості країн діють досить високі стандартні ставки оподаткування, причому в багатьох розвинених країнах світу вони є прогресивними (табл. 2). Проте, наявність великої кількості податкових пільг та знижок для фізичних осіб у цих країнах створює можливість зниження податкового тягаря.

Як видно із таб. 2, більшість країн Центральної Європи, що стали членами ЄС, мали прогресивну систему оподаткування особистих доходів у 2003 р. Найнижчі ставки оподаткування у Центральній Європі становили від 10% у Словаччині до 33% у Литві. Середній рівень мінімальної ставки у 2003 р. у десяти країнах-кандидатах на вступ в ЄС був 19,8% при коефіцієнті варіації 33% [11].

Таблиця 2

Оподаткування доходів фізичних осіб у країнах Центральної Європи, 2003 р. [5, с. 158]

	К-сть ставок	Мінімальна ставка, %	Максимальна ставка, %	Річний доход, вище якого застосовується максимальна ставка, євро	Стандартний річний розмір доходу, що не оподатковується, євро
Болгарія	4	15	29	3680	675
Чеська Республіка	4	15	32	10400	1178
Естонія	1	26	26	-	767
Угорщина	3	20	40	5200	416
Латвія	1	25	25	-	338
Литва	1	33	33	-	1039
Польща	3	19	40	16 400	640
Румунія	5	18	40	3 800	581
Словаччина	5	10	38	13 500	928
Словенія	6	17	50	37 500	11% середньорічної зарплати
Середній рівень у країнах Центральної Європи		19,8	21,9	-	-

Цікаво, що у регіонах з ефективними податковими системами – Західній Європі і США – персональний податок має тенденцію до прогресивності, тоді як у нових членах ЄС переважно застосовують плоску шкалу [6]

Прихильники запровадження єдиної ставки, зазвичай, наводять такі аргументи на її користь: по-перше, вона спрощує систему оподаткування і тим самим зменшує адміністративні витрати; по-друге, завдяки низьким і простим ставкам та прозорим правилам така система сприяє наданню реальної звітності про доходи і, як наслідок, зростанню податкової дисципліни; по-третє, стимулює інвестиції та заощадження, зменшуючи податковий тягар; по-четверте, зменшує неефективність економіки шляхом уникнення подвійного оподаткування; і, нарешті, сприяє залученню робочої сили, включаючи осіб з високими доходами, які, зазвичай, мають вищі професійні навички [10].

Головними аргументами проти запровадження єдиної ставки ПДФО у Європі були побоювання щодо зменшення надходжень до бюджету та зростання нерівності у розподілі доходів населення.

Пропорційну шкалу особистого оподаткування запровадили у 2001 р. – Росія (13%), 2003 р. – Сербія (14%), 2004 р. – Україна (13%), Словаччина (19%), у 2005 р. – Грузія (12%), Румунія (16%), Туркменістан (10%), у 2006 р. – Киргизія (10%), у 2007 р. – Казахстан (10%), Македонія (12%), Чорногорія (15%), а у 2008 р. – Албанія (10%), Болгарія (10%), Чеська Республіка (15%), у 2009 р. – Білорусь (12%) [9, с. 236].

ПДФО стосується фактично всіх членів суспільства. Рівень оподаткування заробітку громадян з урахуванням розміру єдиного соціального внеску є надто високим порівняно із середньою заробітною платою, що призводить до другої ключової проблеми – поширення тіньової зайнятості та приховування реального доходу від оподаткування.

За даними Держстату України, середня заробітна плата в Україні у 2012р. складала 3026 грн. і зросла порівняно із 2011 роком на 14,9 %. Це є найвищим показником за останніх 6 років та стало мож-

ливим як за рахунок підвищення номінальної заробітної плати, так і за рахунок суттєвого уповільнення інфляції. Загалом, за період з березня 2010 р. реальна заробітна плата в Україні зросла на 56,8 %.

Рис. 2. Номінальна та реальна заробітна плата працівників в Україні у 2008-2012 рр., грн. (побудовано автором на підставі даних Держстату)

У табл. 3 наведено розрахунок податкового навантаження на фонд оплати праці (ФОП) в Україні на підприємствах, які працюють на внутрішньому ринку. У табл. 3 обчислено, скільки необхідно підприємству, що працює на внутрішньому ринку України, сплатити податків і зборів до бюджету для виплати однієї гривні заробітної плати.

У прикладі розглянуто два варіанти:

- перший – в умовах діючого оподаткування ФОП – зарплата до 10780 грн. має податкове навантаження 102,85% (або 50,7%);
- другий – в умовах діючого оподаткування ФОП – зарплата понад 10780 грн. і до 18241 грн. має податкове навантаження 107,96% (52%).

Таблиця 3

Розрахунок податкового навантаження на фонд оплати праці (ФОП) [7]

№ п/п	Показник	Ставка, %	Сума, грн.	Ставка, %	Сума, грн.
1	Заробітна плата (ЗП або ФОП)		2 000,00		12 000,00
2	Нарахування (тільки ЄСВ, ставка залежить від галузі, в середньому 37,6%) ¹	37,60	752,00	37,60	4 512,00
3	Утримання (ЄСВ 3,6% + ПДФО 15% чи 17%, якщо ЗП більше 10 780 грн.) ²	18,60	372,00	20,60	2 472,00
4	ПДВ	20,00	550,40	20,00	3 302,40
5	Разом зарплата працівника «чистими на руки» (п.1 - п.3)		1628,00		9528,00
6	Всього сплата податків у зв'язку з виплатою ЗП, в т.ч. ПДВ ³ (п.2 + п.3 + п.4)		1674,40		10286,40
7	Податкове навантаження на «чисту» ЗП (п.6 / п.5)		102,85%		107,96 %
8	Податкове навантаження від валового доходу (п.7 / (п.7 + п.6))		50,70 %		51,91 %

¹ Ставка коливається від 36,76% до 49,7% (бюджетники 36,2%).

² ЄСВ нараховують на зарплату до 18 241 грн.

³ ПДВ необхідно враховувати при визначенні ефективного (повного) податкового навантаження, оскільки підприємство, яке реалізує продукцію всередині України, обкладає додану вартість (зарплату та прибуток) податком (ПДВ).

Отже, в сьогоднішніх умовах оподаткування, навантаження на 1 грн. зарплати «на руки» становить 1,1 грн. в бюджет, тобто близько 110%. Це пов'язано із високим рівнем нарахування соціальних внесків, які, по суті, на сьогодні є найбільшими податками, сплачуваними в Україні, як зазначають експерти, в Україні податки, розмір яких перевищує 30%, просто не сплачують. Твердження, що єдиний соціальний внесок є податком базується на тому, що процедура нарахування та стягнення внеску аналогічна податковим процедурам, а за несплату передбачено ті ж санкції, як за несплату податків.

Порівняно зі східноєвропейськими країнами інтегральна ставка соціальних нараховувань на фонд оплати праці в Україні є приблизно такою ж (близько 42-43 %). Проте в Україні навантаження суттєво зміщено у бік роботодавців. З-поміж країн ЄС лише в Естонії і Литві працівники сплачують відповідно 1,0 і 3,0 % заробітної плати до соціальних фондів. У Польщі та Словенії ставки, за якими проводять відрахування працівники, становлять відповідно 25,1 % і 22,1 %, у решті країн – від 2,8 % до 9 % [4].

Згідно із дослідженням Міністерства економічного розвитку України, найбільшу тінізацію економіки показує метод «витрати населення –роздрібний товарообіг», і становить 44% [1]. За оцінками експертів, реальні зарплати українців «у конвертах» можуть бути у 3-4 рази вищими, аніж офіційні, які, зазвичай, тримаються на мінімально дозволеному рівні. Старший економіст Центру соціально-економічних досліджень CASE В. Дубровський вважає, що за масштабами тінізації приховані зарплати є на другому місці. Член парламентського комітету з питань підприємництва К. Ляпіна стверджує, що за масштабами охоплення кількості економічних суб'єктів, «конвертована» зарплата, так само як і хабарі дрібним чиновникам, є, безумовно, найбільшою складовою тінізації економіки[2].

Директор економічних програм Центру імені Разумкова В. Юрчишин також не бачить перспектив детінізації доходів. Адже заробітні плати як були, так і залишаються «в тіні», незважаючи на обурення підприємців високим податковим адмініструванням, а саме посилення адміністративно-податкового тиску. В умовах суспільно-економічної ситуації, що склалася в Україні, будь-які обов'язкові платежі за ставкою вище 15%, сплачуватися не будуть, яким би не було суворим покарання, яке лише збільшує «тінь». Якщо ж буде знижено соціальний внесок, до, як кажуть підприємці, хоча б 18%, тоді можна буде сподіватися, що значна частина зарплат вийде із тіні, якщо паралельно будуть створені дієві стимули до того, щоб людина бачила, як її внески позначаються на її ж пенсії [2].

Прийнятий Податковий кодекс у питанні ПДФО містить низку позитивних новацій, хоча й не вирішує проблем щодо ухиляння від сплати податку та зменшення фіскального тиску на доходи незаможних громадян.

Ключові новації Податкового кодексу у функціонуванні ПДФО такі.

По-перше, запровадження де-факто прогресивної ставки податку. Податковий кодекс зберіг ставку податку на рівні 15% як основну, але запровадив низку додаткових ставок, що роблять цей податок прогресивним.

Зокрема, підвищену ставку у розмірі 17% застосовують у разі, якщо загальна сума доходів, отриманих платником у звітному податковому місяці, перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати. Ця норма абсолютно обґрунтована, попри те, що закономірно викликає невдоволення. Водночас, без підвищення ефективності роботи податкової служби у справі виявлення незадекларованих доходів це не призведе до очікуваного зростання надходжень податку з фізичних осіб.

Кодекс також запровадив знижену ставку податку. Ставку у розмірі 10% будуть застосовувати до оподаткування зарплати шахтарів і працівників державних воєнізованих аварійно-рятувальних служб. Практика диференціації ставки залежно від виду діяльності малоефективна. Вона лише ускладнить адміністрування податку і однозначно спровокує лобіювання запровадження знижених ставок для інших категорій робітників.

Більш раціональним рішенням було б встановлення названим категоріям працівників доплат за складний та шкідливий характер праці.

По-друге, запровадження широкого переліку механізмів зниження податкового тиску на доходи громадян. Податковий кодекс передбачає три види винятків, які зменшують фіскальний тиск на доходи населення.

1. *Доходи, які не включають до бази оподаткування.* До них належить широкий перелік різних статей доходів, які, з економічної точки зору, не призводять до суттєвого збільшення статків громадян і мають цільовий соціальний характер. Враховуючи запровадження 5-відсоткової ставки на доходи інших інвестиційних інструментів, ця норма порушить принцип нейтральності податку, оскільки змінює поведінку інвесторів.

2. *Податкові знижки, які звужують базу оподаткування.* Знижка дає право на зменшення річного оподаткованого доходу на суму підтверджених витрат. За Податковим кодексом, такими можуть бути: частина суми процентів, сплачених за іпотечним кредитом, пожертви неприбутковим організаціям, плата за освіту і лікування, додаткові страхові і пенсійні внески, витрати на переобладнання транспорту на біоетанол або газ, придбання або зведення доступного житла. Загальна сума податкової знижки не може перевищувати суми річного загального оподаткованого доходу платника податку.

3. *Податкові соціальні пільги, які зменшують місячний оподатковуваний дохід, отриманий від одного роботодавця у вигляді зарплати.*

Податкову соціальну пільгу застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом місяця як зарплата, якщо його розмір не перевищує місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, помноженого на 1,4. Податкова соціальна пільга становить 100% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи і особи, яка утримує двох і більше дітей до 18 років, 150% – для одиноких батьків, які утримують дітей з обмеженими можливостями, учнів, студентів, аспірантів, учасників бойових дій, чорнобильців.

Податкова соціальна пільга є єдиним механізмом у Податковому кодексі, який чітко спрямований на зниження податкового тиску на доходи незаможних. У той же час, перелік соціальних податкових пільг є вкрай обмеженим і недостатнім. Він значно вужчий, ніж перелік підстав, що дають право на податкову знижку, тобто зменшення фіскального тиску на доходи заможних громадян.

По-третє, оподаткування пасивного інвестиційного доходу. Позитивною новацією стало запровадження оподаткування всього спектра пасивних інвестиційних доходів. За ставкою 5% нараховують зобов'язання з таких джерел доходу: процентний дохід від депозитів, процентний дохід за іменним ощадним депозитним сертифікатом, процент на депозит у кредитній спілці, дохід за виплатами компанії, яка керує активами інституту спільного інвестування. Також сюди належать доходи за іпотечними цінними паперами, відсотки, отримані власником облігації від їх емітента, доходи за сертифікатом фонду операцій з нерухомістю, доходи за дивідендами.

Європейська практика взагалі розглядає доходи з названих джерел лише як одну з форм доходів громадянина, а тому вони підлягають оподаткуванню за основною ставкою. Зрозуміло, що отримувати дохід з названих джерел мають можливість заможні люди, тому застосування зниженої ставки є досить дискусійним.

Проте, останнім часом більшість європейських країн відмовляються від оподаткування дивідендів. Вважають, що корпорація – це лише форма організації бізнесу, а доходи від нього вже оподатковані на стадії оподаткування прибутку. В умовах, коли дивіденди не оподатковують, їх не виплата стає привабливим каналом отримання інвестором прибутку від майнових прав замість інших схем, на кшталт виведення прибутку в офшори. Це підвищує прозорість корпоративного сектора, покращує фінансові результати корпорацій, зменшує практику мінімізації податку на прибуток.

Запровадження податку на дивіденди призведе лише до того, що вітчизняні бізнесмени застосовуватимуть інші схеми легітимізації доходів замість сплати дивідендів. У цьому контексті оподаткування дивідендів видається необґрунтованим.

Результати проведеного дослідження дали змогу зробити низку висновків.

По-перше, доведено, що однією із ключових проблем у функціонуванні ПДФО в Україні є недотримання принципу соціальної справедливості. Це передбачає застосування різноманітних форм зниження податкового тиску на незаможних та соціально незахищених громадян. Європейський досвід демонструє низку форм та методів досягнення результатів, які варто уважніше вивчати та застосовувати в Україні.

По-друге, в умовах високого податкового тиску на трудові доходи, який посилюється необхідністю сплати пенсійних внесків, набула масового поширення практика приховування доходів шляхом нелегальної зайнятості та виплати зарплат у «конвертах».

І, третє, попри деякі позитивні новації Податкового кодексу України щодо справляння ПДФО, спрямовані на зниження оподаткування доходів незаможних громадян та збільшення розміру платежів заможніших, вони на сьогодні не є достатньо дієвими. Крім того, проблема тінізації доходів фізичних осіб залишається практично не вирішеною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Експерти: модель нинішньої влади не сприяє детінізації економіки // Тиждень.ua. – 11/04/2012 [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://tyzhden.ua/News/47240>.
2. Зануда А. Уряд: тень росте. Експерти: нічого дивного / А. Зануда // ВВС Україна. – Веб-сайт Української служби Британської телерадіомовної корпорації [Електронний ресурс]. – Доступно з: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2012/08/120830_ukraine_shadow_economy_growing_az.shtml.
3. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Т. Ф. Куценко – К.: КНЕУ, 2002. – 256 с.
4. Молдован О. Податок на доходи фізосіб: бідним бути дорого / О. Молдован [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/12/17/262454/>.
5. Налоговые реформы в присоединяющихся к ЕС странах // Обзор экономического положения Европы. – 2004. - №1 [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://www.unecse.org/fileadmin/DAM/ead/pub/041/ru/041c5_r.pdf С. 144.
6. Нікітшин А.О. Використання іноземного досвіду при оподаткуванні доходів фізичних осіб / А.О. Нікітшин// Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. - №9.
7. Проект Змін до системи оподаткування України (запропоновані Державною податковою службою України) [Електронний ресурс]. – Доступно з: <http://www.dialogueauc.org.ua/node/5157>.
8. Річний звіт виконання державного бюджету – 2012 // Веб-портал Державної казначейської служби [Електронний ресурс]. Доступно з: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=185635>.
9. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія / Назар Холод. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
10. Fiscal Policy and Economic Growth: Lessons for Eastern Europe and Central Asia. – World Bank, 2007. – P. 25.
11. Labor Taxes and Employment in the EU-8 // World Bank Quarterly Economic Report. – April 2005. – P.3.
12. M. Pradeep and N. Stern. Tax System in Transition // World Bank Policy Research Working Paper. – January 2003/ - WP 2947. – P.50-51.

TAX REFORM ON PERSONAL INCOME : ANALYSIS OF UKRANIAN AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

P. Dubynetska

Ivan Franko National University of Lviv

The article considers the key problems of formation of tax on personal income in Ukraine : the failure to respect social justice , uneven tax burden shadow incomes. The author provides recommendations for further reforming the personal income tax on international experience.

Key words: tax on personal income tax rate , the tax burden , social justice , shadowing income , progressive tax scale.

РЕФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГА НА ДОХОДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ: АНАЛИЗ УКРАИНСКОГО И ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

П. Дубынецкая

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Рассмотрены ключевые проблемы становления налога на доходы физических лиц в Украине: несоблюдение принципа социальной справедливости, неравномерность налогового давления, тенезация доходов граждан. С учетом международного опыта даны рекомендации по дальнейшему реформированию налогообложения доходов граждан.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, ставка налогообложения, налоговое давление, социальная справедливость, тенезация доходов, прогрессивная шкала налогообложения.

УДК 658.148

БІЗНЕС-ЯНГОЛИ У РОЗВИТКУ ВЕНЧУРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

О. Жилінська, М. Чуйко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Надано комплексну характеристику бізнес-янголів як надійного джерела інвестицій неформального сектору у венчурні компанії та джерела підприємницького й управлінського досвіду для розробників інноваційних проектів. Здійснено порівняльний аналіз інвестування високо ризикових інноваційних проектів інституційними та неформальними інвесторами. Розкрито особливості становлення неформального сектору венчурного інвестування в Україні. Запропоновано схему оптимізації взаємодії представників венчурного підприємництва, венчурного інвестування та об'єктів інноваційної інфраструктури в Україні.

Ключові слова: бізнес-янгол, венчурне підприємництво, венчурна компанія, інноваційний проект, бізнес-ідея, експертне оцінювання due diligence, янгольські інвестиції, бізнес-акселератор, старт-ап.

Перехід до нової концепції інноваційного розвитку – концепції «відкритих інновацій» активізує прискорену комерціалізацію наукових і технічних знань через інноваційну активність безпосередніх їх творців – дослідників, винахідників, техніків, які задля уречевлення нових знань у наукоємній продукції і виведення її на ринок створюють нові високотехнологічні підприємства – венчурні компанії. Це нові підприємства, місія яких полягає у втіленні високо ризикових проектів щодо введення у господарський обіг об'єкту інтелектуальної власності за допомогою залучених інвестиційних ресурсів, зазвичай середньо- і довгострокового періоду окупності, що потребує особливого типу інвестицій – венчурних інвестицій, джерелами яких є кошти неформальних (приватних) та інституційних інвесторів. Серед неформальних інвесторів найважливішу роль у розвитку венчурного підприємництва відіграють бізнес-янгולי, що постали новим прошарком домогосподарств, які безпосередньо реалізують трансформацію власних заощаджень у ризикові інвестиції. Нині в Європі кількість активних «бізнес-янголів» оцінюється в 125 тис., інвестовані ними кошти у 30-40 разів перевищують інституційні інвестиції венчурних фондів, при цьому кількість потенційних «бізнес-янголів» у 10 разів перевищує кількість активних приватних інвесторів у Старому Світі, у США «янгольські» інвестиції у 20-40 разів перевищують інституційні інвестиції, завдяки цим інвестиціям постали такі відомі нині компанії як «Google» та «Amazon.com» [6]. Загалом у країнах ОЕСР у 2009 р. частка капіталу, який спрямовувався у ранні стадії розвитку венчурних компаній, у загальній структурі венчурного капіталу у Фінляндії, Швейцарії, Португалії і Данії становила майже $\frac{3}{4}$, в Австрії, Норвегії, Нідерландах і Німеччині – $\frac{2}{3}$, у США, Швеції, Канаді, Кореї – майже $\frac{1}{2}$, у Франції, Ірландії й Австралії вона дещо менша половини [13].

Формування цілісного механізму венчурного підприємництва та венчурного інвестування є однією з головних практичних проблем на шляху розбудови інноваційної моделі національної економіки, що актуалізує систематизацію накопиченого у розвинених країнах досвіду становлення і розвитку особливого прошарку неформальних інвесторів – бізнес-янголів, які забезпечують експертне оцінювання комерційного потенціалу інноваційних проектів та їх відбір для трансформації у старт-ап – об'єкт інвестування для інституційних інвесторів.

Теоретичні та прикладні основи дослідження інноваційного підприємництва та інфраструктурного забезпечення розвитку венчурного підприємництва викладені в роботах таких зарубіжних вчених, як: Б. Санто, Б. Твісс, Й. Шумпетер, К.-Х. Хоппе, К. Кемпбелл та інших. В Україні питанням розвитку

національної інноваційної системи та інноваційного підприємництва присвячена велика кількість досліджень. Зокрема, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, І. Ю. Єгоров, А. К. Кінах, А. Л. Мельников, М. Т. Пашута, В. П. Семиноженко, А. В. Сірко, Л. І. Федулова, Д. М. Черваньов та інші вчені у своїх працях досліджують сутність поняття венчурного підприємництва, шляхи становлення інноваційної індустрії, практичні аспекти функціонування інноваційної інфраструктури у провідних країнах світу та в Україні.

Незважаючи на широкий спектр концептуальних засад аналізу та дослідження теоретичних основ інноваційного підприємництва невирішеними залишаються питання щодо формування системи оцінювання та розробки критеріїв визначення комерційного потенціалу інноваційних проектів, вдосконалення процедур їх аналізу та відбору бізнес-янглами, розробки алгоритму класифікації венчурних ризиків у підприємстві та актуалізації методів формування стратегії розвитку підприємницької активності венчурної індустрії.

Відтак автори поставили за мету надати комплексну характеристику таких представників неформального сектору інвестування венчурного підприємництва як бізнес-янгели, виокремити головні складові експертного оцінювання бізнес-янгелами інноваційних проектів, розкрити особливості становлення неформального сектору венчурного інвестування за умов інституційних деформацій у національній економіці, розробити практичні рекомендації щодо активізації взаємодії елементів венчурного підприємництва, венчурного інвестування та об'єктів інноваційної інфраструктури в Україні.

Венчурне підприємництво (від англ. «*venture*») має той же корінь, що «*adventure*» – ризикова справа або починання, пригода, авантюра) – це ризикова (інноваційна) діяльність, яка фінансується за допомогою залучення венчурного капіталу та спрямована на отримання, використання, комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних технологій, товарів, послуг [11, с. 33].

На перші серйозні інвестиції від професіоналів проект може розраховувати лише тоді, коли набуде статусу правильно сформованого та «упакованого» бізнесу з прорахованою та економічно обґрунтованою перспективою. Зазвичай, інноваційний проект стартує на кошти розробника науково-технічної ідеї та непрофесійних інвесторів, що більш відомі як категорія осіб «три Д» (друзі, домашні та довірливі – еквівалент англійського *3F: friends, family, faithful*) [10, с. 35]. Саме вони засновують венчурну компанію для втілення високо ризикового інноваційного проекту. За експертними оцінками, неформальні інвестори брали участь у фінансуванні 99,9% венчурних компаній і надали 91% венчурних інвестицій. Показовою є структура неформальних інвесторів: 57% з них – це близькі й родичі ініціаторів інноваційних проектів, 34% – це їх друзі, сусіди, колеги, і лише 6% – незнайомі особи. Так, компанія *Google* на ранніх етапах залучила понад один млн. дол. США коштів друзів, членів родин і знайомих. Обсяги внесків засновників старт-апів (підприємств, які успішно подолали «долину смерті») відносно невеликі: аналіз найбільш динамічно зростаючих американських приватних підприємств у 2000 р. засвідчив, що внесок засновників у 16% цих компаній становив до однієї тис. дол., у 42% був не вище 10 тис. дол., для 58% – склав до 20 тис. дол. [6, с. 5-8]. На етапі створення (посіву) венчурні компанії – це насамперед малі приватні підприємства, які не мають власної репутації (зокрема кредитної історії), не володіють ніякими матеріальними активами, що могли би слугувати заставою при отриманні інвестиційних ресурсів від фінансового сектору, їх головний нематеріальний актив – ідея створення високотехнологічного продукту, яку захищає інститут інтелектуальної власності, проте її економічне втілення має невизначені перспективи на нових неструктурованих ринках. Це зумовлює класичну ситуацію такої відмови ринку на ринках інвестиційних ресурсів, як неповні ринки, оскільки у ціні інвестиційного ресурсу для інноваційних проектів не можуть бути враховані ризики: господарські, кон'юнктурні, технологічні й ін. Інститути фінансового сектору зможуть оцінити венчурну компанію як об'єкт інвестування на етапі розширення – це п'ятий-сьомий роки роботи компанії. Водночас фінансових засобів одних лише «три Д», аби розвинути компанію до стану привабливості для інституційного інвестора – венчурного фонду, розробнику не вистачає, і вона зазнає краху на етапі «долини смерті» проекту. Існуючий інвестиційний «провал» долають інвестори особливої категорії – бізнес-янгели.

Бізнес-янгели – приватні інвестори, які вкладають частину власних коштів у маловідомі інноваційні компанії на ранніх етапах розвитку – «посівному» (*seed*) і початковому (*start-up*), підтримуючи їх технічний

і комерційний розвиток. Особливості неформальних інвесторів полягають у тому, що кошти, які вкладають бізнес-янгולי, відносно невеликі – від 50 тис. дол. США до одного млн. дол. США; ідеї – інноваційні, абсолютно нові, іноді здаються нездійсненними; інвестиційний часовий проміжок – від трьох до семи років; ризик – високий, водночас потенційний вигравш від успішно реалізованої ідеї може перевищувати вкладені інвестиції у тисячі разів. Типові бізнес-янгולי – це колишні підприємці, які продали свої компанії, або директори успішних компаній на пенсії. Зазвичай, це заможні люди, що створили капітал у власному бізнесі, мають у розпорядженні вільні кошти, яких недостатньо для створення нової власної справи, проте вони можуть бути спрямовані в інвестування чужих проєктів, у т.ч. високо ризикових; важливим аспектом є те, що обсяги цих коштів відповідають тим обсягам, які бізнес-янгол може дозволити собі втратити. Загалом інвестиційна активність бізнес-янгولا припадає на вік 45-65 років, причому абсолютна більшість з них (99%) є чоловіками, кожен п'ятий – мільйонер. «Янгольські» інвестиції є успішним сполученням приватного фінансового капіталу і людського капіталу (професійні компетенції, зокрема щодо оцінювання цінності наукових і технічних знань та інших нематеріальних активів за відсутності матеріальних активів, що могли б слугувати заставою, а також мережа контактів, яку вони спроможні реалізувати, маючи високий рівень ділової репутації). Особливість залучення мережі контактів бізнес-янгولا полягає у тому, що він як професіонал у відповідній галузі володіє інформацією про ключових гравців серед контактної аудиторії венчурної компанії (постачальники специфічних ресурсів, споживачі високотехнологічної продукції) й допомагає встановленню і підтримці партнерських зв'язків з ними.

Західні дослідники відзначають бізнес-янголів як найважливіший клас інвесторів, що заповнює розрив між первинними вкладеннями власників компаній і подальшими джерелами фінансування, такими як венчурний капітал, банківське фінансування, розміщення акцій на біржі. Відмінності між інституційним сектором та бізнес-янголами у мотивах діяльності, веденні бізнесу й співпраці з розробником інноваційного проєкту представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика джерел венчурного інвестування неформального (бізнес-янголів) та інституційного секторів*

Критерій	Неформальний сектор (бізнес-янгולי)	Інституційний сектор
Етап життєвого циклу, на якому здійснюється інвестиція	Етапи створення нової компанії, розробка нового товару (послуги)	На етапі підтвердження бізнес-ідеї (закінчення розробки нового товару, виведення новинки на ринок)
Основний внесок у розвиток	Фінанси, контроль, досвід	Фінанси, контроль
Розмір інвестицій	Від декількох тисяч до декількох мільйонів дол. США	Від декількох сотень тисяч до десятків мільйонів дол. США
Участь в управлінні	Міноритарний блокуючий пакет (частка)	Контрольний пакет, або блокуючий пакет «→» 1 акція
Кошти, що вкладаються	Власні кошти	Позикові, залучені або власні кошти, які зібрані в єдиний фонд (пул)
Прийняття інвестиційних рішень	Більш низький рівень доходності, довготривалий процес інвестування, більш низька норма прибутковості	Чітке слідування першочерговим інвестиційним критеріям, менша гнучкість у прийнятті фінансових рішень, інвестиції на 3 – 7 роки
Обсяги ринку	Як мінімум удвічі більший за ринок інституційних інвестицій у грошовому еквіваленті та у 30 – 40 разів більший за кількість укладених угод	Приблизно 8 500 угод на рік на загальну суму близько 80 млрд. дол. США на рік

Джерело: Складено авторами на основі даних [8, с. 76 –98].

«Янгольське» інвестування здійснюється на системній основі у декілька проєктів для диверсифікації ризиків, які на етапі старт-апів є максимальними. Причому реалізація людського капіталу є умовою для реалізації фінансового капіталу бізнес-янгولا: спочатку здійснюється незалежна експертиза інноваційної спроможності наукових і технічних знань, які покладені в основу бізнес-ідеї, щодо їх уречевлення у високотехнологічній продукції та обсягів потенційного попиту на нові товари, із залу-

ченням відомих дослідників і експертів. Важливою є також перевірка компетенцій команди проекту, для втілення якого створюється нова компанія. За високого рівня ризиків на етапі старт-апу участь своїми інвестиціями у декількох проектах дає змогу бізнес-янголу повернути інвестовані кошти після викупу його частки бізнесу менеджментом компанії й отримати рівень прибутку, що перевищує втрати за неуспішними проектами. Доходність успішних «янгольських» інвестицій досягає 40-70% річних. «Янгольські» інвестиції мають докорінну відмінність від інституційних венчурних інвестицій – це співпраця «бізнес-янгولا» з компанією за декілька років: до її виходу на ринок чи фондову біржу. Під час цієї співпраці інвестор бере активну участь не лише у прийнятті управлінських рішень як експерт, але й у реалізації цих рішень як маркетолог, аудитор, застосовуючи мережу своїх ділових контактів. Репутація бізнес-янгولا дає змогу через мережу контактів залучити синдикуваний пул – об'єднання «янгольських» інвестицій за відносно невеликих розмірів паю кожного учасника пулу, що зменшує індивідуальні ризики. Зростання ролі бізнес-янголів у механізмі венчурного інвестування обумовила їх самоорганізація на мережевій основі. Це нова якість янгольського інвестування – це ринок, що само організується на мережевій основі через створення мереж бізнес-янголів (BAN). Технологічну основу самоорганізації формують Інтернет-системи як електронні платформи, через які неформальні інвестори дістають інформацію про потенційні об'єкти інвестування. Нині у країнах ЄС функціонують майже 300 мереж бізнес-янголів, що об'єднують понад 75 тис. осіб, у США успішно діють майже 250 подібних мереж, що охопити чверть мільйона бізнес-янголів. Об'єднання бізнес-янголів у мережі дає змогу створювати єдиний пул фінансових ресурсів, професійних компетенцій й інформаційних ресурсів.

За даними американської компанії *Angelsoft*, із сотні інноваційних заявок, які надходять до мережі бізнес-янголів, попередній відбір проходять в середньому тринадцять компаній, до етапу презентації проекту «доживають» дев'ять, і лише шість ідей спроможні зацікавити інвестора настільки, аби він їх прийняв для бізнес-експертизи. У підсумку лише три із ста інноваційних проектів спроможні отримати інвестиції бізнес-янгولا (рис. 1). Найбільш жорсткий відбір проектів відбувається на етапах посіву і старт-апу, оскільки проекти на цих етапах пройшли дуже короткий життєвий цикл, багато проектів мають слабкі науково-технічні розробки, в деяких випадках, бізнес-ідею представляють некомпетентні команди розробників. Найбільш репрезентативною є внутрішня статистика мереж бізнес-янголів, їх головне завдання – «втягувати» потік інвестиційних пропозицій і відбирати найбільш перспективні ідеї для презентації учасникам мережі. Українські бізнес-янгולי підтверджують, що така ж статистика загалом відображає потоки угод у вітчизняній практиці. Професійний інвестор зазвичай має чіткі критерії відбору проектів та укладає угоду не навмання, а після проведення процедури *due diligence* (з англ. «належна обачність») – термін, який в інвестиційному бізнесі означає всезагальне дослідження компанії як об'єкта інвестування.

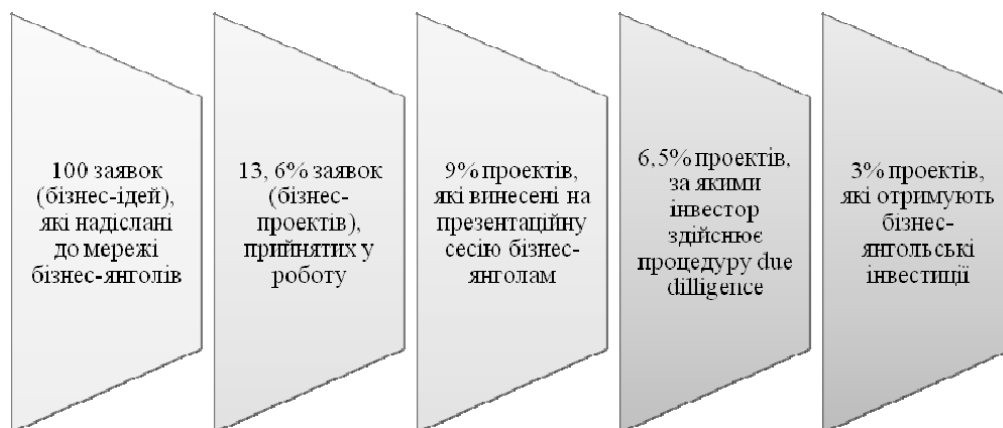

Рис. 1. Процес відбору проектів у мережі бізнес-янголів*

* Розроблено авторами на основі [1; 7, с. 63-70]

Співпраця бізнес-янгولا та розробника проекту має на меті нарощення комерційного потенціалу до рівня, коли старт-ап стає об'єктом інституційного інвестування. Експертиза проекту, яку проводить інвестор,

зазвичай здійснюється за такими напрямками: юридичним, маркетинговим, фінансовим і науково-технічним, останні цікавлять інвестора як носія бізнес-логіки насамкінець. У своїх міркуваннях бізнес-янгол оцінює ситуацію з передумови, що інноваційний продукт з певними характеристиками уже створений, і намагається зрозуміти перспективи та ризики бізнесу. У західних інвесторів витрати на due dilligence нерідко сягають 10-20% об'єму необхідних інвестиційних витрат на проект, при тому, що висновки можуть виявитися негативними, і розробнику в укладанні бізнес-угоди буде відмовлено. Якщо ж контракт між інвестором та розробником проекту підписаний, то умови угоди стають предметом торгу між новатором та інвестором, у результаті якого сторони повинні досягнути балансу. Вітчизняні експерти мережі бізнес-янголів наводять такий перелік тем для обговорення, за яким сторони мають досягнути згоди при укладанні угоди (табл. 2).

Аналізуючи представлений проект, потенційний бізнес-янгол завжди зважає, ранжує, які «білі плями» у проекті він зможе компенсувати власними силами, оцінює обсяги фінансування та напрями підприємницької активності. У свою чергу, розробнику проекту необхідно розуміти внутрішню логіку інвестора й намагатися самостійно просунутись якомога далі у створенні власного старт-апу. Це допоможе розробнику проекту підвищити власні шанси залучити інвестиції і надасть можливість найбільш вигідним для себе способом структурувати угоду.

Розробнику проекту бажано з самого початку контакту з інвестором чітко розуміти наступні позиції:

- ✓ кошти бізнес-янголів – це не грант, їх залучають не з метою продовження ДіР, а для потреб комерціалізації їх результатів; інвестиції залучаються в обмін на частку у компанії, хоча без гарантій та зобов'язань;
- ✓ інвестор буде приймати активну участь в управлінні старт-апом, отже, компанію необхідно буде будувати спільними зусиллями, збалансовуючи інтереси обох сторін;
- ✓ при укладанні інвестиційної угоди бізнес-янгол, скоріш за все, обговорить низку положень, не зовсім актуальних для розробника, але які по своїй суті гарантують захист інвестицій за умов невдачі проекту.

Таблиця 2

Теми для обговорення між бізнес-янголоми та розробником проекту*

Важливі для розробника проекту	Важливі для бізнес-янгола
Можливі негативні наслідки втрати управлінського контролю і розпливчастості частки у капіталі компанії.	Поточна оцінка вартості компанії та перспективи її збільшення. Ліквідність і захист інвестицій, стратегії виходу з інвестицій.
Умови викупу частки у разі рішення про звільнення.	Рівень ризику, пов'язаний з інвестуванням.
Майбутня потреба у капіталі та подальше зниження частки засновника бізнесу.	Перспективи, цілі та критерії оцінювання інвестицій, які використовує інвестор.
Об'єм нематеріальних вигід від приходу у компанію венчурного капіталіста (ділові зв'язки у галузі та серед інвесторів наступних етапів фінансування).	Можливість повернення інвестицій у наступному раунді фінансування, як при оптимістичному, так і при песимістичному прогнозі розвитку бізнесу.
Достатність пропозиції фінансування для поточного етапу розвитку компанії.	Рівень управлінського контролю та можливості впливати на стратегію і процес прийняття рішень.
Важливі для обох сторін	
Утримання ключових членів команди.	
Способи вирішення конфліктів, що виникають у синдикаті інвесторів.	
Правильне структурування угоди з точки зору податкових платежів.	

* Складено авторами на основі [10, с. 34-43]

Окрім браку власних коштів розробників інноваційного проекту для доведення його до старт-апу важливою проблемою є також брак підприємницького досвіду та управлінських компетенцій, який долається упродовж декількох років партнерської взаємодії з бізнес-янголом. Водночас сучасний динамізм інноваційних процесів призвів до появи у 2005 р. нового гібридного об'єкту інноваційної інфраструктури – бізнес-акселератора, що діє як програма форсованого розвитку інноваційного проекту в обмежені терміни (від трьох місяців до одного року) на базі венчурного фонду, бізнес-інкубаторів і технопарків. Найбільш поширені акселераційні програми для старт-апів в ІТ-сфері. Бізнес-акселератор на відміну від бізнес-інкубатора не працює з індивідуальним підприємцем, що засновує венчурну компанію, об'єктом

акселераційних програм є сформована команда інноваційного проекту з чітко оформленою концепцією. Інкубатор дає змогу створити проект з нуля, він надає допомогу у формуванні ідей і підборі команди. Місія бізнес-акселератора полягає у формуванні нових компетенцій створеної команди інноваційного проекту (старт-апу) щодо прискорення запуску продукту та виведення його на ринок, для чого команда отримує доступ до таких пропозицій, як консалтинг (активна взаємодія учасників проекту з експертами у різноманітних галузях), менторство (наставник стає учасником команди, інтегруючи функції бізнес-коучера, консультанта і менеджера проекту, мотивація ментора – частка у компанії, капіталізація якої зростає із зростанням масштабів бізнесу), доступ до інвестицій. Учасників акселераційних програм обирають за умов жорсткої конкуренції: зазвичай, лише 1-5% поданих заявок залучаються до програми, під час якої інвестори, що працюють з бізнес-акселератором і надають відносно невеликі кошти, самостійно отримують уявлення про рівень компетенцій команди проекту, оцінюють ринковий потенціал нових технологій і визначають перспективні об'єкти інвестування, яким буде надано янгольське чи інституційне інвестування. Першим успішним бізнес-акселератором став *Y Combinator*, зокрема експерти зазначають, що 380 компаній, які пройшли через *YC*, отримали сукупні венчурні інвестиції обсягом понад один трлн. дол. Нині у світі діє декілька сотень акселераторів, найвідоміші акселератори в Європі – *TechStars* і *Seedcamp*, останній щороку залучає до двох тисяч страт-апів [12].

В Україні наразі мало бізнес-янголів, проте інтерес до венчурних інвестицій зростає. Так, уже вісім років існує Асоціація приватних інвесторів України (АПУ), яка об'єднує приватних і корпоративних інвесторів з усіх регіонів країни (нині Асоціація налічує понад 50 приватних інвесторів), вона є повноправним членом *European Business Angel Network (EBAN)*. Представники Асоціації працюють у Вінниці, Дніпропетровську, Донецьку, Чернігові, Одесі. АПУ активно співпрацює з німецькими і російськими мережами бізнес-янголів [1]. На теренах нашої держави також організовується «глобальна» зустріч, на яку з'їжджаються інвестори з багатьох країн, – *Investor Day Central and Eastern Europe*, а також регулярний *Startup Crash Test*, який практично кожен місяць відбирає найпривабливіші інвестиційні ідеї. Крім того, існують компанії, які готові звести підприємця та інвестора, зокрема «Клуб приватних інвесторів *Startup.ua*».

Тоді як у Російській Федерації, за оцінками Національної асоціації бізнес-янголів (НАБА), нині налічується 2,5-3 тис. активних бізнес-янголів, а кількість потенційних бізнес-янголів оцінено у 10 тис. осіб. Причому перехід від зародження до стадії становлення у бізнес-янгольському інвестуванні в Росії засвідчують процеси самоорганізації – заснування формалізованих груп – мереж бізнес-янголів, яких до 2009 р. налічувалося за різними оцінками до 25 (зокрема, Національна співдружність бізнес-янголів СБАР, Національна мережа бізнес-янголів «Приватний капітал», Асоціація бізнес-янголів «Стартові інвестиції», «Санкт-Петербурзька організація бізнес-янголів» СОБА, «Бізнес-янголи Уралу» БАУР та ін.), кожна з яких об'єднувала від 10 до 25 бізнес-янголів. Зрештою у 2009 р. відбулося об'єднання більшості регіональних мереж у НАБА – всеросійське галузеве об'єднання венчурних інвесторів на ранній стадії (приватних інвесторів – бізнес-янголів та інституційних інвесторів – венчурних фондів ранньої стадії), з 2011 р. НАБА є повним членом Європейської асоціації бізнес-янголів *EBAN*. За оцінками Російської асоціації венчурного інвестування (РАВІ) видимі обсяги ринку бізнес-янгольського інвестування у 2011 р. становили 130 млн. дол., за експертними оцінками повні його обсяги оцінювалися у 310 млн. дол., потенціал зростання оцінено у розмірі 1,3 млрд. дол. На тлі активізації бізнес-янгольського інвестування відмічається зростання кількості російських венчурних фондів (від 130 у 2006 р. до майже 250 у 2012 р.) та нарощення обсягів мобілізованого інституційними інвесторами венчурного капіталу – від 1,31 млрд. дол. у 2009 р. до 6,65 млрд. дол. у 2012 р. [12].

На оптимістичні очікування у вітчизняній сфері венчурного інвестування варто розраховувати лише за інституційних змін у секторі домогосподарств у контексті активізації бізнес-янгольського інвестування та появи значного кола ініціаторів інноваційних проектів серед випускників вітчизняних дослідницьких університетів. Щодо активізації бізнес-янголів, певний потенціал формує наростаюча чисельність офіційних українських мільйонерів, що у 2012 р. за даними Міністерства доходів і зборів України перевищила три тисячі осіб. Проте наявні інституційні деформації національної економіки призводять до погіршення інвестиційного клімату в Україні й гальмування інвестиційних процесів і, насамперед, згортання інвестування інноваційних об'єктів. Зокрема це тінізація економіки, рівень якої в Україні за експертними оцінками є одним з найвищих в Європі, перевищивши у 2012 р. половину

ВВП – 52,3%; корупція, що створює квазіконкуренцію за отримання переваг на ринку інвестиційних ресурсів і нарощує транзакційні витрати в інвестиційному процесі до рівня, за якого будь-які інвестиції у національній економіці розглядаються як ризикові; рейдерство як засіб перерозподілу прав власності через захоплення чи недружнє поглинання підприємств унеможливує реалізацію будь-яких середньо-й довгострокових інноваційних проектів; непродуктивний відтік капіталу, так, за роки незалежності за оцінками міжнародних експертів обсяг капіталів, виведених за межі України, перевищив 20 млрд. дол., що збіднює внутрішні джерела інвестиційних ресурсів для потреб інноваційного розвитку.

У результаті розгляду досвіду організації процесу становлення та розвитку венчурного підприємництва як організаційної форми інноваційної діяльності на прикладі країн-лідерів венчурної індустрії, а також з урахуванням стану і можливих перспектив розвитку венчурного бізнесу в Україні, пропонуємо власну схему взаємодії між суб'єктами венчурного інвестування, венчурного підприємництва та інноваційною інфраструктурою (рис. 2). Процес венчурного підприємництва, на нашу думку, розпочинається з генерації інноваційних ідей – це насамперед об'єкт інтелектуальної власності, що покладений в основу інноваційного проекту зі створення та виведення на ринок високотехнологічної продукції. Інвесторами залежно від етапу життєвого циклу венчурної компанії, що втілює інноваційний проект, є бізнес-янгели, венчурні фонди та фонди прямих інвестицій. Кошти, що вкладаються бізнес-янгелами, пропонуємо вважати «інтелектуальними» інвестиціями. Вважаємо за доцільне зобразити грошову підтримку зазначених інвесторів (венчурних капіталістів та фондів прямих інвестицій) джерелами довгострокового капіталу, а кошти, які вони надають, вважатимемо «довгими» грошима. У результаті взаємодії технологічних підприємців та інвесторів створюються інноваційно-технологічні компанії, які у своєму розвитку проходять шлях від старт-апів до компаній, що виходять на ринок IPO.

У свою чергу, без наявності та ефективного функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури (інноваційних та технологічних центрів, бізнес-інкубаторів, бізнес-акселераторів, технопарків) розвиток венчурного підприємництва неможливий, зокрема через надання консультаційних послуг венчурному підприємству (аутсорсинг, працевлаштування кваліфікованого персоналу, юридичні послуги, маркетингові дослідження, реклама тощо).

Венчурна індустрія для успішного функціонування потребує механізму ефективної взаємодії інституційного і неформального секторів інвестування венчурного підприємництва, які уособлюють інституційні венчурні інвестори та бізнес-янгели. Саме бізнес-янгели створюють особливий механізм партнерської взаємодії усіх типів інвесторів – неформальних (засновників венчурної компанії – розробників інноваційного проекту, бізнес-янгелів, об'єднаних у мережі, та інституційних інвесторів – венчурних фондів), що дає змогу постати феномену венчурного підприємництва, через оптимізацію й управління ризиками інвестування в інноваційні проекти щодо уречевлення об'єктів інтелектуальної власності у високотехнологічній продукції та її комерціалізації на нових ринках. За відсутності ринкового механізму оцінювання венчурної компанії як об'єкта інвестування на етапі старт-апу бізнес-янгели створюють механізм експертного оцінювання *due diligence*, що поєднує у собі аналіз інноваційного проекту як об'єкта янгельського інвестування за спектром ключових напрямів: юридичним, маркетинговим, фінансовим, науково-технічним. Надалі співпраця бізнес-янгела та розробників інноваційного проекту полягає у нарощенні комерційного потенціалу інноваційного проекту та перетворення його на старт-ап – об'єкт інституційного венчурного інвестування. Прискорення процесів капіталізації венчурної компанії на ранніх етапах обумовило появу гібридного об'єкта інноваційної інфраструктури – бізнес-акселератора, що скорочує терміни перетворення інноваційного проекту на старт-ап як об'єкт інституційного інвестування від декількох років, до декількох місяців.

Перспективи становлення венчурного підприємництва в Україні залежать від швидкості розвитку особливого прошарку приватних інвесторів – бізнес-янгелів, що є системоутворювальним ядром у механізмі взаємодії венчурного підприємництва, венчурного інвестування та інноваційної інфраструктури, а також появи бізнес-акселераційних програм на базі існуючих об'єктів інноваційної інфраструктури.

Перспективи подальшого дослідження даної проблеми розглядаємо у ґрунтовному вивченні, дослідженні та аналізі взаємодії венчурної компанії з об'єктами інноваційної інфраструктури (інноваційними центрами, венчурними фондами, технопарками, бізнес-інкубаторами), що забезпе-

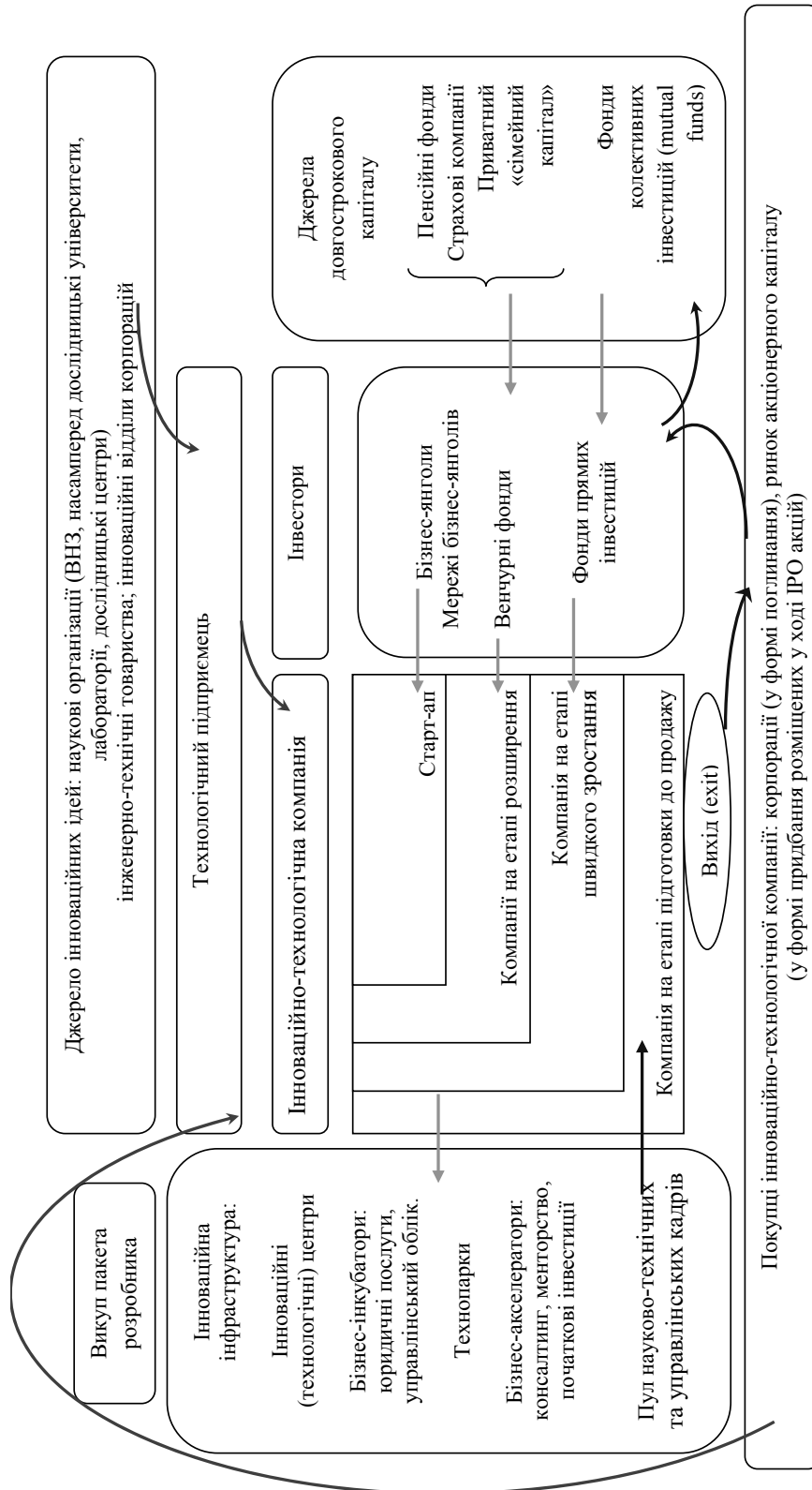

Рис. 2. Оптимізаційна схема взаємодії між учасниками процесу венчурного інвестування*
 *Розроблено авторами на основі [9, с. 54-73]

чують підтримку венчурної компанії на таких етапах її життєвого циклу венчурної компанії, як етап раннього зростання та етап розширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітичний огляд ринку інвестування у 2009-2013 роках [Електронний ресурс] // Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу : www.uaib.com.ua. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua/research/flagships/financial.shtml>. – Ринок інвестування 2009-2013 рр.
2. *Базилевич В. Д.* Інтелектуальний продукт та інтелектуальний товар : специфіка генезису // В. Д. Базилевич // Філософія фінансової цивілізації : людина у світі грошей : V Міжнар. філософ.-економ. чит., 20–21 трав. 2009 р. : збір. наук. пр. – Львів, 2009. – С. 245–252.
3. *Євтушенко В. М.* Розвиток венчурного бізнесу в зарубіжних країнах та Україні. Аналітичний огляд / В. М. Євтушенко. – К. : УкрІНТЕІ, 2006. – 36 с.
4. *Жилінська О.І.* Державне фінансування і стимулювання розвитку венчурного інвестування у моделі відкритих інновацій // Бізнес-Інформ. – 2013. – №6. – С. 330-337.
5. *Кемпбелл К. Б.* Венчурный бизнес: новые подходы / К. Б. Кемпбелл, [пер. с англ. О. Осадчая]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 426 с.
6. Финансирование инновационного развития. Сравнительный обзор опыта стран ЕЭК ООН в области финансирования предприятий на ранних стадиях развития. – Нью-Йорк, Женева: ООН, 2007. – 113 с.
7. *Bussgang Jeffrey.* Mastering the VC game / Jeffrey Bussgang. – Penguin Group Inc., U. S. A, 2010. – 246 p.
8. *Dana, L.-P.* Handbook of Research on European Business and Entrepreneurship : Towards a Theory of Internationalization / L.-P. Dana, L. M. Welpе, M. Han, V. Ratten. – Cheltenham, UK : Edward Elgar. – 2008. – 800 p.
9. *Guillebeau Chris.* The \$100 Startup / Chris Guillebeau. – Crown Business Publishing Group, U.S.A, 2012. – 285 p.
10. *Preston Susan.* Angel financing for entrepreneurs / Susan L. Prestonю. – Jossey-Bass Wiley Imprint, San Francisco, 2010. – 365 p.
11. *Waserman Noam.* The founder's dilemmas / Noam Waserman. – Princeton University Press, the U. K., 2012. – 480 p.
12. Российская ассоциация венчурного инвестирования [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://rvca.ru>.
13. OECD iLibrary: Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/sites/sti_scoreboard-2009-en.

BUSINESS ANGELS IN THE DEVELOPMENT OF VENTURE ENTREPRENEURSHIP

O. Zhylynska, M. Chuiko

National Taras Shevchenko University of Kyiv

This paper provides comprehensive description of business angels as a reliable source of investment in the informal sector venture capital firms and sources of business and management expertise for developers of innovative projects. The paper gives the comparative analysis of high-risk investment innovation and informal institutional investors. It is reported the features of the formation of the informal sector venture capital investment in Ukraine. The scheme optimizing the interaction of representatives of venture enterprise, venture investment and innovation objective infrastructure in Ukraine is proposed.

Key words: business angels, venture entrepreneurship, Venture Company, innovation project, business idea, due diligence, angel investments, business accelerator, start-up.

БИЗНЕС-АНГЕЛЫ В РАЗВИТИИ ВЕНЧУРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

О. Жилинская, М. Чуйко

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Предоставлено комплексную характеристику бизнес-ангелов как надежного источника инвестиций неформального сектора для венчурных компаний и источника предпринимательского и управленческого опыта для разработчиков инновационных проектов. Проведен сравнительный анализ инвестирования высоко рискованных инновационных проектов институциональными и неформальными инвесторами. Раскрыты особенности становления неформального сектора венчурного инвестирования в Украине. Предложено схему оптимизации взаимодействия участников венчурного предпринимательства, венчурного инвестирования и объектов инновационной инфраструктуры в Украине.

Ключевые слова: бизнес-ангел, венчурное предпринимательство, венчурная компания, инновационный проект, бизнес-идея, экспертное оценивание due diligence, ангельские инвестиции, бизнес-акселератор, старт-ап.

УДК 336.74

ТЕОРІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КУРСУ ЯК ОБ'ЄКТА РЕАЛІЗАЦІЇ ВАЛЮТНО-КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Н. Жмурко

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розроблено класифікацію теорій регулювання обмінного курсу національної валюти держави відповідно до становлення та розвитку світової валютної системи, розглянуто кожен із теоретичних концепцій.

Ключові слова: валютна політика, курсоутворення, класичні теорії, кейнсіанські теорії, неокласичні теорії, сучасні теорії, глобалізація.

Зміни в економіці України, що здійснюються в руслі визнання ринкових засад господарювання, потребують нових способів і підходів управління економічними процесами. Водночас сучасні реалії соціально-економічного розвитку України та її регіонів зумовлюють наявність низки проблем, зокрема перед вибором подальшого режиму курсоутворення, який би повністю відповідав стратегії розвитку національної економіки країни. Особливо роль політики курсоутворення актуалізується в період трансформаційних змін, інтеграційних процесів та після кризових умов функціонування економіки України. Політика валютного курсоутворення безпосередньо впливає на усі сектори національної економіки держави та на інтереси її суб'єктів. Проте ймовірні курсові коливання основних світових валют ускладнюють бізнес-середовище, що негативно впливає, насамперед, на умови господарювання сировинних експортно-орієнтованих економік.

Зауважимо, що валютний курс характеризує купівельну спроможність певної грошової одиниці, і, у свою чергу, дає можливість оцінити не лише валютну, а й монетарну сфери економіки держави. Завдяки ефективному функціонуванню валютних курсів відбувається забезпечення взаємного обміну валютами під час торгівлі товарами, послугами, руху капіталів і кредитів між країнами, здійснюється порівняння цін світових і національних товарних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених у національних чи іноземних валютах.

В економічній літературі найпоширенішою є позиція, що саме за допомогою обмінного курсу відбувається зіставлення цінних структур, через нього оперативно передається економічна інформація між учасниками зовнішньоекономічної діяльності та за його участю відображаються економічні відносини щодо перерозподілу національного продукту між країнами. Саме тому, проблеми регулювання волатильності валютного курсу висвітлювалися у великій кількості праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Різні аспекти питань економічної сутності валютно-курсової політики держави розкриваються такими вченими, як Я. Белінською, Т. Вахненко, О. Дзюблюком, Т. Калленом, О. Кірвелем, А. Кіреєвим, Р. Манделлом, С. Моїсєєвим, Є. Мотурнак, Е. Найманом, К. Требичем, М. Фрідменом та низкою інших.

Незважаючи на достатню кількість праць, присвячених висвітленню основних теоретичних концепцій регулювання обмінних курсів та опису моделей валютного курсоутворення, недостатньо уваги приділено саме періодизації та класифікації теорій регулювання курсу національних валют відповідно до еволюції світової валютної системи.

Метою статті є порівняльний аналіз, узагальнення та класифікація класичних теоретичних та методологічних концепцій регулювання валютного курсу в світовій практиці, що дасть змогу вибрати оптимальну модель валютного курсоутворення в Україні, враховуючи специфічні особливості її фінансово-економічної системи та сучасні інтеграційні й глобалізаційні процеси.

При осмисленні існуючих підходів щодо доктрин регулювання валютного курсу національної грошової одиниці стає очевидним, що вони повинні застосовуватись з детальним осмисленням та урахуванням світових тенденцій. Саме тому, в умовах поглиблення трансформацій української економіки, необхідно детально зупинитися на основних теоріях регулювання валютного курсу, які в той чи інший час пояснювали його рух і давали практичні й теоретичні рекомендації щодо управління обмінними курсами у світі.

Проаналізувавши концепції курсового регулювання, можна стверджувати, що кожна з них виникла у той чи інший період часу, коли з'явилася потреба пояснити волатильність обмінних курсів і запропонувати основні шляхи врегулювання курсових відносин. З цієї причини кожна із доктрин віднесено до того чи іншого періоду становлення та розвитку світової валютної системи (табл. 1).

Основною перевагою першої світової валютної системи (Паризької) було забезпечення стабільності економічного середовища, що зумовлювалося постійною купівельною спроможністю грошової одиниці. Саме це давало змогу економічним агентам планувати свою діяльність на значну перспективу.

У цей період виникли такі теоретичні концепції регулювання валютного курсу: теорія платіжного балансу, теорія паритету процентних ставок, теорія паритету купівельної спроможності. Однак необхідно наголосити, що теорія паритету купівельної спроможності виникла в період Першої світової війни, коли золотомонетний стандарт почав втрачати своє значення (у країнах Західної Європи існував до 1914 р., у Японії до 1917 р.), саме тому ми віднесли її до першого етапу еволюції світової валютної системи, неспроможність якої була підґрунтям подальшого розвитку цієї класичної теорії та виникнення нових.

Представниками *класичної теорії* вперше в економічній історії була висунута ідея про зв'язок валютного курсу з паритетом внутрішніх цін порівнюваних країн. Так, шведський економіст Г. Кассель теоретично обґрунтував твердження про те, що внутрішня вартість (купівельна спроможність) грошової одиниці визначає її зовнішню вартість (валютний курс). Вчений розвинув ідеї своїх попередників у тлумаченні валютного курсу як звичайного «монетарного феномену»: відносна ціна валюти являла собою номінальне вираження пропорцій обміну між країнами.

Словосполучення «паритет купівельної спроможності» ввійшло у вжиток після публікації статті Г. Касселя в «Економічному журналі» (1918 р.) [8], де вчений виступив із пропозицією, адресованою до Ліги Націй використати паритет купівельної спроможності як якір міжнародної валютної політики.

Суть *теорії паритету купівельної спроможності (ПКС)* полягає в тому, що валютний курс визначається відносною вартістю грошей двох країн, яка залежить від рівня цін, а рівень цін, у свою чергу, – від кількості грошей в обігу. Ця теорія спрямована на пошук «курсу рівноваги», який би врівноважував платіжний баланс у країні. Дана доктрина стверджує, що відмінності у валютних курсах відображають купівельну спроможність різних валют. Іншими словами, обмінні курси валют різних країн досконало пристосовані, щоб відображати співвідношення рівнів цін у цих країнах.

Проте на практиці валютні курси значно відхиляються від паритету купівельної спроможності навіть упродовж тривалих періодів часу, що пов'язано з впливом на валютний курс цілої низки факторів. Як свідчить практика, у більшості випадків теорія ПКС не знаходила свого підтвердження, оскільки базувалася на тому припущенні, що світові ринки інтегровані та конкурентні. Незважаючи на те, що теорія ПКС не має практичного застосування і залишається гіпотезою, саме вона дала поштовх і стала основою для розвитку та становлення інших теоретичних концепцій і тому її, у першу чергу, розглядають та висвітлюють усі науковці, які займаються дослідженням і вивченням процесу валютного курсоутворення.

Витоки *теорії платіжного балансу* закладені ще у працях відомого економіста Д. Рікардо [2, 12]. Так, відповідно до цієї концепції, країни з активним платіжним балансом мають стабільну і міцну грошову одиницю, і навпаки, у країнах із дефіцитом платіжного балансу грошова одиниця має девальваційний характер. Хоча ця теорія пов'язує динаміку валютного курсу із реальними потоками товарів і послуг, досить складно точно розрахувати всі можливі агрегати платіжного балансу країни.

Таблиця 1
Еволюція світової валютної системи та розвиток теорій регулювання валютного курсу

Етапи еволюції світової валютної системи	Характерні ознаки	Теорії регулювання валютних курсів у цей період
<p>1. Паризька валютна система (1867-1914 рр.): ґрунтувалася на золотомонетному стандарті Паризька конференція (1867 р.)</p>	<p>Функціонування золота як світових грошей, банкоти вільно обмінювали на золото; необмеженість імпорту й експорту золота; кожна національна валюта мала чітко визначений золотий вміст; наявність <i>вільно плаваючих курсів у межах «золотих точок»</i></p>	<p>Класичні теорії (теорія паритету купівельної спроможності, теорія платіжного балансу, теорія паритету процентних ставок)</p>
<p>2. Генуезька валютна система (1922-1933 рр.) базувалася на золотозливковому (Велика Британія, Франція) та золотодевізному (Німеччина та ще 30 країн) стандарті <u>Генуезька конференція (1922 р.)</u></p>	<p>Проведення міжнародних розрахунків не лише золотом, а й національними валютами (США, Велика Британія, Франція); збереження золотих паритетів та <i>вільного коливання валютних курсів</i>; забезпечення обміну на золото долара США, французького франка й англійського фунта стерлінгів; обмін валют інших країн на золото через валюту провідних країн, розмінні на грошовий метал – дівізи</p>	<p>Кейнсіанські теорії (теорія регульованих валют (теорія рухомих паритетів і теорія нейтральних курсів), теорія «чистих потоків»)</p>
<p>3. Бреттон-Вудська валютна система (1944-1971 рр.) ґрунтувалася на золотодевізному (фактично золотодоларовому) стандарті Бреттон-Вудська конференція (1944 р.)</p>	<p>Використання золота як засобу формування резервних активів; міжнародним платіжним засобом нарівні із золотом були визнані долар США (35 доларів за одну тройську унцію) та англійський фунт стерлінгів; прив'язування валют одна до одної та їх обмін здійснювали на основі офіційних валютних паритетів, виражених у золоті; наявність <i>фіксованих валютних курсів</i></p>	<p>Неокласичні теорії (нормативна теорія, теорія плаваючих валютних курсів, теорія ключових і фіксованих валют)</p>
<p>4. Ямайська валютна система (з 1976 р.) базувалася на паперово-валютному стандарті <u>Ямайська конференція (1976 р.)</u></p>	<p>Повна демонетизація золота у сфері валютних відносин; надання країнам права самостійно встановлювати порядок визначення обмінного курсу (плаваючий, змішаний чи фіксований); запровадження стандарту СПЗ як колективної резервної валюти</p>	<p>Сучасні теорії (теорія оптимальної валютної зони, розвиток теорії плаваючого курсу, теорія хаосу, «мікроструктурна» теорія)</p>
<p>4.1. Європейська валютна система (регіональна) (з 1979 р. – догелер) 1979 р. – стандарт ЕКЮ; 1999 р. – євро</p>	<p>Об'єднання 20% офіційних золотодоларових резервів; використання золотих резервів для часткового забезпечення емісії ЕКЮ, переоцінка золотих резервів за ринковою ціною</p>	

Джерело: Розроблено автором на основі: [6-9, 11, 12].

На відміну від теорії паритету купівельної спроможності, *теорія паритету процентних ставок*, (засновники: І. Фішер і Дж. Хікс) де основним положенням виступає стан товарних ринків, у цій теорії вихідним положенням є не лише стан товарних ринків, а й рівень процентних ставок. Ця доктрина стверджує, що волатильність обмінного курсу залежить від різниці між процентними ставками усередині держави та поза її межами. Так, у країнах із вищим рівнем процентних ставок обмінний курс грошової одиниці вищий порівняно з тими країнами, де рівень процентних ставок нижчий.

На думку О. Дзюблюка, ця теорія поряд із основною своєю перевагою (врахування міжнародного переміщення капіталів), має і значні прогалини: «По-перше, не враховуються додаткові витрати, що виникають при переміщенні капіталів та здійсненні зарубіжних інвестицій, і по-друге, серед прихильників даної теорії немає одностайної думки, які саме процентні ставки брати за економічні індикатори – процент за державними облігаціями чи ставки за банківськими депозитами» [2].

Стратегічною ціллю Паризької валютної системи було забезпечення стабільності національних грошей і валютного курсу, а низка інших цілей (стимулювання економічного зростання, скорочення безробіття тощо) в той період залишалися поза сферою проведення валютної політики. Поряд із цим існували ще й причини, через які дана валютна система втратила своє значення. До них можна віднести такі: через початок Першої світової війни були введені валютні обмеження, центральні банки країн, що брали участь у війні, припинили обмін банкнот на золото і збільшили їхню емісію для покриття воєнних витрат, встановлення обмінного курсу було нереальним тощо [4, 5].

Після періоду валютного хаосу (1914-1922 рр.) виникла Генуезька валютна система (1922-1929 рр.), що базувалася на золотодевізному та золотозливковому стандарті. Конференція 1922 р. у Генуї мала на меті створити певний механізм для ефективного функціонування міжнародної валютної системи у післявоєнний період. З огляду на це, було рекомендовано відновити часткову конвертованість національних грошових одиниць в золото у вигляді злиwkів (золотозливковий стандарт).

Для того щоб допомогти відновити національну валютну систему тим країнам, які залишилися без запасів золота, було запропоновано їхні резервні активи виражати не лише в цьому дорогоцінному металі, а й у валюті, яку можна було на нього обміняти (золотодевізний стандарт). Це було пов'язано з тим, що після Першої світової війни основні світові запаси золота зосередилися у таких країнах, як США, Велика Британія та Франція. У інших країнах в основу функціонування їхніх валютних систем був покладений золотодевізний стандарт, що змушувало їх орієнтуватися на сильну іноземну валюту.

Усвідомивши проблему дослідження, продовжимо висвітлення теоретичних концепцій обмінного курсу, які виникли в період функціонування Генуезької валютної системи, тобто до *кейнсіанських теорій* курсоутворення, які представлені такими доктринами, як теорія регульованих валют (теорія рухомих паритетів і теорія нейтральних курсів), а також теорія «чистих потоків».

Зазначимо, що *теорія регульованої валюти* виникла під впливом світової економічної кризи 1929-1933 рр., коли панували такі економічні явища, як безробіття, незбалансованість платіжних балансів, численні девальвації провідних валют задля отримання конкурентних переваг на світовому ринку, торговельні обмеження, дефолти за іноземними зобов'язаннями та суворий валютний контроль. У той період виявилось неможливим використовувати ідею неокласичної школи, яка виступала за вільну конкуренцію та невтручання держави в економіку.

Водночас, на протигагу теорії плаваючого валютного курсу, яка допускала можливість його автоматичного вирівнювання, теорія регульованої валюти була розроблена та представлена двома основними напрямками [7-9, 11]:

- перший напрям – *теорія рухомих паритетів*, розроблена І. Фішером, який пропонував стабілізувати купівельну спроможність грошей шляхом маневрування золотим паритетом грошової одиниці, та Дж. М. Кейнсом, який рекомендував знижувати курс національної валюти для того, щоб впливати на ціни, експорт, виробництво і зайнятість у країні. Зауважимо, що рекомендації Дж. М. Кейнса були використані Великою Британією та деякими іншими країнами з 1930-х рр.;
- другий напрям – *теорія курсів рівноваги, або нейтральних курсів*. На думку західних економістів, нейтральним вважається такий курс, який відповідає стану рівноваги національної економіки. Розглядаючи валютний курс лише як реалізацію мінових пропорцій, автори на

основі взаємозв'язку різних чинників будують системи рівнянь для оцінки змін курсових співвідношень під їхнім впливом. На цій основі з'явилися і розвинулися такі теорії: теорія раціональних очікувань операторів валютного ринку, яка аналізує вплив їхньої поведінки (купівля чи продаж певної валюти) на курсове співвідношення; теорія надзвичайно підвищеної реакції валютного курсу на економічні події; гіпотеза «новин» як фактора, що впливає на процес курсоутворення; концепція портфельного балансу, яка враховує зростаючий вплив міжнародного руху капіталів, особливо у формі «портфеля» цінних паперів, на валютний курс.

У рамках кейнсіанської системи поглядів міжнародна економіка становила собою статичний світ, який характеризувався високими цінами і заробітною платою, безробіттям і обмеженими фінансовими зв'язками між країнами. Розвиток кейнсіанських поглядів на економіку продовжила ще одна теорія валютного курсу, а саме теорія «чистих потоків». Суть даної доктрини полягає в тому, що валютний курс визначається на валютному ринку співвідношенням між попитом і пропозицією на іноземну валюту, котрі є чистими потоками вартостей від імпорту й експорту товарів і послуг. У даному випадку імпорт і експорт товарів вимірюється за певний період часу, що є індикатором застосування методології потоків і пояснює назву даної теоретичної концепції. Разом з тим, причинами, що зумовили відмову від Генуезької валютної системи, були такі: випуск надмірної кількості паперових грошей, що не забезпечувалися золотими запасами країни, відсутність ефективного механізму регулювання сальдо платіжного балансу, початок Великої депресії у США та світової економічної кризи тощо [2].

Для суттєвого поліпшення ситуації підґрунтя нової світової валютної системи почали закладатися ще у період Другої світової війни (квітень 1943 року), оскільки країни остерігалися тих наслідків і потрясінь, які виникли у 30-х роках унаслідок Першої світової війни. Англо-американські експерти, які працювали над проектом (з 1941 року), з самого початку намагалися розробити низку принципів для забезпечення економічного зростання. Бажання США закріпити головну роль у світовій валютній системі було відображене у проекті керівника відділу валютних досліджень міністерства фінансів США Г. Д. Уайта. Незважаючи на тривалі дискусії, які відбувалися між його прихильниками та прихильниками Дж. М. Кейнса, який захищав інтереси Великої Британії, перемогу здобув проект американського економіста. Отже, до принципів функціонування третьої світової валютної системи можна віднести такі: вільна торгівля та рух капіталів; рівновага платіжних балансів; стабільність валютних курсів і світової валютної системи загалом; запровадження золотодевізного стандарту, заснованого на золоті та двох резервних валютах – доларі США й англійському фунті стерлінгів; створення міжнародної організації (МВФ – Міжнародний валютний фонд) для валютного регулювання та контролю, а також наявність фіксованих валютних курсів.

Виникнення та функціонування Бреттон-Вудської валютної системи (1944-1971 рр.) характерне неокласичними теоріями регулювання валютних курсів, до яких можна віднести такі концепції [9]: нормативна теорія, теорія плаваючих валютних курсів, теорія ключових валют, а також теорія фіксованих валют.

Нормативна теорія валютного курсу розглядає обмінний курс як додатковий інструмент регулювання розвитку економіки, рекомендуючи режим гнучкого курсу, який контролюється державою. Дана теорія називається нормативною, оскільки її автори (Дж. Мід, Р. Манделл, Е. Бірнбаум) вважають, що валютний курс повинен базуватися на паритетах і угодах, які встановлені міжнародними органами.

На відміну від нормативної теорії, представники теорії плаваючих валютних курсів (М. Фрідмен, Ф. Махлуп, Г. Джонсон, Л. Єрхард, Г. Гірш та інші) вважали, що при режимі плаваючих валютних курсів автоматично вирівнюється платіжний баланс країни, стимулюється світова торгівля, стримується валютна спекуляція (оскільки за плаваючих валютних курсів спекуляція стає грою з нульовим результатом: одні втрачають те, що отримують інші). Вчені того часу були впевнені, що валютний ринок краще, ніж держава, визначає курсове співвідношення валют, і що тільки при такій формі реалізації валютно-курсової політики існує вільний вибір методів національної економічної політики без зовнішнього тиску.

Так, на думку монетаристів, валютний курс має вільно коливатися під впливом ринкового попиту і пропозиції, а держава не повинна його регулювати. М. Фрідмен запропонував у законодавчому

порядку застосовувати валютну інтервенцію, вважаючи, що: «ринку виконає роботу на валютному ринку набагато краще ніж держава» [15]. У свою чергу, прихильники неокласичного напрямку вважають можливим стабілізувати економіку шляхом ринкового регулювання валютного курсу і перетворення плаваючих курсів на автоматичний регулятор міжнародних розрахунків.

У питанні вдосконалення регулювання валютного курсу, заслуговує на увагу думка відомого економіста Дж. Вайнера, який стверджував, що: «навіть у світі вільних ринкових цін неможливо уявити ринок іноземних валют, в діяльність якого держава не втручається прямо чи опосередковано. Повністю вільно плаваючі курси є недосяжними» [7]. Отже, ідея повної відмови держави від регулювання валютних відносин є утопічною, оскільки нестабільність плаваючих валютних курсів підриває впевненість економічних агентів. Саме тому на практиці перевага надається регульованому валютному курсу.

Після Другої світової війни, коли США зайняли провідні позиції на світовому ринку та у міжнародній торгівлі, накопичивши великий обсяг золотовалютних резервів, виникла теорія ключових валют. Суть даної теорії полягає в тому, що неможливо запобігти поділові валют на ключові (долар США і фунт стерлінгів), тверді та м'які. Ця доктрина проголошувала панівну роль долара США, на протипагу золоту, і стверджувала, що країни повинні орієнтуватися на долар і підтримувати його як резервну валюту, навіть якщо це суперечитиме їхнім національним інтересам [5, 7].

Необхідно зауважити, що ще у 20-х роках ХХ ст. Дж. М. Кейнс виступав за світову валютну систему, яка базувалась би на двох основних валютах – фунті стерлінгів і доларі. Захищаючи інтереси Великої Британії, яка поступово втрачала провідні позиції у валютних відносинах, Дж. М. Кейнс у 1923 році почав критикувати бажання США встановити доларовий стандарт. Ця теоретична концепція відображає політику гегемонії долара на протипагу золоту, вона була основою принципів функціонування Бреттон-Вудської валютної системи, яка базувалась на золоті та двох резервних валютах і зобов'язувала країн-членів Міжнародного валютного фонду проводити валютні інтервенції, звільнивши США від цієї проблеми.

Систематизація та узагальнення праць провідних західних економістів дали змогу виокремити теорію фіксованих валют. Прихильники цієї теорії (Дж. Робінсон, Дж. Бікердайк, А. Браун, Ф. Грехем) рекомендували режим фіксованих паритетів і зазначали, що зміна валютного курсу – неефективний засіб регулювання платіжного балансу через недостатню реакцію зовнішньої торгівлі на коливання цін на світових ринках. Ця теорія була покладена в основу функціонування Бреттон-Вудської валютної системи, що базувалась на фіксованих паритетах і курсах [6].

Фактично під тиском США під час існування цієї валютної системи утвердився золотодоларовий стандарт, а фунт стерлінгів через низку проведених девальвацій втратив роль провідної резервної валюти. Проте крах Бреттон-Вудської валютної системи 1971 року (коли президент США Р. Ніксон заявив про скасування конвертованості долара у золото) показав несправедливість твердження про те, що американський долар переважає над усіма валютами, оскільки ця валюта виявилася такою ж нестабільною, як і інші кредитні грошові знаки.

Нестійкість і протиріччя процесів розвитку економіки, посилення інфляційних процесів, нестабільність платіжних балансів були тими об'єктивними причинами, що призвели до краху Бреттон-Вудської валютної системи. Основним принципом реалізації Ямайської валютної системи, яка виникла у 1976 році є право вибору країнами будь-якого режиму валютного курсоутворення (змішаного, фіксованого або плаваючого). У цей час почали розвиватися сучасні теорії регулювання валютного курсу, до яких необхідно віднести такі [3, 7-9, 13, 14]: теорію хаосу, теорію оптимальних валютних зон, а також «мікроструктурну» теорію.

За останні роки з'явилася низка досліджень, присвячених доцільності застосування методів теорії хаосу для оцінки валютної системи. Зазначимо, що для аналізу динаміки змін валютного курсу національної грошової одиниці щодо долара США, в першу чергу, постає питання про достатність часу, упродовж якого проводитимуть спостереження. Вітчизняна валютна система функціонує понад 18 років, починаючи з 1996 року, коли в обіг було введено українську гривню. З одного боку, така кількість даних є достатньою для того, щоби провести аналіз і з'ясувати, чи є валютна система гривня/долар США та гривня/євро стохастичною з незалежними випадковими значеннями обмінних курсів, чи хаотичною.

У зв'язку з цим, з іншого боку, як зазначає Є. Мотурнак: «Для певної оцінки довжини циклу динаміки часового ряду необхідно мати дані мінімум десяти циклів. Тобто, якщо цикл становить 48 місяців, або 4 роки, то необхідно мати 40-річні дані для впевненої оцінки довжини циклу. Якщо даних менше, то можна виокремити цикл, але оцінка довжини циклу залишиться під питанням, доки не будуть проведені додаткові дослідження за більшою кількістю даних. Це правило є емпіричним» [10]. Отже, застосування методів теорії хаосу для дослідження валютної і валютно-курсової сфери України, зокрема, є неможливим через «молодість» останньої. Лише через 22 роки, тобто не раніше 2036 року, можна буде ставити питання про доцільність і правильність застосування даної методики у вітчизняній економіці.

У сучасній економічній літературі початок теорії оптимальних валютних зон поклали такі американські професори, як Р. Манделл та М. Фрідмен. Під «валютною зоною» вчені розуміли географічну область з єдиною валютою чи групою валют, чий обмінні курси незмінно зафіксовані один до одного і змінюються синхронно щодо валют решти країн світу [3, 14]. З макроекономічної точки зору оптимальність зони розглядається в рамках підтримання у відкритій економіці внутрішньої та зовнішньої рівноваги. Головним недоліком участі країни у валютному союзі є втрата нею грошово-кредитного суверенітету, головною перевагою – збільшення корисності грошей.

З'ясувати, що переважає, на думку вчених, у даній теоретичній концепції – її переваги чи недоліки, можливо за допомогою критеріїв оптимальності поданих у табл. 2, які є взаємозалежними. У межах цієї теоретичної моделі, зростання відкритості економіки призводить до великої гнучкості внутрішніх цін щодо валютного курсу; наявність фіскального федералізму дає змогу не турбуватися про наслідки шоків; висока мобільність факторів виробництва і фінансова інтеграція між членами зони роблять необов'язковою умову щодо гнучкості цін тощо. Це свідчить про ендогенний зв'язок між критеріями оптимальності, і одні з них можуть замінювати інші.

Треба наголосити, що дослідження М. Еванса та Р. Лайонса сутності інформаційних потоків, які ініціюють потоки заявок на купівлю-продаж валюти і визначають короткотермінові коливання обмінного курсу, дало їм підстави запропонувати так звану інформаційну, або «мікроструктурну теорію» [13]. Суть даної теоретичної концепції полягає у тому, що інформаційна структура ринку має вагомe значення при формуванні учасниками ринку своїх валютних позицій. Так, зазвичай, дилери, які мають достовірну інформацію, при піднятті курсу валюти починають її активно продавати, і навпаки, при сильному пониженні – скуповувати, водночас збільшуючи спред (різницю між купівлею та продажем валюти). Ті ж дилери, які мають меншу інформацію, у свою чергу, боячись ризикувати, через невизначену динаміку обмінних курсів також збільшують спред задля зменшення можливих втрат.

У цьому контексті, як зазначає Я. Белінська [1]: «Ключовою відмінністю цієї теорії від попередніх теоретичних надбань стало поєднання впливу на курсоутворення інформаційної структури валютного ринку з впливом чутливих макроекономічних змінних. І таким чином було доведено, що зміни поточного обмінного курсу перебувають у відповідності з процесами реальної економіки, оскільки здійснюються під впливом поширення інформації стосовно стану основних макроекономічних показників. Відтак характер поведінки обмінного курсу у довгостроковому та короткостроковому періоді відрізняється настільки, наскільки різним є тип інформації, оприлюднення якої спонукає валютних дилерів купувати чи продавати валюту». За логікою, макроекономічні зміни в економіці (динаміка ВВП, рівень рентабельності, стан платіжного балансу тощо), які впливають на продуктивність праці, не відобразатимуться на динаміці валютного курсу до того часу, поки ця інформація не стане відома дилерам.

Однак практика свідчить, що бувають випадки, коли навіть оприлюднення важливих статистичних показників розвитку країни не здійснює вплив на волатильність обмінного курсу. Представники цієї теорії пояснюють це тим, що потрібна інформація вже надійшла суб'єктам валютного ринку по неофіційних каналах, і відповідно, вже позначилася на обсягах їхніх валютних операцій. Звідси маємо обґрунтування ролі щодо системи розкриття інформації. Хоча детальна інформація не обов'язково має розкриватися, бо це може призвести до зниження конкурентоспроможності (у разі прийняття припущень неокласичної теорії, зокрема про конкурентну ціну, такого моменту не виникає). Учасники ринку, знаючи про наміри валютних дилерів (менеджера) включити/виключити зі складу ключовий

конкретний фінансовий інструмент, можуть здійснювати маніпуляції цін на нього. Домінування принципів асиметричності інформації і раціональності макроекономічних агентів – даний аспект є актуальним на ринках, що розвиваються, у тому числі на українському.

Таблиця 2

Критерії оптимальності валютної зони та їхні розробники[8]

Критерій оптимальності	Автор і рік пропозиції	Економічний зміст критерію
Гнучкість цін і заробітної плати	М. Фрідмен, 1953	При виникненні макроекономічного дисбалансу цінові структури в національній економіці мають володіти достатньою гнучкістю, щоб їхня зміна приводила до встановлення рівноваги
Мобільність факторів виробництва	Р. Манделл, 1961	Якщо товарні ціни недостатньо гнучкі, то усунення макроекономічного дисбалансу може статися через зміну на ринку факторів виробництва, перш за все внаслідок переміщення трудових ресурсів із депресивних галузей (країн) економіки в галузі (країни), які переживають фазу підйому
Інтеграція фінансових ринків	Дж. Інграм, 1962	Частково макроекономічна рівновага в короткотер-міновому періоді може бути встановлена, якщо учасник валютної зони, який перебуває у стані рецесії, отримує доступ до дешевих фінансових ресурсів більш успішного учасника зони
Ступінь торговельної відкритості економіки	Р. МакКінон, 1963	Невеликій експортно-орієнтованій економіці набагато вигідніше, ніж великій закритій економіці, зафіксувати курс національної валюти до обмінного курсу торговельного партнера
Диверсифікація виробництва і споживання	П. Кенен, 1969	Диверсифікація внутрішнього виробництва і споживання знижує вразливість економіки до зовнішніх шоків товарного ринку
Інфляційна конвергенція	Дж. Флемінг, 1971	Шоки одного із учасників зони не будуть передаватися решті членів валютної зони
Фіскальний федералізм	П. Кенен, 1969	Витрати через зростаюче безробіття у випадку макроекономічного дисбалансу можуть бути покриті за рахунок бюджетних трансфертів від інших членів валютної зони
Політична інтеграція	Н. Мінц і Г. Хаберлер, 1970	Політична підтримка дасть змогу реалізувати швидкі інституційні зміни, спрямовані на створення однорідного економічного простору членів валютної зони

З огляду на викладене вище, можна зробити висновки про те, що кожна з теорій регулювання валютного курсу держави в той чи інший період часу була основою для вибору нею оптимального режиму валютного курсоутворення. Не можна стверджувати про однозначну правильність однієї із них, а необхідно брати до уваги рекомендації, зважувати їхні переваги та недоліки, і на практиці використовувати саме ту теоретичну концепцію, яка буде оптимальною для становлення і розвитку національної економіки та перспектив її інтеграції у світову економічну систему в сучасних умовах господарювання. Враховуючи складність, динамізм та відкритість фінансової системи України до змін зовнішнього середовища фінансовий менеджмент повинен бути ситуаційним, що передбачає доцільність вибору конкретного рішення і наявних альтернативних варіантів для ефективної реалізації визначених стратегічних орієнтирів.

Очевидно, проведення в країні раціональної валютно-курсової політики, як складової грошово-кредитної політики України є одним із найважливіших завдань державних органів влади. Сьогодні врахування особливостей та специфіки її інструментів дасть можливість реалізувати політику валютного курсоутворення якнайкраще для забезпечення сталого економічного розвитку країни та зростання добробуту її громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белінська Я.В. Роль інформаційних потоків у функціонуванні сучасного валютного ринку / Я.В. Белінська // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 10. – С. 17-24.

2. Дзюблюк О.В. Валютна політика: Підручник / О.В. Дзюблюк. – К.: Знання, 2007. – 422 с.
3. Евро – дитя Манделла? Теория оптимальных валютных зон. Сборник статей / Пер. с англ. – М.: Дело, 2002.
4. Каллен Т. Паритет покупательной способности и рынок: какой вес имеет значение? / Т. Каллен // Финансы & Развитие. – 2007. – № 3. – С. 50-51.
5. Кирвель О. Генезис и классификация теорий валютного курса / О. Кирвель [Электронный ресурс] // Банкаўскі вестнік. – 2009. – № 6. – С. 39-46. – Режим доступа : <http://www.nbrb.by/bv/narch/453/5.pdf>.
6. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. – Ч. II. Международная экономика: открытая экономика и макроэкономическое программирование. Часть 2 / А.П. Киреев // Учебное пособие для вузов. – М.: Международные отношения, 2001. – 488 с.
7. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: Учебник / Под ред. Л.Н. Красавиной. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 588 с.
8. Моисеев С. Макроанализ валютного курса: от Касселя до Обстфельда и Рогоффа. Часть 1 / С. Моисеев // Валютный спекулянт. – 2003. – №5. – С.36-39.
9. Моисеев С. Макроанализ валютного курса: от Касселя до Обстфельда и Рогоффа. Часть 2 / С. Моисеев // Валютный спекулянт. – 2003. – №6. – С.56-60.
10. Мотурнак Є.В. Дослідження валютної системи України методами теорії хаосу / Є.В. Мотурнак // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка [Текст] : наук.журн./ Дніпропетр. нац. ун-т. – 2008. – №2. – С.152-155.
11. Требич К.В. Развитие теории валютного курса и возможности ее эмпирической проверки / К.В. Требич // СПбГУ. – 2006. – Серія 5. – Вип. 4. – С. 175-180.
12. Финансы, денежное обращение и кредит: Учебник. Краткий курс / Под. Ред. д.э.н., проф. Н.Ф. Самсонова. – Москва: ИНФРА-М, 2003. – 302 с.
13. Evans M. Redux: micro-based exchange rate forecasting / Evans M., Lyons R., Meese R., Rogoff K. // NBER Working Paper 11042. – 2005. – January. – P. 1-23.
14. Robert A. Mundell A Theory of Optimum Currency Areas / Robert A. Mundell [Электронный ресурс] // The American Economic Review – 1961. – September. – Vol. 51. – No. 4. – P. 657-665. – Режим доступа : <http://www.sonoma.edu/users/e/eyler/426/mundell1.pdf>.
15. Steve H. Hanke Friedman: Float or fix? [Электронный ресурс] / Steve H. Hanke. – Режим доступа : <http://www.cato.org/pubs/journal/cj28n2/cj28n2-11.pdf>.

THE EXCHANGE RATE THEORIES AS OBJECT OF STATE CURRENCY-COURSE POLITICS REALIZATION

N. Zhmurko

Ivan Franko National University of Lviv

The author elaborate theories classification of exchange course in the state to accordance with becoming and development of the world currency system, is considered each of theoretical conceptions.

Key words: currency policy, exchange rate forming, classic theories, keynesianism theories, neoclassical theories, modern theories, globalization.

ТЕОРИИ РЕГУЛЯЦИИ ВАЛЮТНОГО КУРСА КАК ОБЪЕКТА РЕАЛИЗАЦИИ ВАЛЮТНО-КУРСОВОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Н. Жмурко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье разработана классификация теорий регуляции обменного курса национальной валюты государства в соответствии со становлением и развитием мировой валютной системы, рассмотрена каждая из теоретических концепций.

Ключевые слова: валютная политика, курсообразование, классические теории, кейнсианские теории, неоклассические теории, современные теории, глобализация.

УДК 330.3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ

Т. Затонацька, О. Шиманська

ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України

У статті проаналізовано основні заходи державної політики щодо формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні. Авторами розглянуто останні зміни у законодавстві, спрямовані на активізацію інвестиційної діяльності. У статті висвітлено інституційне забезпечення в Україні, спрямоване на впорядкування інвестиційної діяльності, розширення доступу до кредитних ресурсів, спрощення процедури реєстрації інвестиційних проектів, надання консультативної підтримки з реалізації інвестицій та створення сприятливих умов для спрямування інвестиційних ресурсів в економіку.

Ключові слова: державна інвестиційна політика, інвестиційна діяльність, інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційні проекти.

У посланні Президента до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році» наголошується, що активізація розвитку національної економіки значною мірою має забезпечуватися інвестиційним капіталом як державного, так і приватного характеру.

Протягом останніх років було сформовано основні засади та принципи інвестиційної політики нового покоління, згідно яких відбувається формування заходів інвестиційної політики у більшості країн західної Європи. Інвестиційна політика нового покоління, головною метою якої є сприяння залучення інвестицій для забезпечення економічного зростання і фінансової стійкості держави, вимагає взаємоузгодження усіх її заходів із загальнодержавною економічною стратегією забезпечення синергетичного ефекту на національному та наднаціональному рівнях. Така інвестиційна політика повинна бути збалансованою у питаннях розподілу прав та обов'язків держави, а також максимально враховувати інтереси інвесторів з метою досягнення взаємовигідних домовленостей. Таким чином, на сьогодні зростає актуальність дослідження змін та реформ, спрямованих на приведення умов інвестиційної діяльності України до міжнародних стандартів, що включає як відповідні заходи державної політики, так і елементи фіскального регулювання.

Проблему вдосконалення інвестиційного законодавства та формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні досліджували такі науковці, як Т.І.Єфименко [2], В.М.Гець [1], І.О.Лютій [3], Майорова Т.В. [4] та інші. Незважаючи на великий доробок з даної тематики рядом вітчизняних науковців, наразі спостерігається необхідність аналізу перспектив підвищення інвестиційної привабливості України з огляду на останні світові тенденції щодо удосконалення внутрішньої інвестиційної політики.

У цьому контексті доцільно детально проаналізувати динаміку змін щодо інституційного забезпечення інвестиційної діяльності та формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні, що складає мету даної статті.

На сьогодні, в країні є потреба залучення інвестиційного приватного капіталу для вирішення ключових проблем соціально-економічного розвитку. Так, для України важливо здійснити реформування інституційного забезпечення інвестиційної діяльності з метою підвищення інвестиційної привабливості, зокрема, для іноземних інвесторів. Дослідимо особливості реалізації інвестиційних політик країн ЄС щодо іноземного інвестування. Однією з основних тенденцій інвестиційних політик

країн ЄС є застосування заходів інвестиційного протекціонізму з метою захисту внутрішнього ринку від притоку іноземного капіталу у ті галузі господарства, які мають стратегічну цінність. Так, обмеження прямих іноземних інвестицій спостерігається у галузі сільського господарства, зв'язку, транспорту, ринку фінансових послуг. Зазначимо, що значне податкове навантаження у країнах ЄС та протекціоністські заходи сприяють перерозподілу інвестиційного капіталу до країн, що розвиваються та потребують іноземних інвестицій для розвитку своїх економік. До основних заходів, що стимулюють приток іноземних інвестицій належать такі:

- Фіскальне стимулювання інвестиційної діяльності;
- Розвиток спеціальних економічних зон;
- Розвиток спеціалізованої інфраструктури;
- Спрощення бюрократичного апарату;
- Досягнення компромісів щодо двостороннього оподаткування, торгівельних та інвестиційних угод із країнами – інвесторами;
- Створення сприятливих макроекономічних умов для ведення інвестиційної діяльності [5].

Враховуючи такі тенденції Україна є перспективним реципієнтом прямих іноземних інвестицій, зокрема, у інноваційній сфері. Важливо, що в Україні сукупність податкових пільг виступає частиною механізму фіскального регулювання інвестиційної діяльності держави, яке набуває особливої актуальності у контексті інноваційного напрямку розвитку національної економіки, започаткованого програмою економічних реформ на 2010-2014 рр.

Значними економіко-географічними перевагами України у порівнянні із іншими країнами, що розвиваються, у контексті залучення прямих іноземних інвестицій є:

- Оптимальна для іноземного інвестора вартість робочої сили;
- Наявність широкого спектру професійних компетенцій на ринку праці;
- Лояльне для роботодавця трудове законодавство;
- Значний транзитний потенціал країни;
- Наявність значних запасів природних ресурсів.

Незважаючи на наведені сприятливі умови для іноземних інвесторів в Україні, рейтинги, складені провідними фінансовими установами світу, дають досить суперечливі свідчення щодо інвестиційної привабливості. Так, у вересні 2013 агентство Moody`s знизило суверенний рейтинг України до Caa1 через зменшення валютних резервів НБУ, відсутності прогресу в переговорах з МВФ тощо [15]. Зниження рейтингу говорить про низький рівень інвестиційної привабливості України. Агентство Standard & Poor`s знизило довгострокові суверенні кредитні рейтинги України за зобов'язаннями в іноземній і національній валюті з В до В-. Довгостроковий рейтинг за національною шкалою знизився з рівня uaA-до uaBBB-, короткостроковий суверенний рейтинг підтверджений на рівні В. Після перегляду рейтинг України став таким же низьким, як рейтинг Білорусії, в той час як у інших країн СНД він значно вище. При цьому S & P зберегло «негативний» прогноз, а отже, ймовірність його подальшого зниження в найближчі 12 років [16].

За рейтингом найсприятливіших країн для ведення бізнесу за версією Forbes, Україна посідає 105 місце зі 164 [12]. На сьогодні за рейтингом економічної свободи, складеним Wall Street Journal та The Heritage Foundation, Україна посідає 161 місце зі 177. Серед показників, що впливають на рейтинг економічної свободи, ключовими є відкритість ринку для інвесторів, дотримання чинного законодавства, ефективність державної регуляторної політики [18]. За індексом глобальної конкурентоспроможності України посідає 84 місце зі 148. Зокрема, 107 місце за станом макроекономічного середовища, 68 – за якістю інфраструктури. Найбільш проблемними факторами на шляху до підвищення національної конкурентоспроможності були визначні такі, як доступ до фінансових ресурсів, корупція, складні бюрократичні процедури, податкове регулювання та нестабільність у державній політиці [17].

Європейська бізнес-асоціація кожні 3 місяці визначає індекс інвестиційної привабливості України. У доповіді ЄБА зазначається, що Євроінтеграційні перспективи України сприяли зростанню Індексу інвестиційної привабливості після майже дворічних стабільно низьких експертних оцінок. Так, станом на III квартал 2013 р. Індекс зріс на 3 пункти – з 2,1 на початку року до 2,4 за 5-бальною шкалою у 3-му кварталі [14].

На сьогодні Україна посідає 112 місце зі 189 у світі за рейтингом країн щодо забезпечення сприятливих умов для ведення бізнесу Doing business (дані станом на червень 2013 р.) [13]. Таким чином, позиція України зростала на 25 пунктів у порівнянні з попереднім періодом. Важливо зазначити, що Україна увійшла до переліку 10 країн, які досягли найбільшого успіху підвищенні якості умов ведення бізнесу. Цей перелік було сформовано на основі обліку відповідних реформ та ступеню просування у загальному рейтингу.

На сьогодні в Україні існує наступне інституціональне забезпечення інвестиційної діяльності: Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Державний реєстр інвестиційних проектів, Український банк реконструкції та розвитку, Державний реєстр інвестиційних проектів (табл.1.).

Таблиця 1

Інституціональне забезпечення інвестиційної діяльності в Україні

Назва установи	Підстава створення	Характеристика
Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами	Президент України; Указ, Положення від 30.12.2005 № 1873/2005 «Про утворення Державного агентства України з інвестицій...»	Центральний орган виконавчої влади, створений з метою створення необхідної інфраструктуру для залучення інвестицій та радикального покращення інвестиційного клімату та формування системи якісних інвестиційних пропозицій – проектів підготовлених за міжнародними стандартами
Єдине інвестиційне вікно	Закон України «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» від 21.10.2010 р. № 2623	державний механізм для персонального супроводу інвестора, надання інформаційної та юридичної підтримки, високоякісних консалтингових та інтеграційних послуг для стратегічних інвесторів, які планують інвестувати в економіку України.
Державна інноваційна фінансово-кредитна установа	Постанова КМУ від 13.04.2000 р. № 654 «Про утворення Української державної інноваційної компанії»	Метою ДІФКУ є здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання різних форм власності в рамках державної інноваційної політики. Місією установи є зміцнення економіки України шляхом залучення зовнішніх та внутрішніх кредитних та інвестиційних ресурсів, а також спрямування їх на фінансування інноваційних та інвестиційних проектів у стратегічних галузях економіки
Український банк реконструкцій та розвитку	Постанова КМУ №655 від 05.05.2003 р. «Деякі питання розвитку інноваційної інфраструктури в Україні та напрями діяльності Української державної інноваційної компанії у 2003 році»	Місія Банку полягає в створенні сприятливих умов для розвитку економіки України через сприяння розвитку інноваційної та інвестиційної діяльності і підтримку вітчизняного товаровиробника, дотримуючись при цьому оптимального балансу інтересів клієнтів, акціонерів та самого Банку.
Державний реєстр інвестиційних проектів	Постанова КМУ від 18.07.2012 р. № 650 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру інвестиційних проектів та проектних (інвестиційних) пропозицій»	Єдина державна інформаційна система обліку інвестиційних проектів (та проектних (інвестиційних) пропозицій, на основі яких готуються інвестиційні проекти.

Джерело: складено за змістом нормативно-правових актів бази законодавства Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

З табл.1 видно, що інституціональне забезпечення в Україні спрямоване на впорядкування інвестиційної діяльності, розширення доступу до кредитних ресурсів, спрощення процедури реєстрації інвестиційних проектів, надання консультаційної підтримки з реалізації інвестицій та створення сприятливих умов для спрямування інвестиційних ресурсів в економіку.

У питанні сприяння залученню іноземних інвестицій в Україні існує ряд фіскальних стимулів щодо здійснення інвестиційної діяльності. Податковим кодексом України [6] встановлено режими пільгового

оподаткування для окремих галузей національного господарства. До таких галузей, зокрема, належать АПК, ЖКГ, енергоефективні технології, виробництво дитячого харчування тощо. Також на території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, вони мають рівні умови діяльності з вітчизняними інвесторами. Отже, у випадку припинення інвестиційної діяльності іноземному інвестору гарантується повернення його інвестиції в натуральній формі або у валюті інвестування без сплати мита, а також доходів від інвестицій у грошовій або товарній формі. До того ж держава гарантує безперешкодний і негайний переказ за кордон прибутків і інших коштів в іноземній валюті, одержаних на законних підставах унаслідок здійснення іноземних інвестицій.

У контексті світових тенденції щодо розвитку інноваційного вектору економіки, в Україні створено сприятливі умови для інноваційної діяльності та розвитку новітніх технологій. Так, згідно Закону України від 21.06.2012 № 5018-VI «Про індустріальні парки» [7], передбачено стимулюючі заходи щодо створення та функціонування індустріальних парків, що можуть утворюватися на землях державної, комунальної та приватної власності. Вказаним законом передбачено надання державної підтримки за рахунок коштів бюджету для облаштування індустріальних парків і реалізації проектів у межах цих парків; спрощується процес технічного облаштування таких парків і ведення господарської діяльності у їх межах. Законом передбачається звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні устаткування, обладнання та комплектуючих до них, матеріалів, які не є піддакцизними товарами і які не виробляються на території України.

Огляд законодавчих ініціатив щодо спрощення ведення інвестиційної діяльності та її упорядкування на території країни подано у табл.2.

Таблиця 2

Законодавчі ініціативи, які сприяли покращенню інвестиційного клімату України

Назва законодавчого акту	Характеристика
1	2
Закон України від 21.04.2011 № 3263-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури започаткування підприємництва»	Зменшено кількість процедур при започаткуванні бізнесу (до 7 процедур), вартість відкриття підприємства зменшилася майже у 3 рази – до 1,5% від річного доходу особи, а тривалість скоротилася на 2 дні (до 22 днів).
Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI «Про Державний земельний кадастр» та постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.2011 №703 «Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»	Встановлено чіткі строки щодо проведення процедури реєстрації прав власності вповноваженими органами державної влади
Податковий кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI, Закон України 08.07.2010 № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»	Оптимізовано кількість податкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності
Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 № 1024 «Про заходи щодо вдосконалення роботи органів виконавчої влади з інвесторами»	Вирішенню проблемних питань інвесторів покликані сприяти комісії із сприяння досудовому врегулюванню спорів з інвесторами, які можуть створюватися органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування
Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 № 1217 «Деякі питання організації діяльності ради вітчизняних та іноземних інвесторів при центральному, місцевому органі виконавчої влади»	Положення про раду вітчизняних та іноземних інвесторів при центральному і місцевому органі виконавчої влади
Закон України від 21.10.2010 № 2623-VI «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» (набрав чинності з 01.01.2012 р.)	Визначає правові та організаційні засади відносин, пов'язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна»
Закон України від 06.09.2012 № 5205 «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць»	Передбачено державну підтримку інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки

Закінчення табл. 2

1	2
Закон України № 4057-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання інвестицій у вітчизняну економіку»	звільнення від оподаткування доходів, які виникають у разі валютних коливань при інвестуванні в іноземній валюті; можливість погашення концесіонерами податкового боргу та перераховування їм сум надміру сплачених та невідшкодованих податків (зборів) підприємств, переданих у концесію; виключення з об'єкта оподаткування ПДВ орендної (концесійної) плати за договорами оренди (концесії) державного чи комунального майна; стимулювання виробництва та застосування генеруючого обладнання для виробництва електроенергії з відновлювальних джерел енергії
Закон України від 24.05.2012 № 4835-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної реєстрації іноземних інвестицій»	здійснення державної реєстрації іноземних інвестицій державними органами та спрощення цієї процедури
Митний кодекс України (набув чинності з 01.06.2012 року)	митне оформлення товарів, що ввозяться в Україну як внесок іноземного інвестора до статутного фонду підприємства з іноземними інвестиціями, здійснюється в першочерговому порядку
Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР «Про режим іноземного інвестування» (у редакції від 11.08.2013)	встановлення механізму державної реєстрації та перереєстрації іноземних інвестицій

Джерело: складено за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

У період 2012-2013 рр. було ухвалено ряд важливих документів програмного характеру, що спрямовані на реалізацію інвестиційного потенціалу України. Так, з метою запровадження системного підходу до вирішення проблемних питань діяльності в Україні європейських інвесторів з урахуванням пропозицій Європейської бізнес асоціації та центральних органів виконавчої влади розпорядженням КМУ від 19.12.2012 № 1074-р затверджено План заходів щодо сприяння діяльності іноземних інвесторів [8]. Згідно із планом, зокрема, буде вдосконалено механізм перереєстрації іноземних інвестицій та встановлення порядку анулювання державної реєстрації іноземних інвестицій, надано пропозиції щодо удосконалення законодавства в частині забезпечення захисту прав інтелектуальної власності розробників (власників) пестицидів і агрохімікатів, їх реєстрації, обігу та поводження з тарою від пестицидів і агрохімікатів. Такі заходи сприятимуть значному покращенню інвестиційного клімату в Україні вже у короткостроковій перспективі.

Підвищенню інвестиційної привабливості України значною мірою сприяє також Програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр., ухвалена у лютому 2013 р. [9]. Важливо, що програма спрямована на збалансований розвиток усіх сфер національної економіки із урахуванням чітких пріоритетів, які справляють найзначніший вплив на економічне зростання та фінансову стійкість держави. Основною метою програми є підвищення конкурентоспроможності економіки, покращення інвестиційного клімату шляхом запровадження дерегуляційних заходів та досягнення стійкої макроекономічної стабільності. У частині створення сприятливого інвестиційного середовища завданнями державної політики на 2013–2014 роки визначено забезпечення оптимального рівня макроекономічних показників, детінізація економічних операцій, спрощення бюрократичних процедур, що стосуються ведення бізнесу та стимулювання реалізації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки. Виконання зазначених завдань не лише забезпечуватиме стійке економічне зростання, а і сприятиме покращенню інвестиційного клімату та збільшенню обсягу інвестицій у економіці.

У контексті підвищення інвестиційної привабливості України також важливим є ухвалення Стратегії розвитку системи управління державними фінансами [10]. Стратегією, зокрема, визначено необхідність розрахунку видатків бюджету на середньострокову перспективу, а такою встановлення процедур визначення обсягу видатків за бюджетними програмами, які забезпечують реалізацію інвестиційних проектів. Вказана стратегія регулює відносини у сфері державних інвестицій, за допомо-

гою відбувається підвищення рівня життя населення та створення сприятливих умов для залучення приватного інвестиційного капіталу, як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел. Так, у середньостроковій перспективі стратегією визначено такі завдання у сфері державних інвестицій:

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері державних інвестицій;
- забезпечення уніфікації підходів до підготовки та реалізації проектів, які пов'язані з державними інвестиціями;
- запровадження оцінки за результатами реалізації інвестиційних проектів.

Таким чином, у результаті реалізації стратегії, державні інвестиції створять міцне підґрунтя для економічного зростання та подальшого розширення інвестиційного потенціалу країни.

Слід зазначити, що питання визначення інвестиційної привабливості набуває все більшої актуальності у зв'язку із прискореними процесами глобалізації у світовій економіці. У дослідженні інвестиційної привабливості країни важливу роль відіграє аналіз таких факторів, як ризики інвесторів, які визначаються за кожною окремою галуззю; рентабельність та окупність виробничих процесів; інфраструктурне забезпечення галузі інвестування та розрахунок потреби у модернізації; потенціал розвитку галузі та розширення виробничих зв'язків.

Важливо також зазначити, що на сьогодні значна увага приділяється розвитку державно-приватного партнерства в Україні. Так, у серпні 2013 р. було схвалено Концепцію розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки [11], метою якої є визначення єдиного підходу до розроблення механізму ефективної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, приватним сектором та інститутами громадянського суспільства на засадах державно-приватного партнерства для забезпечення успішної реалізації проектів. Відповідно до концепції, поліпшення інвестиційного клімату за сприяння розвитку державно-приватного партнерства має відбуватися шляхом:

- забезпечення прозорості дозвільної системи та усунення бюрократичних перешкод;
- удосконалення процедури здійснення нагляду і контролю, технічного регулювання у сфері стандартизації та сертифікації;
- створення сприятливих умов для користування земельними ділянками під час реалізації проектів державно-приватного партнерства;
- забезпечення прозорості у відносинах між приватним і державним партнерами у рамках підготовки і реалізації проектів державно-приватного партнерства тощо.

Також пріоритетними сферами для застосування такої форми співпраці держави та приватного сектора визначено виробничу інфраструктуру та високі технології, АПК, ЖКГ, соціальний захист населення, науково-технічну сферу, інформатику та інновації, розвиток природно-заповідного фонду.

Отже, у результаті дослідження можна зробити висновок, що призупинення євроінтеграційних процесів зумовило зниження рейтингів інвестиційної привабливості України, оскільки зростання політичних ризиків значною мірою впливає на ухвалення рішень інвесторів. Однак, зважаючи на те, що в Україні протягом останніх років створено умови інституційного характеру для успішної активізації інвестиційної діяльності, потенціал залучення внутрішнього та зовнішнього приватного капіталу до розвитку національної економіки залишається високим. Реалізації цього потенціалу у середньостроковій перспективі можуть сприяти законодавчі ініціативи 2010-2013 рр., які можна вважати підґрунтям для залучення приватного капіталу для розвитку пріоритетних галузей виробничої сфери. Деретуляція інвестиційної сфери та спрощення бюрократичних процедур для інвесторів дають підстави для збільшення притоку іноземного капіталу для модернізації національної інфраструктури, розвитку інноваційної діяльності та реалізації науково-технічного потенціалу за умов досягнення політичної стабільності у державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Геєць В.М.* Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. –272 с.
2. *Єфименко Т. І.* Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки: монографія /

- [Т.І. Єфименко, Є.Л. Черевиков, К.В. Павлюк та ін.] ; за заг. ред. Т. І. Єфименко ; НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування». - К. : [ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України»], 2012. - 372 с.
3. *Лютій І.О.* Інвестиційна діяльність комерційних банків: Монографія. / І.О. Лютій, Р.В. Пікус, Н.В. Приказюк, К.І. Старовойт-Білоник. – Івано-Франківськ: ПВНЗ «Галицька академія», 2010. – 388 с.
  4. *Майорова Т.В.* Залучення іноземних інвестицій в умовах глобалізації // Вісник КЕФ КНЕУ імені В.Гетьмана. – 2011. - №1. – С.89-101.
  5. Політика прямих іноземних інвестицій у Львівській області в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/cfe/leed/37068837.pdf>.
  6. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // *Голос України*. – 2010. - №229-230.
  7. Про індустриальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI // *Офіційний вісник України*. – 2012. - №59. – С.12.
  8. Про затвердження плану заходів щодо сприяння діяльності іноземних інвесторів: розпорядження КМУ від 19.12.2012 № 1074-р // *Урядовий кур'єр*. – 2012. - №2.
  9. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2013 № 187 // *Офіційний вісник України*. – 2013. - № № 24. – С. 11. - Стаття 807.– Код акту 66485/2013
  10. Про стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.08.2013 №774-р // *Урядовий кур'єр*. – 2013. - №199
  11. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки: розпорядження КМУ від 14.08.2013 № 739-р // *Урядовий кур'єр*. – 2013. - №194
  12. Best Countries for Business. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forbes.com/lists/2011/6/best-countries-11_land.html
  13. Doing Business 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2013>
  14. EBA Investment Attractiveness Index . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/en/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>
  15. Moody's Market Signals Sovereign Risk Rapport. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.moody.com/researchdocumentcontentpage.aspx?docid=PBC_158879
  16. Standard & Poor's Sovereign Retting List . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.standardandpoors.com/ratings/sovereigns/ratings-list/en/us?sectorName=null&subSectorCode=&filter=U>
  17. The Global Competitiveness Report 2013-2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [keokokehhttp://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2013-2014/](http://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2013-2014/)
  18. 2013 Index of Economic Freedom. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index>.

THE TRANSFORMATION OF INSTITUTIONAL MAINTENANCE TO CREATE A FAVOURABLE INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE

T. Zatonatska, O. Shymanska

Academy of Financial Management under the Ministry of Finance of Ukraine

The article highlights the main public policy measures to create a favourable investment climate in Ukraine. The authors consider the recent changes to legislation aimed to boost the investment activity. The article highlights the Ukrainian institutional basis of investment activities' regulation, increasing access to credit resources, simplification of procedures of investment projects' registration, consulting support for investments' realization, and creating favorable conditions for increasing investment inflows to economy.

Key words: public policy, legislation, investment, investment climate, business.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ БЛАГОПРИЯТНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТА В УКРАЇНІ

Т. Затонацкая, Е. Шиманская

ГУНУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансов України

В статті проаналізовані основні заходи державної політики по формуванню сприятливого інвестиційного клімату в Україні. Авторами розглянуті останні зміни в законодавстві, спрямовані на активізацію інвестиційної діяльності. В статті освітлено інституційне забезпечення в Україні, спрямоване на упорядкування інвестиційної діяльності, розширення доступу до кредитних ресурсів, спрощення процедури реєстрації інвестиційних проєктів, надання консультаційної підтримки по реалізації інвестицій і створення сприятливих умов для направлення інвестиційних ресурсів в економіку.

Ключові слова: державна інвестиційна політика, інвестиційна діяльність, інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційний проєкт.

УДК 378: 330.341.2 (477)

СИСТЕМНЕ ОЦІНЮВАННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Р. Захарчин

Львівський інститут економіки і туризму

Обґрунтовано необхідність проведення системного оцінювання факторів впливу на розвиток професійної освіти в Україні. Запропоновано групу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища з метою визначення тенденцій, які визначатимуть політику реформування всієї освітянської сфери. Описано технологію системного оцінювання впливу факторів на розвиток професійної освіти на основі проведеного анкетування серед учасників навчального процесу і працедавців. Представлено результати оцінювання.

Ключові слова: фактори, професійна освіта, системне оцінювання, компетенції, вищі навчальні заклади, працедавці.

На інноваційну активність суб'єктів ринкового середовища впливає не тільки інноваційний потенціал кожного учасника, але й інноваційне середовище, в якому домінуючу роль відіграють освітянські інституції, в яких здійснюється підготовка інноваційно налаштованих професійних фахівців. Інноваційний потенціал кожного підприємства забезпечує його конкурентоздатність, а професійна освіта, сформована на інноваційній основі, стимулює розвиток інноваційного потенціалу завдяки своїй внутрішній енергії та мотиваторів, що спонукають до творчого генерування іде та синергії знань.

Знання в умовах глобалізації та посиленої конкуренції покликані стати методологією поведінки людини, фундаментом її діяльності та утвердити її новий сучасний статус – знанневої людини. «Лише так можна досягти рівня знанневого суспільства, яке вибудовуватиме свою діяльність на основі отриманих знань. Це конче необхідно для того, аби країна займала достойне місце у сучасному і тим більше у майбутньому світі» [5, с.1]. Отже, підвалини конкурентоспроможності закладаються ще в стінах навчальних закладів, де особистість набуває професійної компетентності, здатної зробити її конкурентоспроможною не тільки на ринку праці, але й в житті. З огляду на це, доцільно вивчати вплив факторів на розвиток професійної освіти в Україні з метою визначення тенденцій, які визначатимуть політику реформування всієї освітянської сфери та диктуватимуть пріоритети в побудові освіти на інноваційній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує про доволі значний інтерес науковців до проблематики розвитку освітньої сфери в умовах інноваційного розвитку економіки. Суттєвий внесок у дослідження внесли праці відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, які розглядають цю проблему через призму структурної трансформації національної економіки [4; 7], інтелектуальний чинник [3; 6], чинник забезпечення конкурентоспроможності [8]; соціально-культурний фактор змін [5]. Заслугують на увагу праці вітчизняних науковців, в яких ґрунтовно висвітлюються питання формування освітньо-фахового потенціалу виробничої організації [2] та окреслюються перспективи вищої освіти в Україні [1]. Однак, в науковому полі відсутні дослідження, присвячені системному оцінюванню факторів впливу на розвиток професійної вищої освіти в розрізі навчальних закладів, працедавців та студентів.

У цьому контексті, мета статті полягає у висвітленні технологічних аспектів та результатів авторського дослідження впливу факторів на розвиток професійної освіти в Україні.

Середовище, в якому відбуваються процеси трансформації економіки, реформування освіти, є віддзеркаленням багатополярності світу, системно сформованого під дією численних і неоднорідних факторів. Вектор дії факторів одночасно спрямовується як на зовнішній світ, так і на внутрішній світ об'єкту дослідження. З огляду на це, доцільно розглядати зовнішні та внутрішні фактори.

Методологічний підхід передбачає вивчення впливу факторів на розвиток професійної освіти в комплексі. Це зумовлено тим, що, по-перше, сукупність факторів дає змогу краще зрозуміти сутність і змістове наповнення професійної освіти; оскільки її структура підвладна дії факторів; по-друге, фактори яскраво засвідчують сприятливі та несприятливі тенденції, пов'язані із майбутніми станами освітнього простору, що важливе з огляду можливостей моделювання та побудови стратегії розвитку не тільки освіти, але побудови економіки знань; по-третє, знаючи дію та напрямок впливу факторів, можна ефективно використовувати їх на виконання поставленої мети та маневрувати сценаріями розвитку освіти на інноваційній основі.

Процес аналізування одержаних даних під час соціологічного дослідження дозволив оцінити пріоритетні фактори впливу на розвиток професійної освіти в розрізі різних груп респондентів, які представляли працівників освіти, студентів і роботодавців, тобто, усіх дотичних і зацікавлених у розвитку професійної освіти. Опрацювання результатів опитування сприяло у виявленні рівня однорідності думок респондентів з приводу їхнього бачення напрямів розвитку професійної освіти та домінуючих факторів, які стимулюватимуть чи гальмуватимуть цей процес. Порівняння думок респондентів дало змогу одержати інтегровану оцінку і, тим самим, забезпечило об'єктивність дослідження. На основі оцінювання пріоритетних факторів стало можливим визначити важелі формування ефективної політики в сфері реформування освіти та запропонувати механізм оцінювання ефективності вибраних напрямків розвитку освітянської сфери.

Сукупність групи зовнішніх факторів визначалася експертним методом, тобто, вивчалася думка працедавців і працівників освіти щодо їхнього бачення залежності розвитку професійної освіти від зовнішнього середовища. В результаті узагальнення одержаної інформації нами було сформовано таку групу зовнішніх факторів: глобалізація; технологізація суспільства, поширення інформаційних технологій; поглиблення комерціалізації освіти; ринкова кон'юнктура; інноваційні виклики сьогодення; система законодавства; стереотип недовіри працедавців до здатності вишів забезпечити бажаний рівень компетенцій випускників; інтелектуалізація суспільства.

Глобалізація закладає основи до появи транснаціональної освіти, що з огляду на національні інтереси, може неоднозначно впливати. Болонський процес частково є свідченням формування єдиного освітнього простору із однаковими стандартами. Технологізація суспільства, поширення інформаційних технологій своєю потужністю спрощують інтеграційні процеси на зовнішньому ринку і, одночасно, зумовлюють необхідність перегляду форм, методів і організаційних структур навчання. Технологізація та інформатизація суспільства є наслідком, а також причиною глобалізаційних процесів, тому перші два фактори взаємопов'язані та взаємообумовлені.

Поглиблення комерціалізації освіти як сучасна ринкова тенденція має своїм наслідком перетворення освітніх послуг у товар як закономірний елемент ринкових відносин. Ринкова кон'юнктура є важливим фактором з огляду співвідношення попиту – пропозиції на ринку праці та формування конкурентоздатного освітянського ринку. Інноваційні виклики сьогодення неминуче визначають траєкторію розвитку професійної освіти в контексті інноваційного розвитку національної економіки та формування загальної інноваційної моделі суспільства. Система законодавства визначає правове поле, в якому функціонують заклади освіти, їхні права, обов'язки, можливості і правовий чин. Стереотип недовіри працедавців до здатності вишів забезпечити бажаний рівень компетенцій випускників є фактором чисто ментального характеру та психологічною звичкою недооцінювати інтелектуальний продукт вищої школи з огляду практичного використання без додаткового шліфування безпосередньо у виробничій ситуації. Інтелектуалізація суспільства як сучасний фактор побудови нового суспільства - суспільства знань, формує інформаційну мобільність нації на основі здобуття знань, їх передачі, поширення і використання.

Респондентами виступали як науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів, так і працедавці та студенти, тобто, нас цікавила думка основних суб'єктів і безпосередніх учасників

освітнього процесу. Анкетування проводилось серед таких навчальних закладів м. Львова: Львівський інститут економіки і туризму (25 осіб), Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права» (20 осіб), Національний університет «Львівська політехніка» (40 осіб), Львівський державний університет внутрішніх справ (25 осіб), Львівський національний університет імені Івана Франка (30 осіб), Львівський національний аграрний університет (25 осіб), Національний лісотехнічний університет України (35 осіб).

Респондентами, які представляли сектор ринку праці, були підприємства й організації різних сфер діяльності та організаційно-правових форм, зокрема: туристичні організації: ПП «Компанія «Ілона», туроператор, 10 осіб (м. Львів, вул. Дорошенка, 67/2), Трайдект «Консалтинг та інвестиції», туроператор, 10 осіб (м. Львів, вул. Коперника, 18), ТЗОВ Спільне Українсько-Канадське підприємство «Міст-Тур», туроператор, 10 осіб (м. Львів, проспект Шевченка, 34); готелі: ПАТ ТФ «Львів-Супутник», 10 осіб (м. Львів, вул. Княгині Ольги, 116), торговельна мережа: ТЗОВ «ФОЗЗІ-ФУД», мережа магазинів СІЛЬПО (м. Львів, вул. Виговського, 100) 20 осіб, ТЗОВ «Торгова мережа «Барвінок»», 20 осіб м. Львів, вул. Городоцька, 359); підприємства машинобудування ВАТ «Конвеєр» (м. Львів), 15 осіб.

Респонденти оцінювали вплив факторів на підставі анкети, яку вони одержали, за п'ятибальною оцінкою. Вагомість фактора визначалася його бальною оцінкою, тобто, фактор, який одержав найвищий бал, за вагомістю мав перший ранг, і визнавався пріоритетним, наступний ранг присвоювався знову відповідно до пріоритетного бала. Таким чином, кількість рангів відповідала кількості факторів. Результати підсумовувались окремо в розрізі категорій респондентів: вищі навчальні заклади, працедавці та студенти.

По тексту подаємо тільки підсумкові результати дослідження, проведені серед працівників вищих навчальних закладів та працедавців.

Підсумкова оцінка впливу зовнішніх факторів на розвиток професійної освіти у розрізі вищих навчальних закладів представлена у табл. 1

Таблиця 1

**Підсумкова оцінка впливу зовнішніх факторів на розвиток професійної освіти
у розрізі вищих навчальних закладів**

Вищі навчальні заклади	Середній бал у розрізі зовнішніх факторів							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Львівський інститут економіки і туризму	4,32	3,44	3,36	4,40	4,56	3,56	3,64	3,48
Львівський університет бізнесу і права	4,10	3,60	3,70	4,20	4,35	3,80	3,75	3,50
НУ «Львівська політехніка»	4,33	3,95	3,88	4,43	4,83	4,10	4,15	4,10
Львівський державний університет внутрішніх справ	4,24	4,04	3,96	4,44	4,72	4,12	4,08	3,96
ЛНУ імені Івана Франка	4,47	4,13	4,03	4,53	4,80	4,20	4,30	4,24
Львівський національний аграрний університет	4,12	3,88	3,80	4,48	4,63	4,40	4,04	3,92
Національний лісотехнічний університет України	4,43	3,91	3,74	4,49	4,97	4,09	4,17	4,00

Фактори: 1 - глобалізація; 2 - технологізація суспільства, поширення інформаційних технологій; 3 - поглиблення комерціалізації освіти; 4 - ринкова кон'юнктура; 5 - інноваційні виклики сьогодення; 6 - система законодавства; 7 - стереотип недовіри працедавців до здатності вищів забезпечити бажаний рівень компетенцій випускників; 8 - інтелектуалізація суспільства.

Джерело: склав автор

Узагальнені результати оцінювання продемонстрували цілковиту однаковість вищих навчальних закладів у сприйнятті впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток професійної освіти. За підсумками розрахунків найвпливовішим визнано фактор, який відображає інноваційні виклики суспільства, його бали були найвищими

Опрацювання анкет працедавців дало змогу вивести підсумкову оцінку впливу зовнішніх факторів на розвиток професійної освіти, відображену в табл. 2.

Як і працівники вищих навчальних закладів, так і працедавці продемонстрували цілковиту однаковість у визначенні домінуючих факторів впливу зовнішнього середовища за незначними відхиленнями по одному-двох факторах. Однак, на відміну від працівників вищів, працедавці надали перевагу ринковій кон'юктурі як домінуючому фактору, який зайняв перше місце.

Таблиця 2

Підсумкова оцінка впливу зовнішніх факторів на розвиток професійної освіти у розрізі працедавців

Працедавці	Середній бал у розрізі зовнішніх факторів							
	1	2	3	4	5	6	7	8
ПП «Компанія «Ілона», туроператор	3,7	3,6	3,1	4,7	4,5	3,9	4,3	3,50
Трайдент «Консалтинг та інвестиції», туроператор	3,5	3,1	3,0	4,8	4,2	3,2	3,7	3,3
ТзОВ Спільне Українсько-Канадське підприємство «Міст- Тур», туроператор	3,6	3,4	3,2	4,9	4,2	3,9	4,0	3,5
ПАТ ТФ «Львів Супутник»	3,90	3,60	3,44	4,80	4,60	4,10	4,40	3,70
ТзОВ «ФОЗЗІ-ФУД»,	3,85	3,70	3,63	4,65	4,55	3,90	4,05	3,95
ТзОВ «Торгова мережа «Барвінок»	4,05	3,90	3,85	5,00	4,80	4,15	4,40	4,05
ВАТ «Конвеєр»	4,10	3,80	3,57	4,93	4,87	4,27	4,60	4,40
Загальний середній бал	3,82	3,58	3,38	4,83	4,53	3,91	4,21	3,71

У табл. 2 назва факторів 1-8 відповідає попередній табл. 1.

Джерело: склав автор

На підставі проведеного дослідження вималювалася така картина пріоритетності впливу факторів зовнішнього середовища на розвиток професійної освіти:

- ринкова кон'юнктура – 1 місце;
- інноваційні виклики – 2 місце;
- стереотип недовіри працедавців до здатності вищів забезпечити бажаний рівень компетенцій випускників – 3 місце;
- глобалізація – 4 місце;
- система законодавства – 5 місце;
- інтелектуалізація суспільства – 6 місце;
- технологізація суспільства, поширення інформаційних технологій – 7 місце;
- комерціалізація освіти – 8 місце.

Внутрішні фактори доповнюють розгляд перспектив розвитку професійної освіти в Україні. У процесі дослідження впливу внутрішніх факторів на розвиток професійної освіти, було вирішено коло респондентів розширити, залучивши до опитування студентів, як безпосередніх учасників освітньо - навчального процесу, які також можуть оцінювати внутрішні можливості вищих навчальних закладів.

Узагальнення думок експертів щодо впливу внутрішніх факторів на розвиток професійної освіти, дало можливість виділити серед них найосновніші, до яких відносимо такі: кадровий потенціал; матеріально-технічне забезпечення можливостей розвитку вищого навчального закладу; інноваційні технології підготовки фахівців; мотивація суб'єктів освітньої діяльності; можливості працевлаштування; розширення автономізації вищого навчального закладу; реальне прагнення фахових знань у студентів;впорядкування (врегулювання) професійних кваліфікацій.

Як і у випадку оцінювання впливу зовнішніх факторів, за результатами анкетування відмічаємо відносну однаковість у рейтингуванні факторів внутрішнього характеру. Практично всі вищі навчальні заклади віддали перевагу таким факторам: можливості працевлаштування студентів, кадровий потенціал вищого навчального закладу, врегулювання професійних кваліфікацій, інноваційні технології підготовки фахівців, які зайняли 1-4 місця відповідно.

На відміну від попереднього аналізу, коли були відмінності у визначенні пріоритетного фактора зовнішнього характеру працівниками вищих навчальних закладів і працедавцями, спостерігаємо однаковість думок цих двох категорій респондентів при оцінюванні факторів внутрішнього середовища, оскільки обидві цільові групи визнали пріоритетним фактором можливості працевлаштування, правда, із незначною різницею у балах – 4,82 бали за оцінками працедавців, що на 0,17 балів вище, ніж оцінки ВНЗ.

Як бачимо із результатів анкетування для працедавців найважливішим є також фактор, який відображає реальне працевлаштування випускників (1 місце, 4,82 бали), що є закономірним з огляду на об'єктивну тенденцію невідповідності попиту й пропозиції на ринку праці.

Отже, беручи до уваги середні бали обох груп респондентів, було виведено узагальнений середній бал для всіх факторів, які за пріоритетністю розмістилися в такому порядку:

- можливості працевлаштування – 1 місце;
- кадровий потенціал – 2 місце;
- врегулювання професійних кваліфікацій – 3 місце;
- інноваційні технології підготовки фахівців – 4 місце;
- мотивація суб'єктів освітньої діяльності – 5 місце;
- матеріально-технічне забезпечення можливостей розвитку – 6 місце;
- розширення автономізації вищого навчального закладу – 7 місце;
- реальне прагнення знань у студентів – 8 місце.

Результати оцінки впливу факторів внутрішнього середовища, проведеного серед студентів, підтверджують результати анкетування попередніх груп респондентів у плані визнання домінуючим фактором можливості працевлаштування випускників, оскільки середній бал виявився найбільшим – 4,96. Такі оцінки всіма групами респондентів є об'єктивними, оскільки обираючи професію, студент насамперед задумується про перспективи знайти роботу відповідно до набутої кваліфікації. Цікавим у дослідженні виявилось визнання студентами важливості фактору, який відображає реальне прагнення здобуття ними фахових знань (4,58 бали), друге місце за важливістю, хоч попередні респонденти визнали його як найменш важливим.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати оцінювання впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на розвиток професійної освіти, одержані на основі анкетування різних цільових аудиторій, прямо і опосередковано дотичних до освітнього процесу, дають підставу для таких висновків: по-перше, професійна освіта є об'єктом загальносуспільної уваги; по-друге, всіма респондентами однозначно визнано важливість впливу факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища; по-третє, домінуючий вплив мають серед факторів зовнішнього середовища фактори, які відображають інноваційні виклики, ринкову кон'юнктуру, стереотип недовіри працедавців до здатності вишів забезпечити бажаний рівень фахових компетенцій, глобалізацію; серед факторів внутрішнього середовища: можливості працевлаштування випускників вузів, кадровий потенціал вищого навчального закладу, впорядкування (врегулювання) професійних компетенцій у ВНЗ, інноваційні технології навчання; по-четверте, домінуючими факторами як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, визнано ті, які, все-таки, характеризують якість освіти та науково-викладацьких кадрів, що сприятиме у сприйнятті працедавцями рівня підготовленості випускників вищих навчальних закладів; по-п'яте, низький рейтинг поглиблення комерціалізації освіти серед групи зовнішніх факторів засвідчує глибоке розуміння респондентами всіх процесів, які відбуваються в суспільстві, і які не зводяться стосовно освіти тільки до комерційного чинника, більша увага акцентується на якісні фактори – інноваційність, професіоналізм, ринкова конкурентоспроможність; по-шосте, низький рейтинг фактора «реальне прагнення знань у студентів» серед факторів внутрішнього характеру віддзеркалює проблеми, пов'язані із механізмом комерціалізації освіти, що корелюється із негативним сприйняттям надмірної комерціалізації суспільства в цілому як фактором, який набрав найменше балів серед зовнішніх факторів, і, одночасно, підтверджує незадовільну мотивацію студентів до якісного здобуття знань; по-сьоме, незважаючи на диференціацію факторів в рейтинговому сенсі, особливої відмінності між усіма факторами не спостерігалось, оскільки за оцінками обох груп респондентів фактори оцінювалися високими балами – 4-5 і відрізнялися тільки на соті значення, що засвідчує про об'єктивність оцінювання та системність діагностики. Системне оцінювання факторів засвідчило, що необхідно більше уваги приділяти вивченню тенденцій розвитку ринку, який формує попит на компетенції, професії, спеціалізації та стимулює інноваційну активність і налаштованість на інноваційний розвиток не тільки освіти, але й усіх сфер національної економіки. Результати дослідження впливу факторів повинні стати важелями формування ефективної політики в сфері реформування освіти та становлення професійної освіти на інноваційній основі. Подальші дослідження доцільно продовжувати в напрямку формування сценаріїв розвитку професійної освіти на основі аналізу впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандурка О. Про сьогодення вищої освіти в Україні / О.Бандурка // Вища школа. – № 9 – 2011. – С. 7-15.
2. Дороніна М.С. Формування освітньо-фахового потенціалу виробничої організації / М.С.Дороніна // Проблеми науки. – 2009. – № 2. – С. 34-40.
3. Євтух О. Наука й освіта крок до майбутнього / О.Євтух // Вища школа. – 2011– № 2. – С.16-28.).
4. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): Наукова монографія / С.А. Єрохін. – К.: Світ Знань, 2002. – 528 с.
5. Кремень В. Освіта в контексті соціокультурних змін /В.Кремень//День. – 2008. – 20 серпня (№148). – С. 1.
6. Хорунжий М. Науково-педагогічні школи як головний критерій оцінки інтелектуального потенціалу та суспільного визнання сучасних університетів / М.Хорунжий // Вища школа. – № 9. – 2011. – С.61-71.
7. Чухно А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 6. – С. 4-13.
8. Шевченко Л.С. Професійна освіта як чинник конкурентоспроможності робочої сили /Л.С.Шевченко // Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – Київ, 2008 – № 2. – С. 77-85.

SYSTEM EVALUATION FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL EDUCATION IN UKRAINE

R. Zaharchyn

Lviv Institute of Economy and Tourism

The necessity of carrying out a systematic evaluation of factors influencing the development of vocational education in Ukraine. Zaproponovano group of factors internal and external environment to identify trends that will shape the policy of reforming the entire educational sector. Describe a systematic evaluation of the impact of technology factors on the development of vocational education on the basis of a survey among the participants pratsedavtsiv.Predstavleno learning process and results evaluation.

Key words: factors, vocational training, system evaluation, competence, universities, employers.

СИСТЕМНАЯ ОЦЕНКА ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Р. Захарчин

Львовский институт экономики и туризма

Обоснована необходимость проведения системного оценивания факторов влияния на развитие профессионального образования в Украине. Предложено группу факторов внешней и внутренней среды с целью определения тенденций, которые будут определять политику реформирования всей сферы образования. Описана технология системного оценки влияния факторов на развитие профессионального образования на основе проведенного анкетирования среди участников учебного процесса и работодателей. Представлены результаты системной оценки.

Ключевые слова: факторы, профессиональное образование, системная оценка, компетенции, высшие учебные заведения, работодатели.

УДК 330.341.1.009.12

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АДАПТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Г. Захарчин, Ю. Андрійчук

Національний університет «Львівська політехніка»

Обґрунтовано необхідність розвитку харчової промисловості на інноваційній основі. Розкрито змістове наповнення сутності адаптивного планування як основи забезпечення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості та активізації інноваційної діяльності. Запропоновано концептуальні засади адаптивного планування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості та охарактеризовано їхні складові. Висвітлено вплив забезпечувальних елементів механізму адаптивного планування вітчизняних підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, підприємства харчової промисловості, планування, адаптивне планування, механізм адаптивного планування інноваційної діяльності.

Сучасні умови господарювання вітчизняних підприємств харчової промисловості зумовлені пришвидшенням світових глобалізаційних процесів, що ускладнюється ринковими трансформаційними процесами з одночасним подоланням наслідків світової економічної кризи. Мінливість, невизначеність та динамічність стають домінуючими ознаками середовища функціонування харчопереробних підприємств. На фоні конкурентної боротьби між учасниками ринку в існуючих складних умовах господарювання особливого значення набуває інноваційна діяльність як потенційна можливість отримати стійкі конкурентні переваги на ринку для підвищення загального рівня конкурентоспроможності держави. Необхідність активізування інноваційних процесів вітчизняних промислових підприємств вимагає створення такої принципово нової управлінської концепції, як адаптивне планування інноваційної діяльності, яка формується та функціонує на абсолютно нових теоретико-методологічних підходах та принципах.

Хоча адаптивне управління є достатньо новим видом управління у науковій сфері, однак, теоретичні та прикладні засади його реалізації знайшли відображення у дослідженнях когорти вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: Алексєєва С.Б., Ансоффа І., Базилевича Л.А., Грищенка І.С., Забродського В.А., Кравченка А.С., Микитенка В.В., Пономаренка В.С., Чандлера А., Чуйко К.С. та ін.

Проведений автором аналіз наукових літературних джерел свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку теорії і практики управління проблематика адаптивного планування ще не достатньо досліджена, практично не розроблено науково-методичних засад його організації. Зауважимо, що тільки деякі аспекти зазначеної проблеми досліджено у окремих статтях та деяких наукових публікаціях економічного профілю, серед яких: теоретичний зміст поняття «адаптація», причинно-наслідкові фактори необхідності побудови адаптивних механізмів управління, теоретико-методологічні засади реалізації адаптивного управління, особливості його інформаційного забезпечення. Фрагментарний характер та існуючі розбіжності у напрацюваннях науковців значною мірою перешкоджають розвитку адаптивного управління у підприємницькому середовищі.

Метою статті є формування концептуальних засад адаптивного планування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, які ґрунтуються на дії економічних законів та прикладних механізмах планування і сприятимуть активному реагуванню підприємства на ризиковані виклики зовнішнього та внутрішнього середовища.

У сучасних складних умовах господарювання інноваційна діяльність повинна стати пріоритетним напрямом розвитку вітчизняних харчопереробних підприємств, оскільки дозволяє отримати нові конкурентні переваги та підвищити ефективність діяльності з подальшим розширенням частки ринку. Досягнути високого інноваційного рівня можливо завдяки ефективності планування інноваційної діяльності на всіх рівнях.

Актуальність планування як функції менеджменту є константою, однак, нові характеристики середовища функціонування харчопереробного підприємства змінюють роль планування як виду діяльності. Мінливість та невизначеність зумовлюють необхідність у нових видах планування, які б могли поєднувати переваги традиційних видів: далекоглядність стратегічного планування, дієвість тактичного та адаптивність оперативного планування, тому доречно говорити про новий вид планування – адаптивне планування інноваційної діяльності, яке суттєво відрізняється від традиційних моделей, що уможливорює практичне врахування нових характеристик сучасного середовища функціонування підприємства через систему планування у процесі реалізації масштабних інноваційних проектів.

Пропонуємо авторське визначення адаптивного планування інноваційної діяльності, яке дозволяє формувати концептуальні засади планування, цілісно поєднувати ідеологію планування та процес, що забезпечує системний підхід до активізації інноваційної діяльності підприємства в умовах невизначеності, ризику та посилення конкурентної напруги (табл. 1).

Тезисно викладемо основні положення й складові концепції.

Окрім зовнішніх викликів, які актуалізують необхідність використання адаптивних механізмів планування інноваційної діяльності на харчопереробних підприємствах, а саме: глобалізаційні процеси, мінливість та невизначеність середовища, динамічність процесів та конкуренція на ринку, необхідно також враховувати внутрішні чинники, які потребують використання адаптивних механізмів у сучасній практиці господарювання.

Таблиця 1

Концептуальні засади адаптивного планування інноваційної діяльності

Виклики, які актуалізують необхідність адаптивного планування	Економічні закони	Ідеологія	Механізм
<ol style="list-style-type: none"> 1. Глобалізація; 2. Мінливість зовнішнього середовища; 3. Динамічність економічних процесів; 4. Євроінтеграційні процеси; 5. Посилення конкурентної напруги; 6. Екологічні проблеми; 7. Соціалізація та гуманізація праці; 8. Інноваційний лаг; 9. Життєвий цикл товарів харчової промисловості. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Закон конкуренції; 2. Закон попиту; 3. Закон пропозиції; 4. Закон великих чисел; 5. Закони розвитку економічної організації (синергії, цілісності); 6. Закон циклічного розвитку економіки. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Місія; 2. Мета; 3. Завдання; 4. Стратегічне бачення. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Принципи; 2. Функції; 3. Технологія; 4. Інформаційне забезпечення; 5. Ресурсне забезпечення; 6. Правове забезпечення.

Джерело: власна розробка.

Одним із таких внутрішніх чинників є інноваційний лаг, який відображає *проміжок часу між виникненням новачії та її комерціалізацією* [1, 30]. На практиці специфіка появи такого часового проміжку полягає в тому, що між моментом вкладання початкових інвестицій та моментом отримання перших грошових надходження є суттєвий часовий розрив, який необхідно враховувати під час планування інноваційних проектів. Динамічність та мінливість середовища, в якому функціонують харчопереробні підприємства, зумовлюють корилування багатьох фінансових чинників, до яких можна віднести відсоткові ставки по кредитуванню, рентабельність грошових коштів, рентабельність інвестицій, депозитні ставки і навіть рівні податкових пільг та ставок оподаткування. Нехтування такими вагомими фінансовими показниками може призвести до перетворення надприбуткового інноваційного проекту у збитковий через зміну факторів під час затяжного інноваційного лагу. Використання адаптивних механізмів шляхом систематичного виявлення та врахування мінливості та динамічності середовища сприятиме ефективності інноваційних процесів.

Продукція харчової промисловості характеризується відносно коротким життєвим циклом товарів. Жорстка конкуренція та численність учасників харчопереробного ринку зумовлюють часту появу нових товарів, що вимагає впровадження радикальних та покращувальних інновацій не лише для виживання на ринку, але також для випереджувального розвитку товаровиробників. Окрім того, для харчової продукції властивий короткий термін зберігання як продукції незавершеного виробництва, так і готових товарів, що особливо актуалізує необхідність використання адаптивних механізмів планування інноваційної діяльності для активної реакції підприємства на виклики зовнішнього і внутрішнього середовища.

Концептуальні засади адаптивного планування інноваційної діяльності харчопереробного підприємства (табл.1) передбачають врахування економічних законів, які є найбільш дотичними до проблематики дослідження.

Закон конкуренції полягає у прагненні товаровиробниками, підприємцями, фінансистами та іншими учасниками ринку забезпечити собі найвигодніші умови виробництва та збуту товарів (послуг), завоювання та використання найкращого становища на ринку. І не знаючи на розбіжність чи навіть суперечливість цілей учасників ринку, використання адаптивних механізмів дозволить підприємствам харчової промисловості зміцнити позиції на ринку, що є основною метою закону конкуренції [2, 265].

Закон попиту стверджує, що зростання ціни на продукцію зумовлює зменшення попиту і навпаки. Отже, під час планування інноваційних проектів необхідно адаптуватися до зміни кількості товарів-субститутів, а також до мінливості попиту споживачів, що уможливить відповідне та адекватне коригування ціни на продукцію.

Якщо ж враховувати закон пропозиції, то з появою можливості збільшення ціни на інноваційні види харчової продукції при незмінних витратах на одиницю готової продукції товаровиробникам необхідно збільшувати обсяг пропозиції, що суттєво збільшить фінансові результати від інноваційної діяльності.

Отже, вплив переважної більшості економічних законів на інноваційну діяльність підприємств харчової промисловості актуалізують необхідність використання адаптивних механізмів планування, оскільки створює об'єктивні умови для пристосування вітчизняних підприємств до мінливості та невизначеності ринкового середовища.

У контексті нашої проблематики дослідження ідеологію трактуємо як активну реакцію підприємства на виклики зовнішнього і внутрішнього середовища та побудову випереджувальної стратегії його інноваційного розвитку. За технологічною ознакою адаптивне планування інноваційної діяльності розглядаємо як процес побудови підсистем стратегічного, тактичного та оперативного планування на основі цілей і завдань інноваційної діяльності, що забезпечує пристосування усіх структур підприємства до зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища для утримання або досягнення бажаного стану. Пропоноване визначення підкреслює складність та багатогранність адаптивного планування інноваційної діяльності як процесу, який суттєво відрізняється від традиційних моделей планування, що вимагає певних навиків відповідних рівнів ієрархії, здатних формувати і відповідати за реалізацію адаптивних планів. Реалізація ідей адаптивного планування інноваційної діяльності зводиться не тільки до пристосування мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища, але й ефективного управління змінами. На практиці адаптивне планування передбачає формування у незмінному часовому періоді нового плану, виходячи із виконання попередніх етапів та зміни середовища функціонування підприємства. Така технологія забезпечить високий рівень адаптації завдяки зміщенню періоду планування та систематичній актуалізації процесу.

Механізм адаптивного планування інноваційної діяльності передбачає взаємозв'язок елементів, інструментарію, технології та важелів, які забезпечують створення системи адаптивного планування інноваційної діяльності та її успішне функціонування на вітчизняному харчопереробному підприємстві. Механізм адаптивного планування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості повинен охоплювати систему вхідних елементів, систему безпосереднього процесу адаптивного планування, базові та забезпечувальні складові механізму і систему вихідних елементів.

Базовими складовими механізму адаптивного планування є принципи, функції та технологія. Принципи є важливими характеристиками механізму адаптивного планування інноваційної діяльності,

оскільки вони забезпечують ефективність функціонування харчопереробних підприємств, підвищують активність діяльності та сприяють досягненню цілей механізму. Принципи завжди об'єктивні і носять обов'язковий характер, що обумовлює їх постійність, в той час як інші елементи можуть змінюватися згідно обставин. Тут важливо враховувати не лише традиційні принципи, але також і специфічні, які відображають адаптивні властивості механізму, а саме: принцип необхідності, прозорості, цілеспрямованості, гнучкості, збалансованості, економічності, ресурсозабезпечення та системності.

Вагомим елементом механізму адаптивного планування інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості є також його функції, які реалізують практичну націленість механізму [3, 155]. Класичний перелік функцій (планування, організування, мотивування, реалізування та контролювання) відповідно до досліджуваної проблематики доцільно доповнити специфічними функціями (моделювання та адаптування). Механізм планування органічно поєднаний із технологією.

Оскільки класично під технологією розуміють перелік та послідовність здійснення певних дій, операцій, робіт, етапів, кроків, то визначаємо дефініцію «технологія адаптивного планування» як сукупність формалізованих знань про послідовність процесу планування, яка забезпечить активну реакцію підприємства на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Практично, процесу планування передбачає використання послідовних етапів, які відрізняють від традиційних видів планування появою циклу, зумовлений систематичним, а не одноразовим збором та аналізуванням інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище.

Вплив забезпечувальних складових механізму адаптивного планування на діяльність інноваційно-активного підприємства наведено у табл. 2.

Запровадження адаптивних механізмів планування інноваційної діяльності на вітчизняних харчопереробних підприємствах на основі запропонованої концепції адаптивного планування дозволить підвищити ефективність інноваційних проектів та інноваційної діяльності підприємства в цілому, оскільки уможливить максимально швидше виявлення та пристосування до мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства, що, своєю чергою, дасть змогу підприємствам досягнути максимально бажаного результату, нових конкурентних переваг, споживчих симпатій та нових сегментів ринку.

Таблиця 2

Вплив забезпечувальних складових механізму адаптивного планування на інноваційну діяльність харчопереробного підприємства

Забезпечувальні складові	Вплив на інноваційну діяльність підприємства
Правове забезпечення	Сукупність нормативно-правових актів регулює інноваційну діяльність, створює сприятливі умови для її розвитку, стимулює інноваційні процеси, сприяє впровадженню інноваційних проектів.
Інформаційне забезпечення	Сукупність інформаційних ресурсів забезпечує інформаційну підтримку прийняття ефективних управлінських рішень в умовах адаптації.
Ресурсне забезпечення	Сукупність фінансових, матеріальних, нематеріальних, трудових, технічних та технологічних ресурсів формують матеріальне підґрунтя для реалізації адаптивних планів інноваційної діяльності.
Організаційно-методичне забезпечення	Комплекс адміністративно-технічних заходів у поєднанні з організаційними моментами підвищують ефективність процесу адаптивного планування інноваційної діяльності, сприяють прозорості інноваційних рішень, а також забезпечують максимальний рівень адаптивності інноваційних проектів.

Джерело: Власна розробка автора

Аналізуючи вищенаведене, можна зробити такі висновки:

1. Сучасні умови функціонування, зумовлені Євроінтеграційним шляхом розвитку національної економіки, динамічним та мінливим середовищем і посиленням конкурентної боротьби, формують нові вимоги до управлінської діяльності підприємств харчової промисловості, які зобов'язують вищий менеджмент до пошуку та впровадження адаптивних механізмів, технологій та інструментів управління, здатних забезпечити активну реакцію підприємства на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища.

2. З огляду на те, що адаптивне планування інноваційної діяльності націлене на побудову гнучкої випереджувальної стратегії інноваційного розвитку, то, на нашу думку, концептуальні засади адаптивного планування повинні охоплювати не лише ідеологію активної реакції, але й технологію, яка відображає процес побудови підсистем стратегічного, тактичного та оперативного планування на основі цілей і завдань інноваційної діяльності, що забезпечує пристосування усіх структур підприємства до зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища для утримання або досягнення бажаного стану.

3. Рівень результативності та ефективності виконання функції адаптивного планування на підприємствах харчової промисловості залежить від технологічного забезпечення цього процесу, що зумовлює необхідність використання механізму адаптивного планування інноваційної діяльності, під яким розуміється взаємозв'язок елементів, інструментарію, технології та важелів, що забезпечують створення системи адаптивного планування інноваційної діяльності та її успішне функціонування на вітчизняному харчопереробному підприємстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Князевич А.О.* Інноваційний лаг і його роль в інноваційному процесі / А.О. Князевич // Науково-економічний журнал «Актуальні проблеми економіки». – К.: «Лазурит-Поліграф», 2010. – № 6(108) – С. 31-36.
2. *Коноплицький В.А., Філіна Г.І.* Економічний словник: тлумачно-термінологічний / В.А. Коноплицький, Г.І.Філіна. – К.: КНТ, 2007. – 579с.
3. *Шарко В.В.* Механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємства швейної промисловості / В.В. Шарко // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2012. – Вип.3, Т.3. – С.153-160.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF INNOVATION ADAPTIVE PLANNING OF THE FOOD INDUSTRY

G. Zaharchyn, Y. Andreychuk

National University «Lviv Polytechnic»

The necessity of the food industry in innovation base. Reveals the meaningful essence of adaptive planning as a basis for the competitiveness of the food industry and the promotion of innovative activities. The conceptual foundations of adaptive planning innovative activities of the food industry and describes their constituents. The influence of the elements of security mechanism of adaptive planning of domestic enterprises.

Key words: innovation, food processing, planning, adaptive planning, adaptive planning innovation.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ АДАПТИВНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Г. Захарчин, Ю. Андрийчук

Национальный университет «Львовская политехника»

Обоснована необходимость развития пищевой промышленности на инновационной основе. Раскрыто содержательное наполнение сущности адаптивного планирования как основы обеспечения конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности и активизации инновационной деятельности. Предложены концептуальные основы адаптивного планирования инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности и охарактеризованы их составляющие. Освещены влияние обеспечительных элементов механизма адаптивного планирования отечественных предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, предприятия пищевой промышленности, планирования, адаптивное планирование, механизм адаптивного планирования инновационной деятельности.

УДК 658.1:330.322:5196

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Ю. Іванов, Ю. Малишко

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України

У статті проведено аналіз динаміки субіндексів міжнародного рейтингу «Ведення бізнесу», який характеризує ефективність регулювання підприємницької діяльності, оцінює умови реєстрації, господарювання та ліквідації суб'єктів малого бізнесу. З огляду на актуальність інтеграційних процесів в світі, проведено порівняльний аналіз позицій України в міжнародних рейтингах з країнами Європейського союзу та Митного союзу. Обґрунтовані основні проблеми політики дерегулювання малого підприємництва в Україні.

Ключові слова: дерегулювання малого підприємництва, лібералізація, державне регулювання економіки, рейтинг.

Концепцією Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки, яка затверджена Розпорядженням КМУ від 28.08.2013 р. №641-р [3], визначено, що одним із головних факторів досягнення стабільності економіки та підвищення рівня життя громадян є розвиток малого і середнього підприємництва. Збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва та розширення їх діяльності сприяє зниженню рівня безробіття та водночас підвищує рівень доходів населення, що сприяє зростанню сукупного попиту та збільшенню обсягів виробництва. Мале підприємництво в результаті зміни кількості суб'єктів ринку, залучення все більш широким кіл населення до бізнесу сприяє послабленню монополізації економіки.

Загальні параметри розвитку малого підприємництва в Україні не відповідають можливостям і потребам української економіки. Аналіз динаміки розвитку малих підприємств за період 2007–2012 рр. свідчить, що цей часовий відрізок характеризується зменшенням їх кількості у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення (табл.1). Так, в 2012 р. у порівнянні з 2007 р. темпи зміни кількості малих підприємств на 10 тис. осіб населення уповільнились на 17,1 %.

Таблиця 1

Основні показники діяльності малих підприємств в Україні в 2007–2012 рр.

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	76	72	75	70	70	63
Темпи росту до попереднього року	1,06	0,95	1,04	0,93	1,00	0,90
Кількість найманих працівників, тис. осіб	2154,3	2156,8	2067,8	1992,5	1991,1	1990,5
Темпи зміни до попереднього року, %	0,99	1	0,96	0,96	0,98	0,95
Частка реалізованої продукції малими підприємствами у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг), %	18,1	16,3	16,7	14,2	13,1	12,2
Темпи росту до попереднього року	0,96	0,90	1,03	0,85	0,92	0,80

(Складено за даними [7])

У період 2007–2012 рр. мають місце негативні тенденції щодо зменшення кількості найманих працівників на малих підприємствах України. Темп зниження вказаного показника в 2012 р. в порівнянні з 2007 р. складає 7,6%.

За 2007-2012 рр. істотно зменшилась частка реалізованої малими підприємствами продукції у загальному обсязі реалізованої продукції в країні з 18,1 % до 12,2%. Ця обставина свідчить про те, що темпи виробництва та реалізації продукції малих підприємств відстають від аналогічних показників інших вітчизняних суб'єктів господарювання, що знижує роль перших у створенні ВВП, а відповідно і їх значущість у розвитку національної економіки.

Основним чинником зазначених негативних тенденцій в розвитку малого підприємництва, відповідно до Закону України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [1], є надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання. Тому з метою сприяння розвитку малого підприємництва в Україні Програмою економічних реформ на 2010-2014 рр. одним з провідних напрямків стратегічних перетворень визначено необхідність дерегулювання малого підприємництва, адже його розвиток – важливий фактор формування повноцінного ринкового середовища, реструктуризації і підвищення ефективності суспільного виробництва, поліпшення матеріального добробуту громадян, вирішення соціальних проблем. Для визначення пріоритетних напрямів політики дерегулювання малого підприємництва в Україні першочергового значення набуває проведення більш детального аналізу тенденцій розвитку малого бізнесу України, визначення проблем розвитку на стратегічну перспективу. Метою статті є виявлення проблем, які спричиняють гальмування розвитку малого підприємництва в Україні, визначення пріоритетних напрямків дерегулювання малого підприємництва в Україні.

Метою державної політики України, яка визначена ст.3 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2], є створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва. Важлива роль у створенні належних умов господарювання належить державі. Вона виступає активним суб'єктом економіки, який здійснює певні регулятивні функції щодо всього суспільного виробництва. Зокрема, за допомогою надання пільг держава стимулює розвиток певних видів діяльності. Встановлення державою обмежень ведення певних видів господарської діяльності стримує розвиток суб'єктів підприємництва. Інакше кажучи, державне регулювання економіки представляє собою вплив держави на хід економічних процесів шляхом їхнього корегування відповідно до поставлених цілей соціально-економічного розвитку в інтересах суспільства.

Разом з тим, надмірне втручання держави в ведення господарської діяльності стримує розвиток суб'єктів підприємництва, що позначається на обсязі виробництва товарів та надання послуг, кількості робочих місць, обсязі реалізації продукції. Зокрема, основним негативним фактором впливу на розвиток малого підприємництва, відповідно до Закону України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [1], є надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання. Тому Розпорядженням КМУ «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» від 28 серпня 2013 р. № 641-р [3] одним з напрямів подолання проблем розвитку малого і середнього підприємництва є дерегулювання господарської діяльності.

Дерегулювання передбачає часткову або повну відмову від державного регулювання економічного сектору і визнання значної ролі підприємництва [4, с. 180]. Запровадження дерегулятивних заходів в державі знаходиться в прямій залежності від ефективності державного регулювання, оскільки необхідність реалізації вказаних заходів виникає при перевищенні рівня державного регулювання, прийняттого для нормального функціонування ринку.

Поняття дерегулювання тісно пов'язане з поняттям «лібералізація». У Вільній енциклопедії під лібералізацією розуміють (від лат. *liberalis* – вільний) процес розширення свободи економічних дій суб'єктів підприємницької діяльності, зняття обмежень на фінансово-економічну діяльність, розкріпачення підприємництва [5]. Отже, термін «лібералізація» є ширшим за термін «дерегулювання», оскільки передбачає не тільки скорочення або ліквідацію адміністративних, фінансових та інших обмежень діяльності суб'єктів господарювання, а також розширення прав у всіх сферах суспільного життя. Взаємозв'язок термінів «регулювання», «дерегулювання» та «лібералізація» наведено на рис. 1.

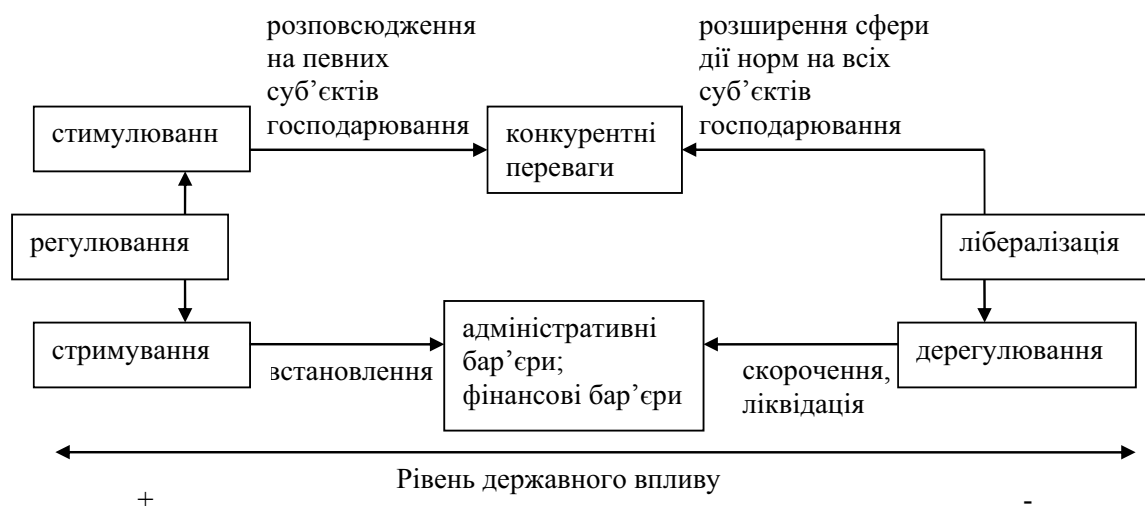

Рис. 1. Співвідношення понять «державне регулювання» та «дерегулювання» економіки

Для оцінки умов здійснення підприємницької діяльності в міжнародній практиці використовується декілька рейтингів, які розраховуються різними міжнародними організаціями, фондами і консалтинговими компаніями.

Зокрема, з метою кількісного вимірювання ступеня легкості ведення підприємницької діяльності в країні Міжнародним банком проводиться рейтинг «Ведення бізнесу» [6]. Вказаний рейтинг – глобальне дослідження умов ведення бізнесу в країнах світу, яке оцінює адміністративні бар'єри, які долає суб'єкт малого підприємництва протягом усього життєвого циклу - від створення і до ліквідації. В 2013 р. Україна займає 112 місце в рейтингу (зі 189 країн), що свідчить про наявність проблем в сфері державного регулювання економіки та необхідність реалізації заходів з дерегулювання малого підприємництва (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка місця України в рейтингу «Ведення бізнесу» в 2012-2013 рр.

Назва субіндексів	Рейтинг за роками		Темп приросту субіндексу за 2012-2013 рр., % (де -/+ - позитивні/негативні зміни)
	2012	2013	
Загальний рейтинг	137	112	-18,25
За субіндексами:			
Започаткування бізнесу	50	47	-6,00
Реєстрація власності	149	97	-34,90
Сплата податків	165	164	-0,61
Підключення до електропостачання	166	172	3,61
Виконання зобов'язань по контракту	42	45	7,14
Банкрутство	157	162	3,18
Отримання кредитів	23	13	-43,48
Дозвільна система у будівництві	183	41	-77,60
Зовнішня торгівля	145	148	2,07
Захист прав інвесторів	117	128	9,40

За результатами рейтингування, основними негативними факторами впливу на діяльність малого підприємництва є складність процедури підключення до мережі електропостачання, обтяжливість оподаткування, складність процедури ліквідації підприємств, значні бар'єри в здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, низький рівень захисту прав інвесторів. За вказаними напрямками Україна займає низькі позиції в рейтингу «Ведення бізнесу», причому тенденції зміни місця України

за субіндексами «підключення до електропостачання», «банкрутство», «зовнішня торгівля», «захист прав інвесторів» свідчать про погіршення ситуації у вказаних сферах (табл. 2).

Наведені напрями державного регулювання малого підприємництва є проблемними також за результатами опитування фонду «Ефективне управління»: 13,8% респондентів вважають податкову політику одним з основних негативних факторів ведення бізнесу в Україні [8]. До переліку негативних факторів ведення бізнесу в Україні також входить неефективність дозвільної системи, митної політики, що співпадає з результатами рейтингу «Ведення бізнесу» (рис. 2).

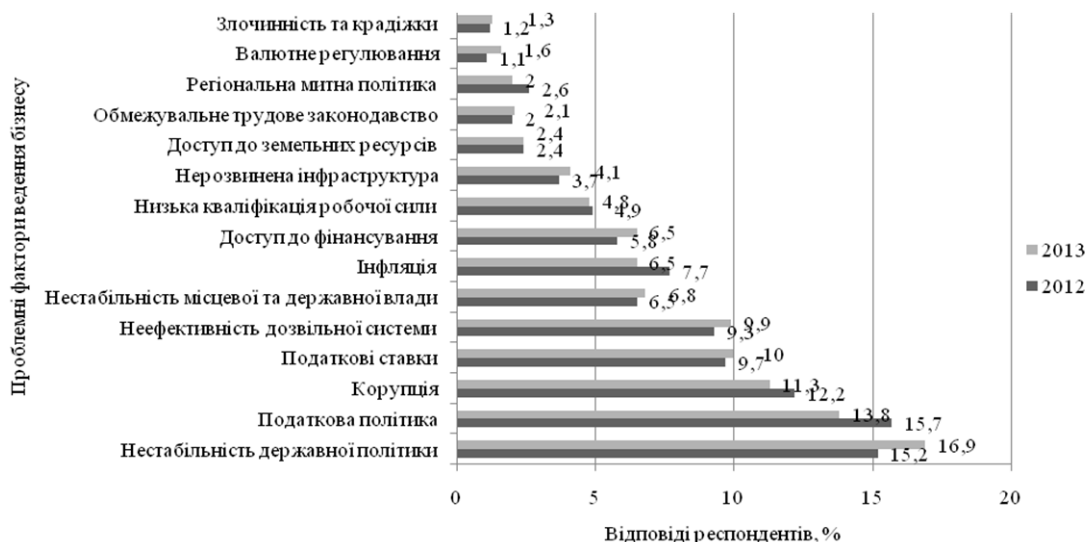

Рис. 2. Найпроблемніші фактори ведення бізнесу в Україні в 2013 р.

Для виявлення конкретних проблем за наведеними напрямками, які перешкоджають розвитку малого підприємництва в Україні, доцільним є проведення аналізу показників міжнародних рейтингів за даними України та порівняння результатів України в рейтингах з показниками країн світу. Оскільки на даний момент актуальним питанням є вибір напрямку інтеграції України до міжнародних союзів – Євросоюзу та Митного союзу, аналіз буде здійснюватися серед країн ЄС та МС (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння показників рейтингу «Ведення бізнесу» в Україні з деякими країнами ЄС та МС у 2013 р.

Назва субіндексу	Показник	Країни						
		Німеччина	Польща	Румунія	Україна	Російська Федерація	Білорусь	Казахстан
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Реєстрація підприємства	Вартість (% від вартості власності)	4,7	14,3	2,4	1,3	1,3	0,8	0,6
	Процедури (кількість)	9	4	5	6	7	5	6
	Термін (дні)	14,5	30	8,5	21	15	9	12
Банкрутство	Вартість (% від доходу на душу населення)	8	15	11	42	9	22	15
	Коефіцієнт повернення коштів (центи на долар)	82,9	54,8	30	8,2	42,8	36,9	43,2
	Термін (роки)	1,2	3	3,3	2,9	2	3	1,5
Реєстрація власності	Вартість (% від вартості власності)	5,7	0,4	1,6	1,9	0,1	0	0,1
	Процедури (кількість)	5	6	8	8	4	2	4
	Термін (дні)	40	35	20	45	22	4	23

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сплата податків	Виплати (кількість)	9	18	39	28	7	10	7
	Термін (години)	218	286	200	390	177	319	188
	Податкове навантаження (%)	49,4	41,6	42,9	54,9	50,7	54	28,6
Підключення до електропостачання	Вартість (% от доходу на душу населення)	46,9	205,2	534	178	293,8	431,7	65,3
	Процедури (кількість)	3	6	7	10	5	7	6
	Термін (дні)	17	161	223	277	162	161	88
Дозвільна система у будівництві	Вартість (% від доходу на душу населення)	46,7	10,6	71,2	607,1	89	21,3	87,3
	Процедури (кількість)	9	18	15	10	36	12	29
	Термін (дні)	97	161	287	73	297	128	157
Зовнішня торгівля	Вартість експорту (US\$ за контейнер)	905	1050	1485	1930	2615	1510	4885
	Вартість імпорту (US\$ за контейнер)	940	1025	1495	2505	2810	2315	4865
	Документи для експорту (кількість)	4	5	5	6	9	9	10
	Документи на імпорт (кількість)	4	4	6	8	10	10	12
	Час на експорт (в днях)	9	17	13	28	22	15	81
	Час на імпорт (в днях)	7	14	13	28	21	30	69

Складено за даними [6].

Складність процедури реєстрації бізнесу в країнах світу оцінює субіндекс «реєстрація підприємства» рейтингу «Ведення бізнесу», який включає три показники: кількість процедур, вартість та термін реєстрації бізнесу. В Україні в 2013 р. за допомогою здійснення заходів з дерегулювання економіки було знижено вартість реєстрації бізнесу в середньому на 0,2% від доходу на душу населення, на 1 процедуру скорочено кількість необхідних дій для реєстрації бізнесу, та на 1 день зменшено час для здійснення реєстраційних дій. Незважаючи на зниження кількості процедур реєстрації бізнесу, даний показник в Україні є вищим за Польщу, Румунію (які є членами ЄС), Білорусь (табл. 3). Порівняння витрат часу на реєстрацію підприємства в Україні з такими країнами як: Росія, Білорусь, Казахстан, Німеччина, Румунія, Хорватія (табл. 3) за результатами рейтингу «Ведення бізнесу» показало, що Україна в значній мірі поступається зазначеним країнам за тривалістю процедури реєстрації бізнесу. Значною є також вартість реєстрації бізнесу в Україні в порівнянні з країнами МС.

Наступним показником, який відображає ефективність реєстраційної сфери, є субіндекс «Банкрутство» рейтингу «Ведення бізнесу». Позиція України за даним показником зменшилась у рейтингу «Ведення бізнесу 2014» на 5 пунктів, що відбулось внаслідок зменшення частки поверненого капіталу кредиторам з 8,7 центів за 1 долар до 8,2 центів. Також впродовж 2013 р. не було скорочено тривалість та не зменшено вартість процедури відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом. В Україні встановлена максимальна вартість ліквідації підприємства та нижчий коефіцієнт повернення коштів в порівнянні з країнами ЄС та МС.

Україна в 2013 р. досягла певних позитивних результатів в сфері реєстрації власності. Покращення позицій України за субіндексом «Реєстрація власності» (на 52 позиції в 2013 р.) в рейтингу «Ведення бізнесу» пов'язано зі спрощенням порядку подання документів та порядку проведення державної реєстрації. В результаті внесення змін до законодавства, які спрощують процедуру реєстрації прав власності на нерухоме майно, вдалося скоротити кількість процедур реєстрації (на 2 процедури), зменшити витрати на їх здійснення (зменшення витрат на здійснення реєстрації в середньому на 1,8% від вартості майна) та скоротити термін реєстрації власного майна (на 25 днів) (табл.3). Але зазначених заходів недостатньо для досягнення рівня країн ЄС та МС за кількістю процедур для реєстрації вартості та терміну здійснення вказаних процедур.

Негативно впливає на розвиток суб'єктів малого підприємництва встановлена процедура оформлення постачання товарів через кордон. Витрати часу на оформлення експорту та імпорту в Україні є вищими за аналогічний показник в країнах ЄС, Російській Федерації та Білорусі. Вартість проведення експортної операції в Україні є вищою, ніж в країнах – членах ЄС, Білорусі, але й нижчою, ніж в Російській Федерації, Казахстані (табл.3). Аналогічна ситуація щодо місця України серед країн світу у встановленні вартості оформлення операції з міжнародної торгівлі склалася в сфері імпорту (табл.3).

Дані табл.3 вказують на те, що в Україні більш сприятливі умови створені для проведення експортних операцій: для оформлення експорту необхідно заповнювати меншу кількість документів (на 2 документи), отже, витратити менше часу на митне оформлення товару, ніж при оформленні імпорту. Вартість митного оформлення експорту є нижчою за вказаний показник для імпорту.

Для оцінки ступеня легкості процедури сплати малим бізнесом податків країнами світу використовується субіндекс «сплата податків» рейтингу «Ведення бізнесу». За вказаним субіндексом Україна в 2013 р. досягла певних результатів:

- 1) зменшення часу, який витрачається на розрахунок та сплату податків: в 2013 р. – на 101 годину на рік. Але застосованих заходів щодо зменшення кількості часу для розрахунку та сплати податків в Україні недостатньо для досягнення середнього значення вказаного показника для країн – нових членів ЄС та країн МС (табл. 3).
- 2) зменшення рівня податкового навантаження за 2013 р. на 1,7%; але вказане зниження було недостатнім для досягнення рівня податкового тягаря в наведених країнах - членах ЄС та країнах МС (табл. 3).

В 2013 р. не було зменшено кількість податкових платежів, які повинні здійснити суб'єкт господарювання за рік. В порівнянні з деякими країнами ЄС та МС в Україні підприємство зобов'язане здійснити більшу кількість податкових платежів (табл.3), що негативно позначається на обсязі обігових коштів платників податків.

Проведений аналіз результатів міжнародних рейтингів за окремими напрямками свідчить, що в Україні існує значна кількість невирішених проблем в сфері дерегулювання малого підприємництва, які стримують розвиток вказаних суб'єктів господарювання в Україні (табл.4).

Таблиця 4

Проблеми дерегулювання малого підприємництва в Україні в 2014 р.

Напрямок дерегулювання	Проблеми в сфері дерегулювання малого підприємництва, які необхідно вирішити в 2014 р.
Ресстраційна система	значна тривалість реєстрації бізнесу в порівнянні з країнами ЄС та МС;
	значна кількість процедур для реєстрації власності;
	зменшення частки поверненого капіталу кредиторам
	високі витрати підприємств під час процедури банкрутства
Дозвільна система	значні часові витрати на отримання дозволів;
	висока вартість процедури отримання дозволу на будівництво;
	низький рівень автоматизації, що проявлено великою кількістю процедур та значним терміном реалізації підключення до електроенергії;
Податкова політика та оподаткування	високе податкове навантаження на суб'єктів господарювання;
	значні витрати часу на ведення податкового обліку
	значна кількість податкових платежів протягом року
Зовнішньоекономічна діяльність та митне регулювання	даному напрямку дерегулювання економіки в 2013 р. не було приділено достатньої уваги
	значна вартість оформлення експортно-імпортних операцій;

Отже, основними напрямками дерегулювання малого підприємництва в Україні в 2014 р. є: спрощення процедури реєстрації бізнесу, спрощення порядку отримання суб'єктами малого підприємництва документів дозвільного характеру, лібералізація податкової політики, спрощення порядку оформлення зовнішньоекономічних операцій. Для вирішення визначених в результаті дослідження проблем доцільна подальша розробка рекомендацій щодо внесення змін до чинного законодавства України на наведеними напрямками з метою сприяння розвитку малого підприємництва в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21.12.2000 № 2157-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
2. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
3. Розпорядження КМУ від 28.08.2013 р. № 641-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80>.
4. Большая экономическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 816 с.
5. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Лібералізація>.
6. Индекс «Ведения бизнеса» (Doing Business). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/10/21/3682>.
7. Основні показники діяльності підприємств за їх розмірами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Фонд «Ефективне управління» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua>.

EVALUATION OF EFFECTIVENESS OF SMALL BUSINESS DEREGULATION IN UKRAINE

Y. Ivanov , Y. Malyshko

Scientific - Research Center of Industrial Development Problems NAS of Ukraine

This article analyzes the dynamics of the sub-indices of the international rating «Doing Business». The rating characterizes the efficiency of business regulation, assesses the conditions for registration, management and liquidation of small businesses. A comparative analysis of Ukraine's position in international rankings with the European Union and the Customs Union is carried out. The main problems of the deregulation policy of small business in Ukraine are substantiated.

Key words: small business deregulation, liberalization, state regulation of the economy rating.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕРЕГУЛИРОВАНИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Ю. Иванов, Ю. Малышко

Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины

В статье проведен анализ динамики субиндексов международного рейтинга «Ведение бизнеса», который характеризует эффективность регулирования предпринимательской деятельности, оценивает условия регистрации, хозяйствования и ликвидации субъектов малого бизнеса. Учитывая актуальность интеграционных процессов в мире, проведен сравнительный анализ позиций Украины в международных рейтингах со странами Европейского союза и Таможенного союза. Обоснованы основные проблемы политики дерегулирования малого предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: дерегулирование малого предпринимательства, либерализация, государственное регулирование экономики, рейтинг.

УДК 336.227.3

ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОФШОРНИХ ЗОН В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

О. Івашко

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглянуто сутність та види офшорних зон, періоди їх розвитку та фактори впливу на перерозподіл світового капіталу. Проаналізовано структуру офшорного капіталу в світовій економіці. Обґрунтовано пропозиції офшорної активності для українського бізнесу.

Ключові слова: офшорна зона, офшорна юрисдикція, офшорна компанія, податки, податковий потенціал, світова економіка.

Одним із способів (зважаючи на досвід багатьох країн світу) вирішити проблему дефіциту залучення інвестицій в економіку України є створення офшорних зон. Вони можуть слугувати економічному зростанню як окремих регіонів, так і країни загалом, але лише за умови раціонального і контрольованого підходу держави до їх створення. Головну роль у забезпеченні доцільності та ефективності створення й функціонування офшорних зон відіграє функція податкового планування, професійна реалізація якої дозволяє спрогнозувати, спланувати та досягти мети – створити названі зони, в яких динамічно розвиватиметься бізнес, які постануть об'єктом значних інвестицій, а як наслідок – забезпечать економічне зростання й стабільне надходження доходів до бюджетів як державного, так і місцевого рівнів.

Питання податкового потенціалу офшорних зон розглядали у своїх працях багатьох вчених, зокрема: Барановський О.І., Васенко В. К., Вишинська Т. А., Волкова Ю. А., Горький Н. В., Даукаєв І.М., Дмитров С. О., Іванов Ю. Б., Козак Ю. Г., Лосєва Ю. М., Сухорукова А.І., Турко Ф. М., Ямко П. Ю. та ін.

Однак, незважаючи на наявність значних наукових досліджень, вітчизняна економіка сьогодні не має цілісної концепції, яка б відбивала організаційно-правове забезпечення податкового планування в офшорних зонах. Тому **метою даної статті є дослідження** теоретичних засад та діагностування податкового потенціалу офшорних зон в Україні та світі.

Дуже часто зони зі спеціальним режимом оподаткування, зокрема офшорні зони, розглядаються як опорний пункт для ухилення від сплати податків, джерело податкових правопорушень, носій «тіньової» економіки, відмивання «брудних» коштів та ін. На практиці зони зі спеціальним режимом оподаткування, насамперед офшорні зони, використовуються для зменшення сум податків, зборів (обов'язкових платежів), а це вимагає проведення диференційованого підходу до розмежування заборонених і цілком легальних методів використання цих зон, визначення межі між правопорушенням і цілком законними методами, що застосовуються в процесі оподаткування, між ухиленням від сплати податків і податковим плануванням.

Про зростання інтересу до офшорів свідчить, наприклад, те, що майже половина світового руху капіталів у прямій та позиковій формі наприкінці ХХ ст. проходила через офшорні компанії. Широке застосування в бізнесі офшорів змушує країни з різним рівнем соціально-економічного розвитку до необхідності формування чіткої позиції щодо цих утворень. Рішення можуть бути різними: від обмеження практики зарубіжних офшорів – до заборони національним підприємцям користуватись офшорними схемами, або – до створення офшорного центру на власній території.

Слід відмітити, що офшорна зона (від англ. off shore - «поза берегом») – це спеціальна вільна економічна зона, метою якої є створення сприятливих для підприємців валютно-фінансового та фіскального режимів (нульова або мінімальна ставка оподаткування, низькі або ж відсутні резервні

вимоги до статутного капіталу, відсутність вимог щодо конвертування валют) через лояльність державного економічного регулювання з суворим рівнем забезпечення банківської та комерційної таємниці [3, 12].

Сучасні офшори пройшли довгий шлях розвитку, починаючи від формувань у 1920-1930 рр., які важко назвати офшорами в сучасному розумінні, до нинішніх офшорних фінансових центрів з широким спектром можливостей ухилення від сплати податків.

Умовно розвиток офшорів можна розділити на чотири періоди (рис. 1).

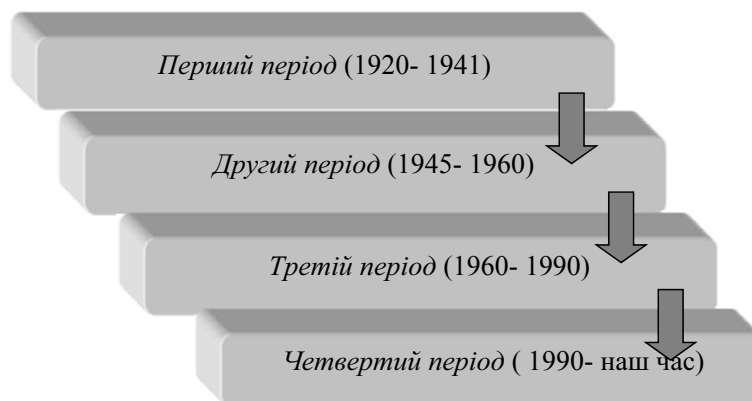

Рис. 1. Періоди розвитку офшорів [10, 135-140]

У міжнародній практиці розрізняють три види офшорних юрисдикцій (рис. 2).

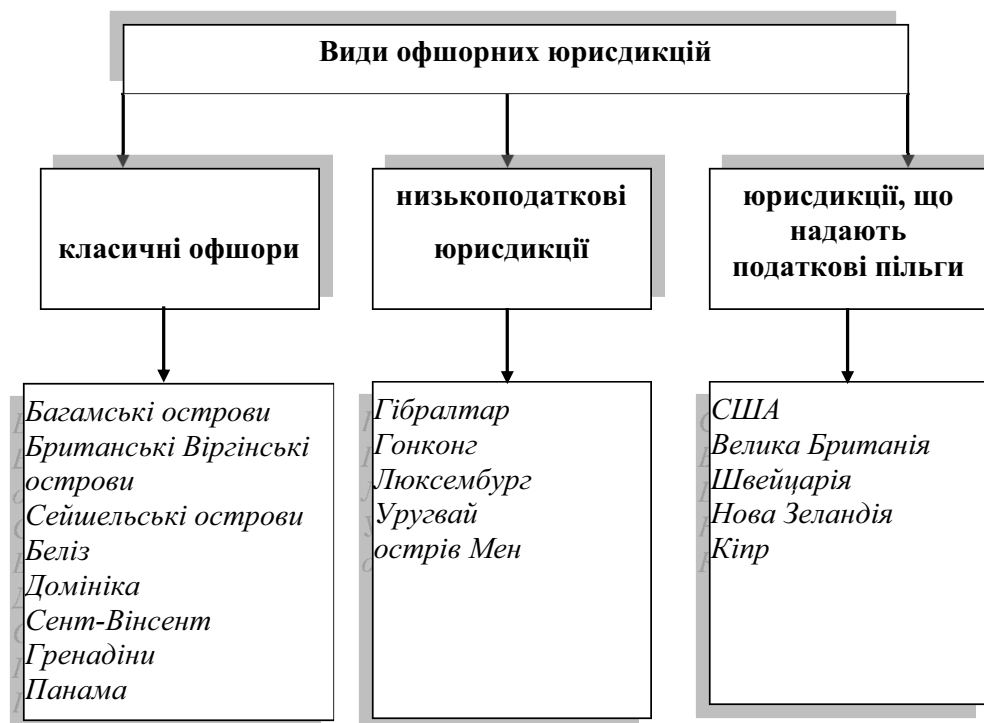

Рис. 2. Види офшорних юрисдикцій

Загальна кількість офшорних зон у світі визначається дуже умовно. Процес їх виникнення та припинення діяльності є відносно динамічним. Єдиного списку офшорних зон не існує, кожна держава визначає цей перелік для себе. Фахівці сьогодні називають понад 60 стійких комплексних офшорних центрів, де традиційно функціонують офшорні компанії. Серед них: Ангілья, Андора, Антигуа і Бар-

буда, Аруба, Багамські острови, Барбадос, Бахрейн, Беліз, Бермудські острови, Британські Віргінські острови, Вануату, Гібралтар, Кайманові острови, Ліберія, Маршальські острови, Монако, Нідерландські Антильські острови, острови Кука, Пуерто-Ріко, Сейшельські острови, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, співдружність Домініки, Теркс і Кайкос тощо. Географічною особливістю розташування офшорних зон є їх значна концентрація в Карибському регіоні – близько 20 з наведеного переліку. В Україні перелік офшорних зон встановлено розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р. № 143-р.

Ознаками юрисдикцій, що надають податкові пільги, є великі витрати на заснування та обслуговування компанії; значний розмір мінімального статутного капіталу; вимога щорічного подання до державних органів фінансової звітності.

Дані щодо податкових ставок в окремих офшорах наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Оподаткування доходів в окремих офшорних юрисдикціях [14]

Офшор	Для резидентів		Для нерезидентів
	Гранична ставка, що застосовується до річного доходу	Ставка на проценти – дивіденди – прибуток	Ставка на проценти – дивіденди – прибуток
Андорра	0 %	0 % – 0 % – 0 %	15 % – 0 % – 0 %
Кіпр	30 % (34,277 євро)	3 % або 10 % – 15 % – 0	0 % – 0 % – 0 %
Люксембург	38 % (34,500 євро)	10 % – до 19 % – до 19 %	15 % – 25 % – 0 %
Монако	0 %	0 % – 0 % – 0 %	15 % – 0 % – 0 %
Острів Гернси	20 % (11491 євро)	20 % – 20 % – 0 %	15 % – 20 % – 0 %
Острів Джерсі	20 % (8,357 євро) або 27 % (15,739 євро)	20 % або 27 % – 20 % або 27 % – 0 %	15 % – 0 % – 0 %
Острів Мен	18 % (14346 євро)	18 % – 18 % – 0 %	15 % – 0 % – 0 %
Швейцарія	19 % або 40,4 % (у кантонах Швіц та Цюріх) (515,404 євро)	3 19 % до 40,4 % ⁵ – з 19 % до 40,4 % – 0 %	15 % – 35 % – 0 %

Для нерезидентів майже всі країни ЄС збільшують ставку податку з 15 % до рівня країн – не учасниць ЄС (до 35 %); вирішальним при стягненні податку є не місце отримання доходу, а юрисдикція, резидентом якої є платник.

Варто відмітити, що останніми роками офшори зайняли провідну позицію в розподілі світового руху капіталів. За розрахунками експертів в офшорах зосереджено близько 60% загальної вартості світового капіталу, через них проходить приблизно половина фінансових транзакцій. Офшорні зони та компанії, що функціонують в них, здатні перерозподіляти фінансові ресурси, що пов'язано з припливом або відпливом капіталу, який надає можливість опосередковано впливати на економіку як окремих країн, так і світову економіку в цілому [11].

За даними Boston Consulting Group (BCG), за 2012 р. загальний світовий офшорний капітал склав 8,1 трлн. дол. США, а у 2011 р. становив 7,9 трлн. дол. США. Таке зростання пояснюється тим фактом, що світовий ринок поступово відроджується після фінансової кризи (рис. 3) [13, 5].

За підрахунками британської організації Oxfam, фізичні та юридичні особи із країн, що розвиваються, тримають на офшорних рахунках 6,8 трлн. дол. США, причому кожного року ця сума збільшується на 200-300 млрд. дол. США. Внаслідок відтоку капіталу в офшорні зони до державного бюджету цих країн не потрапляє приблизно 125 млрд. дол. США у вигляді недоотриманих податків. У той же час міжнародна допомога державам, що розвиваються, становить млрд. дол. США¹⁰³ за відповідний період [7].

Нове дослідження, яке провів економічний консультант Дж. Хенрі (екс-працівник компанії МакКінсі) показало, що за останні роки було втрачено у світових офшорах 21 трлн. дол. США. Податків з цих грошей вистачило б, щоб вирішити кризу Єврозони [1]. За підрахунками Дж. Хенрі з України було виведено 167 млрд. дол. США.

Якщо розглянути частку активів в офшорах за географічною ознакою, то можна констатувати, що в країнах Перської затоки вона становить близько 40%; в країнах Африки, Близького Сходу й Південної

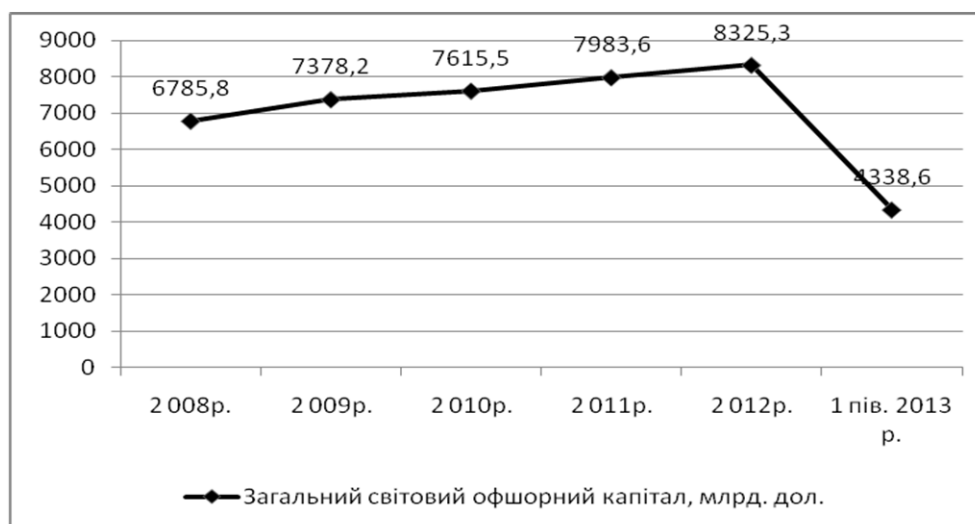

Рис. 3. Загальний світовий офшорний капітал *
*Джерело: Boston Consulting Group [13, 5]

Америци – приблизно 30%; в країнах з більш розвиненими державними інститутами, стабільними економічними і політичними ситуаціями цей показник складає менше 10% (країни Європи – приблизно 9%, Північної Америки і Японії – 2-3%) [8, 69-76].

За оцінками організації Tax Justice Network, в офшорах по всьому світу знаходиться близько третини світових активів. Об'єм офшорних фінансових активів, що належать приватним особам, оцінюється 11,5 трлн дол. США. На Кайманових островах, де проживає 50 тис. осіб, зареєстровано 70% всіх хедж-фондів світу. За даними McKinsey, загальний обсяг фінансових активів в офшорах може становити близько 32 трлн дол. США, що еквівалентно сумарному ВВП Європейського Союзу і США (рис. 4).

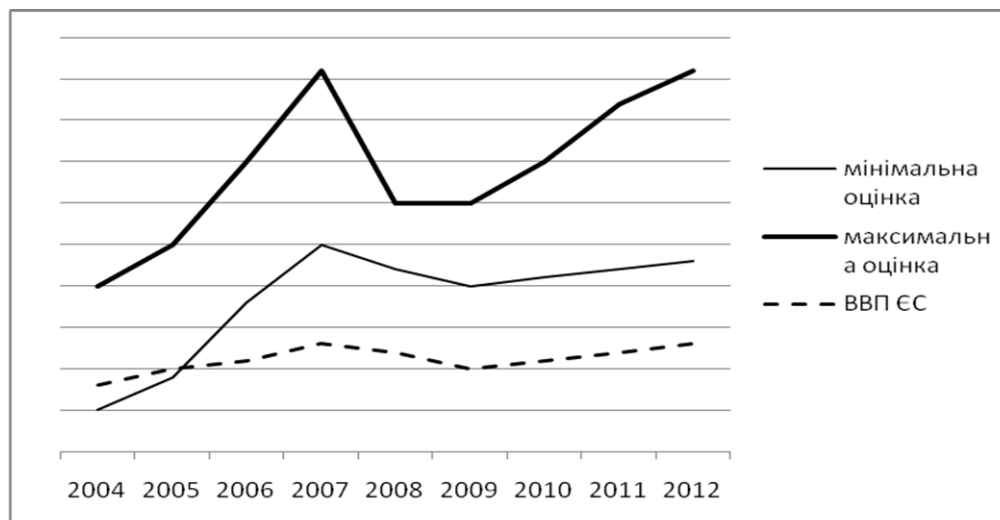
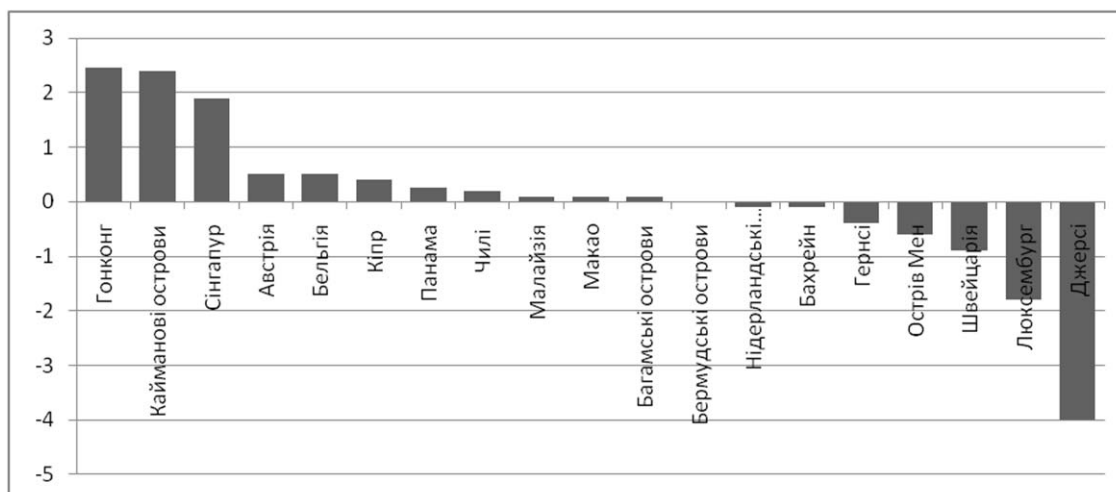

Рис. 4. Обсяг коштів, виведених у світові офшори у порівнянні зі сукупним ВВП Євросоюзу*
*Джерело: [4]

Через це бюджети країн світу недоотримують податків як мінімум на 250 млрд дол. США щорічно. Ця сума в три рази перевищує кошти, які, за оцінками Світового банку знадобилися б для скорочення бідності в країнах, що розвиваються до 2015 р. [4].

За оцінками Світового банку, в офшори щорічно надходить 1–1,6 трлн. дол. США з перехідних та економік, що розвиваються. Більша частка цих грошей приховується в британських юрисдикціях.

Рис. 5. Притік і відтік капіталу в податкові офшори
 (% від наявних в юрисдикції грошей в період з 2007 по 2012 рр. *
 *Джерело: [4])

За підрахунками німецького Міністерства фінансів, обсяг приватних вкладів у банках Швейцарії та Ліхтенштейну, який належить німцям, кілька років тому складав від 120 до 200 млрд. євро. Можливість оперування мільйонними статками у закордонних юрисдикціях без участі у несенні податкового тягаря на батьківщині суперечить уявленню європейського виборця про справедливість. Так, у період з 1997 року по 2012 рр. зростає податкове навантаження призвело до скорочення середнього класу Німеччини на 5,5 млн чол. – з 65% до 58%. У той же час число бідних зросло на 4 млн чол. Крім прошарку багатих, які ухиляються від сплати податків за рахунок офшорних юрисдикцій, європейським країнам у боротьбі з офшорами доведеться подолати й опір великих концернів [14].

Навіть у Німеччині, де більшість компаній працює у сфері промислового виробництва, що ускладнює виведення активів у офшори, значна кількість великих концернів показують погану звітність та скорочують обсяг виплачуваних у країні податків. Це може служити непрямом ознакою виведення частини операцій в офшорні юрисдикції, вважають експерти. Згідно з їхніми даними, в період з 2008 по 2012 рр. обсяг податків, сплачених такими флагманами економіки ФРН, як члени біржового індексу DAX30, страхова компанія Allianz, високотехнологічний концерн Siemens, скоротився на 23% і 7% відповідно. Концерни BASF, SAP і Deutsche Telekom показали лише невелике зростання сплачених податків – 7,25% і 33% відповідно. Однак Volkswagen, відмовившись від використання офшорних схем, за той же час збільшив суму сплачених податків на 144% [14].

У країнах Євросоюзу, де частка сектору послуг в економіці країни, особливо в експорті, становить більшу частину, ніж у Німеччині, проблема виведення «дочок» великих компаній в офшорні юрисдикції стоїть ще більш гостро.

Міжнародна фінансова статистика засвідчує, що сьогодні на офшорний сектор у світовій економіці припадає 20% усіх обсягів банківських операцій, тоді як безподаткові території населяє близько 0,4% людства. Створено індустрію офшорних фінансових установ, яка щорічно обслуговує до трьох чвертей фінансових потоків світу. Деякі з цих фінансових центрів конкурують за обсягами з акумульованих активів з Лондоном, Нью-Йорком і Токіо [2, 43-48].

Кайманові острови, розташовані в Карибському басейні, є лідером банківського офшорного бізнесу і п'ятим найбільшим фінансовим центром у світі після таких всесвітньо відомих фінансових центрів, як Гонконг, Лондон, Нью-Йорк і Токіо. В офшорній зоні Кайманових островів було зареєстровано більше 450 банків, крім цього, 43 з 50 найбільших банків світу мають на Кайманових островах свої відділення або філії [6].

Банківські активи Кайманових островів перевершують активи швейцарських банків в 1,3 рази, сінгапурських – в 2,5 рази. Вони відносно небагато поступаються банківським активам Японії (2402 млрд.

дол. США), Франції (2817 млрд. дол. США), США (2959 млрд. дол. США). При цьому слід врахувати, що існують певні фінансові «зв'язки», коли банки цивілізованих країн чи «білих» офшорів активно використовують фінансові установи, зареєстровані в класичних офшорах. Так, швейцарські банки зазвичай розміщують великі кошти закордонних клієнтів не в себе на депозитах, а в афільованих зарубіжних банках і фондах.

За офіційними даними Національного банку Швейцарії, з переданих в управління у швейцарські банки коштів в розмірі 349 млрд. дол. США на кінець 2012 р. у Люксембурзі було розміщено 69 млрд. дол. США, у Великобританії – 56 млрд. дол. США, у Нідерландах – 55 млрд. дол. США. Проте дані самих офшорних юрисдикцій – на порядок вищі. Зокрема, за оцінками, в Гернсі розміщено депозитів швейцарських банків на 298,6 млрд. дол. США, в Джерсі – на 502,9 млрд. дол. США, на острові Мен – на 155,8 млрд. дол. США [7, 55-57.].

Про значну роль офшорних юрисдикцій у світових фінансових потоках можна судити і за міжнародною інвестиційною позицією розташованих в них банках. Як свідчить статистика Банку міжнародних розрахунків (BIS), активи таких банків є значними та збільшуються з роками (табл. 2).

Таблиця 2

Активи банків, які розташовані в офшорних та умовно офшорних юрисдикціях, млрд дол. США [12]

№	Країна / Рік	2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Багами	267	343	407	514	436	520	590	643
2	Бахрейн	91	160	208	204	180	176	149	137
3	Бермуди	-	-	-	10	9	11	13	15
4	Кайманові острови	823	1672	1892	1800	1766	1762	1544	1563
5	Гернсі	112	183	246	246	202	192	191	205
6	Гонконг	405	621	798	789	748	830	919	988
7	Острів Мен	34	77	94	82	81	77	70	65
8	Джерсі	169	444	519	387	329	292	278	275
9	Макао	-	-	-	28	35	45	53	59
10	Нідерландські Антильські острови	-	-	-	21	21	-	-	-
11	Панама	-	-	-	34	35	40	43	47
12	Сінгапур	407	604	786	794	747	825	870	925
13	Кіпр	-	-	-	90	112	94	87	81
	Разом	2308	4104	4950	4999	4701	4864	4807	5004
	Усі країни	11586	26190	33504	31288	30077	30183	30307	30446

Активи представлених в таблиці країн (враховані не усі офшорні юрисдикції) склали 15,86 % (станом на кінець 2012 р.) усіх банківських активів світу. Банківські активи Кайманових островів перевищують активи швейцарських банків 1,9 рази, сінгапурських – в 1,78 рази. Вони відносно небагато поступаються банківським активам Франції (2341 млрд. дол. США на кінець 2012 р.), Німеччини (2539 млрд. дол. США).

Рух капіталу на рахунках офшорних банківських зон відображено в таблиці 3.

За даними таблиці видно, що активи наведених офшорних банківських зон на протязі останніх трьох років дещо змінилися, зокрема у 2012 р. зменшилися на 34 млрд. дол. США або на 0,8% відносно 2011 року, а у 2013 р. збільшилися на 64 млрд. дол. США або 1,6% відносно 2012 р. Проте це не свідчення того, що операції в офшорних банківських зонах набувають меншого значення, оскільки аналіз діяльності лише восьми таких зон не дає об'єктивної оцінки. З наведених офшорних банківських зон найбільша частка активів припадає на Кайманові острови, причому в 2011 р. вони становили 1544 млрд. дол. США, в 2012 р. зменшилися на 54 млрд. дол. США або 3,5%, на протязі 6 місяців 2013 р. активи збільшилися на 4,9% або 733 млрд. дол. США відносно 2012 р.

Основну масу активів офшорних банківських зон становлять зовнішні вливання, при чому найчастіше даний капітал використовується для кредитування зовнішнього сектору (табл. 4).

Таблиця 3

Динаміка руху капіталу на рахунках офшорних банківських зон [12]

Країна	Відкрито рахунків, млрд. дол. США)			Абсолютне відхилення, млрд. дол. США		Відносне відхилення, %	
	2011	2012	2013 (станом на 1.07)	2012/ 2011	2013/ 2012	2012/ 2011	2013/ 2012
Всього	4130	4096	4160	-34	64	-0,8	1,6
Багами	590	643	647	53	4	9,0	0,6
Бермуди	13	15	16	2	1	15,4	6,7
Бахрейн	149	137	135	-12	-2	-8,1	-1,5
Кайманові острови	1544	1490	1563	-54	73	-3,5	4,9
Кіпр	87	81	78	-6	-3	-6,9	-3,7
Острів Мен	70	65	63	-5	-2	-7,1	-3,1
Люксембург	847	839	836	-8	-3	-0,9	-0,4
Швейцарія	830	826	822	-4	-4	-0,5	-0,5

Таблиця 4

Депозитно-кредитні операції офшорних зон з нерезидентами [12]

Країна	млн дол. США			Абсолютне відхилення		Відносне відхилення	
	2011	2012	2013 (станом на 1.07)	2012/ 2011	2013/ 2012	2012/ 2011	2013/ 2012
	Депозити нерезидентів						
Кіпр	53,7	52,4	51,8	-1,3	-0,6	-2,4	-1,1
Люксембург	705,8	704,7	703,9	-1,1	-0,8	-0,2	-0,1
Швейцарія	855,1	854,3	852,2	-0,8	-2,1	-0,1	-0,2
	Кредити нерезидентам						
Кіпр	65,5	63,9	60,4	-1,6	-3,5	-2,4	-5,5
Люксембург	695,1	694,1	690,8	-1	-3,3	-0,1	-0,5
Швейцарія	492,8	489,5	486,9	-3,3	-2,6	-0,7	-0,5
	Залишки за операціями						
Кіпр	-11,8	-11,5	-8,6	0,3	2,9	-2,5	-25,2
Люксембург	10,7	10,6	13,1	-0,1	2,5	-0,9	23,6
Швейцарія	362,3	364,8	365,3	2,5	0,5	0,7	0,1

Таким чином, видно, що основну масу активів офшорних банківських зон становлять кошти нерезидентів, майже усі отримані активи від іноземців, спрямовується у вигляді кредитів на зовнішній ринок.

В 2011-2013 рр. відбувся невеликий спад по депозитних операціях в офшорах, а внаслідок цього зменшились розміри кредитів. Загалом у 2013 р. операції Кіпру по кредитуванню на 8,6 млн. дол. США перевищили операції по депозитам, в Люксембурзі депозити перевищили кредити на 13,1 млн. дол. США, а у Швейцарії аж на 365,3 млн. дол. США.

Отже, на сьогоднішній день офшорні зони досягли значного успіху. Деякі офшорні центри (наприклад, Кайманові острови) здатні конкурувати з провідними світовими фінансовими центрами. Спеціалізація на офшорному банківському бізнесі дає змогу таким країнам виходити на перші місця в світі за різними макроекономічними показниками, рівнем добробуту, ВВП на душу населення і т.д.

Підсумовуючи вище зазначене, варто відмітити, що для українського бізнесу офшори є одним із найзручніших засобів збереження коштів і участі в капіталі інших компаній, а також отримання грошей в потрібний час в будь-якій країні світу. В той же час механізм уникнення оподаткування з використанням таких зон є досить збитковим для бюджету України. Відсутність адекватних заходів

протидії використанню офшорних механізмів ухилення від оподаткування призводить до виникнення нерівних конкурентних умов, в яких перебувають законослухняні господарські суб'єкти у разі сплати конкурентами менших податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. В офшорні зони у світі виведено 21 трильйон доларів США (Інфографіка). 27/07/2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Price_of_Offshore_Revisited_120722.pdf
2. Волкова Ю. А. Розвиток офшорних центрів у системі міжнародного бізнесу / Ю.А. Волова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – №1. – с. 43-48.
3. Данилишин Б. Внутрідержавні зони спеціального фінансового режиму господарських транзакцій / Б. Данилишин, Л. Шостак // Економіка України. – 2006. – № 3. – С. 12-19.
4. Кошкаров О., Завадський М. Майбутнє офшорних зон у контексті боротьби з ухиленням від сплати податків в ЄС/ О.Кошкаров, М.Завадський, С.Сумленний // Україна фінансова. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/175.htm.
5. Кулик Я. Чим вигідне створення офшорної компанії? / Я. Кулик // Інтернет-видання «Tochka.net». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.tochka.net/ua>.
6. Налоговое планирование [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pnalog.ru>.
7. Снежко О. Полювання на відьом. / О. Снежко // Інтернет-видання «Finance.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/>
8. Хейфец Б. Роль офшоров в глобальній економіці. / Б. Хейфец // Мировая экономика и международные отношения. X. – 2012. – №11. – С. 69-76.
9. Юридична фірма «Амонд Сміт Лтд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.amondsmith.com.ua.
10. Ямко П. Ю. Податковий механізм офшорних країн: сутність, функції, інструменти / П. Ю. Ямко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – №4. С. 135-140.
11. McCann H. Offshore finance. / Н. McCann / Cambridge, 2006. P. 67.
12. Bank for International Settlement [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.
13. BCG report «Regaining Lost Ground: Resurgent Markets and New Opportunities». – 2012. – P. 5
14. The Federal Ministry of Finance (Germany) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bundesfinanzministerium.de/EN/Home/node>.

TAX POTENTIAL OF OFFSHORE AREAS IN UKRAINE AND IN THE WORLD

O. Ivashko

Lesya Ukrainka East European national university

Essence and types of offshore areas, periods of their development and factors of influence on the redistribution of world capital. An offshore capital structure is analysed in a world economy. Suggestions of offshore activity are grounded for Ukrainian business.

Key words: offshore area, offshore jurisdiction, offshore company, taxes, tax potential, world economy.

НАЛОГОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ОФФШОРНЫХ ЗОН В УКРАИНЕ И МИРЕ

Е. Ивашко

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

В статье рассмотрена сущность и виды оффшорных зон, периоды их развития и факторы влияния на перераспределение мирового капитала. Проанализирована структура оффшорного капитала в мировой экономике. Обоснованы предложения оффшорной активности для украинского бизнеса.

Ключевые слова: оффшорная зона, оффшорная юрисдикция, оффшорная компания, налоги, налоговый потенциал, мировая экономика.

УДК 336.14 (477)

АНТРОПОЛОГІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Г. Ільїна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядається проблема управлінської раціональності в умовах постмодерної невизначеності. Виявляються антропологічні орієнтири сучасної управлінської діяльності. Визначається роль управління в індивідуалізованому суспільстві.

Ключові слова: управління, невизначеність, індивідуалізоване суспільство, особистість.

Філософія управління як один із сучасних міждисциплінарних напрямів наукового дослідження розглядає, зокрема, основні проблеми сучасної діяльності в сфері менеджменту. Одним із перспективних напрямів дослідження в межах цієї дисципліни є управлінська раціональність, яка по суті являє собою модель вибору рішень, орієнтовану на певній системі методологічного обґрунтування управлінського знання. Разом із тим, постановка питання про раціональність відбувається в соціальних умовах невизначеності, яка є своєрідною ознакою сучасної постмодерної епохи й часто протиставляється впорядкованості, яка пов'язана з раціональністю. Антропологічні орієнтири управління, його гуманізація як відповідь на численні, передусім – інформаційні – трансформації сучасності ставить питання про можливість подолання невизначеності шляхом застосування гуманітарних технологій, спрямованих не на загальну соціокультурну невизначеність, а на перетворення самої людини.

Проблема невизначеності та хаосу як протиставлення порядку початково містить витoki в філософії постмодернізму (Ж.Дельоз, Ф.Гваттарі, М.Фуко та ін.). Його сучасна розробка пов'язана із постановкою питання про складніше мислення і хаос (Л.Горбунова, О.Кулик). Антропологічні виміри управління досліджуються у роботах П. Козловскі, В. Кутирьова, Т. Лукіних та ін.

Пошук універсальної метаметодологічної моделі, яка б обґрунтовувала конкретні діяльнісні практики, в кінцевому рахунку виступає загальною метою більшості фундаментальних наукових розвідок. У тих сферах діяльності, центром і ціллю яких є людина, питання про загальні умови функціонування її мисленевих і гуманітарних практик вимагає постійного осмислення.

Метою статті є виявлення антропологічних вимірів феномену управління у контексті невизначеності соціальних детермінант «індивідуалізованого» суспільства інформаційної епохи.

Пошук смислу в онтологічних, лінгвістичних та гносеологічних контекстах є супутником кожного типу наукової раціональності. Розкриття сутності феноменів і явищ, набування ними антропологічної цінності посідають важливу роль у мисленні. Проте сучасна епоха – епоха, яка орієнтується не на первинність сенсу, а на множинність інтерпретацій, значно ускладнює дане філософське й світоглядне завдання. Дослідники приходять до іронічного висновку, що чим невизначеніші об'єкти наукового пошуку, чим складніша мова, якою вони описуються, тим більшу роль посідають вони у науковій розвідці. Разом із тим, стародавня китайська приказка стверджує: найтемніше під ліхтарем. Невизначеність, яка в традиційному домодерному й модерному мисленні не виходила на авансцену філософських розвідок й була антиподом екзегези, ясності, виразності, очевидності, неочікувано стає самодостатнім явищем, охоплюючи практично всю культуру. Хаос, якій відображає невизначеність найрізноманітніших систем, неочікувано охоплює в тому числі й компендіум наукових знань.

У найширшому сенсі невизначеність – це недостатність інформації про певний об'єкт або явище, це відсутність знання про можливі альтернативи, наслідки та причинно-наслідкові зв'язки.

Стан невизначеності – це стан відсутності впорядкованості: на зміну принципу детермінізму і визначеності, що ствердився завдяки позитивізму, приходять принцип невизначеності, біфуркації як одного з факторів розвитку. Пошук «рівноваги» примушує дослідників шукати компроміс в описі суспільства. Невизначеність продукується особливими біфуркаційними механізмами. При цьому роль біфуркаційних механізмів і невизначеності як продукту їх функціонування полягає в забезпеченні «тенденції до змін в системі, що розвивається, в періоди різких змін і криз» [5]. Відтак, у контексті соціальних систем невизначеність має темпоральну й епістемологічну характеристики. Темпоральна характеристика полягає у відсутності знання про виразні характеристики системи у майбутньому. Натомість епістемологічна складова акцентує увагу на неможливості в умовах нерівноваги системи поставити чітку ціль розвитку системи.

Витоки кризи раціональності є контрадикторною характеристикою, яка народжується у протиставленні постмодерної аморфності модерній впорядкованості. Характерні для модерну ідеї розуму, прогресу, свободи зазнаються критики. Властивий європейській культурі «логоцентризм» (Ж.Дерріда) як презумпція заданості сенсу, надмірна інструментальність розуму, його сконцентрованість на цілі раціональності, ефективності, його недостатня комунікативність, невідповідність його самозаглибленості завданням діалогічно орієнтованого соціуму, ігнорування ним здатності до взаєморозуміння несумісні з локальністю та індивідуальністю як орієнтирами антропоцентричної культури сьогодення.

Разом із тим, невизначеність закладена в тлумаченні постмодернізму як перехідного явища: принципів постмодерні риси розглядаються як такі, що «складаються за межами переходів, по-перше, від спільності, яка будується на основі універсальної трансцендентної цінності культури, до спільності на основі іманентної цінності, при якій першочергового значення набуває процес створення і збереження умов свого виживання – матеріального базису, і, по-друге, від локальної спільності культурних світів до єдиної спільності, яка руйнує попередні культурні межі» [6, с. 77]

Безумовно, раціональність – одна з найабстрактніших традицій Заходу, породжена віруванням наукових спільнот в існування певної системи незаперечних універсальних загальних правил, яким повинна підкорятися їх життєдіяльність. І хоча сьогодні сучасну наукову культуру називають культурою «бастардів Вольтера» (А. Сол), зосереджених на «диктатурі розуму», все ж форма, яка породила «диктатуру» цієї традиції давно вже відійшла у минуле. Таким чином, виражається прагнення спростувати суб'єктоцентризований розум.

Як відомо, постмодернізм прагнув заперечити монополію розуму, звертаючись у своїх дослідженнях до того, що «не є тільки розумом», а тому виступає, зокрема, проти «диктатури загального», інакше кажучи, проти таких утворень, які стверджують необхідність єдиного наукового чи філософського дискурсу. Останніх завжди існує багато, і якщо один з них домінує в той чи інший історичний період, це означає лише те, що він проголошений провідною спільнотою, яке має на це владу («владу інтелектуалів»). У зв'язку з цим М. Фуко характеризує європейську культуру як «логофобію», тобто таку, що постійно обмежує дискурс тим, що класифікує та впорядковує його [11].

Таким чином, постмодернізм виступає як спосіб творення метамови культури невизначеності. Одним із ключових понять постмодернізму стають «космос», «хаос», «хаосмос». Як стверджують Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі, «хаос – не стільки відсутність визначеностей, скільки нескінченна швидкість їх виникнення й зникнення; це не перехід від однієї невизначеності до іншої, а, навпаки, неможливість жодного співвідношення між ними, так як одна виникає веж зникаючою, а інша зникає, щойно намітившись. Хаос – це не інертно-стаціонарний стан, не випадкова суміш. Хаос хаотизує, розчиняє будь-яку консистенцію в нескінченності» [4, с. 57-58].

Саме у зв'язку із тим, що хаос, невизначеність стають характеристиками сучасного соціального життя, філософія починає розглядатися як впорядкування. Як вказує А. Кулик, «спостерігаючи феномен домінування концепцій Хаосу, ми розуміємо, що зараз західна філософія знаходиться на порозі невідомого – бо подібного ще не було в її історії. З гносеологічної точки зору даний підхід показує відносність питання істини. Ми бачимо, що для людини не є принциповим питання: наскільки створений нею уявний порядок насправді відповідає дійсності – головне, щоб він був ефективним поясненням впорядкованості буття» [7, с. 80].

Отже, парадокс невизначеності полягає в тому, що вона виступає визначальною характеристикою сучасності, якій водночас властиві й кризове мислення, зміна, невпорядкованість. Однією з причин такого стану можна вважати ту, що соціосфера як середовище людського буття зазнає трансформацій в умовах поширення інформаційних технологій і мережевої перебудови соціальної структури суспільства. Вона перетворюється на нове середовище актуалізації буттєвих смислів людини, являє собою простір ідей, який функціонує за особливими законами. Останні створюють новий інформаційний техногенез, який приводить до нового розуміння ролі особистості, її когнітивного, креативного та комунікативного потенціалу в управлінських процесах. Суттєвим в умовах означених трансформацій є їх антропологічна спрямованість: найбільш значимі зміни відбуваються у людині.

У зв'язку із зростанням ролі інтелектуального капіталу (що змушує визначати сучасну економіку також як когнітивну, або – інтелектуальну), а також із стрімким збільшенням інформаційних потоків, в яких змінюється тип інформаційної праці людини, з'являється нове ставлення до творчості, до кваліфікації, до знань і т.д. Гуманізація усіх сфер діяльності постає як відповідь на виклик інформаційного суспільства, хоча вона несе ті ж ознаки невизначеності, які притаманні постмодерному мисленню в цілому. Новий інформаційний етап технізації соціосфери пов'язаний як із застосуванням новітніх інформаційних технологій, так із загальною настановою на інноваційність.

Соціальні зміни глобального масштабу, які виникають унаслідок цього, здійснили вплив на зміст та форму освіти, економіки, культури, науки, управління. В останньому сенсі можна говорити про те, що «інформація перетворилася в глобальний, в принципі невиснажний ресурс людства, яке вступило в нову епоху розвитку цивілізації – епоху інтенсивного освоєння цього інформаційного ресурсу і «нечуваних можливостей» феномену управління [1, с.8]». Останній здобуває нових вимірів у зв'язку із тим, що у сучасному суспільстві «володіння інформацією досить важливе для соціальних систем, соціальних груп і індивідів, але більші переваги отримують ті суб'єкти, які продукують інтелектуальні потоки і керують ними» [9, с.47].

Вказані перетворення відображаються і в класичному полі управлінської діяльності – в економіці, де сьогодні не існує провідної настанови на виявлення єдиного стрижневого уніфікованого розуміння глобальних процесів, які ставлять сучасних дослідників у інтелектуально нову ситуацію. Буття сучасного суспільства в цілому сьогодні все частіше розглядається в економічному та управлінському вимірах. Остання оприявлюється в понятійних та рефлексивних неспівмірностях, наявність яких описується як відсутність єдиного методологічного інструментарію, який би достовірно інтерпретував процеси сучасної світової економіки. Як вказує П.Друкер, від застосування класичних економічних методик наслідки кризи сучасної економіки тільки поглиблюються: «Економістам і розробникам економічних моделей було б краще взагалі не користуватися жодною економічною теорією, ніж підганяти під свої висновки ту, яка у них є, тобто теорію «міжнародної економіки» – старовинний музейний експонат, що з'явився ще в часи Адама Сміта. Ця теорія неперевершена, але, на жаль, стосується тільки доіндустріальної економіки» [4, с. 137].

Прикладом, який ілюструє відсутність достовірного парадигмального понятійного апарату для опису трансформаційних процесів глобальної ойкумени є, зокрема, множина визначень економіки з позиції її потенційних пріоритетів: «наступна економіка (Next Economy) – економіка, яка прийде на зміну нинішній; нова економіка (New Economy) – економіка, що відрізняється від нинішньої, або економіка, що ґрунтується на інноваціях; високотехнологічна економіка (Hi-Tech Gift Economy) – економіка, що формується науково-технічним прогресом; цифрова економіка (Digital Economy) – економіка, що ґрунтується на електронних комп'ютерних технологіях; економіка знань (Knowledge Based Economy) – економіка, що ґрунтується на знаннях; економіка послуг (Service Economy) – економіка, в якій переважає сфера надання послуг; економіка уваги (Attention Economy) – економіка з високою ціною відповідальності; віртуальна економіка (Virtual Economy) – економіка, що ґрунтується на віртуальних зв'язках; мережева економіка (Network Economy) – економіка, що ґрунтується на мережевих, горизонтальних зв'язках між економічними суб'єктами» [3, с. 9].

Разом із тим, орієнтація на людину є спільним знаменником усіх сучасних економічних детермінацій. Людина позбувається ролі гвинтика в гігантській виробничій машині (такими словами виражалася екзистенційна стурбованість становищем людини в індустріальній епоху). Відкритість сучасних мере-

жевих структур робить людину рівноправним учасником будь-яких комунікативних спільнот, в яких вона здатна виявити власну компетентність (комунікативну та когнітивну) і креативність. Отже, комунікація стає важливою пов'язувальною ланкою економічних процесів, а людина – «інформаційним вузлом» (М. Кастельс), або – індивідуалізованим центром економічних взаємодій.

Дана інтерпретація становища людини не долає проблеми особистісного розвитку в межах значимих соціальних спільнот, проте вказує на нові соціальні умови управлінської діяльності – управляти доводиться не завжди групами, але й – індивідами, особистостями. У такій ситуації змінюються стандарти щодо мотиваційної та інших функцій менеджменту. Класичні підходи починають критикуватися як надмірно деіндивідуалізовані. Так, В. Кутирьов критикує надмірну функціональність управлінських процесів, в яких виникає спрямованість на «постлюдське управління»: сьогодні «модель безлюдного автоматизованого заводу виходить за межі місця-будівлі і функціонує як детериторизована система. У замкненому кібернетичному контурі необхідність суб'єктного втручання є виразом недосконалості обраної схеми. Ідеалом управління стає його відсутність» [8, с. 277]. «Відсутністю управління» дослідник називає управлінську ситуацію, в якій управлінський процес відбувається поза врахуванням ролі і місця особистості в ньому. І це суперечить основним настановам індивідуалізованого суспільства, в якому роль людського фактору у будь-якій діяльності розглядається як пріоритет першого порядку.

У креативно орієнтованому індивідуалізованому суспільстві діяльність в сфері менеджменту ускладнена множиною інформаційних потоків та наявністю мережевої структури спільнот, в яких сьогодні тільки починає здійснюватися ієрархізація інформаційного кшталту. Проблема інформаційних впливів в межах управлінської діяльності кидає такі ж виклики сучасній людині, як і сама ця діяльність. Вони пов'язані із загрозою втрати контролю над розвитком людини. Новий антропологічний поворот, що народився сьогодні як наслідок зростання актуальності креативної та інноваційної діяльності, перебуває під ризиком занепаду. «Безсуб'єктне автоматичне пост(не)управління» – такий термін вживає В. Кутирьов, виражаючи занепокоєння втрати управлінням антропологічних складових [8, с. 277]. Відтак пошук найбільш відповідних форм управління, які б орієнтувалися на інтелектуальну особистість – актуальна тема філософських розмислів.

Індивідуалізація суспільства зумовлює актуалізацію філософсько-антропологічних визначень усіх феноменів соціального та індивідуального вимірів буття людини. Зокрема – феномену управління, онтологічний вимір якого розкривається в його біосоціальній сутності (адже феномен управління може бути розглянутий і як властивість соціальної системи, і як сутнісний аспект діяльності людини). Відтак заперечення єдиного образу світу, відсутність уніфікації не формує для філософської та соціальної антропології опору в «єдиній смислоутворюючій моделі», проте актуалізує ці два предметні поля саме у зв'язку з фрагментарністю настанов, які людина отримує в процесі формування світогляду. У контексті вказаних перетворень здобуває актуальності проблема інтерпретації співвідношення індивідуального та соціального вимірів управління (передусім – у зв'язку з загальними настановами сучасного суспільства, буття якого все частіше розглядається як в економічному, так і в управлінському вимірах).

Слід зазначити, що нова комунікативна ситуація, яка виникає в інформаційному середовищі, актуалізує проблему індивідуалізації та деіндивідуалізації людини. Так, на думку В. Табачковського, нова «електронна доба», яка останніми десятиріччями постала на Заході, поміж іншими трансформаціями, стала причиною «нових форм контролю над людською особистістю, завдячуючи процесові «дивідуалізації», який протидіє індивідуалізації – затримуючи, відстоюючи, а то й унеможливаючи формування ідентичності індивідів, «фрагментуючи її» (Ж. Дельоз). Приміром, у електронних банках даних зібрано й розкласифіковано ті компоненти, які ідентифікують людські бажання, вірування, політичну лояльність та благодійні симпатії; той або інший аспект індивіда немов би синтезується в окремий комп'ютерний файл, і кожен такий файл є доступним для досягнення будь-яких цілей. Людина не може набути тривкої основи, спираючись на яку вона змогла б здійснювати особистий контроль над власним життям та ідентичністю. Дивідуальність, на відміну від індивідуальності ніколи не є часткою певного соціокультурного товариства, але частиною декількох співтовариств, а відтак – серією умовних, минулих ідентичностей, фіксованих на успіх у короткочасних типах діяльності» [10, с. 143-144]. Така ситуація змушує переосмислити роль і цілі освіти

інформаційного суспільства: формування особистості стає більш визначальною й більш значимою метою освіти, ніж простий фактор ретрансляції знань. Афористично цю думку можна виразити наступним чином: знання і досвід відіграють важливу роль у становленні особистості, проте харизма і комунікації відіграють ще більшу.

Антропологічні орієнтири та пошук стратегій раціональної діяльності в умовах невизначеності знаходять власне відображення в проблемному полі менеджменту, філософські засади якого доцільно розглядати у контексті проблеми співвідношення індивідуального та соціального, що імплікативно впливає з сучасних концептуалізацій філософії управління. Остання сьогодні відповідає загальним тенденціям раціоналізації, адже людина як дієвець та як особистість виступає центральним феноменом філософії управління.

Індивідуалізація суспільства впливає на переоцінку способів здійснення управлінської діяльності. Управління колективом не тотожне управлінню індивідуалізованими особистостями «суспільства інтелекту». Відтак філософія управління виступає полем конструювання управлінської раціональності, яке ускладнено сучасним станом невизначеності як властивістю постмодерного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Абдеев Р.Ф. – М.: «ВЛАДОС», 1994. – 187 с.
2. *Друкер П.* Эпоха разрыва : ориентиры для нашего меняющегося общества [Текст] / П. Друкер. – М. : ООО «И. Д. Вильямс», 2007. – 336 с.
3. *Гриценко А. А.* Предисловие. Взгляд в информационно-сетевое будущее общества [текст] / А. А. Гриценко // Социально-экономические проблемы информационного общества : монография. - Вып. 2. – Сумы : Университетская книга, 2010. - С. 8-10.
4. *Делез Ж.* Что такое философия? Институт экспериментальной социологии / Делез Ж., Гваттари Ф. – М. : Алетейя, 1998. – 337 с.
5. *Дунаева Е.* Социальная неопределенность как характеристика образовательного пространства молодежи [Электронный ресурс] / Е. Дунаева. – Режим доступа: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/1%282%29/Dunaeva>.
6. *Извеков А. И.* Педагогические задачи высшей школы эпохи постмодерна / А. И. Извеков // Инновации и образование. Сборник материалов конференции. Серия «Symposium», выпуск 29. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – С.65-80.
7. *Кулик О.В.* Філософія як впорядкування // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. - Дніпропетровськ: видавництво ДНУ, 2010. – С.75- 81.
8. *Кутырев В. А.* О конце управления в XXI веке / В. А. Кутырев // Философия хозяйства. Альманах центра общественных наук и экономического факультета МГУ. – 2004. - № 4 (34). – С. 275-278.
9. *Михайлова Е. Г.* Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений : Монография / Е. Г. Михайлова – Х. : Издательство НУА, 2007. - 576 с.
10. *Табачковський В.* Проблеми педагогіки у світлі сучасної філософської антропології / В. Табачковський // Філософія освіти. – 2005. – № 1 (1). – С. 135-149.
11. *Фуко М.* Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – СПб. : А-сэд, 1994. – 405 с.

ANTHROPOLOGIZATION OF MANAGEMENT ACTIVITY IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY

G. Ilyina

Taras Shevchenko Kyiv National University

The problem of managerial rationality in postmodern conditions of uncertainty is considered in the paper. Anthropological guidelines of modern management are revealed. The role of management in individualized society is identified.

Key words: management, uncertainty, individualized society, personality.

АНТРОПОЛОГІЗАЦІЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Г. Ильина

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье рассматривается проблема управленческой рациональности в условиях постмодерной неопределенности. Выявляются антропологические ориентиры современной управленческой деятельности. Определяется роль управления в индивидуализированном обществе.

Ключевые слова: управление, неопределенность, индивидуализированное общество, личность.

УДК 330.342

ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

К. Ільїна

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто роль держави у впровадженні моделі інноваційного розвитку економіки. Охарактеризовано основні типи державної інноваційної політики. Сформульовано найсуттєвіші проблеми, які стримують інноваційні зміни в нашій державі. Виокремлено і проаналізовано головні завдання інноваційної політики в Україні.

Ключові слова: інноваційний розвиток, державна політика, інноваційне законодавство, стимулювання, фінансування.

Збереження застарілих методів господарювання і нехтування технологічними надбаннями відкидають економіку України назад, роблять виробництво надто витратним та неефективним. Вітчизняна продукція здебільшого характеризується низькою наукоємністю і відповідно доданою вартістю. Складається ситуація, за якої в країну імпортуються товари з високою часткою затрат інтелектуальної праці на їхнє виготовлення, а отже, дорогі, та експортується продукція переважно сировинного характеру, тобто дешева. Сьогодні ці тенденції зберігаються, тому за умов високої мобільності ресурсів та нехтування технологічним розвитком уже найближчим часом наша держава безнадійно втратить конкурентоспроможність на світовому ринку.

Питанням ефективного інноваційного розвитку приділяли увагу багато науковців, зокрема, Ю. Бажал, Є. Бойко, О. Волков, Н. Внукова, В. Геєць, М. Денисенко, С. Ілляшенко, М. Козоріз, О. Колодізев, М. Крупка, А. Кузнєцова, П. Микитюк, С. Онишко, Л. Федулова, І. Шовкун та ін. Належно оцінюючи наукове надбання вчених, варто зазначити, що не всі питання цієї складної і багатогранної проблеми вирішено. Так, згідно з останнім звітом Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012-2013 рр. Україна серед 144 країн посіла 73-є місце. Фаворитами залишаються Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія, які формують трійку лідерів. До того ж Україну за показниками конкурентоспроможності випереджають і Росія і Казахстан, які у цьому рейтингу посідають 67 і 51-е місця відповідно [1].

Єдина запорука виживання вітчизняних підприємств – це підвищення інноваційної складової виробництва [2, с. 36]. Але в Україні складається двояка ситуація: з одного боку, підприємства не можуть дозволити собі відставати від технічного прогресу, а з іншого – не мають достатніх фінансових ресурсів для реалізації пошукової діяльності та комерціалізації винаходів. Відповідно назріває необхідність у зміні укладу господарювання, а саме у переході з росту за малоефективними схемами до втілення в життя інноваційної моделі економіки. Для цього в державі має бути розроблена дієва інноваційна політика. Тому метою даної статті є дослідження основних аспектів та завдань інноваційної політики України.

Останніми роками у структурі українського імпорту значну питому вагу займають машини, устаткування, транспортні засоби та прилади [3]. Як зазначає В. Геєць, «проблема експортно-імпортних операцій з машинами та устаткуванням, транспортними засобами і приладами, будучи розглянутою з точки зору якості інтеграції вітчизняної економіки у світогосподарську систему, як ніяка інша демонструє неадекватність світовим тенденціям інтеграції економіки України у глобалізовану економічну систему, що, зрозуміло, веде й до нееквівалентного обміну товарами, при якому за надбання економіки знань Україна розраховується доходами, отриманими від природної ренти і, таким чином, попадає у технологічну залежність від високорозвинених країн світу» [4, с. 127]. І зарадити цьому може лише виважена інноваційна політика в країні.

За визначенням Т. Захарової, «інноваційна політика держави – це вплив держави на інноваційну діяльність за допомогою прямих та опосередкованих важелів правового та економічного регулювання задля розвитку науки і техніки та інноваційних процесів» [5]. Отже, інноваційна політика держави – це комплекс заходів державного впливу, за допомогою яких заохочується, полегшується та забезпечується інноваційна активність господарюючих суб'єктів.

Науковці виокремлюють чотири типи державної інноваційної політики, яка застосовувалась у різні історичні періоди у різних країнах [6, с. 23]:

1) політика «технологічного поштовху». За цієї політики основою інноваційного розвитку вважають саме новітні технологічні досягнення. Водночас передбачається безпосередня участь держави, яка визначає пріоритетні напрями та забезпечує необхідну матеріальну базу та інші потреби інноваторів. Ця політика набула популярності у 50–60 роках ХХ ст. Вона була притаманна, зокрема, для Франції та Великобританії. Проте поряд із головною перевагою – стимулювання фундаментальних наукових здобутків, вона мала й недолік – відсутність ринкової складової;

2) політика «ринкової орієнтації». При ній обмежується роль державного регулювання, а інноваційний розвиток спрямовує сам ринок. Така політика проводилася у 80-х роках ХХ ст. в Японії, Німеччині, США та інших провідних країнах. Вона була спрямована на комерціалізацію знань, проте не приділяла належної уваги розвитку науки. Очевидно, що бізнес в першу чергу цікавиться, як продати існуючий товар з максимальною вигодою. Він не замислюється над такими глобальними проблемами, як суспільне значення науки. Як відомо з економічної теорії, створення суспільно корисних благ повинна забезпечити держава;

3) політика «соціальної орієнтації». Характерна для розвинутої інноваційної економіки. За цієї політики громадськість приймає активну участь в ухваленні рішень щодо інноваційної діяльності з огляду на можливі соціальні наслідки НТП. Ця політика притаманна для Скандинавських країн. У 60–70 роках ХХ ст. вона простежувалась у США та інших країнах. Передусім така політика пов'язується з демілітаризацією;

4) комплексна політика. За реалізації цієї політики технології чинять вагомий вплив на всю соціально-господарську систему країни. Така політика характерна для сучасних розвинених країн.

Для України, на наш погляд, зараз найактуальнішим є співіснування політики «технологічного поштовху» та «ринкової орієнтації». Політика «соціальної орієнтації» та комплексна політика також є важливими, проте вони вимагають певного рівня розвитку інноваційної сфери в країні.

Технічний прогрес залежить передусім від фінансової політики в інноваційній сфері, оскільки нею чиняться основні стимулюючі та регуляторні впливи. Політика фінансового забезпечення інновацій не повинна бути стихійною. Вона має характеризуватися цілісністю, комплексністю, науковою обґрунтованістю, економічною доцільністю і враховувати дію всіх можливих чинників збурення. До того ж вона повинна базуватися на відповідній загально визнаній стратегії. Але недостатньо лише задекларувати стратегію, як це робилося в Україні до сьогодні, адже вона має стати життєздатним орієнтиром для інноваційної політики. Необхідно, щоб зберігалася така послідовність дій: розробка і затвердження інноваційної стратегії (яка має бути органічною частиною загально економічної стратегії розвитку) → фінансове забезпечення виконання інноваційної стратегії (визначення структури джерел фінансового забезпечення інноваційної стратегії, визначення механізмів їхнього перерозподілу та інститутів, які будуть у цьому задіяні) → формування тактичного плану реалізації інноваційної стратегії (на квартал, місяць) → поточне втілення інноваційної політики → оцінка результатів виконаної роботи, а також аналіз досягнень і невдач та причин, які ці невдачі спричинили → виправлення попередніх помилок і прорахунків, коригування стратегії [7, с. 35]. Стратегія має стати основним цементуючим системоутворюючим чинником, забезпечувати комплексний підхід до управління інноваційною діяльністю в країні. З її допомогою на основі пріоритетів науки та інновацій має закріпитись перелік цілей інноваційного характеру, які потрібно досягнути в перспективі, відповідні напрями державної політики, перелік галузей, які потребують більшої уваги в контексті інновацій, а також засоби, якими ці цілі будуть досягнуті.

Отже, відповідно до стратегії має реалізовуватися політика інноваційного розвитку, яка втілюватиметься через мережу програм різних рівнів – загальнодержавного і місцевого. Програмний

підхід позитивно зарекомендував себе за кордоном і, на наш погляд, не менш ефективним стане і в Україні.

Головним завданням інноваційної політики насамперед має стати вирішення нагальних проблем, що назріли у вітчизняній економіці. Українські суб'єкти господарювання сьогодні серед головних перешкод у проведенні інноваційної діяльності виділяють: недостатність власних коштів, слабку державну підтримку, неплатоспроможність контрагентів, непосильно високі ставки банків за кредитами, проблеми із придбанням сировини, прогалини у законодавчій базі. Водночас недостатність власних коштів пов'язується передусім із високими цінами на паливо і сировину та великим податковим тиском [8, с. 60]. Суб'єкти інноваційного підприємництва нарікають також на відсутність можливостей для кооперації, недостатність інформації про нові технології та ринки збуту, несприйняття нововведень, відсутність попиту на інноваційну продукцію [9, с. 11; 10, с.189].

Підсумовуючи вище сказане, можна сформулювати такі основні проблеми у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку України: відсутність єдиного бачення інноваційного розвитку, недостатність координуючої складової; економічна нестабільність, кризові явища; відсутність у наукових установ фінансових стимулів для концентрації уваги на конкретних актуальних розробках; відсутність у господарюючих суб'єктів істотних фінансових стимулів для проведення інноваційної діяльності; недоступність більшості зовнішніх джерел для фінансового забезпечення інноваційної діяльності; недостатність контролю за використанням державних коштів, спрямованих на інноваційну діяльність.

Тому в ході проведення інноваційної політики необхідне:

1. Формування стабільної і наповненої законодавчо-нормативної бази, зокрема, обґрунтованих пріоритетів науково-технічного та інноваційного розвитку.
2. Створення стабільного єдиного регулятивно-координаційного центру з достатньою компетентністю та повноваженнями.
3. Розширення інноваційної інфраструктури, сприяння кооперації науки і виробництва.
4. Заохочення науково-дослідної діяльності шляхом запровадження системи грантів для науковців та наукових установ.
5. Впровадження ефективних механізмів сприяння інноваційній діяльності, зокрема, державної підтримки через поетапне прогресивне стимулювання.

Першочерговим завданням має стати вдосконалення, уніфікація і забезпечення стабільності українського інноваційного законодавства. На жаль, сьогодні у ньому існує чимало прогалин, суперечностей, а також зберігається непослідовність законодавчої політики в цій сфері (затверджені пільги анулюються законами про Державний бюджет на певний рік чи у зв'язку з прийняттям нового законодавчого акту). Тому вбачаємо за необхідне провести кодифікацію законодавчих актів у інноваційній та інвестиційній сферах. Ще одне вузьке місце інноваційного законодавства полягає у тому, що норми не дотримуються або дотримуються не повною мірою. Головною причиною є невизначеність механізмів реалізації окремих положень. Відповідно, потрібно більше уваги приділяти процесуальній складовій.

Щодо координації та проведення цілісної державної інноваційної політики, треба констатувати, що, на жаль, в Україні зв'язки між державними інститутами, покликаними сприяти інноваційному розвитку, недостатньо чіткі і послідовні. Основна причина – існування великої кількості інститутів у цій сфері, незрозумілість закономірностей розподілу функцій між ними, відсутність чіткої координуючої складової, в результаті чого простежується дублювання окремих функцій, виникає незрозумілість до-степенного місця і ролі кожного інституту у загальній схемі, відбувається розпорошення фінансових ресурсів, відсутні можливості контролю за використанням коштів [11]. Наприклад, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ) підпорядковується центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності. Згідно із законодавством для реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності було утворено Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки). Проте у Статуті ДФКУ вказано, що вона належить до сфери управління Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами (Держінвестпроект) [12]. З цього можна зробити висновок, що Держінформнауки та Держінвестпроект недостатньо чітко розмежували сфери впливу

щодо інноваційної діяльності і, зокрема, її фінансових аспектів. Тому важливим заходом є створення єдиного регулятивно-координаційного центру й оптимізація всього державного апарату у цій сфері.

Велике значення для функціонування системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку мають інфраструктура і заохочення кооперації науки та виробництва. До інноваційної інфраструктури належать: інститут інноваційних інвесторів, інноваційні банки, інноваційні фонди, інші форми організації сприяння інноваціям (технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, інноваційні центри тощо). Як невід'ємна ланка фінансової інфраструктури особливої уваги потребують інноваційні банки. В Україні це Український інноваційний банк та Український банк реконструкції та розвитку. Стимулювання банківського сектора для кредитування інновації надасть можливість «влити» в інноваційну сферу значний обсяг ресурсів – заощадження держави, господарюючих суб'єктів, домогосподарств. Деякі вчені пропонують навіть застосування адміністративних методів, таких, як встановлення у кредитному портфелі банків обов'язкової частки довгострокових кредитів [13, с. 201].

Для заохочення активності і, що найголовніше, для забезпечення ефективності наукової діяльності в Україні передусім потрібно збільшити фінансування науки. Акцент варто робити на виділенні коштів на конкурсних засадах. Для цього необхідно розробити розгалужену мережу державних диференційованих грантів та стипендій для науковців. Окрім цього, необхідне створення макроекономічних умов, за яких підприємства відчують вигоду від фінансування наукової та дослідно-конструкторської роботи. Аби стимулювати наукову діяльність сектора вищої освіти, доцільно надати вищим навчальним закладам автономію. Це посилить їхню відповідальність за результати діяльності та дасть можливість урізноманітнити джерела фінансового забезпечення, оскільки, згідно з чинним законодавством, статус неприбуткової організації не дає змоги вищим навчальним закладам проводити інноваційну діяльність та надавати науково-технічні платні послуги.

У питаннях стимулювання інноваційної діяльності заслуговує на увагу позиція П. Бубенка та В. Гусева. Вчені зазначають, що рекомендації щодо вирішення проблем у інноваційній діяльності обмежуються «досить загальними міркуваннями про оптимізацію системи державного управління інноваційним сектором, удосконалення його правового забезпечення, розвиток інфраструктури і концентрацію державних ресурсів на обмеженій кількості пріоритетів» [14, с. 32]. Водночас мало уваги приділяється підприємцю як основному суб'єктові реалізації інноваційної політики. Інноваційний розвиток чи його відсутність визначається діяльністю або бездіяльністю підприємців. В Україні інновації так і не набудуть необхідної ваги, допоки підприємці не будуть зацікавлені у них і не займуть активну позицію.

Ділові одиниці, що займаються традиційною діяльністю, часто не бачать переваг, які криють у собі інновації. Виникає ситуація, за якої: а) суб'єкти господарювання не вбачають необхідності в інноваціях; б) у нестабільних умовах господарювання ризикові інноваційні проекти не здаються привабливими; в) у підприємств недостатньо фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів і утруднений доступ до додаткових джерел.

Інновації можуть принести надприбутки, але у разі невдачі втрати також будуть значними. Один з корифеїв у галузі інновацій П. Друкер у своїй книзі «Бізнес та інновації» зауважує, що «коли інновацію розглядають в організації як щось, що іде всупереч існуючій практиці, як плавання проти течії, ледь не як героїчне досягнення, ніяких інновацій не буде. Інновації повинні бути частиною звичайної, щоденної роботи, нормою, якщо взагалі не частиною звичної практики» [15, с. 237].

Щоб обрати інноваційний шлях, суб'єкти господарювання повинні побачити реальну фінансову вигоду від нього. Тобто стимулюванню підлягає не суто проект – а сам господарюючий суб'єкт. Стимули, що пропонувалися досі, мали надавати одразу значну підтримку суб'єктам інноваційного підприємництва. Проте, на нашу думку, доцільніше застосовувати диференційований підхід до заохочення. Тому стимули повинні мати прогресивний характер і зростати відповідно до глибини включення кожного конкретного суб'єкта господарювання у інноваційний процес, тобто з боку держави має реалізовуватися поетапне прогресивне фінансове стимулювання підприємств відповідно до їхньої інноваційної активності.

З метою інтенсифікації інноваційних процесів в Україні необхідне проведення політики «технологічного поштовху», яка вимагає активної стимулюючої участі держави. Для цього потрібна

стратегія інноваційного розвитку, яка зможе забезпечити комплексний підхід до управління інноваційною діяльністю в країні. Одним з головних завдань інноваційної політики має стати впорядкування відповідного законодавства, усунення прогалин та суперечностей, забезпечення стабільності. Також необхідно створити єдиний регулятивно-кординаційний центр. Окрім того, для стимулювання активності наукових установ пропонується акцентувати увагу на таких способах фінансового забезпечення, як виділення грантів науковцям чи під перспективні проекти і дослідження на основі виконання вітчизняних та зарубіжних замовлень. Важливим є розширення інноваційної інфраструктури, а також використання принципу диференціації стимулювання та розширення заохочень пропорційно до глибини включення конкретного підприємства в інноваційний процес. Перспективою подальших досліджень є розроблення концепції поетапного прогресивного фінансового стимулювання підприємств з боку держави відповідно до їхньої інноваційної активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Українського інституту науково-технічної і економічної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uitei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=492
2. *Смовженко Т. С.* Інноваційна діяльність малого і середнього бізнесу : основні засади управління : монографія / Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнецова, З. К. Шмігельська ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи, НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – К. : УБС НБУ, 2010. – 198 с.
3. Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246273076&cat_id=24427.
4. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл. -кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – В 3 т. – 539 с.
5. *Захарова Т. В.* Інноваційна політика держави та принципи її регулювання [Електронний ресурс] / Т. В. Захарова. – Режим доступу : <http://intkonf.org/zaharova-tv-innovatsiyna-politika-derzhavi-ta-printsipi-yiyi-regulyuvannya/>
6. *Бутенко О.А.* Формування державної інноваційної політики / О. А. Бутенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 1. – С. 21–24.
7. *Томпсон-мл. А. А.* Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа : пер. с англ. / Томпсон-мл., Артур А., Стрикленд Ш. – 12-е издание :– М. : Издательский дом «Вильямс», 2006. – 928 с.
8. Інституційні основи інноваційного розвитку економіки : навчальний посібник / [Аблов А.С., Будкін В.С., Гальперіна Л.П.] ; за заг. ред. В.Є. Новицького. – К. : КНТ, 2008. – 360 с.
9. *Якубовський М.* Науково-інноваційне забезпечення модернізації української промисловості / М. Якубовський // Економіка України. – 2009. – № 10. – С. 4–14.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні – 2009 : стат. зб. / Держкомстат України. – К. : [Держкомстат України], 2010. – 347 с.
11. *Козоріз М. А.* Формування і розвиток інноваційної інфраструктури України: окреслення проблем і шляхів їх подолання [Електронний ресурс] / Козоріз М. А., Жихор О. Б. // Економіка Промисловості, 2009. – № 46(3). – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/eprom/2009_46/st_46_16.pdf.
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи» № 979 від 15.06.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=979-2000-%EF>.
13. *Ілляшенко С. М.* Управління інноваційним розвитком : навч. посібн. / С. М. Ілляшенко. – [2-ге вид., перероб. і доп.,]. – Суми : ВТД «Університетська книга» ; К. : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.
14. *Бубенко П.* Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? / П. Бубенко, В. Гусев // Економіка України: політико-економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Національної академії наук України. – 2009. – № 6. – С. 30–38.
15. *Друкер П. Ф.* Бизнес и инновации : Пер. с англ. / Питер Ф. Друкер. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2007. – 432 с.

MAIN OBJECTIVES OF INNOVATION POLICY IN UKRAINE

К. Ільїна

Ivan Franko National University of Lviv

The article examines the role of government in the implementation of innovative models of economic development. The characteristic of the main types of state innovation policy. Formulated the most significant problems that hinder innovative changes in our country. Determined and analyzed the main objectives of innovation policy in Ukraine.

Key words: innovation development, public policy, innovative legislation, stimulation, funding.

ГЛАВНЫЕ ЗАДАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Е. Ильина

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье рассмотрена роль государства во внедрении модели инновационного развития экономики. Охарактеризованы основные типы государственной инновационной политики. Сформулированы существенные проблемы, которые сдерживают инновационные изменения в нашем государстве. Выделены и проанализированы основные задачи инновационной политики в Украине.

Ключевые слова: инновационное развитие, государственная политика, инновационное законодательство, стимулирование, финансирование.

УДК 336.77.067

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КРЕДИТНОГО РИНКУ

О. Калівошко

Національний університет біоресурсів та природокористування України

Досліджено економічну сутність поняття «кредитний ринок». Запропоновано тлумачення терміну «кредитний ринок».

Ключові слова: кредитний ринок, фінансовий ринок, сутність кредитного ринку, кредитні відносини.

Кредитний ринок є невід'ємною складовою розвитку сучасних економічних відносин, важливим фактором підвищення їх ефективності, його межі значно розширилися в останні десятиріччя. Кредитний ринок є ключовим елементом функціонування та розвитку фінансово-господарської діяльності суб'єктів економічної діяльності, він обслуговує все більшу частину товарних і грошових потоків, замінюючи традиційні товарно-грошові зв'язки обміну, тому не дивно, що останнім часом, багато наукових дискусії точиться навколо цього терміну, який виділяється своєю неоднозначністю та різноманітністю трактувань. Це пояснюється передусім тим, що кредитний ринок має багатовікову історію, в процесі якої відбувалися зміни у розумінні не тільки самого поняття, а й його значення для економіки.

Вагомий внесок у дослідження проблемних питань кредитного ринку та розробку рекомендацій щодо їх вирішення здійснили такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.Н. Азріліян, Л.М. Алексеєнко, І.О. Бланк, О.Д. Василик, Г.Л. Вознюк, С.В. Галіцкая, С.В. Глущенко, А.Г. Загородній, І.О. Лютий, А.М. Мороз, В.М. Олексієнко, В.М. Опарін, М.І. Савлук, В.М. Суторміна, В.М. Федосов, В.М. Шелудько, С.І. Юрій та інші.

Метою статті є дослідження теоретичних засад щодо економічної сутності кредитного ринку.

Здійснивши аналіз наукових праць, ми дійшли висновку, що термін кредитний ринок можна розглядати з різних напрямів, проте він має специфічні, лише йому притаманні особливості, які вирізняють його серед інших ринків.

Кредитний ринок є одним з найстаріших сегментів фінансового ринку, він виник як закономірна реакція на потребу в додаткових фінансових ресурсах для здійснення процесу фінансового забезпечення підприємницької та інших видів діяльності юридичних і фізичних осіб [1, с. 325].

Оскільки існує безліч трактувань терміну кредитний ринок, ми спробуємо сформулювати основні з них за ключовими напрямками.

Перший напрям. Він є найпоширенішим, його прихильники вітчизняні вчені – І.О. Бланк, О.Д. Василик, Г.Л. Вознюк, А.Г. Загородній, Т.С. Смовженко, В.М. Федосов, С.І. Юрій та багато інших [1, с. 325; 2, с. 185-188; 3, с. 400-403; 4, с. 796; 5, с. 396], які вважають, що кредитний ринок це сегмент фінансового ринку, на якому об'єктом купівлі–продажу є вільні кредитні ресурси та окремі фінансові інструменти на основі поверненості, строковості, платності. Крім того, визначення наведені в зазначених працях мають такі уточнення: що це процес залучення коштів у грошовій формі [1, с. 325], яке здійснюється шляхом укладання кредитної угоди [4, с.796], а В.М. Федосов та С.І.Юрій доповнюють умови здійснення операцій на ньому, такою умовою як забезпеченість [5, с. 396]. регулюючий механізм перерозподілу капіталу між економічними суб'єктами за допомогою посередників на основі підтримання рівноваги між попитом на фінансові ресурси та їх пропозицією.

Другий напрям. До нього можна віднести українських науковців: В.В. Беляєва, С.О. Маслову, О.А. Опалова, В.П. Ходаковську, які зосереджують увагу та думки на тому, що кредитний ринок в

першу чергу – це механізм, за допомогою якого встановлюються взаємовідносини між підприємствами та громадянами, які мають потребу в фінансових ресурсах, та організаціями і громадянами, які можуть надати необхідні кошти на певних умовах, в другу – це синтез ринків різних платіжних засобів, а в третю – здійснення накопичення, руху, розподілу та перерозподілу позикового капіталу між сферами економіки [6; 7, с. 6-10].

Досить велика кількість науковців підтримують цей напрям в одному з його спрямувань, наприклад, С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова розглядають кредитний ринок, тільки, як систему економічних відносин з приводу накопичення, руху, розподілу та перерозподілу позикового капіталу між сферами економіки та окремими позичальниками [8].

Третій напрям. Його активними прихильниками є: С. В. Глущенко яка доводить, що кредитний ринок – це сукупність кредитних відносин фінансово-кредитних інститутів та певних встановлених організаційно-правових норм, що у своїй єдності та взаємодії забезпечують можливість руху кредиту в різних формах між суб'єктами економіки на національному та міжнародному рівнях [9, с. 19-20] та В. І. Оспішев, згідно якого, кредитний ринок – це сектор фінансового ринку, що належить до каналів опосередкованого фінансування, якщо кошти переходять від власників заощаджень та нагромаджень до позичальників через систему фінансово-кредитних інститутів [10, с. 390]; тобто, вищезазначені науковці прив'язують тлумачення кредитного ринку до інституційної складової.

Четвертий напрям. Цей напрям розвивають вчені-економісти Російської Федерації – А. Н. Азріліян, О. М. Азріліян, Е. В. Калашнікова, О. В. Квардакова та інші, які вважають, що кредитний ринок, це ринок позичкових капіталів, який має два взаємопов'язаних сегменти: національний та міжнародний; попит та пропозицію кредиту [11, с. 1043], а С. В. Галіцкая додає, що це ще й сукупність угод купівлі-продажу кредитів [12, с. 664].

Як бачимо, трактування терміну «кредитний ринок» відрізняються, як напрямом, так і наповненням цього змісту, проте, на нашу суб'єктивну думку, ні одне з них повністю не розкриває його потенціал та не відповідає потребам сьогодення, тому на основі вищевикладеного, кредитним ринком пропонуємо вважати: сукупність структур, інструментів та механізмів, які за допомогою ринкових регуляторів економічних потоків та процентної ставки (яка є основним інструментом цього ринку), забезпечують дотримання рівноваги між попитом на кредитні ресурси та їх пропозицією.

Отже, термін «кредитний ринок», пропонується трактувати як сукупність структур, інструментів та механізмів, які за допомогою ринкових регуляторів економічних потоків та процентної ставки (яка є основним інструментом цього ринку), забезпечують дотримання рівноваги між попитом на кредитні ресурси та їх пропозицією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Василик О. Д.* Теорія фінансів / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
2. *Бланк И. А.* Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – Т. 1. – 592с.
3. *Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С.* Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – Л.: Центр Європи, 1997. – 576 с.
4. *Загородній А.Г., Вознюк Г.Л.* Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній та Г.Л. Вознюк. – К.: Знання, 2007. – 1072 с.
5. *Фінанси: Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова.* – К.: Знання, 2008. – 611 с.
6. *Ходаковська В.П., Беляев В.В.* Ринок фінансових послуг : Теорія і практика. Навч. посіб. / В.П. Ходаковська, В.В. Беляев. – К. : ЦУЛ, 2002 – 616с.
7. *Маслова С. О., Опалов О.А.* Фінансовий ринок. Теорія й практика : Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – Житомир : ЖІТІ, 2002. - 415 с.
8. *Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова.* – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
9. *Глущенко С. В.* Кредитний ринок: інститути та інструменти: навч. посіб. / С.В. Глущенко. – К. : Києво-Могилян. акад. – 2010. – 153 с.
10. *Фінанси: курс для фінансистів: Навч. посібник / За ред. В.І. Оспішева.* – К.: Знання, 2008. – 567 с.

11. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
12. Галицкая С.В. Деньги. Кредит. Финансы: учебное пособие / С.В. Галицкая. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2009. – 736 с.
13. Львов Ю.И. Банки и фондовый рынок / Ю.И. Львов – С.Пб. : РИЦ Култ Информ Пресс, 1995. – 528 с.
14. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2001. – 240 с.
15. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Підручник / В.М. Шелудько. 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 535 с.
16. Финансы / [В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.]. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
17. Суторміна В. М. Фінансовий ринок / В.М. Суторміна, В.М. Радзієвська, Б.С. Стеценко. – К. : КНЕУ, 2001. – 100 с.

THE ECONOMIC ESSENCE OF THE CREDIT MARKET

O. Kalivoshko

National university of bioresources and environmental of Ukraine

Studied the economic substance of the concept of «credit market». Proposed interpretation of the term «financial market».

Key words: credit market, financial market, the essence of the credit market, credit relations.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ КРЕДИТНОГО РЫНКА

О. Каливошко

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Исследована экономическая сущность понятия «кредитный рынок». Предложено толкование термина «кредитный рынок».

Ключевые слова: кредитный рынок, финансовый рынок, сущность кредитного рынка, кредитные отношения.

УДК 336.2

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ АНТИ-ОПТИМУМУ ПАРЕТО У ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН

М. Карлін

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

В статті розглядаються зміст та напрями використання нового принципу фіскальної соціології - анти-оптимуму Парето - при реформуванні економік пострадянських країн до та після кризи 2008-2009 років; досліджені проблеми у реалізації пов'язаних з ним принципів справедливості та ефективності при удосконаленні соціально-економічних систем пострадянських країн (в тому числі України) в період економічного спаду 2012-2013 років та запропоновані шляхи їх вирішення з урахуванням євроінтеграційної перспективи нашої країни.

Ключові слова: оптимум Парето, анти-оптимум Парето, принцип справедливості, принцип ефективності, пострадянські країни, Латвія, Литва, Естонія, Молдова, Росія, Білорусія, Україна, Європейський Союз.

В сьогоденних умовах на перший план в розподілі суспільних благ в Україні виходить потреба дотримання принципів фіскальної соціології, які тісно пов'язані з фінансовою політикою. Їх зміст та особливості реалізації ще не до кінця з'ясовані в світовій та українській економічній науці. Це ускладнює розуміння механізму реформування української економіки та змісту фінансової політики в сучасних умовах. Тому необхідні подальші дослідження механізмів дії принципів фіскальної соціології у пострадянських країнах.

Значний вклад у дослідження принципів фіскальної соціології внесли такі зарубіжні та українські вчені, як: В. Парето, Й. Шумпетер, А. Пігу, Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, П. Самуельсон, К.Ерроу, А. Сена, В. Андрущенко, В. Геєць, Ю. Іванов, А. Крисоватий, Е. Лібанова, В. В. Мандибура, О. Сидорович, А. Чухно, С. Юрій та інші. Ними сформульовані окремі принципи фіскальної соціології, виявлено ряд проблем у їх дотриманні при здійсненні соціальної політики на різних етапах розвитку суспільства, але рецесія 2012-2013 р.р. поставила перед науковцями пострадянських країн нові проблеми, на які поки немає однозначних відповідей.

В українській фінансовій науці поки недостатньо з'ясованою є специфіка механізму дії принципів фіскальної соціології в економіці України, як і інших пострадянських країн. Вимагає подальших досліджень і проблема реалізації цих принципів в умовах ускладнення глобалізації світової економіки в сучасних умовах. Важливо також виявити особливості форм реалізації принципів фіскальної соціології в умовах економічної кризи і післякризового розвитку. Насамперед це стосується анти-оптимуму Парето, який доповнює принципи справедливості та економічної ефективності, що поки недостатньо враховується при удосконаленні фінансово-економічної системи нашої країни.

В українській економічній літературі виділяють такі принципи фіскальної соціології: релевантності, адекватності, логічної послідовності, узгодженості [1, с. 292-293]. Важливо, цей перелік принципів доповнити новими, адекватними сьогоденню. До них, на наш погляд, слід віднести оптимум Парето, принцип соціальної справедливості, принцип економічної ефективності. Крім того, доцільно пам'ятати, що в принципах фіскальної соціології тісно поєднані соціальна та економічна ефективність, які поки не в повній мірі враховуються при здійсненні соціально-економічних реформ у нашій країні, як і в

інших пострадянських країнах. Крім того, до уваги треба брати й той факт, що у сучасних умовах інститути ринку і держави є комплементарними. Відбувається становлення і розвиток різноманітних форм поєднання функцій держави і ринку, держави і громадянського суспільства (державно-приватне партнерство, співробітництво органів влади з професійними та громадськими організаціями тощо.) [2, с. 15].

На жаль, за роки незалежності в Україні при проведенні фінансово-економічної політики не вдалося врахувати вимоги принципів фіскальної соціології, насамперед принципу соціальної справедливості, що призвело до таких негативних явищ, як: значний податковий тиск на платників податків, надмірна диференціація в доходах населення, значна тінізація економіки нашої країни, масова міграція кваліфікованих працівників з України, істотне погіршення якості суспільних послуг. Прийняття нової редакції Бюджетного кодексу та Податкового Кодексу України суттєво не покращило соціально-економічну ситуацію у нашій країні.

Для вирішення цих та інших проблем при реформуванні фінансової політики України пропонуємо застосувати новий принцип фіскальної соціології, розроблений автором цієї статті, який доцільно назвати анти-оптимум Парето. Він дозволить врегулювати суперечність між принципом економічної ефективності та принципом соціальної справедливості в економічній політиці під час економічних криз та виходу з них [3, с. 53-55].

Оптимум Парето полягає в наступному: умовою зростання суспільного добробуту є покращення добробуту одних людей без одночасного погіршення добробуту інших. Згідно умови за Парето, той чи інший захід влади підвищує суспільний добробут в тому випадку, якщо вигоди від його запровадження з перевищенням компенсують втрати тих, чий рівень добробуту даний захід знижує [4, с. 56].

Якщо спробувати використати підходи Парето для аналізу суспільних фінансів в незрілому демократичному суспільстві в умовах економічної кризи та виходу з неї, то можна отримати парадоксальний висновок, який можна, на нашу думку, сформулювати як «анти-оптимум Парето». Суть його полягає в наступному: в період економічної кризи та виходу з неї, обмеження суспільних видатків та збільшення податків повинно стосуватися всіх членів суспільства без виключення. Тільки тоді такі дії держави будуть сприйматися всіма членами суспільства. Якщо ж будуть виключення, наприклад, на користь бідних верств населення, то середній клас та заможні верстви суспільства будуть шукати та знаходити способи (як свідчить досвід і сучасної України) уникнення додаткових податків на користь малозабезпечених верств суспільства (в силу значної корумпованості суспільства та «тінізації» нашої економіки) [5, с. 72].

Разом з тим, опираючись на окремі постулати фіскальної соціології, на наш погляд, можна розробити систему заходів з оптимізації фінансування суспільних благ в Україні в сучасних умовах та відповідну систему оподаткування різних верств населення. Але ці заходи повинні підтримуватися більшістю населення і стосуватися доходів всіх прошарків населення, як це було зроблено в ряді пострадянських країн у складні періоди їх розвитку.

Дотримання вимог анти-оптимуму Парето особливо проявилось під час виходу з кризи 2008-2009 р.р. в Латвії, Литві та Естонії, оскільки фінансово - економічні заходи в цих країнах стосувалися обмеження доходів всіх верств населення, що й дозволило цим країнам швидко подолати кризу. Цей досвід важливо врахувати в Україні, щоб успішно вийти з рецесії 2012-2013 р.р.

Щоб зберегти прив'язку лата до євро і уникнути істотної девальвації своєї національної валюти, латвійська влада пішла на непопулярні заходи зі скорочення державних витрат в 2008-2009 рр. Сьогодні ця політика економії може розглядатися як найбільш послідовне виконання приписів ЄС щодо бюджетної політики.

На 2013 р., у результаті жорстких заходів економії, Латвії вдалося знизити дефіцит бюджету до 1,2% ВВП, розмір держборгу – до 40% ВВП, що навіть істотно нижче від критеріїв, прийнятих для держав, які вступають до Єврозони. Країна довела показники економічного зростання 2012 р. до 5,6%. Сьогодні Банк Латвії вважає, що перехід країни на євро в 2014 р. сприятиме зростанню реального ВВП країни на 7,4%, експорту – на 5%, інвестицій – на 16% [6].

Подібна політика була реалізована і в Литві. Кабінет міністрів Литви, прагнучи зменшити темпи зростання державного боргу та дефіциту бюджету, в 2008–2009 рр. був змушений вдатися до доволі

болісних і непопулярних заходів економії: зменшення розміру заробітних плат і пенсій, соціальних виплат, підвищення ПДВ, збільшення акцизів. Результатом таких дій стали: стабілізація фінансово-економічної ситуації та зростання економіки у 2011 році на 5,8%, промислового виробництва - на 7,4%, обсягу експорту - на 28,8%, а загальний дохід підприємств Литви збільшився удвічі [7 с. 18]. Це дозволить Литві вступити до Євросоюзу в 2015 р.

В Естонії, враховуючи сприятливі умови розвитку в 2001-2007 р.р., постаралися сформувати додаткові державні фінансові резерви на випадок майбутніх бюджетних ускладнень, що й допомогло країні швидко вийти з кризи в 2010 р. Крім того, у докризовий період в країні було запроваджено систему «електронного уряду», що унеможливило корупцію при сплаті податків, отриманні соціальних пільг, при виконанні державних замовлень тощо. Під контроль громадянського суспільства були поставлені доходи й видатки, як державних чиновників, так і парламентарів. Відповідно, тягар кризи 2008-2009 років був більш-менш справедливо розподілений на всі верстви населення.

Разом з тим, при виході з кризи, необхідно уникати таких явищ, як зростання доходів найзаможніших верств населення при падінні доходів абсолютної більшості населення (як це відбулося в Україні в 2008-2009 роках). Це породило масове ухилення від сплати податків з боку середнього класу, який переважно зайнятий у малому і середньому бізнесі. Пояснення цьому можна знайти в недотриманні вимог анти-оптимуму Парето, оскільки зростання податкового тягара в періоди криз повинно стосуватися всіх платників податків, але – в різній мірі. Проблема є визначення цієї межі для різних груп платників податків, а також рівня втрат від кризи для жителів різних регіонів.

З економічної теорії відомо, що в період економічної кризи та зростання інфляції найбільше страждають малозабезпечені верстви населення та працівники бюджетних установ, доходи яких фіксуються державою. Тому обмеження доходів цих груп населення, згідно нашої трактовки анти-оптимуму Парето, необхідно проводити на мінімальному рівні, удосконалюючи для них надання соціальних, комунальних і транспортних пільг. Для вирішення подібних проблем важливо, крім всього іншого, демократизувати суспільство. В цьому плані повчальним для України є досвід Грузії та Молдови.

Грузія при М. Саакашвілі досягла значних результатів в соціально-економічному розвитку, але й тут були певні проблеми на які наголошують представники нової грузинської влади. Йдеться про пенітенціарну систему, існуючі монополії, про елітну корупцію, що фіксувалося в міжнародних звітах. Елітна корупція проявлялася в тому, що лояльні до вищих керівників країни бізнесмени мали привілеї, попри те, що за міжнародними стандартами показник започаткування бізнесу в Грузії був дуже високий. Але зберегти і розвивати цей бізнес можна було лише при дуже тісній співпраці з певними особами з попереднього уряду Грузії. Нова грузинська влада має намір усунути ці проблеми після того, як у парламенті буде затверджено удосконалений закон про антимонопольну службу, який скасували при попередньому уряді [8].

Молдова поряд із Україною та Грузією в межах Східного партнерства поставила собі за стратегічну мету набуття членства у Євросоюзі, здійснивши демократизацію суспільного життя, що позитивно відобразилося на економіці.

За «Індексом європейської інтеграції» 2012 року Молдова випереджала інші країни на пострадянському просторі за рівнем демократії, інституційного забезпечення євроінтегрування та міжособистісних зв'язків, а також політичною волею до реформ і прозахідних змін у більшості сфер життя суспільства. Країні вдалося знизити рівень корупції, реформувати судочинство, відбулися позитивні зміни в забезпеченні вільності й прозорості виборчої системи. Зокрема, звіти ОБСЄ та інших авторитетних спостерігачів свідчать, що вибори в Молдові виходять на достатньо демократичних засадах. До того ж було розроблено нове законодавство, за яким кожна політична партія повинна постатейно звітувати про свої витрати, а також норми щодо рівня фінансових дотацій від приватних осіб та компаній різним політичним силам [9, с.44].

Україні слід звернути увагу й на заходи з оптимізації державних видатків, які здійснюються в Росії і Білорусі в 2013-2015 роках.

У Російській Федерації на весь зріст постало питання оптимізації федерального бюджету на 2014-2016 рр. Спочатку йшлося про скорочення витрат на 10 % , але зупинилися на 5 % , щоб не погіршити рівень життя більшості населення. Такий показник містився в проекті бюджету, внесеного

до Держдуми. 2014 року фінансування освіти скоротять на 88 млрд руб. (13%). На соціальній політиці зекономлять 82 млрд руб., на охороні здоров'я – 44 млрд руб., на ЖКГ – 37 млрд руб. Кількість безкоштовних ліжкомісць у лікарнях у Росії скорочується, хоча і не так швидко, як в Україні, де проводиться своя медична реформа. Втім, бюджетні витрати на охорону здоров'я у росіян помітно нижче, ніж у нас. І їх продовжують скорочувати: до 2015 р. вони повинні зменшитися на 17,8% порівняно з 2012 р. [10, с. 18-19].

Досить складною є соціально-економічна ситуація і в Білорусі, що негативно позначається на рівні життя громадян. Затоварювання складів стало головним лихом білоруської промисловості. За даними «Білстату», на кінець травня 2013 року, складські запаси оцінювалися в 33,3 трлн білоруських рублів (3,8 млрд доларів), збільшившись з початку року на 1,29 млрд доларів.

Все це позначається на бюджеті. Уряд Білорусі збирається покрити дефіцит бюджету підвищенням акцизів на паливо. 2014 року акцизи на паливо мають зрости в 2,5–3 рази. Президент країни О. Лукашенко також попередив й про необхідність скорочення витрат на науку і на спорт.

Наскільки є складним економічний стан Білорусі, ілюструє вказівка О. Лукашенка оптимізувати військові витрати, зосередивши їх на найважливіших напрямках. Скоротяться на 20% й витрати на утримання чиновників і вчителів. У новому опалювальному сезоні, з вересня 2013 р., підвищуються тарифи ЖКГ. У стадії обговорення – введення податку на непрацюючих [11].

Непростою є й соціально-економічна ситуація і в Україні, що вимагає пошуку шляхів оптимізації державних витрат та збільшення доходів бюджету в 2014 р.

На наш погляд, недоцільно обкладати додатковими податками доходи або зменшувати соціальні пільги для тих сімей, які отримують додаткові кошти від родичів – заробітчанин із-за меж України. Це, як правило, небагаті сім'ї. В цьому плані в Україні давно треба провести податкову амністію подібних доходів, з яких не сплачені податки, щоб ці кошти були вкладені в економіку нашої країни. Ставка оподаткування таких доходів повинна бути мінімальною: від 0 до 5%.

Важливо також ввести податок на нерухомість за мінімально можливими ставками (але на її вартість, а не на загальну площу, як це зроблено в Податковому Кодексі України), поступово підвищуючи їх протягом тривалого періоду часу. Головне сьогодні – не отримання значних надходжень до місцевих бюджетів від податку на нерухомість, як про це наголошується у багатьох публікаціях, а встановлення реальних власників цієї нерухомості, щоб частина з них (хто володіє значною нерухомістю) не отримувала ті чи інші соціальні пільги, що веде до недотримання принципу соціальної справедливості.

Крім того, необхідно посилити податковий тиск на фізичних та юридичних осіб, які приховують свої доходи в типових та нетипових офшорах, у тому числі на Кіпрі, який за українськими законами не є офшором, хоча ряд країн відносять його до офшорів, не дивлячись на вступ до Європейського Союзу в 2004 р. Це відновило б соціальну справедливість в оподаткуванні, як це вимагається законами податкової політики, зменшило б соціальну напруженість в Україні та допомогло б реалізувати анти-оптимум Парето.

Перелік принципів фіскальної соціології необхідно доповнити такими, як: оптимум Парето, анти-оптимум Парето, принцип соціальної справедливості, та обов'язково враховувати їх при проведенні фінансово – економічної політики в пострадянських країнах в сучасних умовах, гармонізуючи її з принципом економічної ефективності.

Заходи з оптимізації оподаткування та соціальних виплат в пострадянських країнах, в тому числі й в Україні, в період економічної кризи та після неї повинні стосуватися всіх верств населення. Тільки тоді діятиме анти-оптимум Парето, що дозволить проводити ефективну соціальну політику та зменшити соціальне напруження у нашій країні при здійсненні болісних, але необхідних для суспільства, економічних реформ.

Важливо оптимізацію податків та соціальних видатків в Україні здійснити максимально прозоро, із запевненням населення щодо відновлення частини раніше існуючих соціальних пільг у післякризовий період (в 2015-2016 р.р.).

Важливою умовою реалізації принципу анти-оптимуму Парето в Україні є дотримання принципів демократії та законності, подолання корупції у владних структурах. Це можна досягти уклавши угоду про Асоціацію з ЄС та про зону вільної торгівлі з Євросоюзом, оскільки останній досить жорстко контролюватиме дотримання демократії в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Іванов Ю.* Податковий менеджмент / Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я.Кізіма, В.В.Карпова // Підручник.- К: Знання, 2008. – 525 с.
2. *Геєць В.М.,* Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку із прочитаним) /В.М. Геєць, А.А. Гриценко // Економіка України. – 2013. - №6 – С. 4-19.
3. *Карлін М. І.* Особливості фінансування соціальних видатків в умовах сучасної економічної кризи / М.І. Карлін // Фінансова система України. Зб. наук. праць. – Острог: Вид-во. нац. університету «Острозька академія», 2009. – Випуск 11. – С. 51-58
4. *Андрущенко В.Л.* Фінансова думка Заходу в ХХ столітті / В.Л. Андрущенко // Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
5. Фіскальна політика і соціальні виплати в сучасній Україні / М.І. Карлін // Науково-економічний та суспільно політичний журнал «Демографія та соціальна економіка» - К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. - 2012. - №17. – С. 70-72.
6. *Коваль О.* Єврозоні потрібна Латвія /О. Коваль// Дзеркало тижня. – 2013. – 15 червня. – С. 5.
7. *Речковас К.* Литву штовхають в обійми Кремля / К. Речковас, О. Крамар // Український тиждень. – 2013. - №41. – с. 18-20.
8. Про спадщину Саакашвілі та пріоритети Іванішвілі//День. – 2013. – 6 листопада. – С. 3
9. Халепа по молдовськи// Український тиждень. – 2013. - №11. – С. 44-46.
10. *Горбач Д.* Сметная казнь / Д. Горбач // Бизнес. – 2013. - №43. – С. 17-19.
11. Райхель Ю. Квіточки від Митного союзу, або великий прокол «білоруського економічного дива» / Ю. Райхель // День. – 2013. – 28 серпня. – С. 5.

THE NECESSITY AND THE WAYS OF COMPLIANCE OF ANTI-PARETO OPTIMAL REQUIREMENTS IN THE FINANCIAL AND ECONOMIC POLICY OF THE POST-SOVIET COUNTRIES

M. Karlin

Lesya Ukrainka East European national university

This paper discusses the content and the directions of using of a new principle of fiscal sociology – anti-Pareto optimal – in reforming of economies of the post-soviet countries before and after the crisis of 2008-2009; the problems in the implementation of the principles of justice and efficiency during the elaboration of the social and economic systems of post-soviet countries (including Ukraine) in the period of recession of 2012-2013 and the ways to solve them, considering Euro integration prospects of our country, are identified in the paper.

Key words: Pareto optimal, anti-Pareto optimal, the principle of justice, the principle of efficiency, post-soviet countries, Latvia, Lithuania, Estonia, Moldova, Russia, Belarus, Ukraine, European Union.

НЕОБХОДИМОСТЬ И ПУТИ СОБЛЮДЕНИЯ ТРЕБОВАНИЙ АНТИ - ОПТИМУМА ПАРЕТО В ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКЕ ПОСТСОВЕТСКИХ СТРАН

Н. Карлин

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

В статье рассматриваются содержание и направления использования нового принципа фискальной социологии - анти - оптимума Парето - при реформировании экономик постсоветских стран до и после кризиса 2008-2009 годов ; исследованы проблемы в реализации связанных с ним принципов справедливости и эффективности при совершенствовании социально - экономических систем постсоветских стран (в том числе Украины) в период экономического спада 2012-2013 годов и предложены пути их решения с учетом евроинтеграционной перспективы нашей страны.

Ключевые слова: оптимум Парето , анти - оптимум Парето , принцип справедливости , принцип эффективности , постсоветские страны , Латвия , Литва , Эстония , Молдова , Россия , Белоруссия , Украина , Европейский Союз.

УДК 336.77:[334.722÷330]

ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Р. Качур¹, Л. Мороз², М. Гунько³

1 – Львівська комерційна академія,
2,3 – Львівський інститут банківської справи УБС НБУ

Розглянуто особливості активізації кредитної та інвестиційної діяльності вітчизняних банківських установ у посткризовий період. Окреслено класифікацію кредитів та інвестицій, які надають банківські установи підприємницьким структурам, і представлено структуру кредитного процесу. Проаналізовано динаміку і структуру наданих кредитів та інвестицій реальному сектору національної економіки в розрізі позичальників і суб'єктів господарювання.

Ключові слова: кредит, інвестиції, кредитор, кредитна діяльність, інвестиційна діяльність, кредитний процес, кредитний механізм, позичальник, банківська установа, реальний сектор економіки.

Одним з основних напрямів діяльності вітчизняних банківських установ залишається сфера кредитування та інвестиційного забезпечення реального сектору національної економіки, насамперед її стратегічних і пріоритетних галузей та експортноорієнтованого виробництва, а також випуск продукції і товарів, які імпортують. Кредитна та інвестиційна підтримка банківською системою національного господарства допомогла здійснити структурну перебудову і вийти на високоприбуткову діяльність багатьом державним та комерційним підприємствам нашої країни. Значну роль у цьому відіграли державні банки, а саме: Зовнішньоекономічний банк України (сьогодні Публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпорتنний банк України») та Ощадний банк України (сьогодні «Державний ощадний банк України»), які, співпрацюючи зі Світовим банком (WORLD BANK), Європейським банком реконструкції та розвитку (EBRD), Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) і Кредитною установою для відбудови (KfW), реалізовували спільні проекти та програми щодо відбудови української економіки.

Вітчизняні банківські установи в сучасних посткризових умовах пропонують суб'єктам господарювання та фізичним особам сучасну гнучку систему кредитування – коротко- і довгострокові кредити, кредитні лінії в національній та іноземній валютах, послуги з овердрафтного кредитування, банківського інвестиційного кредитування тощо (рис. 1).

Варто зазначити, що послуги з овердрафтного кредитування банківські установи надають клієнтам, які мають позитивну репутацію, значні обороти коштів на поточному рахунку. Надання овердрафту здійснюється шляхом оплати платіжних документів понад залишок на поточному рахунку в межах обумовленої в договорі суми. Погашення заборгованості перед банком здійснюється автоматично при зарахуванні коштів на поточний рахунок. За користування кредитом клієнт сплачує відсотки, що нараховуються на суму, яка фактично є в користуванні.

Розмір процентних ставок та порядок їх сплати встановлюються банком і визначаються у кредитному договорі залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, облікової ставки Національного банку України, вартості кредитних ресурсів та інших факторів.

Для організації комплексного фінансування банківські установи сьогодні пропонують підписання генеральних договорів щодо фінансування підприємств, які передбачають разове ухвалення рішення про відкриття ліміту активних операцій на суб'єкт підприємницької діяльності та надалі надання широкого спектра послуг (разові кредити та кредитні лінії, інвестиційні кредити, гарантії і т. п.) без додаткових погоджень.

Крім зазначених на рис. 1, банківські установи з метою отримання додаткових доходів пропонують для юридичних і фізичних осіб нові кредитні продукти, а саме: кредити на придбання автомобілів, житлової і нежитлової нерухомості, розвиток малого і середнього бізнесу, мікрокредитування, кредит на будь-які потреби в готівці («Готівочка») та інші види кредитних продуктів (табл. 1).

При проведенні кредитної діяльності дії банківських установ спрямовуються на поєднання інтересів банку, його вкладників і суб'єктів господарської діяльності з урахуванням загальнодержавних інтересів.

Кредити, які надають вітчизняні банківські установи	
Терміни і форми надання кредитів	Характеристика
Короткострокові (до 1-го року)	Надаються для оплати сировини та матеріалів, комплектуючих виробів тощо
Середньострокові (від одного року до 3-х років)	Надаються для розширення сфери виробництва, освоєння нових виробів тощо
Довгострокові (більше 3-х років)	Надаються для модернізації та комплектації основних засобів, а також інвестиційних проектів
Кредитні лінії	Надаються для забезпечення діяльності виробництва, поповнення матеріально-товарних запасів, ведення господарської діяльності. Кредит може погашатись і поповнюватись залежно від господарсько-фінансових потреб позичальника протягом усього терміну дії відповідного кредитного договору
Овердрафт бланковий	Форма кредитування суб'єктів господарської діяльності, за якої банк на вимогу клієнта проводить платежі, що перевищують залишок коштів на його рахунку, в межах ліміту, обумовленого в договорі
Овердрафт під заставу	Форма кредитування юридичних осіб, за якої банк за попереднім прийняттям рішення щодо кредитування встановлює ліміт овердрафту: <ul style="list-style-type: none"> • до 100 відсотків середньомісячних надходжень на поточний рахунок позичальника; • більше за 100 відсотків за умови бездоганного (протягом 12 місяців) обслуговування позичальником свого боргу; • кредитування під заставу товарів в обігу та майнових прав або нерухомості з відстроченням до одного місяця
Банківський інвестиційний кредит	Форма фінансового забезпечення банківськими установами відтворювальних витрат суб'єкта господарювання чи потреб фізичної особи, яка передбачає надання кредитів на інвестиційні цілі

Рис. 1. Класифікація кредитів, які надають вітчизняні банківські установи в сучасних умовах

Примітка. Сформовано авторами на основі [5, с. 241; 8, с. 36; 13; 17; 18; 19, с. 7].

Визначаючи умови кредитування, банк урахує теперішні можливості позичальника і його розвиток у майбутньому. Практично кожне рішення про видачу кредиту приймається з урахуванням індивідуальних особливостей позичальника та умов кредитного договору.

Для одержання кредиту позичальник звертається до банківської установи з обґрунтованим клопотанням, до якого додаються певні документи. Для одержання кредиту позичальник повинен подати анкету-клопотання.

Банківська установа може надавати бланкові кредити (без застави або інших видів забезпечення) за рішенням кредитного комітету в межах наявних власних коштів і повноважень, наданих правлінням банку, клієнтам зі стійким фінансовим станом за умови дотримання економічних нормативів Національного банку України та вимог з кредитування інсайдерів. Повноваження кредитним комітетам філій та відділень на ці операції надаються кредитним комітетом банку і правлінням банку в межах повноважень.

Таблиця 1

Види кредитних продуктів, які вітчизняні банківські установи пропонують юридичним і фізичним особам

Продукт	Показник	Характеристика	Переваги
Кредити на придбання житла та автомобілів	Об'єкт кредитування: – придбання житла – придбання автомобілів	– квартири, які купують на первинному і вторинному ринках; – приватні житлові будинки; – нові автомобілі вітчизняного або іноземного виробництва	– прозора та зручна схема кредитування; – немає обмежень та комісій при достроковому погашенні кредиту; – немає додаткових прихованих комісій; – без обмежень у виборі: житла на первинному чи вторинному ринку; – автосалонів; – у банках акредитовано понад 20 страхових компаній, які зможуть запропонувати оптимальний страховий тариф
	Термін кредитування: – придбання житла – придбання автомобілів	– до 15-ти років – до 5-ти років залежно від об'єкта кредитування	
	Валюта кредиту	гривня	
	Одноразова комісія: – придбання житла – придбання автомобілів	– 1,2 відсотка від суми кредиту – 1,8 відсотка від суми кредиту	
	Погашення кредиту	– класична схема – ануїтетні платежі	
	Кредитування малого та середнього бізнесу	Наявність діючого бізнесу	
Сума кредиту		від 10,0 тис. грн до 2,0 млн грн	
Терміни кредитування		до 36-ти місяців	
Цілі кредитування		на поповнення обігових коштів і придбання основних засобів	
Відсоткова ставка		за домовленістю	

Примітка. Сформовано авторами на основі [7; 9].

Джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банку, залучені кошти (залишки коштів на кореспондентських рахунках у національній та іноземній валютах, залучені кошти юридичних і фізичних осіб на строкові депозитні рахунки та депозитні рахунки «до запитання»), а також запозичені кошти.

Вітчизняні банківські установи надають кредити всім юридичним особам, незалежно від форм власності, організаційно-правової форми, підпорядкованості і місця розташування, які є правоздатними та дотримуються умов кредитних відносин, які регламентовані Цивільним кодексом України (глава 71), Господарським кодексом України (ст. 345–349), Податковим кодексом України, Законом України «Про банки і банківську діяльність» (статті 2, 49), Законом України «Про Національний банк України» (статті 24, 25), Законом України «Про заставу», Законом України «Про іпотеку», Законом України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечними сертифікатами», положеннями та інструкціями Національного банку України, а також внутрішніми банківськими положеннями про кредитування [16].

Процес кредитування суб'єктів господарювання вітчизняними банківськими установами проходить у відповідні етапи (рис. 2).

Ключовими елементами ефективного управління кредитною діяльністю є добре розвинуті кредитна політика і процедури щодо надання кредиту, тобто процес кредитування, якісне управління кредитним портфелем, ефективний контроль за кредитами.

Рис. 2. Структура кредитного процесу

Примітка. Сформовано авторами на основі [1, с. 260; 6, с. 118; 8; 16, с. 36–39].

Кредитна політика банківської установи, яка розповсюджується на всю систему банку, його філії та відділення, основними принципами якої є:

- вкладення банківських ресурсів у високоякісні активи з метою захисту інтересів вкладників та клієнтів банку;
- надання кредитів на умовах забезпеченості, платності, терміновості, повернення та цільового використання;
- здійснення диверсифікації ризиків шляхом додержання прийнятого рівня концентрації кредитних вкладень на одного позичальника, на різні галузі економіки, регіони, типи кредитних операцій тощо;
- проведення всіх кредитних операцій, як зазначалось вище, відповідно до вимог чинного за-

конодавства України, нормативних актів Національного банку України і внутрішніх положень банківської установи, що сприяє збільшенню кредитного портфеля.

Виважена кредитна політика вітчизняних банківських установ досить суттєво вплинула на збільшення обсягів наданих кредитів у реальний сектор національної економіки (табл. 2 і рис. 3), які в посткризовий період почали, хоча і нижчими темпами, ніж у докризовий період, але зростати (див. рис. 3).

Протягом 2012 року кредитна активність вітчизняних банківських установ була помірною, про що свідчить падіння кредитного портфеля майже на 10,0 млрд грн. На наш погляд, на таку ситуацію кредитного ринку мала фінансово-економічна криза 2008–2009 років. Адже навіть 2010-го не було досягнуто докризового рівня кредитування реального сектору національної економіки. Лише 2011 року дещо посилилась активізація у сфері надання кредитів суб'єктам господарювання і було досягнуто 825 320,0 млн грн наданих кредитів в українську економіку.

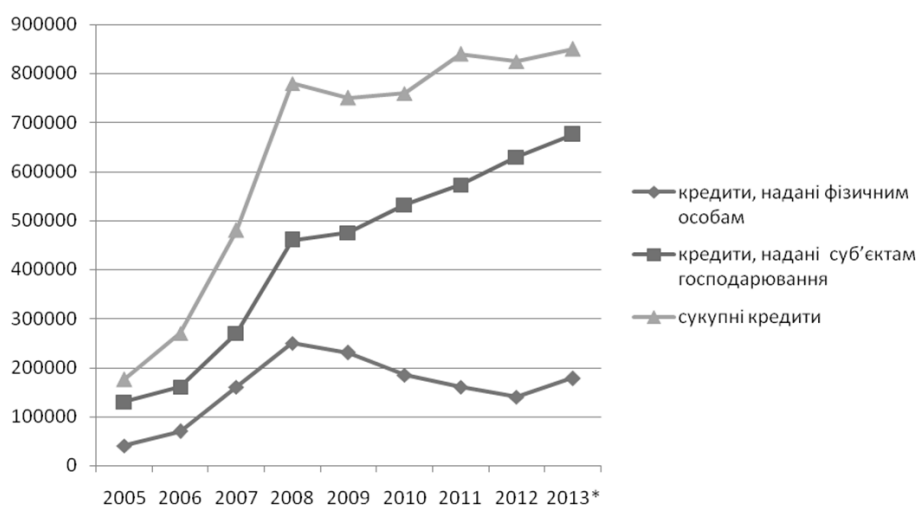
За весь посткризовий період кредитна підтримка банками вітчизняної економіки здійснювалась переважно в національній валюті, оскільки суб'єкти господарювання і фізичні особи з пересторогою ставились до кредитів в іноземній валюті, посилаючись на негативний досвід у цій сфері під час фінансової кризи, коли відбулось падіння гривні майже удвічі.

Таблиця 2

Кредити надані і прострочена заборгованість за кредитами, (млн грн)

Назва показника	Роки								
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	01.10.2013
Кредити надані	156 268	268 294	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	860 740
у тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	652 224
Кредити, надані фізичним особам	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775	166 667
Довгострокові кредити	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	420 061	426 430	394 246	401 778
із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	262 199	290 348	276 683	291 540
кредити в поточну діяльність	90 665	137 516	217 271	359 140	373 759	415 706	484 243	516 320	517 963
Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	5 207	6 405	10 618	18 262	17 670	13 612	10 318	7 467	12 861
Кредити в інвестиційну діяльність	10 312	16 582	32 587	66 263	70 786	71 643	80 985	81 638	81 562
із загальної суми: іпотечні кредити	5 181	10 507	49 095	79 193	75 648	74 508	74 390	112 061	111 477
Прострочена заборгованість за кредитами	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520	74 681
Питома вага простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі наданих кредитів, відсотки	2,16	1,66	1,31	2,27	9,36	11,24	9,61	8,89	8,68

Примітка. Сформовано авторами на основі офіційних даних [3, с. 109; 14, с. 64; 15, с. 68].

* Станом на 01.10.2013 року

Рис. 3. Кредити, надані у сферу національної економіки, суб'єктам господарювання і фізичним особам
Примітка. Сформовано авторами на основі офіційних даних [14, с. 64; 15, с. 68].

Основними позичальниками у 2010–2013 роках був сектор нефінансових корпорацій і, якщо за підсумками 2012 року, кредити, надані в українську економіку, дещо знизились, то вже за три квартали 2013-го вони суттєво зросли і становили 860 740,0 млн грн, або 5,6 відсотка порівняно із 2012-м.

Кредитна підтримка банками реального сектору економіки у III кварталі 2013 року зросла, особливо у вересні. Кредитування здійснювалось переважно в національній валюті і, як і раніше, основним позичальником залишався сектор нефінансових корпорацій. Серед кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, у вересні переважно зросли залишки кредитів у національній валюті строком до п'яти років.

Кредити, надані сектору нефінансових корпорацій, продовжували займати найбільшу питому вагу у структурі кредитів, наданих резидентам (74,8 відсотка, або 647,3 млрд грн), і були основною складовою зростання кредитів наданих резидентам у поточному році (табл. 3).

Таблиця 3

Кредити за секторами економіки у 2013 році

Показники	Вересень			
	залишок на кінець періоду	зміна в річному обчисленні, відсотків	зміна до попереднього місяця	частка в загальному обсязі кредитів, відсотків
Нефінансові корпорації	647,3	8,7	1,9	74,9
до 1-го року	324,6	14,4	3,0	37,5
від 1-го до 5-ти років	246,0	3,6	1,1	28,5
понад п'ять років	76,7	3,3	-0,2	8,9
Домашні господарства	193,3	2,2	0,2	22,4
до 1-го року	52,6	43,0	1,9	6,7
від 1-го до 5-ти років	50,7	10,6	2,0	5,9
понад п'ять років	90,0	-15,5	-1,8	10,4
Інші фінансові корпорації	17,3	0,7	5,3	2,1
Сектор загального державного управління	5,3	-31,3	-3,7	0,6
Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	0,1	61,3	3,3	0,0
Усього	864,3	6,6	1,5	100,0

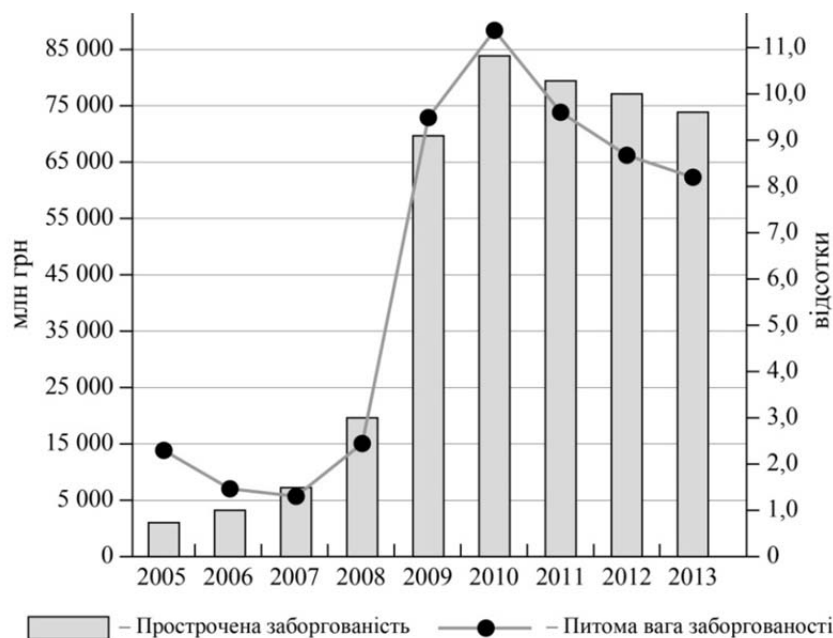
Джерело [4, с. 35].

Приріст залишків кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за III квартал становив 24,2 млрд грн, або 3,9 відсотка, у тому числі у вересні – 12,0 млрд грн. Із початку року кредити нефінансовим корпораціям збільшилися на 71,7 млрд грн, або на 12,5 відсотка.

Загальний обсяг нових кредитів за III квартал 2013 року становив 427,8 млрд грн, що було на 13,2 відсотка вищим, ніж у попередньому кварталі, і на 28,6 відсотка вищим, ніж у III кварталі 2012-го [4, с. 35–37].

Світова фінансова криза 2008 року суттєво вплинула і на українську економіку, що призвело до стрімкого зниження обсягів наданих кредитів і стрімкого зростання проблемних кредитів. Уже у 2008 кризовому році проблемна заборгованість зросла майже втричі (див. *рис. 3*). А у 2009–2010 роках прострочені кредити збільшились у 4,7 раза. Їхня частка в загальному обсязі наданих кредитів банківськими установами зросла до 11,24 відсотка на кінець 2010 року порівняно з 2,27 відсотка на кінець 2008-го. Лише у 2011 році було досягнуто прогрес на шляху зниження обсягів проблемних кредитів (*рис. 5*).

Рис. 5. Динаміка простроченої заборгованості за кредитами у 2005–2013 роках
Примітка. Сформовано авторами на основі офіційних даних [14, с. 64; 15, с. 68].

У 2012 році вітчизняні банківські установи продовжували роботу з поліпшення якості активів. Відповідно до ринкових умов банківські установи досить ретельно переглядали свої кредитні стратегії, зокрема з метою структуризації активів окремі банківські установи продавали частину своїх кредитних портфелів, тривав процес списання безнадійної заборгованості за рахунок створення резервів. Значна увага приділялась посиленню якості моніторингу кредитного портфеля та роботі з позичальниками.

Крім цього, з метою поліпшення умов щодо кредитування національної економіки Національний банк України сформував законодавчі передумови для функціонування ринку проблемних активів, банківські установи були забезпечені необхідним інструментарієм для ефективної роботи з проблемними активами. Зокрема, 2012 року було розроблено, затверджено і запроваджено суттєво новий порядок щодо формування та використання вітчизняними банківськими установами резервів відшкодування можливих витрат за активними банківськими операціями, який максимально наближений до положень Міжнародних стандартів фінансової звітності та рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду.

Зазначені заходи, як з боку Національного банку України, так і вітчизняних банківських установ сприяли позитивним зрушенням у питаннях скорочення проблемної заборгованості. Зокрема, упродовж 2012 року спостерігався низхідний тренд за індикаторами фінансової стійкості, рекомендованими Міжнародним валютним фондом щодо якості активів.

Крім цього, банківськими установами посилювалась дія системи оцінки ризиків і вимог до позичальників, що також сприяло зниженню обсягів простроченої заборгованості за наданими кредитами. Так, за 2011 рік залишки за простроченими кредитами скоротились на 5 559,0 млн грн, або на 6,55 відсотка, а за 2012-й вони становили 6 772,0 млн грн, або 8,54 відсотка відповідно. На кінець 2012 року прострочена заборгованість за наданими кредитами становила 72 520,0 млн грн, що на 12 331,0 млн грн менше, ніж у 2010-му.

За видами економічної діяльності з початку року найбільше скоротилася прострочена заборгованість за кредитами, наданими таким галузям нефінансової сфери як: торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку (20 278,0 млн грн); операції з нерухомим майном, оренда та інжиніринг, надання послуг підприємцям (7 792,0 млн грн); будівництво (5 580,0 млн грн); сільське господарство, мисливство та лісове господарство (2 462,0 млн грн); діяльність транспорту та зв'язку (1 339,0 млн грн) [2, с. 46–48] (табл. 4).

Таблиця 4

**Прострочені кредити, надані нефінансовим корпораціям
за видами економічної діяльності, видами валют та строками погашення станом на кінець грудня 2012 року**

Види економічної діяльності	Усього	У тому числі за наданими кредитами			У тому числі							
		до 1-го року	від 1-го року до 5-ти років	понад п'ять років	у національній валюті				у іноземній валюті			
					Усього	у тому числі за кредитами			Усього	у тому числі за кредитами		
						до 1-го року	від 1-го року до 5-ти років	понад п'ять років		до 1-го року	від 1-го року до 5-ти років	понад п'ять років
Усього	51962	18617	27402	5943	32533	12222	16767	3544	19429	6395	10635	2399
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	2462	574	1156	732	1709	534	871	304	753	40	285	428
Переробна промисловість	11674	4064	6400	1210	6596	2350	3785	461	5078	1713	2616	749
Будівництво	5580	1470	3681	429	3695	1140	2437	117	1885	330	1244	311
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	20278	8038	10257	1983	13010	5216	6078	1715	7268	2822	4179	267
Діяльність транспорту та зв'язку	1339	475	817	46	678	168	497	13	661	307	320	34
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	7792	3411	3782	599	4875	2455	2183	237	2917	956	1599	362
Інші види економічної діяльності	2838	584	1308	945	1970	357	916	697	868	226	392	250

Примітка. Сформовано авторами на основі [2, с. 144].

У сучасних динамічних соціально-економічних умовах, умовах посткризового періоду, саме стабільність і надійність вітчизняної банківської системи, удосконалення сфери управління кредитною та інвестиційною діяльністю окремих банківських установ і посилення стратегічної складової всього комплексу фінансового забезпечення реального сектору національної економіки мають досить важливе значення. Стратегія розвитку фінансової системи, зокрема банківської системи і банківських установ, має спрямовуватись на посилення їхніх можливостей щодо мобілізації та акумулювання заощаджень і перетворення їх на кредитні ресурси та інвестиції.

Як відомо, можливості банківської системи щодо кредитування та інвестиційного забезпечення потреб реального сектору національної економіки визначаються передусім спроможністю банків акумулювати належні довгострокові ресурси. Нині вони мають короткостроковий характер, унаслідок чого не задовольняють кредитних потреб підприємств. Тому кошти не йдуть на довгострокове кредитування, а на кредитування поточних потреб, тобто на споживчі цілі [10–12].

Отже, банківський менеджмент має послідовно виходити на принципово новий напрям розширення асортименту кредитних та інвестиційних послуг, поліпшення їх якості, що передбачає впровадження новітніх банківських технологій. Зменшенню вартості кредитів сприятимуть подальше зниження ставки рефінансування і зростання рівня капіталізації банківської системи, а впровадження і розвиток довгострокового рефінансування дають можливість збільшити обсяги надання довгострокових кредитів, з якими пов'язана реалізація інвестиційних проектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Банківські операції : підручник / за ред. В. І. Міщенко, Н. Г. Слов'янської. – К. : Знання, 2006. – 727 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
2. Бюлетень Національного банку України : щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2013. – № 2 (239). – Лютий. – С. 144.
3. Бюлетень Національного банку України : щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2013. – № 3 (240). – Березень. – С. 109.
4. Бюлетень Національного банку України : щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2013. – № 11 (248). – Листопад. – С. 35.
5. *Вовчак О. Д.* Банківська справа : навч. видання / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин. – Львів : «Новий світ – 2000», 2011. – 560 с.
6. *Копелев І. Ю.* Грошовий обіг, банки та кредит : навч. посібник / І. Ю. Копелев, С. В. Кондратюк, О. В. Кондратюк. – Львів : Край, 2006. – 168 с.
7. Кредити на придбання житла. Кредити на придбання авто [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eximbank.com.
8. Кредитування і контроль : підручник / Т. С. Смовженко, Р. А. Слав'юк, Р. Р. Коцовська та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. – К. : УБС НБУ, 2012. – 375 с.
9. Кредитування малого та середнього бізнесу на вигідних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.banklviv.com.
10. *Миськів Г. В.* Кредитний ринок України: становлення та проблеми сучасного розвитку : монографія / Г. В. Миськів. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 214 с.
11. *Миськів Г. В.* Становлення кредитного ринку України / Г. В. Миськів // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 9. – С. 25–32.
12. *Миськів Г. В.* Сучасні проблеми кредитування / Г. В. Миськів // Інноваційний розвиток економіки і фінансів в умовах глобалізації : зб. наук. пр. Міжн.наук.-практ. конф., 22–24 травня 2008 р. / Хмельницький університет. – 2008. – С. 218–221.
13. Овердрафти. Овердрафти для юридичних осіб. Кредитування працюючого бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rdbank.com.ua.
14. Основні показники діяльності банків України на 1 грудня 2010 року // Вісник Національного банку України : щомісячник науково-практичний журнал Національного банку України. – 2011. – № 1 (179). – Січень. – С. 64.
15. Основні показники діяльності банків України на 1 жовтня 2013 року // Вісник Національного банку

- України : щомісячник науково-практичний журнал Національного банку України. – 2013. – № 11 (213). – Листопад. – С. 68.
16. Положення про кредитування. Публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпорتنний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eximbank.com.
  17. Правильні рішення для комерційного росту. Кредитування юридичних осіб. Короткострокові кредити. Довгострокові кредити. Овердрафт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oksibank.com.ua.
  18. Про кредитування [Електронний ресурс] : Положення Національного банку України № 246 від 28.09.95, зі змінами і доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?-nveg=v0246500-95>.
  19. *Пшик Б. І.* Кредитування банками інвестиційних проєктів / Б. І. Пшик, Є. І. Парфенюк. – Львів : ЛІБС УБС НБУ ; Вид-во ННБК «АТБ», 2008. – 89 с.

FEATURES ACTIVATION CREDIT AND INVESTMENT ACTIVITIES OF DOMESTIC BANKING INSTITUTIONS IN THE POST-CRISIS PERIOD

R. Kachur¹, L. Moroz², M. Gun'ko³

1 – Lviv commercial academy,

2, 3 – Lviv Institute of Banking Banking University National Bank of Ukraine

The features of activation lending and investment activities of domestic banking institutions in the post-crisis period. Defined classification of loans and investment banking institutions that provide business structures, the structure of the loan process. The dynamics and structure of loans and investments to the real sector of the national economy in the context of borrowers and entities.

Key words: credit, investment, lender, credit activities, investment activities, the credit process, credit facility, the borrower, the financial institution, the real economy.

ОСОБЕННОСТИ АКТИВИЗАЦИИ КРЕДИТНОЙ И ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ В ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД

Р. Качур¹, Л. Мороз², М. Гунько³

1 - Львовская коммерческая академия,

2, 3 - Львовский институт банковского дела УБД НБУ

Рассмотрены особенности активизации кредитной и инвестиционной деятельности отечественных банковских учреждений в посткризисный период. Определены классификация кредитов и инвестиций, которые предоставляют банковские учреждения предпринимательским структурам, представлена структура кредитного процесса. Проанализирована динамика и структура предоставленных кредитов и инвестиций реальному сектору национальной экономики в разрезе заемщиков и субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: кредит, инвестиции, кредитор, кредитная деятельность, инвестиционная деятельность, кредитный процесс, кредитный механизм, заемщик, банковское учреждение, реальный сектор экономики.

УДК 336.717

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ В УКРАЇНІ

І. Кирилейза

Львівський національний університет імені Івана Франка

В статті розглянуто депозитні вклади як джерело формування ресурсної бази банківських установ. Проаналізовано основні способи управління залученими коштами. Також визначено роль депозитної політики в процесі діяльності банку та основні принципи її здійснення.

Ключові слова: банківська система, ресурсна база банку, залучені кошти, депозитна політика, депозити фізичних осіб, депозити юридичних осіб, Фонд гарантування вкладів.

Дослідженню основних засад формування депозитної складової ресурсної бази присвячені праці таких вчених, як О. Дзюблюк, О. Васюренко, А. Мороз, М. Савлук, О. Лаврушин, Н. Шелудько та ін. Водночас, враховуючи здобуті напрацювання в даному питанні, слід зауважити, що депозитне формування ресурсів банку потребує подальшого дослідження, що пояснюється постійними змінами в банківській системі.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій у сфері залучення коштів клієнтів та здійснення депозитних операцій в банках України.

Ресурсна база банківської установи складається з власного капіталу, залучених та запозичених коштів. Така структура ресурсів кредитної установи визначається специфікою діяльності банку, як фінансового посередника, що передбачає залучення коштів населення із їх подальшим наданням іншим суб'єктам фінансових відносин в рамках кредитної діяльності.

Ефективність діяльності банківської установи та масштаби її операцій напряму залежать від обсягу наявних ресурсів. Більша частина фінансових ресурсів банку формується шляхом залучення коштів юридичних та фізичних осіб на депозити, а також пасиви банку, що включають одержані банком кредити та цінні папери власного боргу. Тому дане дослідження є актуальним, оскільки саме депозитні вклади відіграють значну роль у формуванні ресурсної бази і виступають показником репутації та довіри до установи з боку вкладників.

В результаті проведення депозитних операцій комерційні банки та їх клієнти отримують певні переваги. Розміщуючи грошові кошти на депозити фізичні і юридичні особи маю змогу отримувати стабільний дохід в національній та іноземній валюті у вигляді процентних нарахувань протягом певного періоду; примножувати суму своїх заощаджень за рахунок процентного доходу; мінімізувати ризики пов'язані з втратою коштів тощо.

Стосовно банківських установ, то залучення тимчасово вільних коштів на депозитні вклади сприяє: підвищенню рівня ліквідності установи; проведенню відповідно більшого обсягу активних операцій; прискоренню безготівкових розрахунків; зменшенню вартості фінансових ресурсів у порівнянні з міжбанківським кредитуванням.

Банки з надійною депозитною базою мають вищі рейтингові оцінки, ніж банки, що не приділяють достатньої уваги роботі з депозитами. Окрім того, за результатами досліджень, банківські установи, які сформували якісний депозитний портфель, здійснювали більш високі дивідендні виплати своїм акціонерам [1, с. 88].

Важливим стимулюючим фактором здійснення внесків до банку на депозити є гарантування повернення депозитних коштів. Саме тому відбувається страхування депозитних вкладів. В Україні

дану функцію виконує Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Інституційні засади функціонування та повноваження Фонду регламентуються Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» № 4452-VI від 23.02.2012 р., яким розширено повноваження Фонду щодо виведення неплатоспроможних банківських установ з ринку та запровадження в них тимчасової адміністрації [2].

Вітчизняна система гарантування вкладів належить до системи «Виплатна каса», суть якої полягає у тому, що Фонд гарантує кожному клієнту учасника відшкодування коштів за його депозитними вкладками, включаючи відсотки, у разі неможливості одержання вкладу вкладником відповідно до умов договору, яка настає з дня недоступності коштів, тобто дня призначення ліквідатора учасника [3].

Однак, Фонд гарантує повне відшкодування лише тих депозитних вкладів, що не перевищують певної граничної суми 200 000 грн. У випадку зменшення Фондом цієї суми клієнти банку, чії вклади перевищують новий (зменшений) розмір граничної суми відшкодування, стають незахищеними.

У процесі формування ресурсної бази банківської установи необхідно особливо зважати на вартість залучених коштів та їх обсяг. В сьогоденних умовах дуже не просто проводити депозитну політику, яка б була привабливою для клієнтів-вкладників з одного боку, та прибутковою для банків з іншого.

Для підтримки якісної структури залучених коштів, банківські установи використовують різні шляхи залучення коштів, які в цілому поділяють на – цінові та нецінові способи управління залученим капіталом [4, с. 102–103].

Сутність цінових способів полягає у застосуванні процентної ставки за депозитними вкладками як головного важеля в конкурентній боротьбі за тимчасово вільні кошти населення. Підвищення комерційним банком ставок за депозитами дає змогу залучити додаткові обсяги ресурсів. У випадку перенасиченості фінансовими ресурсами, банківська установа буде зберігати відсоткові ставки на звичному рівні або ж знижувати їх.

Досягнувши межі у зниженні відсоткових ставок за банківськими послугами, кредитні установи починають вдаватися до поліпшення якісних сторін своїх пропозицій. Нецінові способи управління залученим капіталом банку полягають у проведенні різного роду заходів щодо заохочення клієнтів, які безпосередньо не стосуються зміни ставок за депозитами. До них належать: рекламні програми не лише стосовно продуктів установи, але й комфорту і затишку банківських філій; покращення рівня обслуговування клієнтів; розширення спектра банківських послуг та продуктів; комплексне обслуговування; розміщення відділень у місцях максимально наближених та зручних для клієнтів, відкриття нових відділень зі скляними вітринами (в такий спосіб демонструється прозорість та доступність банків). Також банки здійснюють наступні заходи для залучення вкладників: встановлення банкоматів у громадських закладах та місцях проведення лотерейних розіграшів серед клієнтів банку, проведення безготівкових розрахунків за допомогою пластикових карток. Залученню корпоративних клієнтів банками допоможе відвідування різноманітних галузевих виставок. Ефективним маркетинговим прийомом, що використовує банківська установа для налагодження довгострокових відносин з клієнтами, є програми лояльності для різних категорій вкладників. До них належать: нарахування додаткових процентів при переоформленні депозитних договорів, надання бонусних продуктів або послуг, особливі умови обслуговування в мережі банків-партнерів, розвиток різноманітних ко-брендінгових програм, які передбачають можливість нарахування бонусних виплат за картковими рахунками при здійсненні операцій з платіжними картками в торговельних мережах або знижки при розрахунку карткою за товари і послуги та інші [5].

У вітчизняній практиці банківських установ перевага все-таки надається ціновим способам управління, оскільки ставки за депозитними вкладками не перебувають під централізованим наглядом регулятора, а встановлюються банківською установою самостійно зважаючи на власні потреби у додаткових коштах. Однак, нині все частіше українські банки вдаються до нецінових методів управління, що пов'язують із значною конкуренцією, присутньою у банківській сфері. Також зменшення прибутковості спонукає банки до пошуків нових прийомів заохочення фізичних та юридичних осіб.

Також з метою залучення клієнтів банківські установи проводять різноманітні акції, суть яких полягає у підвищенні відсоткових ставок за вкладками та у наданні додаткових послуг і подарунків. Водночас, деякі кредитні установи здійснюють маніпуляційні дії, які проявляються в тому, що високі

акційні процентні ставки насправді нічим не відрізняються від звичайних, а у деяких випадках вони можуть бути навіть нижчими або ж використовуються в останньому місяці строку, на який був розміщений депозитний вклад.

Враховуючи нестабільність економічного середовища клієнти банку не лише намагаються розмішувати свої кошти на депозити з метою запобігти їх знеціненню, а й цікавляться питанням форми їх розміщення, тобто в якій валюті чи банківському металі зберігати свої заощадження. Причиною такого хвилювання є постійні курсові коливання валют, а також вартість банківських металів. Розміщуючи свої кошти на депозити вкладник повинен враховувати наступне:

- компенсація валютних коштів вкладникові здійснюється за рахунок коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) у гривні за курсом НБУ на день недоступності депозиту;
- компенсація за вкладами у банківських металах не проводиться, оскільки виплати з Фонду здійснюються лише за депозитними вкладами, що розміщені у грошовому еквіваленті;
- відкриваючи депозит у банківських металах, клієнт повинен також враховувати ціну, за якою банківська установа продає йому метал, і ціну, що склалася на світовому ринку дорогоцінних металів. У багатьох банків умови зворотного викупу зливків банківських металів не вигідні, зокрема ціна викуплення може бути суттєво занижена, що призводить в результаті до втрати вкладником значної частини прибутку. Пояснюється це також тим, що банківські метали як особливий актив повинні оцінювати експерти з використанням відповідного обладнання [6].

Вкладення коштів у банківські метали, як правило здійснюють клієнти з високим рівнем доходів, які здатні реально оцінити доцільність та ефективність таких інвестицій у депозитні вклади. Також слід брати до уваги той момент, що банківські метали використовують деякі кредитні установи з метою диверсифікації своїх ресурсів, підприємства виробничої сфери – для власних потреб основної діяльності.

З метою мінімізації втрат від коливання курсів валют, банківські установи вдаються до пропозиції мультивалютних депозитів. Особливість таких депозитів полягає в тому, що клієнт протягом терміну дії договору може конвертувати свій вклад із однієї валюти в іншу, не розриваючи договір і не втрачаючи процентний дохід. Однак такі депозити не популярні серед банківських установ через низку причин:

- не вигідний обмінний курс, який банківські установи встановлюють для конвертації валюти депозиту;
- за здійснення конвертації комерційні банки стягують із вкладника комісію, що корегується на суму операції;
- суми можливої конвертації є лімітовані;
- гарантія як такої вільної конвертації відсутня, оскільки у випадку значних коливань валютних курсів, клієнти масово розпочнуть конвертувати свої вклади у більш стійку валюту, водночас банки не зможуть задовольнити попит на конвертацію валют навіть за умови встановлення не вигідних курсів та значних комісійних. Не менш важливим є також те, що банківські установи купують валюту на ринку в межах певних граничних розмірів.

Для диверсифікації ризиків, пов'язаних з коливанням валютних курсів, вкладники можуть відкривати звичайні депозити у різних валютах, таким чином створюючи «корзину» із різних депозитних вкладів, і у випадку знецінення однієї валюти застерегти свої всі заощадження від значних втрат.

Деякі банківські установи сьогодні відкривають депозити у альтернативних валютах, а саме: швейцарських франках, англійських фунтах стерлінгів і російських рублях. Усі депозити мають короткостроковий характер, тобто відкриваються на термін до одного року.

Найвищі проценти за короткостроковими депозитами у швейцарському франку та англійському фунті стерлінгів пропонує Альфа-Банк. Виплата відсотків здійснюється в кінці терміну, а вклад можна оформити під 7,75% річних у франку або під 6,5% у фунтах. Проте, дана пропозицією можлива лише для постійних клієнтів, які вже мають на депозитному вкладі 250 тис. дол США.

Процентні ставки на депозитні вклади у швейцарських франках, англійських фунтах і російських рублях коливаються в таких же межах, що і ставки доларових пропозицій: 6-10% в рублях і 2-7,75% у фунтах і франках. Тому на депозити в європейських валютах може виникати попит [7].

За інформацією Національної Асоціації Банків України (НАБУ) депозити в рублях, франках і фунтах становлять 0,5% від усіх вкладів населення, 36% складають доларові депозити, 7,3% – вклади в євро, а 56,2% складають гривневі вклади.

В умовах нестабільності вітчизняного ринку банківських послуг у вкладників може виникнути ситуація, за якої вони будуть бажати достроково повернути свої вклади. Це може бути спричинено наступним:

- перевкладенням депозиту до іншої банківської установи або розміщенням коштів у цінні папери, інвестиційні фонди та інші напрями, де процентний дохід вищий. Важливим при цьому є правильне порівняння вигід, які отримає клієнт від діючого депозитного вкладу та дострокового вилучення і розміщення коштів в іншому напрямку. Умовами депозитного договору передбачається сплата штрафних сум за дострокове його розірвання.
- форс-мажорними обставинами клієнта або ризиком втрати ліквідності, за яких йому терміново необхідні грошові кошти.
- у вітчизняній практиці поширеним є видача кредиту під заставу депозитного вкладу. Дострокове погашення даного кредиту супроводжується одночасно достроковим поверненням депозиту без будь-яких штрафів [8].

На формування депозитної бази банку впливають багато чинників, а саме: політична ситуація в країні, стабільність і поступальний розвиток вітчизняної економіки, рівень інфляції та безробіття, рівень відсоткових ставок за депозитними вкладками, розвиток та стійкість банківської системи, економічний та інфраструктурний розвиток країни в розрізі територій, рівень довіри населення до банківських установ, політика НБУ стосовно національної валюти, демографічна ситуація в країні та ін. [9, с.41].

Розвиток банківського сектора спричинив посилення конкуренції між банками за фінансові ресурси та ефективні напрями їх розміщення. Як наслідок, прибутковість банківських установ поступово знизилась. Для забезпечення стабільної та ефективної діяльності необхідно не лише залучати ресурси за нижчою ціною і розміщувати їх за вищою, а й проводити активну політику банку стосовно впровадження нових депозитних продуктів та послуг, що дозволить кредитній установі підтримувати свою конкурентоспроможність на прийнятному рівні.

Головна роль депозитної політики банку полягає насамперед у визначенні пріоритетних шляхів розвитку і вдосконалення діяльності банківських установ у процесі акумуляції фінансових ресурсів, і в процесі формування ресурсної бази та покращення її структури. Тому, основною функцією депозитної політики комерційного банку є оптимізація ресурсного забезпечення.

Для досягнення наперед узгоджених цілей депозитна політика банку повинна ґрунтуватися на таких принципах [10]:

- адекватності депозитної політики попиту на фінансові послуги на ринку;
- орієнтованості на клієнта і організації активного маркетингу;
- гнучкості депозитної політики;
- комплексності у процесі управління ризиками пасивних операцій;
- документарному оформленні депозитних операцій;

Депозитні операції банківських установ класифікують за багатьма ознаками, водночас кожна фінансова установа формує власну структуру депозитів, яка є для неї найбільш прийнятною. Тому аналіз залученого капіталу банку є дуже важливим у процесі управління комерційним банком. Якість залучених фінансових ресурсів клієнтів проявляється в першу чергу в їх стабільності. Відповідно чим більше є таких ресурсів, тим вищим є рівень ліквідності. Структура залученого капіталу, окрім характеристики стабільності і стійкості ресурсної бази, дає змогу прогнозувати майбутню потребу банку у ліквідних засобах для виконання боргових зобов'язань.

Не менш важливим для врегулювання депозитного забезпечення банку є вдосконалення та впровадження системи депозитних рахунків. До головних елементів такої системи можна віднести: форми депозитних розрахунків, режими проведення депозитних операцій, порядок розміщення грошових засобів на депозитні вклади; умови їх вилучення, встановлення періоду зберігання ресурсів, регулювання розміру процентних виплат.

Сьогодні важливе значення у розвитку вітчизняного банківського сектору має подальше вдосконалення процесу формування ресурсної бази банків. Основою ресурсної бази кожного окремого банку є розміщені у ньому грошові кошти клієнтів-фізичних та юридичних осіб, які мають різні фінансові можливості, мету зберігання коштів і напрямок їх наступного використання. Тому банківські установи повинні постійно використовувати у своїй діяльності не лише наявні на ринку і добре відомі депозитні продукти, а впроваджувати нові інструменти залучення коштів на депозитні вклади. Варто зазначити також, що єдиної концепції побудови депозитної політики для всіх банківських установ немає. Кожна окрема установа формує власну депозитну політику з огляду на економічну, політичну, соціальну ситуацію, пріоритети діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Галіцейська Ю. Оптимізація роботи банків із залучення депозитів населення в умовах фінансової кризи / Ю. Галіцейська // Банківська справа. – 2009. – № 6. – С. 85–91.
2. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. №4452-VI // зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
3. Орлова В., Кожухов Д. Підвищення рівня довіри населення до банківського сектора за допомогою системи гарантування вкладів / В. Орлова, Д. Кожухов // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – 2013. - № 3 (59) – С. 122-129.
4. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 486 с.
5. Офіційний сайт finance.ua: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2012/03/09/272167>.
6. Алексеєнко М. Актуальні питання депозитного формування ресурсної бази банків / М. Алексеєнко // Банківська справа. – 2013. – № 3. – С. 34-43.
7. Офіційний сайт Гроші в кредит: новини світу кредитування та банківських: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://groshi-v-kredit.org.ua/depozytni-vklady-v-shvejtsarskyh-frankah-anhlijskyh-funtah-i-rosijskyh-rublyah.html>
8. Волошин М. Дострокове повернення депозитів фізичних осіб у банку / М. Волошин // Вісник НБУ. – 2012. – № 12. – С. 28–33.
9. Роль депозитної політики в управлінні ресурсами банку / Волохата В. Є. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – № 58(964). – С. 38–46.
10. Андрушків Т. Депозитна політика комерційного банку та напрями її вдосконалення / Т. Андрушків // Українська наука: минуле сучасне, майбутнє. – 2012. – № 17. – С. 3–13.

FEATURES OF FORMATION DEPOSIT COMPONENT OF RESOURCE BASE OF BANKS IN UKRAINE

I. Kyryleiza

Ivan Franko National University of L'viv

In this article considers deposits as the source of the resource base of banks. The basic ways of managing funds are analyzed. Also, determine the role of deposit policy in the activities of the bank and the basic principles of its operation.

Key words: banking system, resource base of bank, funds, deposit policy, deposits, corporate deposits, Deposit Insurance Fund.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕПОЗИТНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ БАНКОВ В УКРАИНЕ

И. Кирилейза

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье рассмотрены депозитные вклады как источник формирования ресурсной базы банковских учреждений. Проанализированы основные способы управления привлеченными средствами. Также определена роль депозитной политики в процессе деятельности банка и основные принципы ее осуществления.

Ключевые слова: банковская система, ресурсная база банка, привлеченные средства, депозитная политика, депозиты физических лиц, депозиты юридических лиц, Фонд гарантирования вкладов.

УДК 336.22

ОСОБЛИВОСТІ ДЕКЛАРУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

В. Кміть

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розкрито сутність і мету декларування доходів громадян, проведено аналіз діючої практики подання податкової декларації різними категоріями платників податків в Україні. Здійснено оцінку пропонованої до обговорення Концепції всезагального обов'язкового декларування та акцентовано увагу на її недоліках та перспективах моментах.

Ключові слова: декларування доходів, податкова декларація, платники податків, податкова знижка.

Розвиток соціально орієнтованої ринкової економіки України вимагає становлення такої системи оподаткування доходів громадян, елементи якої б відповідали сучасним принципам оподаткування, зазначеним цілям фіскальної політики, світовому досвіду та формувалися із урахуванням існуючих традицій та соціально-економічних умов.

Реформування діючого механізму декларування доходів громадян в Україні покликане необхідністю збалансування пріоритетів перерозподілу національного доходу задля стимулювання ділової активності й соціально-економічного зростання.

Оцінка вітчизняних податкових правовідносин засвідчує, що суттєва прогресія податкової ставки по основних податках і зборах, що нараховуються роботодавцем на фонд заробітної плати найманого працівника спричинила ухилення від оподаткування та значну «тінізацію» вітчизняної економіки. Як наслідок, непрозорість економічної діяльності та непосильний податковий тягар зумовили зростання нерівності у доходах та ускладнили залучення інвестицій. Поряд з цим, декларування доходів громадян є гарантом своєчасного наповнення місцевих бюджетів, актуальним залишається питання підвищення фіскальної ефективності як податку на доходи фізичних осіб, так і зборів на обов'язкове соціальне страхування. Потребують також вдосконалення з метою вирішення на належному рівні проблеми соціальної справедливості оподаткування механізми пільгового оподаткування доходів громадян. У підсумку означені аспекти зумовлюють актуальність даного дослідження.

Теоретичні основи оподаткування особистих доходів ґрунтовно досліджуються в роботах Р. Магрейва, Дж. С. Мілля, В. Ойкена, У. Петті, А. Пігу, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Е. Стігліца та ін.

Порівняння механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та за кордоном, аналіз податкового впливу на прийняття рішень платниками податків, визначення напрямів податкової реформи в умовах відкритої ринкової економіки проводилися такими вченими як: В. Андрущенко, О. Васирик, О. Данілов, В. Мельник, П. Мельник, С. Онишко, В. Суторміна, Л. Тарангул, В. Федосов, Л. Шабліста та ін.

Вагомий внесок у вдосконалення системи оподаткування доходів громадян у вітчизняній економіці зробили: В. Буряковський, В. Вишневський, О. Кириленко, А. Крисоватий, В. Мандибура, С. Нікітін, А. Соколовська, К. Швабій, С. Юрій та інші. Однак далеко не всі аспекти цієї багатогранної та складної проблеми з'ясовано і обґрунтовано, оскільки механізм декларування доходів громадян в Україні зараз перебуває на фазі активного реформування.

Більшість зарубіжних та вітчизняних науковців акцентують увагу на потребі визначення більш справедливої бази податку на доходи фізичних осіб за допомогою оптимізації звільнень від оподаткування, удосконаленні механізму податкової знижки; збільшенні купівельної спроможності малозабезпечених громадян шляхом удосконалення податкової соціальної пільги; оптимізації податкових ставок

з метою справедливого перерозподілу; покращенні податкової дисципліни та культури через реформу податкового адміністрування, а також створення зручних та простих умов сплати податків та зборів.

Важливість та необхідність подальших досліджень цього напрямку економічної науки і практики визначили вибір теми даної статті.

Із настанням 2014 року розпочалася всеукраїнська кампанія декларування доходів громадян.

Декларування доходів – це процедура подання податкової декларації фізичною особою – платником податку за встановленою формою [1] за звітний податковий період у визначені Податковим кодексом України [2] (далі – ПКУ) строки до податкового органу за податковою адресою громадянина (місцем проживання фізичної особи, за яким її взято на облік як платник податку).

Головні управління Міністерства доходів і зборів України (далі – ГУ МДЗУ) в областях приймають податкові декларації про майновий стан і доходи (далі – податкові декларації), отримані громадянами впродовж 2013 року, до 1 травня 2014 року.

Громадянин *зобов'язаний подати* у 2014 році податкову декларацію, якщо протягом звітного 2013 року, зокрема, отримував:

- доходи від особи, яка не є податковим агентом, тобто від нерезидента або фізичної особи, яка не має статусу суб'єкта підприємницької діяльності або не є особою, яка здійснює незалежну професійну діяльність;
- доходи, які нараховувалися (виплачувалися, надавалися) платнику податку двома або більше податковими агентами у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами, і при цьому загальна річна сума таких оподатковуваних доходів перевищує сто двадцять розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року (у 2013 році – 137 640 грн.);
- іноземні доходи;
- дохід, отриманий орендодавцем при наданні нерухомості в оренду (суборенду), якщо орендар є фізособою, яка не є суб'єктом господарювання;
- дохід, отриманий орендодавцем при наданні рухомого майна в оренду (суборенду), якщо орендар є фізичною особою, яка не є суб'єктом господарювання;
- дохід у вигляді вартості успадкованого майна (кошти, майно, майнові чи немайнові права) у межах, що підлягає оподаткуванню (крім спадкоємців-нерезидентів, які зобов'язані сплатити податок до нотаріального оформлення об'єктів спадщини та спадкоємців, які отримали у спадщину об'єкти, що оподатковуються за нульовою ставкою податку на доходи фізичних осіб, а також іншими спадкоємцями – резидентами, які сплатили податок до нотаріального оформлення об'єктів спадщини);
- дохід у вигляді неустойки (штрафів, пені), відшкодування матеріальної або немайнової (моральної) шкоди від особи, яка не є податковим агентом (крім окремих випадків, установлених п.164.2.14 ПКУ) [2].

Також фізичні особи – платники податку зобов'язані подати річну податкову декларацію про доходи за 2013 рік, якщо отримували окремі види оподатковуваних доходів, які згідно з нормами Розділу IV ПКУ [2] не підлягали оподаткуванню під час їх нарахування чи виплати, але не звільнені від оподаткування. В такому випадку платник зобов'язаний самостійно включити суму таких доходів до загального річного оподаткованого доходу та подати річну декларацію з цього податку.

Податкова декларація заповнюється платником самостійно або особою, нотаріально уповноваженою самим платником здійснювати таке заповнення (п.179.5 ПКУ [2]). За неповнолітніх осіб або осіб, визнаних судом недієздатними, декларацію подають їхні батьки (опікуни, піклувальники).

Основні випадки подання декларації про майновий стан і доходи у 2014 році проілюструємо схематично на рис. 1.

Сума податкового зобов'язання, зазначена в поданій річній декларації, сплачується громадянином самостійно до 1 серпня 2014 року, причому, донарахована ГУ МДЗУ сума грошових зобов'язань сплачується до відповідного бюджету у строки, встановлені ПКУ.

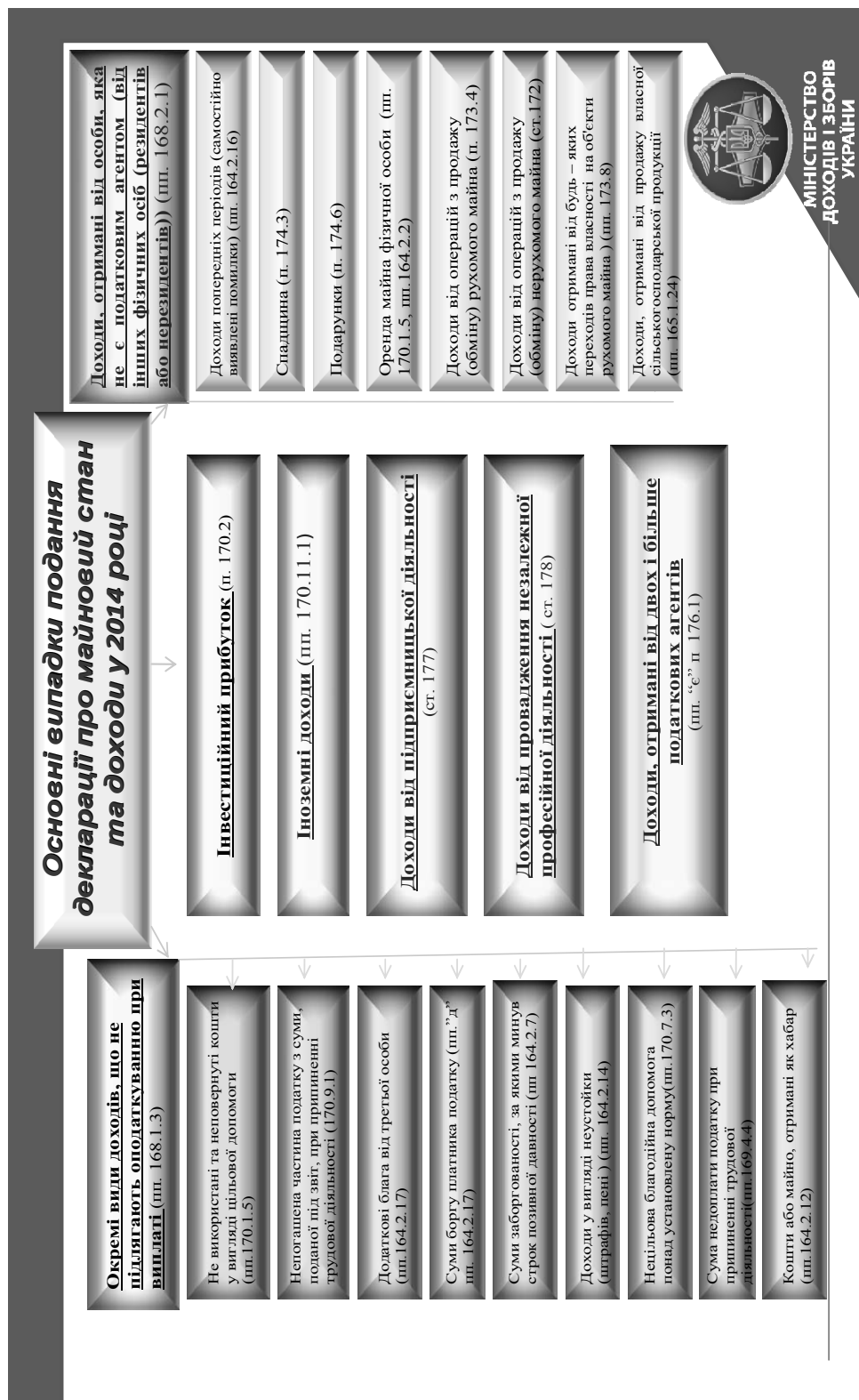

Рис. 1. Основні випадки подання декларації про майновий стан і доходи

Порядок подання річної податкової декларації визначено ст.179 ПКУ[2]. Податкова декларація подається в один із таких способів за вибором платника:

- особисто платником або уповноваженою на це особою;
- надсилається поштою з повідомленням про вручення та з описом вкладення (не пізніше, ніж за десять днів до закінчення граничного терміну подання декларації, встановленого ст.49 ПКУ[2]);
- засобами електронного зв'язку в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації електронного підпису підзвітних осіб (не пізніше закінчення останньої години дня, у якому минає граничний термін (п. 49.5 ПКУ[2])).

Платнику податків *не потрібно подавати* декларацію, якщо він отримував доходи:

- виключно від податкових агентів;
- від операцій продажу (обміну) майна, дарування при нотаріальному посвідченні договорів, за якими був сплачений податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО).

Крім того, *мають право подати податкову декларацію* ті фізичні особи, які претендують на податкову знижку, що встановлено ПКУ. У 2014 році платники ПДФО, які бажають реалізувати своє право на податкову знижку за наслідками 2013 року, таку декларацію можуть подати упродовж всього року.

До витрат, які дозволено включати до складу податкової знижки, згідно ст.166 ПКУ[2], належать:

- частина суми процентів, сплачених платником податку за користування іпотечним кредитом;
- сума коштів сплачених за навчання на користь закладів освіти;
- сума витрат платника податку на сплату страхових платежів тощо.

Однак, згідно з Прикінцевими положеннями ПКУ, не всі з перелічених витрат дозволено включати до складу податкової знижки за підсумками 2013 року. Так, зазначена у п.166.3.4 ПКУ[2] податкова знижка на суму коштів, сплачених платником податку на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг із лікування такого платника або члена його сім'ї першого ступеня споріднення тощо, буде застосовуватися тільки після прийняття Закону про обов'язкове медичне страхування. Отож, за наслідками 2013 року вона ще не надаватиметься.

Також треба наголосити, що податкова знижка може бути надана виключно резиденту, який має реєстраційний номер облікової картки платника податку, а так само резиденту – фізичній особі, яка через свої релігійні переконання відмовилась від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомила про це відповідний контролюючий орган і має про це спеціальну відмітку у паспорті.

Крім того, загальна сума податкової знижки, нарахована платнику податку в звітному податковому році, не може перевищувати суми річного загального оподаткованого доходу платника, нарахованого як заробітна плата, зменшена з урахуванням єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ) і податкової соціальної пільги, згідно п.164.6 ПКУ[2]. Інші суми доходів, одержані платником в розрахунок для визначення суми податку, що підлягає поверненню у зв'язку з використанням права на податкову знижку, не приймаються.

Важливо зауважити, якщо до кінця 2014 року платник податку не скористається правом на податкову знижку за наслідками 2013 року, то таке право на наступні податкові роки не переноситься.

До податкової знижки громадянам дозволено включати фактично здійснені протягом звітного податкового року витрати, які підтверджені відповідними платіжними та розрахунковими документами, зокрема, квитанціями, фіскальними або товарними чеками, прибутковими касовими ордерами, копіями договорів, що ідентифікують продавця товарів (робіт, послуг) і їх покупця (отримувача). У зазначених документах обов'язково повинно бути відображено вартість таких товарів (робіт, послуг) і строк їх продажу (виконання, надання). При цьому, оригінали зазначених документів не надсилаються, але підлягають зберіганню платником протягом строку давності, встановленого ПКУ.

Водночас, платники податку зобов'язані на вимогу МДЗУ та в межах його повноважень, визначених законодавством, пред'являти документи і відомості, пов'язані з виникненням доходу або права на отримання податкової знижки, обчисленням і сплатою ПДФО, та підтверджувати необхідними документами достовірність відомостей, зазначених у податковій декларації.

Для прикладу, подаємо перелік документів, яким доцільно користуватися при заповненні податкової декларації з метою отримання найпоширенішої на сьогодні податкової знижки – *знижки на навчання*: паспорт студента чи одного з батьків; реєстраційний номер облікової картки платника податків – батьків чи студента; договір із навчальним закладом; довідка з місця навчання із вказанням кількості місяців навчання (тривалість семестрів) у звітному податковому періоді (навчальному році); квитанції про сплату за навчання у 2013 році; свідоцтво про народження дитини; реєстраційний номер облікової картки платника податків – дитини чи батьків; довідка про нараховану заробітну плату із зазначенням суми утриманих ПДФО та ЄСВ; номер рахунку банківської установи, на який МДЗУ буде перераховувати кошти платнику.

Також треба нагадати, що, починаючи з 1 січня 2012 року *державні службовці*, посадові особи місцевого самоврядування, особи, які претендують на зайняття посади державного службовця та посадової особи місцевого самоврядування, кандидати на посаду сільського, селищного, міського голови *зобов'язані подати дві декларації*:

- декларацію про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік, яка подається щорічно до 1 квітня за місцем роботи за формою, що додається до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»[3];
- податкову декларацію про майновий стан і доходи (Додаток 7 до декларації), яка подається щорічно до 1 травня до ГУ МДЗУ, в якому перебуває на обліку особа за формою.

Особам, які претендують на зайняття посади державного службовця або посадової особи місцевого самоврядування, кандидатам на обрання на посаду сільського, селищного, міського голови необхідно подати за місцем майбутньої роботи Довідку податкового органу про подану податкову декларацію [4].

Зазначимо також, що з 1 жовтня 2013 року МДЗУ розпочало адміністрування ЄСВ, раніше, нагадаємо, ці повноваження входили до компетенції Пенсійного фонду України. Отож, в напрямі забезпечення стабільності діючих податкових правил, МДЗУ доведеться прикласти чимало зусиль аби гарантувати найвищий рівень сервісу для громадян – платників ЄСВ і провести усю необхідну організаційну та технічну підготовку, щоб цей процес пройшов максимально комфортно для платників податків.

Нині об'єктивно необхідним є формування стабільної і простої процедури декларування доходів громадян, яка найменшими витратами часу та зусиль платника податку у майбутньому забезпечить прозорість та ефективність адміністрування ПДФО та ЄСВ.

Безумовно, логічним при цьому є необхідність подальшого реформування податкової системи України, зокрема в частині сплати податків та зборів з доходів фізичних осіб, що дозволить виокремити певні напрями розвитку податкового законодавства у відповідності із вимогами відкритого ринкового середовища.

Так 27 грудня 2013 року МДЗУ опублікувало Концепцію реформи декларування доходів громадян [5] (далі – Концепція) для громадського обговорення. Мається на увазі введення в Україні всезагального декларування – ідею, яка обговорюється на різних рівнях управління процесами оподаткування ще з осені 2012 року.

За твердженням високопосадовців МДЗУ, в основу концептуальних засад реформи, яка пропонується до широкого обговорення громадкістю, покладені найкращі світові практики декларування доходів і адміністрування ПДФО. Разом з партнерами – аудиторською компанією PricewaterhouseCoopers – МДЗУ уважно вивчило та проаналізувало досвід та принципи декларування, що застосовуються у найбільш провідних країнах світу, зокрема, у США, Канаді, Німеччині, Франції, Швеції, Фінляндії, Данії, Швейцарії, Італії, Австралії, Новій Зеландії, Сінгапурі та інших[6].

Основна мета декларування – зменшення навантаження на Фонд заробітної плати та гарантування стимулів, які б дозволили платнику податків вийти з тіні. Водночас, очільник МДЗУ О.Клименко акцентує увагу на тому, що треба докласти максимум зусиль аби не розбалансувати Пенсійний фонд, а, отже, вважає, що мають бути знайдені компенсатори, одним з таких якраз може бути всезагальне декларування.

Основний принцип декларування – обов'язковість – розширення кола осіб, які зобов'язані подавати податкову декларацію залежно від рівня доходів або майнового стану.

Щодо *ставок оподаткування* доходів громадян, то ставки ПДФО залишаються ті ж – 15(17)%, залежно від величини місячного доходу.

Згідно представленої Концепції [5], *обов'язково декларуватимуть доходи* ті особи, рівень річного доходу яких складає понад 120 мінімальних заробітних плат (далі МЗП) (з 01.01.2014р. – 156 120 грн.) або вартість майна яких – понад 1 200 МЗП (з 01.01.2014р. – 1 561 200 грн.), або сума їхніх фінансових зобов'язань – понад 120 МЗП. Проте, це не граничні межі, оскільки МДЗУ пропонує можливе поетапне зниження рівня критерію доходу.

Не потрібно подавати податкову декларацію якщо:

- квартира загальною площею до 120 м² та/або будинок до 250 м² та/або один колісний транспортний засіб (далі – ТЗ) із об'ємом двигуна не більш як 2 500 см³ та/або судно довжиною до 7,5 м та/або земельна ділянка в межах норм безоплатної передачі згідно зі ст.121 Земельного кодексу (зокрема: для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будинків і споруджень (присадибна ділянка) у селах – не більше ніж 0,25 га, у селищах – не більше ніж 0,15 га, у містах – не більше ніж 0,10 га; для індивідуального дачного будівництва – не більше ніж 0,10 га; для ведення садівництва – не більше ніж 0,12 гектара);
- немає будь-якого іншого майна, що декларується.

Вагомою є висловлена представниками МДЗУ теза про те, що процес декларування стосуватиметься не усіх 44,5 млн. фізичних осіб-платників, зареєстрованих в Україні. Декларуванню підлягатимуть майно, кошти і фінансові зобов'язання – як українські, так і закордонні.

Крім декларування доходів, планується здійснення декларування майна, коштів і фінансових зобов'язань (позичок, кредитів, інших зобов'язань).

Концепцією[5] передбачена, так звана, разова форма («разова декларація»), подання заяви про майно, кошти та фінансові зобов'язання станом на початок звітного періоду для осіб, які подають декларацію. Необхідність подання «разової декларації» зумовлена тим, щоби підвести ризику під минулим і почати взаємовідносини із платниками з чистого аркуша, спираючись на взаємну довіру.

Також Концепцією[5] пропонується впровадити *обов'язкове електронне декларування* – для осіб із високим рівнем майнового стану та доходів (понад 20 млн. грн. із поступовим зниженням).

У разі непояснених розбіжностей між доходами і витратами за період після подання разової декларації податкові органи мають право донарахувати податкове зобов'язання на різницю, що перевищує 1 200 НМДГ, за ставкою 15(17)% із застосуванням штрафних санкцій згідно із чинним законодавством.

У МДЗУ також наголошують, що подання декларації не означає обов'язкову додаткову сплату податків. Якщо після подачі декларації, податківці переконуються, що роботодавець сплатив із зарплати декларанта всі податки, то додаткова сплата податків не вимагатиметься. Тобто, платити доведеться, якщо крім зарплати у декларанта є інші доходи і з яких не сплачувались податки: наприклад, отримання орендної плати з квартири, яку здає декларант та інше.

МДЗУ наголошує, що Концепція – це не готовий законопроект, а концептуальні основи та елементи майбутньої системи декларування доходів, які виносяться на широкий загал з метою знайдення компромісу та обрання оптимальних критеріїв для обмеження кола громадян, які подаватимуть таку декларацію.

Схема всезагального декларування за новими правилами наступна:

- *початок року* – запроваджуються нові податкові правила;
- *кінець року* – фізичні особи:
  - а) оцінюють свої доходи за поточний рік і вартість майна, коштів і фінансових зобов'язань на кінець року;
  - б) приймають рішення щодо необхідності декларування;
    - *до 1 травня наступного року* – фізичні особи подають поточну декларацію за минулий рік і разом з нею разову форму;
    - *наступні роки* – фізичні особи подають поточну декларацію.

Таким чином, українцям пропонують один раз показати державі, чим вони володіють, і обіцяють не ставити запитань про походження цих статків. Інтерес до походження майна і зіставлення його з поточними доходами громадян почнеться через два-три роки після запуску в країні системи обов'язкового декларування. Хоча, зараз чиновники переконують громадян, що навіть тоді всіх підряд перевіряти не стануть.

Послідовність запровадження змін пропонується в три етапи:

• I етап:

- доступ до інформації з реєстрів усередині країни;
- налагодження постійних каналів міжнародного обміну інформацією;
- обов'язковість електронного декларування для людей з високими доходами;
- удосконалювання процедур стягнення боргу;
- впровадження додаткових механізмів сплати податку;

• II етап:

- розширення кола осіб, які зобов'язані подавати декларацію;
- запровадження декларування майна, коштів і фінансових зобов'язань;
- запровадження разової форми;
- запровадження вимог для платників податків до зберігання документів, що підтверджують елементи декларування;
- запровадження процедури порівняння доходів і витрат при відборі осіб для перевірки;
- цілеспрямована робота з багатими людьми;
- підвищення рівня податкової культури;

• III етап:

- досягнення максимально доцільної обов'язковості декларування (поетапне розширення кола осіб);
- впровадження процедури попереднього заповнення декларації;
- автоматизація адміністрування;
- розширення переліку відрахувань, що надаються за декларацією (наприклад суми, сплачені за оренду житла);
- витрати на утримання дітей у дошкільних навчальних закладах).

На офіційному веб-сайті МДЗУ розміщено звернення із закликом до «усіх – незалежних експертів, громадські організації, бізнес-асоціації, громадян з активною позицією – до фахового і конструктивного діалогу» та запевняє, що «жодне рішення не буде прийняте і жоден законопроект не буде сформований без врахування думки громадськості». Міністерство безкомпромісне лише в одній тезі: «Ця реформа потрібна українському суспільству. Українці вже довели свою громадянську зрілість та готовність жити за європейськими стандартами. Такі стандарти мають втілюватися в усіх аспектах суспільного життя, в тому числі і у сфері податкових стосунків між громадянином і державою, оскільки виступають необхідною умовою для підвищення рівня податкової культури і фінансової грамотності в державі»[6].

Запровадження системи загального декларування доходів в Україні, на думку МДЗУ, підвищить загальну грамотність громадян і дасть імпульс до розвитку системи страхування життя і приватних пенсійних фондів у перспективі 3-7 років.

Отож, податків буде менше (їх кількість планують скоротити до 9-10), акцизів – більше, а пересічних громадян можуть змусити до всезагального декларування свої доходів. Так коротко можна охарактеризувати плани МДЗУ на 2014 рік.

Останнім часом МДЗУ доволі активно позиціонує себе не як контролера, а як сервісну службу, в якості партнера і помічника-адміністратора. Крім того, податківці очікують, що нова система оподаткування, зокрема, в частині декларування доходів надасть необхідні компенсатори для поступового зниження ставок ПДФО та ЄСВ, а, отже, дозволить зменшити рівень податкового навантаження як на роботодавців, так і на найманих працівників, що сприятиме виведенню доходів із «тіні».

На нашу думку, за існуючої системи оподаткування доходів громадян, перебування доходів в «тіні» вигідне і роботодавцеві і найманому працівнику, тому, навіть за умови зменшення податкових ставок, це не призведе до значних змін. За даних умов, необхідно впроваджувати дієві економічні механізми, тобто зробити так аби роботодавцеві було вигідно афішувати плату, нараховану найманому працівникові, а для цього потрібно зробити наступні кроки:

- відмінити нарахування ЄСВ на фонд зарплати за рахунок роботодавця, а утримання ПДФО та внесків проводити шляхом відрахувань із доходів працівників (для того, щоб не зменшились

доходи найманих працівників –підвищити МЗП на суму заміни способу утримання ЄСВ та інших податків), в даному випадку не програє ні працівник, ні роботодавець;

- оподатковуваний дохід роботодавця (податок на прибуток підприємства, єдиний податок тощо) зменшувати на суму утримуваних податків та внесків із доходів працівника, а щоб не зменшились доходи бюджету – підняти ставки оподаткування, аби компенсувати збитки від зменшення величини оподаткованого доходу.

Впровадження цих двох кроків мали б зацікавити роботодавців афішувати всі нараховані доходи своїм найманим працівникам і, таким чином, майже всю зарплату можна буде поступово вивести з «тіні». Частково, звичайно, програє найманий працівник через тотальне оподаткування всіх доходів, проте буде мати певний зиск – дійсний пенсійний стаж.

Отже, реформа системи декларування доходів громадян є принципово важливою з точки зору боротьби з «тіньовою» економікою та корупцією. Будь-які зусилля держави в цьому напрямі в односторонньому порядку не матимуть успіху, якщо не спиратимуться на широку громадську підтримку і не матимуть двостороннього характеру.

Також, на наше переконання, треба взяти до уваги той факт, що не виключені ситуації, коли громадяни помилятимуться при заповненні податкових декларацій, а, отже, їм буде потрібна масштабна податкова консультація. Тобто, за широкої бази звітних даних логічними будуть численні помилки, що однозначно свідчатиме про корупційний прецедент. У зв'язку з цим пропонуємо, одночасно із запровадженням всезагального обов'язкового декларування, провести відповідну завчасну роз'яснювальну роботу серед платників податків, забезпечити громадян безкоштовними податковими консультаціями та, головне, запровадити мораторій на штрафні санкції за помилки в деклараціях.

Таким чином, зважаючи на те, що і у громадськості, і у МДЗУ спільна мета – зробити вітчизняну систему сплати податків прозорою, соціально справедливою, простою в адмініструванні та стабільною, а також підвищити взаємну транспарентність у стосунках громадян із державою, треба розуміти, що пошук компромісу може бути складним і довготривалим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження форми податкової декларації про майновий стан і доходи та Інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи: Наказ МДЗУ від 11.12.2013р. №793 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z2179-13>.
2. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010р. №2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011р. №3206-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z2179-13>.
4. Про затвердження форми Довідки про подану декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію): Наказ Міністерства фінансів України від 27.12.2011р. №1742 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1571-11>.
5. Концепція реформи декларування доходів громадян: винесена на розгляд МДЗУ 27.12.2013р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minrd.gov.ua/data/material/000/081/126343/Kontsepts_ua_reformi_deklaruvannya_dohod_v_gromadyan_V2.pdf.
6. Міндоходів виносить на публічне обговорення Концепцію реформи декларування доходів громадян // Форум офіційного веб-порталу Міндоходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/media-tsentr/novini/126343.html>.

THE FEATURES OF CITIZEN'S INCOME DECLARATION IN UKRAINE

V. Kmit

Ivan Franko National University of Lviv

The nature and the purpose of citizen's income declaration are revealed and the current practices of tax return submitting of different categories of tax payers in Ukraine are analyzed. The Conception of universal compulsory declaration, which is proposed to discussing, is estimated and the special attention is paid to its disadvantages and prospects.

Key words: income declaration, tax return, tax payers, tax discount.

ОСОБЕННОСТИ ДЕКЛАРИРОВАНИЯ ДОХОДОВ ГРАЖДАН В УКРАИНЕ

В. Кмить

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Раскрыта сущность и цель декларирования доходов граждан, проведен анализ действующей практики предоставления налоговой декларации различными категориями налогоплательщиков в Украине. Осуществлена оценка предлагаемой к обсуждению Концепции всеобщего обязательного декларирования и акцентировано внимание на ее недостатках и перспективах моментах.

Ключевые слова: декларирование доходов, налоговая декларация, налогоплательщики, налоговая скидка.

УДК 368.029

ЕВОЛЮЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

О. Кнейслер

Тернопільський національний економічний університет

У статті запропоновано періодизацію еволюційного розвитку ринку перестрахування в Україні. Проаналізовано основні тенденції трансформаційних перетворень на ринку перестрахування та окреслено перспективи його розвитку в сучасних реаліях.

Ключові слова: перестрахування, ринок перестрахування, еволюційний розвиток, трансформація, страховий ринок, перестрахові брокери, професійні перестраховики.

Виокремлення перестрахування як важливої сфери страхової системи України вимагає ґрунтовного і системного дослідження в межах страхової науки. Лише на початку ХХІ ст. у страховій науці України було обґрунтовано необхідність виділення перестрахування в окрему сферу страхової системи. Проте ринок перестрахування як важливий сегмент страхового сектору економіки продовжує залишатися малодослідженим напрямом вітчизняної страхової науки, позбавленим системності і ґрунтовності.

Відтак характерною особливістю економічної ситуації сучасного періоду є недостатній розвиток страхової системи, що породжує необхідність наукових досліджень форм взаємодії її інститутів у ході еволюції страхових (перестраховувальних) відносин, економічних передумов виникнення та функціонування ринку перестрахування в умовах інституціональних перетворень.

На нинішньому етапі розвитку економічних знань проблемам формування ринку перестрахування приділяється дедалі більша увага. Це пояснюється зростанням ролі перестрахування в умовах ринкової трансформації економіки України, яка супроводжується підвищенням ступеня ризику в усіх сферах життєдіяльності людства та ризиковості функціонування страхового ринку в умовах невизначеності, низького рівня його фінансової ємності й капіталізації. Зокрема, дослідженню економічної природи ринку перестрахування, його структури та інституціонального середовища, вивченню проблем фінансової безпеки, державного регулювання ринку страхування і перестрахування присвятили свої праці В. Базилевич, О. Барановський, О. Гаманкова, Г. Грішин, С. Дедіков, О. Козьменко, Л. Нечипорук, І. Постнікова, С. Реверчук, Т. Татаріна, Н. Ткаченко, Я. Шумелда, К. Турбіна та інші вчені. Однак, визнаючи цінність наукових досягнень учених та їх вагомий внесок у розвиток страхової науки, констатуємо, що проблематиці еволюційної трансформації ринку перестрахування науковці не приділяють достатньої уваги, а відтак науково-прагматичні основи його формування є малодослідженими. Це перешкоджає виявленню проблем на певному етапі функціонування ринку перестрахування з метою окреслення майбутніх орієнтирів його розвитку.

Метою статті є дослідження основних тенденцій, проблем зародження, становлення і розвитку вітчизняного ринку перестрахування в умовах трансформаційних та інституціонально-еволюційних перетворень.

З позиції інституціональної теорії еволюційний розвиток ринку перестрахування, на нашу думку, доцільно пов'язувати, насамперед, із ступенем його державного регулювання, оскільки держава формує «систему правил і законів, що зумовлюють дисципліноване використання економічних ресурсів з метою вирішення проблем забезпечення умов ефективного функціонування ринкового механізму» [1, с. 209]. При цьому еволюційні перетворення на ринку перестрахування тісно пов'язані з трансформацією страхового ринку, і, як зазначив колектив авторів за редакцією А. А. Мазаракі, «перестраховувальний ринок є невід'ємною частиною національного страхового ринку, і йому притаманні ті ж «хво-

роби», позитивні зрушення, які характерні для страхового ринку» [2, с.242]. Відповідно у більшості науковців страхової галузі розвиток ринку перестрахування України абсолютно підпорядкований періодам історичної еволюції страхового ринку. Так, у контексті періодизації розвитку страхового ринку України фундаментальні основи зародження і становлення вітчизняного перестраховального ринку досліджують С. К. Реверчук, Т. В. Сива, С. І. Кубів, О. Д. Вовчак, О. В. Козьменко, І. Ю. Постнікова, О. М. Залетов, О. Ф. Філонюк [3, с.184-185; 4, с.42-65; 5, с.77-78; 6, с.31-39]. Поділяючи думку вчених щодо періодизації страхового ринку України, дозволимо собі частково не погодитись із повним застосуванням її для розгляду історичного розвитку ринку перестрахування.

Загальновідомо, що економічні передумови виникнення страхового ринку зумовлені зміною інституціонального середовища страхового сектору економіки, пов'язаною з трансформацією інституту власності та демонополізацією страхової справи. Відповідно трансформується організаційна структура страхового ринку, виникає значна кількість інституцій (страхових організацій), які діють в основному за принципом «фінансових пірамід» або за рахунок інфляційних процесів. Такі інституціональні зміни супроводжувалися знищенням та формуванням нових формальних і неформальних інститутів, прийняттям перших законодавчих та нормативно-правових актів з регулювання діяльності на страховому ринку. Зокрема, Закону СРСР «Про кооперацію в СРСР» (1988 р.), Положення Ради Міністрів СРСР «Про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю» (1990 р.), Постанови Ради Міністрів СРСР «Про заходи з демонополізації народного господарства» (1990 р.), Постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Української державної страхової комерційної організації» (1991 р.), Закону України «Про господарські товариства» (1991 р.).

Період 1988–1993 рр. був характерний стихійним розвитком страхового ринку, відсутністю державного регулювання страхової діяльності та методологічних засад страхових відносин. З метою впорядкування діяльності страхових компаній на ринку і забезпечення надійного захисту інтересів страхувальників у травні 1993 року було прийнято перший законодавчий акт у галузі страхування – Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування». Цей документ започаткував новий етап розвитку страхового ринку: вперше внормовано понятійно-категоріальний апарат у сфері страхування, визначено умови забезпечення платоспроможності страховика та мінімальний розмір його статутного капіталу, впроваджено єдиний державний реєстр страховиків, розширено асортимент страхових послуг, запроваджено облік резервів страховиків, форми спеціальної фінансової звітності, визначено установу для здійснення державного нагляду за страховою діяльністю, законодавчо підтверджена діяльність Ліги страхових організацій України. Водночас Декрет як перший акт державного регулювання страхового ринку не був досконалим, а відтак не створював надійного правового підґрунтя для розвитку ринку. Зокрема, неурегульованою залишалася діяльність страхових посередників, недосконалою – методологічна база страхової діяльності, недостатньо були визначені договірні відносини між суб'єктами страхування і перестрахування, не розроблено чітких нормативів забезпечення платоспроможності страховиків.

Трансформація суспільних відносин, що супроводжується зміною інституту власності, ліквідацією державної монополії в усіх сферах господарювання, розвитком підприємницької діяльності та зростанням ступеня підприємницького ризику, формуванням конкурентного середовища, підвищенням ризиковості функціонування страхового ринку в умовах невизначеності, низьким рівнем його фінансової ємності й капіталізації, створює об'єктивні передумови для розвитку ринку перестрахування. Як стверджує В. М. Фурман, «ринок перестрахування в Україні перебуває на початковому етапі свого формування, оскільки за радянських часів механізм перестрахування був недоцільним... і лише нещодавно почав набувати рис, притаманних цивілізованому перестраховому ринку» [7, с.208-209]. Водночас становлення вітчизняного ринку перестрахування відбувається в умовах: нестабільності політичних і економічних відносин у суспільстві; відсутності нормативно-правових актів, що регулюють перестраховальні відносини; неадекватності страхового законодавства завданням та рівню економічних реформ; фінансової кризи і скорочення інвестицій; низького рівня страхової культури, матеріального добробуту населення та його соціального забезпечення.

Зазначимо, що Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування» як перший законодавчий акт у сфері страхування містить окремі положення, в котрих згадано про перестрахування як вид страхування, подано дефініцію даного поняття, визначено межі відповідальності страховиків. Відповідно

після прийняття Декрету почали здійснювати перші операції з перестрахування на страховому ринку, виникли передумови формування інституціональних основ ринку перестрахування.

Авторський колектив монографії «Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації» вважає, що початком розвитку ринку перестрахування є кінець XIX століття, коли систематично використовували перестрахові операції, та виділяв фази життєвого циклу ринку: формування, поширення, виокремлення, зростання, зрілість, спадання, поглинання. При цьому автори зазначають, що сучасною стадією життєвого циклу ринку перестрахування є виокремлення, характерні риси якого – наявність значних за обсягами ризиків, зміни принципів і моделей функціонування в сучасних умовах, розроблення стратегій діяльності основних учасників ринку, формування методик та інструментарію актуарних розрахунків щодо перестрахових операцій, функцій наглядових органів [8, с.100-102].

Однак зауважимо, що в сучасних умовах, за низької капіталізації вітчизняних перестраховиків і перестраховальників більшість перестраховальних договорів укладають за ризиками середнього розміру, а великі ризики важко розмістити між перестраховиками, якими є звичайні страхові компанії. Разом з тим, наявність ризиків, що потребують подальшого перерозподілу і перестраховального покриття, є однією з передумов проведення перестрахування, а не формування ринку. Інші риси виокремлення ринку перестрахування характерні й для страхового ринку, тому позиція автора щодо сучасної фази життєвого циклу перестраховального ринку непереконлива.

На нашу думку, серед чинників, що вплинули на формування і розвиток ринку перестрахування України, найвагомішими є заходи з удосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності. Впродовж періодів розвитку вітчизняного ринку перестрахування так і не прийнято законодавчий акт, що безпосередньо регулював би перестраховальні відносини. Тому періодизацію ринку перестрахування ми схильні пов'язувати, передусім, із прийняттям нормативно-правових документів, які обумовлюють процеси на ринку.

А. Волошина стверджує, що формування українського ринку перестрахування розпочалося з 1996 року, а його розвиток супроводжувався 3-ма етапами: формування ринку (1996–1997), бурхливий розвиток (1998–2004) та поточний – становлення класичного ринку (з 2005 р.) [9, с.43].

Ми цілком поділяємо позицію автора, що на теренах України ринок перестрахування зародився дещо пізніше від страхового ринку. Однак вважаємо, що вітчизняний ринок перестрахування формується з 1993 року, в період прийняття Декрету про страхування та зі створенням в 1994 році професійних перестраховиків, а його подальший розвиток охоплює такі чотири етапи:

I етап (1993–1995 рр.) ознаменувався відновленням перестрахування у вітчизняній страховій практиці й зародженням ринку перестрахування;

II етап (1996–2004 рр.) характерний упорядкуванням відносин на ринку перестрахування та його бурхливим розвитком;

III етап (з 2005 р. – 2011 р.) відображає тенденції становлення класичного ринку перестрахування;

IV етап (з 2011 р. – донині) ілюструє сучасні реалії формування ринку перестрахування в Україні.

Зупинимося детальніше на кожному етапі та визначимо тенденції формування перестраховального ринку.

Упродовж 1993–1995 років було здійснено перші кроки у формуванні ринку перестрахування. Прийнятий у 1993 році Декрет окреслив певні правові контури функціонування страхового ринку та визначив окремі положення формування ринку перестрахування: створення державного регулювання і нагляду за страховою (перестраховою) діяльністю, ведення Єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків), визначення межі відповідальності страховиків при здійсненні перестраховальних операцій.

Перестрахування у Декреті розглянуто як вид страхування, тому порядок реєстрації, умови діяльності перестраховиків, контроль за їх діяльністю нічим не відрізняється від звичайних страхових компаній, яким надано право здійснювати водночас як страхові, так і перестраховальні операції.

Вагомим чинником формування ринку перестрахування в Україні було заснування у 1994 році трьох перестраховальних компаній: у червні – «Української перестраховальної компанії» (м. Львів), у листопаді – «Скіфія Ре» (м. Київ), у липні – «Європоліс» (м. Київ) [3, с.184; 10]. Так створювалися фундаментальні інституційні основи молодого ринку перестрахування, на якому функціонують

спеціалізовані інституційні одиниці (професійні перестраховики), котрі займалися тільки перестраховальною діяльністю, та велика кількість вітчизняних і зарубіжних страхових компаній, що поєднували страховий і перестраховальний бізнес.

При цьому змінювалися пріоритети розвитку ринку – від взаємного обміну страховими ризиками на умовах паритетності до формування цінової кон'юнктури, збільшення ємності страхового ринку та появи основних гравців ринку перестраховування – професійних перестраховальних компаній.

Зупинимося детальніше на динаміці обсягу та структурного розвитку ринку перестраховування України впродовж I етапу (1993-1995 рр.). Обсяг страхових премій, переданих у перестраховування, зріс від 37,5 тис. грн. у 1993 році до 3665,4 тис. грн. у 1995 році (в 97,7 раза), при цьому нижчими темпами у 1995 році порівняно з 1994 роком (на 4402,1%). Однак темпи нарощування обсягів перестраховування в 1995 році випереджали зростання страхових премій на 42,3%.

Зазначимо, що 1994 рік був характерним особливо бурхливим розвитком перестраховування, високими темпами його збільшення на страховому ринку. Відповідно зросла частка перестраховальних операцій у загальному обсязі страхових премій за три роки – від 0,4% до 1,5%, залишаючись при цьому мізерною. Отже, незважаючи на низьку питому вагу перестраховування в структурі ринку страхування, можна впевнено стверджувати, що 1993–1995 роки стали початком зародження ринку перестраховування з професійними перестраховиками на ньому.

Таким чином Декрет «Про страхування» був практично першим законодавчим документом, який забезпечував системне правове регулювання страхової та перестраховальної діяльності в Україні. Його значний недолік – не зафіксовано основних умов забезпечення гарантій платоспроможності страховиків (перестраховиків), не унормування договірних відносин у сфері перестраховування, що негативно позначалося на розвитку перестраховального ринку. Неefективне правове забезпечення діяльності на страховому і перестраховальному ринках та неієвність страхового нагляду, які мають слугувати захисту як інтересів страхувальників і страховиків, так і соціально-економічних інтересів суспільства, спонукали до вдосконалення законодавчої бази.

II етап (період 1996–2004 рр.) характерний новими тенденціями розвитку вітчизняного ринку перестраховування. У березні 1996 року було прийнято перший в історії нашої країни Закон України «Про страхування», який сформував правові засади функціонування страхового ринку та доповнив окремі положення методологічного апарату формування ринку перестраховування. Відповідно, започатковано механізм державного регулювання капіталу страховиків (перестраховиків), уперше запроваджено поняття «страхових резервів», страхові компанії розподілено за напрямками основної діяльності («лайфові» та «ризикові» страхові компанії).

Після прийняття чинного нині страхового законодавства страховий ринок змінився як кількісно, так і якісно. У 1997 році кількість страховиків на ринку зменшилася майже в чотири рази – від 455 до 240 страхових компаній, у зв'язку з перереєстрацією їх діяльності відповідно до нових законодавчих вимог. Важливим напрямом державного регулювання діяльності страховиків (перестраховиків) було те, що у 1997 році Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю впровадив щоквартальне видання наказів про результати аналізу звітності страхових організацій. Такі інституціональні зміни якісно вплинули на розвиток страхового та перестраховального ринків України. Нішу страховиків (перестраховиків) зайняли найбільш капіталізовані, фінансово надійні й платоспроможні компанії, спроможні гарантувати надійний страховий та перестраховальний захист. При цьому зазначимо, що у 1998 році було зареєстровано «Народну фінансово-страхову компанію «Гарант Ре», основна діяльність якої була спрямована на розвиток перестраховування в Україні.

Відзначимо особливість вітчизняного страхового законодавства: у ньому передбачено ліцензування лише страхової діяльності за окремими її видами, перестраховикам надано дозвіл здійснювати перестраховальні операції, однак тільки за тими видами страхування, на проведення яких у них є ліцензії. Водночас вимоги стосовно формування статутного капіталу і страхових резервів, забезпечення платоспроможності перестраховиків та порядку визначення їх доходу від перестраховальної діяльності трактуються положеннями Закону України «Про страхування», що регулюють діяльність страхових компаній. На ринку перестраховування продовжують успішно функціонувати лише дві спеціалізовані перестраховальні компанії: ВАТ «Українська перестраховальна компанія» і ЗАТ «Перестраховальна

компанія «Скіфія Ре». При цьому ВАТ «Перестраховальне товариство «Європоліс», незважаючи на свій статус перестраховика, поєднує проведення страхових і перестраховальних операцій.

Упродовж II періоду (1996–2004 рр.) вагомим внеском у державне регулювання перестраховального ринку є Постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 1996 р. № 1290 «Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій із перестраховання», що в основному регламентувала умови виконання операцій з перестраховання, порядок укладання перестраховальних договорів із перестраховиками-нерезидентами, однак не врегульовувала проблеми перестраховальних відносин усередині країни (втратила чинність на підставі Постанови КМУ № 124 від 04. 02. 2004 р. [11]). Як зазначає В. Д. Базилевич, «Положення мало досить суттєве значення для страхування у галузі ядерної енергетики, космосу тощо, які насправді вимагають об'єднання міжнародних фінансових можливостей, це абсолютно не виправдовує байдужості національного законодавства щодо цедування взятих українськими страховиками ризиків, вартість яких не може бути покрита самотужки. Законодавче забезпечення перестраховання покликане, з одного боку, підняти рівень довіри до інституту страхування, з іншого – стимулювати вітчизняні капітали обслуговувати національну економіку» [12, с. 17]. Відтак нормативно-правове регулювання страхової (перестраховальної) діяльності не забезпечувало належним чином формування надійного правового фундаменту для ефективного розвитку вітчизняного ринку перестраховання, його прозорості та легітимності.

У 2001 році набув чинності Закон України «Про страхування» в другій редакції, в основу якого було закладено низку нових принципів правового регулювання ринку перестраховання. Так, підвищено вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та джерел його формування у страховиків (перестраховиків), уведена маржа платоспроможності, розроблено методику формування страхових резервів. З метою забезпечення фінансової стійкості чинним страховим законодавством розширено умови забезпечення платоспроможності страховика, серед яких значне місце належить законодавчій вимозі перестраховувати ризики, що перевищують 10% його фінансової місткості, у перестраховиків резидентів і нерезидентів. Разом із цим чітко регламентовані умови передачі страхових ризиків за кордон. Суттєві зміни внесені до діяльності інституту посередництва. Зокрема, Законом посилені вимоги до організації діяльності перестрахових брокерів-нерезидентів, які можуть надавати послуги лише через постійні представництва в Україні. Так починає здійснюватися державна реєстрація учасників посередницької діяльності у перестрахованні – перестрахових брокерів-нерезидентів як платників податку, відповідно до законодавства України.

Отже, після прийняття Закону України «Про страхування» (у першій і другій редакції) страховий ринок вступив у якісно нову стадію свого розвитку. Впродовж 1996–2004 рр. зросла частка страхування у перерозподілі валового внутрішнього продукту та всі показники функціонування ринку страхування: обсяги страхових премій і страхових виплат, розміри статутних капіталів та страхових резервів. Проте, з одного боку, стрибкоподібне збільшення обсягів страхових премій і страхових резервів характеризує динамічний розвиток страхового ринку, з іншого – пояснюється негативними тенденціями на ньому, оскільки в умовах значної кількості низькокапіталізованих страхових компаній бурхливе нарощування страхових капіталів на ринку можливе за допомогою поширення псевдострахових операцій та виведення капіталу за кордон із використанням схемного перестраховання. Так, «схемні» операції здійснює реальний сектор економіки за посередництвом квазістрахування з метою зменшення бази оподаткування податку на прибуток, оскільки витрати на придбання страхових договорів списують на валові витрати від основної діяльності. І, як зазначено у Звіті про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005 рік, економічна зацікавленість суб'єктів підприємництва у проведенні таких операцій є наслідком різних ставок оподаткування (25% для реального сектору, 3% у страховиків), що впродовж багатьох років зумовила фактичну наявність двох ринків страхування – класичного та «схемного»; при цьому останній став вагомим за обсягами надходжень (70–80%) [13]. Оскільки значні суми страхових премій та прийнятої відповідальності не відповідали фінансовим можливостям і розміру власного утримання страховиків, то виникла необхідність подальшого переведення частини ризиків за кордон через перестраховання, зокрема перестраховикам-нерезидентам.

Водночас аналогічні тенденції характерні для розвитку ринку перестраховання як невід'ємної інституції страхового сектору економіки. Обсяги операцій за договорами перестраховання мають чітку тенденцію до зростання, що відповідає загальній динаміці страхових операцій на ринку страхування.

Так, упродовж 1996–2004 рр. величина премій, переданих у перестраховання, збільшується від 55,4 млн. грн. до 11 678,3 млн. грн. (у 210,8 раза), що свідчить про низьку ємність страхового ринку, високу збитковість окремих видів страхування, що потребують перестраховального захисту, та поступальний розвиток вітчизняного ринку перестраховання. При цьому доцільно зазначити, що з року в рік зростає частка страхових премій, переданих у перестраховання (винятком був 1997 рік, що пов'язано з перереєстрацією страхових компаній і зменшенням перестраховувальних операцій), і вже у 2004 році вона сягнула 60,1% у загальній величині страхових премій, а темпи нарощування перестраховання випередили темпи зростання страхування.

Найбільшу питому вагу в структурі перестраховувальних премій із тенденцією до зростання займає добровільне майнове страхування (68,5% в 1997 р. та 87,8% в 2004 р.), а найменшу – страхування життя (близько 0,4%). Така динаміка очевидна, оскільки, з одного боку, майнове страхування є найзбитковішим видом страхування у страховому портфелі страховиків, ризики за яким потребують перестраховального захисту, з іншого – страхування фінансових ризиків і майнове страхування юридичних осіб користується значним попитом, оскільки слугує основою для здійснення реальним сектором схемних операцій через перестраховання ризиків за кордоном з метою уникнення оподаткування.

Очевидним є той факт, що в структурі перестраховання значну частку займають страхові премії, передані перестраховикам-нерезидентам; при цьому впродовж 1996–2003 років спостерігалася позитивна динаміка зростання згаданих премій (від 11,6% до 34,8%).

Отже, підвищеним попитом користується перестраховання за кордоном, що зумовлено низькою фінансовою надійністю вітчизняних страховиків, незначною місткістю страхового ринку України, неефективним перестраховувальним захистом усередині нашої країни.

Водночас із недосконалим державним регулюванням взаємовідносин національних страховиків з перестраховиками-нерезидентами значного поширення набули операції із схемного перестраховання, відбувалося «переливання» вітчизняних капіталів у вигляді страхових премій за кордон і тим самим – їх вилучення як тимчасово вільних коштів з інвестиційного процесу національної економіки.

Протягом 1996–2004 рр. зросли обсяги і частка страхових виплат за договорами перестраховання (від 3,3 млн. грн. до 385,3 млн. грн. та від 2,6% до 24,9%), що характеризує підвищення рівня збитковості за окремими страховими ризиками та підтверджує необхідність і значення перестраховального захисту на страховому ринку України.

Серед загальних тенденцій функціонування ринку перестраховання в 2003 році особливо відчувалися: глобальна консолідація ринків, збільшення потреби в контрактних ємностях, акселерація цін, зміна програмного покриття, різке зменшення ємності для ризику тероризму, підвищення тарифів на страхування майнових, авіаційних і морських ризиків [14, с.58]. Разом із цим на розвиток ринку перестраховання безпосередньо вплинули значні фінансові ємності міжнародних перестраховиків, масова пропозиція офшорного перестраховання, зростання рейтингів перестраховиків та їх отримання новими компаніями.

Негативні тенденції на ринку перестраховання в 1996–2003 роках зумовили необхідність удосконалення державного регулювання перестраховувальних операцій. Відтак, прийнято низку нормативних документів, що посилювали контроль за перестрахованням із перестраховиками-нерезидентами та посприяли зменшенню числа псевдоперестрахових операцій [15-17]. Саме ці нормативно-правові документи забезпечили умови для формування класичного ринку перестраховання в нашій державі.

Перші кроки було зроблено вже в лютому 2004 році, коли скасовано Постанову КМУ № 1290 від 24. 11. 1996 р. «Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з перестраховання» та прийнято Постанову КМУ № 124 від 04. 02. 2004 р. «Про порядок та вимоги щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика)-нерезидента», основним положенням якої є підвищення ефективності регулювання взаємовідносин учасників перестраховувальних процесів у частині посилення вимог до надання дозволу для укладання перестраховувальних договорів перестраховувальників із перестраховиками-нерезидентами. Основні нормативні вимоги: наявність державного нагляду за страховою і перестраховувальною діяльністю в країні, де зареєстрований страховик (перестраховик)-нерезидент; необхідність здійснення страховиком (перестраховиком)-нерезидентом безперервної страхової (перестраховувальної діяльності) не менше трьох років до дати укладання договору страху-

вання; відсутність фактів порушення страховиком (перестраховиком)-нерезидентом законодавства про страхову і перестраховальну діяльність із питань запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Позитивні зміни на ринку перестраховування у 2004 році підтверджує динаміка частки страхових премій, переданих у внутрішнє та зовнішнє перестраховування. Після введення нормативних змін у перестраховальні відносини вперше за всі роки в 2004 році зменшилася частка страхових премій, переданих перестраховикам-нерезидентам, – до 9,8%, водночас збільшилася питома вага внутрішнього перестраховування – до 50,3%. Відтак були створені економічні й правові умови для розвитку внутрішнього ринку перестраховування і нарощування його місткості. Таке зменшення зовнішнього перестраховування пояснюється скороченням «схемних» перестраховальних операцій, що їх використовували для виведення за кордон доходів підприємств реального сектору задля ухилення від сплати податку на прибуток. Зазначимо, що у 2003–2004 роках близько 80% страхових премій, переданих вітчизняними страховиками перестраховикам-нерезидентам, спрямовували до країн Прибалтики, які позбавлені державного нагляду за перестраховальною діяльністю.

Отже, можна з упевненістю стверджувати, що з 2005 року відбувається становлення класичного ринку перестраховування та продовжують формуватися інституціональні основи його розвитку (III етап розвитку ринку). Основна увага спрямовується на вдосконалення державного регулювання перестраховальної діяльності у частині підвищення вимог до операцій із перестраховиками-нерезидентами, їхнього рейтингу фінансової надійності з метою захисту інтересів вітчизняних перестраховальників та скорочення «схемного» перестраховування.

Динаміка основних показників ринку перестраховування України впродовж 2005–2012 років, яка подана у таблиці 1, засвідчує наступні тенденції його функціонування.

Таблиця 1
Динаміка розвитку ринку вихідного перестраховування в Україні у 2005–2012 рр., млн. грн.*

№ з/п	Показники	Роки							
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Валові страхові премії	12853,5	13829,9	18008,2	24008,6	20442,1	23081,7	22693,5	21508,2
2.	Обсяг страхових премій, переданих у перестраховування, в т. ч.	6047,0	5621,7	6423,9	9064,6	8888,4	10745,2	5906,2	2552,8
	- перестраховикам-резидентам	5370,7	5060,6	5654,4	8026,8	7784,1	9753,9	4723,5	1230,8
	- перестраховикам-нерезидентам	676,3	561,1	769,5	1037,8	1104,3	991,1	1182,7	1292,0
3.	Частка страхових премій, переданих у перестраховування, в т. ч.	47,1	40,6	35,7	37,7	43,5	46,6	26,0	11,7
	- перестраховикам-резидентам, %	41,8	36,6	31,4	33,4	38,1	42,3	20,8	5,7
	- перестраховикам-нерезидентам, %	5,3	4,1	4,3	4,3	5,4	4,3	5,2	6,0
4.	Валові страхові виплати	1894,2	2599,6	4231,0	7050,7	6737,2	6104,6	4864,0	5151,0
5.	Виплати, що компенсували перестраховики, у т. ч.	409,6	396,3	654,7	926,5	967,9	508,6	731,6	537,8
	- перестраховики-резиденти	344,3	122,8	325,7	504,7	680,8	219,0	164,8	181,1
	- перестраховики-нерезиденти	65,3	273,4	329,0	421,9	287,1	289,6	566,8	356,7
6.	Частка перестраховиків у страхових виплатах, у т.ч.	21,6	15,2	15,5	13,1	14,3	8,3	15,0	10,4
	- перестраховиків-резидентів, %	18,2	4,7	7,7	7,1	10,1	3,6	3,4	3,5
	- перестраховиків-нерезидентів, %	3,4	10,5	7,8	6,0	4,2	4,7	11,6	6,9

* Джерело: <http://nfp.gov.ua/>

Протягом 2005–2006 років обсяг валових страхових премій, переданих у перестраховування, продовжує зменшуватися, однак з меншою інтенсивністю, ніж у 2004 та 2005 роках (на 93% в 2005 р. та лише на 8% у 2006 р.). Це зумовлено різким зменшенням перестраховальних операцій із пере-

страховиками-нерезидентами внаслідок посилення нормативно-правових вимог до їх здійснення. З 2005 року перестраховання за кордон проводять лише зі страховиками (перестраховиками), діяльність яких контролюють регуляторні органи відповідних країн та Держфінпослуг на основі бази даних про їх фінансові рейтинги. Впродовж 2006–2010 років зросли обсяги і частка вихідного перестраховання (від 5621,7 млн. грн. (40,6%) в 2006 р. до 10745,2 млн. грн. (46,6%) в 2010 р.).

Винятком був 2009 рік, коли зменшилася величина страхових премій, переданих у перестраховання, що пояснюється впливом світової фінансово-економічної кризи на уповільнення темпів зростання показників функціонування страхового ринку (зменшення кількості укладених договорів на 2,1%, обсягів надходження валових страхових премій на 14,9%, валових страхових виплат/відшкодувань на 4,4%, обсягів вихідного перестраховання на 2%, величини страхових резервів на 7%).

У 2010 році відбулося незначне «пожвавлення» страхового ринку, однак показники його функціонування не досягли докризових значень. Так, у цьому році порівняно з 2009-м надходження страхових премій збільшилися на 2639,6 млн. грн. (12,6%). Основним чинником відповідної динаміки стало зростання обсягів і частки вхідного перестраховання на 1350,9 млн. грн. (22,3%), розмір якого перевищив рівень докризового періоду 2008 року на 14,8%.

Зазначимо позитивні й негативні тенденції функціонування ринку перестраховання за 2011-2012 рр.

Так, порівняно з 2010 роком на 1,7% зменшилися валові страхові премії в 2011 році та на 5,2% – в 2012 році, при цьому обсяг премій, переданих у перестраховання, в 2011 році знизився на 45,0% у частині внутрішнього перестраховання більше, ніж на 51%, в 2012 році – на 56,8% за рахунок перестраховання з резидентами, що зменшилося на 73%. Така тенденція пояснюється обраною політикою страховиків щодо збереження на власному утриманні значної частини ризику внаслідок недоліків Податкового кодексу стосовно подвійного або кількаразового оподаткування страхових (перестраховальних) премій та запровадженою методикою адміністрування податку на прибуток страховиків (перестраховиків).

Разом з цим простежується хоча незначне, однак зростання капіталу вітчизняних страховиків: обсяг сплачених статутних капіталів за 2012 рік порівняно з 2011 роком збільшується на 3,5%, а розмір сформованих страхових резервів – на 12,5%, що свідчить про незначне збільшення фінансової стійкості вітчизняних учасників ринку.

Негативний аспект розвитку характерний для ринку внутрішнього перестраховання в 2012 році, на якому вперше за останні десять років переважає частка перестраховання у нерезидентів (6,0%) над вихідним внутрішнім перестрахованням (5,7%), що свідчить про відновлення «схемного» страхування і перестраховання внаслідок поширення податкових оптимізаційних схем.

Аналогічні тенденції 2005–2009 років характерні для динаміки страхових виплат та виплат, що компенсували перестраховики. Однак, якщо обсяг валових страхових виплат зменшився від 7050,7 млн. грн. у 2008 році до 6737,2 млн. грн. у 2009 році (на 313,5 млн. грн.), то частка виплат, компенсована перестраховиками, зростає як в абсолютному значенні – від 926,5 млн. грн. у 2008 році до 967,9 млн. грн. у 2009 році (на 41,4 млн. грн.), так і у відносному – на 1,2%. Зменшення страхових виплат у 2009–2010 роках та виплат за договорами перестраховання в 2010 році є негативною тенденцією, що свідчить про недостатність ліквідних інструментів у страховиків (перестраховиків), надмірну збитковість їх діяльності та неможливість виконання безпосередніх своїх зобов'язань перед страхувальниками (перестраховальниками). Незначною була частка перестраховиків у страхових виплатах, яка в 2010 році досягла рекордного значення – 8,3%, зокрема у частині внутрішнього перестраховання (3,6%), що пояснюється малою платоспроможністю вітчизняних перестраховиків та низьким рівнем розвитку ринку перестраховання. Відповідно, Голова Держфінпослуг на V Міжнародній конференції по страхуванню і перестрахованню (21 квітня 2010 р.), у доповіді намітив пріоритетні заходи в сфері страхування, серед яких першочергове місце займає контроль за виконанням страховиками зобов'язань за укладеними договорами страхування та перестраховання, недопущення неплатоспроможності страховиків встановленням вимог до чистих активів [18]. Позитивна динаміка була у 2011 році, коли частка перестраховиків у страхових виплатах перевищувала цей показник за 2010 рік майже у два рази, становлячи 15%. Однак, негативні тенденції характерні для 2012 року – зниження обсягів перестраховальних виплат на 26,5%, що свідчить про відсутність ліквідних інструментів для відшкодування збитків та невиконання зобов'язань перед перестраховальниками.

Сучасні реалії функціонування ринку перестраховання передбачають прийняття нового Закону України «Про страхування», проектом якого вперше визначено мінімальний розмір регулятивного капіталу для перестраховика; передбачено, хоча і необов'язкове, ліцензування перестраховальної діяльності як виняткового виду діяльності, яке дає право приймати та передавати ризики у перестраховання за всіма видами страхування. На нашу думку, саме такі зміни разом з іншими нормами законопроекту зможуть позитивно вплинути на розвиток ринку перестраховання України.

Доцільно модернізувати податкове регулювання операцій на страховому і перестраховальному ринку, зокрема відмінити зміни, внесені до Податкового кодексу з 1 січня 2013 року, згідно із нормами Закону України № 5083-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні» від 05. 07. 2012 р. в частині змін пункту 57.1 статті 57 Податкового кодексу щодо строків сплати податкових зобов'язань, які призвели до зміни методики адміністрування податку на прибуток [19] та негативно позначилися на показниках розвитку перестраховання.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що на кожному етапі формування і функціонування ринку перестраховання змінюються основні напрями його розвитку, роль суб'єктів ринку, а також відтворення стабілізаційних процесів. Прийняття нормативно-правових документів із страхової (перестраховальної) діяльності фактично означало перенесення звичаїв ділового обороту як неформальних інститутів страхового сектору економіки у формальні страхові інститути. Це започаткувало значне зростання кількості страхових компаній і перестраховиків та обсягу їх операцій, інституціональне оформлення потреб у страхових і перестраховальних послугах, подальший розвиток інфраструктурної системи страхування, реальне розширення взаємовідносин між страховиками і перестраховиками (перестраховиками-нерезидентами). Відтак створюються економіко-правові передумови та формується інституційне середовище функціонування ринку перестраховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Плиса В. Й. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / В. Й. Плиса, З. П. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10. – С. 209–215.
2. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку : моногр. / С. О. Булгакова, А. В. Василенко, Л. І. Василенко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 460 с.
3. Історія страхування: підруч. / [С. К. Реверчук, Т. В. Сива, С. І. Кубів, О. Д. Вовчак]; за ред. С.К. Реверчука. – К. : Знання, 2005. – 213 с.
4. Козьменко О. В. Страхування і страховий ринок : термінологія, законодавство і динаміка розвитку: моногр. / О. В. Козьменко. – Суми : Ділові перспективи, 2006. – 68 с.
5. Постникова И. Ю. Теория перестрахования : моногр. / И. Ю. Постникова. – М. : ОАО «Московская типография «Транспечать», 2009. – 144 с.
6. Филонюк А. Ф. Страховая индустрия Украины: стратегия развития : моногр. / А. Ф. Филонюк, А. Н. Залетов. – К. : Международная агенция «БИЗОН», 2008. – 448 с.
7. Фурман В. М. Страхування : теоретичні засади та стратегія розвитку: моногр. / В. М. Фурман. – К. : КНЕУ, 2005. – 334 с.
8. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : моногр. / О. В. Козьменко, С. М. Козьменко, Т. А. Васильєва та ін. – Суми : Університетська книга, 2011. – 388 с.
9. Волошина А. Фактори розвитку перестраховання в Україні / А. Волошина // Страхова справа. – 2008. – № 1 (29). – С. 43–44.
10. Європоліс, Перестраховальне товариство, ВАТ // Бізнес-каталог «UA-REGION.INFO» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua-region.com.ua/2150644>.
11. Порядок та вимоги щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 124 від 4. 02. 2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 25, 10 лютого.
12. Базилевич В. Д. Страхування: підруч. / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
13. Звіт про роботу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005 рік. Затверджений Розпорядженням Держфінпослуг № 5907 від 15. 06. 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/files/RK-5907.pdf>.

14. Основи страхового права України. Навчальний посібник з комп'ютерним довідником «Дінай:Страхування» / [О. М. Залетов, О. О. Слюсаренко]; за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Міжнародна агенція «VeeZone», 2003. – 384 с.
15. Порядок надання страховиками (цедентами, перестраховиками) інформації про укладені договори перестраховування зі страховиками (перестраховиками)-нерезидентами до Держфінпослуг. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 914 від 4. 06. 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0777-04>.
16. Порядок погодження в Держфінпослуг України договорів перестраховування перестраховиками-нерезидентами для перерахування (купівлі) іноземної валюти страховиками-резидентами та страховими (перестраховими) брокерами-резидентами. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 4123 від 3. 06. 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0694-05>.
17. Про внесення змін до Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів. Затверджено Розпорядженням Держфінпослуг № 652 від 27. 05. 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0906-09/ed20110812>.
18. Доповідь Голови Держфінпослуг / Тези V Міжнародної конференції по страхуванню та перестраховуванню «Київська весна 2010» (2 квітня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/Kiev_21.04.2010.pdf.
19. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02. 12. 2010 (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

EVOLUTIONARY TRANSFORMATION OF REINSURANCE MARKET IN UKRAINE

O. Kneysler

Ternopil National Economic University

The article suggests a periodization of the reinsurance market evolution in Ukraine. The basic trends of transformations on the reinsurance market are analyzed and defined it's development prospects in conditions of contemporary realities.

Key words: reinsurance, reinsurance market, evolution, transformation, insurance market, reinsurance brokers, professional reinsurers.

ЭВОЛЮЦИОННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ РЫНКА ПЕРЕСТРАХОВАНИЯ УКРАИНЫ

О. Кнейслер

Тернопольский национальный экономический университет

В статье предложена периодизация эволюционного развития рынка перестрахования в Украине. Проанализированы основные тенденции трансформационных преобразований на рынке перестрахования и намечены перспективы его развития в современных реалиях.

Ключевые слова: перестрахование, рынок перестрахования, эволюционное развитие, трансформация, страховой рынок, перестраховочные брокеры, профессиональные перестраховщики.

УДК 336.01 (477)

ФІНАНСОВА АРХІТЕКТУРА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ

В. Коваленко

Львівський національний університет імені Івана Франка

Визначено шляхи оптимізації механізмів фінансового управління на макро та мікрорівнях економіки.

Ключові слова: фінансова система, фінансові механізми, управління фінансами, фінансова політика.

Сучасні проблеми в Україні мають у своїй основі як об'єктивні так і суб'єктивні чинники. Серед переліку останніх можна назвати управління, належна, чи навпаки, неналежна організація якого мають, можна з впевненістю сказати, вирішальний вплив на стан економіки та соціальну сферу. Маючи значний науково-технічний, виробничий та ресурсний потенціал Україна досі не спромоглася їх належним чином використовувати. Постійні пошуки зовнішніх джерел фінансування, при наявності невикористаних ресурсів сектору фінансових корпорацій, хронічний бюджетний дефіцит, боргова залежність держави та кредиторська заборгованість підприємств, що за своїми обсягами перевищує ВВП країни є, далеко не повним, цьому підтвердженням.

Пошуки нових поглядів, підходів та механізмів фінансового управління, сьогодні є особливо необхідними, оскільки раніше розроблені рецепти, заходи, програми тощо, не дають очікуваних результатів. Крім того, зарубіжний досвід переконливо доводить, що кожна країна, виходячи з її наявних ресурсів, можливостей, традицій, ментальності населення тощо, повинна самостійно визначати стратегію і тактику свого розвитку.

Серед переліку стратегічних завдань, практично кожної країни, особливої уваги заслуговує досягнення стійкого економічного зростання. Воно, в українських реаліях, досить часто перетворюється у проблему, незважаючи на те, що всі економічні суб'єкти за таке зростання. Крім того, її подолання дозволяє паралельно вирішувати інші, похідні проблеми та завдання.

У зв'язку з цим виникає потреба у черговому пошуку нових та удосконаленні відомих методів, способів, прийомів та інструментів організації управління діяльністю економічних суб'єктів, особливо у такій важливій сфері економіки якою є фінанси.

Фінанси, як особлива, можна сказати ключова, сфера економіки, при належній організації, мають широкі можливості забезпечення, регулювання та стимулювання економічного росту, проблема лише в тому як вони використовуються. Саме використання фінансів, в частині реалізації фінансових відносин між економічними суб'єктами та організації руху фінансових ресурсів, розглядається вченими та реалізуються на практиці у декількох площинах. У площині фінансових механізмів (оскільки універсального механізму розрахованого на усі випадки просто не існує), у площині організації фінансів (на різних рівнях економіки та управління), у площині фінансової системи та фінансової політики. В усіх випадках має місце управління, як складова організації фінансів, фінансового механізму, фінансової системи та фінансової політики. Це, у свою чергу, ускладнює загальне розуміння та практику управління, оскільки воно розглядається під кутом зору окремих, майже не взаємозв'язаних між собою економічних категорій, та реалізується в різних, досить часто, суперечливих умовах. Таким чином, постає завдання у необхідності визначення місця та ролі кожної економічної категорії у загальній архітектурі управління фінансами, та забезпечення узгодженості практичних заходів.

Серед переліку складових архітектури фінансового управління головну роль покликана відігравати фінансова політика, яка визначає стратегію і тактику, перелік об'єктів та суб'єктів, напрями, терміни, завдання та особливості управління. Вона повинна спрямовуватись на досягнення стійкого зростання обсягів виробництва, особливо у натуральних показниках, та економічного потенціалу країни, галузі, території тощо. Крім того, реалізація фінансової політики економічного зростання повинна здійснюватися за трьома основними напрямками:

- зростання інвестиційних видатків держави;
- зниження рівня оподаткування (особливо сфери виробництва);
- проведення політики «дешевих грошей». [1, с.52]

Сюди також можна віднести кредитну та страхову підтримку товаровиробників, що надається за рахунок бюджетних коштів, державні замовлення, контракти на поставку товарів у стабілізаційний та аграрний фонди держави, надання субсидій та інших преференцій вітчизняним товаровиробникам тощо. Така політика знаходить своє відображення у державному та місцевих бюджетах (бюджетна політика), у переліку та умовах сплати податків і зборів (податкова політика), у переліку державних, територіальних та галузевих програм розвитку (інвестиційна політика) тощо.

Провідну роль у формуванні фінансової політики в Україні відіграє держава, яка формує нормативно-правову базу фінансової системи, фінансових механізмів та організації фінансової діяльності економічних суб'єктів. Крім того, держава за рахунок бюджетних коштів забезпечує структурні зміни в економіці, розвиває інфраструктуру територій та внутрішній ринок, підтримує практично усі сектори економіки, сприяє зовнішньо-економічній діяльності товаровиробників тощо.

Організацію, як певне явище та наукову категорію розглядають у різних аспектах: як систему, як процес, як певну структуру (підприємство, корпорація, фонд, асоціація тощо). З точки зору організації як системи її розглядають як внутрішню впорядкованість між складовими єдиного цілого, а з точки зору організації як процесу, вона представляється як порядок взаємодії між складовими структури. [2, с.54] Впорядкованість та взаємодія - необхідні умови організації управління структурними одиницями підприємств, установ чи організацій, які повинні реалізовувати у своїй діяльності фінансову, та економічну загалом, політику держави, розробляти на її основі власну економічну політику, направлену на стимулювання росту виробництва, доходів та прибутків тощо.

Фінансові механізми, як сукупності методів, способів та прийомів реалізації фінансової діяльності економічних суб'єктів, передбачають наявність фінансових методів, стимулів тощо. Вони формуються, у кожному конкретному випадку, виходячи з особливостей сфери, галузі, виду діяльності економічних суб'єктів та призначені для реалізації фінансової політики. Ця складова, у переліку складових управління, зазнає постійних змін, оскільки зазнають змін вектори фінансової політики.

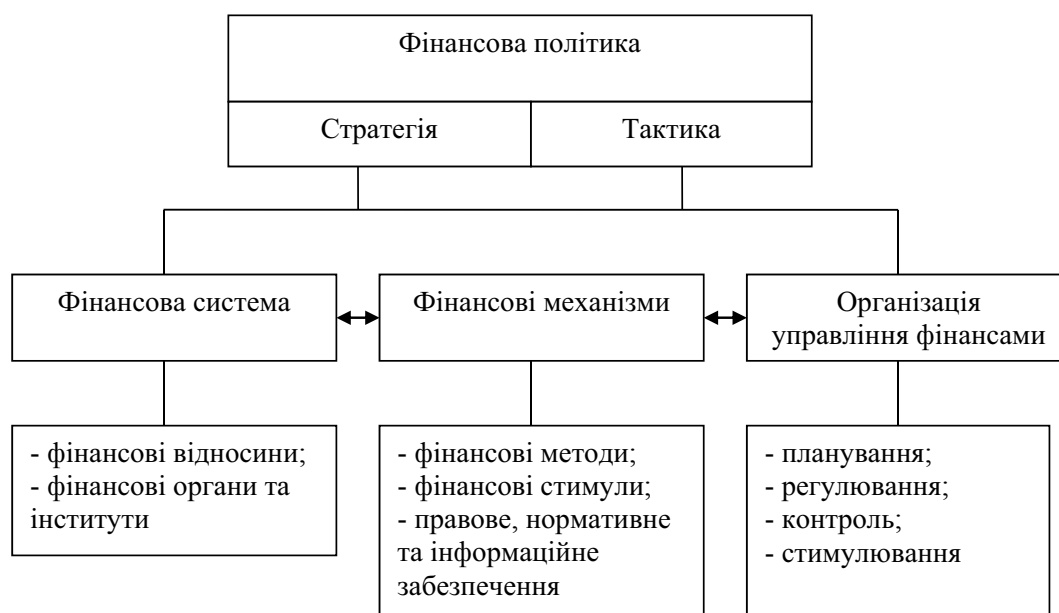
Щодо фінансової системи, то це найбільш узагальнений перелік складових архітектури фінансового управління, що знаходять своє відображення у переліку фінансових органів та інституцій, які забезпечують управління фінансами на усіх рівнях економіки. Фінансова система, на відміну від фінансового механізму та організації фінансів, реалізує фінансову політику на різних рівнях економіки, отже повинна відігравати координаційну роль, оскільки ті чи інші методи, стимули тощо не повинні суперечити одне одному.

Схематично фінансова архітектура управління має наступний вигляд (Рис. 1).

Наведені на рис. 1 складові архітектури фінансового управління представляють собою набір політико-правових та організаційно-економічних заходів, пов'язаних з управлінням діяльності економічних суб'єктів.

Управління як особливий вид суспільної діяльності людини, незалежно від сфери його застосування, постійно знаходиться в полі зору економічної науки та особливо практики. Воно покликане вирішувати проблеми сьогодення та запобігати їх виникненню в майбутньому. З огляду на це, управління повинно мати комплексний, з точки зору форм та методів, об'єктів та суб'єктів управління, а також системний, з точки зору фінансів, характер.

Проблеми сучасності, що особливо гостро проявляються у сфері фінансів, вказують на відсутність належним чином сформованих механізмів фінансового управління, що у більшості носять відособлений, фрагментарний та, значною мірою, суперечливий характер. Зміни, що постійно відбуваються у

Рис. 1. Складові архітектури фінансового управління

бюджетній, податковій, інвестиційній та інших складових фінансової сфери, свідчать про пошуки шляхів оптимізації управління фінансами та економікою загалом. Представлена вище фінансова архітектура управління, у кожному конкретному випадку, представляє собою набір інструментів управління (представлених фінансовим механізмом), перелік організаційних заходів та органів, які здійснюють таке управління, рівні економіки та фінансової системи, на яких ці інструменти та заходи реалізуються. Набір трьох складових повинен визначатися, виходячи із завдань фінансової політики, яка при цьому повинна враховувати реальний стан економіки та фінансів, загальні тенденції, економічні інтереси усіх без виключення економічних суб'єктів.

Розробка фінансових механізмів та прийняття нормативно-правових актів в державі з урахуванням особливостей усіх складових управління фінансами, запобігатиме виникненню суперечностей та проблем у діяльності економічних суб'єктів, сприятиме підвищенню ефективності фінансової системи в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Опарін В.М.* Фінанси (Загальна теорія): Навч. посібник. – 5-те вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2008. – 240 с.
2. Фінанси в трансформаційній економіці України: Навч. посібник / Затверджено Міністерством освіти і науки України / За ред. д.е.н., проф. М.І. Крупки. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2007. – 614 с.

FINANCIAL ARCHITECTURE OF ECONOMIC GOVERNANCE

V. Kovalenko

Ivan Franko National University of Lviv

The ways of optimizing the financial management at the macro and micro levels of economics are defined.
Key words: financial system, financial mechanisms, financial management, financial policy.

ФИНАНСОВАЯ АРХИТЕКТУРА УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКОЙ

В. Коваленко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Определены пути оптимизации механизмов финансового управления на макро и микроуровнях экономики.

Ключевые слова: финансовая система, финансовые механизмы, управление финансами, финансовая политика.

УДК 336.01

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ У МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О. Коваленко

Львівський національний університет імені Івана Франка

Хронічна нестача коштів, одночасно з їх неефективним використанням, практично в усіх секторах економіки та глобалізаційні чинники, вимагають розробки нових поглядів на економічну суть, структуру та організацію фінансів. У статті розроблено пропозиції щодо системного регулювання економіки шляхом удосконалення управління фінансовою системою.

Ключові слова: фінансова система, інституційні одиниці, сектори економіки, фінансові ресурси, макроекономічне регулювання.

Провідна роль фінансів в економіці, особливо в умовах активізації глобалізаційних процесів, напевно ні в кого, сьогодні, не викликає сумнівів. Саме завдяки фінансам, а точніше, їх умілому використанню, чимало країн, з обмеженими природними ресурсами, зуміло посісти провідні місця у світовій економіці. В той же час, інші країни, незважаючи на значні потенційні можливості, що пов'язані з наявністю значних покладів корисних копалин, вигідним географічним розташуванням, сприятливими кліматичними умовами тощо, стійко залишаються позаду.

Є також країни, які посідають проміжні позиції між вище названими групами. До них можна віднести і Україну, яка, належачи до числа країн з розвинутою індустріальною базою та високим ресурсним потенціалом, виявилася не в змозі отримувати стійкі економічні вигоди від їх використання. Період, починаючи з 1990 року став для економіки України періодом депресії. [1] Причинами такого стану економіки, отже і соціальної сфери, стали несистемні та непослідовні трансформаційні зміни в результаті яких Україна стрімко втрачала, на зовнішньому та внутрішньому ринках, свої позиції.

Сьогодні в Україні, як ніколи гостро, стоять перед наукою і практикою завдання, пов'язані з пошуками нових поглядів та підходів на організацію економіки та особливо фінансів, які дозволять на базі наявних природно-ресурсних, виробничих, науково-технічних та фінансових можливостей нарощувати, паралельно модернізуючи власне виробництво, як мінімум для задоволення потреб внутрішнього ринку. Це повинно створювати передумови для подальшого перевиробництва та виходу на зовнішні ринки більш широкого кола товарів. Зростання кількості товарів та послуг об'єктивно сприяє зростанню їх якості та конкурентоспроможності, спочатку окремих виробів, а згодом окремих виробництв, галузей, територій та економіки в цілому. Крім того, це сприятиме подоланню негативного сальдо торгівельного балансу країни, зростанню доходів бюджету та зниженню рівня його дефіциту, зміцненню національної грошової одиниці, покращенню фінансового стану виробничих підприємств тощо.

Така, цілком прийнятна для більшості країн, стратегія розвитку на практиці стає рідко реалізуємою, оскільки постійно не вистачає тих чи інших ресурсів та не вдається знайти оптимальне поєднання наявних. Для України проблема оптимального поєднання наявних ресурсів, отже використання реальних можливостей виробництва та поставок товарів, особливо на зовнішні ринки, сьогодні є вкрай актуальною. Перелік товарних груп, які поставляє Україна на зовнішні ринки є незначним, а сама продукція не відповідає вимогам якості, має низький рівень обробки і, значною мірою, сировинний характер.

Пошуки шляхів розвитку економіки слід проводити в першу чергу у площині розвитку внутрішнього виробництва, яке базується, в основному, на власній матеріально-технічній базі. При цьому,

вкрай важливо удосконалювати практику використання особливих ресурсів, наявність яких дозволяє заміщати нестачу усіх інших ресурсів та підвищувати ефективність їх використання. Такими, особливими ресурсами, є фінансові, порядок формування та використання яких слід розглядати у контексті фінансової системи як єдиного цілого, що охоплює та враховує особливості усіх складових.

Метою даної публікації є розробка нових поглядів на економічну суть та призначення фінансової системи, пошуки шляхів покращення фінансового забезпечення економіки у площині оптимізації управління фінансовою системою, зокрема її регулювання. Хронічна нестача коштів, одночасно з їх неефективним використанням, є характерними практично для усіх секторів економіки. Це, значною мірою, є наслідком невдалого регулювання державою процесів мобілізації та використання фінансових ресурсів. Крім того, глобалізаційні чинники, що мають місце практично в усіх сферах суспільного буття та пов'язані з ними нові виклики, на які необхідно давати своєчасні та адекватні відповіді, вимагають розробки нових поглядів на економічну суть, структуру, принципи організації та особливо регулювання фінансової системи.

Питанням дослідження теоретичних та практичних аспектів фінансової системи присвятили свої праці відомі українські вчені, зокрема В. Андрущенко, О. Білорус, С. Боринець, В. Будкін, О. Василік, О. Гаврилюк, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Даниленко, О. Десятник, В. Єгоров, С. Захарченков, М. Карлін, О. Кириленко, Л. Кістерський, М. Крупка, В. Кудряшов, С. Лондар, Д. Лук'яненко, С. Льовочкін, В. Мельничук, Л. Миргородська, В. Новицький, В. Опарін, Ю. Пахомова, О. Плотнікова, А. Поручник, О. Рогач, А. Рум'янцева, В. Сікора, В. Степаненко, В. Федосов, А. Філіпенко, О. Шаров, О. Шниркова, С. Юрій, П. Юхименко та інші.

Попри значну кількість праць, присвячених висвітленню економічної суті та структури фінансової системи, проблемам діяльності економічних суб'єктів та пошуку шляхів їх розв'язання, остання, як єдине ціле, не стала предметом комплексних досліджень широкого кола вчених. Має місце відсутність розуміння фінансової системи як теоретико-методологічної та організаційно-економічної основи фінансового забезпечення, регулювання та стимулювання економічних і соціальних процесів.

Такі підходи до розуміння фінансової системи витікають із розуміння системи як наукового терміну. На початку свого виникнення термін «система» розглядався як абстрактна, отже, суто теоретична, ідея. Сьогодні системне дослідження, системний аналіз та їм подібні категорії стають робочими інструментами дослідника. Практика досліджувати систему як щось ціле, а не як набір окремих складових, відповідає тенденціям сучасної науки. У наукових пошуках слід не ізолювати досліджувані явища у вузькому контексті, а навпаки, вивчати окремі аспекти єдиного цілого у їх взаємодії.

Щодо фінансової системи, то вона формується і вдосконалюється по мірі становлення та розвитку її окремих складових. На початку свого становлення вона ототожнювалася із державними фінансами, оскільки повинна забезпечувати державу необхідними для її існування ресурсами. Лише з появою інших суб'єктів ринкової економіки фінансову систему починають розглядати як багатогранну та надзвичайно складну сукупність фінансових відносин у суспільстві.

Таким чином, фінансова система у найбільш узагальненому вигляді, відображає організаційну складову використання фінансів, стан та рівні організації фінансових відносин в економіці. Це найбільш широка за своїм економічним змістом, після фінансів, економічна категорія.

В українській економічній літературі найбільш поширеною і, напевно, найбільш придатною для практичного застосування є точка зору згідно з якою фінансову систему розглядають як сукупність окремих сфер та ланок фінансових відносин, які мають певні особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, а також відповідний апарат управління та нормативно-правове забезпечення. [2, с. 30].

Таким чином, діяльність економічних суб'єктів слід розглядати з позиції фінансової системи у межах якої вони реалізують свої економічні відносини. Позитивні та негативні наслідки таких відносин знаходять своє відображення у їх фінансовому стані та стані фінансової системи загалом. Нестача коштів в одних економічних суб'єктів викликає скорочення виробництва, зростання витрат та затримки у розрахунках з іншими, тобто викликає ланцюгову реакцію нестачі коштів по всій економіці.

У зв'язку з цим виникає потреба у корекції, спочатку особливо суперечливих економічних відносин, а згодом усіх інших на основі економічної рівності всіх учасників економічного процесу. Особливу

роль при цьому повинна відігравати держава, яка, з метою реалізації своєї соціально-економічної політики, регулює фінансові відносини економічних суб'єктів шляхом встановлення нормативно-правової бази їх економічної діяльності. Таке регулювання повинно відбуватися у межах фінансової системи, структура якої повинна відповідати реальній структурі економіки. Теоретичні конструкції та моделі фінансової системи, які не відображають реальну структуру економіки, не можуть мати практичного застосування. Практика, як відомо, підтверджує або заперечує теоретичні напрацювання.

Якщо в структурі економіки виділяють інституційні одиниці, сектори, види економічної діяльності, галузі та території, то фінансова система, у своїх конструкціях, загального або локального характеру, повинна їм відповідати. Така фінансова система, відображаючи фінансову сферу економіки в цілому, та її окремі складові, стає інформаційною базою для проведення фінансового аналізу стану економіки і на цій основі розробки фінансової політики, її стратегії і тактики.

Слід зазначити, що в державі, в особі наукових установ та органів влади, постійно ведуться пошуки шляхів оздоровлення економіки, її модернізації та подальшого розвитку. Це проявляється у розробці та реалізації різного роду проектів, програм, концепцій та стратегій розвитку. Останні, у переважній більшості, з економічних, політичних, гносеологічних та багатьох інших причин, не дають очікуваних результатів. Україна, у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності протягом 2001-2012 років жодного разу не піднялася вище досягнутого рівня 2001 року (рис. 1).

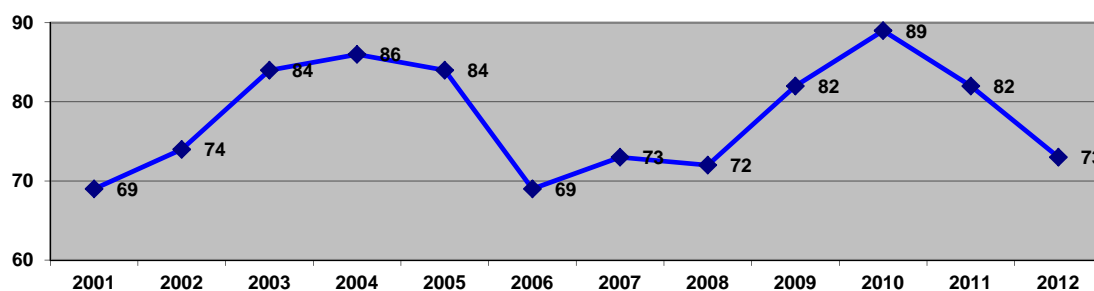

Рис. 1. Позиція України у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності у 2001-2012 роках [3]

Україна знаходиться у групі країн, які не досягли середнього показника конкурентоспроможності і суттєво відстає від розвинутих країн.

Покращення умов діяльності, зростання обсягів виробництва та підвищення його ефективності, в результаті проведення різного роду заходів, у тому числі і фінансового характеру, повинно сприяти зростанню доходів економічних суб'єктів та покращенню їх фінансового стану загалом. Проте, досягнення в одних напрямках діяльності, галузях та секторах економіки, досить часто нівелюються втратами в інших. Чим більше зернових виробляють українські аграрії, тим більше проблем та втрат вони мають з їх реалізацією. Це є свідченням нерегульованості фінансових відносин у сфері обміну. Подібні проблеми мають практично усі товаровиробники при здійсненні товарних операцій. Заходи, проекти та програми, навіть при сприятливій кон'юктурі ринку, самі по собі не гарантують стійких доходів та прибутків економічним суб'єктам, якщо не направлені на забезпечення економічної стабільності, а тим більше покращення умов фінансової діяльності.

Зазвичай, заходи, проекти та програми, що направлені на зростання та підвищення ефективності виробництва, новачії та інвестиції, покращення нормативно-правового та фінансового забезпечення діяльності, зростання добробуту населення тощо, передбачають мету та завдання, перелік заходів, очікувані результати, відповідальних виконавців та строки виконання. Даний перелік організаційних складових покликаний забезпечити розробку та реалізацію соціально-економічних, у тому числі фінансових, організаційно-технічних та правових умов реалізації окремих проектів та програм в цілому.

Прийнята КМ України Державна програма розвитку внутрішнього виробництва за окремими проектами розрахована на період до 2021 року та включає 159 інвестиційних проектів на загальну суму 349 млрд. грн. Фінансування Програми повинно здійснюватись за рахунок коштів підприємств, державного та місцевих бюджетів, пенсійних та інших фондів соціального страхування, кредитів наданих банками та кредитними спілками, іноземних інвестицій, коштів МВФ та міжнародної технічної

допомоги, а також коштів населення. Таким чином, у фінансуванні Програми передбачена участь як національної так і світової фінансової системи [1].

Крім того, з метою активізації позитивних перетворень в країні, КМ України приймає Державну програму активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки, пріоритетними напрямками якої є підвищення конкурентоспроможності економіки та покращення інвестиційного клімату, підтримка національного товаровиробника та реалізація політики імпортозаміщення, забезпечення розвитку високотехнологічних секторів економіки, стимулювання перетворень у стратегічних галузях та збільшення обсягу експорту товарів вітчизняного виробництва. [3]

Розроблений відповідно до Програми розвитку внутрішнього виробництва план заходів передбачав створення ряду необхідних умов:

- інституціональні та структурні перетворення у сфері науки і техніки, інновації та виробництва;
- розробка та впровадження механізму державного стимулювання;
- удосконалення структури промислового виробництва та його технологічне переоснащення;
- розвиток внутрішнього виробництва та підвищення експортного потенціалу;
- розвиток людського потенціалу;
- удосконалення регіональної промислової політики;
- забезпечення стабільності національної фінансової системи;
- збільшення обсягу експорту товарів і послуг, розширення доступу вітчизняних підприємств на ринок інших держав;
- запобігання недобросовісній конкуренції імпортованих товарів із товарами вітчизняного виробництва. [3]

У даному переліку особливого значення набуває забезпечення стабільності національної фінансової системи, яка пов'язується із формуванням збалансованої системи державних фінансів, полегшенням доступу України до ресурсів міжнародного фінансового ринку, підвищенням ролі власної ресурсної бази банківського сектору та зниження його залежності від зовнішнього фінансового ринку, зниженням ризиків для економічної безпеки під час міжнародного руху капіталу, удосконаленням механізму захисту прав інвесторів, залученням коштів населення на фінансовий та інвестиційний ринки тощо.

Крім того, важливою умовою, яка торкається фінансової сфери, є розробка та впровадження механізмів державного стимулювання за наступними напрямками:

- компенсація відсоткових ставок за кредитами наданими суб'єктам господарювання, що реалізують інноваційні проекти у високотехнологічних галузях економіки;
- надання державних гарантій для підтримки особливо важливих проектів модернізації виробництва високотехнологічних видів продукції;
- страхування ризиків під час реалізації інноваційних проектів малого та середнього бізнесу;
- мотивація підприємств-замовників науково-технічної продукції, а також надання державної підтримки для оновлення науково-технічної бази державних підприємств.

Ці та інші, очікувані, результати від реалізації Програми мають, у своїй більшості, покращення виробничо-технічної та організаційної складової економіки і значно менше торкаються фінансової.

Виконання програми повинно забезпечити:

- створення високорентабельних, менш енергоємних та екологічно чистих виробництв здатних конкурувати на внутрішніх і зовнішніх ринках;
- збільшення у структурі вітчизняної економіки частки високотехнологічних виробництв;
- створення нових робочих місць;
- запровадження економічних стимулів для організації або розвитку виробничих потужностей, спрямованих на виробництво вітчизняних аналогів імпортованої продукції;
- використання у повному обсязі наявних трудових і сировинних ресурсів та виробничих потужностей тощо.

У даному переліку лише запровадження економічних стимулів можна відносити до фінансових умов діяльності. Проте, саме фінансова складова економіки є, одночасно, результатом і чинником виконання або невиконання прийнятих рішень. У переліку ризиків невиконання даної програми можна побачити, поряд із політичними, ризики фінансового характеру:

- загроза виникнення другої хвилі світової фінансової кризи та її негативний вплив на національну економіку;
- низький рівень вкладення коштів у вітчизняну економіку національними інвесторами, у тому числі великими корпораціями;
- низький рівень підприємницької активності;
- недостатні темпи зростання споживчого попиту внаслідок низьких доходів населення.

Таким чином, модернізація виробництва, без відповідної модернізації фінансової системи, у більшості не дає очікуваних результатів. Витрати на одиницю виготовленої продукції протягом тривалого періоду часу, незважаючи на численні зміни та новації в економіці, мають тенденцію не до покращення, а до погіршення. Якщо у далеко не найкращому, з точки зору економічних умов діяльності, 1993 році, витрати на 1 крб. виготовленої продукції склали 74,8 коп., тобто доходи перевищували витрати на 25,2 коп., то у 2011 році така позитивна різниця становить лише 3,9 коп. Для порівняння, витрати на одиницю виробленої продукції, за основними видами економічної діяльності, наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Витрати на одиницю виробленої продукції (робіт, послуг) за основними видами економічної діяльності*
коп./грн.**

Види економічної діяльності	2001	2005	2010	2011
Всього	95,4	95,8	97,6	96,1
у тому числі				
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	97,5	97,5	89,3	86,6
Промисловість	96,9	93,4	96,0	95,0
Будівництво	100,4	99,1	99,2	100,0
Торгівля; послуги з ремонту	84,1	97,6	98,7	97,0
Транспорт та зв'язок	90,7	86,4	89,8	87,5
Освіта	117,8	100,6	113,4	109,3
Охорона здоров'я та соціальна допомога	112,9	110,6	100,8	104,3
Колективні, громадські та особисті послуги	110,0	109,9	128,7	128,7

* Складено на основі звітних даних Державної служби статистики.

Наведені у таблиці 1 дані, свідчать про стабільно високі витрати як у виробничій сфері так і у сфері послуг. При цьому, витрати у сфері послуг є значно вищими, що можна пояснити втручанням держави в економічну діяльність одних, наприклад, регулювання тарифної політики у сфері освіти, охорони здоров'я, комунальних послуг тощо, і майже її повною відсутністю у інших. При цьому структура витрат, протягом 2001-2011 років суттєво погіршилася (рис. 2).

Зростання частки матеріальних витрат є результатом невпорядкованості відносин між виробниками, посередниками та споживачами товарів (робіт, послуг). Для порівняння, відносини між платниками податків та державою, якщо не торкатися тіньової економіки, є значно простішими, більш прозорими та передбачуваними. В той же час скорочення витрат на оплату праці і, відповідно, відрахування на соціальні заходи, свідчить про зосередження основної уваги внутрішнього менеджменту на адміністративних методах управління, що, безперечно, дає економію на витратах, проте має негативні соціальні наслідки та скорочує споживчий ринок, який у свою чергу скорочує виробництво.

При такій поведінці суб'єктів господарювання економіка попадає у замкнуте коло стагнації, при якому має місце хронічне недовиробництво, отже завищені витрати та ціни, що дозволяє штучно занижувати рентабельність та приховувати прибуток.

Рис. 2. Структура витрат на виробництво продукції

За таких умов, фінансова система, як сукупність фінансових умов діяльності економічних суб'єктів, на усіх етапах процесу відтворення, повинна зазнавати численних змін в частині формування ринку споживача, а не ринку виробника-монополіста чи посередника, як це має місце протягом тривалого часу в Україні.

Якщо в економіці України у 2011 році 51,4% операційних витрат з реалізованої продукції склали витрати, пов'язані з придбанням та перепродажем товарів і послуг, то це означає, що економіка втрачає своє виробниче призначення, а вартість суспільного продукту, значною мірою, формується у сфері обміну.[4, с.94] У 2005 році цей показник був ще вищим і становив 54,4%. [5, с.90] За таких умов, виробництво втрачає свою привабливість для вкладення коштів, отже необхідність регулювання галузі торгівлі стає особливо нагальною. Перепродаж товарів та послуг за своїми витратами об'єктивно не може перевищувати витрати всієї економіки, що пов'язані з їх виробництвом.

Слід зазначити, що питанням удосконалення фінансової системи у розрізі її окремих складових приділяється постійна увага як вчених так і практиків. Проте, такі теоретичні погляди та практичні заходи в цілому, не приймаючи до уваги системний характер фінансів, не дають очікуваних результатів, оскільки, значною мірою, направлені не на підвищення ефективності економічної діяльності суб'єктів господарювання, а на перерозподіл фінансових ресурсів між останніми.

Зниження податкових ставок, або розширення бази оподаткування, торкається не тільки платників податків та держави, а усієї фінансової системи, оскільки відображається на реальних доходах усіх без виключення учасників розподільчого процесу. Зниження ставок оподаткування повинно базуватися не на гіпотетичному збільшенні податкових надходжень у майбутньому, на що зазвичай наголошують автори таких пропозицій, а на реальному зростанні віддачі від такого зниження, зокрема, зростання обсягів виробництва та реалізації продукції, зниженні витрат, економії ресурсів, підвищенні якості продукції та зростанні її конкурентоспроможності. Пільги та інші преференції з боку держави, повинні сприйматися не як безкоштовна фінансова допомога, а як фінансові зобов'язання на суму яких необхідно вкладати кошти в економіку.

Сьогодні, провідні компанії світу стимулюють не потенційних, а реальних покупців товарів та послуг, надаючи їм різного роду знижки, преференції тощо. Чим більше споживач (покупець, клієнт, позичальник) співпрацює з банком, авіаційною компанією тощо, тим більше він отримує економічних вигод від такої співпраці. Подібним чином повинні будуватися відносини між суб'єктами господарювання та державою.

Прийнята КМ України у серпні 2013 року Стратегія розвитку системи управління державними фінансами є черговою спробою держави використати централізовані ресурси у системі державного регулювання економіки та забезпечення стабільності фінансової системи. У світі, зазвичай, державні фінанси мають стратегічне значення в управлінні економікою і використовуються для регулювання реального та фінансового секторів, забезпечення розвитку регіонів, підтримки підприємницької діяльності тощо. Їх фінансові можливості, особливо у скрутні часи, стають чи не єдиною основою економічного та соціального розвитку країни. У зв'язку з цим, заходи по удосконаленню управління

державними фінансами набувають особливої ваги, оскільки повинні одночасно забезпечити підтримку економіки, ефективне використання, отже економію, бюджетних коштів та виконання соціальних зобов'язань держави перед її громадянами.

Перелік таких заходів сформовано за окремими напрямками, які, за своєю суттю, мають організаційно-економічний характер та відносяться до складових системи управління державними фінансами:

- податкова система;
- середньострокове бюджетне прогнозування, середньострокове бюджетне планування, стратегічне планування на рівні міністерств, інших головних розпорядників бюджетних коштів;
- управління ліквідністю державних фінансів та державним боргом;
- квазіфіскальні операції;
- система державних закупівель;
- державні інвестиції;
- державний внутрішній та незалежний зовнішній фінансовий контроль тощо. [6]

Основним, можна сказати єдиним, джерелом фінансування заходів даної Стратегії, як і в більшості інших стратегій та програм направлених на розвиток економіки, передбачено кошти державного бюджету. Інші джерела, у більшості випадків, лише декларуються.

Таким чином, численні намагання держави модернізувати економіку на базі окремих секторів та галузей, податкової, бюджетної та інвестиційної політики тощо, незважаючи на певні позитивні зрушення, не мають вирішального значення для економіки, оскільки носять локальний характер, та за своїми масштабами не можуть поміняти в цілому ситуацію на краще. Фінансова сфера, охоплюючи всю економіку, надто громіздка щоби видимо реагувати на незначні фінансові ін'єкції та незначні зміни у правилах поведінки економічних суб'єктів, а крупномасштабні проекти та програми, особливо виробничого характеру, сьогодні державі не під силу. Крім того, і це напевно найголовніше, зміна ситуації на краще в одних секторах економіки, галузях та окремих виробництвах, не повинна досягатися за рахунок її погіршення для інших. Економлячі на заробітній платі, підприємства та організації власними зусиллями обмежують свій ринок збуту. Економія на заробітній платі буде безболісною для економіки та соціальної сфери лише при зростанні обсягів виробництва товарів та послуг. У такому випадку економія по заробітній платі, та інших витратах, виникає сама по собі, за рахунок ефекту масштабу.

Відповіді на усі вищезгадані та чимало інших проблемних питань економіки може дати фінансова система, оскільки представляє собою сукупність фінансових умов економічної діяльності, що проявляються у відносинах між економічними суб'єктами з приводу різного роду платежів, проведення поточних та перспективних розрахунків, пов'язаних з їх фінансовим забезпеченням, регулюванням та стимулюванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна програма розвитку внутрішнього виробництва. Постанова КМУ від 12 вересня 2011 року, №1130
2. Фінанси: Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
3. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки. Постанова від 27 лютого 2013 р. №187.
4. Статистичний щорічник України за 2011 рік.
5. Статистичний щорічник за 2005 рік.
6. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами. Розпорядження КМ України від 1 серпня 2013 року №774-р.

THE INCREASING ROLE OF THE FINANCIAL SYSTEM IN MICROECONOMIC MANAGEMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE

O. Kovalenko

Ivan Franko National University of Lviv

Chronic lack of money, simultaneously with their unefficient use, practically in all sectors of economy and globalization factors require development of new views on economic nature, structure and organization of finance. Article gives propositions about systemic regulation of economy by the way of improvement of the financial system management.

Key words: financial system, institutional units, sectors of economy, financial resources, macroeconomic management.

ВОЗРАСТАНИЕ РОЛИ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ В МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

А. Коваленко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Хроническое отсутствие средств, одновременно с их неэффективным использованием, практически во всех секторах экономики, а также глобализационные факторы, требуют разработки новых взглядов на экономическую сущность, структуру и организацию финансов. В статье разработаны предложения относительно системного регулирования экономики посредством усовершенствования управления финансовой системой.

Ключевые слова: финансовая система, институционные единицы, секторы экономики, финансовые ресурсы, макроэкономическое регулирование.

УДК 336.7: 338.246.025.2: 65.011.8 (477)

ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

А. Ковалюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розкрито сутність фінансового регулювання, а також подано визначення фінансового регулювання реструктуризації банківських установ. Автор представляє концепційну схему реалізації механізму фінансового регулювання реструктуризації банку в якому виділяє об'єкти фінансового регулювання, суб'єкти регулювання, методи фінансової реструктуризації і відповідні їм методи фінансового регулювання та важелі фінансового регулювання реструктуризації банківських установ.

Ключові слова: фінансове регулювання, реструктуризація, капіталізація, фінансові інструменти, фінансові важелі, об'єкти та суб'єкти фінансового регулювання.

Фінансове регулювання доцільно застосовувати у різних галузях національної економіки, передусім, у такій важливій сфері, як фінансове посередництво, з метою повного забезпечення щораз більших потреб економіки в умовах сьогодення та в прогнозованій перспективі. Визначення видів регулювання та їх класифікація дадуть змогу ліпше й оперативніше вибирати необхідний для конкретного предмета дослідження вид регулювання, що сприятиме належному виконанню поставленого завдання. Хоча, цілком імовірно, що в процесі самого регулювання підходи та принципи можуть змінюватися, чи вірніше коригуватися у відповідності до умов та особливостей втілення регулювання. Важливим є фінансове регулювання банківської реструктуризації, що дозволяє розкрити її особливості в контексті тих змін, що відбуваються в економіці України в посткризовий період.

Регулювання, а саме – фінансове регулювання, посідає вагоме місце в економічній науці і є найважливішою функцією фінансового менеджменту. Тому надзвичайно актуальними є дослідження сутності видів регулювання, його класифікаційних ознак, а також пошук найточнішого визначення терміна «фінансове регулювання» загалом, та «фінансове регулювання реструктуризації», зокрема.

У вітчизняній літературі проблема фінансового регулювання реструктуризації банків досліджена недостатньо. Зокрема, загальні питання фінансового регулювання економіки та банківського сектора досліджували З. Васильченко, О. Ковалюк, В. Міщенко, В. Федосов та інші [1, 2, 3, 4]. Серед зарубіжних учених дану проблему вивчали С. Горіна, А. Грязнова, М. Баллінг, Р. Дейл, А. Дігнем, Г. Гоггарт, які аналізували об'єкти та суб'єктів фінансового регулювання банківництва [5, 6, 7, 8, 9, 10]. Водночас у фінансовій науці недостатньо уваги приділяють дослідженню мотиваційних аспектів фінансового регулювання, місцю та функціям фінансового регулювання в системі економічного регулювання на макро- і мікрорівнях, особливостей та механізмів фінансового регулювання реструктуризації банків.

Регулювання є важливою складовою фінансового управління. У довідковій літературі зазначено, що термін «регулювання» означає впорядкування чого-небудь, керування чимось, підкорення його відповідним правилам, певній системі [11].

Термін «регулювання» (від *лат. regulare* – впорядковувати) має двоїсте трактування. По-перше, як спосіб та механізм підпорядковувати що-небудь певній планомірній організації дій, упорядковувати; по-друге, як функція управління, що забезпечує функціонування та розвиток явищ і процесів у межах заданих кількісно-якісних параметрів [12, с. 171]. Залежно від використовуваних форм і методів регулювання розрізняють: 1) пряме (адміністративне) регулювання, що передбачає видання указів, розпоряджень, постанов, на які спирається виконавча влада; 2) непряме регулювання – використання

економічних, фінансових важелів (зміна ставки податків, процентних ставок, надання податкових пільг, кредитів, цінової політики та ін.); 3) правове регулювання – ухвалення відповідних законів, яке є проміжною ланкою між двома наведеними [12, с.171].

Загалом регулювання відбувається за допомогою різних форм, серед яких найважливішими є: податкове регулювання, цінове регулювання, секвестрування боргів, контроль за використанням ресурсів, стимулювання, квотування та обмеження недобросовісної конкуренції [13, с. 11–13]. Все це стосується до регулювання різних галузей національної економіки. А пряме державне фінансування належить до таких форм, які застосовують у разі фінансового регулювання банківництва. Фінансове регулювання підприємництва, головню, відбувається за допомогою податкового та цінового регулювання, а також контролю за використанням фінансових ресурсів. Зазначимо, що коли банки АКБ ПАТ «Родовід», ПАТ «Укргазбанк» та ПАТ «Київ» зіштовхнулися з проблемами нестачі ліквідності та платоспроможності, держава втрутилася і використала метод регулювання, як капіталізація, тобто націоналізувала банк, вливши державні кошти.

Фінансове регулювання банківництва в Україні – це фінансовий вплив на розвиток вітчизняного банківництва задля дотримання ним низки правил, а також виконання поставлених цілей та завдань.

У процесі аналізу об'єктів регулювання ми визначили основні види фінансового регулювання банківської діяльності (у тім числі й реструктуризації банків), які існують і функціонують в економіці: державне, ринкове, адміністративно-командне, корпоративне, макро- і мікроекономічне, валютне, грошово-кредитне, бюджетне, комерційне, монополістичне, приватне, конкурентне; інвестиційно-інноваційне, податкове та інші.

Без сумніву найбільше на суспільні відносини та інтереси впливають фінанси. Це, очевидно, стосується і фінансового регулювання реструктуризації банків. З огляду на особливі кінцеві наслідки регулювання в різних галузях науки розглянемо цей процес на макро- і мікрорівні, тобто, державне регулювання і ринкове саморегулювання.

Державне фінансове регулювання органічно поєднується з ринковим. Це означає, що державна форма регулювання економіки, у тім числі банківництва, опирається на закони ринку. Державне фінансове регулювання відрізняється від державного втручання наявністю глибокої наукової основи. Відповідно, державне втручання класифікуємо як політичне фінансове регулювання, тобто таке, яке не завжди ґрунтується на економічних законах, а відбувається заради досягнення певного соціального чи психологічного ефекту серед виборців.

Фінансове саморегулювання банківництва впливає з державних регулювальних функцій. Цей механізм активізовує низку захисних чинників, які відновлюють втрачену рівновагу [14, с. 28].

Специфічною метою фінансового регулювання економічного суб'єкта найчастіше є мінімізація фінансових втрат вкладників у банках чи полісотримачів страхових компаній; забезпечення виконання правової норми; доведення до суду таких випадків недобросовісного ринкового управління, як скуповування акцій особами, що володіють внутрішньою (інсайдерською) інформацією; ліцензування компаній, які надають фінансові послуги; захист клієнтів і розслідування скарг; забезпечення конфіденційності в фінансовій системі [10].

З урахуванням проведеного дослідження сутності регулювання та фінансового регулювання банківництва, на підставі виокремлення видів, об'єктів, форм, особливостей, цілей та класифікування основних ознак такого регулювання та зважаючи на те, що в економічній літературі не розкрито механізму фінансового регулювання реструктуризації банків, а також з огляду на сучасні умови правового, нормативного та інформаційного забезпечення цього важливого процесу оздоровлення фінансових установ в Україні ми розробили схему реалізації такого механізму.

Механізм фінансового регулювання реструктуризації банку, на нашу думку, – це сукупність фінансових методів (фінансування, управління активами, кредитування тощо) і важелів (облікова ставка, норма резервування, податок та ін.), які використовують на макро- та мікрорівні (як з боку регулювального органу, наприклад НБУ, так і з боку банку – органи управління цього банку, власники) для досягнення зміни фінансового стану, структури банку, який реструктуризують, з метою відновити платоспроможність банку, забезпечити його ліквідність відповідно до вимог ЦБ, отримати вищі прибутки, гарантувати кращий рівень обслуговування клієнтів, своєчасно виконувати свої зобов'язання

перед юридичними і фізичними особами і мати підстави для підвищення мотивації праці власних банківських менеджерів.

Схема реалізації механізму фінансового регулювання реструктуризації банків охоплює: об'єкт фінансового регулювання (банк, що реструктуризують, він може бути як кризовий, так і фінансово стабільний), суб'єкти в особі відповідних органів (власники банку, керівники банку, НБУ, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, інвестор, кредитор, компанія з управління активами), методи реструктуризації, методи та важелі фінансового регулювання реструктуризації. Усе це відбувається за відповідного правового, нормативного та інформаційного забезпечення фінансового регулювання реструктуризації (рис. 1).

Важливо розрізнити методи реструктуризації комерційних банків та методи фінансового регулювання реструктуризації таких банків. Дані методи розрізняємо за предметом їхньої дії: якщо у першому випадку це, наприклад, метод рефінансування, то відповідним йому методом фінансового регулювання виступають підтримка ліквідності, кредитування, фінансування.

Банк завжди є об'єктом фінансового регулювання реструктуризації, а суб'єктом він (власники чи керівники банку) є в тому випадку, коли самостійно проводить реструктуризаційні процеси. Іншими суб'єктами фінансового регулювання реструктуризації є органи державної влади, НБУ, інвестор, компанія з управління активами, ФГВФО та ін.

Процес фінансового регулювання реструктуризації доцільно розглядати через призму чотирьох видів реструктуризації: фінансова, корпоративна, управлінська та виробнича, проте за умов завантаженості схеми на ній представлені головні методи фінансової реструктуризації. Важливими методами реструктуризації є рефінансування, капіталізація, випуск ЦП, продаж негативно класифікованих активів, сек'юритизація, залучення коштів на умовах субординованого боргу, зниження обов'язкових резервних вимог та ін.

Реалізація одного з найважливіших видів реструктуризації – фінансової, відбувається за допомогою фінансового регулювання. До методів цього регулювання, на наш погляд, належать: фінансування, самофінансування, управління пасивами, резервування, підготовка і ліквідація банку, кредитування, оподаткування (в тому числі, пільгове), підтримка ліквідності та управління активами. Інші види реструктуризації, тобто корпоративну, управлінську та виробничу виконують, відповідно, за допомогою таких методів, як концентрація капіталу, зміна організаційної структури, поділ капіталу; управління, контроль; відкликання банківської ліцензії.

Серед інших елементів фінансового регулювання реструктуризації банку суттєву роль відіграють облікова кредитна ставка, термін (кредиту, депозиту), норма резервування, акції, паї, податок, кредити, прогнози та ін.

Дослідимо механізм фінансового регулювання реструктуризації на прикладі найголовніших методів відповідно до видів реструктуризації.

Серед методів фінансової реструктуризації банку, які застосовує НБУ можемо назвати зниження або цілковиту відміну обов'язкових резервних вимог для банків, зміну (зниження) облікової ставки, заходи впливу на валютний курс в державі та інші заходи в межах грошово-кредитної політики. Методами такого фінансового регулювання є *резервування, процентування, підтримка ліквідності, кредитування, фінансування* важелями – норма резервування, кредити (рефінансування), ставки, терміни, умови, застава за кредитами. Правове забезпечення – відповідні Постанова Правління НБУ.

Суб'єкт фінансового регулювання процесу рефінансування банку – НБУ. Методами фінансового регулювання рефінансування є *фінансування, підтримка ліквідності, кредитування*. До цього методу реструктуризації НБУ вдається в разі потреби підтримання ліквідності банку. Важелями методу фінансування є кредит, облікова ставка, термін надання такого кредиту, застава яку приймає НБУ (наприклад, державні облигації України). Правове забезпечення дає Постанова НБУ «Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України» № 259 від 30 квітня 2009 р., а також генеральний кредитний договір та договір застави (гарантії), які укладають між НБУ та банком. Згаданою Постановою НБУ № 259 регулюється специфічний видом фінансового методу реструктуризації банку – стабілізаційний кредит. Методи і важелі фінансового регулювання

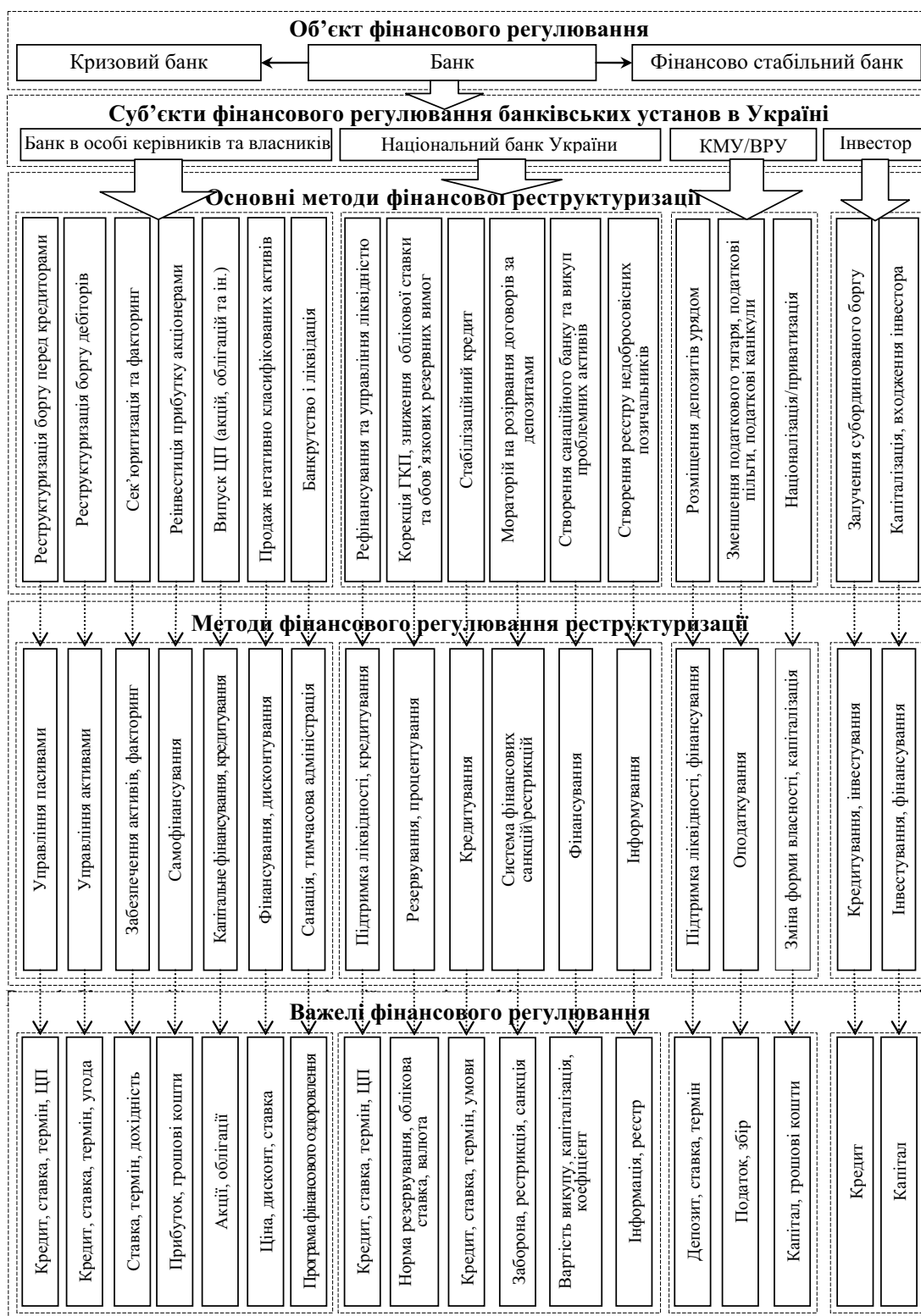

Рис. 1. Концепційна схема реалізації механізму фінансового регулювання реструктуризації банку
Джерело: Складено автором.

такого кредиту аналогічні вже описаним методам рефінансування. Стабілізаційний кредит має свої окремі умови отримання.

Інший важливий метод фінансової реструктуризації банку – реструктуризація боргу банку перед кредиторами. Методом фінансового регулювання реструктуризації боргу банку є *управління пасивами*. До важелів фінансового регулювання цього методу зачисляємо: кредит, його термін та ставка, зміну умов сплати боргу, зменшення розміру боргу, списання боргу, кредитні канікули, конверсію боргу у цінні папери, або на умовах субординованого боргу. До правового забезпечення цього методу регулювання належать договори кредиту, а також документи, що засвідчують проведену реструктуризацію (додаткова угода з боржником).

У разі використання методу реструктуризації банку – розміщення депозитів урядом, суб'єктом фінансового регулювання є КМУ, а також НБУ. Метод фінансового регулювання – *підтримка ліквідності, фінансування, важіль* – депозит, його ставка та термін, правове забезпечення – депозитні договори. Тимчасово вільні кошти Уряду можуть розміщувати на депозитах у банку. Такі операції часто зазнають ризику неповернення коштів, тому в Україні активно не застосовуються. Похідним від цього методу фінансового регулювання можна вважати практику переведення рахунків державних структур та підприємств для обслуговування в державні банки.

Капіталізація є одним із найважливіших методів реструктуризації банків. Метод фінансового регулювання капіталізації – *фінансування або самофінансування* залежно від суб'єкта застосування. Суб'єктом можуть бути: КМУ (у випадку націоналізації банку); інвестор, зокрема у вигляді банку-санатора, який вводить кошти в проблемний банк; діючі акціонери у разі реінвестиції дивідендів чи здійснення додаткових внесків. Важелями такої реструктуризації є: капітал, грошові кошти, прибуток, акції, паї банку інші цінні папери. Правове забезпечення – ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23 лютого 2006 р., ЗУ «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17 вересня 2008 р., Інструкції НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» №368 від 28 серпня 2001 р. та інші.

Наступний важливий метод фінансової реструктуризації банку – зменшення податкового навантаження для проблемного банку. Суб'єктом фінансового регулювання цього методу реструктуризації банку є КМУ, Міністерство доходів і зборів України, методом фінансового регулювання – *оподаткування*, важелями – податки, збори та їхні ставки. Правове забезпечення – Податковий Кодекс та весь спектр податкового законодавства.

Метод фінансового регулювання реструктуризації *управління активами* передбачає використання таких методів реструктуризації банку: сек'юритизація; реструктуризація боргу дебіторів; передання (продаж) активів банку третім особам. Суб'єктами фінансового регулювання сек'юритизації, з одного боку, є банк, що надав кредити, а з іншого, – інвестор, власник цінних паперів, які були випущені під забезпечення цих кредитів. Фінансове регулювання реструктуризації боргу перед банком також передбачає участь банку, який надав ці кредити, та його боржників. Передання (продаж) активів банку третім особам відбувається за участі банку та третьої особи, яка бажає придбати такі активи (наприклад, компанія з управління активами, інвестор). Розрізняємо важелі фінансового регулювання управління активами відповідно до методу реструктуризації. До важелів сек'юритизації зачисляємо ставку, термін, дохідність, боргові цінні папери, цінні папери забезпечені пулом активів. До важелів реструктуризації боргу дебіторів, – зміну умов сплати боргу, зменшення розміру боргу, списання боргу, кредитні канікули, конверсію боргу в цінні папери або на умовах субординованого боргу. До важелів процесу передання (продажу) активів банку третім особам належать умови передання такого фінансового чи іншого активу. Правовим забезпеченням фінансового регулювання управління активами банку є банківське законодавство, Закони України «Про іпотеку», «Про заставу» та ін.

Метод фінансового регулювання банкрутства банку – *підготовка і ліквідація банку*. Суб'єктом регулювання є як власник банку так і кредитор, які подають в суд прохання про визнання банку неплатоспроможним, важелем – судові рішення щодо ініціації процедури банкрутства та ліквідації банку. Ці процеси врегульовано ЗУ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343-XII від 14 травня 1992 р.

Отже, досліджено найважливіші методи фінансового регулювання реструктуризації банків, а також їхні важелі, розкрито правове забезпечення використання цих методів та важелів саме за умови фінансової реструктуризації, оскільки вона має найбільшу питому вагу в структурі досліджуваних

процесів. Фінансове регулювання реструктуризації банків є важливою складовою фінансового управління, а його мета – доведення до мінімуму фінансових втрат вкладників у банках, відновлення авторитету банківської установи, дотримання чинних правових норм та, у разі потреби, проведення найбільш якісної ліквідації банківської установи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація : [монографія] / З. М. Васильченко. – К. : Кондор, 2004. – 528 с.
2. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : [монографія] / О. М. Ковалюк. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, – 2002. – 396 с.
3. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків : [навч. посіб.] / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Салтинський, І. М. Вядрова. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 216 с.
4. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : [монографія] / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін ; за наук. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2002. – 387 с.
5. Горина С. А. Банковская система и экономика: реструктуризация на фоне глобализации / С. А. Горина, С. Н. Козьменко. – М. : МАКС Пресс, 2001. – 324 с.
6. Реструктурирование кредитных организаций в зарубежных странах : [учебник] / под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой, В. М. Новикова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
7. Balling M. Objectives and theoretical foundations of the European Commission's 1999 action plan concerning the framework for financial markets / Morten Balling // Journal of International Banking Regulation. Palgrave Macmillan Ltd. – 2004. – Vol. 5. – No. 3. – P. 256–286.
8. Dale R. The UK Financial Services Authority: Unified regulation in the new market environment [Електронний ресурс] / R. Dale, S. Wolfe // Journal of International Banking Regulation. Palgrave Macmillan Ltd. – 2003. – Vol. 4. – No. 3. – P. 200–224. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.palgrave-journals.com/jbr/journal/v4/n3/abs/2340141a.html>.
9. Dignam A. Capturing corporate governance: The end of the UK self-regulating system / Alan Dignam // International Journal of Disclosure and Governance. Palgrave Macmillan Ltd. – 2007. – Vol. 4, 1, p. 24–41.
10. Hoggarth G., Reis R., Saforta V. Costs of banking systems instability: some empirical evidence / G. Hoggarth, R. Reis, V. Saforta // Bank of England Working Paper Series. – 2001. – ISSN 1368-5562 – p. 15.
11. Регулювати [Електронний ресурс] // Тлумачний словник української мови «Словник» – Режим доступу до ресурсу : <http://www.slovnyk.net/?swrd=%F0%E5%E3%F3%EB%FE%E2%E0%F2%E8>.
12. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / [редкол. С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
13. Ляшенко В. И. Регулирование развития малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути решения : [монографія] / В. И. Ляшенко ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2007. – 452 с.
14. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория : [монографія] / Л. И. Дмитриченко. – Донецк : УкрНТЭК, 2001. – 329 с.
15. Dale R. The UK Financial Services Authority: Unified regulation in the new market environment [Електронний ресурс] / R. Dale, S. Wolfe // Journal of International Banking Regulation. Palgrave Macmillan Ltd. – 2003. – Vol. 4. – No. 3. – P. 200–224. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.palgrave-journals.com/jbr/journal/v4/n3/abs/2340141a.html>.

FINANCIAL REGULATION OF THE BANKING RESTRUCTURING

A. Kovalyuk

Ivan Franko National University of L'viv

In the article the essence of the financial regulation has been shown. The term of the financial regulation of the banking restructuring has been presented. Author described the conceptual scheme of the financial regulation of the banking restructuring mechanism realization. Such scheme has objects of the financial regulation, subjects of the financial regulation, methods of the financial restructuring and corresponding methods of the financial regulation of the banking restructuring.

Key words: financial regulation, restructuring, capitalization, financial instruments, financial levers, objects and subjects of the financial regulation.

ФИНАНСОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

А. Ковалюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье раскрыто сущность финансового регулирования, а также приведено определения финансового регулирования реструктуризации банковских учреждений. Автор представляет концептуальную схему реализации механизма финансового регулирования реструктуризации банка. В этой схеме выделяются объекты финансового регулирования, субъекты финансового регулирования, методы финансовой реструктуризации и соответственные им методы финансового регулирования, а также рычаги финансового регулирования реструктуризации банковских учреждений.

Ключевые слова: финансовое регулирование, реструктуризация, капитализация, финансовые инструменты, финансовые рычаги, объекты и субъекты финансового регулирования.

УДК 336.713.001.73 (477)

ДОСВІД ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

О. Ковалюк, А. Ковалюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

Враховуючи, що реструктуризація є одним із найефективніших методів боротьби з кризою, в статті розкрито досвід фінансового регулювання реструктуризації банків деяких країн світу, а також можливості застосування цього досвіду в Україні.

Ключові слова: фінансова, корпоративна, управлінська, виробнича реструктуризація, фінансове регулювання реструктуризації банків, управління проблемними активами.

Вітчизняна і світова практика функціонування банківської системи засвідчила, що в періоди стабільного розвитку економіки ця система добре виконує свої функції і повністю забезпечує всі потреби країни. Банки, як фінансові посередники, постійно нарощують капітал і є активними учасниками фінансового ринку, де постійно відбувається рух грошових потоків, капітал знаходить найефективніше застосування у формі кредиту чи депозиту і є вигідним для учасників цього ринку. Проте такий стан економіки не є постійним, адже не завжди всі учасники фінансового ринку спроможні виконувати свої зобов'язання перед державою, іншими юридичними особами, а також перед фізичними особами. Через недосконалість вітчизняного законодавства і недобросовісність іноземних інвесторів в окремі періоди може бути вивезено іноземну валюту з держави, причому без поважних на те причин місцевого характеру. І найбільшу загрозу тут спричиняють глобалізаційні процеси, для яких характерне взаємне проникнення капіталу. Будучи членом СОТ, Україна змушена лібералізувати свою зовнішньоекономічну діяльність, що разом з позитивом від цього членства має і негативні наслідки. Ці наслідки виражаються у фінансово-економічній кризі, яка є глобальною. Зважаючи на думку, що реструктуризація – є одним із найефективніших методів боротьби з кризою, і враховуючи той факт, що сьогодні (початок 2014 р.) криза і в світі, і особливо в Україні де окрім економічних чинників додалися політичні, особливо актуальними є вивчення досвіду проведення реструктуризації банківських установ у світовій банківській практиці. Україна повинна використати все те позитивне, що розроблено і впроваджено в практику банківської діяльності в разі реструктуризації банків та враховувати національні особливості.

Зміни у банківській системі України можливо проводити двома шляхами: 1) екстенсивним – відкриттям нових банків; 2) інтенсивним – ліпшим використанням наявних банків. У світовій практиці господарювання застосовують обидва шляхи, проте перевагу віддають другому. Цей досвід варто перейняти й Україні. І, передусім, – це реструктуризація банків як один з найефективніших чинників інтенсифікації банківської системи.

Метою статті є вивчення досвіду реструктуризації банківських установ різних країн світу та актуальна імплементація такого досвіду серед українських банків. Завдання статті є: вивчення досвіду втілення реструктуризаційних змін серед банків деяких провідних країн світу, таких як США, Англія, Швейцарія та Швеція.

Розглянемо досвід реструктуризації банків та процесів, що її супроводжують у різних державах світу, дотримуючись таких видів реструктуризації, як: фінансова, корпоративна, управлінська та виробнича. Як свідчить практика, у чистому вигляді фінансова реструктуризація відбувається зрідка, вона

супроводжується процесами, що належать до інших видів реструктуризації, тобто можна говорити про комплексні зміни в банку.

Під час *світової фінансово-економічної (і в тому числі банківської) кризи* (2008–2010) різні держави розробляли антикризові заходи. На початку листопада 2009 р. Банк Англії у директивній формі запропонував скласти «заповіт» трьом британським фінустановам Royal Bank of Scotland (RBS), Lloyds Banking Group (колишній Lloyds TSB Group) і Northern Rock. Ці найбільші фінансові установи країни з часткою держави мали бути розділені на частини. Одну частину планували продати, а на базі іншої – створити три нові банки. Голова Банку Англії Мервін Кінг заявив, що це – пілотний проект, який пізніше буде поширені і на інші британські банки. У меморандумі, який опублікував Банк Англії, йдеться про те, що «уряд і надалі буде подрібнювати банки, щоби вони не ставали надто великими і могли збанкрутувати» [1].

Британський уряд вирішив радикально реформувати банківську систему з метою не допустити в майбутньому укрупнення кредитних установ до розмірів, які унеможливають їхнє банкрутство. Це, на думку виконавчого директора Банку Англії з ринків Пола Фішера, породжує в них почуття безкарності, бо вони впевнені, що держава все одно прийде на допомогу. У цій ситуації великі банки більше схильні йти на збільшення ризикованих операцій. М. Кінг зазначив, що запропоновані в рамках «двадцятки» заходи щодо зменшення банківських ризиків за допомогою регулювання і збільшення капіталу самі по собі не зможуть попередити збої в майбутньому. Він запропонував провести межу між роздрібними функціями банків і їх більш спекулятивними видами бізнесу й фактично здійснити виробничу реструктуризацію.

У націоналізованого банку Northern Rock Єврокомісія 28 жовтня 2008 р. схвалила план розукрупнення і планувала розділити його на «добрий» і «поганий» банки. Другий акумулював у собі найменш ліквідні активи і залишився під контролем держави на тривалий час. «Добрий» банк мав бути виставлений на продаж.

Банківські установи Великої Британії не схвалювали ініціативи Банку Англії. Аби уникнути державного втручання, банк Lloyds намагався швидше вийти з британської державної програми щодо захисту активів, а це могло потребувати емісії цінних паперів на суму до 15 млрд фунтів стерлінгів. Банк Lloyds вів переговори з британською Rathbone Brothers про продаж активів з управління портфелями цінних паперів [1].

В Україні, звичайно, проблема розукрупнення не стоїть перед банками так гостро. Проте вже сьогодні необхідно наголошувати на цьому, адже наявність на українському банківському ринку таких європейських фінансових гігантів, як Райфайзенбанк, ОТП банк, Унікредитбанк (в Україні представлені два банки цієї фінансової групи, у разі об'єднання яких може утворитися великий банк), Кредит Агріколь та інші може завдати непоправної шкоди банківській системі й економіці держави загалом.

Важливим прикладом *фінансової реструктуризації* у різних державах світу (незалежно від рівня розвитку економіки і банківської системи) є управління проблемними активами банків.

Фінансово нестійкі банки мають позбуватися проблемних активів. Для цього існують різні способи: ліквідація проблемних активів, передання цих активів під управління державних установ, продаж іншому банку, як резиденту, так і нерезиденту. Також можливе управління процесом трансформації цих активів для переведення їх у категорію позитивно класифікованих.

Цей реструктуризаційний інструмент є ефективним тоді, коли в кризовому стані у банківській системі перебувають один або незначна кількість банків, що фактично ми спостерігали в Україні в 2008–2010 рр. (у цей період лише в 10 % банків була введена тимчасова адміністрація).

Прикладом проведення *реструктуризації боргів* перед кредиторами (фінансова реструктуризація) може стати банкрутство банку CIT Group у США. Цей банк був одним із найбільших фінансових компаній-кредиторів малого та середнього бізнесу, його капітал становив 71 млрд дол. З 2007 р. банк збільшив видачу кредитів ненадійним позичальникам, унаслідок чого зіткнувся з масовими неповерненнями кредитів. Станом на кінець 2009 р. борги банку становили 65 млрд дол., з яких 10 млрд дол. боргу необхідно повернути у 2010 р. [2]. У 2008 р. банк отримав 3 млрд дол. допомоги від власників облігацій, а також 2,33 млрд дол. державної допомоги в рамках антикризової програми TARP. Проте ця допомога не сприяла стабілізації ситуації в проблемному банку, тому менеджери вирішили піти шляхом

«pre-packed bankruptcy»), тобто наперед узгодженого банкрутства, за якого компанія має домовленість на проведення швидкої реструктуризації боргів з 90 % кредиторів [2]. Важливим є те, що така кардинальна реструктуризація, тобто шляхом добровільного банкрутства, приведе до швидкого відновлення звичайної роботи установи (за оцінками фахівців, колишні акціонери банку володітимуть лише 2,5 % акцій нової установи) і продовжить кредитування малого й середнього бізнесу, що є дуже важливим для економіки в сучасних умовах. Цей приклад актуальний для України, адже низка власників банків у разі переуступки прав власності може забезпечити стабілізацію роботи в проблемних банках (наприклад, ПАТ КБ «БрокБізнесБанк», ПАТ «БАНК ФОРУМ», АТ «ЕРДЕ БАНК» та інші).

Під час банківської кризи необхідно проводити жорсткішу політику в банківській сфері, доки не нормалізується економічна ситуація. Наприклад, Міністерство фінансів США запропонувало жорсткі міжнародні банківські стандарти для зменшення дії фінансово-економічної кризи. Ці стандарти потребують підвищеної капіталізації банків, а також зменшення розміру позичених коштів і гнучких показників ліквідності. Такі стандарти мали бути ухвалені наприкінці 2010 р., а запроваджені – наприкінці 2012 р.

Оскільки капітал є, з одного боку, основним інструментом, що гарантує безпеку і стабільність банківській системі, а з іншого – важливим чинником для створення стабільної фінансової системи в державі, то він обмежує ризик банкрутства великих фінансових інститутів.

У документі Міністерства фінансів США наголошено на тому, що показники капіталізації і ліквідності мають бути максимально уніфікованими в усіх державах. Проте в цих документах немає конкретних показників капіталізації, а також фінансового левереджу (або плеча фінансового важеля) [3]. Як засвідчив досвід США, коли в державі послаблюється контроль регулятора за основними показниками банків, і, передусім, за показниками капіталізації та ліквідності, то, з одного боку, втрачається контроль за їхньою діяльністю, а з іншого – це має негативні соціальні наслідки для держави. Втрата такого контролю з боку регулятора у коротко – та довгостроковій перспективі в українській банківській системі середини 2000-х років призвело до масштабної та тривалої банківської кризи 2008–2010 рр.

У випадку зростання нормативу мінімального розміру статутного капіталу банки постають перед проблемою швидкого нарощування капіталу всіма доступними шляхами.

Найоптимістичнішим варіантом розвитку подій для банку у випадку невідповідності розміру статутного капіталу нормативам ЦБ є його збільшення внаслідок проведення *додаткової емісії акцій*. На жаль, не всі власники зможуть знайти необхідні кошти, аби придбати нові акції свого банку чи зробити внески в статутний капітал. Другим варіантом, не дуже бажаним для власників, однак так само нелегким, є *залучення нових акціонерів*. Тут може виникнути небезпека втрати контрольного пакета акцій у колишніх акціонерів. Третім варіантом для банків з недостатнім капіталом є *злиття банків* тобто їх реорганізація.

Аналіз зарубіжного банківництва та його регулювання засвідчує, що у світі існують три головні напрями державного регулювання банківської діяльності: 1) формування дозвільної системи на ведення банківського бізнесу; 2) розробка методик та індикаторів оцінки банківських ризиків; 3) застосування санкцій до працівників банків та їхніх клієнтів за злочинні дії у банківській сфері.

До першого напряму необхідно включити *регулятивну політику* держави у сфері банківського бізнесу стосовно ліцензування нових банків, їхнього розширення і злиття, закриття банків, до другого – *методи оцінки банківських ризиків* як на рівні банківської системи, так і на рівні окремого банку, до третього – *системи санкцій і різних покарань* банківських працівників, що провинились, аж до звільнення зі службових посад.

Наголосимо, що регуляторні заходи держави можуть негативно вплинути на ефективність банківського бізнесу і на його ступінь свободи, однак ціна цих дій є виправданою, якщо вони значно послаблять ризики і загрози та посилять стабільність банківської системи.

Прикладом дієвого механізму фінансового регулювання за кордоном є така установа, як Управління фінансовими послугами (УФП) у Великій Британії. До 1997 р. первинним органом фінансового регулювання у Великій Британії був Банк Англії (Центральний банк Англії). Причиною усунення Центрального банку Англії від фінансового регулювання стали занадто тісні його зв'язки з об'єктами регулювання. Отже, більшість саморегулювальних організацій у фінансовому секторі Британії, у тім

числі Лондонська фондова біржа, були передані під контроль УФП, створеного на зразок Комісії з цінних паперів і бірж у США [4].

Основними цілями регулювання УФП Великій Британії є такі: підтримання збереження інформації (конфіденційності) у фінансовій системі; забезпечення суспільного розуміння вигоди і ризику, що пов'язані з інвестуванням; зниження фінансової злочинності; забезпечення відповідного рівня захисту клієнтів [4]. Також існують основні завдання, які закладені в основу принципу регулювання в ринковій економіці.

Дорадчий комітет Європейської комісії «З фінансового регулювання в ЄС» під керівництвом Ж. де Лароз'єра опублікував пропозиції щодо посилення банківського нагляду і вирішення проблеми «токсичних» (проблемних) активів [5].

Комітет запропонував створити дві нові системи нагляду для забезпечення швидкого попередження фінансових криз, а також відхилив ідею єдиного європейського «суперрегулятора» і виступив за більш прагматичний поетапний підхід до зміцнення банківського нагляду (ідея створити наднаціональний регулятор, який був би вищим від місцевих наглядових органів, виникла у Президента Європейської комісії – Ж. М. Баррозу). Проте комітет, зважаючи на масштаби фінансової кризи, вважає, що національні уряди відступлять лише частково свої функції панєвропейському органу. Ж. де Лароз'єр назвав фактичною причиною кризи бездіяльність наглядових органів, коли ця криза назривала. Він закликав до створення під егідою ЄЦБ Європейської ради з системних ризиків для збирання і оцінювання інформації у сфері фінансової стабільності. У її склад мають увійти представники наглядових органів ЦБ 27 країн-членів ЄС. Пропонують також створити Європейську систему органів фінансового нагляду для координації національних регуляторів. У склад увійдуть європейські органи банківського, страхового і фондового нагляду. Рекомендують відмінити наглядові колегії для своїх трансграничних установ.

Окрім того, у ЄС планують створення Комісії з системних ризиків, а також спеціальних наглядових департаментів за банками і страховими компаніями на всій території ЄС. Для України, як унітарної держави, практичним є використання роботи цієї Комісії.

Як відомо, під час кризи вичерпуються запаси фондів та резервів. Зокрема Фонд страхування вкладів Федеральної корпорації зі страхування депозитів FDIC (ФСВФКСД) у США за рік зменшився на 77 % (у червні 2008 р. він налічував 45,2 млрд дол., а в червні 2009 р. – 10,4 млрд дол.). Згідно з правовими нормами США, розмір цього Фонду має становити не менше 1,15 % від обсягу застрахованих депозитів. Наприкінці червня 2009 р. цей показник зменшився до 0,22 %, а в третьому кварталі ФСВФКСД зафіксувала дефіцит. Такий випадок був лише у 1991 р. Для виправлення ситуації, тобто для поповнення фонду, ФСВФКСД вимагав від банків виплачувати страхові внески наперед.

Прикладом для України є те, що ФСВФКСД не захотів брати гроші у Міністерства фінансів США. На думку голови ФСВФКСД Шейли Бейра, це, по-перше, мало б небажані соціальні наслідки, а по-друге, ще не настав на це час [6].

В Україні Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) створено для страхування депозитів фізичних осіб, і виплати з цього Фонду здійснюються тільки у випадках, коли банки ліквідують, що особливо притаманно умовам банківської кризи (за 2013 р. ФГВФО відшкодував 1185,5 млн грн за вкладами 19064 клієнтів у 24 банках, що були ліквідовані). ФГВФО формується з платежів банків, норматив яких становить: при вступі в Фонд – 1 % від капіталу банку і 0,5 % від суми залучених коштів за депозитами в національній валюті та 0,8 % у іноземній – щокварталу, а також інших доходів Фонду [7].

Розглянемо приклад Швеції, де була системна криза банківського сектора. Її загострення припало на 70–80-ті роки ХХ ст. Національна економіка піддалася інфляційному тиску внаслідок впливу й активного державного втручання у кредитний і валютний ринки. Восени 1985 р. були скасовані обмеження на розміри позик кредитних організацій. Збільшення обсягів кредитування призвело до зростання заборгованості з боку індивідуального сектора і приватних компаній. Стимулювальним засобом нарощування заборгованості виявилась податкова система, тому що високі процентні ставки за кредити суттєво зменшували податкове навантаження підприємств. Усе це спричинило економічний спад початку 90-х років. З метою надання підтримки банкам у травні 1993 р. створено «Управління

підтримки банків». Уряд узяв на себе обов'язок гарантувати своєчасне виконання банками своїх функцій. Водночас низка банків: Шведбанк, Нордбанкен, Ференінгсбанкен заявили про свою потребу у державній фінансовій підтримці. Завдяки цій підтримці банківська система у 1994–1995 рр. пройшла через радикальне фінансове й економічне оновлення. Зокрема, була проведена трансформація сукупного негативного результату по операціях п'яти великих банківських груп від рекордного показника збитків у розмірі 50 млрд крон 1992 р. у прибуток, що становив 12 млрд крон, а рентабельність зросла до 13 %. Важливим наслідком подолання кризи стало збільшення власного капіталу, що характеризувало показники рівня капіталізації банків, який відображав еластичність банківської системи щодо можливих майбутніх втрат [9, с. 160].

Для України практичним є застосування досвіду Швеції у створенні під час банківської кризи інституції, яка б підтримувала фінансово нестабільні банки з метою виконання ними взятих зобов'язань.

Прикладом *управлінської реструктуризації* є той факт, що один з найбільших банків Швейцарії Credit Suisse в березні 2010 р. пообіцяв виплатити бонуси (премії) топ-менеджерам на суму 1,9 млрд швейцарських франків (1,85 млрд дол.). Усі виплати будуть оформлені акціями цієї фінансової організації. Виплата бонусів передбачена програмою «заохочувальної винагороди за працю», яка прийнята в Credit Suisse 2005 р. Єдиною умовою отримання таких бонусів у межах програми банку є те, щоб у першому кварталі 2010 р. середня вартість однієї акції банку не була менше 30 швейцарських франків. Якщо ця умова не буде дотримана, бонуси не виплачуюватимуть.

Значимо, що 2009 р. Єврокомісія схвалила план регулювання преміальних виплат банкірам. У серпні 2009 р. цей план запропонував президент Франції Ніколя Саркозі. У плані більшу частину преміальних виплат пропонують виплачувати акціями протягом трьох років [10].

Актуальним питанням як для України, так і для цілого світу є проблема раннього сповіщення про виявлення проблем банку. Як засвідчує зарубіжний досвід, можна виділити такі основні показники раннього сповіщення: недостатньо або погано поінформована Рада директорів головою правління; одностороннє формування кредитного портфеля банку; подання фінансової звітності із запізненням; велика плинність кадрів та часті зміни в складі вищого керівництва; часта зміна аудиторів; надто швидке зростання розміру активів; проблеми з ліквідністю; перевищення ставок депозитів над ринковим рівнем; зниження репутації банку на ринку; скарги приватних вкладників; необґрунтовані великі витрати керівництва банку; використання політичного впливу у разі формування іміджу банку.

Після визначених фактів проблемності метою контролювальних органів є зменшення збитків банків до мінімуму. Далі виявляють масштаб втрат банку. Іноземними практиками згруповано чотири основні «золоті» правила взаємовідносин наглядових органів з проблемними банками [9, с. 278]: 1) необхідно укріпити або змінити керівництво банку; 2) кінцева сума збитків удвічі перевищить попередню оцінку (правило де Хуана); 3) чим довше відкладають рішення проблем банку, тим більша сума втрат; 4) перед здійсненням реструктуризаційних заходів необхідно заручитися політичною і публічною підтримкою.

Зарубіжними експертами також виявлена така закономірність: чим більші збитки, тим менший ризик для акціонерів і, відповідно, більший ризик для вкладників, який впливає на фонди гарантування депозитів [9, с. 278]. Наведені інструменти підтримки прийняття рішень реструктуризації банків сьогодні можна активно використовувати в Україні. Деякі з цих інструментів уже застосовують.

Отже, для проведення успішної реструктуризації банків в Україні необхідно використовувати зарубіжний досвід як зазначених, так і інших держав, де ці процеси дали бажані результати, проте в цьому разі обов'язково необхідно враховувати власний досвід виходу з економічних та фінансових криз, а процеси реструктуризації повинні мати чітке правове забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Великобритания реформирует банковскую систему Европы [Електронний ресурс] // Дело. – 2009. – 5 листопада. — Режим доступу до ресурсу : <http://delo.ua/dengi/banki/velikobritaniya-reformiruet-bankovskuju-sistemu-evropu-133532/>. – Назва з екрану.
2. *Закиянов Д.* В США новое мегабанкротство [Електронний ресурс] / Д. Закиянов // Экономические из-

- вестия. – 2009. – № 197-198. – Режим доступу до ресурсу : <http://eizvestia.com/fin/full/4184827>. – Назва з екрану.
3. США ужесточают правила для банков [Электронный ресурс] // Дело. – 2009. – 4 вересня. – Режим доступу до ресурсу : <http://delo.ua/dengi/banki/ssha-uzhestochajut-pravila-dlja-bankov-129544/>. – Назва з екрану.
  4. *Dignam A.* Capturing corporate governance: The end of the UK self-regulating system / Alan Dignam // International Journal of Disclosure and Governance. Palgrave Macmillan Ltd. – 2007. – Vol. 4, 1, p. 24–41.
  5. Report of «The high-level group on financial supervision in the EU» [Электронный ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://ec.europa.eu/internal_market/finances/docs/de_larosiere_report_pl.pdf. – Назва з екрану.
  6. За год Фонд страхования вкладов США снизился на 77% [Электронный ресурс] // Дело. – 2009. – 1 жовтня. – Режим доступу до ресурсу : <http://delo.ua/dengi/banki/za-god-strahovanija-vkladov-ssha-snizilsja-131398/>. – Назва з екрану.
  7. Веб-сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/banks/fees/>. – Назва з екрану.
  8. *Менке М.* Інвестування приватного акціонерного капіталу в банківську галузь: випадок компанії Lone Star та Korea exchange bank / М. Менке, Д. Шірек // Банки та банківські системи. – 2007. – № 2. – С. 21–27.
  9. Реструктурирование кредитных организаций в зарубежных странах : [учебник] / под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой, В. М. Новикова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с. : ил.
  10. Credit Suisse выдast бонусы почти на 2 млрд долларов [Электронный ресурс] // Дело. – 2009. – 24 вересня. – Режим доступу до ресурсу : <http://delo.ua/dengi/banki/credit-suisse-vydast-bonusy-pochti-na-2-mlrd-130793/>. – Назва з екрану.

EXPERIENCE OF THE BANK RESTRUCTURING FINANCIAL REGULATION OF THE FOREIGN BANKS AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

O. Kovalyuk, A. Kovalyuk

Ivan Franko National University of L'viv

Considering that restructuring is one of the most effective methods of struggling against the crisis, in the article the experience of the bank restructuring financial regulation of the foreign banks has been revealed. Also the possibilities of such experience application in Ukraine have been examined.

Key words: financial, corporate, managerial, production restructuring, bank restructuring financial regulation, bad assets management.

ОПЫТ ФИНАНСОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ БАНКОВ ИНОЗЕМНЫХ ГОСУДАРСТВ И ЕГО ПРИМЕНЕНИЕ В УКРАИНЕ

А. Ковалюк, А. Ковалюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Учитывая, что реструктуризация является одним из наиболее эффективных методов борьбы с кризисом, в статье раскрыто опыт финансового регулирования реструктуризации банков в некоторых странах мира, а также возможность использования этого опыта в Украине.

Ключевые слова: финансовая, корпоративная, управленческая, и производственная реструктуризация, финансовое регулирование, реструктуризации коммерческих банков, проблемные активы.

ВИКОРИСТАННЯ КРИТИЧНИХ ТОЧОК КОНТРОЛЮ ВИТРАТ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ

О. Колібаба

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена можливості застосування системи критичних точок контролю виробничих витрат на прикладі виробництва молочної продукції. Проведено функціональну класифікацію виробничих витрат, виявлення чинників особливої уваги та встановлення до них відповідних критичних меж.

Ключові слова: витрати, контроль витрат, виробничі витрати, критичні точки контролю, критичні межі, чинники особливої уваги, управління витратами виробництва.

Забезпечення виробництва якісної продукції з меншими витратами та використання ефективних методів організації праці є стимулами раціонального управління витратами як складової управління підприємством. Сучасні конкурентні умови вимагають від підприємств харчової галузі продуктивного та економічного обладнання, нових технологій і методів управління. Саме в таких умовах доцільно запропонувати нову систему контролю виробничих витрат за допомогою встановлення критичних точок.

Як свідчить аналіз останніх досліджень і публікацій, застосування систем управління витратами досліджували такі вчені як О.Байдик, К. Вілсон, Ф.Бутинець, С.Голов, К.Друрі, С. Покропивний, А.Череп та ін.; дослідження проблем управлінського обліку відносно виробничих витрат зустрічаємо у працях М.Чумаченка, В. Сопка, П. Атамаса, О. Олійника та ін..

Проблема недостатньої адаптованості існуючих методик щодо управління виробничими витратами до специфіки галузей промисловості, а також недостатній рівень системності, гнучкості і динамічності процесу управління виробничими витратами актуалізують необхідність даного дослідження на промислових підприємствах.

Для підготовки та прийняття будь-якого ефективного управлінського рішення щодо витрат необхідно підтримувати своєчасний контроль всіх інформаційних ресурсів щодо продукту. Метою цієї наукової статті є створення нової системи контролю виробничих витрат за допомогою критичних точок. Воно дозволить значно покращити контроль витрат на всіх стадіях виробництва. Виявлення чинників особливої уваги та встановлення критичних меж дозволить запропонувати систему відстеження та підтримання оптимального рівня витрат на підприємствах молочної галузі, оскільки дана галузь знаходиться у високій категорії ризику виробництва через складні умови заготівлі, зберігання, переробки сировини та готової продукції.

Як відомо, головна мета управління витратами – побудова внутрішнього економічного процесу обліку та контролю витрат по підприємству загалом та в розрізі його підрозділів задля виявлення реального фінансового результату роботи підприємства [1, с. 20]. Взаємозв'язок даного процесу є тісно пов'язаним з функціями управління, оскільки саме через функції система виступає інформаційним інструментом. За попередніми дослідженнями виявлено, що «інформаційний аспект передбачає узгодження принципів управлінського обліку з принципами управління витратами» [2, с. 236] та обґрунтовано необхідність «формування системного противитратного економічного механізму, який відображає зниження витрат на одиницю продукції, зростання обсягу реалізації і пряму економічну мотивацію учасників виробничого процесу як мету управління» [2, с. 237].

На думку автора Скригун Н.П.: «будучи складовою системи управління підприємством, система управління витратами виробництва включає наступні підсистеми: організаційну структуру управління

витратами виробництва; цілі, пріоритети і стратегії виробництва; планування витрат виробництва; фінансово-кредитне забезпечення виробництва; регулювання та контроль управління витратами; нормативно-правовий режим системи управління витратами виробництва; оцінку ефективності системи управління витратами виробництва» [3, с. 6]. Синтезуючи деякі елементи із цих підсистем, знаходить місце на існування нова система – система критичних точок контролю виробничих витрат. Дана система, будучи новою, і підпадаючи під теорію рішення винахідницьких задач, припускає можливість прийняття ефективних рішень при дотриманні певного алгоритму. Система, передусім, є запобіжною, і передбачає проведення систематичної ідентифікації, оцінку та контроль чинників особливої уваги в критичних точках процесу виробництва.

Під критичними точками контролю розуміється етап виробничого процесу, на якому можливе проведення контролю і який має важливе значення для того, щоб запобігти виникненню або мінімізувати до прийняттого рівня ризик виходу за критичні межі виробничих витрат. Під критичною межею мається на увазі відповідний критерій, що розмежовує допустимі та недопустимі значення контролюваного показника. Відповідно, чинниками особливої уваги вважаються чинники, здатні позитивно чи негативно вплинути на витрати та ефективність даного етапу чи операції.

Дана система може функціонувати самостійно, або розробляється відповідно до положень П(С) БО 16 «Витрати», технологічних умов, стандартів чи галузевих особливостей підприємства і носить, здебільшого, рекомендаційний характер.

Для даної системи контролю виробничих витрат варто дотримуватися наступних принципів:

1. Проведення аналізу чинників особливої уваги, пов'язаних з виробництвом харчових продуктів, на всіх стадіях життєвого циклу продуктів, включаючи обробку, переробку, зберігання, транспортування та реалізацію, а також виявлення умов виникнення чинників особливої уваги і вжиття заходів щодо їх контролю на всіх стадіях.

2. Визначення критичних точок етапів (операцій) технологічного процесу, в яких треба його контролювати, щоб усунути (мінімізувати) негативний вплив чинників особливої уваги, можливість їх появи та при необхідності забезпечити позитивний вплив чинника. Під «етапом (операцією)» розуміють будь-яку стадію життєвого циклу харчових продуктів.

3. Визначення критичних меж, яких варто дотримуватися для того, щоб впевнитись, що критична точка перебуває під контролем.

4. Розроблення системи моніторингу, яка дає змогу забезпечити контроль у критичних точках технологічного процесу за допомогою запланованого випробування або спостереження.

5. Розробка та застосування коригувальних дій у разі, якщо результати моніторингу свідчать про відхилення від встановлених критичних меж.

6. Розробка процедур перевірки, яка дає змогу упевнитися в ефективності функціонування системи.

7. Документування процедур і реєстрація даних, необхідних для функціонування системи.

Реалізація даних принципів допоможе організаціям-виробникам молочної продукції зосередитися на етапах (операціях) технологічного процесу та умовах виробництва, де мають місце надлишкові витрати.

Для забезпечення ефективності системи, створеної на зазначених принципах, вона повинна бути невід'ємною складовою частиною системи управління підприємством. Відомо, що важливим інструментом в сфері управління витратами виробництва є їхня класифікація. За її допомогою обмежуються чи розширюються можливості управління. Американський спеціаліст у сфері управління підприємствами торгівлі Р.Маркін зазначає: «...класифікувати витрати – означає згрупувати їх в уніфіковані класи чи категорії, спираючись на попередньо розроблені (чи прийнятні) принципи такого групування» [4, с. 54]. Це сприяє своєчасній діагностиці позитивних чи негативних тенденцій зміни витрат і дає можливість коригувати заплановані показники. Класифікації витрат, запропоновані вітчизняними науковцями, характеризувалися певною функцією в системі калькуляції собівартості продукції, але не відповідали повністю задачам управлінського обліку виробничих витрат. Під витратами виробництва або виробничими витратами розуміємо «витрати на придбання основних факторів виробництва, тобто робочої сили, засобів виробництва для виготовлення продукції протягом певного періоду» [5, с. 148], тобто, здебільшого ці витрати стосуються виробничої собівартості. Сукупність даних витрат потребує

класифікації, оскільки остання необхідна для вдосконалення цільового призначення витрат та визначення ступеня впливу витрат на кінцеві результати діяльності. Звісно, в управлінському обліку метою будь-якої класифікації витрат є «надання допомоги керівнику в ухваленні правильних, раціонально обґрунтованих рішень, оскільки менеджер, ухвалюючи рішення, повинен знати, які витрати і вигоди вони за собою спричинять [6, с. 17-18]». Тому в процесі класифікації витрат необхідно виділяти саме їх релевантну частину (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація виробничих витрат на основі визначених функцій

Функції управління витратами	Види витрат
Прогнозування	змінні/постійні/змішані
Планування	планові /непланові
Організація	витрати в місцях їх виникнення/ витрати в центрах витрат/ витрати в центрах відповідальності
	витрати на постачання/ технологічні/ комерційно-збутові/ організаційно-управлінські
Нормування	нормовані/ ненормовані
Мотивація	обов'язкові/ заохочувальні
Облік	економічні елементи
	основні/ накладні
	одноеlementні/ комплексні
	поточні/ витрати майбутніх періодів/ інвестиційні
Калькулювання собівартості	статті калькуляції
	прямі/ непрямі
	повні / неповні
	загальні/ середні
Контроль	контрольовані/ неконтрольовані
Аналіз	фактичні/ прогнозні/ планові/ кошторисні
Координація та регулювання	регульовані/ нерегульовані

Джерело: адаптовано автором за даними дослідження [3, с. 7].

Практика організації управління витратами в економічно розвинених країнах передбачає різні варіанти класифікації витрат залежно від цільової установки, напрямів обліку витрат. Споживачі внутрішньої інформації визначають такий напрям обліку, який необхідний їм для забезпечення інформацією по досліджуваній проблемі [6, с. 18]. Саме тому, в контексті контролю критичних точок, згідно даних таблиці 1, запропоновано класифікацію, розділену за функціями управління витратами виробництва.

Дана класифікація дещо повніше відображає різні підходи до визначення витрат, що підвищує ефективність управління ними. Контроль критичних точок витрат доцільно здійснювати в місцях їх виникнення, хоча він можливий для всіх видів витрат. Американські науковці визначають контроль витрат як «досить невдячну і непривабливу справу [7, с. 20]», водночас наголошуючи, що «прерогативою доброго управління витратами є сильне лідерство та культура витрат [7, с. 17]». В німецькій літературі контроль витрат виступає функцією обліку витрат, а останній, є видом контролінгу. Це, здебільшого, контроль витрат через планово-фактичні порівняння [8, с. 82]. Зумовлюючи необхідність нормування даних витрат для можливості встановлення критичних меж, варто зупинитися на основних позиціях витрат за елементами чи статтями калькуляції. Також доцільно зазначити, що виділення критичних точок саме за процесами дозволяє вплинути на «зменшення в довгостроковій перспективі рівня загальновиробничих та інших непрямих витрат за рахунок скорочення кількості неефективних процесів [9, с. 98]».

Вважається, що робота менеджера включає 2 елементи:

- 1) планування (установка цілей, шляхів і способів їх досягнення);
- 2) контроль (забезпечення реалізації цих цілей) [10, с. 61].

Ці два елементи є різними діяльностями, хоча в процесі управління витратами їх варто розглядати у сукупності. Адже, щоб «максимізувати користь з планування менеджер повинен використовувати план як еталон для контролю, оцінюючи загальну ефективність і ефективність впровадження. Навпаки, важко контролювати діяльність без плану чи бюджету [11, с. 4]».

Тому, для кожного потенційного чинника особливої уваги, як складової елемента контролю, потрібно ідентифікувати та при можливості визначити прийнятний рівень контролю витрат на основі стандартів, наукових даних, практичного досвіду.

Для кожної критичної точки необхідно встановити показники, які важливі для контролю витрат, та визначити їх критичні межі. Критичні точки можна встановлювати методами системного аналізу, зокрема, деревом рішень (рис. 1).

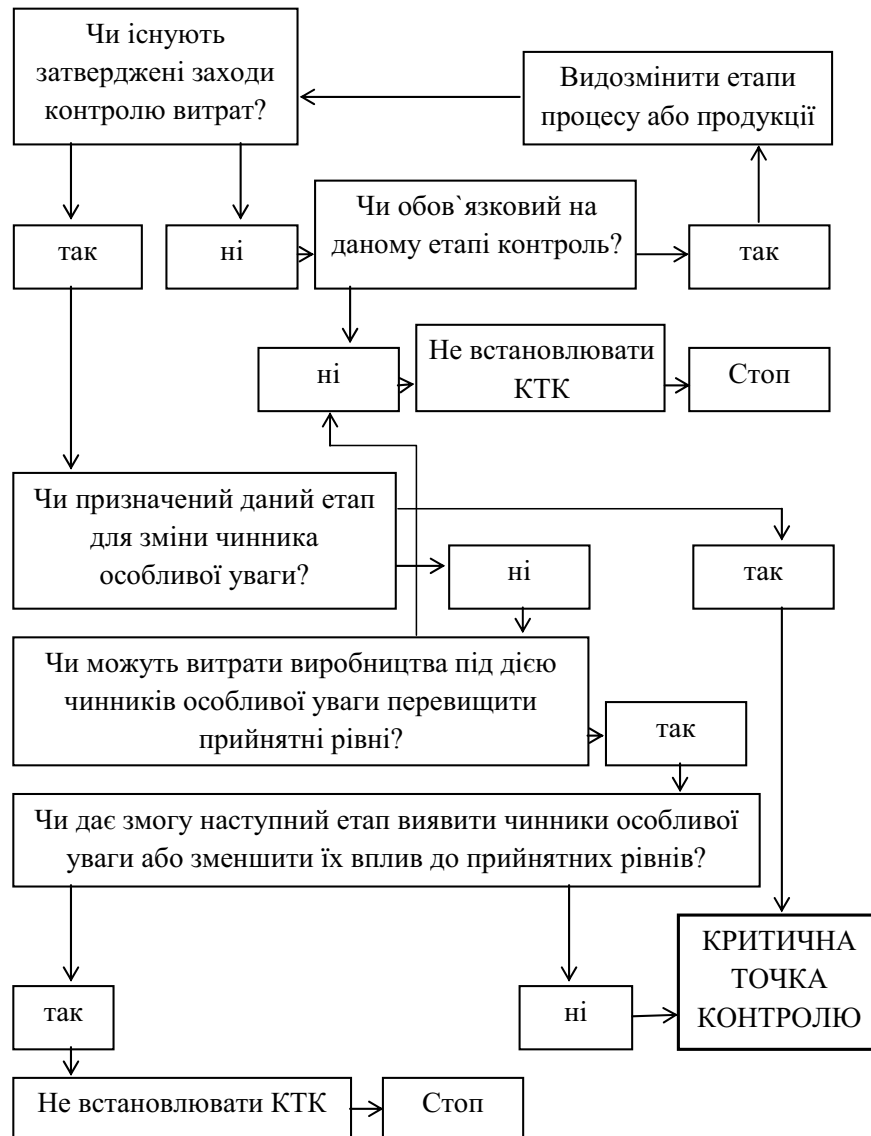

Рис. 1. Приклад дерева рішень для встановлення критичної точки контролю виробничих витрат

Для чинників особливої уваги також необхідно визначити дії, які дають змогу запобігати, усунути, мінімізувати або покращити стан чинника до прийнятного рівня. Якщо не існує відповідного методу, то процес або продукт необхідно змодифікувати.

Для правильної побудови системи також потрібне: чітке визначення етапів процесу управління витратами, детально розроблені методики оцінки ефективності заходів із вдосконалення управління витратами, обґрунтований вибір інструментів управління витратами, належне інформаційне забезпечення управління витратами і врахування при прийнятті управлінських рішень відповідності очікуваних вигод та витрат.

Розглянемо можливість застосування даної системи на прикладі виробництва кефіру. Побудуємо таблицю відповідності етапів виробничого процесу кефіру певним видам витрат та чинникам особливої уваги (табл. 2).

Таблиця 2

Відповідність етапів виробничого процесу кефіру витратам та чинникам особливої уваги

Етапи процесу виробництва	Види витрат за місцями виникнення	Чинники особливої уваги
Закупівля сировини та матеріалів	Витрати на закупівлю сировини та матеріалів (матеріальні витрати)	Ціна молока, іншої сировини, пакувальних матеріалів, обладнання та устаткування
Приймання сировини та матеріалів	Транспортно-заготівельні витрати,	Вид транспорту для перевезення, відстань до об'єкта виробництва
Зберігання сировини та матеріалів	Витрати на зберігання (загальновиробничі витрати)	Температура зберігання, Термін та умови зберігання
Фільтрація молока, його охолодження, зберігання та підігрівання, сепарування, нормалізація, гомогенізація, пастеризація, охолодження та зберігання, пастеризація, витримання, охолодження, внесення закваски, сквашування, перемішування, охолодження	Витрати на переробку сировини (витрати на оплату праці, соціальне страхування, амортизація, втрати від браку, загальновиробничі витрати)	Час і температура для кожного процесу, тиск при гомогенізації, умови процесів, знос відповідного обладнання, виробничий брак, рівень заробітної плати
Розлив і пакування	Витрати на пакування і маркування (втрати від браку, загальновиробничі витрати)	Швидкість розливу
Маркування		Метод маркування
Зберігання	Витрати на зберігання готової продукції (загальновиробничі витрати)	Температура, термін та умови зберігання, застосування технічних засобів
Доставка	Транспортні витрати та витрати на збут	Вид транспорту, відстань до об'єкта постачання

Також в окрему категорію варто виділити витрати щодо поверненої продукції та виділити такий чинник як гарантійний термін.

Для кожного технологічного процесу підприємство виділятиме відповідні витрати та чинники особливої уваги. Щодо прикладу виробництва кефіру, для кожного виду витрат визначаються критичні точки контролю (табл.3).

Для всіх критичних точок встановлюється загальний критичний коефіцієнт, який визначається відношенням максимальної ринкової ціни до собівартості продукції. За цим коефіцієнтом визначається верхня критична межа на кожному етапі. Встановлення нижньої межі не завжди є обов'язковим, оскільки двосторонній вихід за межі критичної точки може взаємонівелюватися на етапі випуску готової продукції.

Таблиця 3

Встановлення критичних точок в залежності від видів витрат за місцями виникнення

Види витрат за місцями виникнення	Критичні точки витрат
Витрати на закупівлю сировини та матеріалів (матеріальні витрати)	Контрольна точка закупівлі
Транспортно-заготівельні витрати,	Контрольна точка доставки
Витрати на зберігання сировини і матеріалів(загальновиробничі витрати)	Контрольна точка зберігання сировини і матеріалів
Витрати на переробку сировини (витрати на оплату праці, соціальне страхування, амортизація, втрати від браку, загальновиробничі витрати)	Контрольна точка переробки сировини
Витрати на пакування і маркування (втрати від браку, загальновиробничі витрати)	Контрольна точка пакування
Витрати на зберігання готової продукції (загальновиробничі витрат)	Контрольна точка зберігання готової продукції
Транспортні витрати та витрати на збут	Контрольна точка доставки за місцем продажу

Моніторинг критичних точок складається із послідовності запланованого вимірювання чи спостереження контрольованих показників, щоб оцінити перебування під контролем чинника особливої уваги. Найкраще відображати результати моніторингу у вигляді графіка, адже графіки «дозволяють швидко охопити, сприйняти та осмислити сукупність певних показників, визначити їх рівень і тенденції розвитку, виявити найбільш типові співвідношення і взаємозв'язки між ними[12, с.58]». Якщо результат моніторингу показує, що значення витратного показника в критичній точці контролю вийшло за критичні межі, треба здійснювати коригувальні дії по зменшенню витрат.

Проведене дослідження показало, що застосування даної системи на підприємствах-виробниках молочної продукції є доцільним. Сучасні умови існування підприємств молочної галузі вимагають систематизації теорій прийняття управлінських рішень, оскільки витрати цієї галузі мають здатність варіюватися. Можна зробити висновок, що керуючи витратами виробництва в системі, суб'єкт впливу отримує значний рівень гнучкості та динамічності контролю. Дана система є елементом внутрішньогосподарського обліку та контролю. Реалізація даних цієї системи дозволить візуалізувати дані бухгалтерського обліку для адміністрації щодо подальшого прийняття ефективних управлінських рішень. Також система контрольних точок запобігає виходу витрат за критичні межі з подальшим контролем за ними. Варіація ціни і собівартості відповідно до ринкових умов дозволить керівництву своєчасно приймати рішення щодо витрат на кожному виробничому етапі. Перспективи подальших досліджень даної проблематики доцільно пов'язати з новою системою погляду на виробничі витрати за допомогою встановлення критичних точок контролю. Практичність цієї системи забезпечуватиме виробничий процес відповідною ідентифікацією, оцінкою і контролем чинників особливої уваги та їх дотриманням у визначених критичних межах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Цимбалюк Л.Г. Формування та управління витратами виробництва / Л.Г.Цимбалюк. – Донецьк: Вид-во «Юго-Восток», 2009. – 240 с.
2. Колібаба О.А. Функції управління витратами як інтегруюча складова управлінського обліку / О.А.Колібаба // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.11. – С. 234-239.
3. Скригун Н.П. Управління витратами виробництва на підприємствах харчової промисловості: (на прикладі хлібопекарської галузі): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук. – Київ: Національний університет харчових технологій, 2007.
4. Маркин Р. Управлениерозничнойторговлей / Р.Маркин; [пер.с англ.] – М. Экономика, 1980. – 272 с.
5. Мочерний С. В. Основи економічних знань: підруч./ С В Мочерний. – К.: Академія, 2001. – 312 с.
6. Череп А.В. Управління витратами промислового підприємства: монографія / А.В.Череп, О.В.Болдуєва, А.В.Горбунова, О.С.Богма. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – 302 с.

7. *Andrew Wileman*. Driving Down Costs: How to manage and cut costs. – Nicholas Brealey Publishing, Boston, 2008. – 232 pp.
8. *Gerhard Seicht*. Kostenrechnung und Controlling / G. Seicht, H.Müller, A.Egger- Wien: Linde 1991.
9. Концепция контроллинга. Управленческий учет. Система отчетности. Бюджетирование: [пер. с нем.] / *Horvath&Partners*. – 2-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. –269 с.
10. *Гаррисон Р., Норин Э., Брюэр П.* Управленческий учет. 12-е изд./ пер. с англ. под ред.М.А.Карлика. – СПб.: Питер, 2012. – 592 с.
11. *Horngren, Charles T.* Cost accounting: a managerial emphasis / Charles T.Horngren, George Foster, Srikant M. Datar; - 10thed.;Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River, New Jersey, 2000. – 928 pp.
12. *Марченко О.І.* Економічний аналіз: навчальний посібник. – Вид. 2-ге, без змін – Тернопіль, Крок,2010. – 495 с.

CONTROL CRITICAL POINTS USING OF PRODUCTION COSTS FOR MILK INDUSTRY ENTERPRISES

O. Kolibaba

Ivan Franko National University of Lviv

The article is devoted to the possibility of applying of critical control points of production costs on the example of dairy products. Conducted functional classification of manufacturing costs, identifying factors of special attention and setting to them appropriate critical limits.

Key words: costs, cost control, production costs, control critical points, critical limits, factors of special attention, production cost management.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КРИТИЧЕСКИХ ТОЧЕК КОНТРОЛЯ ЗАТРАТ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МОЛОЧНОЙ ОТРАСЛИ

О. Колибаба

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Статья посвящена возможности применения системы критических точек контроля производственных затрат на примере производства молочной продукции. Проведено функциональную классификацию производственных затрат, выявление факторов особого внимания и установления в них соответствующих критических границ.

Ключевые слова: затраты, контроль затрат, производственные затраты, критические точки контроля, критические границы, факторы особого внимания, управления издержками производства.

УДК 336.71

АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ФОНДОВОГО РИНКУ

О. Колодізєв, О. Коцюба

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

У роботі розглянуто роль банків установ як головних суб'єктів акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів. Обґрунтована актуальність заохочення банків до активності інвестиційної діяльності. За мету статті було обрано аналіз економічної ситуації на фондовому ринку та у банківській системі, аналіз діяльності банків як портфельних інвесторів. Розглянуто значення інвестиційної діяльності банків для підприємств реального сектору економіки та для держави у цілому. Проведено кореляційно-регресійний аналіз факторів впливу на інвестиційну активність банків. Досліджено показники кредитно-інвестиційного портфеля банків України в цілому за 2008-2013 рр. та окремо за групами згідно класифікації НБУ. Проаналізовано динаміку розвитку фондових ринків світу. Виявлено та проаналізовано проблеми розвитку фондового ринку України в аспекті активності банківської системи в цілому та окремо за групами банків.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, кредитно-інвестиційний портфель банків, фондовий ринок, цінні папери.

Інвестиційна діяльність банків України має суттєве значення для економіки країни в цілому, а також є одним з найважливіших сегментів діяльності самих банківських установ. Банківський капітал спрямований не тільки на розвиток соціальної сфери через кредитування різних соціальних проектів, промислових підприємств реального сектору економіки, але й забезпечує стабільний інвестиційний клімат у державі.

Актуальність даної теми полягає у тому, що за умов сучасного економічного розвитку України банки стають найголовнішими суб'єктами акумуляції та перерозподілу коштів, тому вони мають стати головними учасниками інвестиційного процесу в країні.

Метою дослідження є аналіз економічної ситуації на фондовому ринку та у банківській системі, аналіз діяльності банків як портфельних інвесторів.

Даною темою займалися такі вчені як С. Брус [1], О.Воробйова [2], В. Федірко [3] та інші. Проте й досі тема потребує подальшого поглиблення у питаннях аналізу діяльності банків як портфельних інвесторів.

Розглядаючи роль банків на фондовому ринку, можна констатувати той факт, що фондовий ринок України розвивається за банкоцентричною моделлю, тобто коли банки є головними посередниками. Банки виступають як емітенти, інвестори, торговці, зберігачі, реєстратори, консультанти та посередники. Загалом, специфіка діяльності банків на вітчизняному фондовому ринку обумовлена повільним розвитком останнього, стабільністю функціонування самих банківських установ, а також історичними та трансформаційними реаліями економічних перетворень. Зважаючи на усе вище сказане, банки підтверджують статус лідера і мають стати головними учасниками інвестиційного процесу в державі.

Аналізуючи динаміку структури кредитно-інвестиційного портфелю банків, можна констатувати той факт, що банки збільшують свої ресурси починаючи з 2009 року, намагаючись покращити своє становище після світової фінансово-економічної кризи. Це підтверджують результати факторів впливу на банківську систему.

Визначено, що існує ряд факторів, які суттєво впливають на діяльність банків України. Даними факторами є:

- рівень ВВП, інфляції, доходів населення;
- рівень конкурентоздатності товарів вітчизняного виробника;
- структура національного виробництва;
- рівень тіньової економіки;
- рівень розвитку внутрішнього ринку;
- рівень відкритості економіки;
- ступінь взаємодії вітчизняних та закордонних банківських установ тощо.

Зважаючи на низький рівень доходів населення, не дивлячись на позитивну динаміку, саме кошти громадян є основою для формування ресурсної бази банків та для здійснення кредитно-інвестиційної діяльності. На рис. 1 представлена динаміка доходів населення та активів банку [4], що підтверджує тезу, наведену вище.

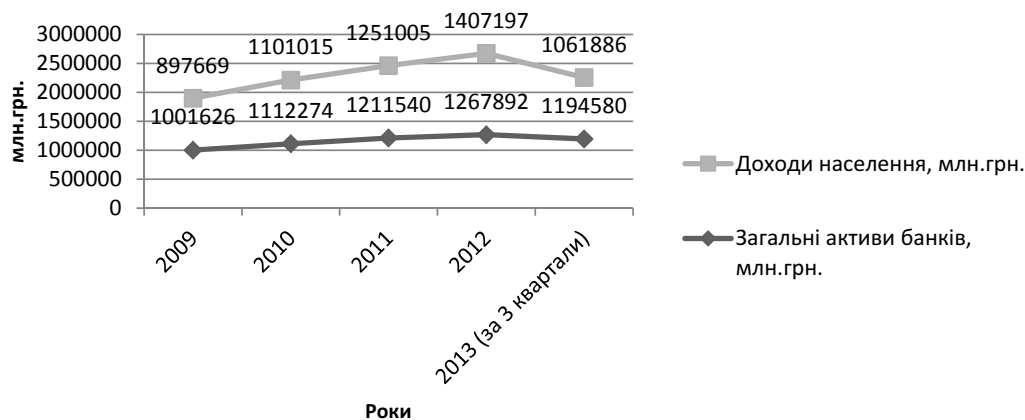

Рис. 1. Динаміка доходів населення та загальних активів банків за період 2009-2013 (за 3 квартали) рр.

Причиною зростання кредитно-інвестиційного портфеля банків може бути не тільки збільшення обсягів активних операцій банків, а й загальноекономічні процеси, які відбуваються у період, що розглядається. Даний факт був доведений за допомогою регресійного аналізу, наведений у таблиці 1.

Таблиця 1

Коефіцієнти детермінації та регресії деяких факторів впливу на загальні активи банку

Рік	Загальні активи, млн. грн.	ВВП, млн.грн.		Доходи населення, млн. грн.			Сальдо торгового балансу, млн.дол.США			
		Q	R ²	R	Q	R ²	R	Q	R ²	R
2009	1001626	913345	0,99	0,99	894286	0,99	0,99	4424,8	0,98	0,99
2010	1090248	1082569			1101175			6311,7		
2011	1211540	1302079			1266753			7557,0		
2012	1262892	1408889			1407197			6821,3		
2013 (за 3 квартали)	1194580	1046124			1061886			5119,2		

Джерело: Офіційні дані Державного комітету статистики та Національного банку України [4, 5].

Провівши регресійний аналіз, можемо стверджувати, що макроекономічні показники мають суттєвий та прямий вплив на обсяг загальних активів банківської системи. Зрозуміла наявність значної залежності діяльності банків від доходів населення, що є основним джерелом формування загальних активів банків. Зовнішня торгівля також має суттєвий вплив на обсяг загальних активів банків в основному за рахунок надання спеціалізованих послуг, які передбачають сплату комісійних.

Крім того, збільшення частки іноземного капіталу банків позитивно вплинуло на обсяг кредитно-інвестиційного портфелю. Ця ситуація спостерігалася до 01.01.2012 року. Згідно офіційним даним

Національного банку України, частка іноземного капіталу банків складала 41,9%, що є найвищим показником починаючи з 01.01.2008 року. Станом на 01.08.2013 року в Україні діяло 51 банк з іноземним капіталом. У повній власності (100% статутного капіталу) іноземних інвесторів перебувало 11,7% (21 банк) від загальної кількості банків, які мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій. В цілому протягом 6 років, починаючи з 2008 року, частка іноземного капіталу у 2013 році є найменшою – 34,0% [5]. Це зменшує ступінь ризику переливу капіталу за кордон, проте може зменшити загальні активи банків.

Розглядаючи позицію банків з точки зору інвестиційної діяльності, можна зробити висновок, що метою інвестування коштів у цінні папери, перш за все, є отримання прибутку та забезпечення участі у статутному капіталі інших підприємств, контроль над їхньою діяльністю та власністю. Проте деякі вчені вважають, що діяльність банків на фондовому ринку є виключно зобов'язанням вкладати кошти. Справа в тому, що банки кожного року нарощують ресурсну базу, але майже не збільшують обсяги кредитних активів, не маючи надійного та платоспроможного платника. У табл. 2 наведено обсяги наданих кредитів та загальних активів банків за період з 2009-2013 рр.

Таблиця 2

Обсяги наданих кредитів та загальних активів банків за 2009-2013 рр.

Показники	Станом на 01.01:					
	2009	2010	2011	2012	2013	01.07.2013
Надані кредити, млн.грн.	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	832 917
Загальні активи, млн.грн.	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 194 580
Питома вага, %	81,40	74,61	69,25	68,12	64,56	69,72

Джерело: Офіційні дані Національного банку України [5].

Дані таблиці 2 говорять про те, що кредитна діяльність досі є пріоритетною для банківської системи, проте з кожним роком її питома вага зменшується у загальних активах банку. Це відбувається через відсутність надійних позичальників. Проте у II половині 2013 р. спостерігається збільшення питомої ваги наданих кредитів у активах банків за рахунок зменшення загальних активів банків. В умовах значної економічної нестабільності в Україні банки виступають, насамперед, як портфельні інвестори, що є доцільним на даний момент. Їхня роль як стратегічних інвесторів на сьогодні є неможливою, адже статутний капітал не є достатньо великим, щоб купувати акції підприємств. Розглянемо показники кредитно-інвестиційного портфеля банків України, які наведені у таблиці 3.

Таблиця 3

Показники кредитно-інвестиційного портфеля банків України за 2008-2013 роки (дані на початок року)

Показники	2009	2010	2011	2012	2013
Міжбанківські кредити, млрд.грн.	47,43	37,57	45,13	49,13	29,67
Кредити фізичним та юридичним особам, млрд.грн.	792,24	747,35	755,03	825,32	815,33
Цінні папери, млрд.грн.	40,61	39,34	83,56	87,72	96,34
Разом, млрд.грн.	839,71	784,96	800,243	874,54	845,10

Джерело: Офіційні дані Національного банку України [5].

У 2009 році банки постраждали найбільше та намагалися вкладати кошти в економіку, тому нарощували кредитно-інвестиційний-портфель. У період 2010-2011 років спостерігається певне зниження активності банків, проте вже у 2012 році обсяг кредитно-інвестиційного портфеля банків зріс до 874,54 млрд.грн. Це свідчить про активну діяльність банківської системи. Звернувши увагу на показники наданих кредитів та вкладення у цінні папери за 2013 р., можемо підтвердити тезу про те, що діяльність банків на фондовому ринку спричинена зниження активності у наданні кредитів. Банки, все ж таки відіграють значну роль на фондовому ринку. Згідно дослідження, частка банківських

установ на фондовому ринку України становить більше 20%, що підтверджує тезу про те, що банки дійсно є головними учасниками інвестиційної діяльності у державі [6].

Розглянемо кредитно-інвестиційний портфель банків за групами у таблиці 4. Як бачимо із таблиці 4, спостерігається значна диференціація груп банків щодо портфелю цінних паперів. Найбільший обсяг інвестицій здійснює найменша група – перша (15 банків) – 9,35%; 4466,50 млн.грн. у середньому на 1 банк. Друга група має портфель інвестицій у розмірі 11160,57 млн.грн., що становить 5,73% від загальних банків даної групи. Третя група інвестує у цінні папери 9282,55 млн.грн., проте питома вага даних вкладень складає 9,14% від загальних активів банків даної групи. Тобто друга група займає друге місце серед груп щодо питомої ваги вкладень у цінні папери. Не зважаючи на найбільшу чисельність четвертої групи (117 банків), тут спостерігається найменша активність на фондовому ринку – 8899,41 млн.грн., що становить лише 3,48% від загальних активів банків даної групи. Це говорить про те, що більшість банків не мають достатньої кількості коштів, щоб стати портфельними інвесторами, не говорячи вже про стратегічних.

Таблиця 4

Кредитно-інвестиційний портфель банків за групами станом на 01.01.2013 р.

Групи банків	Кількість банків	Загальні активи, млн. грн.	Кредити надані фізичним та юридичним особам, млн. грн.	Питома вага, %	Вкладення у цінні папери, млн.грн.	Питома вага, %	Вкладення у цінні папери на один банк, млн.грн.
I	15	716233,40	444235,86	62,02	66997,47	9,35	4466,50
II	20	194678,70	123619,43	63,50	11160,57	5,73	558,03
III	25	101505,45	55791,04	54,96	9282,55	9,14	371,30
IV	115	255474,45	191680,67	75,03	8899,41	3,48	77,39
Σ	175	1267892,00	815327,00	64,30	96340,00	7,60	550,51

Джерело: Офіційні дані Національного банку України [5].

Одним з головних факторів, що негативно впливає та гальмує інвестиційну діяльність банків, є нерозвиненість фондового ринку України. Недостатня капіталізація, непрозорість, невідповідність світовим вимогам організації біржових торгів, відсутність єдиного центрального депозитарію – все це зумовлює негативний вплив на розвиток фондового ринку. Фондовий ринок є невід'ємною частиною економіки держави. В Україні фондовому ринку відводиться другорядна роль, оскільки недооцінюється його роль як суб'єкта, що акумулює та перерозподіляє кошти.

Розглянемо ситуацію, яка склалася на фондовому ринку за 2009-2013 рр. У таблиці 5 наведено показники індексів UX (Українська біржа) [6], S&P 500 (Біржа США) [7], DAX (Німецька біржа) [8], FTSE (Британська біржа) [9].

Таблиця 5

Значення індексів фондових бірж

Дата	UX	S&P 500	DAX	FTSE
01.01.2009	760,35	937,8	4743,97	3956,70
16.08.2013	874,83	1661,22	8391,94	6460,10
Зміна, %	+ 15%	+ 78,3%	+ 76,9%	+ 63,3%

Побудовано авторами за даними [6, 7, 8, 9].

Як бачимо із таблиці 5, найменша зміна спостерігається на українському ринку цінних паперів. Це говорить про відсутність розвитку, про невідповідність міжнародним стандартам. Розглянемо проблеми, які гальмують розвиток фондового ринку України.

Однією з головних проблем фондового ринку є низький рівень ліквідності. Денний оборот на «Українській біржі» складає в середньому 21,3 млн.грн., Першій фондовій торговій системі – 18,46 млрд. грн. [10], у той час коли на Московській міжбанківській валютній біржі - 171,5 млрд.грн. [11] Крупні закордонні інвестори незацікавлені у малоліквідному ринку, тому частіше суб'єктами фондового ринку стають українські фінансові компанії та іноземні фонди, що спекулюють та прагнуть швидкого прибутку [12, с. 161].

Говорячи про відкритість фондового ринку загалом, то у нашій державі відсутня активна реклама останнього, що є однією з причин фінансової неграмотності населення.

Доступ фізичних осіб на вітчизняний фондовий ринок обмежує його слабка технічна оснащеність. Лише декілька років існує послуга Інтернет-трейдинг. Дана послуга надає можливість будь-якій фізичній особі за допомогою комп'ютерної програми та мережі Інтернет придбати цінні папери власноруч, сплачуючи комісійні брокерові. На даний момент великі інвестиційні групи, такі як ТОВ «НЕТТРЕЙДЕР УКРАЇНА», ТОВ «ФК «Сократ», ТОВ «УНІВЕР КАПІТАЛ», ПрАТ «ІФК «АРТ КАПІТАЛ» та інші, надають можливість випробувати свої сили на фондовому ринку спочатку на демо-рахунку, прослухати курс лекцій та відвідати безкоштовні вебінари, пов'язаних із трейдингом. В Україні користувачів Інтернет-трейдингу дуже мало, близька тисячі, в той час, коли у всьому світі мільйони людей активно торгують цінними паперами самостійно. Ця послуга заощаджує час, кошти, а також надає можливість бачити свої операції в реальному часі.

Фондовий ринок України характеризується зосередженістю значної частки торгівлі цінними паперами на вторинному ринку акцій серед нерезидентів (близько 80-90% загального обсягу торгів), що є проявом слабкої орієнтації вітчизняного фондового ринку на потреби довгострокових внутрішніх інвесторів. Як результат, через швидке вливання та виведення коштів іноземними учасниками, резиденти не мають достатніх коштів для протистояння іноземному капіталу та змушені слідувати тенденціям, заданих нерезидентами.

Прагнення інвесторів придбати цінні папери з метою встановлення права власності на підприємства для особистих вигід гальмує розвиток фондового ринку. Більшість підприємців не готові відмовлятися від частки прибутку задля вкладання коштів у інноваційні проекти, які у майбутньому могли б принести додатковий прибуток. У таблиці 6 наведена кількість українських підприємств, які вже впроваджують інновації у виробництво [4].

Таблиця 6

Впровадження інновацій на підприємствах України

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджують інновації, %	З них промислових, %	Джерела фінансування, млн. грн.		
			Власні кошти	Державний бюджет	Іноземні інвестори
2009	12,8	10,7	5169,4	127,0	1512,9
2010	13,8	11,5	4775,2	87,0	2411,4
2011	16,2	12,8	7585,6	149,2	56,9
2012	17,4	13,6	7335,9	224,3	994,8

Джерело: Офіційні дані Державного комітету статистики [4].

Не зважаючи на позитивну динаміку, кількість підприємств, що впроваджують інновації не перевищує 20%, що свідчить про відсутність активності підприємців інвестувати кошти у новітні розробки. Це негативно впливає на інвестиційний клімат, що відображується негативною динамікою надходження іноземних коштів.

Мажоритарним акціонером провідних фондових майданчиків України – ФБ ПФТС (50% + 1) та ПАТ «Українська біржа» (43%) – є російське ВАТ «ММВБ-РТС». Таким чином, російський капітал бере активну участь у формуванні українського фондового ринку. Це загрожує відтоком капіталу із України та перенесенням торгівлі цінними паперами українських підприємств до Москви [3, с. 235].

Провівши кореляційно-регресійний аналіз, можна констатувати той факт, що обсяг загальних активів банків напряму залежить від економічної ситуації у державі (від рівня ВВП, доходів населення, рівня відкритості економіки тощо). Розглядаючи у цілому діяльність банків, можна зробити висновок, що банки складають 20% учасників фондового ринку України та вкладають кошти у цінні папери. Проте дану діяльність не можна назвати активною. Вкладення коштів у цінні папери є необхідністю, оскільки з кожним роком питома вага наданих кредитів у активах банків зменшується, що говорить про незацікавленість банків надавати кредити. Проте проблеми, які виникають на фондовому ринку, значно гальмують інвестиційну діяльність банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брус С.І. Банки на фондовому ринку України: зміна інвестиційних пріоритетів // Економіка і прогнозування. – 2011. - №4. – с. 86-96.
2. Воробйова О. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України: монографія / О. Воробйова. – К.; Сімферополь: АРІАЛ, 2010. – 395 с.
3. Федірко В.В. Фондовий ринок України: сучасні тенденції та проблеми розвитку // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Вип. 35. – с. 231-239.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
5. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
6. Офіційний сайт «Українська біржа». – Режим доступу: www.ux.ua
7. Офіційний сайт Standard & Poor's. – Режим доступу: www.standardandpoors.com.
8. Офіційний сайт Франкфуртської фондової біржі. – Режим доступу: www.deutsche-börse.com.
9. Офіційний сайт Лондонської фондової біржі. – Режим доступу: www.londonstockexchange.com.
10. Офіційний сайт Першої фондової торгової системи. – Режим доступу: www.pfts.com.
11. Офіційний сайт Московської фондової біржі. – Режим доступу: www.micex.ru.
12. Політюк Л.Г., Малишев К.С. Фондовий ринок України. Проблеми і перспективи розвитку // Вісник Східноукраїнського Національного Університету імені В. Даля. – 2011. – №7(161) ч.2. – с. 159-163.

ANALYSIS OF INVESTMENT ACTIVITY OF BANKS AS SUBJECTS OF FUND MARKET

O. Kolodizyev, O. Kotsyuba

Semen Kuznets' national economic university of Kharkiv

The role of banks of establishments is in-process as main subjects of accumulation and redistribution of financial resources is considered. Actuality of encouragement of banks to investment activity is reasonable. For the aim of the article the analysis of economic situation at the fund market and in the banking system, analysis of activity of banks as portfolio investors were selected. The value of investment activity of banks for enterprises real to the sector of economy and for the state on the whole is considered. The cross-correlation-regressive analysis of factors of influence on investment activity of banks is conducted. The indexes of credit-investment brief-case of banks of Ukraine on the whole for 2008-2013 are investigated and separately after groups in obedience to classification of NBU. The dynamics of development of fund markets of the world is analysed. The problems of fund market of Ukraine development in the aspect of activity of the banking system on the whole and separately after the groups of banks are deduced and analysed.

Key words: investment activity, credit-investment brief-case of banks, a fund.

АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ КАК СУБЪЕКТОВ ФОНДОВОГО РЫНКА

О. Колодизев, О. Коцюба

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця

В работе рассмотрена роль банков как главных субъектов аккумуляции и перераспределения финансовых ресурсов. Обоснована актуальность поощрения банков к активной инвестиционной деятельности. В качестве цели статьи был выбран анализ экономической ситуации на фондовом рынке и в банковской системе, анализ деятельности банков как портфельных инвесторов. Рассмотрено значение инвестиционной деятельности банков для предприятий реального сектора экономики и государства в целом. Проведен корреляционно-регрессионный анализ факторов влияния на инвестиционную активность банков. Исследованы показатели кредитно-инвестиционного портфеля банков Украины в целом за 2008-2013 гг. и отдельно по группам согласно классификации НБУ. Проанализирована динамика развития фондовых рынков мира. Выявлены проблемы развития фондового рынка Украины в аспекте активности банковской системы в целом.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, кредитно-инвестиционный портфель банков, фондовый рынок, ценные бумаги.

УДК 332.2.025.12

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ РОБОТИ ТА ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ

Н. Коломийчук

Тернопільський національний економічний університет

В статті проаналізовано взаємодію суб'єктів державного внутрішнього фінансового контролю в бюджетному процесі. Окреслено основні проблеми взаємодії суб'єктів державного внутрішнього фінансового контролю.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, бюджетний процес, суб'єкти державного внутрішнього фінансового контролю.

Важливою умовою існування системи державного внутрішнього фінансового контролю – це її єдність, незалежність і цілісність. Взаємодія органів, що входять до системи, та узгодженість їхніх дій гарантуватимуть максимальну прозорість руху державних коштів, об'єктивне й всебічне інформування, а також здійснення належного контролю за усуненням порушень і реалізацією пропозицій.

Аналіз відомих досліджень і публікацій. Актуальні питання розгляду взаємодії суб'єктів державного внутрішнього фінансового контролю в бюджетному процесі досліджували: О. О. Анісімов, В. Д. Базилевич, М. Г. Белов, М. Т. Білуха, О. Д. Василик, П. І. Гайдуцький, М. М. Головань, Г. М. Давидов, О. С. Даневич, В. Г. Дем'янишин, Є. В. Калюга, М. С. Малєїн, В. М. Мурашко, М. О. Никонівич, В. І. Невідомий, В. С. Огородник, В. М. Радіонова, Л. А. Савченко, Р. Г. Сомоев, В. І. Стоян, В. М. Федосов, С. І. Юрій, І. Я. Чугунов та ін.

Нескоординованість дій органів державного внутрішнього контролю призводить до дублювання перевірок, паралелізму в роботі й розпорощення зусиль органів контролю та, як наслідок, їхня діяльність не є всеохопною.

Метою статті є розробка пропозицій щодо створення єдиної вдосконаленої системи державного внутрішнього фінансового контролю, що дасть змогу підвищити роль усіх її органів.

Необхідність розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні зумовлена об'єктивною потребою у створенні системи противаг існуючим реальним загрозам в економічній сфері. Зокрема, це: забезпечення надходжень до бюджету податків, зборів й обов'язкових платежів; стабілізація стану фінансово-бюджетної дисципліни; зменшення кількості та обсягів фінансово-бюджетних порушень; удосконалення системи відповідальності учасників бюджетного процесу; посилення координуючої й спрямовуючої ролі держави в системі фінансового контролю.

Проаналізувавши результати діяльності органів Державної фінансової інспекції за 2010–2012 рр., ми спостерігаємо, що більшість бюджетних правопорушень набуває системного характеру, тобто вони повторюються щороку (табл. 1).

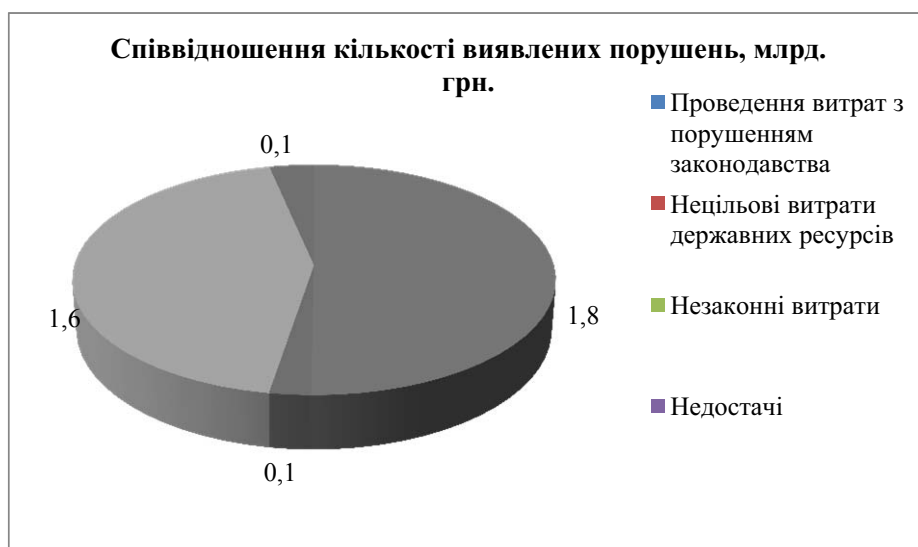
Аналіз даних табл. 1 показує, що в 2012 р. порівняно з 2010 р. на 36% зменшилась кількість перевіраних об'єктів, причому скоротилась кількість виявлених бюджетних правопорушень і зменшилась кількість випадків відшкодування втрат, у тому числі проведення витрат з порушенням законодавства – на 37%, кількість виявлених випадків недоотримання фінансових ресурсів – на 40%. Протягом 2012 р. виявлено втрати фінансових та матеріальних ресурсів внаслідок порушення законодавства на загальну суму понад 1,8 млрд. грн., втрати внаслідок нецільового використання ресурсів склали 0,1 млрд. грн., незаконні витрати – 1,6 млрд. грн., недостач – 0,1 млрд. грн. Структуру втрат відображено на рис. 1.

Таблиця 1

Результати діяльності органів Державної фінансової інспекції України за 2010–2012 рр.
(кількість виявлених випадків)*

№ з/п	Показник	Період		
		2010 р.	2011 р.	2012 р.
1.	Недоотримано фінансових ресурсів	4877	4833	2964
2.	Проведено витрати з порушенням законодавства	6078	5760	3876
3.	Нецільові витрати державних ресурсів	930	911	378
4.	Здійснено незаконні витрати	5951	5671	3817
5.	Виявлено недостачі	1234	1406	605
6.	Виявлено фінансові порушення (кількість підприємств, установ і організацій)	7213	6381	4646
7.	Відшкодовано втрат фінансових і матеріальних ресурсів, допущених внаслідок порушення законодавства	4325	4877	3134
8.	Повернено нецільових витрат державних ресурсів	623	693	265
9.	Повернено незаконних витрат	5149	4811	3086
10.	Повернено недостач	996	1159	467

* Складено автором на основі [2, 3, 4].

Рис. 1. Співвідношення кількості виявлених порушень законодавства, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів за період 2010–2012 рр.

* Складено автором за [2, 3, 4].

Характеристикою системи державного внутрішнього фінансового контролю має стати її всеосяжність. Чим більший обсяг державних коштів потрапить під контроль, тим більш повнішою і якіснішою буде інформація, що надається органам влади і громадськості, та меншим обсяг питань, не охоплених контролем, а отже, порушники бюджетної дисципліни не залишаться безкарними.

Система державного внутрішнього фінансового контролю має оперативно, адекватно і професійно реагувати на будь-які зміни в економіці та законодавстві, максимально повно забезпечувати здійснення попереднього, поточного й наступного контролю.

Кожен орган контролю – вищий державний чи регіональний – мусить мати свою «функціональну нішу», що дасть реальну можливість цілеспрямовано впливати на фінансову політику нашої держави та її регіонів. До того ж почуття відповідальності й наявність достатніх повноважень завжди є стимулюючим фактором.

Як стверджують І.Я. Чугунов і В. М. Федосов, для того, щоб система державного внутрішнього фінансового контролю працювала ефективно, доцільно:

- проводити обговорення та консультації з участю представників органів державної влади й громадськості для забезпечення належного сприйняття, розуміння і відповідального ставлення до розвитку системи державного внутрішнього фінансового контролю;
- Міністерству фінансів України за участю Рахункової палати, Державної фінансової інспекції України, інших центральних органів виконавчої влади й європейських експертів розробити проекти відповідних законодавчих актів і після схвалення Кабінетом Міністрів України подати їх до Верховної Ради України;
- проводити навчання працівників Міністерства фінансів України, Державної фінансової інспекції України, Державної казначейської служби України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту з урахуванням міжнародного досвіду;
- запровадити в органах державного й комунального секторів нову модель системи внутрішнього контролю;
- запровадити щорічне звітування про функціонування системи внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту;
- Міністерству фінансів України і Державній фінансовій інспекції України створити в органах державного й комунального секторів єдину базу даних внутрішнього аудиту;
- забезпечити відкритість та прозорість діяльності всіх суб'єктів державного внутрішнього фінансового контролю і посилити їхню взаємодію з громадськістю й засобами масової інформації [5].

Основним завданням Державної фінансової інспекції України є здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, необоротних й інших активів, правильністю визначення потреби в бюджетних коштах і взяття зобов'язань, ефективним використанням коштів та майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку й фінансової звітності в міністерствах та інших органах виконавчої влади, в державних фондах, у бюджетних установах і в суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також на підприємствах та в організаціях, які отримують (отримували в періоді, який перевіряється) кошти з бюджетів усіх рівнів і державних фондів або використовують (використовували у періоді, який перевіряється) державне чи комунальне майно та виконання місцевих бюджетів і розроблення пропозицій щодо усунення виявлених недоліків та порушень і запобігання їм у майбутньому.

Проте, незважаючи на значну кількість прийнятих нормативно-правових актів у сфері державного внутрішнього фінансового контролю, все ще не є створена цілісна система його комплексного економічного, правового та організаційного забезпечення порядку здійснення. Недоліками у функціонуванні органів державного внутрішнього фінансового контролю, на наш погляд, є недосконалість та суперечливість законодавчих актів, відсутність єдиних підходів до проведення і оформлення результатів контролю, дієвої взаємодії органів Державної фінансової інспекції з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та правоохоронними органами, а також практики широкого застосування профілактичних заходів для попередження грубих фінансових правопорушень.

Зважаючи на це, на нашу думку, доцільно врегулювати нормативно-правову базу державного внутрішнього фінансового контролю, чітко визначити пріоритети у практичній діяльності органів саме в попереджувально-профілактичній роботі, законодавчо зобов'язати органи цього контролю оприлюднювати результати своєї контрольної діяльності через засоби масової інформації, в тому числі шляхом проведення брифінгів та конференцій. Ми вважаємо, що поступова корекція та зміна в законодавстві дозволить сформувати ефективну систему державного внутрішнього фінансового контролю та підвищити роль держави в регулюванні соціально-економічного розвитку країни.

Ключовим аспектом ефективного функціонування системи державного внутрішнього контролю держави в цілому є взаємодія контролюючих органів, зокрема з Державною казначейською службою України. Для цієї служби найважливішими завданнями у сфері фінансового контролю є: контроль за здійсненням бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень, взятті зобов'язань та проведенні

платежів за цими зобов'язаннями; контроль за дотриманням учасниками бюджетного процесу бюджетного законодавства. Реалізація казначейського контролю в повному обсязі можлива лише при дотриманні загальних принципів фінансового контролю, а саме: законності, об'єктивності, поєднання державних, регіональних і приватних інтересів, розподілу контрольних повноважень, повноти охоплення об'єктів контролем, достовірності фактичної інформації, збалансованості контрольних дій, превентивності контрольних дій, самодостатності системи контролю, ефективності та відповідальності. Державна казначейська служба України є важливим суб'єктом фінансового контролю, оскільки саме вона реалізовує попередній та поточний контроль на стадії виконання бюджету, зокрема у процесі здійснення платежів. Постійний характер його проведення дозволяє акумулювати фінансові ресурси держави на належному рівні, уникаючи їх нецільового використання. Проте невід'ємним елементом реалізації цього контролю повинно стати постійне вдосконалення діяльності контролюючого органу, що забезпечить якісне виконання бюджетної політики на всіх рівнях.

Одна з найважливіших проблем здійснення державного внутрішнього фінансового контролю у бюджетному процесі полягає в оцінюванні результативності взаємодії його суб'єктів, оскільки від цього значною мірою залежать розробка та прийняття ефективних рішень щодо управління бюджетними ресурсами.

На наш погляд, створення органу, який забезпечував би оперативне скоординоване поєднання зусиль контролюючих органів у забезпеченні сталих темпів економічного розвитку в сучасних умовах, відіграло би позитивну, державницьку роль. Діяльність координуючого органу дала би змогу усунути дублювання роботи контролюючих органів, підвищити ефективність контрольних заходів та пере спрямувати зусилля з контролю ведення фінансово-господарської діяльності на контроль ефективності витрачання фінансових і матеріальних ресурсів держави й отримання кінцевих результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монограф / В. Г. Дем'янишин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008.
2. Звіт про результати діяльності органів державної контрольно-ревізійної служби за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/74376>.
3. Звіт про результати діяльності органів державної контрольно-ревізійної служби за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/79570>.
4. Звіт про стан державного внутрішнього фінансового контролю в Україні за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/91185>.
5. Чугунов І. Я. Державний внутрішній фінансовий контроль : стратегія розвитку / І. Я. Чугунов, В. М. Федосов // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 3–12.

EFFECTIVENESS OF WORK AND COOPERATION OF SUBJECTS OF STATE INTERNAL FINANCIAL CONTROL IN A BUDGETARY PROCESS

N. Kolomiychuk

Ternopil national economic university

In the article is analysed cooperation of subjects of state internal financial control in a budgetary process. Outlined basic problems of cooperation of subjects of state internal financial control.

Key words: state financial control, budgetary process, subjects of state internal financial control.

РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ РАБОТЫ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СУБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО ВНУТРЕННЕГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ В БЮДЖЕТНОМ ПРОЦЕССЕ

Н. Коломийчук

Тернопольский национальный экономический университет

В статье проанализировано взаимодействие субъектов государственного внутреннего финансового контроля в бюджетном процессе. Очерчено основные проблемы взаимодействия субъектов государственного внутреннего финансового контроля.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, бюджетный процесс, субъекты государственного внутреннего финансового контроля.

УДК 336.74

МОНЕТАРНІ ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВИХ РЕПРЕСІЙ

І. Корнєва

Національний університет ДПС України

У статті досліджені питання здійснення фінансових репресій з боку центрального банку. Визначені монетарні інструменти фінансових репресій. Виділені і проаналізовані найбільш ефективні інструменти, які використовує центральний банк при обмеженні діяльності комерційних банків. Розглянута українська практика використання монетарних інструментів фінансових репресій.

Ключові слова: економічне зростання, банківська система, фінансова репресія, монетарні інструменти, центральний банк.

Відновлення економічного зростання в країнах після краху міжнародної фінансової системи обумовлює центральні банки проводити невластиву їм політику, націлену на досягнення максимальних темпів росту ВВП та зайнятості. У більшості випадків така політика закінчується для банківського сектору фінансовою репресією з боку центрального банку, який у своїй діяльності надає перевагу використанню монетарних інструментів фінансових репресій. Ці інструменти представляють собою набір примусових (репресивних) заходів, спрямованих на кредитування тих сфер економіки, в які б вони ніколи добровільно не вкладали свої капітали. Оскільки банки та економіка в результаті застосування монетарних інструментів несуть великі збитки, актуальним залишається питання дослідження їх ефективності.

Питання розробки дієвих механізмів грошово-кредитного регулювання центрального банку впродовж останніх десятиліть перебувають в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних дослідників. Вагомий внесок у теорію грошово-кредитних відносин і практику їх реалізації зробили західні вчені: Р. Дорнбуш, М.Фрідман, Ф.Мишкін, Р. МакКіннон, Дж. Тобін.

Серед українських науковців, чий науковий доробок розкриває окремі аспекти ефективності інструментів монетарного регулювання в умовах ринкових трансформацій потрібно виділити Я. Белінську, О. Дзюблюка, В. Козюка, Т. Кричевську, М.Савлука. Проте, незважаючи на значну кількість праць, в яких містяться рекомендації щодо удосконалення механізмів грошово-кредитного регулювання, питання визначення та використання монетарних інструментів фінансових репресій залишаються не достатньо розглянутими.

Тому метою статті є дослідження монетарних інструментів фінансових репресій та аналіз найбільш ефективних у практиці їх застосування. Реалізація поставленої мети передбачає: дати визначення поняттю «фінансова репресія», виокремити монетарні інструменти фінансових репресій та проаналізувати особливості найбільш ефективних з них.

Процес стимулювання економічного зростання і розвиток факторів виробництва завжди закінчуються з боку центрального банку, як свідчить практика, тривалою фінансовою репресією. Дослідження показують, що у більшості західних публікацій «фінансова репресія» визначається як набір політичних заходів, законів, формальних інструкцій і неофіційних засобів регулювання, які привносять викривлення у ціни на фондові ресурси, процентні ставки і валютний курс, що унеможлиблює здійснити повну реалізацію потенціалу фінансового посередництва [1, с. 3]. Об'єктом управління, який підлягає репресії, є фінансовий сектор економіки, насамперед, банківська система, а органом, що реалізує адміністративні обмеження – є центральний банк.

З інструментальної точки зору репресія обмежує проведення фінансових операцій через прямі заборони та кількісне лімітування коштів. При цьому у якості монетарних інструментів фінансових репресій центральний банк використовує ті, які безпосередньо впливають на операційну ціль грошово-кредитної політики.

Перед тим, як зупинитися на дослідженні монетарних інструментів фінансових репресій, спочатку необхідно розглянути всю сукупність інструментів, якими користується центральний банк у своїй практичній діяльності при досягненні своїх стратегічних та проміжних цілей.

Як показує практика, у грошово-кредитній політиці, механізм якої сформований переважно на засадах опосередкованого впливу, певною мірою використовуються інструменти як прямої, так і опосередкованої дії. До інструментів прямої дії відносяться такі, які адміністративно обмежують банки у вільному виборі сфер і обсягів кредитування. Ці інструменти, на нашу думку, справедливо можна назвати монетарними інструментами фінансових репресій, оскільки вони застосовуються центральним банком під час кризових ситуацій, коли потрібно одночасно вирішувати такі суперечливі завдання, як посилення стимулювання економічного зростання та зміцнення стабільності банківської системи країни в цілому, зниження темпів інфляції та підвищення ліквідності банків.

Таблиця 1

Монетарні інструменти фінансових репресій

Інструмент	Економічний зміст
Пряме обмеження рівня процентних ставок	Фіксація абсолютного рівня ставок за депозитами і позичками комерційних банків, рівня маржі або ж верхнього чи нижнього рівня відхилення процентних ставок банків від облікової ставки центрального банку.
Рационалізація кредитних ресурсів	Кредитні «стелі» - обмеження на обсяги банківських кредитів. Кредитні квоти встановлюються як частка від капіталу, обсягів існуючого кредитного портфеля чи обсягів залучених вкладів.
Селективна політика адресного рефінансування	Кредити, які надаються органами монетарної влади комерційним банкам для рефінансування окремих проектів відповідно до національних пріоритетів.
Нормування фінансових портфелів	Встановлюються норми, за допомогою яких регулюються співвідношення відповідних видів активів і власного капіталу банку. Найбільшою популярністю користуються встановлення коефіцієнтів ліквідності та готівкових грошових коштів.
Пряме обмеження видів кредитної діяльності банків	Обмеження центральним банком кредитної та інвестиційної діяльності комерційного банку.
Зобов'язання з придбання державних цінних паперів	Адміністративне нав'язування зобов'язань з викупу державних боргових цінних паперів при їх розміщенні. Банкам «пропонують» викупувати або частину емісії, або весь обсяг цієї емісії.
Валютний контроль	Законодавче або адміністративне регулювання операцій резидентів і нерезидентів з валютою і іншими валютними цінностями.

Джерело: складено автором за даними [2, с. 137; 3, с. 606].

Інструментами опосередкованої дії вважаються такі, які «працюють» у сфері грошового ринку. До них відносяться регулювання процентних ставок, грошової пропозиції та валютного курсу. За допомогою використання цих інструментів державний вплив на економіку набуває характеру регулювання пропозиції грошей. Завдяки такому регулюванню держава розв'язує цілий ряд завдань у сфері реальної економіки без адміністративного втручання в діяльність її окремих суб'єктів [2, с. 147].

Аналізуючи економічний зміст монетарних інструментів фінансових репресій, визначених і наведених у таблиці 1, зазначимо, що саме ці інструменти є найбільш розповсюдженими у міжнародній практиці і їх використання дає можливість центральному банку безпосередньо брати участь у стимулюванні процесів економічного зростання країни.

Відмітимо, що до 70-х років минулого сторіччя переважна більшість центральних банків промислово розвинених країн у своїй діяльності використовувала монетарні інструменти фінансових репресій і тільки у кінці 80-х років ці країни перейшли до інструментів опосередкованого впливу. Стосовно країн з трансформаційною економікою, то до теперішнього часу їх центральні банки використовують як інструменти прямої, так і опосередкованої дії залежно від стану розвитку економіки.

Зазначимо, що ознаками успішної фінансової репресії вважаються збільшення попиту на кредитні ресурси і повільне зростання внутрішніх нагромаджень. Досягти такого стану центральний банк може за допомогою реалізації монетарних інструментів фінансових репресій. Практика свідчить, що все починається з того, що центральний банк нав'язує комерційним банкам зобов'язання з викупу державних цінних паперів шляхом встановлення високих резервних вимог і коефіцієнтів ліквідності, які штучно створюють підвищений попит на ці папери. Перетік капіталу з одного сектора фінансового ринку на інший викликає дефіцит кредитних ресурсів у економіці, і центральний банк починає процес раціонування кредитів при адміністративному управлінні процентними ставками. Низька дохідність на внутрішньому фінансовому ринку примушує вкладників шукати найбільш привабливі варіанти розміщення своїх коштів, насамперед за кордоном. У відповідь центральний банк вводить контроль за рухом капіталу і реалізує валютне регулювання, яке стає на заваді експорту капіталу з країни. Таким чином, селективна або секторальна кредитна політика, поряд з контролем за рухом капіталу, є типовим компонентом фінансової репресії.

Розглянувши тактику центрального банку в цілому, проаналізуємо найбільш ефективні монетарні інструменти фінансових репресій та сферу їх застосування. Зокрема, одним з таких інструментів є пряме регулювання процентних ставок, яке може включати: встановлення фіксованих процентних ставок за кредитами і депозитами комерційних банків або рівня маржі, а також – верхнього чи нижнього рівня відхилення процентних ставок банків від облікової ставки центрального банку. Обмеження процентних ставок має на меті захистити банківську систему від проведення надмірно ризикованої діяльності на фінансовому ринку та від руйнівної конкуренції. Цей інструмент активно використовувався центральними банками США на початку 30-х р. ХХ ст. та Японії – у 80-х р. в моменти кризових явищ в економіці та банківській системі.

Національний банк України (НБУ) здійснював пряме регулювання процентних ставок комерційних банків на початкових етапах реформування економіки країни. Зокрема, він установлював обмеження на маржу між процентними ставками, за якими комерційні банки надавали позички, і процентними ставками, за якими вони отримували кошти в НБУ. Для стримування темпів зростання грошової маси, а отже темпів інфляції протягом 1994-1996 рр. НБУ встановлював обмеження на процентні ставки за кредитами комерційних банків – верхня межа не могла перевищувати 250% річних. З часом стабілізація макроекономічної ситуації в Україні дала можливість відмовитись від прямого (адміністративного) регулювання процентних ставок банків і перейти до їх опосередкованого регулювання.

Раціонування кредитних ресурсів також відноситься до найбільш ефективних монетарних інструментів фінансових репресій. Його сутність полягає в тому, що надання кредиту в обмежених обсягах є засобом найбільш ефективного використання наявних резервів банку в умовах, коли його ресурси (у тому числі ресурси центрального банку) незначні, у країні є невеликий оборотний капітал, але в той же час існує великий попит на банківський кредит. У світовій практиці раціонування кредитних ресурсів мало місце у США в 50-ті р. ХХ ст. при реалізації «Програми добровільного обмеження кредитування» [4, с. 1].

Раціонування кредитних ресурсів на рівні окремих банків може здійснюватися за двома варіантами: перший, коли банк відмовляє у наданні кредиту навіть за високою процентною ставкою (збільшення ставки процента посилює проблему несприятливого відбору, оскільки в цьому випадку підвищується ймовірність того, що кредит буде виданий позичальнику з високим кредитним ризиком); другий полягає в тому, що банк надає кредит, але у значно меншому розмірі, ніж потрібно позичальнику.

Щодо економіки в цілому, то раціонування кредитних ресурсів під час кризових явищ може здійснюватися через: зниження кредитування обсягів, адекватних рівню падіння економіки, зміну структури активів банківського сектора (зниження лімітів кредитування на користь інших активів); стиснення ресурсів банківського сектора за рахунок проведення політики грошово-кредитної рестрикції центрального банку.

В Україні раціонування кредитних ресурсів як на рівні окремих банків, так і на рівні всієї країни здійснювалося під час кризи 2008 р. і частково відбувається до теперішнього часу. Вітчизняні банки під впливом політичних чинників значно скоротили обсяги кредитування. Зрозуміло, що раціонування кредитних ресурсів призвело до появи відчутного дефіциту коштів в економіці, уповільнення виробничих процесів і тимчасової відмови від довгострокових інвестицій.

До ефективних монетарних інструментів фінансових репресій можна віднести і селективну політику адресного рефінансування комерційних банків, яка реалізується шляхом адміністративного цільового розподілу кредитів центрального банку між комерційними банками у порядку їх рефінансування. По суті селективний характер має, наприклад, політика рефінансування, яку проводить сьогодні Федеральна резервна система (ФРС) США. Федеральні резервні банки надають комерційним банкам три види прямих ломбардних кредитів: коригувальні, сезонні та надзвичайні. Корегувальні або адаптаційні кредити надаються банкам, у яких виникли короткострокові проблеми з ліквідністю. Найчастіше ці кредити надаються банкам з метою забезпечення їх резервами для дотримання норм обов'язкових резервних вимог. Вони, зазвичай, є над короткими, тобто повертаються наступного дня або через кілька днів. Сезонні кредити надаються банкам, діяльність яких перебуває під впливом сезонних факторів, наприклад банкам, які обслуговують фермерські господарства для фінансування певних видів сільськогосподарської діяльності, таких як посівна кампанія, збирання врожаю. Федеральні резервні банки заздалегідь прогнозують надання обсягів сезонних кредитів невеликим банкам, які не мають можливості регулювати свою ресурсну базу шляхом проведення операцій на ринку державних цінних паперів або шляхом отримання кредитів на міжбанківському ринку. Сезонні кредити надаються, як правило, на кілька місяців. Надзвичайні або пролонговані кредити федеральні банки надають комерційним банкам, які опинилися у скрутному фінансовому стані. Ці кредити повертаються після відновлення ліквідності банку, тому вони мають довгостроковий характер.

Щодо досвіду України, то НБУ на початку 90-х р. ХХ ст. активно застосовував селективну політику адресного рефінансування комерційних банків. Кредити НБУ за пільговими процентними ставками упродовж 1993-1995 рр. спрямовувалися на кредитування довгострокових цільових програм конверсії військово-промислового комплексу, на кредитування вугледобувної галузі, металургійного та агропромислового комплексів. Неефективне використання кредитів перетворило їх у безповоротне фінансування збиткового державного сектору економіки. У сучасних умовах Національний банк України віддає перевагу ринковим механізмам рефінансування комерційних банків через постійно діючу лінію рефінансування або проведення кредитних аукціонів. При цьому сьогодні рефінансування вітчизняних банків здійснюється з метою регулювання їх короткострокової ліквідності для досягнення цілей монетарної політики.

Обмеження центральними банками окремих видів діяльності комерційних банків найчастіше стосується їх кредитної та інвестиційної діяльності. Центральні банки країн з розвиненою економікою (США, Великобританії, Франції) неодноразово вводили обмеження щодо надання банками окремих видів кредитів, зокрема, споживчих, або на придбання цінних паперів. Так, на початку 30-х р. ХХ ст. ФРС США отримала право регулювати розмір кредиту, що надавався банками на купівлю акцій, з метою запобігання ажіотажу і кризовим ситуаціям на фондовому ринку. Згідно з встановленими правилами покупець цінних паперів повинен був оплатити частково вартість цінних паперів за рахунок власних коштів (у межах встановленої маржі) і тільки після цього він мав право отримати кредит для остаточних розрахунків за цінні папери.

Щодо вітчизняної практики, то НБУ встановлює для комерційних банків певні обмеження щодо їх кредитної діяльності, а також інвестицій в акції та паї у формі економічних нормативів, які спонукають банки уникати концентрації кредитного та ринкового ризику, диверсифікувати й оптимізувати кредитний та інвестиційний портфелі. До впровадження системи гарантування вкладів фізичних осіб НБУ встановлював вимоги до комерційних банків щодо купівлі державних цінних паперів внутрішньої позики у певному відсотку від суми залучених вкладів фізичних осіб і блокування цих цінних паперів на окремому рахунку в Депозитарії НБУ. Передбачалося, що в разі ліквідації банку кошти від реалізації розблокованих цінних паперів будуть спрямовуватись на виплату відшкодувань закладами фізичних осіб – вкладників ліквідованих банків. Восени 1994 р. з метою уповільнення темпів інфляції НБУ приймає рішення встановити для комерційних банків «кредитну стелю», яка обмежує їхню кредитну діяльність на рівні заборгованості за позичками. Ці заходи були доповнені адміністративним контролем за рівнем процентних ставок банків за кредитами (не вище 250% річних) і вимогою щодо додаткового формування обов'язкових резервів.

Після руйнівної для банківської системи кризи 2008 р. НБУ заборонив комерційним банкам видавати споживчі кредити у іноземній валюті. Така заборона була обумовлена бажанням банку суттєво знизити валютні ризики банків, які суттєво зросли при девальвації національної валюти у 2008 р. і виникненням простроченої заборгованості за кредитами. Ця заборона існує і до теперішнього часу.

Необхідно зазначити, що у сучасній західній економічній літературі дається неоднозначна оцінка ефективності монетарним інструментам фінансових репресій, оскільки сама фінансова репресія використовується не з метою підвищення добробуту суспільства, а для покриття видатків бюджету [5, 6]. На думку Н. Рубіні, якщо прямі інструменти податкової політики відмовляються працювати, наприклад, з-за ухилення від сплати податків, уряду нічого не залишається, як звернутися до непрямих податків на фінансовий сектор, інфляційному податку або їх комбінації. Рестрикції, що накладаються на банки, як свідчить практика, дозволяють без труда компенсувати слабку бюджетно-податкову політику. Вводячи великі резервні вимоги або зобов'язання з викупу державного боргу, влада отримує доходи від сеньйоражу, поступово викачуючи ресурси з банківської системи. Висока ефективність фінансової репресії може бути досягнута тоді, коли її монетарні інструменти збільшують попит на гроші. Крім того, для запобігання накопичення надмірного державного боргу стає необхідним контроль за процентними ставками, за якими фінансується бюджет. Щоб гроші банків не перетікали на інші фінансові ринки, їх рух обмежують різними обмеженнями. Центральний банк, який бере участь у фінансовій репресії, здійснює не властиві йому квазіфіскальні операції, які напряму не пов'язані з бюджетом, проте сприяють його наповненню. Але така роль центрального банку не завжди позитивно оцінюється історією.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження можна зазначити, що:

По-перше, стимулювання економічного зростання після кризових явищ і розвиток продуктивності ресурсів практично завжди закінчується фінансовою репресією, яка визначається як набір політичних заходів, законів, формальних інструкцій і неофіційних засобів регулювання, які привносять викривлення у ціни на фондові ресурси, процентні ставки і валютний курс, що унеможлиблює здійснити повну реалізацію потенціалу фінансового посередництва.

По-друге, обмеження діяльності банків на фінансовому ринку здійснюється за допомогою монетарних інструментів фінансових репресій, до яких нами віднесено прямі інструменти центрального банку, які безпосередньо впливають на операційну ціль грошово-кредитної політики.

По-третє, до найбільш ефективних монетарних інструментів фінансових репресій, на наш погляд, можна віднести: пряме регулювання процентних ставок, раціонування кредитних ресурсів, селективна політика адресного рефінансування комерційних банків, обмеження центральними банками окремих видів діяльності комерційних банків.

По-четверте, при використанні монетарних інструментів фінансових репресій слід враховувати їх негативні наслідки, які в кінцевому результаті призводять до стримування конкуренції між банками і процесів саморегулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Denizer C.* The Political Economy of Financial Repression in Transition Economies / C. Denizer, R. Desai, N. Gueogiev // The paper was prepared for delivery at the annual meeting of American Political Science Association. – 1988. – September, P. 3.
2. Гроші та кредит: підручник / [М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазепко та ін.]; за наук. ред. М.І. Савлука. 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2011. – 589 с.
3. *Моисеев С.Р.* Денежно-кредитная политика: теория и практика: учеб. пособие / С.Р. Моисеев. – М.: Московская финансово-промышленная академия, 2011. – 784 с.
4. *Луныкова Н.А.* Теоретичні основи кредитного раціонування / Н.А. Луныкова // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11189/2/lunyakova.pdf>
5. *Roubini N.* Financial Repression and Economic Growth / N. Roubini, X. Solo-i-Martin Xavier // Journal of Development Economics. – 1992. - № 1. – Vol.39. – P.5-30.
6. *Haslog J.* Financial Repression, Financial Development and Economic Growth // J. Haslog, J. Koo // FRB. Dallas Economic. – 1999. – Review Papers, № 23.

MONETARY INSTRUMENTS OF FINANCIAL REPRESSIONS

I. Korneva

National University of Government Tax Service

The article the questions of realization of financial repressions are investigational from the side of central bank. The monetary instruments of financial repressions are certain. The most effective instruments that is used by a central bank at limitation of activity of commercial banks are distinguished and analysed. Ukrainian practice of the use of monetary instruments of financial repressions is considered.

Key words: economy growing, banking system, financial repression, monetary instruments, central bank.

МОНЕТАРНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ФИНАНСОВЫХ РЕПРЕССИЙ

И. Корнева

Национальный университет государственной налоговой службы

В статье исследованы вопросы осуществления финансовых репрессий со стороны центрального банка. Определены монетарные инструменты финансовых репрессий. Выделены и проанализированы наиболее эффективные инструменты, которые использует центральный банк при ограничении деятельности коммерческих банков. Рассмотрена украинская практика использования монетарных инструментов финансовых репрессий.

Ключевые слова: экономический рост, банковская система, финансовая репрессия, монетарные инструменты, центральный банк.

УДК 336.71: 336.763.212

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕМІСІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ НА РИНКАХ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ

В. Корнєєв

Науково-дослідний економічний інститут Мінекономрозвитку України

Проведено порівняльний аналіз приватного та публічного розміщення акцій банківськими установами. Розкрито етапи реалізації банківськими установами механізму публічного розміщення акцій та в контексті цього визначено функції основних учасників та досліджено процес встановлення ціни при публічному розміщенні акцій.

Ключові слова: публічне розміщення акцій, банк-емітент, публічність, ціна розміщення, ринкова вартість акцій банку.

За сучасних умов фондові ринки стають одним з головних джерел залучення фінансових ресурсів. Для цього різні фінансові інструменти надають широкі можливості. Український фондовий ринок не є винятком з цього правила, хоча він недостатньо відображає структуру капіталу в реальному секторі економіки. Основним джерелом росту капіталу для більшості вітчизняних банків є їх прибуток. Однак, в останні 4-5 років багато власників банків в Україні вбачали свою підприємницьку роль в продажі банків іноземному інвестору за високу ціну (період 2011-2012 рр. можна було спостерігати позитивну динаміку впливу іноземного капіталу на банківську систему України: діяло 22 банки з 100-% іноземним капіталом; частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків системи становила 42 %). В даний час можна виділити 10-12 найбільших корпорацій і банків, що мають високу репутацію і систематично випускають різні цінні папери як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Саме ці компанії формують ділове середовище в нашій країні і є першопрохідцями в багатьох напрямках, у тому числі при виході на міжнародні ринки акціонерного капіталу через проведення публічного розміщення акцій (далі – англ.: initial public offering – IPO).

Сприйняття IPO як вирішального фактора формування ринкової вартості банку за допомогою досягнення можливості максимально розширити коло інвесторів, знайшло своє відображення в багатьох дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів: Є. Андрушак, С. Башлай, А. Лукашов [1], А. Могін [1], Н. Пайтра, Ю. Прозоров, Е. Резниченко [5], С. Червякова [9], С. Шаїпова [7], І. Школьник [8] та інших. Однак певні аспекти цієї наукової проблеми залишаються недостатньо розробленими, зокрема дослідження етапів реалізації банківськими установами механізму публічного розміщення акцій, функцій учасників, які супроводжують операцію IPO та процесу встановлення ціни під цього розміщення.

Метою статті є здійснення порівняльного (компаративного) аналізу процедур та результатів здійснення емісійної діяльності банками України на ринках приватного і публічного розміщення акцій та розробка пропозицій для удосконалення цього інструментарію залучення інвестицій.

У перекладі з англійської IPO (initial public offering) – це первинна публічна пропозиція цінних паперів. Тобто, це перша пропозиція про продаж емісійних цінних паперів певного емітента, адресоване необмеженій кількості осіб та здійснюється в процесі випуску цінних паперів шляхом відкритої підписки на торгах фондових бірж та організаторів торгівлі.

IPO зазвичай здійснюється на етапі зрілості банківського бізнесу, а приватне розміщення – одна із форм фінансування можливостей активного росту і підготовки банку до IPO (табл.1.)

Таблиця 1

Порівняльна характеристика приватного і публічного розміщення акцій банку

Характеристики	Приватне IPO	Публічне IPO
Інструмент	Акції Депозитарні розписки	Акції Депозитарні розписки
Кількість інвесторів	Закритий продаж долі банку серед визначеної кількості інвесторів (від 1-10 інвесторів) та продаж неконтрольної частки (до 40%) акцій відносно невеликій групі інвесторів.	Пропозиція акцій необмеженому колу інвесторів.
Обсяг	Від 1 до 200 млн. доларів	Від 10 млн. до 20 млрд. доларів
Відмінні риси	Відсутність жорстких вимог до юридичної структури банку-емітента, фінансової звітності та розкриття інформації. Відсутність обов'язкових вимог до міжнародного аудиту і присутності в органах управління незалежних директорів. Відсутність вимог до обов'язкового включення акцій банку до лістингу фондової біржі, відсутність регулярної публікації звітності за міжнародними стандартами розкриття інформації.	Жорсткі вимоги до юридичної структури, розкриття всієї фінансової інформації та структури власності. Жорсткі вимоги до щорічного міжнародного аудиту і присутності в органах управління незалежних директорів. Обов'язкове включення акцій банку-емітента до лістингу фондової біржі. Регулярна публікація фінансової звітності, відповідно до міжнародних стандартів та повідомлення потенційних інвесторів про всі події в фінансовій діяльності банку.
«Портрет банку - емітента»	Банківська установа зі стратегією розвитку на 3-5 років, що не відповідає формальним вимогам закордонних фондових бірж у частині розкриття інформації. Відсутня вимога про лідируючі позиції банку у банківського сектору, однак банк повинен демонструвати позитивну динаміку розвитку і мати потенціал для зростання.	Банківська установа зі стратегією розвитку на 3-5 років, яка може регулярно та публічно розкривати інформацію про фінансові результати потенційним акціонерам, аналітикам і ЗМІ відповідно до жорстких вимог і регламентів. Банк є одним з лідерів у банківському секторі і демонструє позитивну динаміку розвитку.
Переваги для банку	Залучення безстрокового зовнішнього фінансування. Незалежна оцінка банківського бізнесу інвесторами, що може використовуватися в якості основи для переговорів про продаж контрольного пакета акцій банку. Можливість одержання міжнародного досвіду роботи на фінансових ринках. Залучення інтелектуального ресурсу профільних інвесторів до управління банком-емітентом. Збільшення інвестиційної привабливості банку-емітента шляхом залучення авторитетного іноземного або локального інвестора.	Додатковий фінансовий ресурс для подальшого розвитку банківського бізнесу. Зниження ставок запозичення і диверсифікованість їхніх джерел залучення. Незалежна оцінка ринком капіталізації банку-емітента, яка в подальшому здатна стати основою для оцінки банківського бізнесу стратегічним інвестором. Можливість використовувати додаткові випуски акцій в якості механізму фінансування злиттів і поглинань. Створення позитивної, публічної, кредитної історії та довіри до банку серед інвесторів, партнерів та клієнтів. Репутація і публічна історія, яка передбачає залучення нових професійних і надійних партнерів та при необхідності, налагодити співпрацю з контрагентами вищого статусу.

Примітка. Складено автором на основі опрацювання [1; 3; 5].

Згідно із чинним українським законодавством, прийняття рішення про приватне чи публічне розміщення акцій належить до виключної компетенції Загальних зборів акціонерів банку-емітента [10]. Загальні збори акціонерів приймають рішення про емісію акцій при умовах:

- загальні збори акціонерів повинні мати кворум акціонерів сукупна частка акцій, яких становить не менше як 60 % голосуючих акцій;
- прийняття рішення приймається більш як трьома четвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості.

Обмеження, в наслідок яких банк не може здійснювати випуск акцій [10]:

- якщо розмір власного капіталу банку є меншим, ніж розмір його статутного капіталу при шляхом публічного їх розміщення,
- банк немає право збільшувати статутний капітал до реєстрації звітів про результати всіх попередніх випусків акцій;
- при приватному і публічному розміщенні забороняється випуск акцій на пред'явника;
- при розміщенні акцій шляхом публічного розміщення, відсутнє переважне право існуючих акціонерів на купівлю акцій додаткової емісії.

Після прийняття стратегічного рішення акціонерами наступним кроком є діагностика готовності банку до здійснення первинного розміщення акцій на визначеній фондовій біржі через аналіз поточного фінансового стану банку.

Діагностика готовності до IPO – це методика, що дозволяє з найменшими витратами оцінити поточний стан основних складових діяльності банку-емітента, які глибоко аналізуються в ході підготовки до IPO [4].

Діагностика включає експрес-оцінку наступних ключових аспектів діяльності банківської установи табл. 2.

Таблиця 2

Діагностика готовності банківської установи до IPO

Параметри діагностики	Характеристика параметра
Структура банку	Відповідність і прозорість структури власності, інформація про власників істотної участі банку, частка міноритарних акціонерів, відносини із зацікавленими особами, потенційна необхідність реструктуризації.
Фінансова звітність	Основні положення облікової політики (МСФЗ/GAAP), історія проведення аудиту, консолідована фінансова звітність, управлінська інформація і звітність, інформація про власників істотної участі банку, діапазон консолідації, операції із зацікавленими сторонами, публічна і приватна фінансова інформація, функціональна валюта і валюта представлення фінансової звітності.
Фінансові прогнози та бюджети	Існуючі системи бюджетування і прогнозування, процес перевірки даних, основи бухгалтерського обліку, аналіз відхилень.
Податкові аспекти та ключові податкові ризики	Наявність даних для проведення комплексної податкової перевірки, трансфертне ціноутворення, податкові спори, короткострокові зобов'язання і перспективний рівень оподаткування, ефективна ставка оподаткування, нарахування і виплата дивідендів, податкове планування.
Процеси підготовки фінансової звітності і системи контролів	Своєчасність підготовки фінансової звітності, підготовка управлінської звітності, консолідовані дані, ефективність системи внутрішнього контролю, ефективність і незалежність служби внутрішнього аудиту.
Корпоративне управління	Ефективність діяльності і незалежність ради директорів, наявність корпоративного секретаря, обмін інформацією усередині банку, наявність і ефективність діяльності комітету з аудиту, розповсюдження публічної інформації серед існуючих та потенційних акціонерів

Примітка. Складно на основі опрацювання [5; 7].

Як результат, проведення діагностики готовності до проведення IPO сприяє трансформації банку в публічну фінансову установу та зростанню його капіталізації після IPO.

Підсумковий звіт по діагностиці готовності до IPO є основою для розробки програми заходів з метою поліпшення якісних і кількісних чинників, які впливають на ринкову вартість банку, а також для відповідності вимогам лістингу на вибраному біржовому майданчику. В рамках дослідження проводиться експрес-аналіз всіх важливих факторів, які в майбутньому будуть впливати на процес реорганізації для залучення капіталу.

Програма включає зміст і послідовність заходів, а також оцінку необхідних власних і залучених ресурсів для реалізації комплексу робіт по всіх напрямках.

В ході проведення діагностики готовності банківської установи до IPO, акціонерам доцільно визначити розмір пакету акцій, який потрібно виставити на продаж. У даному випадку, оптимальний розмір пакету акцій, який необхідно запропонувати в ході проведення IPO визначається ліквідністю ринку, яка повинна забезпечувати перебування акції у вільному обігу. Зазвичай, в рамках IPO розміщують 15-30 % від статутного капіталу. Для того, щоб організаторам вдалося сформулювати достатню зацікавленість зі сторони інвесторів і запропонувати привабливі умови розміщення на вітчизняному ринку, мінімальна вартість такого пакету повинна складати 50 млн. доларів. За умови розміщення на західних майданчиках рекомендується, щоб вартість пакету акцій перевищувала 200 млн. доларів [8].

При підготовці до IPO важлива координація дій усіх сторін, які беруть участь в процесі підготовки IPO. Оптимальним варіантом на етапі підготовки до IPO може стати створення комітету IPO.

Формально, процес IPO зазвичай починається з проведення ознайомлювальної зустрічі всіх тих, яких банк має намір включити в робочу групу проведення IPO. Перша ознайомлювальна зустріч команди по підготовці IPO носить в англійській мові назву «All Hands» [1]. Крім цього, загальні збори акціонерів банку визначають відповідальну особу, яка б мала право ухвалювати остаточні рішення з усіх питань, що виникають під час підготовки і проведення процедури IPO. На основі проведеної зустрічі та для структурування і координації процесу підготовки до IPO в банківській установі створюється IPO-комітет, в який входять уповноважені особи банку-емітента, банк-андеррайтер (лід-менеджер, зазвичай виступає в ролі координатора всього проекту), юридична компанія, аудиторська фірма, PR – агенство.

Кожний із наведених учасників виконує визначені функції, які забезпечують ефективне проведення IPO. Функції учасників IPO представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Функції учасників IPO

Учасник	Функція
Лід-менеджер (організатор, банк-андеррайтер)	<ul style="list-style-type: none"> - розробляє план розміщення і схему IPO; - здійснює координацію проекту; - взаємодіє з інвесторами і біржами, депозитаріями та іншими держаними органами; - визначає діапазон ціни на акції банку в результаті проведення road-show; - складає книгу заявок і прайсинг; - здійснює організацію, управління та розподіл акцій серед синдикату андеррайтерів; - приймає (за домовленістю) ризику розміщення акцій банку-емітента за допомогою купівлі акцій у банку-емітента і розподілу їх серед сторонніх інвесторів; - здійснює торгівлю акціями і підтримку їх ліквідності на ринку.
Фінансові та юридичні консультанти	<ul style="list-style-type: none"> - вироблення послідовності дій, необхідних для успішного виходу на публічний ринок; - розробка раціонального тимчасового графіка виходу; - розробка (або сприяння в розробці) бізнес-плану, профілю банку і проспекту емісії; - допомога при організації системи внутрішнього контролю в банку; - підготовка фінансових звітів відповідно до вимог міжнародних стандартів обліку і звітності; - аудит фінансових звітів; - сприяння в підготовці бюджету і складанні прогнозів; - підготовка інвестиційного меморандуму і проспекту емісії відповідно до вимог зарубіжних бірж, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, а також з урахуванням очікувань інвесторів; - підготовка реєстраційних документів; - складання листа незалежного аудитора для андеррайтера, що підтверджує його згоду з фактами, перерахованими в реєстраційній заяві.

Аудитор	<ul style="list-style-type: none"> - аудит фінансової звітності банку - емітента; - перевірка проміжної фінансової звітності; - проведення фінансового due diligence; - випуск листа незалежного аудитора; - експертиза і підписання проспекту акцій та інформаційного меморандуму;
PR -агенство	<ul style="list-style-type: none"> - здійснює повне PR - супроводження розміщення акцій, взаємодіє з іноземними і вітчизняними ЗМІ; - активно співпрацює з PR- та IR-службами банку- емітента;

Примітка. Складено на основі опрацювання [1; 5; 6].

Після формування основних учасників процесу IPO емітент приймає стратегічне рішення про вибір фондової біржі, оскільки вона впливає в кінцевому підсумку на ціну акцій при первинному розміщенні. Крім явного фактору вартості виходу на конкретну біржу, необхідно проаналізувати наявні альтернативи з точки зору складності регуляторної системи, періоду часу для реалізації IPO, а також ймовірного пулу інвесторів, які виявляють зацікавленість до торгів на тій чи іншій біржі [6].

В ході підготовки публічної пропозиції лід-менеджер організовує оцінку всесторонньої діяльності банку, щоб встановити початковий діапазон ціни пропозиції акцій. Подальша оцінка вартості банку-емітента і ціна випуску буде коректуватися в ході всього процесу IPO і остаточно визначиться в момент розміщення (рис. 1).

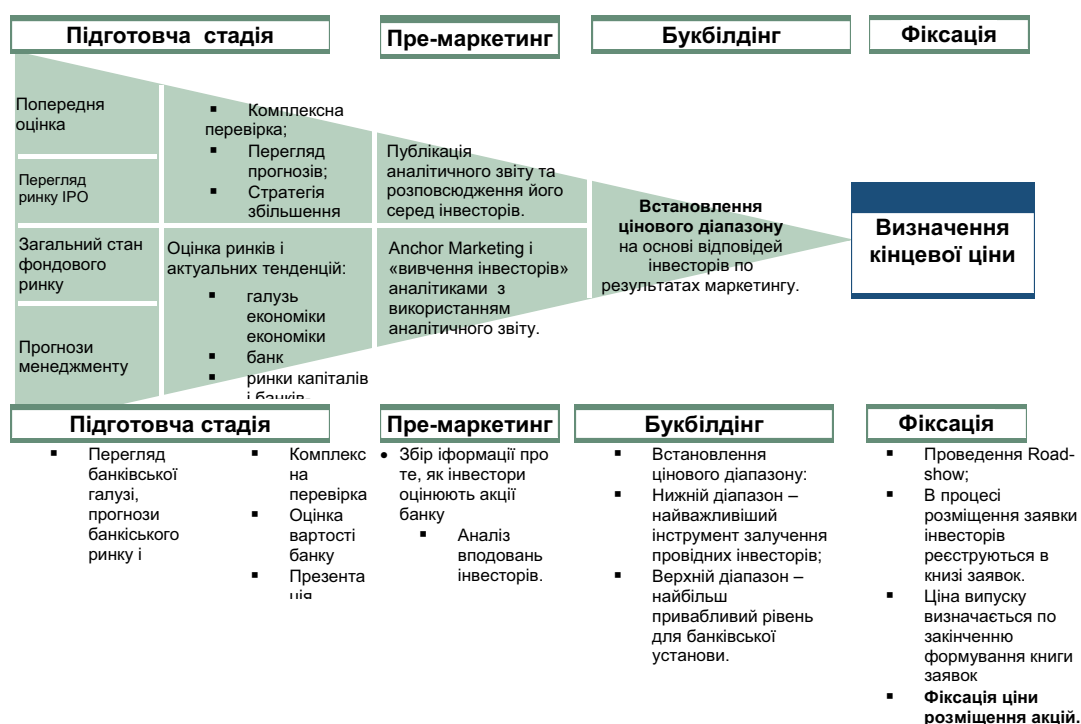

Рис. 1. Процес визначення ціни випуску при IPO

Примітка. Складено на основі опрацювання [1; 5]

У даному випадку, ціна випуску залежить від наступних факторів: формування інвестиційної історії банку, маркетингової стратегії, стратегії розміщення, ситуації на фондовому ринку та за результатами road-show. Остання складова (road-show) є особливо важлива для сформування попиту на акції, яка розглядається як елемент практичної підготовки банку-емітента при IPO через проведення серії зустрічей з потенційними інвесторами та аналітиками.

Однак, у вітчизняних реаліях оцінка ринкової вартості банків ускладнена тим, що вітчизняний ринок є таким, що розвивається, і це помітно ускладнює складання надійних прогнозів по доходу і

ризиках. Тому для оцінки банку, разом з методом дисконтування грошових потоків може використовуватися метод порівняння з банками-аналогами.

Після завершення всіх формальних процедур, пов'язаних з визначенням порядку, змісту роботи та попередньої внутрішньої діагностики банку-емітента, всі учасники IPO-комітету входять в етап підготовки банку-емітента до публічного статусу, який передбачає проведення окремими його учасника - аудиторами та юристами ретельного вивчення діяльності банку (Due Diligence). Перш за все необхідною умовою публічності є формування прозорості юридичної структури банку, яка, як правило, супроводжується зміною його організаційної структури. Для залучення потенційних інвесторів необхідно розкрити і обґрунтувати необхідність і взаємозв'язок всіх структур, що входять до складу банку-емітента та провести його повну реструктуризацію. Оскільки, реструктуризація і вивід з банку непрофільних активів сприяє фінансовому оздоровленню банку і досягнення кращих показників його фінансової діяльності.

Реструктуризація – це комплексний процес, який охоплює правову і організаційну перебудову банку, включаючи підвищення ролі стратегічного планування, введення нових, відповідальних за корпоративне управління і інвестиційну взаємодію структурних одиниць, збільшення рівня рекламних витрат. Сам процес реструктуризації банківської установи передбачає послідовну реалізацію наступних етапів:

1. Діагностика поточного стану банку;
2. Розробка рекомендацій та схеми володіння і управління банком;
3. Розробка програми проведення реструктуризації;
4. Впровадження погодженого плану.

Наступним етапом підготовки до проведення IPO є організація «маркетингу».

На даному етапі, банк-емітент взаємодіє із лід-менеджером та іншими учасниками процесу IPO для забезпечення максимальної ефективності угоди IPO через управління репутацією банку-емітента, каналами комунікації та своєчасним розкриттям інформації. У зв'язку із цим, даний етап тісно пов'язаний із застосуванням юридичного та інформаційного супроводу процесу IPO. Найбільш важливі аспекти юридичного супроводу цього процесу передбачають вироблення схеми розміщення і складання проспекту емісії, підготовка рекомендацій по розкриттю інформації (publicity guidelines), аналіз матеріалів для «road show» і маркетингових заходів, договорів андеррайтингу та інших договорів по угоді IPO.

У свою чергу, інформаційний супровід починається з «премаркетингу» – пошуку круга потенційних інвесторів, виявлення зацікавленості інвесторів в акціях банківської установи. Не менш важливою складовою інформаційного супроводу є підготовка інформаційного меморандуму, в якому представлена вичерпна інформація про фінансовий стан банк та його перспективи в банківському секторі в цілому.

У загальному вигляді процес підготовки емісійних документів виглядає таким чином: на основі попередньо поведеної процедури «Due Diligence» (ретельне вивчення або спостереження) банківського бізнесу, емітент, андеррайтер і консультанти готують докладний опис всебічної діяльності банку і декілька варіантів проспектів емісії, які будуть представлені Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) і потенційним інвесторам в надрукованому вигляді як закінчений проспект емісії [8].

Задовго до подання остаточного варіанту проспекту емісії реєстрації регулятором, андеррайтер разом із банком-емітентом готують попередній інвестиційний меморандум який так само, як і повноцінний проспект емісії, містить всю необхідну для інвесторів інформацію.

Використовуючи попередній проспект або інвестиційний меморандум як інструмент продажу, банк-емітент під керівництвом фахівців андеррайтера, починає етап, відомий в процесі IPO під назвою «премаркетинг» – пошуку кола потенційних інвесторів, виявлення зацікавленості інвесторів в акціях банку [6].

Даний етап передбачає проведення цілої серії інформаційних і публічних заходів і презентацій, направлених на виявлення і фіксацію інтересу потенційних інвесторів до акцій компанії, пропонованих на публічний продаж.

На цьому етапі проводиться так зване «дорожнє шоу» – «road show» – численні презентації перед аудиторією потенційних інвесторів в різних містах або країнах. Нововведенням віртуальної дійсності

з'явилося проведення мережевих дорожніх шоу – «net road show» – презентацій компанії - емітента в мережі Інтернет. В ході всіх цих дій андеррайтер прагне визначити інтерес і реакцію інвесторів, щоб виявити вірогідність успіху розміщення, а також прорахувати оптимальну кількість і ціну акцій, які доцільно буде виставити на первинну пропозицію [1]. Успіх «road show» визначає кількість інвесторів і поданих ними заявок, що прямо впливає на остаточну ціну розміщення. Складання книги заявок закінчує інформаційний процес підготовки до IPO, внаслідок чого у останні дні процесу банк-емітент і андеррайтер визначають остаточну ціну на акції і випустять остаточний варіант проспекту емісії. Після закінчення подачі заявок, андеррайтер сумує всі заявки і визначає ціну пропозиції акцій.

Крім, остаточної ціни на акції, в кінцевому варіанті проспекту емісії вказуються інші параметри емісії акцій як кількість акцій, які будуть пропонуватися до публічного розміщення, розмір комісії андеррайтерів та величина доходу від акцій. Проспект емісії в своєму кінцевому вигляді проходить перевірку і ствердження у НКЦПФР і, у разі потреби, банк або лід- менеджер вносять до нього необхідні поправки або зміни [2; 4].

Існують три найбільш поширені методи проведення IPO :

- метод фіксування ціни (відкрита пропозиція),
- метод аукціону.
- метод формування книги заявок (букбілдинг).

У ході проведення останнього методу встановлюється ціновий діапазон розміщення акцій. Одною із особливостей проведення IPO по методу букбілдингу являється те, якщо емітента незадовільняє ціна розміщення власних акцій, він має можливість відмовитися від проведення IPO у будь-який момент заповнення книги заявок. Оскільки, коли між емітентом і андеррайтером укладається договір про андеррайтинг, останній зазвичай не бере на себе зобов'язання розмістити акції по будь-якій ціні. У даному випадку, передбачається одержання андеррайтером попередньої згоди банку-емітента на розміщення акцій по ціні, яка була встановлюється в процесі букбілдингу. Якщо банк-емітент погоджується із запропонованою ціною, то тільки після цього ціна вважається прийнятною і андеррайтер розміщує акції банку-емітента серед синдикату андеррайтерів.

Наступний етап пов'язаний із розміщенням акцій і одержанням банком грошових коштів за емітовані акції. Цей етап являється завершальним у процедурі проведення публічного розміщення та залежить від вимог регулюючих органів до проведення розміщення акцій шляхом IPO. На цьому етапі банк - емітент співпрацює з інвестиційними банками та іншими консультантами для забезпечення максимальної ефективності операції IPO.

Після узгодження ціни акцій з емітентом і не раніше ніж через два дні після випуску кінцевого варіанту проспекту емісії акцій банку-емітента, оголошується рішення про IPO. На основі складеної книги заявок провідний лід- менеджер формує синдикат андеррайтерів і його очолює.

Угода по андеррайтингу вважається завершеною, коли банк передає свої акції андеррайтеру, а він, у свою чергу, переводить одержані кошти від інвесторів на рахунок банку (зазвичай через три дні). Через сім днів після дебюту IPO банку оголошується проведенням.

При завершенні IPO юридичні консультанти як з боку емітента, так і з боку андеррайтера готують висновки, що конкретизують процедуру переходу прав власності, а незалежний бухгалтер дає висновок, що всі операції проведені коректно з фінансової точки зору [6].

Завершується процедура проведення IPO «періодом мовчання», який триває 25 днів (даний період є присутній тільки на ринку США, на європейському ринку - відсутній). Тільки по закінченні цього періоду розпочинаються відкриті торги акціями банку - емітента на фондовій біржі та формується публічна історія фінансової установи, основним завданням якої тепер стане грамотна робота з інвесторами для максимізації ринкової вартості банку-емітента. І тут, як і на етапі підготовки до проведення IPO, важливо обрати правильну стратегію спілкування з інвесторами, робити конкретні кроки, а також підібрати консультантів з відповідним досвідом роботи.

Безпосередній вихід на ринок відбувається у вигляді лістингу - включення акцій банку-емітента до списків котирування обраної біржі. За таких умов ціну акцій встановлює вже ринок.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна сказати, що IPO є перспективним інструментом залучення інвестиційного капіталу і можливістю банку-емітента виходу на міжнародні

ринки для формування його ринкової вартості. Успіх проведення IPO залежить від багатьох чинників і виконання великої кількості вимог щодо публічності, які зводяться до принципів прозорого ведення банківського бізнесу. Тому, виходячи на IPO, банк не лише отримує необхідні інвестиції, але й «оздоровлює» власний фінансовий стан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лукашов А., Могин А. IPO от А до Я: справочник эмитента // Рейтинговое агентство «Эксперт-Рейтинг». – Киев, Украина. – Декабрь, 2007.
2. Зверев В.А. Как инвестору выйти на рынок российских акций (технология инвестирования, IPO за рубежом) / В.А. Зверев // Справочник экономиста. – №4. – 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.profiz.ru/se/4_2006/1082.
3. IPO-діагностика. Компанія «Делойт» [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.deloitte.com/view/uk_UA/ua/9170/ipo-poslugi/ipo-diagnostics.
4. Котенко Т.М. Проблеми й перспективи розвитку фондових бірж в Україні [Електронний ресурс] // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, вип. 18, Ч. I. – Кіровоград: КНТУ, 2010 – 404 с.
5. Резниченко Е. IPO для украинских компаний: нелёгкие деньги/ Резниченко Е.// [Электронный ресурс].- Режим доступа: http://www.prostobiz.ua/biznes/razvitie_biznesa/stati/ ipo_dlya_ukrainskih_kompaniy_nelyogkie_dengi.
6. Таранченко З. Стратегия выхода на IPO / З. Таранченко // Стратегии. – 2006. – №11. – С. 32–33.
7. Шаипова С. Public Relations как инструмент успешного IPO / С. Шаипова// Рынок ценных бумаг. – №24. – 2006 [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.rcb.ru/rcb/2006-24/8065>.
8. Школьник І. О. Вартість банківського бізнесу: монографія / [А.О. Єпіфанов, С.В. Леонов, Й Хабер та ін.]; за заг. ред. Д-ра екон. наук А.О. Єпіфанова та д-ра екон. наук С.В. Леонова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». – 296 с.
9. Червякова С.В. Особливості здійснення вітчизняними підприємствами IPO на міжнародних фондових майданчиках / С.В. Червякова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2009. – Вип. 27. – С. 269-276.
10. Закон України «Про акціонерні товариства» затверджений ВРУ 17.09.2008 № 514-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

COMPARATIVE ANALYSIS OF EMISSION OPERATIONS OF BANKS ON THE MARKETS OF PRIVATE AND PUBLIC SHARE PLACEMENT

V. Korneev

Research Institute of Economics *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*

Comparative analysis of private and public share placement with the help of banking institutions has been carried out. Stages of realization of public share placement mechanism by banking institutions have been revealed. Functions of the main participants have been determined. Process of price setting by public share placement has been investigated.

Key words: public share placement, issuing bank, publicity, price, placement, the market value of bank shares.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕМІССИОННИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКОВ НА РЫНКАХ ЧАСТНОГО И ПУБЛИЧНОГО РАЗМЕЩЕНИЯ АКЦИЙ

В. Корнеев

*Научно-исследовательский экономический институт
Министерство экономического развития и торговли Украины*

Проведен сравнительный анализ частного и публичного размещения акций банковскими учреждениями. Раскрыто этапы реализации банковскими учреждениями механизма публичного размещения акций и в контексте этого определены функции основных участников и исследован процесс установления цены при публичном размещении акций.

Ключевые слова: публичное размещение акций, банк - эмитент, публичность, цена размещения, рыночная стоимость акций банка.

УДК 338.27:336.61:336.63

ФІНАНСОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Р. Кравець

Львівський національний університет імені Івана Франка

Розглянуто можливість використання механізмів фінансового прогнозування як засобу забезпечення системи управління необхідною інформацією щодо фінансових результатів процесів та явищ, які відбуваються зараз чи будуть сформовані в майбутньому.

Ключові слова: система управління, фінансове прогнозування, тенденція, ефективність, суб'єкт господарювання.

В умовах ринкової економіки надзвичайно важливе значення для усіх суб'єктів господарювання відіграє прийняття максимально ефективних управлінських рішень, що є можливим лише при формуванні ефективної системи управління. Оптимальні управлінські рішення забезпечують конкурентні переваги, які є основою довготривалого успіху суб'єктів господарювання.

Важливою передумовою ефективності системи управління є наявність, достатність, достовірність та точність інформації, на основі якої відбуваються управлінські процеси. Одним із засобів забезпечення системи управління необхідною інформацією є фінансове прогнозування, використання механізмів якого дозволяє одержати прогнозу інформацію про перебіг процесів та явищ як на окремому підприємстві, так і в галузях чи економіці в цілому. У зв'язку з цим, дослідження механізмів фінансового прогнозування є надзвичайно важливим для удосконалення системи управління суб'єктів господарювання.

Дослідженням даного питання займалися такі вітчизняні та закордонні науковці: Янг С. [1], Шарапов О.Д. [3], Дербенцев В.Д. [3], Семьонов Д.Є. [3], Гончаров А.Б. [4], Стадник В.В. [5], Кравченко Л.І. [6], Кірейцев Г.Г. [7], Мазаракі А.А. [8], Глівенко Н.А. [9].

Метою статті є дослідження механізмів фінансового прогнозування для оцінки можливостей його використання як засобу забезпечення системи управління суб'єктів господарювання реального сектору економіки інформацією щодо процесів та явищ, які розвиватимуться в майбутньому як на самому підприємстві, так і в зовнішньому середовищі.

Ефективність діяльності суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від їх системи управління. В науковій літературі існує значний обсяг визначень поняття системи управління, що пов'язано із зосередженням уваги на її окремих аспектах. Так Янг С. визначає систему управління підприємством як підсистему організації, компонентами якої є групи взаємодіючих людей: її функції полягають в сприйнятті певних проблем організації і подальшому виконанні набору дій, в ході яких виробляються рішення, що збільшують дохід від діяльності всієї організації [1]. А.В. Ігнат'єва та М.М. Максимцов зазначають, що система управління будь-якою організацією є складною системою, створеною для збору, аналізу і переробки інформації з метою отримання максимального кінцевого результату при певних обмеженнях (нестача ресурсів, наприклад) [2]. Отже, можна сказати, що система управління – це сукупність засобів та прийомів збору, аналізу і переробки інформації та осіб, які їх застосовують з метою досягнення поставлених завдань суб'єктів господарювання.

Ефективна діяльність системи управління є фундаментом зростання та розвитку суб'єктів господарювання оскільки дозволяє забезпечити максимальну віддачу наявних ресурсів та узгодити власну діяльність із перебігом загальноекономічних тенденцій.

Варто відзначити, що організація системи управління не є унікальною для всіх організацій та умов, зокрема згідно характерних відмінностей, можемо виділити класифікацію систем управління, наведену на рис. 1.

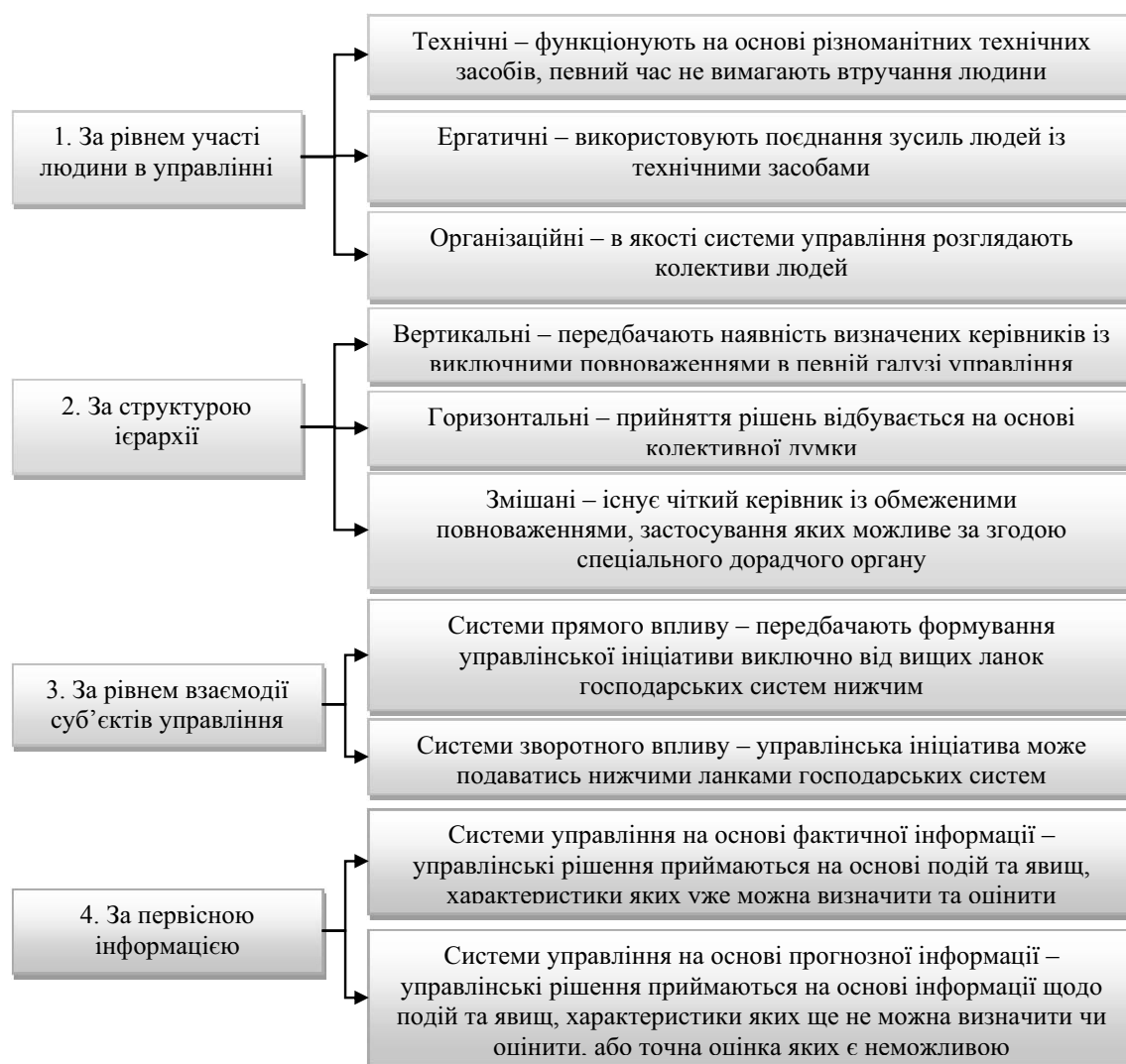

Рис. 1. Класифікаційні ознаки систем управління суб'єктів управління

Відповідні системи управління володіють характеристиками, які визначають можливість їх застосування в різних ситуаціях, зокрема: технічні системи управління можливо використовувати при наявності чітких цілей, значної визначеності вхідної інформації; ергатичні системи застосовують тоді, коли цілі визначені частково, інформація менш точна і необхідна певна її обробка людиною та контроль за функціонуванням технічних заходів; організаційні системи застосовують при наявності чіткої цілі та за відсутності точної та однозначної інформації, передбачає участь двох і більше осіб [3]. В критерії класифікації за структурою ієрархії ключовим аспектом застосування тієї чи іншої системи управління можемо виділити необхідність і ефективність жорсткої ієрархії за умов відповідної ситуації. Так, в умовах чіткої визначеності оптимальних шляхів досягнення поставлених цілей та необхідності чітких, оперативних та однозначних рішень, більш ефективним є застосування вертикальної системи управління.

Якщо ж реалізація поставлених завдань передбачає необхідність системи стримування та протидія, розгляду значного обсягу альтернативних управлінських рішень та громіздкого обсягу питань, що

постають перед системою управління, то більш ефективними є горизонтальні системи управління. З метою використання переваг як горизонтальних, так і вертикальних систем управління значного поширення набули змішані. При розгляді класифікації систем управління за рівнем взаємодії їх суб'єктів варто зазначити, що, за певних умов, ефективним є надання можливості усім працівникам подавати управлінські ініціативи та реалізовувати їх. Так, у випадках необхідності творчого підходу до реалізації поставлених завдань чи виявлення внутрішніх проблем суб'єкта господарювання, ефективність таких систем вважається вищою у порівнянні із системами прямого впливу.

З метою реалізації власних функцій, система управління потребує значного обсягу інформації. У відповідності із видом інформації яка використовується, можемо групувати системи управління за видом первісної інформації. Так, при використанні інформації про події та явища характеристики яких уже можна визначити, система управління володіє точними і однозначними показниками, на основі яких відбувається прийняття рішень. Проте варто виділити системи управління, які реалізують власні функції з допомогою прийняття рішень на основі інформації про події та процеси які ще не відбулись, чи відсутня можливість оцінити їх показники. В даному випадку, управлінські рішення спираються на різного роду прогнозу інформацію. Варто відзначити, що процес прийняття рішень на основі прогнозної інформації є менш точним і однозначним, проте орієнтація на дану інформацію дозволяє підвищити рівень пристосування суб'єктів господарювання до змін як зовнішнього середовища, так і власних внутрішніх тенденцій.

Розуміння особливостей системи управління дозволяє врахувати її специфічні особливості, що забезпечує підвищення ефективності організації процесів управління.

Важливою характеристикою суб'єкта господарювання, на яку спрямовується значна частина завдань управлінської система, є його фінансові ресурси, оскільки фінансовий стан суб'єкта господарювання, його нормальне функціонування, кінцеві результати, а, отже, і уникнення банкрутства залежать від наявності фінансових ресурсів. У зв'язку з цим, прогнозування фінансових показників є першочерговим завданням суб'єкта господарювання, а дослідження, контроль і управління фінансовим станом економічних суб'єктів є окремим напрямом діяльності системи управління відповідного суб'єкта та держави в цілому. Отже, особливо важливою складовою управління діяльністю суб'єктів господарювання є система управління фінансами. У зв'язку з цим, найвагоміше місце в системі управління фінансами необхідно виділити таким її складовим:

1. Фінансове планування;
2. Фінансове прогнозування.

Планування в управлінні – це:

1. формування цільових показників фінансово-господарської діяльності підприємства;
2. визначення тактики і стратегії діяльності, для досягнення цілей системи управління [5].

Фінансове планування є важливою складовою системи управління, оскільки воно формує цільові орієнтири діяльності господарських систем, а також виокремлює шляхи їх досягнення, дозволяє опрацювати фактично досягнуті показники і аналізувати інформацію попередніх періодів. Важливою складовою фінансового планування є перспективне планування. Перспективне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропорції й темпи розширеного відтворення, воно виступає головною формою реалізації цілей підприємства [6].

Варто відзначити, що основою перспективного фінансового планування є фінансове прогнозування оскільки формування планів діяльності передбачає одержання різноманітних прогнозних показників, розуміння наявних тенденцій, можливість одержання максимально оперативної інформації, що можливо при застосуванні механізмів фінансового прогнозування.

Фінансове прогнозування – це передбачення ймовірного фінансового стану держави, галузі, підприємства, обґрунтування показників фінансових планів [7]. Відповідно, застосування механізмів фінансового прогнозування є важливою передумовою здійснення ефективного фінансового планування та процесу формування системи управління в цілому.

Основні функції фінансового прогнозування можемо виділити на рис. 2.

Рис. 2. Основні функції фінансового прогнозування

Дослідження наявних тенденцій, визначення прогнозних показників та формування цільових орієнтирів є цілісною системою забезпечення суб'єкта господарювання необхідною інформацією, а розуміння процесів, що відбуваються та будуть відбуватись на підприємстві, чи галузі в цілому, дозволяє оптимально розподілити наявні ресурси для їх раціонального використання. Під час здійснення прогнозування відбувається формування можливих майбутніх показників з допомогою яких є можливим визначення цільових орієнтирів та тенденцій, які необхідно попередити чи уникнути.

Функції фінансового прогнозування є внутрішньою основою виокремлення завдань прогнозування. У процесі обґрунтування фінансових завдань здійснюється не просто перерахунок натуральних даних у вартісні, а визначається ефективність майбутніх витрат, вибір раціональних форм мобілізації доходів, їх розподіл, виходячи з доцільності та кінцевих результатів [8]. Основним завданням фінансового прогнозування як на рівні окремих підприємств, так і на рівні галузей чи держави, є своєчасне надання інформації, необхідної для забезпечення можливостей адаптації до процесів та явищ, що розвиватимуться в майбутньому. На мікроекономічному рівні можна виділити завдання фінансового прогнозування наведені на рис. 3.

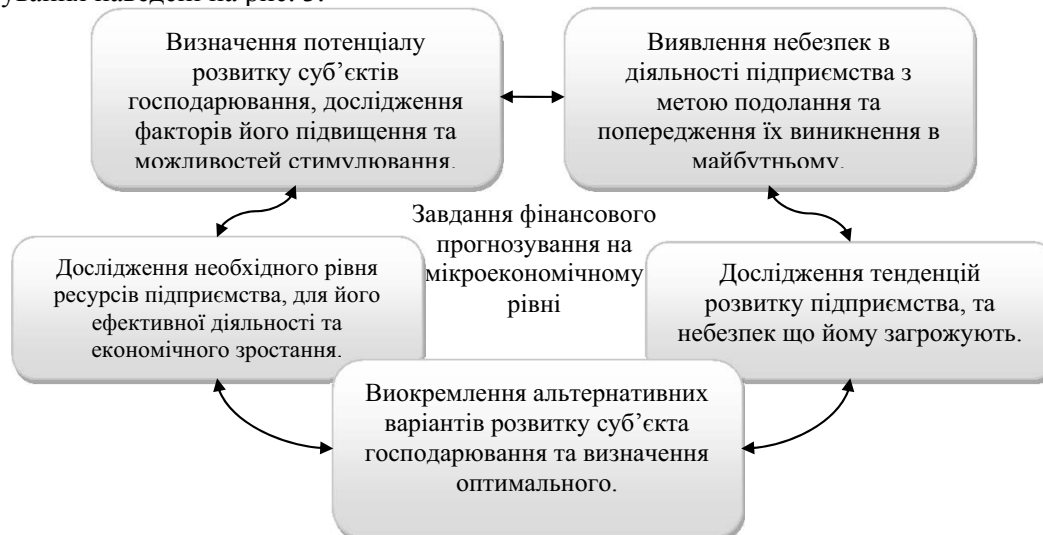

Рис. 3. Завдання фінансового прогнозування на мікроекономічному рівні

Якісне виконання даних завдань є важливим чинником забезпечення суб'єкта господарювання необхідною інформацією. При цьому, варто відзначити, що аналогічні завдання ставляться перед фінансовим прогнозуванням і на макроекономічному рівні, проте увага зосереджується не на окремому суб'єкті господарювання, а на формуванні перспективних галузевих чи державних програмах розвитку.

Для якісного фінансового прогнозування в процесі його здійснення є необхідним дотримання основних принципів, зокрема:

Таблиця 1

Принципи фінансового прогнозування

Принцип	Визначення
Цілеспрямованість	Цілі фінансового прогнозування повинні бути чітко встановленими, зрозумілими та досяжними.
Системність	Фінансовий прогноз повинен ґрунтуватись на методах та моделях, які включають визначену послідовність дій.
Наукова обґрунтованість	Результати фінансового прогнозування повинні бути науково обґрунтованими.
Інформаційна єдність	Використання інформації з однаковим рівнем деталізації.
Відповідність закономірностям розвитку	Виявлення взаємозв'язків та тенденцій розвитку підприємства.
Альтернативність	Формування значного обсягу варіантів розвитку подій у відповідності із ймовірністю їх виникнення.

Дотримання даних принципів дозволяє підвищити імовірність правильного фінансового прогнозу. Але, крім цих принципів, існує ще безліч інших, додержання чи не додержання яких є власним рішенням окремих суб'єктів господарювання чи державних органів, і, відповідно, це рішення безпосередньо впливає на процес фінансового прогнозування.

В процесі фінансового прогнозування можемо виділити декілька етапів, які наведені на рис. 4.

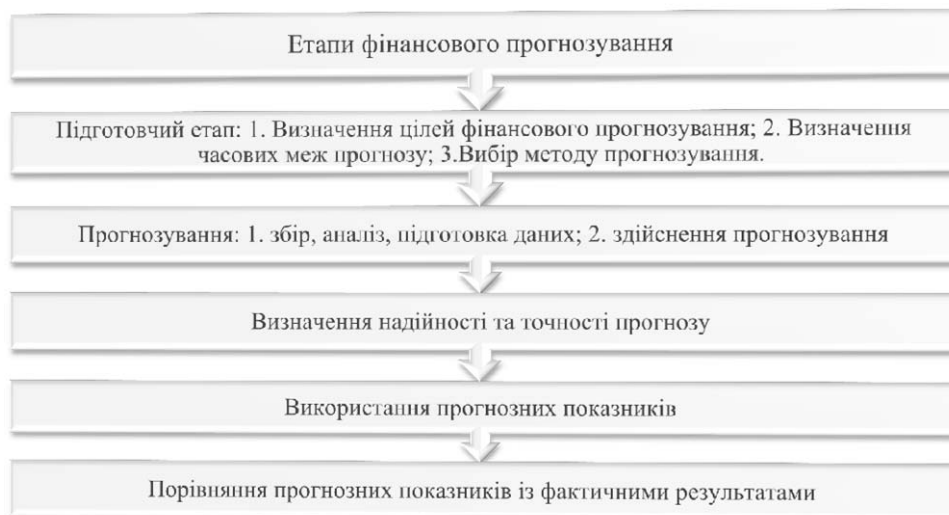

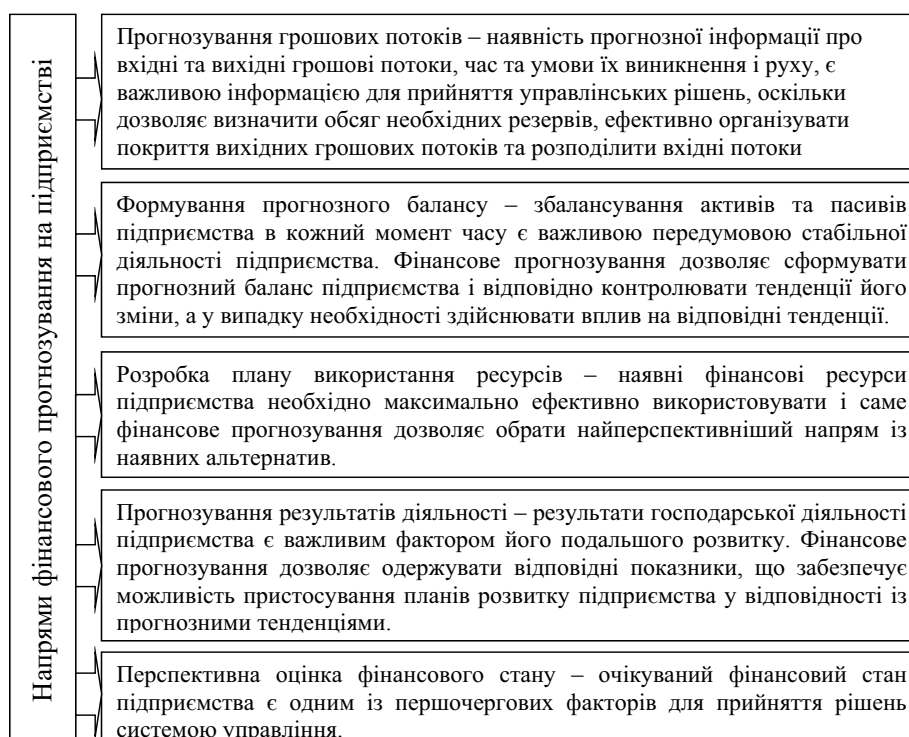
Рис. 4. Етапи фінансового прогнозування

Послідовна і максимально ефективна реалізація кожного з перелічених етапів є передумовою для одержання максимально високого рівня точності прогнозних показників, а також можливістю удосконалення механізмів фінансового прогнозування в майбутньому.

Розглянувши механізми одержання прогнозних показників для потреб системи управління, варто виокремити основні напрями фінансового прогнозування на підприємстві (рис 5).

Одержання якісних прогнозних показників за наведеними на рис. 5 напрямками дозволяє забезпечити систему управління необхідною інформацією для прийняття виважених управлінських рішень, що є передумовою зростання та стабільного розвитку.

Система управління суб'єктів господарювання є надзвичайно важливим елементом їх діяльності, від ефективності функціонування якої безпосередньо залежить досягнення поставлених результатів. При цьому, фінансове прогнозування можна розглядати ефективним і важливим інструментом системи управління, правильне використання якого є передумовою підвищення якості управлінських рішень, оскільки воно дозволяє забезпечити управлінський процес необхідною прогноною інформацією, а відповідно підвищувати можливості пристосування суб'єктів господарювання до майбутніх явищ та процесів.

Рис. 5. Напрями фінансового прогнозування на підприємстві

На основі одержаної прогнозної інформації відбувається:

1. Визначення стратегічного напрямку розвитку;
2. Формування цілей діяльності суб'єктів господарювання;
3. Розробка планів досягнення поставлених цілей;
4. Прийняття оперативних та тактичних управлінських рішень.

Отже, завдяки ефективному використанню механізмів фінансового прогнозування, є можливим досягнення високої якості системи управління, а це дозволяє сформувати важливі конкурентні переваги.

Проте варто зазначити, що окрім розглянутих аспектів необхідно дослідити ще значний обсяг питань пов'язаних із механізмами фінансового прогнозування, зокрема таких як: методи фінансового прогнозування, шляхи удосконалення механізмів фінансового прогнозування, зв'язок фінансового прогнозування із іншими системами, можливість формування інститутів фінансового прогнозування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Янг С. Системное управление организацией / С. Янг ; [пер. с англ.]. – М. : «Советское радио», 1972. – 456 с.
2. Игнатъева А. В. Исследование систем управления : [учебн. пособ.] / А. В. Игнатъева, М. М Максимцов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 157 с.;
3. Шарпов О.Д. Економічна кібернетика: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2004. – 231 с.
4. Гончаров А.Б. Фінансовий менеджмент. – Харків: ХДЕУ, 2003. – 247 с.;
5. Стадник В.В. Менеджмент. – К.: Академвидав, 2003. – 464 с.
6. Кравченко Л.И. Анализхозяйственнойдеятельности в торговле. – М.: ООО «Новоезнание», 2003. – 526 с.
7. Кірейцев Г.Г. Гроші. Фінанси. Кредит: навч.-метод. посібник / [Г.Г. Кірейцев, Н.М. Александрова, С.О. Маслова] / за ред. проф. Г.Г. Кірейцева. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 312 с.
8. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства. – К.: Хрещатик, 1999. – 798 с.
9. Глівенко Н.А. Економічне прогнозування / С.В. Глівенко, М.О. Соколов, О.М. Теліженко: навч. посіб. – 3-тє вид., доп. – Суми: Університетська книга, 2004. – 207 с.

**FINANCIAL FORECASTING AS A ELEMENT
OF MANAGEMENT SYSTEM OF BUSINESS ENTITIES
IN THE REAL ECONOMY**

R. Kravets

Ivan Franko National University of Lviv

This article shows the possibility of using financial forecasting mechanisms as a means of providing management system with necessary information relating to the financial performance of processes occurring now or will be formed in the future.

Key words: management system, financial forecasting, trend, efficiency, business entity.

**ФИНАНСОВОЕ ПРОГНОЗИРОВАНИЕ
КАК ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СУБЪЕКТОВ
ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ**

Р. Кравец

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Рассмотрена возможность использования механизмов финансового прогнозирования как средства обеспечения системы управления необходимой информацией относительно финансовых результатов процессов и явлений, которые происходят сейчас или будут сформированы в будущем.

Ключевые слова: система управления, финансовое прогнозирование, тенденция, эффективность, предприятие.

УДК 657.221

ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В. Краєвський

Національний університет біоресурсів та природокористування України

В статті з теоретичної точки зору розглядаються підходи до формування інформаційно-аналітичного забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем.

Ключові слова: Інформаційно-аналітичне забезпечення, сталий розвиток, система національних рахунків, бухгалтерський облік.

Традиційно суспільство використовувало природні ресурси та в цілому природне середовище у своїх інтересах за мінімальних суспільних витрат, беручи найбільш легкодоступні елементи ресурсів з низьким використанням їх фізичної маси, несучи лише незначні витрати на природоохоронні заходи. Негативні наслідки такої діяльності поступово накопичувалися, що сприяло виникненню у сучасному світі недостатності багатьох природних ресурсів. В окремих регіонах визначено і, навіть, досягнуто межі, за якої середовище не може самостійно очищуватися та відтворюватися.

Інтеграція України до Європейського союзу в частині екологічної складової повинна здійснюватися шляхом системного удосконалення та приведення у відповідність до європейської правової, нормативно-методичної та інституціональної бази екологічного управління та екологічної безпеки.

Для цього необхідно налагодити інформаційного забезпечення та контролю за впливом антропогенної діяльності на довкілля. У першу чергу необхідно навчитися правильно обліковувати та аналізувати ефективність використання відтворювальних та не відтворювальних активів, як основних елементів національного багатства, ідентифікувати національну екологічну політику і привести її у відповідність до загальноєвропейської. У процесі оцінювання меж впливу людства на довкілля ключова роль відводиться інформуванню.

Бухгалтерський та статистичний облік є системою формування достовірної, релевантної, повної інформаційної бази, на підставі якої здійснюється процес управління як окремим суб'єктом господарювання, так і економікою на рівні держави. Діючі облікові системи не забезпечують достатнього системного відображення впливу суб'єктів господарювання на довкілля. Це зумовлює необхідність удосконалення теорії та методології обліку екологічної діяльності суб'єктів господарювання.

Науково-методичні питання інформаційно-аналітичного забезпечення сталого розвитку, проблеми формування інформаційних систем стану навколишнього середовища на макро-і мікрорівнях достатньо ґрунтовно досліджені у працях С.М. Бобильова [1,5], О.О. Веклич [2], Б.М. Данилишина, А.В.Евдокімова, І.І. Лукінова, Л.Г. Мельника, О.Г. Осауленко. Велике значення і науково-практичну роль відіграють дослідження проблем співвідношення економіки та екології, яким присвятили праці С.І. Дорогунцов [4], Г.Г. Кірейцев [7], Л. Кавуненко [6], Л.Г. Мельник, М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко, В.О. Шевчук [9,10], В.Я. Шевчук [11].

Метою статті: є вивчення науково-методичних підходів до формування інформаційно-аналітичного забезпечення екологічно сталого розвитку соціально-економічних систем

В основу формування принципів інформаційного забезпечення сталого розвитку покладено основні вимоги до традиційної статистичної звітності. Дані принципи повинні враховувати таку особливість, що між інформацією, яка відображує економічну, екологічну та соціальну результативність, існують значні

відмінності. Принципами інформаційного забезпечення сталого розвитку є перелік норм, що дозволяють різним користувачам інформації правильно інтерпретувати й оцінювати відповідні процеси. Принципи сформульовані з орієнтацією на довгострокову перспективу і можуть слугувати методологічною основою для подальшого розвитку процесу інформаційного забезпечення сталого розвитку. Основною метою формування засад інформаційного забезпечення сталого розвитку є забезпечення:

- об'єктивної та комплексної оцінки внеску конкретної організації (регіону, країни) у реалізацію концепції сталого розвитку;
- порівнянності інформації попередніх і наступних періодів, а також порівнянності інформації між окремими суб'єктами інформаційного процесу;
- достовірності відображення питань, значимих для всіх зацікавлених сторін.

Принципи, згруповані таким чином:

- системоутворюючі принципи (контекст міжнародної взаємозалежності і рівності, безперервність інформаційного процесу, відкритість підготовки інформації, участь зацікавлених сторін, верифікованість інформації);
- принципи, що визначають зміст інформації (контекст сталого розвитку, комплексність, значимість, репрезентативність);
- принципи, що відносяться до якості та достовірності інформації (точність, об'єктивність, порівнянність);
- принципи, які стосуються доступності інформації (однозначність, актуальність).

Принципи контексту міжнародної взаємозалежності і рівності, безперервності інформаційного процесу, відкритості підготовки інформації та участі зацікавлених сторін являють собою основу процесу формування системи інформації і тісно пов'язані з іншими принципами. Всі рішення, які належать до інформації (наприклад, які кроки зробити, коли і яким чином), повинні прийматися виходячи з цих принципів і пов'язаних з ними практичних процедур.

Принципи комплексності сталого розвитку, репрезентативності та значущості грають вирішальну роль у визначенні того, які дані слід включати в систему інформації. Інформація повинна сприяти розгляду процесів в більш широкому контексті проблем, ризиків і можливостей сталого розвитку. Інформація повинна задовольняти вимогу повноти, бути репрезентативною з точки зору меж звітності (наприклад, підрозділів організації, охоплених звітом), сфери звітності (наприклад, аспектів або проблем, відображених у інформації). Крім того, інформація повинна бути значимою для прийняття рішень усіма зацікавленими сторонами.

Якість та достовірність інформації визначається дотриманням принципів об'єктивності, порівнянності і точності. Інформація повинна бути порівнянною з попередньою або наступною інформацією представленої тієї ж організації, а також з інформацією інших організацій. Інформація повинна бути достатньою мірою точною і достовірною, щоб її можна було використовувати для прийняття рішень. Не менш важливо, щоб зміст інформації був об'єктивним і збалансованим.

Принцип верифікованості тісно пов'язаний з такими принципами, як комплексність, порівнянність, точність і об'єктивність. Його суть полягає в констатації того, що і процес підготовки інформації, і саме її зміст відповідають стандартам якості, достовірності та іншим подібним вимогам.

Принципи однозначності та актуальності визначають реальну доступність інформації. Іншими словами, зацікавлені сторони повинні отримати інформацію в легко інтерпретується вигляді і в той період часу, коли можна її ефективно використовувати [3, 6, 8, 12].

Таким чином, з метою реалізації концепції стійкого розвитку в частині формування принципів інформаційного забезпечення на методологічному рівні необхідно:

- розширити сферу економічної діяльності, до якої слід включати екологічну діяльність суб'єкта господарювання;
- розширити структуру національного багатства, як індикатора економічного розвитку, в частині нефінансових невірбованих активів природним капіталом.

Ефективність такої пропозиції залежить від системності її реалізації. Тому необхідно взяти комплекс заходів для врахування при прийнятті стратегічних рішень, щодо стану навколишнього середовища, який включає удосконалення на:

- мікроекономічному рівні (методології бухгалтерського обліку);
- макроекономічному рівні (методології побудови системи національних рахунків (СНР)).

Впровадження принципів стійкого розвитку в систему стратегічного управління на всіх рівнях економічної системи залежить від рівня узгодженості (гармонізації) системи бухгалтерського обліку та СНР. Тому будь-які пропозиції щодо зміни стратегії в напрямі реалізації принципів стійкого розвитку обов'язково повинні включати адаптацію системи бухгалтерського обліку до вимог макроекономічного рівня, пов'язаних з реалізацією концепції стійкого розвитку.

Реалізація зазначених напрямів дозволить доповнити основними принципами концепції стійкого розвитку існуючу методологію стратегій управління на мікро- та макроекономічному рівнях шляхом включення навколишнього середовища до відтворювального процесу, забезпечивши його відображення на рахунках бухгалтерського обліку та СНР, а також доповнення індикаторів економічного розвитку.

Сучасна економічна теорія закріпила таку систему економічних мотивів і цілей, а також принципів їх реалізації, які сприяють деструктивним тенденціям у процесі людського розвитку. Основні економічні показники, що визначають рівень національного багатства країни, її економічного розвитку, не враховують екологічних факторів і тому викривляють реальний стан господарювання країни, особливо з огляду на її вплив на довкілля. Це вимагає максимально синтезувати інтереси економіки та екології з метою збереження біосфери та досягнення стійкого розвитку всіх країн і суспільства в цілому.

Розуміння ефективності господарювання як суспільно-економічної ефективності повинно бути пов'язане з відповідальністю за перебіг і результати цієї діяльності та передбачати ефективне використання природних ресурсів. Умовою раціонального використання природних ресурсів є їх облік на мікро- та макроекономічному рівнях. Це вимагає розробки методології та відповідних методик бухгалтерського обліку об'єктів, пов'язаних з екологічною діяльністю суб'єкта господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш.* Экономика природопользования. М.: ТЕИС, 1997. – 32 с.
2. *Веклич О.О.* Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О.О. Веклич. – К.: Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.
3. Вторжение в природную среду. Оценка воздействия (основные положения и методы) / Под ред. А.Ю. Ретеюма. – М.: Изд-во «Прогресс», 1983. – 192 с.
4. *Дорогунцов С.І.* Екосередовище і сучасність. Т. 3. Економічна оцінка природного середовища. / С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2006. – 426 с.
5. *Индикаторы устойчивого развития России (эколого-экономические аспекты)* / Под ред. С.Н. Бобылева, П.А. Макеенко. – М.: ЦПРП, 2001. – 220 с.
6. *Кавуненко Л.* Оценка организационных аспектов экологического и информационного управления // Экономика природопользования. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 414–420.
7. *Кірейцев Г.Г.* Економічна теорія та реалізація її положень в механізмах розвитку АПК / О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, В.К. Савчук // Економічна теорія. – 2005. – № 2. – С. 80-95.
8. *Основи стійкого розвитку: Навч. посібник* / За заг. ред. Л.Г. Мельника. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 654 с.
9. *Шевчук В.О.* Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології): [монографія]. / Володимир Олександрович Шевчук. – К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. – 371 с.
10. *Шевчук В.О.* Сталий розвиток і глобальна місія України / В. Шевчук, Л. Корнійчук // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 4-13.
11. *Шевчук В.Я.* Екологічний аудит: [підручник] / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький. – К.: Вища шк., 2000. – 344 с.
12. The Guidelines of Global Reporting Initiative (GRI) // www.globalreporting.org.

INFORMATION MAINTAINING ASUSTAINABLE: METHODOLOGICAL ASPECTS

V. Kraevskiy

National university of bioresources and environmental of Ukraine

In article from the theoretical party problems approaches of formation of the information and analytical support sustainable development of socio-economic systems are considered.

Key words: Information and analytical support, sustainable development, the system of national accounts, accounting.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРИНЦИПОВ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В. Краевский

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

В статье с теоретической стороны рассматриваются подходы формирования информационно-аналитического обеспечения устойчивого развития социально-экономических систем

Ключевые слова: Информационно-аналитическое обеспечение, устойчивое развитие, система национальных счетов, бухгалтерский учет.

УДК 338.2:504.062

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ПРОГРАМУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О. Кривень, Д. Ходико

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку економіки України, які обумовлюють необхідність її екологізації. Визначено роль державного програмування у забезпеченні цього процесу та напрями її посилення. Обґрунтовано, що їх врахування сприятиме підвищенню ефективності використання державного програмування як інструмента регулювання національної економіки.

Ключові слова: сталий розвиток, екологізація національної економіки, державне програмування, державні цільові програми.

Характерною особливістю сучасного розвитку не тільки вітчизняної, але й світової економіки є їх екологічна розбалансованість, що зумовлює негативні зміни в природному довкіллі та генерує інфляційні процеси. Нарощування виробництва товарів та послуг без урахування екологічних детермінант збереження природного капіталу призводить до дедалі більшого його виснаження. Такі негативні тенденції викликають потребу в дослідженні та теоретичному моделюванні збереження природного капіталу для майбутніх поколінь за умови забезпечення екологізації економіки, тобто цілеспрямованого процесу її перетворення, спрямованого на зниження інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва і споживання товарів і послуг у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту [1, с. 230]. Більше того, екологізація економіки повинна бути спрямована на зменшення масштабу господарської діяльності відносно наземних екосистем, а також на превентивний захист природного довкілля.

Впродовж останніх років опубліковано низку наукових досліджень українських вчених-економістів, пов'язаних з екологізацією вітчизняної економіки, теоретичним моделюванням її екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку. До них, зокрема, належать наукові доробки О.Веклич, Л.Гринів, Б.Данилишина, Л.Мельника, Г.Обиход, А.Степаненка, Л.Яценка та інших. Разом з тим, дана проблема, зважаючи на особливості та сучасні тенденції розвитку економіки України, потребує посилення уваги до питань пошуку шляхів її ефективного вирішення.

Метою цієї статті є дослідження тенденцій розвитку вітчизняної економіки в сучасних умовах, які обумовлюють необхідність забезпечення її екологізації, а також обґрунтування та розкриття ролі державного програмування у вирішенні даної проблеми.

Глобальна екологічна криза спонукає людство до екологізації всіх сфер діяльності, а передусім економічної. Адже сучасна світова економіка, потужне зростання якої в ХХ ст. спричинило появу й загострення в часі та просторі проблеми забезпечення виробництва необхідними компонентами природного капіталу, обмежується не фізичним, а вцілілим природним капіталом. Особливої гостроти сьогодні набуває проблема зниження просторової природомісткості економіки, оскільки, за оцінками вчених, сучасні екологічні проблеми в 65% випадків є наслідком надмірно великого обсягу господарювання в межах наземних екологічних систем. Тому важливим аспектом вирішення зазначених проблем повинні стати процеси екологізації економіки.

Надзвичайно гострою й такою, що вимагає невідкладного пошуку шляхів її вирішення, є проблема забезпечення екологізації економіки України. Адже її актуальність зумовлена наступними тенденціями розвитку вітчизняної економіки:

- збереження переважно сировинного характеру її розвитку, що знаходить, зокрема, підтвердження у структурі українського товарного експорту, в якій переважає так звана технологічна сировина та середньотехнологічна продукція переробної промисловості, що позиціонує Україну у світовому господарстві як країну-виробника сировинних товарів. Так, незважаючи на певне зменшення в 2013 р. порівняно з 2012 р. обсягу експорту вітчизняних товарів, триває тенденція домінування у його структурі таких товарних груп, як: недорогоцінні метали та вироби з них (27,8%); продукти рослинного походження (14,0%); мінеральні продукти (11,8%); машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (11,0 %); продукція хімічної промисловості та пов'язаних з нею галузей промисловості (6,8%) [2];
- висока природомісткість промислового виробництва і, відповідно, національної економіки в цілому. Оскільки абсолютна більшість промислових підприємств працює на технічно застарілому обладнанні, то споживає велику кількість різних компонентів природного капіталу, в тому числі і мінеральних. Так, в середньому із 100% хімічної сировини, яка переробляється, у готову продукцію перетворюється лише 40% [3]. У свою чергу, про природомісткість національної економіки свідчать ресурсо- та енергомісткість ВВП, які в кілька разів перевищують світовий рівень. Адже показники землемісткості одиниці ВВП в 3-5 разів, водомісткості – у 5-7 разів, а енергомісткості – у 7-9 разів вищі, ніж у розвинутих західноєвропейських країнах [6];
- відсутність позитивних зрушень у бік скорочення природоексплуатуючих та екологічно брудних галузей вітчизняної промисловості, як наслідок реалізації державної екологічної політики. Адже скорочення у 2012 р. валової доданої вартості створеної, передусім, у добувній, хімічній та металургійній промисловості, а також в інших виробничих галузях вітчизняної економіки, зумовлене скороченням обсягу експорту їхньої продукції, як наслідок сповільнення економічної динаміки більшості країн – торговельних партнерів України. Однак, здійснення продуманої ефективної структурної політики, спрямованої на екологічну реструктуризацію національної економіки, залишається й надалі проблемою, яка потребує негайного вирішення. В даному контексті, також зазначимо, що екологічно «недружні» галузі вітчизняної економіки, значною мірою зосереджені в південно-степових регіонах України (Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областях) з найвразливішими до негативного техногенного впливу ландшафтами, що з новою силою актуалізує необхідність проведення відповідної структурної перебудови національного господарства. Адже техногенна пошкодженість ландшафтів означає їхню низьку асимілюючу та регенеративну здатність, що зумовлює низьку стійкість природної підсистеми та високі втрати соціально-економічної підсистеми екосоціосистеми;
- значне фізичне та моральне зношення фізичного капіталу майже усіх галузей вітчизняної економіки, в першу чергу промисловості, і, як наслідок, зростання небезпеки виникнення техногенних аварій та екологічних катастроф. Так, ступінь зношення основних засобів в Україні у 2012 р. становив 76,7%. Найбільш зношеними є основні засоби в таких видах економічної діяльності, як транспорт та зв'язок (96,0%), промисловість (57,3%), рибальство і рибництво (55,7%), а також будівництво (55,1%) [2]. На даний час, майже понад 90% енергоблоків ТЕС, як складової однієї з базових галузей вітчизняної промисловості, відпрацювали свій розрахунковий ресурс, а понад 60% енергоблоків перетнули визнану у світовій енергетичній практиці межу граничного ресурсу і фізичного зношення, а, отже, потребують модернізації чи заміни [3].

За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій, у 2012 р. зареєстровано 120 надзвичайних ситуацій (НС) техногенного характеру, що на 10,5% менше, ніж в 2011 р., однак матеріальні збитки внаслідок яких перевищили 64,3 млн. грн., що на 80% більше, ніж в 2011 р. [3]. Більшість техногенних аварій зареєстровано у будинках та спорудах житлового призначення, що є наслідком значної зношеності основних виробничих фондів об'єктів комунального господарства. Разом з тим, через пожежі та вибухи у гірничих виробках у 2012 р. сталося 12 НС, 7 НС – пов'язані з наявністю у природному доквіллі шкідливих та радіоактивних речовин понад ГДК (в 3,5 рази більше, ніж в 2011 р.), 4 НС – пов'язані з аваріями на електроенергетичних системах, по 1 НС – внаслідок викидання НХР

та внаслідок аварії у системах нафтогазового промислового комплексу України (у 2011 р. таких аварій не зареєстровано) [3].

Відмітимо, що в Україні функціонує 25 030 потенційно небезпечних об'єкти, аварії на 955 з яких можуть стати причиною надзвичайних ситуацій державного або регіонального масштабу, а також 1004 хімічно-небезпечних об'єкти. Зважаючи на високий ступінь зношення основних виробничих фондів, можна стверджувати, що дані об'єкти є потенційними загрозами техногенній та екологічній безпеці нашої країни;

- низьким рівнем інноваційної та інвестиційної діяльності суб'єктів господарської діяльності, деформованою структурою залучення інвестицій за видами економічної діяльності. Незважаючи на те, в післякризовий період спостерігається поступове збільшення питомої ваги підприємств, що займалися інноваціями, та підприємств, які їх впроваджували, однак вона у 2012 р. залишалася ще доволі низькою (17,4% та 13,6% відповідно). Що ж стосується питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, то, сягнувши найбільшого значення у 2006-2007 рр. – 6,7%, вона неухильно скорочувалася і в 2012 р. становила лише 3,3%.

Оскільки екологізація економіки не можлива без залучення достатніх обсягів інвестиційних ресурсів для здійснення структурних зрушень і забезпечення нової якості економічного зростання, що відповідає вимогам сталого розвитку, то надзвичайно важливим, в даному контексті, є покращення інвестиційного клімату, активізація інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, концентрація інвестиційних ресурсів в пріоритетних напрямках національної економіки. Так, за результатами дослідження Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), для екологізації світової економіки на початковому етапі щорічно потрібні інвестиції в обсязі 1,05-2,59 трлн. дол. США, половину з яких потрібно залучати у «зелені технології» для підвищення енергоефективності, зокрема, комунального господарства, промисловості та транспорту, а також на розвиток відновних джерел енергії [4]. Решту інвестицій потрібно спрямувати на поліпшення утилізації відходів, інфраструктури громадського транспорту, а також в ті сектори економіки, які засновані на використанні природного капіталу, зокрема у сільське та лісове господарство, рибальство та водопостачання.

Що ж стосується України, то вона поки що не може собі дозволити витратити великі бюджетні кошти на зазначені заходи, незважаючи на їхню гостру актуальність, а також на енергетичну залежність національної економіки від Російської Федерації на тлі нестабільної політики ціноутворення на паливно-енергетичні ресурси. Тому основним джерелом інвестицій, зокрема на природоохоронні заходи, залишатимуться власні кошти підприємств. Водночас, обсяг залучених іноземних інвестицій в економіку України з року в рік зменшується: якщо в 2011 р. було залучено 6473,1 млн. дол. США іноземних інвестицій, то в 2013 р. – 5677,3 млн. дол. США (на кінець 2011 р. іноземні інвестиції збільшилися порівняно з початком року на 10,2%, а в 2013 р. – лише на 5,2%) [2]. Негативна динаміка залучених коштів іноземних інвесторів у вітчизняну економіку спричинена погіршенням інвестиційного клімату в нашій країні. Адже в четвертому кварталі 2013 р. було зафіксоване найнижче значення Індексу інвестиційної привабливості України, починаючи з 2008 р., - 1,7, що зумовлено, в основному, відмовою країни від підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, пов'язаними з цим політичною нестабільністю, економічними ризиками, в тому числі очікуванням падіння національної валюти. Крім того, зберігається негативний контекст у бізнес-середовищі: адміністративний та економічний тиск на бізнес, корупція, низький обсяг інвестицій, залучених в національну економіку, правова беззахисність бізнесу [5].

На окрему увагу заслуговує структура залучених інвестицій за галузями вітчизняної економіки. Адже, крім того, що спостерігається зменшення обсягу освоєних, зокрема, капітальних інвестицій в Україні (у 2012 р. він становив 88,9% по відношенню до 2011 р.), незадовільною залишається і їхня структура за видами економічної діяльності, зокрема вкрай незначною в загальному обсязі освоєних капітальних інвестицій є частка інвестицій, залучених в пріоритетні напрями національної економіки України, розвиток яких забезпечив би її інноваційну, екологічну та соціальну зорієнтованість. Крім того, скорочується частка залучених інвестицій в ті види господарювання, де ступінь зношення основних виробничих фондів є дуже високим;

- погіршенням якісних та кількісних характеристик природного капіталу, подальшою деградацією природного довкілля і, як наслідок, загостренням та поглибленням екологічних проблем. Це підтверджує 102 позиція України серед 132 країн світу у 2012 р. в міжнародному рейтингу екологічних досягнень (Environmental Performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25-ти показниками, що характеризують дієвість державної політики держав щодо збереження екосистем [7].

Загалом екологічно чистою, за оцінкою експертів Організації з безпеки та співпраці в Європі (ОБСЄ), залишилося 6% території України, а решта - звалище отруйних речовин, що перейшло в спадок від СРСР. Основними причинами такого стану екологічної ситуації експерти назвали аварію на Чорнобильській АЕС, не знищені боєприпаси та надлишок токсичних відходів. Принагідно зазначимо, що на території України накопичено понад 24 млн.т небезпечних відходів, лише 40% з яких знешкоджують та утилізують, а решта – зберігають на територіях підприємств або ж видаляють на місця неорганізованого складування [3]. Переважну більшість небезпечних відходів утворюють підприємства гірничо-металургійного комплексу Донецької, Дніпропетровської та Запорізької областей, яким притаманні, як зазначалося, техногенно пошкоджені ландшафти.

Обсяг відходів накопичений в Україні до кінця 2012 р. становив понад 35 млрд. т, понад 75% яких становлять відходи підприємств гірничо-металургійної та хімічної промисловості, а також енергетики. Так, тільки на підприємствах гірничо-металургійної галузі загальний обсяг утворених відходів складає 100-120 млн. т на рік. Загалом же, даними підприємствами накопичено у хвостовищах понад 2,6 млрд. т. відходів збагачення, 250 млн. т шлаків, 30 млн. т шламів, які є цінними вторинними мінеральними ресурсами, однак рівень переробки яких сягає 35-40% (залізовмісних шламів до 100%). На жаль, загальний рівень переробки відходів в Україні не перевищує 14-15% [3].

Крім зазначених тенденцій розвитку вітчизняної економіки, не меншу настороженість викликає стан демографічної ситуації в Україні. Адже за період незалежності нашої країни чисельність її населення скоротилася з 52,0 млн. осіб у 1991 р. до 45,5 млн. осіб у 2013 р.; значно погіршилася його вікова структура (відповідно до шкали ООН Україна має старе населення); значних обсягів набула захворюваність, а, відповідно, і смертність, населення на хвороби органів дихання, системи кровообігу та новоутворення; скоротилася очікувана тривалість життя при народженні (з 69,8 року у 1990 р. до 68,8 року в 2012 р.) [2]. Ці соціальні втрати значною мірою зумовлені погіршенням якісних характеристик природного капіталу внаслідок впровадження виробничої діяльності екологічно деструктивними підприємствами. Отже, дана ситуація ще раз вказує на тупіковість такого шляху економічного розвитку України і вказує на необхідність адекватного врахування екологічної компоненти у господарській діяльності.

Однак, в Україні практично не здійснюється єдина послідовна державна політика щодо забезпечення екологізації національної економіки, що передбачає запровадження та реалізацію принципів раціонального природокористування та зменшення масштабів господарської діяльності в межах наземних екосистем. Тому вкрай необхідним є перехід до якісно нової моделі розвитку національної економіки з врахуванням не тільки обмеженості використання природного капіталу, а й можливості його збереження та відтворення. Мова йде про необхідність формування моделі сталого розвитку, яка визнана світовою спільнотою домінантою ХХІ ст. У зв'язку з цим, Україна повинна активізувати свої дії щодо переходу до сталого розвитку, який повинен характеризуватися економічною ефективністю, екологічною безпекою і соціальною справедливістю. Це потребує, насамперед, прискорення доопрацювання та затвердження Концепції сталого розвитку, в основу якої має бути покладена нова ідеологія природокористування. Крім того, потрібно розробити Національний план дій щодо її реалізації, спрямований на зниження масштабу антропогенного навантаження на наземні екосистеми.

Основні положення цих документів, у свою чергу, мають бути враховані у Стратегії державної екологічної політики України, реалізація якої повинна забезпечити інтеграцію екологічної політики до соціально-економічного розвитку нашої країни, з метою забезпечення екологічно безпечного природного довкілля для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження стійкості наземних екосистем [8]. Стратегічні цілі, на досягнення яких спрямована національна екологічна політика, потрібно інтегрувати у стратегії економічного розвитку

України, стратегічні документи розвитку регіонів та міст, а також врахувати при розробці та реалізації на їх основі програмних документів, що охоплюють усі сфери суспільної діяльності: промисловість, сільське господарство, науку, соціальну та правову сфери. Крім того, потрібно ініціювати перегляд вже затверджених стратегічних та програмних документів з метою імплементації вище згаданих положень. Це стосується, зокрема, програм, виконання яких забезпечить здійснення продуманої ефективної структурної політики, спрямованої на забезпечення екологічної реструктуризації національної економіки, формування національної інноваційної системи, зміну інвестиційної політики держави з врахуванням екологічних пріоритетів, розвиток маловідходних та ресурсозберігаючих технологій, забезпечення сталого розвитку довкілля, формування та підвищення рівня екологічної відповідальності бізнесу тощо. Такими державними програмами є: Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні, Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 рр., Програма стимулювання експорту продукції, Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р., Програма сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 р., Загальнодержавна цільова програма «Питна вода України» на 2006-2020 рр., Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр., Державна цільова програма «Ліси України» на 2010-2015 рр. та ін.

Окрему увагу, на нашу думку, слід приділити державним програмам, спрямованим на підвищення рівня екологічної культури населення, забезпечення його безперервної екологічної освіти та виховання. Адже підвищення рівня екологічної культури населення сприятиме формуванню гуманістичного відношення громадян до природного довкілля. Освіта, у свою чергу, як зазначено у главі 36 «Порядку денного на ХХІ ст.», є фундаментом та головним інструментом забезпечення сталого розвитку суспільства [9]. Тому в Україні необхідно приділяти значно більшу увагу екологізації освіти, забезпечити інтеграцію принципів сталого розвитку в усі її компоненти (дошкільну, загальну середню, позашкільну, професійно-технічну, вищу, післядипломну та самоосвіту), сприяти розвитку всеохоплюючої екологічної просвіти та виховання підростаючого покоління, оскільки це визначається, зокрема, добровільними зобов'язаннями України, взятими на Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20» і внесеними в реєстр ООН під назвою «Екологізація освіти: внесок України». Це має відобразитися через внесення відповідних змін до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. та таких програм, як, Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 р., Державна цільова соціальна програма розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, Державна цільова соціальна програма підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 р., Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 рр., Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 рр.

Виконання вище зазначених заходів сприятиме посиленню ролі державних цільових програм у забезпеченні екологізації національної економіки України, що означатиме, у свою чергу, підвищення ефективності використання державного програмування як інструмента регулювання національної економіки та подолання кризових явищ в ній, а також як засобу досягнення довгострокових прогнозів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник Л.Г. Экологическая экономика: учебн. / Л.Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2001. – 350 с.
2. Офіційна інтернет-сторінка Державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/nasdopovid2012.html>.
4. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unep.org/greeneconomy>.
5. Індекс інвестиційної привабливості України у ІІІ кварталі 2013 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/indices/iai/index22_results_ukr.pptx.

6. Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України// Відомості Верховної Ради України від 13.10.98. – 1998. – №38. – Ст. 248.
7. Яценко Л. Напрямки державної політики щодо екологізації національної економіки: аналіт. записка/ Л.Яценко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / <http://www.niss.gov.ua/articles/807>.
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 №2818-VII// Урядовий кур'єр від 09.02.2011. - № 24.
9. Програма дій «Порядок денний на ХХІ ст.»/ Пер. з англ. ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ ст.». – К.: Інтелсфера, 2000. – 360с.

THE ROLE OF STATE PROGRAMMING IN SECURING ECOLOGIZATION OF UKRAINE'S NATIONAL ECONOMY

O. Kryven, D. Khodyko

Ivan Franko National University of Lviv

The contemporary trends of Ukrainian economic development that condition the necessity of its ecologization are considered in the article. The role of state programming in securing the process and the directions for its strengthening are identified. It is justified that taking the latter into account would facilitate the increase of state programming efficiency as an instrument of national economic regulation.

Key words: sustainable development, ecologization of national economy, state programming, governmental target-based programs.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОЛОГИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

А. Кривень, Д. Ходыко

Львовский национальный университет имени Ивана Франка

В статье исследованы современные тенденции развития экономики Украины, обуславливающие необходимость ее экологизации. Определена роль государственного программирования в обеспечении этого процесса и направления ее усиления. Обосновано, что их учитывание будет способствовать повышению эффективности использования государственного программирования как инструмента регулирования национальной экономики.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологизация национальной экономики, государственное программирование, государственные целевые программы.

УДК 336.71658.147 (477)

СТРАТЕГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ БАНКІВ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

М. Крупка

Досліджено роль і значення банківського капіталу, перспективи залучення через банківську систему фінансових ресурсів в національну економіку України в умовах поглиблення ринкових трансформацій.

Ключові слова: власний капітал, банк, фінансові ресурси, національна економіка, фінансовий менеджмент, ресурси банку, стратегія розвитку, трансформаційні зміни.

Діяльність суб'єктів господарювання в національній економіці України в сучасних умовах стримується багатьма чинниками: фінансово-економічна криза, нестабільність податкової системи, низький рівень соціального захисту населення, дисбаланс політичних перетворень, достатньо складним є стан банківської системи, незважаючи на деякі позитивні моменти тощо. Утім, вагомим гальмівним чинником соціально-економічного розвитку країни є недостатність кредитних та інвестиційних ресурсів, низький рівень кредитно-банківської системи та її менеджменту.

Ключовим показником рівня менеджменту банківської системи є розвиненість і якість формування ресурсної бази комерційних банків як одного з найважливіших завдань для забезпечення економічного зростання в країні. Коливання макроекономічних показників, значний вплив політичних факторів на економічні умови діяльності суб'єктів господарювання, часті законодавчі зміни позначаються на джерелах формування ресурсної бази, інвестиційних рішеннях, продуктах і маркетинговій політиці конкретного банку. З огляду на це банківська система має володіти достатньою сукупністю ресурсів, як для кредитування поточних потреб суб'єктів господарювання, так і для формування інвестиційної діяльності, формування відповідних резервів і підтримки власної ліквідності. Водночас, обсяг їхніх фінансових ресурсів дає змогу визначати можливості щодо реального попиту на фінансовому ринку й безпосередньо впливає на розмір процентних ставок, як за пасивними, так і за активними операціями.

Формування ресурсів банківськими установами здійснюється у тісному взаємозв'язку із запланованими напрямками їх розподілу. Крім того, процес розподілу ресурсів, у свою чергу, багато в чому визначається ефективністю зростання наявних ресурсів і потенціалом їх нарощування у майбутньому. Так, чим більше ресурсів спрямовуватиметься на кредитування поточних потреб суб'єктів господарювання, тим нижчим буде відсоток, тим більше розшириться виробництво і випуск продукції, тим багатшими будуть люди і більше ресурсів формуватиметься банківською системою.

Проблеми формування ресурсів в національній економіці належать до найскладніших і водночас важливих напрямів банківського менеджменту. Дослідженню складових ресурсної бази банківської установи, деяких аспектів їх формування й управління присвячені роботи таких українських і зарубіжних учених, як М.Д. Алексеєнко, Д.Д. Ван-Хуз, О.В. Васюренко, А.П. Вожжов, О. Дзюблюк, Ж.М. Довгаль, І.Б. Івасів, В.В. Кисельов, Л.А. Костирко, Дж.С. Мілль, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, Т.В. Пащенко, Д. Полабремен, Л. О. Примостка, П. Роуз, М.І. Савлук, А. Сміт, А. Шмідт, Й. Шумпетер, А. Ядченко та ін. Зокрема, у роботах А.М. Мороза, М.Д. Алексеєнко висвітлено теоретичні засади формування банківських ресурсів в умовах ринкової економіки, розкрито механізм формування основних елементів – власного капіталу, залучених і позикових коштів, акцентовано проблеми щодо формування капіталу в Україні.

Одним з проблемних питань, що потребують розв'язання для забезпечення економічного зростання в Україні, є оцінка можливих шляхів і механізму формування фінансових ресурсів. Оскільки

капітал банків є базовим параметром для формування фінансових ресурсів банківської системи, розгляд його формування у порівнянні з банківськими системами зарубіжних країн, а також розгляд можливостей банківської системи України щодо залучення ресурсів і необхідних для цього умов є актуальним. Нині функціонування комерційних банків України збіглося із зростанням кризових явищ в економіці, які зумовлюють у цілому їх слабкий фінансовий стан. Особливу занепокоєність щодо надійності комерційних банків в Україні викликає в акціонерів, вкладників, органів контролю, оскільки банківські банкрутства більше впливають на економіку, ніж банкрутства підприємств. Водночас кризовий стан банків зумовлений і тим, що вони не приділяють належної уваги аналізу свого фінансового стану, формуванню та ефективному використанню своїх фінансових ресурсів.

Метою цього дослідження є визначення можливих шляхів зміцнення фінансової стійкості комерційних банків і посилення їх ролі в економічних перетвореннях, активізації їхньої діяльності щодо кредитування розвитку реального сектора національної економіки.

В українській економічній науці розглядові понять «ресурси банку» і «капітал банку» (або ж «банківський капітал») приділяється значна увага. Серед останніх наукових досліджень банківських ресурсів і капіталу необхідно виділити монографію М.Д. Алексєєнка, в якій досить вичерпно висвітлено теоретичні й практичні аспекти формування банківського капіталу в умовах ринкової економіки [1]. Проведене дослідження розкриває суть поняття «капітал» і дає глибокий аналіз формування банківського капіталу в Україні. При цьому капітал банків розглядається як самозбільшувана вартість, до якої входять не лише власний капітал, а й залучені і позикові ресурси.

Зауважимо, що банківська система – важливий елемент ринкової економіки, котра забезпечує як регулювання кредитно-грошового обігу, так і рух, перерозподіл і ефективне використання фінансових ресурсів. Виконання цих функцій значною мірою залежить від капіталу самої банківської системи, який складається із власних капіталів банків, що входять до неї. Це зумовлене тим, що капітал банку сам собою є первинним джерелом банківської системи і, крім того здатен стимулювати залучення ресурсів інших суб'єктів господарювання й фізичних осіб пропорційно до свого обсягу. Банківська система посідає унікальне місце як у загальній структурі функціонуючого капіталу, так і в його кругообігу в процесі розширеного відтворення. Роль банківської сфери як унікального фінансового посередника полягає, передусім, у концентрації в ній практично всіх грошових коштів і за її допомогою у розподілі та перерозподілі ресурсів у галузевому, технологічному і функціональному аспектах.

Серед економічних та соціальних проблем розвитку банківського сектора питання побудови стратегії грошово-кредитної політики України в сучасних умовах незалежності, що дають змогу забезпечити ефективну реалізацію соціально-економічного, інтелектуально-інформаційного та культурного розвитку країни займають ключову роль. Посилення глобалізаційних та інтеграційних процесів, динамічні зміни в банківському секторі та зростання конкуренції зумовлюють необхідність підвищення ефективності банківської діяльності, котра залежить не лише від впливу зовнішнього середовища, а й від досконалості операцій центрального банку, процесу формування та реалізації стратегії його відповідної діяльності як засобу щодо уникнення та подолання можливих кризових ситуацій в країні.

Сьогодні в умовах ринкових перетворень в Україні, депресивного стану національної економіки банківським установам надзвичайно важко вирішувати питання, пов'язані з формуванням ресурсної бази, оскільки вітчизняна банківська система ще відносно молода, і знаходиться лише на стадії свого розвитку. Важливу роль у процесі формування ресурсної бази банку відіграє диверсифікація ресурсів, що здійснюється за рахунок створення надійної та різноманітної клієнтської бази, що в свою чергу уможливило наростити банківські активи та прибуток, а також поліпшити діяльність банку в цілому. Водночас завдання прийняття рішень по формуванню ресурсів комерційного банку є актуальним, оскільки розвиток комп'ютерних технологій дає змогу підвищити їх ефективність і економічність. Останнім часом з'явилась низка робіт присвячених проблемам прийняття рішень в умовах ризику, проте на практиці не існує моделей, методів і алгоритмів прийняття рішень з урахуванням ризику, пов'язаного з оцінками характеристик об'єктів управління, поданих як статистичні, імовірнісні та інтегральні.

У практичному використанні під стратегією управління розуміють напрям і спосіб залучення коштів для досягнення поставленої мети у процесі формування ресурсної бази банку. Наявність

стратегії дає змогу сконцентрувати зусилля на варіанти рішень, які не суперечать прийнятій стратегії, й відкинути всі інші варіанти. Після досягнення поставленої мети стратегія як напрям припиняє свої існування, а нові цілі розвитку ставлять завдання розроблення нової стратегії. Утім, структура джерел фінансового забезпечення впливає на балансування між фінансовою стійкістю і фінансовим ризиком діяльності банку.

Зауважимо, що кожна фінансова установа вирішує для себе дилему «ризик – дохід». Основний принцип теорії фінансів: «ціна більшого прибутку – більший ризик». Пошук оптимального їх співвідношення є найважливішим завданням керівництва кожного банку. Стратегія планування розвитку має дати відповідь на запитання, як управлінські рішення керівництва і зміни в навколишньому середовищі, тобто зміни умов діяльності й регулювання впливають на характер цього співвідношення в конкретній установі. Формально ці стратегії поведінки на ринку можна описати за допомогою моделей. У першій моделі цільовою функцією може бути максимізація прибутку за умови обмеження ризику шляхом встановлення максимально допустимого його значення, у другій – мінімізація ризику за умови утримання показників прибутковості на певному рівні, не нижчому від заданого.

Так, стратегія отримання максимального прибутку передбачає свідоме прийняття ризику, характеризується спекулятивними тенденціями і реалізується шляхом застосування незбалансованих підходів до управління активами і зобов'язаннями. Основне завдання управління за цього підходу полягає в запобіганні ситуації, за якої допустимий ризик переростає у катастрофічний, загрожуючи банку банкрутством. Стратегію мінімізації ризику обирають тоді, коли рівень прибутковості банку задовольняє керівництво й акціонерів, а основною метою є стабілізація фінансових результатів. У цьому разі мета досягається за допомогою таких прийомів управління активами і пасивами, як приведення у відповідність термінів та обсягів активів й зобов'язань, чутливих до змін відсоткової ставки, формування збалансованого портфеля цінних паперів, проведення операцій хеджування і страхування ризиків.

На наш погляд, основний принцип фінансового менеджменту полягає в тому, що максимізація вартості акціонерного капіталу є ключовим пріоритетним завданням. Усі банки – це корпорації, акціонери яких зацікавлені в зростанні вартості акціонерного капіталу й доходу за ним. За економічним змістом власний капітал банківської установи включає власні кошти засновників (акціонерів, власників), які об'єднані у фонди і резерви й здатні забезпечити основу для формування фінансових ресурсів банку, проведення банківських операцій з надання послуг і з досягненням певної економічної вигоди. Якщо цього не відбувається інвестори можуть забажати позбутися акцій, і тоді банк відчуватиме труднощі під час залучення нового капіталу для забезпечення свого зростання в майбутньому. Цілком очевидно, що банківські менеджери мають прагнути максимізувати вартість акціонерного капіталу при дотриманні прийнятого рівня ризику за своїми операціями. Нині для багатьох українських банків основною метою є виживання, а найважливішими показниками діяльності будь-якого банку є прибутковість і ризик. Наповнення стратегії залежить від конкретних проблем, спричинених недостатньою капіталізацією, незадовільною якістю кредитного портфеля (прийняттям надмірного кредитного ризику), маркетинговою поведінкою.

Аналізуючи напрями ресурсної політики банку, можна зауважити, що вони орієнтовані на мобілізацію пасивів банку (депозитів, позикового капіталу і власних коштів) та наступною їх трансформацією у кредити й інвестиції. Нині основною складовою ресурсної бази є власний капітал банку. Від його обсягу відповідно залежить ступінь фінансової незалежності, фінансової стійкості та інші показники діяльності банківської установи. Іншу частину її ресурсної бази займають кошти залучені у фізичних і юридичних осіб на поточні та депозитні рахунки, а також позиковий капітал банку.

В умовах динамічного соціально-економічного розвитку суспільства ефективне функціонування банківської системи вимагає від кожної окремої банківської установи володіти тим обсягом власного капіталу, який би забезпечував найвищі фінансові результати їхньої діяльності. Особливо актуальним це спостерігається під час інтеграції у світовий економічний простір з урахуванням нових сфер і способів реалізації власного потенціалу. Вплив економічного прогресу, потреби споживачів і динаміка зовнішнього середовища спонукають банківські установи до постійної роботи над створенням нових банківських продуктів і послуг та їх просування на ринку.

З метою збільшення власного капіталу банківської установи доцільним є проведення таких заходів: скорочення обсягу активів з високим рівнем ризику і залучення нових акціонерів, проведення ефективної дивідендної політики, залучення ресурсів на умовах субординованого боргу тощо. Головну роль повинен відігравати ринок міжбанківського кредитування, особливість якого полягає в тому, що він дає змогу оперативнo мобілізувати кошти банківській установі при потребі в додаткових ресурсах.

Кредитна політика належить до числа стратегічних планів комерційного банку. Вона фіксується у меморандумі кредитної політики кожного банку і визначає довгострокову мету, шляхи його розвитку, а також комплекс дій щодо втілення їх у життя.

Кредитну політику необхідно розробляти і проводити як на макро-, так і на мікро рівні. На макро рівні банківську кредитну політику розробляє і здійснює, згідно з банківським законодавством, Національний Банк України, установлюючи відповідні нормативи щодо проведення кредитних операцій банками, рівень облікової ставки, яка становить основу формування цін на кредитні послуги тощо. На мікро рівні цю політику визначають конкретні комерційні банки щодо проведення кредитних операцій зі своїми клієнтами – юридичними і фізичними особами. Загалом під кредитною політикою необхідно розуміти розроблену комерційним банком систему стратегічних завдань його діяльності в галузі надання кредитів та відповідних механізмів ефективної реалізації цих цілей.

Головна мета кредитної політики будь-якого банку – досягти комерційного зростання шляхом зміцнення та підвищення надійності, якості кредитного портфеля банку, а також збільшення доходів від кредитування інвестиційної діяльності фізичних та юридичних осіб у межах допустимого ризику.

Незважаючи на дуже несприятливі умови, впродовж останніх років, держава повинна відігравати активну роль у формуванні сприятливої фінансово-кредитної політики банків з урахуванням цілей розвитку та основних об'єктивних економічних процесів. Вплив держави на фінансово-кредитну політику може проявлятися через політичну та економічну ситуацію, а також через законодавчу базу.

Важливим напрямом стратегічної політики держави в контексті глобалізації економічних процесів є розвиток та регулювання банківської системи як одного з ключових чинників соціально-економічних перетворень у країні. Водночас глибокі суперечності нинішнього цивілізаційного процесу ставлять особливі вимоги до формування стратегій розвитку України. Необхідно відкоригувати загальну спрямованість трансформації, надати їй сучасних форм, знайти такі шляхи та механізми входження у світову економіку, які б дали змогу максимально використати позитивні наслідки глобалізаційного розвитку, а також мінімізувати труднощі, пов'язані з адаптацією національної економічної системи до закономірностей розвитку світового господарства.

На нашу думку, комерційним банкам України необхідно продовжувати процес накопичення власного капіталу. Нині для цього доцільно збільшувати акціонерний капітал, реалізовувати ефективну дивідендну політику, раціонально управляти власним капіталом за світовими стандартами. Нарощення обсягів ресурсів бази комерційних банків дасть змогу проводити значно більший обсяг активних операцій, призведе до зростання прибутковості, стійкості та надійності установи. Банківська комерція повинна сприяти і розвитку сфер банківських послуг. Однак, лише за умов злагодженої взаємодії усіх галузей національної економіки можна досягти економічного зростання. Це дасть змогу підвищити конкурентоспроможність кожного з банків в умовах фінансової кризи та нестабільності вітчизняної економічної системи. Тоді ж і банки зможуть ефективно виконувати свої завдання, які постали перед ними на сучасному етапі трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алексєєнко М.Д.* Капітал банку: питання теорії і практики. Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.
2. Банківська система: підручник / (М.І. Крупка, Є.М. Андрушак, Н.Г. Пайтра та ін.); за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Крупки. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 556 с.
3. *Вовчак О.Д.* Фінансова стратегія розвитку банку як передумова ефективності його діяльності / О.Вовчак // Банківська справа. – 2008. – №3. – С. 23.
4. *Вожжов А.П.* Формування ресурсів комерційних банків // Фінанси України. – 2003. – №1. – С. 116–129.

5. Марцин В.С. Формування взаємовідносин банківських структур із підприємствами на ринку фінансових послуг: монографія / В.С.Марцин. – К.: УБС НБУ, 2012. – 698 с.

STRATEGIC DETERMINANTS OF BANK RESOURCES FORMATION IN TERMS OF MARKET TRANSFORMATION

М. Крупка

Ivan Franko National University of Lviv

The role and importance of bank capital are investigated. Problems and perspectives of attracting through the banking system financial resources for development of national economy of Ukraine in the deepening of market transformation are analyzed.

Key words: equity, bank, financial resources, national economy, financial management, bank's resources, development strategy, transformational changes.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСОВ БАНКОВ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

М. Крупка

Львовский национальный университет имени Ивана Франка

Исследована роль и значение банковского капитала, перспективы привлечения через банковскую систему финансовых ресурсов в национальную экономику Украины в условиях углубления рыночных трансформаций.

Ключевые слова: собственный капитал, банк, финансовые ресурсы, национальная экономика, финансовый менеджмент, ресурсы банка, стратегия развития, трансформационные изменения.

УДК 336.711

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

В. Кочетков, Ж. Кугуєнко

Національний технічний університет України «Київський Політехнічний Інститут»

Розглянуто основні тенденції розвитку міжнародних банків на теренах країн Центральної та Східної Європи. Визначено основні причини проникнення іноземного капіталу на ринки Центрально-Східної Європи, названі найбільші транснаціональні банки Європи та зображено їхній дохід та прибуток протягом 2012р. Розраховано, скільки припадає мешканців на один банк по кожній країні. Визначено банківські групи, які лідирують на ринках країн Центрально-Східної Європи та проаналізовано основні стратегії їх розвитку. Досліджено причини інтересу західних банків до Східної Європи та доведена основна перевага України перед іншими країнами регіону.

Ключові слова: Транснаціональний банк, стратегія, країни Центрально-Східної Європи, іноземний капітал.

Одним з найвищих етапів глобалізації виступає глобалізація світового фінансового простору, яка є найбільш динамічною складовою загального процесу глобалізації та відіграє все зростаючу роль у світовому розвитку. Банківська система є гарантом фінансової безпеки держав, її залежність від кон'юнктури на світових ринках робить її більш чутливою до глобальних фінансових кризових явищ.

Оскільки від ефективності роботи міжнародного банківського сектору залежить економічне зростання держави, тому все більшої актуальності набуває наукова оцінка процесів експансії іноземним капіталом національного ринку банківських послуг в умовах глобалізації.

Аналізу різних аспектів діяльності банків на світовому фінансовому ринку в контексті глобалізації світової економіки присвячено праці провідних вітчизняних економістів: М.Д. Алексеєнка, В.Д. Базилевича, С.Я. Боринця, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, В.І. Грушка, М.І. Крупки, І.О. Лютого, Ю.В. Макогона, Т.В. Марени, В.І. Міщенко, Черніченка, О.І. Черняка та інших. Проблематика банківської діяльності посідає важливе місце в дослідженнях відомих зарубіжних учених: П. Аллена, Е. Долана, Т. Коха, В.Лексіса, Е. Максимо, Р. Міллера, П. Роуза, Дж. Сінкі.

Метою статті є аналіз діяльності міжнародних банківських установ та визначення науково-практичних рекомендацій щодо формування глобальної регуляторної політики у сфері міжнародного банківського бізнесу.

Завдання: дослідити діяльність транснаціональних банків на території країн Центральної та Східної Європи.

У процесі дослідження використано системний підхід для обґрунтування закономірностей формування банківської системи національних економік, метод структурного аналізу ієрархічної системи рівнів процесу поєднання та розвитку банківського та небанківського капіталу у вітчизняній та світовій практиці з урахуванням глобального досвіду інтеграційних процесів.

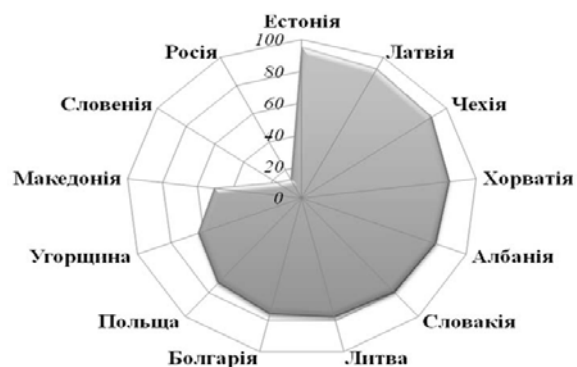

Рис. 1 Частка іноземного капіталу в сукупних активах банківського сектора країн ЦСЄ в 2012 році, в %

У банківській системі країн ЦСЄ, а саме Польщі, Угорщині, Естонії, Литві, Чехії, Болгарії, іноземні фінансові інститути контролюють більше половини активів (рис. 1). Кредитним організаціям, які контролюються нерезидентами, належать 95% банківських активів в Естонії, лише по одному великому банку, які не перейшли до іноземних банків, залишилося в Румунії, Словаччині, Угорщині.

Причини проникнення іноземного капіталу на ринки ЦСЄ:

- *локальний аспект*: жорстока конкуренція на національному ринку, уповільнення росту депозитної бази, обмеженість прибутків на західному ринку;
- *транснаціональний аспект*: значний потенціал для розвитку ТНБ у зв'язку з недорозвиненістю фінансових ринків приймаючих країн, недостатня кількість запропонованих банківських продуктів, можливість високого рівня прибутків, низької кваліфікації працівників через брак досвіду [1, с. 83-84].

П'ять ТНБ контролюють понад 60% фінансового ринку в більшості країн ЦСЄ (табл. 1, рис. 2) [1, с. 85-89].

Таблиця 1

Найбільші ТНБ Європи

ТНБ	Країна базування	Кількість підрозділів	Кількість країн
RaiffeisenZentralbankOsterreich	Австрія	790	15
Unicredito	Італія	1207	7
Hypo-Vereinsbank (NVB)	Німеччина	905	13
SocieteGenerale	Франція	666	н. д.
BankaIntesa	Франція	475	н. д.

Форми залучення та діяльності іноземного банківського капіталу в країнах ЦСЄ: відкриття представництв і філій; відкриття банків з різною часткою участі іноземного капіталу; участь у приватизації державної власності в банках; купівля банківських акцій у приватних акціонерів.

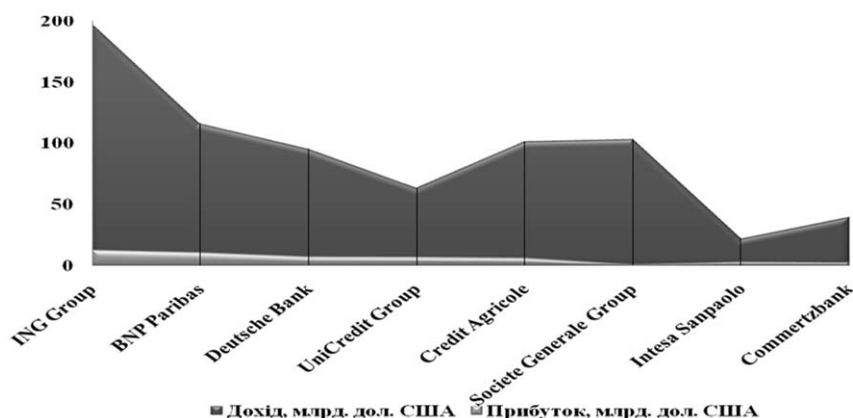

Рис. 2. Дохід та прибуток провідних ТНБ Європи в 2012 р., млрд. дол. США

Стрімкий вихід ТНБ на ринки країн ЦСЄ стимулював активізацію процесів концентрації банківського капіталу. У результаті кількість банків у даних державах стрімко скоротилася. Наприклад, у Польщі 63 банків, Хорватія – 33, Чехія – 37, Латвія – 23, Естонія – 7 (табл. 2).

Утворення найбільших банків здійснюється тільки на базі вже надзвичайно високої концентрації і централізації банківського капіталу, досягнутих в ході попередніх ЗіП і т.п. У зв'язку з тим, що банки намагаються укріпити свої позиції у боротьбі не тільки з внутрішніми, але й з зовнішніми конкурентами, ЗіП банків може виходити за рамки національних ринків капіталу, здійснюються міжнародні придбання. З початку 90-х рр. ХХ ст. об'єднання і придбання провідних світових банків характеризується багатомільярдною вартістю, що пояснюється об'єктивною тенденцією до концентрації і централізації капіталу в багатьох галузях. Злиття може набувати і міжнаціонального характеру (табл. 3).

Таблиця 2

Порівняльні дані по банківських системах різних держав ЦСЄ в 2012 р.

Країни	Кількість банків	Населення (млн. чол.)		ВВП (млрд. дол. США)	
		Всього	на 1 банк	Всього	на 1 банк
Російська Федерація	1189	142,37	0,12	986,94	0,83
Україна	193	46,57	0,24	106,11	0,55
Польща	63	38,11	0,60	338,73	5,38
Румунія	38	21,54	0,57	121,61	3,20
Чехія	37	10,22	0,28	141,80	3,83
Хорватія	33	4,44	0,13	42,65	1,29
Болгарія	32	7,70	0,24	31,48	0,98
Угорщина	29	10,06	0,35	112,90	3,89
Білорусь	28	9,72	0,35	36,95	1,32
Словаччина	24	5,39	0,22	55,05	2,29

Таблиця 3

Найбільші банківські злиття у Європі на початку XXI ст.

Учасники злиття	Назва об'єднаної структури	Активи учасників злиттів, млрд. дол. США
DeutscheBank (Німеччина) і BankersTrust (США)	DeutscheBank	735 808
BNP,Paribas	BNPParibas	692 713
Swiss Bank, Union Bank of Switzerland	United Bank of Switzerland	687 316
Hypo-Bank, Vereinsbank	Hypo-Vereinsbank	541 032

У розвинених державах кількість банків скорочується, фінансові установи йдуть на ЗіП, що обумовлюється транскордонною консолідацією та підвищує концентрацію ринку.

У більшості держав на банківському ринку домінує олігополія. Наприклад, у Європі ринкова частка п'яти найбільших банків досягає 50% (рис. 2.10).

У більшості країн ЦСЄ важливим джерелом збільшення капіталізації комерційних банків став приплив іноземного капіталу. Аргументи проти зростання частки іноземного капіталу пов'язані з

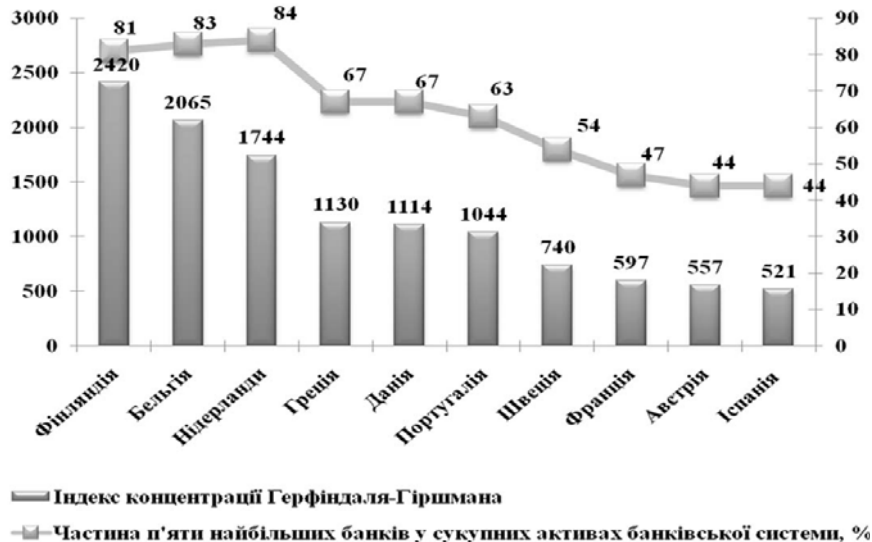

Рис. 3. Концентрація в банківському секторі окремих європейських держав

погрозою потенційної втрати контролю над банками та економікою держави в цілому. Необхідно підкреслити, що саме іноземний капітал сприяв стрімкому розвитку банківського сектора цих країн.

Банки з іноземним капіталом сприяли посиленню конкуренції на ринку банківських послуг і розширенню асортиментів [2, с. 62]. В Словаччині, Боснії та Герцоговині, Албанії частка іноземного капіталу становить 100%. Найбільший ріст з 2001 по 2008 рр. серед країн ЦСЄ продемонстрували Албанія, Україна, Сербія (рис. 4).

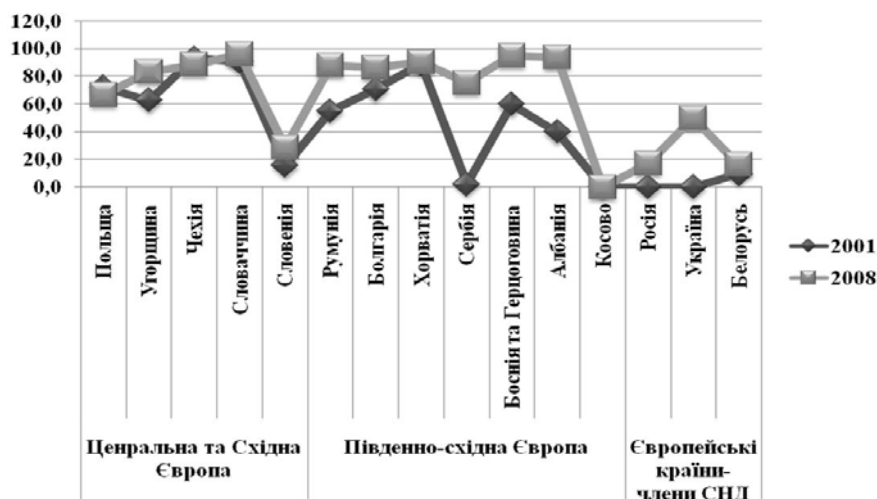

Рис. 4. Частка іноземного капіталу у сукупних банківських активах в 2001-2008 рр., % [6]

До провідних банків, що діють в країнах ЦСЄ, належить російський Сбербанк з часткою ринку 8,9%, італійський Unicredit (6,0%) та австрійський RaiffeisenInternational (4,7%) (рис. 5).

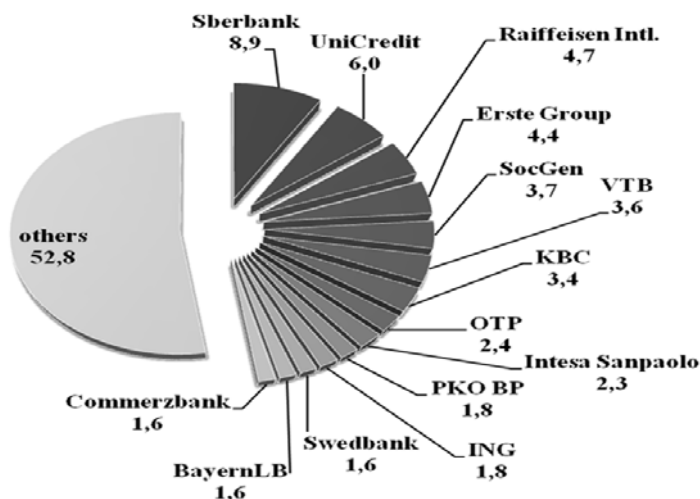

Рис. 5. Частка ринку ТНБ в ЦСЄ в 2013 р., %

Таким чином, економічна система будь-якої держави, незважаючи на її рівень розвитку, не в змозі протидіяти глобалізаційним та інтеграційним процесам. Жодна країна не може бути повністю самостійною на міжнародній арені та реалізовувати стратегію власного економічного розвитку без врахування інтересів головних суб'єктів світової економіки. Аналізуючи частку сукупних активів ТНБ в країнах ЦСЄ, слід відзначити, що в Unicredit вона складає 90%, RaiffeisenInternational – 72% KBC та Erste – 70% (рис. 6).

Надвисокий рівень залежності національної банківської системи від економічної ситуації в інших країнах може негативно впливати на стабільність вітчизняних банків не тільки другого рівня а й навіть

опосередковано на банки першого рівня через дестабілізаційні процеси на світовому фінансовому ринку.

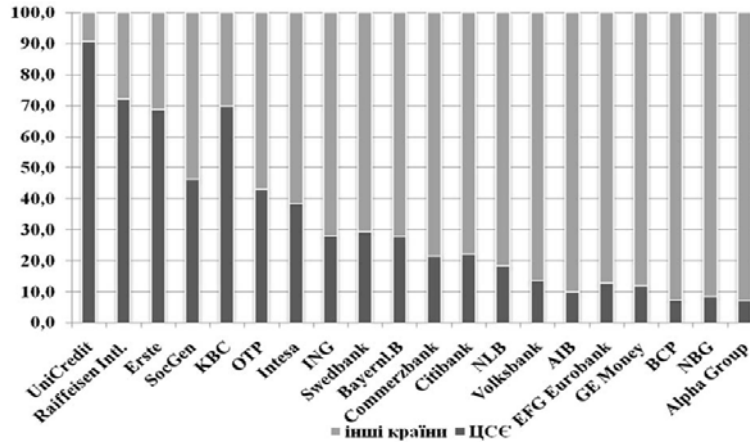

Рис. 6. Частка сукупних активів ТНБ у країнах ЦСЄ в 2013 р., %

Важливим є визначення дійсного розміру кредитної активності іноземних банків, що росте в багатьох країнах перехідною економікою. Цей ріст збільшує ймовірність того, що значне зниження пропозиції кредитів інобанками може привести до несприятливих макроекономічних наслідків як у діяльності місцевих інститутів, так і відносно припливу капіталу, що нерідко фінансує великий дефіцит по поточному рахунку платіжного балансу.

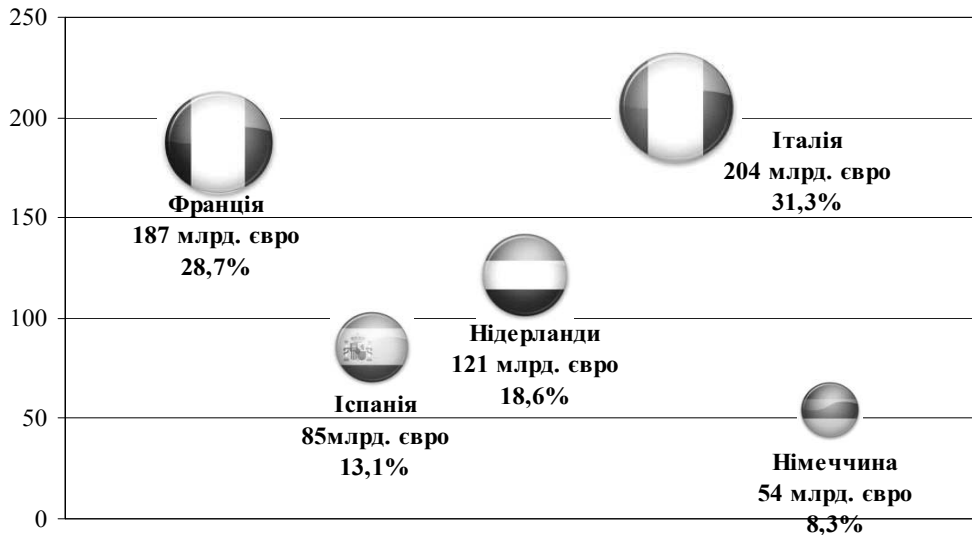

Рис. 7. Аналітичне угруповання десяти провідних банківських груп Європи в 2012-2013 рр. за показником ринкової капіталізації в млрд. євро та питомою вагою у %.[5]

Подібні ефекти, у свою чергу, впливають на стабільність фінансової системи країни - об'єкта інвестицій. Так, хвиля чистих вимог іноземних банків у Європі, де безліч держав оперують близько до керованого або прив'язаного валютного курсу, міняється відповідно дефіциту по поточному рахунку платіжного балансу країни.

Банківські групи, які лідирують на ринках країн Центрально-Східної Європи наведені в таблиці 4.

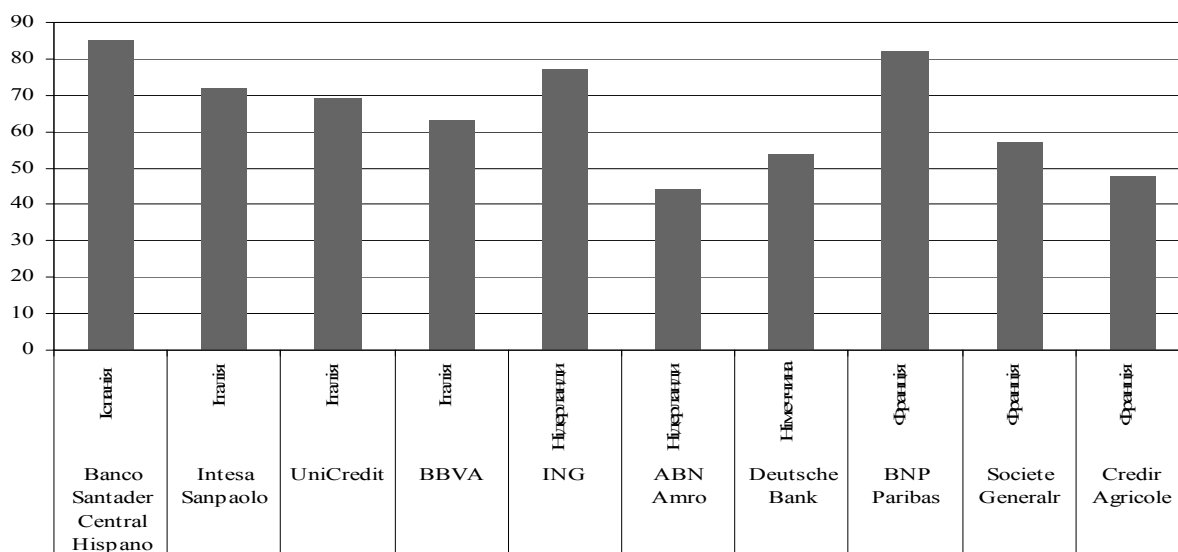

Рис. 8. Найбільші за показником ринкової капіталізації банківські групи Європи в 2013 р., млрд. євро

Таблиця 4

Банківські групи, які лідирують на ринках країн Центрально-Східної Європи, млрд. EUR в 2012 р.

Банківська країна	Країна	Активи на ринку ЦСЄ
UniCreditGroup	Італія	91,0
ErsteGroup	Австрія	59,3
RaiffeisenInternatoinal	Австрія	55,9
KGB Group	Бельгія	43,3
SocieteGenerale	Франція	40,0
OTP Bank	Угорщина	31,5
IntesaSanpaolo	Італія	27,9
ING Bank	Голландія	21,1
Citigroup	США	20,6
Swedbank	Швеція	20,2

Дослідження виявили, що більшість найбільших у числі стратегічних завдань декларують експансію на ринки ЦСЄ. При цьому раніше банки здійснювали великі покупки в регіоні, беручи участь у приватизаційних тендерах. Зокрема, так надходили лідери - групи UniCredit та Erste. Сьогодні таких можливостей майже немає. Непросто й купити недержавний банк зі значною часткою ринку. Особливо в країнах - нових членах Євросоюзу, де іноземці контролюють 60-100% банківських активів.

Форми залучення і діяльності іноземного банківського капіталу в країнах ЦСЄ:

- утворення представництв та філій;
- утворення банків із різною часткою участі іноземного капіталу;
- участь у приватизації державної власності в банках;
- скуповування банківських акцій у приватних акціонерів.

Економічна система будь-якої держави, незважаючи на її рівень розвитку, не в змозі протидіяти глобалізаційним та інтеграційним процесам. Жодна країна не може бути цілковито самостійною на міжнародній арені та реалізовувати стратегію власного економічного розвитку без урахування інтересів головних суб'єктів світової економіки [3, с. 138]. Активізація процесів транснаціоналізації обумовлюється лібералізацією доступу на національні ринки та відкритістю економіки країни. Наприклад, порівняльний аналіз темпів і рівня експансії іноземного банківського капіталу у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) показав, що в більшості держав вони вищі, ніж в Україні.

Вважаючи на цей факт, в зазначених країнах кардинально змінилися функції національних банківських систем, які фактично перетворилися на периферійні підсистеми глобальних банківських

структур. У Естонії, Литві, Румунії банки, опинившись під контролем іноземного капіталу, взагалі відмовилися від проведення суверенної монетарної політики та запровадили системи монетарного устрою. Враховуючи ці тенденції, Україні необхідно розробити власну стратегію розвитку банківської системи з урахуванням постійного наростання впливу іноземного капіталу [4, с. 103].

Дослідження виявили, що банківські групи, що послідовно просуваються на ринки ЦВЕ, по прибутковості випереджають своїх конкурентів з обмеженою присутністю в регіоні. Більше того, у вигаді банки, що не заощаджують на затратах.

Досліджуючи експансію міжнародних банківських груп в Центральній та Східній Європі слід виділити чотири стратегії, які застосовують банківські групи в ЦСЄ (табл. 5).

Банки, які використовують нішеву стратегію, обмежуються невеликими частками ринку в декількох країнах. Такий підхід, за даними консалтингової компанії, використовує 85% банківських груп. Ще вісім груп реалізують стратегію фокусування - тобто мають великі частки на декількох ринках. Установи, що роблять ставку на корпоративний бізнес, або «першовідкривачі» регіонів, часто застосовують стратегію присутності. Вона має на увазі володіння нехай і скромними частками, але на багатьох ринках.

Таблиця 5

Стратегії міжнародних банківських груп в Центральній та Східній Європі

Вид стратегії	Опис	Приклади груп, які реалізують цю стратегію	Середня рентабельність капіталу, %
Нішева стратегія	Невелика доля ринку у декількох країнах	SEB, ProCredit, BNP, CreditAgricole	17,3
Стратегія присутності	Невелика доля ринку в багатьох країнах	Citibank, ING, SocieteGenerale, RaiffeisenInternatoinal	23,5
Стратегія фокусування	Значна доля ринку у декількох країнах	Swedbank, KBC, NYPO AlpeAdriaBank	25,0
Стратегія проникнення	Значна доля ринку в багатьох країнах	UniCredit, ErsteBank	23,6

Нарешті, стратегія проникнення припускає великі частки ринку в багатьох країнах. Ще кілька років назад таким підходом не могла похвастатися жодна європейська банківська група. Сьогодні на лідерство на багатьох ринках претендують італійська група UniCredit й австрійська Erste. Близькі до цього сегмента ще п'ять груп, у числі яких австрійський холдинг RaiffeisenInternatoinal, угорський ОТР й італійський IntesaSanpaolo.

Провівши дослідження, визначено, що нішеві гравці мінімум на шість процентних пунктів програють у рентабельності власного капіталу гравцям, що роблять ставку на більше широку присутність у регіоні. Цей висновок підтверджує аналіз ще шести факторів успіху банків у ЦВЕ (активи й темпи їхнього росту, частка ринку, спеціалізація, рівень ліквідності, керування витратами). Дослідники виявили, що прибутковість тим вище, чим більше активи й темпи їхнього росту. Крім того, найбільшу рентабельність демонструють фінустанови із часток ринку більше 10%, хоча спеціалізовані гравці (із часток ринку до 1%) також поліпшують фінансові показники. Нарешті, у банків, що реалізують стратегії максимізації доходів, рентабельність капіталу майже на 10 процентних пунктів вище в порівнянні з банками, що орієнтуються на мінімізацію витрат. Таким чином, агресивна експансія багатьох груп на схід економічно себе виправдує.

Дослідження виявили, що одна з причин інтересу західних банків до Східної Європи – у пріоритетності роздрібного бізнесу. Інтерес до роздрібу зумовлений, по-перше, сповільненням темпів зростання європейської економіки і звуженням маржі в корпоративному сегменті. По-друге, головним джерелом пасивів європейці останнім часом вважають кошти населення, яке, на відміну від корпорацій, не може вкласти вільні гроші в інвестиційні проекти. На нашу думку, європейські банки в Україні приваблює два чинника. По-перше, недорозвиненість власного банківського сектору, що означає високий потенціал зростання і, по-друге, сусідство з ЄС. При цьому перевага України перед іншими країнами регіону в тому, що інвестиційні фонди не є серйозним конкурентом банків у боротьбі за гроші громадян.

Таким чином, сучасні тенденції розвитку міжнародного банківського сектору та глобальної економіки в цілому знаходяться під впливом світової фінансової кризи, а тому необхідно більш детально розглянути передумови участі України у процесах міжнародної міграції капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бутенко О.* Роль іноземних банків у формуванні інноваційних національних банківських систем / О. Бутенко // Банківська справа. – 2008. – №1. – С. 83-90.
2. *Уманців Ю.* Конкурентна політика на ринку банківських послуг у контексті глобалізації / Ю. Уманців // Банківська справа – 2008. – №5. – С. 55-71.
3. Большая экономическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 816 с.
4. *Барановский О.* Иноземный капитал на рынках банківських послуг України, Росії та Білорусі / О. Барановский // Вісник НБУ. – 2007. – №9. – С. 12-20.
5. *Herrero A.G., Marti 'nezPeri' a M.S.* Themixofinternationalbanks' foreignclaims: Determinantsandimplications // JournalofBanking&Finance. – 31 (2007) – P. 1613–1631.
6. *Petrov A.* Strategiamanagerialaderemodelare a institutiilordestat / [I. CojocarulonDan, II. ShubinOlexandr, III. SukmanovValeriietc.]; Coord.:CojocarulonDan. – Sfantu-Gheorghe: Eurocarpatica, 2009. – 272 p.

ANALYSIS OF INTERNATIONAL BANKING BUSINESS IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

V. Kochetkov, Zh. Kuguienko

National technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

The main trends in the development of international banks in the territory of Central and Eastern Europe. The main reasons for the penetration of foreign capital into the markets Central and Eastern Europe, called the largest multinational banks in Europe and showing their income and profits for 2012. Calculated as accounts inhabitants per bank in each country. Definitely banking groups that are leading in the markets of Central and Eastern Europe and analyzes the main strategies of development. The reasons of interest from Western banks to Eastern Europe and the Ukraine proved a major advantage over other countries in the region.

Key words: multinational banks, strategy, central and eastern Europe, foreign capital.

АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОГО БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ

В. Кочетков, Ж. Кугуєнко

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

Рассмотрены основные тенденции развития международных банков на территории стран Центральной и Восточной Европы. Определены основные причины проникновения иностранного капитала на рынки Центрально - Восточной Европы, названы крупнейшие транснациональные банки Европы и изображен их доход и прибыль в течение 2012г. Рассчитано, сколько приходится жителей на один банк по каждой стране. Определены банковские группы, которые лидируют на рынках стран Центральной и Восточной Европы и проанализированы основные стратегии их развития. Исследованы причины интереса западных банков в Восточную Европу и доказана основное преимущество Украины перед другими странами региона.

Ключевые слова: Транснациональный банк, стратегия, страны Центрально - Восточной Европы, иностранный капитал.

УДК 336.018

ПЕРЕДУМОВИ ТА НАПРЯМКИ ІНТЕГРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ

М. Кужелєв, О. Шакура

Донецький національний університет

У статті запропоновано теоретико-методологічний підхід щодо вибору напрямків та форм інтеграції банків та страховиків на сучасному фінансовому ринку. Обґрунтовано передумови та встановлено сучасні тенденції інтеграції фінансових інститутів, запропоновано концепцію банківського страхування – «bankassurance», як перспективний напрям конвергенції що дозволяє отримати додаткову вартість бізнесу, завдяки ефективному використанню потенціалів і можливостей банку і страхової компанії.

Ключові слова: фінансовий інститут, інтеграція, конвергенція, банкострахування, фінансовий супермаркет

Сучасний стан фінансового ринку сприяє розвитку і поглибленню процесу інтеграції фінансових інститутів, у тому числі комерційних банків і страхових компаній. Це обумовлено перш, за все, їх функціональною близькістю і можливістю об'єднання ресурсного та технологічного потенціалу для комплексного обслуговування клієнтів з метою отримання додаткового прибутку від створення і продажу спільних продуктів і отримання конкурентних переваг на фінансовому ринку.

У свою чергу подібна співпраця і взаємодія вимагає від фінансових інститутів пошуку інноваційного підходу до розробки стратегії щодо створення спільного бізнесу. При цьому слід враховувати, що банки і страхові компанії представляють собою фінансові інститути з яскраво вираженою соціально-економічною спрямованістю і здійснюють взаємодію з великою кількістю юридичних і фізичних осіб, інтереси яких повинні бути в рівній мірі дотримані, як і інтереси всіх учасників інтеграційного процесу.

Для подальшого розвитку та вдосконалення сучасних підходів щодо організації інтеграційного процесу банків та страховиків необхідно глибоке вивчення передумов такої взаємодії та пошук пріоритетних напрямів, форм інтеграції з урахуванням економічної ефективності від їх реалізації.

Сучасна наукова думка в області дослідження інтеграційних процесів банків та страховиків спирається на труди зарубіжних та вітчизняних фахівців з організації банківської справи та страхування, практичні розробки та систему державного регулювання банківського та страхового секторів економіки. Питання інтеграції банків та страхових компаній в зарубіжній науковій літературі висвітлено з працями Дж. Бойда та Е. Бревера [1,2], проте проблема пошуку перспективних напрямів взаємодії для ринків що розвиваються є і досить невирішеною. В вітчизняній літературі поки акцент поставлений на теоретичному дослідженні проблеми. Так, В. Фурман підкреслює необхідність співпраці банків та страхових компаній [3], а В. Кремень досліджує окремі канали реалізації послуг [4].

Та незважаючи на актуальність проблеми в Україні ще і досі відсутній єдиний теоретико-методологічний підхід щодо пошуку пріоритетних напрямів інтеграції банків та страховиків що дозволить отримати синергетичний ефект та додаткову вартість бізнесу, завдяки ефективному використанню потенціалів як банку, так і страхової компанії, що зумовило необхідність подальших досліджень.

Метою статті є аналіз передумов інтеграції банків та страхових компаній та обґрунтування перспективних її напрямів з урахуванням переваг та недоліків різних форм взаємодії.

На сьогодні можна констатувати, що на вітчизняному фінансовому ринку виникли певні передумови, що сприяють виникненню інтеграційних намірів у банків і страховиків. Це пов'язано з по-

силенням конкуренції у фінансовому секторі, що змушує фінансові інститути активно шукати нові інвестиційні можливості, ефективно використовувати наявні ресурси, визначати стратегію протидії конкурентам шляхом організації спільної діяльності, а саме [5, с. 407]:

- взаємна потреба банків і страховиків у підвищенні ефективності каналів дистрибуції своїх продуктів;
- спад продуктивності традиційної агентської мережі продажу страхових продуктів;
- висока концентрація у банківському та страховому секторах;
- входження банківського та страхового ринків на ринок цінних паперів;
- розвиток інфраструктури, що забезпечує ефективний обмін інформацією;
- підвищення вимог клієнтів щодо гами фінансових послуг тощо.

В загальному вигляді, під інтеграцією фінансових інститутів, слід розуміти процес взаємовідносин між економічними суб'єктами, виражений у співпраці з різних напрямків, включаючи об'єднання фінансових, технологічних та трудових ресурсів, для створення спільних продуктів і проведення спільної політики з метою вирішення певних завдань з підвищення прибутковості бізнесу, отриманню конкурентних переваг і поліпшенню іміджу [6].

Конвергенція - термін, який використовувався в економіці для позначення зближення різних економічних систем, економічної та соціальної політики різних країн.

Теорія конвергенції (1960-1970 рр.. XX століття) розроблялася в різних варіантах представниками інституціоналізму: П. Сорокіним, У. Ростоу, Дж. К. Гелбрейт (США), Р. Ароном (Франція); економетрики: Я. Тінбергеном (Нідерланди), Д. Шельські і О. Флехтхаймом (ФРН). Один з варіантів теорії конвергенції належить академіку А. Д. Сахарова.

На сьогодні термін «конвергенція» також використовується при описі інтегруючих процесів на фінансових ринках. Фінансова конвергенція заснована на дотриманні принципу гетерогенності. Взаємопроникнення і асиміляція суб'єктів фінансового ринку може відбутися в наступних випадках:

- з утворенням єдиної організації (холдинг, спільне підприємство, фінансова група на чолі з банком або страховою компанією і т.і.). При цьому можливі ситуації:
- кожен елемент цієї організації виробляє свій специфічний продукт або послугу,
- окремі елементи організації виробляють і поширюють свій і «чужий» продукт.
- без утворення єдиної організації. При цьому можливі такі ситуації:
- окремі елементи організації випускають і поширюють свій і «чужий» продукт,
- суб'єкти фінансового ринку є посередниками з розповсюдження продуктів і послуг інших учасників цього ринку.

Фінансовий конгломерат, що став нині найбільш значущим явищем інституціоналізації процесу фінансової конвергенції, зазвичай визначається як група компаній під єдиним контролем, чия ексклюзивна і переважаюча діяльність полягає в тому, щоб забезпечувати значну частину послуг, принаймні, у двох основних фінансових сферах, а саме у банківській та страховій. У світовій практиці фінансової конвергенції склалося дві форми таких конгломератів, що використовуються для визначення групи банків та страхових компаній - «bancassurance» та «assurfinance».

Французький термін «bancassurance» передбачає, що фінансовий конгломерат очолюється банком, який продає страхові продукти шляхом перехресного продажу через свої власні канали розповсюдження. Фінансовий конгломерат типу assurfinance передбачає, що він очолюється страховою компанією, яка просуває банківські продукти через свою мережу розповсюдження. Л. А. Ван ден Берге і К. Вервейр використовують термін assurfinance для визначення банківських продуктів, що просуваються через традиційні страхові канали розповсюдження.

В економічній літературі деяких країн зустрічається і більш широке визначення «bancassurance», під яким розуміється залучення банків, ощадних банків і будівельних товариств (кас) у виробництво, маркетинг і розповсюдження страхових продуктів.

До інтерпретації терміна «bancassurance» можна підійти з двох точок зору. З інституційної точки зору «bancassurance» - це спосіб організації співпраці між банками та страховими компаніями. З функціональної точки зору «bancassurance» - це організація системи перехресних продажів банківських та страхових продуктів через одну точку продажів, в основному через мережу банківських філій та відділень банку.

На сьогодні, на наш погляд, концепція банківського страхування – «bancassurance», полягає в інтеграції банків і страхових компаній з метою отримання додаткової вартості бізнесу, який стає можливим завдяки ефективному використанню потенціалів і можливостей як банку, так і страхової компанії в результаті синергічного ефекту від координації продажів, об'єднання страхових і банківських продуктів, загального використання каналів їх поширення і виходу на одну і ту ж клієнтську базу тощо.

«Bancassurance» отримав основний поштовх наприкінці 1980-х рр., саме коли британський Lloyd's Bank оголосив розвиток «bancassurance» в якості власної інноваційної політики. Об'єктивними передумовами цього можна назвати той факт, що в рамках фінансової складової світової економіки за обсягами з банківським капіталом може конкурувати тільки страховий. Додаткові чинники тяжіння таких інститутів доцільно сгрупувати окремо як для страховиків, так і для банків, а саме:

- для страховиків:
- прагнення до підвищення прибутковості бізнесу за рахунок страхування ризиків банку та його клієнтів, використання банку в якості страхового агента, отримання доступу до клієнтської бази банку, отримання доступу до філіальної мережі банку, реалізації банківсько-страхових інтегрованих фінансових продуктів;
- потреба в надійному та ефективному розміщенні власних коштів і коштів страхових резервів що стає можливим за рахунок інвестування коштів страхових компаній в банківські продукти та шляхом придбання інших активів за сприяння банку;
- для банків:
- прагнення до збільшення прибутковості за рахунок реалізації банком страхових продуктів, розрахунково-касового обслуговування страхової компанії та її клієнтів, реалізації банківсько-страхових інтегрованих фінансових продуктів, отримання доступу до клієнтської бази страхової компанії, просування страховою компанією банківських продуктів, надання банком додаткових послуг страховим компаніям;
- додаткове залучення ресурсів у вигляді депозитів страхових компаній; розміщення коштів страхових компаній в банківські цінні папери (векселі, облігації, акції), розміщення коштів клієнтів страхових компаній на банківські рахунки;
- зниження банківських ризиків (банківське страхування) за рахунок страхування власних ризиків банку: майна банку; працівників банку; відповідальності банку та його співробітників; комплексних ризиків банку та страхування ризиків клієнтів банку, що виникають при здійсненні кредитних операцій банку

Форми взаємовідносин банків та страхових компаній пов'язані з приналежністю досліджуваних фінансових інститутів до єдиної системи фінансових посередників, і залежать від економічної ситуації в країні, регулятивних, юридичних і демографічних особливостей, поведінки конкурентів, стратегії розвитку бізнесу. В процесі дослідження точок зору на можливі форми взаємовідносин банків та страхових компаній, одні автори, акцентують увагу на різноманітті таких форм, інші, вимагають уточнень з метою застосування комплексного підходу до досліджуваного питання. За цих умов було розроблено концепцію конвергенції банків та страховиків (рис. 1)

Таким чином, можна констатувати що в розвинених країнах конвергенція страхових компаній і банків втілюється за декількома основними напрямками [7]:

- банки виходять на страховий ринок шляхом створення власної страхової компанії;
- банки купують частки у вже існуючих страхових компаніях;
- банки «обмінюються» зі страховими компаніями пакетами акцій, або відбувається повне злиття компаній.

При цьому, слід виділити такі найбільш поширені форми конвергенції банків і страхових компаній:

- початкова форма співпраці, яка обмежується спрямуванням клієнтів в компанію партнера (у вигляді рекомендацій), досвідом залучення клієнтів, спільними рекламними заходами та наданням страховою компанією послуг клієнтам банку і самому банку на договірних засадах. Ця форма не є по суті формою конвергенції, оскільки відсутні конвергенція каналів продажів і загальних продуктів;

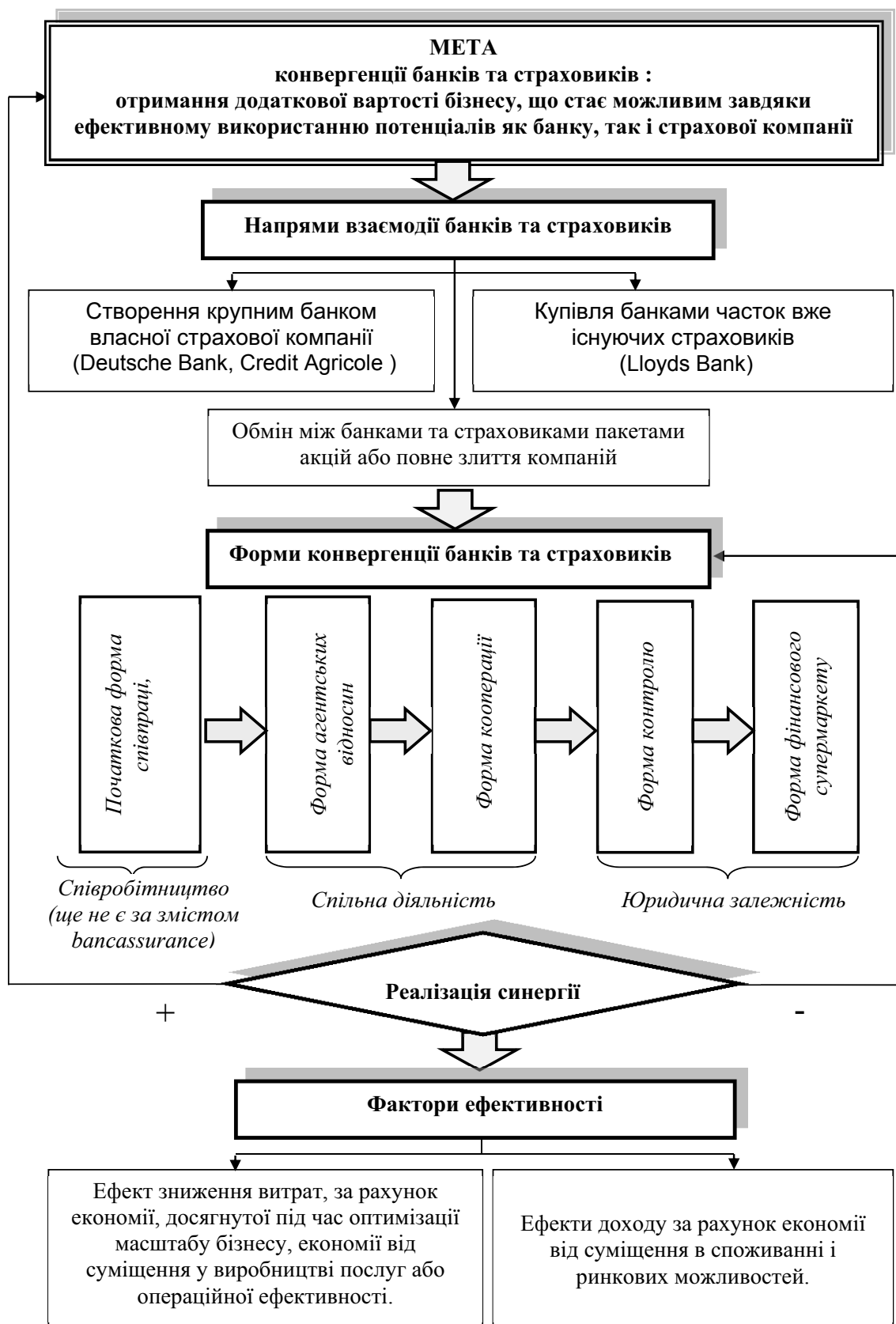

Рис. 1. Концептуальна модель конвергенції банків та страховиків

- форма агентських відносин, яка допускає поширення страхових послуг за угодою з банком через його агентську мережу та включає крос-продаж банківських та страхових продуктів, використання компаній - партнерів, як агентів з просування продуктів, можливе створення окремих інтегрованих фінансових продуктів банків і страхових компаній та участь страхових компаній у формуванні ресурсів для кредитних операцій банків;
- форма кооперації, при якій партнери утворюють альянс, створюючи на договірній основі режим найбільшого сприяння в усіх галузях співробітництва. Логіка розвитку такої співпраці набирає наступної послідовності [5]: проста постійна договірна кооперація між партнерами; часткова участь в активах партнера, яка не дає права контролю. Ця форма конвергенції характеризується тим, що здійснюється обмін базами даних між страховою компанією і банком, розробляються спільні банківсько-страхові продукти, відбувається інтеграція каналів продажів банку і страхової компанії, можуть здійснюватися спільні інвестиції в ІТ-проекти і персонал.

Таким чином, форма кооперації має більш глибокий ступінь проникнення банку і страхової компанії один в одного. При цьому банк і страхова компанія залишаються незалежними юридичними особами і вибудовують власні бізнес-процеси незалежно один від одного;

- форма контролю допускає застосування механізму контролю аж до злиття і поглинання, за допомогою якого банк або страховик має намір досягти своїх стратегічних цілей. Зазвичай на практиці це стає можливим шляхом входження банків і страхових компаній у фінансово-промислову групу або холдинг, через участь банків і страхових компаній у капіталі партнера та шляхом створення банко-страхових груп, що дозволяє ефективно використовувати канали продажів, розширити і диверсифікувати продуктовий ряд і клієнтську базу що є найбільш поширеною і ефективною стратегією реалізації банківського страхування, яке реалізовується світовими лідерами ринків фінансових послуг;
- форма фінансового супермаркету є вищою фазою конвергенції банку і страхової компанії. При цьому структури банку і страхової компанії повинні бути тісно інтегровані між собою не тільки на рівні фронт-офісних структурних підрозділів, які забезпечують загальне використання каналів продажів фінансових послуг, а й на рівні головного офісу. Сьогоднішнє розуміння форми фінансового супермаркету полягає в інтеграції політики і бізнес-процесів банку та страхової компанії, єдиної стандартизації процедур банку і страхової компанії, повному використанні спільної клієнтської бази, спільної маркетингової і рекламної політиці. Таку глибоку ступінь інтеграції можна здійснити тільки в рамках фінансових груп, що мають і банк, і страхову компанію. Фактором успіху такої форми є скоординована продуктова і цінова політика, що вибудовують банк і страхова компанія. Для цього створюється спільний орган - комітет з продажу та розробки продуктів, куди входять представники банківського, страхового видів бізнесу корпорації. Головним завданням такого комітету є розгляд фінансових продуктів і тарифів на них, а також затвердження проектів щодо їх розробки та реалізації. Питання спільного інвестування в проекти фінансового супермаркету вирішує інший координаційний орган - інвестиційний комітет. Питання інтеграції в галузі інформаційних технологій банку і страхової компанії є прерогативою комітету з інвестиційних технологій. Здійснення поточного бюджетування і поточних витрат здійснює фінансовий комітет [8].

Отже, в основу ефективності «bancassurance» покладено вирішення завдання розробки банком та страховою компанією інтегрованих продуктів, що відповідають певним вимогам, а саме:

- продукт повинен бути пов'язаним з банківськими послугами, що відкриває можливості перехресних продажів;
- продукт повинен бути досить простим, щоб співробітники банку могли швидко вивчити його;
- продаж та оформлення продукту не повинні займати багато часу;
- обов'язкова сегментація за ціною і наповненням продукту залежно від цільової аудиторії.

Саме розробка таких продуктів дозволить отримати синергетичний ефекту за рахунок таких факторів як ефект зниження витрат; ефект доходу; відношення між ефектами і операційної структурою; диверсифікацію бізнес-потоків тощо [9].

В Україні, як і в інших країнах СНД, на сьогоднішній день реалізовано особливий варіант bancassurance. Зазначимо, що західноєвропейський досвід bancassurance ґрунтується на поєднанні банківських послуг і накопичувального страхування: при реалізації через банківські мережі частка полісів зі страхування життя перевищує частку полісів на інші страхові послуги. До факторів розвитку bancassurance слід включити відсутність жорстких законодавчих обмежень, зростання платоспроможності населення і стрімкий розвиток кредитування.

В Україні відповідно до ст. 48 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківським установам заборонено здійснювати діяльність у сфері страхування. Водночас їм дозволяється виконувати функції страхового агента, що стає основою партнерських відносин між банком та страховою компанією у фінансовому конгломераті [10]. Окрім того, ці фінансові посередники, як і інші учасники фінансового конгломерату, можуть бути клієнтами один одного. Активна співпраця між банківськими установами і страховими компаніями ґрунтується на тому, що у процесі банківської діяльності виникає чимало ризиків, які є взаємопов'язаними, а страхування є одним з методів управління банківськими ризиками.

На відміну від зарубіжного досвіду, реалізація bancassurance в країнах СНД передбачає, насамперед, поєднання банківських послуг передусім з обов'язковими страховими продуктами. Специфіка розвитку bancassurance в Україні викликана непоширеністю страхування, недосконалістю законодавства, недовірою клієнтів до страхових компаній, непрозорістю страхових послуг, а також неконкурентними діями з боку банків і страхових компаній.

Хоча названі форми інтеграції банків та страховиків здійснюються як на міжнародному фінансовому ринку, так і в рамках національних фінансових ринків, вони сприймаються зі значними застереженнями правовими системами багатьох країн (Табл.1).

Таблиця 1

Можливості конвергенції банків та страхових компаній у країнах ОЕСР [11]

Країна	Виробництво		Реалізація	
	страхових послуг банком	банківських послуг страховиком	страхових послуг банком	страхових послуг банком
1	2	3	4	5
Австралія	Заборонено	Заборонено	Дозволено	Дозволено
Австрія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Бельгія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Велика Британія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Дозволено
Греція	Заборонено	Обмежено	Обмежено	Обмежено
Данія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Дозволено
Ірландія	Обмежено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Ісландія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Іспанія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Дозволено
Італія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Дозволено
Канада	Заборонено	Обмежено	Обмежено	Обмежено
Корея	Заборонено	Заборонено	Заборонено	Заборонено
Люксембург	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Мексика	Заборонено	Обмежено	Обмежено	Заборонено
Нідерланди	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Німеччина	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Нова Зеландія	Не дозволено	Не дозволено	Не дозволено	Не дозволено
Норвегія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Польща	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Португалія	Заборонено	Обмежено	Обмежено	Обмежено
Португалія	Заборонено	Обмежено	Обмежено	Обмежено
Словачія	Заборонено	Заборонено	Дозволено	Заборонено
США	Заборонено	Обмежено	Обмежено	Обмежено

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Туреччина	Обмежено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Угорщина	Заборонено	Заборонено	Дозволено	Дозволено
Фінляндія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Франція	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Обмежено
Чехія	Заборонено	Заборонено	Дозволено	Заборонено
Швейцарія	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Дозволено
Швеція	Заборонено	Обмежено	Дозволено	Дозволено
Японія	Заборонено	Обмежено	Заборонено	Обмежено

Таким чином, проведене дослідження дозволило встановити, що на вітчизняному фінансовому ринку склалися певні передумови для інтеграції фінансових інститутів, яка виражена у співпраці з різних напрямків, включаючи об'єднання фінансових, технологічних та трудових ресурсів, для створення спільних продуктів і проведення спільної політики з метою вирішення певних завдань з підвищення прибутковості бізнесу, отриманню конкурентних переваг і поліпшенню іміджу. **Встановлено**, що найбільш значущим явищем інституціоналізації процесу фінансової конвергенції стає фінансовий конгломерат, який визначається як група компаній під єдиним контролем, чия ексклюзивна і переважаюча діяльність полягає в тому, щоб забезпечувати значну частину послуг, принаймні, у двох основних фінансових сферах, а саме у банківській та страховій.

Обґрунтовано, що найбільш пріоритетним напрямом конвергенції є така форма конгломератів, що використовуються для визначення конвергенції банків та страхових компаній - «bancassurance».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Boyd J. H. Risk, regulation, and bank holding company expansion into nonbanking / Boyd J. H., Graham S. L. // Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, 1986. – № 10. – С. 2-17.
2. Brewer E. Relationship between bank holding company risk and non-bank activity / Brewer E. // Journal of Economics and Business, 1989. – № 41. – С. 337–353.
3. Фурман В. М. Формування ефективної стратегії взаємодії страхових компаній та банків / В. М. Фурман // Фінанси України, 2003. – № 1. – С. 137-141.
4. Кремень В. М. Особливості використання концепції «bancassurance» у діяльності фінансових конгломератів / В. М. Кремень // Економічний простір, 2008. – № 20. – С. 99-106.
5. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Монографія / М.С. Клапків – Тернопіль: Економічна думка, Карт-баш, 2002. – 570 с.
6. Федосов Е.А. Формирование клиентоориентированной модели интеграции банков и страховых компаний / Е.А.Федосов // Управление экономическими системами (электронный научный журнал), 2012. – №3 (39).
7. Комлева Н., Самиев П. Страховая группировка / Н.Комлева, П.Самиев // Журнал «Эксперт», 2011. – № 38, с.46-47.
8. Кузнецов М.А. Предпосылки формирования механизма государственного регулирования системы коммерческого страхования / О.А. Шакура, Л.М. Вайсеро // Бизнес Информ: научный журнал; Харківський нац. ун-т. – № 1. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2014. – С. 32-37.
9. Донецькова О.Ю. Природа и специфика финансового посредничества // Вестник Оренбургского государственного университета, 2010. – №13 (119). – С. 148-152
10. Van den Berghe L. A. A. Convergence in the Financial services industry / L. A. A. Van den Berghe, K. Verweire, V. M. Sarchon. – OECD, 1999. – 94 p.
11. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III, зі змін. та доп. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.

PRECONDITIONS AND DIRECTIONS OF INTEGRATION OF COMMERCIAL BANKS AND INSURANCE COMPANIES

M. Kuzheliev, O. Shakura

Donetsk national university

This theoretical and methodological approach to choice of directions and forms of integration of banks and insurers in modern financial market has been proposed in the article. The preconditions has been substantiated and modern trends of integration of financial institutions has been identified, the concept of bancassurance has been proposed as a promising direction of convergence that allows for more business value through effective use of the potentials and capabilities of bank and insurance company.

Key words: financial institution, integration, convergence, bank insurance, financial supermarket.

ПРЕДПОСЫЛКИ И НАПРАВЛЕНИЯ ИНТЕГРАЦИИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ И СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ

М. Кужелев, О. Шакура

Донецкий национальный университет

В статье предложен теоретико-методический подход к выбору направлений и форм интеграции банков и страховщиков на современном финансовом рынке. Обоснованы предпосылки и выявлены современные тенденции интеграции финансовых институтов, предложена концепция банковского страхования - «bancassurance», как перспективное направление конвергенции, что позволит обеспечить дополнительную стоимость бизнеса, благодаря эффективному использованию потенциалов и возможностей банка и страховой компании.

Ключевые слова: финансовый институт, интеграция, конвергенция, банкострахования, финансовый супермаркет.

УДК 330.342: 338.911: 330.151+ 339.5

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Б. Кульчицький¹, С. Рогач²

¹Львівський національний університет імені Івана Франка,

²Національний університет біоресурсів і природокористування України

Досліджено теоретико-методологічні проблеми екологізації сучасних економічних систем з позицій постіндустріальної парадигми та економічної компаративістики в умовах посилення глобалізації. Розкрито зміст екологічної парадигми економічної теорії та обґрунтовано необхідність виокремлення соціально-екологічних відносин у системі економічних відносин суспільства. Проаналізовано концепцію стійкого розвитку та особливості еколого-економічних інструментів у розвинутих країнах. Запропоновано авторське трактування поняття «екологізація економічних систем».

Ключові слова: економічні системи, постіндустріальна парадигма, екологічна парадигма економічної теорії, постіндустріальне (інформаційне) суспільство, глобалізація, економічна компаративістика, стійкий розвиток, екологізація економічних систем.

Обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження й порівняльного аналізу сучасних економічних систем об'єктивно передбачає виявлення пріоритетних домінант їх трансформації, якими у ХХІ ст. є, на наш погляд, екологізація та глобалізація. Саме ці процеси здійснюють нині вирішальний вплив на функціонування і трансформацію існуючих чи становлення нових економічних систем. Будучи щільно взаємопов'язаними між собою, вони зумовлюють ключові параметри економічних систем, їх елементну структуру, визначають важливіші функції. І хоча актуальність проблеми екологізації економіки не підлягає сумніву, проте більшість наявних наукових досліджень мають або виключно економічний, прагматичний ухил, або природоохоронну спрямованість у чистому вигляді. Звідси випливає необхідність комплексного підходу до цієї складної й важливої теоретичної і практичної проблеми на основі діалогу економічної та низки інших наук.

Метою нашої статті є розробка теоретико-методологічних засад дослідження і з'ясування змісту екологізації сучасних економічних систем у контексті теорії порівняльних систем, що має дуже важливе значення як для методології економічної теорії, так і практики державного регулювання взаємодії економічної та екологічної систем, забезпечення стійкого розвитку економічних систем в умовах посилення глобалізаційних процесів. Методами нашого дослідження є насамперед діалектичний, аналіз і синтез, єдність історичного та логічного, системний, синергетичний, порівняльного, сценарного аналізу та ін.

На наш погляд, екологізація сучасних економічних систем є характерною ознакою формування постіндустріального (інформаційного) суспільства. Відповідно теоретичне дослідження сучасних економічних систем крізь призму посилення їх екологізації, з урахуванням епохального переходу від людини економічної (*homo economicus*) до людини творчої (*homo creator*) [15, С. 258-286; 16, С. 109-119], неодмінно повинно спиратися на постіндустріальну парадигму. Саме постіндустріальна парадигма є, на наше переконання, тим «ключем», який дає змогу розкрити зміст сучасних економічних систем, здійснити їх порівняльний аналіз та виявити стратегічний вектор системної трансформації в умовах посилення екологізації та глобалізації.

Екологізація сучасних економічних систем зумовлює, на наше переконання, необхідність перегляду, переосмислення фундаментальних методологічних положень економічної теорії. Економічна

теорія протягом своєї тисячолітньої еволюції пройшла багато етапів розвитку. При цьому, зрозуміло, видозмінювався предмет її наукового аналізу, методологія, теоретичні парадигми, концепти, що зумовлювало відповідні зміни економічного дискурсу, коригувало стратегію фундаментальних досліджень. Але завжди підґрунтям наукових концепцій, висновків, рекомендацій були реальні економічні процеси, суспільна економічна практика, яка виступає єдиним і визначальним критерієм істинності теорії. Минуле ХХ ст. знаменувало собою новий злет економічної науки, її активний діалог з багатьма іншими науками: від соціально-філософських до природничих [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 15; 16; 17]. Практичними причинами таких тенденцій у методології економічної теорії стали насамперед гострі проблеми взаємин людини і довкілля, екології. Внаслідок цих негативних тенденцій як у національних, так і світовій економіках, в економічній теорії почала утверджуватися екологічна парадигма, що передбачає дослідження усіх економічних і соціальних процесів крізь призму збереження довкілля, умов існування і розвитку людської особистості [3; 4; 5; 6; 7; 8, С. 54-65]. Як аргументовано зазначають у цьому контексті сучасні польські дослідники Б.Федор та ін., екологічна парадигма економічної теорії виростає насамперед з критики можливостей традиційного неокласичного оптимізаційного аналізу до вирішення проблеми деградації і охорони довкілля, а також забезпечення відповідної його якості і доступності природних засобів для майбутніх поколінь. Ця критика спирається на такі аргументи, як по-перше, багатомірність явищ, що перебувають на «стику» економічної системи і довкілля, по-друге, взаємозалежність між економічною системою, з одного боку, і природними системами (фізична, біологічна, метеорологічна та ін.), з іншого [17, С. 22].

З наведених міркувань, на наш погляд, впливає висновок, що системне вивчення проблем деградації й охорони довкілля, системне дослідження процесу екологізації економіки може бути концептуально здійснене лише на основі діалогу економічної та інших наук при належній увазі до розкриття внутрішніх механізмів економічної та екологічної діяльності як одвічного двигуна, рушійної сили соціально-економічного прогресу. При цьому деякі дослідники простежують взаємозв'язок між екологізацією економічної теорії та гуманізацією економіки і суспільства. З цього приводу А.Чухно слушно наголошує, що «...екологізація економічної науки та економічної політики, створення гармонійної еколого-економічної народногосподарської системи є необхідною умовою гуманізації економіки і суспільства в цілому, створення економічних та екологічних умов високої якості життя» [15, С. 100]. На переконання ученого, економічна теорія повинна прийняти постіндустріальну парадигму як перспективу. Причому, «...перехід на нову парадигму – це не лише розробка нової системи ідей та уявлень, але і формування якісно нового типу мислення, глибоке оновлення методології та поняттєвого апарату науки» [15, С. 218].

Як обґрунтовано наголошує Ю.Туниця, між традиційною ринковою економікою та екологічними вимогами існують глибокі суперечності. Тому головною проблемою сучасної економічної науки повинно стати формування нової екологічної економіки: «Наука повинна зробити все можливе для адаптації ринкової моделі економіки до вимог екологічної економіки, більше того, в реальному житті повинна відбутися трансформація ринкової економіки в екологічну» [13, С. 21]. Дослідник слушно вважає, що економічна наука на початку третього тисячоліття мусить змінити або принаймні суттєво уточнити свою парадигму, оскільки «предмет класичної і неокласичної економіки стає ширшим і складнішим у зв'язку з розширенням поняття третього фактора виробництва «природні ресурси» до поняття «природне довкілля» (environment)» [13, С. 26-27].

Ми повністю поділяємо точку зору Ю.Туниці, який виводить екологічну економіку з економічної теорії і вважає її складовою останньої. Справді, яким би не був жвавим діалог економічної та інших наук, але оновлена й збагачена сучасними концептами та постіндустріальною парадигмою економічна теорія є саме тим методологічним фундаментом, річищем, у руслі якого виокремлюється екологічна економіка як віддзеркалення об'єктивного процесу утвердження екологічного імперативу саме в економічній теорії. Підсумовуючи роздуми про екологічний імператив у новій економічній теорії, учений аргументовано наголошує, що «...повинна відбуватися екологізація економічної теорії та інших економічних дисциплін і, водночас, економізація екології та інших природничих дисциплін» [13, 84].

Ми поділяємо думку, що об'єктивні зміни, які відбуваються нині у розвинутих економічних системах, повинні знайти відображення у теоретичному виокремленні соціально-екологічних відносин

у системі економічних відносин суспільства. При цьому під соціально-екологічними відносинами справді доцільно розуміти відносини, які об'єктивно складаються між суб'єктами економічної системи суспільства, еколого-економічної діяльності у процесі свідомого перетворення природного світу на основі відповідної економічної та екологічної культури. Такий підхід дав би змогу не тільки зосередити увагу вчених на розкритті змісту відносин у поняттєвому апараті економічної теорії, але й надати поштовху всебічному вивченню особливостей функціонування цих відносин у сучасних економічних системах в умовах посилення екологізації та глобалізації [2, С. 105-121; 7; 8, С. 54-58]. Стверджуючи нагальність засвоєння суспільною свідомістю екоцентристської системи цінностей та настанов, ми з необхідністю приходимо до усвідомлення важливості екологічної культури у процесі становлення і трансформації економічних систем [2; 5; 8, С. 64-65]. У підґрунтя формування сучасної екологічної культури мають бути покладені насамперед орієнтованість на екологічну доцільність і безпеку, відсутність протиставлення людини і природи, сприйняття природних об'єктів як повноправних партнерів у взаємодії з людиною.

Важливим у контексті нашої наукової розвідки є поняття «стійкого розвитку», яке означає такий розвиток, що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [10, С. 203]. Форуми з проблем стійкого розвитку у Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі підвели учених до усвідомлення створення Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ) та необхідності якомога швидшого її схвалення [13, С. 203]. На думку фахівців, ЕКЗ повинна мати статус Основного Закону виживання цивілізації та стійкого розвитку, який, не загрожуючи суверенітету жодної країни, її політичному ладу, віросповіданню громадян, національним інтересам, водночас забезпечував би кожній державі, зокрема і світовому співтовариству загалом, екологічну та економічну безпеку, а окремій людині – нормальні для її життя природні умови як нині, так і у майбутньому [13, С. 195-196].

Як зазначає Ю.Туниця, ЕКЗ не повинна бути суто природоохоронним правовим актом: «За своїм призначенням – це соціо-економіко-еколого-правовий документ довгострокової дії, який повинен бути спрямованим на збереження єдиної екологічної системи Землі і всіх форм життя на планеті та стійкий соціально-економічний розвиток. Якщо людство хоче вижити і розвиватися як біосоціальна система у глобальній екологічній системі, то закони господарювання у всіх країнах світу (економічні закони) повинні відповідати законам природи, не суперечити цим законам, а узгоджуватися з ними» [13, С. 212].

Особлива актуалізація екологічних проблем на порозі третього тисячоліття характеризується зростанням кількості інструментів екологічної політики, які використовуються у сучасних економічних системах для економічного захисту довкілля. У цьому контексті заслуговує на увагу підхід І.Синякевича, котрий обґрунтовує принципи формування системи інструментів екологічної політики: трансформування зовнішніх негативних екологічних ефектів у внутрішні; інтеграції обов'язкових інструментів екологічної політики з добровільними; інтеграції інструментів екологічної політики з інструментами інших політик; пріоритетності інструментів екологічної політики, що забезпечують національну екологічну безпеку; ранжирування інструментів екологічної політики; трансформування інструментів економічної політики в інструменти екологічної політики [11]. У цьому ж контексті польський дослідник Г.Шойге виокремлює три групи знарядь політики управління довкіллям: 1) правові; 2) економічні; 3) екологічна пропаганда та екологічна освіта [18, С. 135]. Крім того, він виділяє такі типи економічних інструментів охорони довкілля, як: 1) платежі; 2) субсидії; 3) плати при продажу товарів, що після вжитку можуть змінитися на шкідливі відходи; 4) створення ринку дозволів на забруднення (який діє у Польщі з 2005 р.); 5) фінансові стимули існуючого правового регулювання [18, С. 135-137].

У багатьох розвинутих економічних системах способами реалізації еколого-економічних інструментів є їхні відповідні форми, серед яких найбільшого поширення набули такі, як: податкові інструменти; мита; плати, платежі; штрафи; субсидії; дотації; гранти; кредитні інструменти; виплати; прискорена амортизація; ціннові інструменти. У цих системах спостерігається тенденція зростання ролі екологічних податків та їх стимулюючого впливу на розвиток економіки. Зокрема, частка екологічних податків у цілому від оподаткування юридичних і фізичних осіб становить: у США – 3,2 %, Канаді – 4,5 %, Швейцарії – 4,7 %, Німеччині – 4,9 %, Франції – 5,4 %, Нідерландах – 5,5 %, Японії – 6,5 %, Фінляндії – 7,3 %, Великобританії – 8,2 %, Італії – 9,0 %, Норвегії – 10,8 %, Ірландії – 11,9 % [10, С. 115].

У цьому контексті А.Чухно слушно зазначає, що є безліч прикладів у західних країнах, де активно й ефективно використовуються природоохоронні технології на основі чітких ринкових принципів. Водночас, підкреслює учений, «подолання екологічної небезпеки перетворилося на реальну тенденцію, що склалася не під впливом міфічних всесвітніх екологічних податків, а внаслідок небаченого прогресу технологій, який зробив ресурсо- та енергоощадливі методи виробництва економічно вигідними» [15, С. 100].

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що порівняльний аналіз сучасних економічних систем у контексті посилення глобалізаційних процесів повинен бути щільно пов'язаним з аналізом процесів екологізації та генези постіндустріального, інформаційного суспільства, суспільства, заснованого на знаннях. Екологізація повинна розглядатися як новий контекст, визначальний критерій дослідження й порівняння економічних систем. При цьому розкриття змісту процесу екологізації є насамперед можливістю по-новому підійти до порівняння сучасних економічних систем, адже одними з найважливіших для оцінки просування економічної системи до нової якості життя суспільства є параметри, показники, що характеризують міру вирішення саме екологічних проблем. Крім того, подолання світової екологічної кризи потребує нині об'єднання зусиль усіх країн, всього світового співтовариства.

Отже, подальший розвиток економічної теорії та обґрунтування теоретико-методологічних засад порівняльного аналізу сучасних економічних систем потребують комплексного, взаємопов'язаного бачення проблем екологізації і трансформації економічних систем крізь призму глобалізації процесів інституціоналізації. Нині у планетарному масштабі існує нагальна необхідність утвердження у суспільній свідомості екоцентристської системи цінностей, ідеї так званої «зеленої економіки», що повинно відобразитися у відповідній державній економічній та екологічній політиці, спрямованій на забезпечення стійкого розвитку суспільства під впливом екологізації економічних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кульчицький Я.В.* Сучасні економічні системи в умовах екологізації та глобалізації (теоретико-методологічні засади порівняння) : [монографія] / Я.В.Кульчицький. – Львів: Ліга-Прес, 2011. – 687 с.
2. *Кульчицький Я.В.* Проблеми формування соціально-екологічних суспільних відносин у контексті трансформації сучасних еколого-економічних систем: [монографія] / Я.В.Кульчицький. – Львів: Камула, 2005. – 144 с.
3. *Кульчицький Я.В.* Методологія аналізу еколого-економічних систем у контексті цивілізаційної парадигми / Я.В.Кульчицький // Наук. вісник: Зб. наук.-техн. праць. – Вип. 16.1. – Львів: НЛТУ України, 2006. – С. 209-215.
4. *Кульчицький Я.В.* Екологічна парадигма розвитку економічної теорії у контексті посилення екологізації економіки / Я.В.Кульчицький // Наук. вісник: Зб. наук.-техн. праць. – Вип. 15.6. – Львів: НЛТУ України, 2005. – С. 220-225.
5. *Кульчицький Я.В.* Екологічний імператив у порівнянні сучасних економічних систем / Я.В.Кульчицький // Наук. вісник: Зб. наук.-техн. праць. – Вип. 15.1. – Львів: УкрДЛТУ, 2005. – С. 200-202.
6. *Кульчицький Я.В.* Філософія екологічної безпеки у контексті системного підходу до вивчення національних економік / Я.В.Кульчицький // Вісник Львів. ун-ту. Сер. економічна. – Вип. 34. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – С. 358-361.
7. *Кульчицький Я.В.* Проблеми становлення соціально-екологічних суспільних відносин: методологічний аспект / Я.В.Кульчицький // Вісник Львів. ун-ту. Сер. економічна. – Вип. 33. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 23-27.
8. *Кульчицький Я.В.* Порівняння економічних систем (проблеми методології): [монографія] / Я.В.Кульчицький, Б.В.Кульчицький. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 318 с.
9. *Леоненко П.М.* Сучасні економічні системи: [навч. посіб.] / П.М.Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
10. *Мельник Л.Г.* Основи стійкого розвитку: [навч. посіб. для післядипл. освіти] / Л.Г. Мельник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 383 с.
11. *Синякевич І.* Концепція щодо формування системи інструментів національної екологічної політики / І.Синякевич // Економіка України. – 2002.- № 7. – С. 70-73.

12. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України / С.І.Соколенко. – К.: Логос, 1999. – 568 с.
13. Туниця Ю.Ю. Екоеконіміка і ринок: подолання суперечностей / Ю.Ю.Туниця. – К.: Знання, 2006. – 314 с.
14. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С.Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
15. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А.А.Чухно. – К.: Логос, 2003. – 631 с.
16. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко / [за ред. А.А. Чухна]. – К. : Знання, 2007. – 878 с.
17. Fiedor B. [red.] Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych / B.Fiedor, S.Czaja, A.Graczyk, Z.Jakubczyk. – Warszawa: Wydawnictwo С.Н. Beck, 2002. – 484 s.
18. Szoega H. Zarys problemów ekonomiki środowiska / Henryk Manteuffel Szoega. – Warszawa: Wydawnictwo SGGW, 2005. – 220 s.

ECOLOGIZATION OF ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF STRENGTHENING OF GLOBALIZATION PROCESSES

B. Kul'chyts'kyj¹, S. Rogach²

*¹Ivan Franko National University of Lviv,
National University of Life and Environment Sciences of Ukraine*

Theory-methodological problems are explored of the ecologization of modern economic systems from positions of post-industrial paradigm and comparisons of economic systems in the conditions of strengthening of globalization. The maintenance is exposed of ecological paradigm of economics and substantiate necessity of selection of social-ecological relations in the system of economic relations of society. Conception is analysed of steady development and feature of ecological-economic instruments in the developed countries. The author interpretation is offered of notion of the «ecologization of economic systems».

Key words: economic systems, post-industrial paradigm, ecological paradigm of economic theory, post-industrial (informative) society, globalization, comparisons of economic systems, steady development, ecologization of economic systems.

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ УСИЛЕНИЯ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Б. Кульчицкий¹, С. Рогач²

*¹Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
²Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Исследованы теоретико-методологические проблемы экологизации современных экономических систем с позиций постиндустриальной парадигмы и экономической компаративистики в условиях усиления глобализации. Раскрыто содержание экологической парадигмы экономической теории и обоснована необходимость выделения социально-экологических отношений в системе экономических отношений общества. Проанализирована концепция устойчивого развития и особенности эколого-экономических инструментов в развитых странах. Предложена авторская трактовка понятия «экологизация экономических систем».

Ключевые слова: экономические системы, постиндустриальная парадигма, экологическая парадигма экономической теории, постиндустриальное (информационное) общество, глобализация, экономическая компаративистика, устойчивое развитие, экологизация экономических систем.

УДК 336.717

ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ АКТИВНОСТІ: АНАЛІЗ ДЕПОЗИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

М. Кульчицький, Х. Сиротюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проведено оцінку стану депозитного ринку України, проаналізовано чинники, що мають визначальний вплив на депозитну політику окремих банків на мікрорівні та формування заощаджень та фінансових ресурсів фізичних осіб та домогосподарств.

Ключові слова: депозитна політика, інвестиції, заощадження, ринкова інфраструктура, доходи банку.

Однією з основних функцій банківської системи є раціональний розподіл фінансових ресурсів шляхом акумулювання тимчасово вільних коштів суб'єктів господарювання і населення та спрямування їх в кредитно-інвестиційний процес. Без достатньої ресурсної бази банки не можуть у належних обсягах здійснювати кредитування поточних потреб юридичних та фізичних осіб, реалізовувати потужні інвестиційні проекти. Необхідною умовою досягнення зазначених цілей є залучення значних ресурсів, зокрема, депозитних. Забезпечення банківської діяльності необхідними обсягами депозитних коштів є пріоритетним на сучасному етапі у структурі формування визначальних факторів, що формують стратегічні напрями розвитку як їхньої діяльності, так і економіки України загалом.

Теоретичні і практичні аспекти цієї проблеми досліджувалися в працях вітчизняних і зарубіжних вчених-фахівців і спеціалістів: Г. Асхауєра, О. Васюренка, А. Герасимовича, А.М. Мороза, П. Роуза, М. Савлука, Дж. Сінкі, Т. Коха, В. Колеснікова, Л. Кроливецької, О. Гриценка, О. Заруба, В. Усоскіна, А. Кириченко, К. Бартрон, І. Бланка, І. Сало, Л. Примостки, С. Науменкової, Т. Смовженко.

У банківській сфері проблема формування оптимальних за обсягами і термінами депозитних ресурсів стоїть, як правило, на першому місці, що дає можливість стверджувати про критичний характер депозитних ресурсів та важливість депозитної діяльності банків на мікрорівні та їх необхідності для формування ресурсів для функціонування інвестиційно-кредитної сфери в державі.

Метою статті є здійснення економіко-аналітичного дослідження депозитної діяльності комерційних банків в Україні впродовж останніх років. Об'єктом дослідження є депозитні ресурси банків. У процесі дослідження використано методи зіставлення, аналізу, порівняння.

Сьогодні в Україні особливого значення набуває підвищення ефективності функціонування ринкової інфраструктури, котра потребує кардинальних якісних перетворень у банківській сфері. Концепції, які присвячені проблематиці депозитної діяльності банків, змінюються та ускладнюються разом зі зміною кон'юнктури обігу кредитів. Змінюється і ситуація в банківському секторі загалом.

В Україні станом на 01.12.2013 року офіційно зареєстровано 183 банки. Банківською ліцензією володіє 181 банк, з них 1 банк має ліцензію санаційного банку. Статистичні дані про діяльність банків за попередні роки наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники діяльності банків України

	Кількість банків за Реєстром	Виключено з Державного реєстру банків за рік	Кількість банків, що знаходяться у стадії ліквідації	Кількість банків, які мають банківську ліцензію	з них: з іноземним капіталом	у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %
01.01.2008	198	1	19	175	47	17	35,0
01.01.2009	198	7	13	184	53	17	36,7
01.01.2010	197	6	14	182	51	18	35,8
01.01.2011	194	6	18	176	55	20	40,6
01.01.2012	198	0	21	176	53	22	41,9
01.01.2013	176	26	22	176	53	22	39,5
01.12.2013	183	1	19	181	50	21	33,7

Джерело: [5].

Всього банків з іноземним капіталом є 50, у т.ч. зі 100% іноземним капіталом – 21. За 2013 рік один банк було виключено з Державного реєстру банків України. Проте 19 банків, на даний час, знаходяться у стані ліквідації.

Зауважимо, що на розвиток ринку депозитів негативний вплив має фінансова криза та політична нестабільність. Через неї почався процес виведення інвестиційних коштів, які до того тривалий час використовувались на ринку України. Однією із сучасних тенденцій банківського сектору є зниження ставки процентів за депозитами. Головна причина такої ситуації – великі ризики кредитування; це суттєво звужує базу активних операцій вітчизняних банків, про це свідчать і аналітичні дані Національного банку України. Для щомісячного аналізу загального обсягу залишків банківських депозитів, ми використовуємо найпоширеніші показники динамічних рядів, а саме: абсолютний приріст, темп зростання та темп приросту. В таблиці 2, 3, 4 ми наводимо дані щодо щомісячних загальних обсягів залишків банківських депозитів та розраховуємо їх абсолютний приріст, темп зростання та темп приросту в 2011, 2012 та 2013 роках.

Таблиця 2

Банківські депозити вітчизняних банків у 2011 році

2011	Загальний обсяг залишків банківських депозитів, млрд грн.	Абсолютний приріст, млрд грн.		Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		Базис.	Ланцюг.	Базис.	Ланцюг.	Базис.	Ланцюг.
Січень	423,3	х	х	х	х	х	х
Лютий	425,7	2,4	+2,4	100,57	+100,57	0,57	+0,57
Березень	439,6	16,3	+13,9	103,85	+103,27	3,85	+3,27
Квітень	450,5	27,2	+10,9	106,43	+102,48	6,43	+2,48
Травень	448,4	25,1	-2,1	105,93	+99,53	5,93	-0,47
Червень	461,3	38	+12,9	108,98	+102,88	8,98	+2,88
Липень	459,2	35,9	-2,1	108,48	+99,54	8,48	-0,46
Серпень	465,6	42,3	+6,4	109,99	+101,39	9,99	+1,39
Вересень	466,9	43,6	+1,3	110,3	+100,28	10,3	+0,28
Жовтень	473,9	50,6	+7	111,95	+101,5	11,95	+1,5
Листопад	464,8	41,5	-9,1	109,8	+98,08	9,8	-1,92
Грудень	486,8	63,5	+22	115	+104,73	15	+4,73

Джерело: Розраховано автором за даними НБУ [5].

Таблиця 3

Банківські депозити вітчизняних банків у 2012 році

2012	Загальний обсяг залишків банківських депозитів, млрд грн.	Абсолютний приріст, млрд грн.		Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		Базис.	Ланцюг.	Базис.	Ланцюг.	Базис.	Ланцюг.
Січень	486,9	х	х	х	х	х	х
Лютий	489,4	2,5	+2,5	100,51	+100,51	0,51	+0,51
Березень	497,3	10,4	+7,9	102,14	+101,63	2,14	+1,63
Квітень	496,1	9,2	-1,2	101,89	+99,76	1,89	-0,24
Травень	498,6	11,7	+2,5	102,4	+100,5	2,4	+0,5
Червень	505,9	19	+7,3	103,9	+101,46	3,9	+1,46
Липень	516,0	29,1	+10,1	105,98	+102	5,98	+2
Серпень	520,0	33,10	+4	106,8	+100,78	6,8	+0,78
Вересень	526,6	39,7	+6,6	108,15	+101,27	8,15	+1,27
Жовтень	529,5	42,6	+2,9	108,75	+100,55	8,75	+0,55
Листопад	534,3	47,4	+4,8	109,74	+100,9	9,74	+0,9
Грудень	566,3	79,4	+32	116,31	+105,99	16,31	+5,99

Джерело: Розраховано автором за даними НБУ [5].

Таблиця 4

Банківські депозити вітчизняних банків у 2013 році

2013	Загальний обсяг залишків банківських депозитів, млрд грн.	Абсолютний приріст, млрд грн.		Темп зростання, %		Темп приросту, %	
		Базис.	Ланцюг.	Базис.	Ланцюг.	Базис.	Ланцюг.
Січень	578,9	х	х	х	х	х	х
Лютий	583,4	4,5	+4,5	100,78	+100,78	0,78	+0,78
Березень	591,4	12,5	+8	102,16	+101,37	2,16	+1,37
Квітень	600,1	21,2	+8,7	103,66	+101,47	3,66	+1,47
Травень	604,9	26	+4,8	104,49	+100,8	4,49	+0,8
Червень	612,4	33,5	+7,5	105,79	+101,24	5,79	+1,24
Липень	623,5	44,6	+11,1	107,7	+101,81	7,7	+1,81
Серпень	628,2	49,3	+4,7	108,52	+100,75	8,52	+0,75
Вересень	641,7	62,8	+13,5	110,85	+102,15	10,85	+2,15
Жовтень	641,9	63	+0,2	110,88	+100,03	10,88	+0,03
Листопад	648,0	69,1	+6,1	111,94	+100,95	11,94	+0,95
Грудень	666,1	87,2	+18,1	115,06	+102,79	15,06	+2,79

Джерело: Розраховано автором за даними НБУ [5].

Досліджуючи методи управління залученими ресурсами треба зауважити, що в українських банках перевага надається ціновим методам. Це визначає самостійність при встановленні ціни по депозитах комерційними банками, середньорічні ставки депозитів подано у Таблиці 5.

Таблиця 5

Депозитні ставки у національній та іноземній валютах у 2011-2013 роках

Помісячно	2011 рік (% ставка у річному обчисленні)		2012 рік (% ставка у річному обчисленні)		2013 рік (% ставка у річному обчисленні)	
	У нац. валюті	В іноз. валюті	У нац. валюті	В іноз. валюті	У нац. валюті	В іноз. валюті
1	2	3	4	5	6	7
Січень	7,2	н.д.	10,3	4,79	11,81	6,3
Лютий	7,1	н.д.	10,52	6,14	10,9	6,06
Березень	6,5	н.д.	9,74	4,98	10,63	5,59

Закінчення табл. 5

1	2	3	4	5	6	7
Квітень	6,0	н.д.	9,43	5,33	10,77	5,32
Травень	6,4	н.д.	9,49	5,95	10,21	6,01
Червень	6,4	н.д.	11,54	5,35	9,73	5,66
Липень	6,3	5,2	12,6	5,77	9,31	5,38
Серпень	6,5	5,4	14,07	5,75	9,71	5,79
Вересень	7,2	5,1	13,29	6,21	10,09	5,93
Жовтень	10,4	5,2	17,55	6,41	9,97	5,76
Листопад	11,5	5,2	18,67	6,31	10,13	6,12
Грудень	11,1	5,7	13,73	4,83	12,73	6,41

Джерело: Складено автором за даними НБУ [5].

Як бачимо з аналітичних даних, поступово депозити, як джерело ресурсної бази для вітчизняних банків, дорожчають, що пов'язано із зростанням ризиків вкладників та недовірою сегменту вкладників-фізичних осіб до банківського сектору. Разом з тим, нестача вільних фінансових ресурсів, зокрема на міжбанківському кредитному ринку змушує банківські установи до підвищення ставок в межах власної депозитної політики.

Крім того, зростання конкуренції змушує комерційні банки України витрачати кошти для реалізації маркетингової політики, а також для розширення різноманіття банківських послуг з метою залучення потенційних клієнтів. Для додаткового залучення коштів на депозити слід застосовувати комплексне обслуговування клієнтів. Постійне розширення діапазону послуг, зниження їх вартості, покращення якості кредитно-розрахункового та касового обслуговування, надання консультацій призведуть до збільшення обсягів кредитних ресурсів банку, забезпечать йому належний рівень прибутковості при здійсненні активних операцій окремих банків.

Основні чинники, що визначають ситуацію на депозитному ринку можемо розділити на кілька груп:

- основним фактором першої групи є державна політика, спрямована на забезпечення політичної стабільності та сталого розвитку національної економіки, запобігання кризовим ситуаціям, сприяння розвитку підприємництва;
- фактори другої групи пов'язані з динамікою основних економічних показників (рівнем інфляції, процентних ставок, безробіття тощо), а також економічним розвитком регіонів, їх інфраструктурою;
- третя група факторів стосується розвитку банківської системи та системи кредитно-фінансових інститутів, їх дохідність;
- четверта група – це рівень довіри до комерційних банків та інших кредитно-фінансових інститутів, ступінь поінформованості населення про діяльність банків;
- до п'ятої групи факторів належить стан демографічної ситуації в країні.

На депозитну діяльність окремих банків впливає в першу чергу ціна депозитних ресурсів та дохідність банків загалом.

Доходи банку – це збільшення економічних вигод протягом певного періоду часу у формі надходження чи зростання активів або зменшення зобов'язань, що приводять у кінцевому підсумку до збільшення власного капіталу банку і не є при цьому внесками учасників. Структура доходів та витрат банків України та дані про прибутки і збитки окремих банків за останні роки наведено в таблиці 6, 7.

Таблиця 6

Фінансовий результат банківської системи України 2010-2013 років

1	Стаття	Роки			
		2010 р.	2011 р.	2012 р.	9 міс. 2013р.
1	2	3	4	5	6
1.	ДОХОДИ	136 847 970	142 778	150 449	120 920
1.1	Процентні доходи	113 334 123	113 352	117 547	94 791

Закінчення табл. 6

1	2	3	4	5	6
1.2	Комісійні доходи	15 270 670	18 473	21 161	18 107
1.3	Результат від торговельних операцій	2 207 245	3 993	3 231	2 098
1.4	Інші операційні доходи	5 341 729	5 726	5 798	3 102
1.5	Інші доходи	498 970	622	1 053	927
1.6	Повернення списаних активів	195 233	612	1 659	1 895
2.	ВИТРАТИ	149 874 555	150 486	145 550	119 188
2.1	Процентні витрати	61 409 172	59 506	68 204	59 174
2.2	Комісійні витрати	2 660 346	3 072	3 080	2 905
2.3	Інші операційні витрати	10 705 660	15 861	13 199	8 436
2.4	Загальні адміністративні витрати	29 058 236	34 327	37 265	29 095
2.5	Відрахування в резерви	46 170 602	36 508	23 423	18 270
2.6	Податок на прибуток	-129 460	1 212	379	1 308
3.	ЧИСТИЙ ПРИБУТОК (ЗБИТОК)	-13 026 585	-7 7708 млрд	4 899	1 732

Джерело: [5].

Таблиця 7

Фінансові результати найбільших банківських установ України

Назва банку	Прибуток
ПРИВАТБАНК	1 732 045
УКРГАЗБАНК	858 995
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	737 712
ОЩАДБАНК	481 029
СБЕРБАНК РОСІЇ	433 091
ВТБ БАНК	378 059
СІТБАНК	373 616
ПЕРШИЙ УКР.МІЖНАРОДНИЙ БАНК	302 135
КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	230 024
ДЕЛЬТА БАНК	207 021
Назва банку	Збиток
ПРОМІНВЕСТБАНК	-2 630 664
КРЕДИТПРОМБАНК	-1 915 613
ОМЕГА БАНК	-366 433
БАНК ФОРУМ	-202 237
ПРАВЕКС-БАНК	-165 670
КРЕДОБАНК	-101 470
ПРЕУС БАНК МКБ	-88 956
БМ БАНК	-84 509
БАНК КРЕДИТ ДНІПРО	-30 100
«КИЇВ»	-24 672

Джерело: Складено автором за даними НБУ [5].

Як бачимо, прибутковість та відповідно привабливість банківського бізнесу є низькою, зокрема і не в останню чергу через низьку інвестиційну активність фізичних осіб та домогосподарств та недостатність фінансових заощаджень в країні.

Суспільне призначення та роль заощаджень населення в розвитку фінансового сектору більш повно можна охарактеризувати сформулювавши основні макроекономічні цілі таких заощаджень:

Зростання заощаджень населення – стимул для збільшення продуктивності суспільної праці. Накопичення заощаджень означає появу ще однієї форми багатства, яка не пов'язана із споживчими потребами в конкретний період часу. Із появою накопичених грошових ресурсів потреби людей

урізноманітнюються, що посилює мотивацію до збільшення продуктивності праці. Заощадження домогосподарств – головне джерело грошових ресурсів на фінансовому ринку. Забезпечення цієї мети має цілий ряд позитивних наслідків:

- формування ресурсної бази банків та їх фінансових посередників;
- створення здорової конкуренції на ринку фінансових ресурсів;
- забезпечення приросту чистих інвестицій у реальному секторі економіки для забезпечення фінансових потреб господарюючих суб'єктів.

Таким чином, можемо стверджувати, що загальний розвиток банківської системи, її інфраструктура та рівень конкуренції між банками є тими факторами, які впливають на депозитну активність банку, відповідно до особливостей функціонування їх в умовах трансформаційного періоду. Рівень розвитку банківської системи, успішність процесів її ринкового реформування, у кінцевому підсумку, визначають загальний спектр та різноманіття тих депозитних послуг, що пропонуються банками для клієнтів окремими банками. Важливим фактором впливу на депозитну діяльність банку є розвиток окремих галузей економіки, що визначає спрямованість депозитної політики з урахуванням стану і перспектив розвитку окремих сфер економічної діяльності та ймовірності залучення коштів на депозити від підприємств тих чи інших галузей. Цілком очевидно, що можливість формування депозитної бази залежить від прибутковості діяльності тих підприємств та наявності у них вільних власних коштів. Таким чином, фінансовий стан цілих галузей економіки може бути прийнятий як відправна точка щодо вибору не лише депозитної, але й кредитної та інвестиційної політики банку.

Необхідно зауважити, що спад виробництва у багатьох галузях економіки, який спостерігається протягом всього перехідного періоду, суттєво обмежує можливості підприємницьких структур щодо користування депозитними послугами банків.

Рівень інфляції і наявність інфляційних очікувань є важливим фактором формування стратегічних напрямів депозитної активності – перш за все, в плані оцінки строковості залучення коштів при здійсненні банками депозитних операцій. Спотворення економічних розрахунків, невизначеність перспектив розвитку та майбутньої динаміки цін істотно підсилюють ризики, пов'язані із здійсненням депозитних та кредитних операцій. Відтак, інфляційні процеси суттєво звужують ресурсну базу для кредитних операцій, що пов'язано із скороченням заощаджень населення і підприємств, у зв'язку із не вигідністю розміщення коштів на депозитних рахунках, рівень доходності яких в умовах високих темпів інфляції не може компенсувати відповідне зростання цін. Інструментом нагромадження, для населення, в таких умовах стає готівкова іноземна валюта, а підприємства більш активно займаються бартерними операціями, збільшуючи таким чином бартерну заборгованість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка). Навч. пос. 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 688с.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах Т.1 / Редкол.: ...С.В. Мочерний (відп. Ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах Т.3 / Редкол.: ...С.В. Мочерний (відп. Ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952с.
4. Крупка М.І. Банківські операції: навч. Посібник / М.І. Крупка, Є.М. Андрущак, Н.Г. Пайтра; [за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Крупки]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 248с.
5. Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

RESEARCH OF THE BANKING ACTIVITY: ANALYSIS OF DEPOSIT ACTIVITIES OF COMMERCIAL BANKS IN UKRAINE

M. Kulchytskyy, Kh. Syrotiuk

Ivan Franko National University of L'viv

In this article condition of the deposit market in Ukraine is evaluated and factors that have a decisive influence on deposit policy at the micro level of individual banks and the formation of savings and financial resources of individuals and households are analyzed.

Key words: deposit policy, investment, savings, market infrastructure, revenues.

ИССЛЕДОВАНИЯ БАНКОВСКОЙ АКТИВНОСТИ: АНАЛИЗ ДЕПОЗИТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ УКРАИНЫ

М. Кульчицкий, К. Сиротюк

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

В статье проведена оценка состояния депозитного рынка Украины, проанализированы факторы, имеющие решающее влияние на депозитную политику отдельных банков на микроуровне и формирования сбережений и финансовых ресурсов физических лиц и домохозяйств.

Ключевые слова: депозитная политика, инвестиции, сбережения, рыночная инфраструктура, доходы банка.

УДК 330.342: 303.725.2

ТЕОРІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ І ТЕОРІЇ ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗБАГАЧЕННЯ

Я. Кульчицький

НЛТУ України

У статті аналізуються теоретико-методологічні проблеми діалектичного взаємозв'язку та взаємозбагачення теорії порівняльних економічних систем і теорій постіндустріалізму. Автор обґрунтовує власну наукову позицію щодо посилення взаємозв'язку сучасної теорії порівняльних економічних систем та теорій інформаційного, «знанневого» суспільства, економіки знань на порозі третього тисячоліття. Водночас ці проблеми розглядаються крізь призму минулого, сьогодення і майбутнього України, як спадкоємниці великої Київської Русі.

Ключові слова: економічні системи, теорія порівняльних економічних систем, теорії постіндустріалізму, теорії інформаційного, «знанневого» суспільства, економіки знань, національна економічна система України.

Теоретико-методологічна проблема діалектичного взаємозв'язку та взаємозбагачення теорії порівняльних економічних систем і теорій постіндустріалізму все більше актуалізується на порозі третього тисячоліття, коли лише громадянське суспільство та інформаційно-інституційна економіка, засновані на знаннях, здатні відповісти на часто несподівані й дуже складні виклики, зумовлені посиленням екологізації, інтелектуалізації та глобалізації сучасних економічних систем. У цьому контексті роздуми вітчизняних учених спрямовані на виявлення внутрішніх резервів новітнього прискореного розвитку України та обґрунтування її особливої місії у загальноцивілізаційному соціо-духовно-економічному поступі людства. Ця вельми актуальна проблема є предметом нашого наукового дослідження, насамперед з метою удосконалення, розвитку поняттєвого апарату сучасної економічної теорії, а також виявлення шляхів не «наздоганяльного», а «випереджального», що часто підкреслював А.Чухно, зростання як вітчизняної, національної економічної системи, так і демократичного українського суспільства загалом. Україна, будучи спадкоємницею великої Київської Русі, просто не має права сьогодні перебувати на обочині шляху цивілізації, а, навпаки, повинна і здатна показати усьому людству шляхи швидкого входження дещо відсталого в економічному сенсі суспільства, його економічної системи до когорти найрозвинутіших країн світу.

Метою нашої статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад діалектичного взаємозв'язку та взаємозбагачення теорії порівняльних економічних систем і теорій постіндустріалізму на порозі третього тисячоліття крізь призму минулого, сьогодення і майбутнього України.

Методами нашого дослідження є насамперед діалектичний, що передбачає розгляд усіх явищ і процесів у їхньому безперервному взаємозв'язку та розвитку, історичний та логічний, аналізу і синтезу, системний, синергетичний, порівняльного, сценарного аналізу, міждисциплінарний, футурологічний та ін.

Зазначимо, що не дивлячись на значну актуальність окресленої теоретико-методологічної проблеми, у вітчизняній та зарубіжній економічній теорії майже відсутні глибокі й фундаментальні її дослідження. Серед українських учених цю проблему найширше проаналізував фундатор сучасної світової теорії порівняльних економічних систем Б.Гаврилишин [3]. Згодом глибоке дослідження окресленої проблеми здійснив А.Чухно [13; 14; 15]. Послідовники та учні згаданого вітчизняного ученого П.Леоненко, П.Юхименко та ін. продовжують цей науковий дискурс [15].

Щодо сучасних вітчизняних учених трішки молодшої генерації, то належна увага до теоретико-методологічної проблеми взаємозв'язку та взаємозбагачення теорії порівняльних економічних систем і теорій постіндустріалізму приділена у працях Г.Башнянина [1; 2], Н.Гражевської [4; 5], В.Осецького [10], С.Панчишина [11], Ю.Туниці [12], Т.Туниці [12], Я.Кульчицького та Б.Кульчицького [6; 7; 8], інших дослідників. Проте зазначена проблема потребує постійної уваги та пошуку конструктивних шляхів її вирішення саме з урахуванням, як слушно наголошував А.Чухно, епохального переходу людства від людини економічної (*homo economicus*) до людини творчої (*homo creator*) [13, С. 258-286; 15, С. 109-119].

Центральною проблемою економічної теорії третього тисячоліття є усебічне дослідження змісту, структури, закономірностей становлення і розвитку, особливостей сучасних економічних систем та їх порівняльний аналіз. Справді, всебічне, комплексне дослідження економічних систем неминує призводить до їх порівняння, що у свою чергу включає типологізацію систем на основі цілої палітри об'єктивних критеріїв. Ця актуальна і складна теоретична проблема, яка має надзвичайно важливе практичне й політичне значення, не може бути адекватно розв'язаною без розробки її теоретико-методологічних аспектів. Саме від теоретико-методологічних засад дослідження і порівняння сучасних економічних систем вирішальним чином залежить правильне комплексне уявлення про системи, з'ясування тенденцій їхнього розвитку, ступінь наукової обґрунтованості відповідних висновків та прогнозування подальшої трансформації економічних систем в умовах значного посилення їх екологізації, інтелектуалізації та глобалізації. На наш погляд, єдиним конструктивним теоретико-методологічним «ключем» до розкриття окресленої проблеми є застосування постіндустріальної парадигми, яка глибоко й усебічно висвітлюється у працях українського ученого, фундатора сучасної Київської школи економічної теорії А.Чухна [13; 14; 15]. Ми переконані, що саме постіндустріальна парадигма дає змогу виявити чинники й вектори розвитку сучасних економічних систем та вийти на об'єктивний порівняльний аналіз систем з метою пошуку оптимальних економічних моделей функціонування соціуму у ХХІ ст.

На жаль, в Україні лише у працях згаданого видатного ученого досліджуються ці важливі проблеми. У цьому ми вбачаємо складність доступу до актуальної проблематики, якою займаються чимало фахівців розвинутих країн, за винятком нашої вітчизняної політико-економічної науки.

У цьому контексті характерною особливістю проведеного наукового дослідження є порівняльний аналіз сучасних економічних систем з позицій постіндустріальної парадигми, крізь призму формування інформаційного, постіндустріального за своєю історичною суттю суспільства та суспільства, заснованого на знаннях.

Як слушно зазначають П.Леоненко та ін., у дослідженні сучасних економічних систем, їх порівняльному аналізі помітне місце посідають концепції постіндустріалізму, які істотно відрізняються від традиційних теорій. Ми поділяємо думку згаданих дослідників, що розкриття новаторських підходів у галузі порівняльного аналізу економічних систем з теоретичних позицій постіндустріалізму було і залишається важливим завданням економічної компаративістики [9, С. 134, 176].

Саме такий теоретико-методологічний підхід проходить «червоною ниткою» крізь усе наше дослідження. Ще однією нашою засадничою теоретико-методологічною позицією є опертя не лише на зарубіжну, але й на вагому вітчизняну наукову економічну традицію, без урахування якої неможливо об'єктивно й усебічно проаналізувати сучасні економічні системи, розкрити їхню структуру, тенденції еволюції, особливості трансформації, запропонувати концепції типологізації та порівняння систем, а також обґрунтувати оптимальну стратегічну економічну модель для України. На наше глибоке переконання, економічна україніка, а саме праці видатних вітчизняних економістів минулого й сьогодення, є надійним дороговказом порівняльного аналізу економічних систем на порозі третього тисячоліття в умовах посилення їх екологізації, інтелектуалізації та глобалізації.

Розробка теоретико-методологічних засад дослідження, порівняльного аналізу сучасних економічних систем об'єктивно передбачає виявлення пріоритетних домінант їх трансформації, якими у ХХІ ст. є, на наш погляд, екологізація, інтелектуалізація та глобалізація. Саме ці процеси здійснюють нині вирішальний вплив на функціонування і трансформацію існуючих чи становлення нових економічних систем. Будучи щільно взаємопов'язаними між собою, вони зумовлюють ключові параметри економічних систем, їх елементну структуру, визначають важливіші функції.

На наш погляд, екологізація сучасних економічних систем є характерною ознакою формування інформаційного (постіндустріального) суспільства. Відповідно теоретичне дослідження сучасних економічних систем крізь призму посилення їх екологізації, з урахуванням епохального переходу від людини економічної (*homo economicus*) до людини творчої (*homo creator*) [13, С. 258-286; 15, С. 109-119], неодмінно повинно спиратися на постіндустріальну парадигму. Саме постіндустріальна парадигма є, на наше переконання, тим «ключем», який дає змогу розкрити зміст сучасних економічних систем, здійснити їхній порівняльний аналіз та виявити стратегічний вектор системної трансформації в умовах посилення екологізації та глобалізації [8].

Дослідження екологізації економічних систем у свою чергу передбачає теоретико-методологічний аналіз низки процесів і явищ, серед яких, зокрема, з'ясування особливостей економічної діяльності у контексті взаємодії суспільства і природи, економічної та екологічної свідомості і культури, екологічної економіки та екологічної безпеки, відповідальності, усвідомлення глобальних екологічних проблем та ін. Важливими теоретико-методологічними питаннями цього спрямування є з'ясування екологічної парадигми економічної теорії, екологічної філософії, необхідність виокремлення на теоретичному рівні соціально-екологічних відносин у системі економічних відносин суспільства, розкриття змісту екологізації економічних систем. При цьому теоретико-методологічною основою вивчення взаємодії людини і природи, включаючи обґрунтування засад дослідження сучасних економічних систем в умовах їх екологізації та глобалізації, може виступати, на наше переконання, діяльнісний підхід, оскільки діяльність є універсальним способом буття людини у світі. Проте ми вважаємо, що цей підхід, котрий започаткований ще філософсько-економічною думкою античності і був розвинутий ученими XIX-XX ст., насамперед відображає об'єктивний процес пізнання і перетворення оточуючої природної, соціальної, економічної дійсності відповідно до усвідомлених потреб, сьогодні повинен розглядатися виключно з позицій гуманізації економічних систем, подолання абсолютизації антропоцентризму та утвердження екоцентристської системи цінностей в умовах глобалізації [8].

Як висновок, глобалізація нині виступає пріоритетним вектором трансформації сучасних економічних систем. У зв'язку з цим значний науковий інтерес викликає з'ясування феномену глобалізації та глобалізаційного контексту дослідження й порівняльного аналізу економічних систем. Вивчення складних, неоднозначних і часто внутрішньо суперечливих процесів глобалізації є можливістю по-новому підійти до дослідження ролі й спрямованості економічних систем, а також концептуально збагнути, які тенденції мають місце у різних типах економічних систем внаслідок посилення процесів глобалізації.

Ще однією важливою теоретико-практичною проблемою у контексті предмета нашого дослідження є порівняльний аналіз економічної ролі та функцій держави у фактично змішаних економічних системах в умовах їх екологізації та глобалізації. Йдеться не тільки про особливості взаємодії ринку і держави, хоча ця проблема залишається важливою й у XXI ст. у контексті забезпечення ефективності економічних систем та їхньої соціальної спрямованості, але й про розвиток відповідних функцій держави, формування і застосування певних важелів регулювання трансформації економічних систем в умовах посилення їх екологізації та глобалізації.

Глобалізаційний контекст дослідження й порівняльного аналізу економічних систем неминує підводить до роздумів про місце й перспективну роль національної економічної системи України у європейському та світовому просторах.

Незважаючи на те, що наша країна з офіційним статусом незалежної вже увійшла до третього тисячоліття, відкритою і надзвичайно актуальною залишається проблема: яка економічна модель, що ґрунтується на демократичних цінностях, може якнайкраще задовольнити усі матеріальні, соціальні й духовні потреби народу України. Іншими словами, становлення національної економічної системи України передбачає визначення її найбільш оптимальної стратегічної моделі.

Вітчизняні дослідники вже тривалий час ведуть дискусію з приводу найбільш прийнятної та найефективнішої економічної моделі для України. Деякі з них наводять низку аргументів, що Україна повинна взяти за взірць, орієнтир свого економічного розвитку якусь із розвинутих країн, зокрема, Німеччину, Швецію, Францію і т.п.

Водночас інші українські вчені-економісти намагаються уникати порівнянь вітчизняної економічної системи з ринковою системою тієї чи іншої країни і натомість виділяють найбільш характерні її порівняльні переваги. Серед таких, як правило, називають значні запаси корисних копалин і вигідне територіальне розміщення сировинних родовищ; високу родючість сільськогосподарських угідь та 25% світових запасів чорнозему; вигідне транспортно-географічне положення; високий рівень кваліфікації багатьох професійних категорій працівників; наявність концентрованої системи науково-дослідних, проектно-конструкторських закладів та експериментальних баз, як основи для розроблення і впровадження нових технологій; значні масштаби основних промислово-виробничих фондів, що дасть змогу знизити капіталомісткість технологічної модернізації та ін.

Більшість вітчизняних та зарубіжних учених-економістів схиляються до висновку про неприйнятність для пострадянських країн, зокрема України, ліберальної моделі економіки, яка ґрунтується на індивідуалізмі неокласичної теорії. Натомість теоретико-методологічному індивідуалізму, що розглядається як несумісний з соціальною ринковою економікою, протиставляється соціальний індивідуалізм як нова теоретична парадигма, співзвучна сучасним економічним системам розвинутих країн. Вирішення завдання розробки національної моделі економіки відбувається на шляхах моделювання ідеального типу. При цьому враховуються прогресивні тенденції розвитку економічних систем у всіх розвинутих країнах. На думку багатьох учених, вибір для України пролягає між шведською і німецькою моделями економіки, але з урахуванням їхніх переваг і недоліків. До цього додається ідея про необхідність врахування досвіду інших країн (Японії, Іспанії та ін.) у формуванні соціально зорієнтованої економіки не лише у сфері розподілу, а й у сфері виробництва. Крім того, на основі вивчення досвіду функціонування розвинутих економічних систем теоретично узагальнюються поняття «змішана економіка», «соціалізація економіки», «соціальна структура змішаної економіки» та ін. [9, С. 120].

Сучасний польський економіст Г. Колодко, розмірковуючи про майбутню долю України, зазначає, що вона залежатиме від того, чи зможе Україна інтегруватися за кілька десяти років до Європейського Союзу. Інші варіанти – це подальше зближення з Росією або, що найгірше, розкол країни. Найкращим варіантом учений вважає «... інтегрування України до ЄС при умові, що це не буде використано як інструмент послаблення Росії, а виступатиме геополітичним «очищенням» поля для всебічно корисного співробітництва з останньою» [16, С. 339].

Таким чином, в українській та зарубіжній економічній думці, ймовірно, завершується досить тривалий період теоретичних дискусій щодо того, на які національні типи економічних систем доцільно орієнтуватися Україні: шведську, німецьку, французьку чи інші системи. Інакше кажучи, об'єктивні передумови зумовлюють необхідність перегляду вищевказаного теоретико-методологічного підходу, який пов'язує пошук Україною власної стратегічної економічної моделі з вибором певної країни як взірця для наслідування. Серед цих об'єктивних передумов, безперечно, найважливішою є все більше утвердження Європейського Союзу, який об'єднує сьогодні 27 національних економічних систем та функціонування якого призводить до подальшої уніфікації його інституцій.

Справді, зважаючи на незворотні інтеграційні процеси у ЄС (уніфікація інституційної бази розвитку національних економічних систем, функціонування спільної грошової одиниці – «євро», узгоджена грошово-кредитна і валютна політика, поступове вирівнювання рівнів економічного розвитку країн – членів ЄС і т.п.) зникає й потреба орієнтації України на національну економічну систему якоїсь однієї європейської держави. З цього випливає, що нині найбільш прийнятним для України у контексті пошуку її оптимальної економічної моделі є рух до інституційних та економічних параметрів, стандартів Європейського Союзу. При цьому потрібно чітко усвідомлювати, що сам ЄС ще перебуває на стадії становлення і має чимало внутрішніх суперечностей, зумовлених тим, що об'єднані держави й народи з різним рівнем економічного, політичного, правового, культурного розвитку. Зрештою, що є дуже важливим, національна ментальність, світогляд, цінності людей різних країн ще далекі від якоїсь уніфікації, якщо у принципі їх можна буде коли-небудь уніфікувати. А це відповідно сильно позначається на економічній культурі.

Необхідно зазначити, що Україна на державному рівні визнала пріоритетним напрямком своєї зовнішньої політики та економічної діяльності вступ до ЄС. Свідченням цього є неодноразові заяви

усіх Президентів України, створення в Уряді міністерства з питань європейської інтеграції, підписання та ратифікація Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС і т.п. аж до очікуваного самміту про асоціацію з ЄС 18 листопада 2013 р.

У цьому контексті А.Чухно слушно зазначає: «Як засвідчує досвід практично всіх країн – претендентів на вступ до ЄС, ця мета може стати додатковим потужним стимулом і каталізатором соціально-економічних та політичних зрушень» [4, С. 287]. Справді, європейський вибір України змушує виконувати взяті на себе зобов'язання перед ЄС, що означає приведення законодавства у відповідність до вимог ЄС, проведення економічної політики, визначеної Маастрихтськими критеріями, яких дотримуються усі члени ЄС. Так, у Маастрихтській угоді 1991 р. на основі набутого досвіду, який мають переймати майбутні нові країни – члени ЄС, подано загальні «критерії конвергенції» вступу до Європейського економічного та валютного союзу: 1) величина державного бюджетного дефіциту; 2) величина загального державного боргу; 3) темп інфляції (зміна індексу споживчих цін); 4) відхилення величини валютного обмінного курсу; 5) коливання процентної ставки за довгостроковими державними паперами. Фактично, як слушно зазначають П.Леоненко та ін., йдеться про примусове зближення різних національних економік [3, С. 267].

Отже, можна зробити висновок, що вибір Україною економічної системи Європейського Союзу за стратегічний вектор і мету своєї системної суспільної трансформації є, на наш погляд, підготовлений і об'єктивно зумовлений усім ходом її тривалого суспільно-економічного поступу і, без сумніву, відкриває якісно нові обрії подальшого розвитку й розквіту Українського народу. При цьому більш оптимістичну економічну перспективу у XXI ст. матимуть ті нації, домінуючі цінності яких повніше відповідатимуть нинішнім світовим реаліям і викликам часу та будуть здатні зумовити й підтримати системні трансформації на основі безперервного оновлення і змін ключових парадигм соціально-економічного розвитку.

На наше переконання, у сучасному світі посилюється взаємозв'язок сучасної теорії порівняльних економічних систем та теорій інформаційного, «знанневого» суспільства, економіки знань. Ці проблеми розглядаються крізь призму минулого, сьогодення і майбутнього України, як спадкоємиці великої Київської Русі. Нинішня Україна повинна й здатна показати усьому людству шлях швидкого входження традиційного й інертного в економічному розумінні суспільства, його економічної системи до числа найрозвинутіших економічних систем світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Башнянин Г.І. Метрологічні економічні системи: вступ у загальну теорію і методологію формування економічних параметрів / Г.І. Башнянин. – Львів: Новий Світ-2000, 2005. – 1083 с.
2. Ващишин А.М. Наукова діяльність професора Г.І.Башнянина / А.М. Ващишин. – Львів: Каменяр, 2001. – 716 с.
3. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові / Б.Гаврилишин; [пер. з англ. Л.Лещенко]. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
4. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І.Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
5. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем: [навч. посіб.] / Н.І.Гражевська. – К.: Знання, 2011. – 286 с.
6. Кульчицький Б.В. Економічні системи суспільства: теорія, методологія, типологізація: [монографія] / Б.В.Кульчицький. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 352 с.
7. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи: [навч. посіб.] / Б.В.Кульчицький. – Львів: Афіша, 2004. – 279 с.
8. Кульчицький Я.В. Сучасні економічні системи в умовах екологізації та глобалізації (теоретико-методологічні засади порівняння) : [монографія] / Я.В.Кульчицький. – Львів: Ліга-Прес, 2011. – 687 с.
9. Леоненко П.М. Сучасні економічні системи: навч. посіб. / П.М.Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с. – (Вища освіта XXI століття).
10. Осецький В.Л. Самоорганізація і розвиток економічних систем в умовах глобалізації / В.Л.Осецький, Н.І.Гражевська // Економічні системи : [монографія]. – Т. 2 / [за ред. проф. Г.І.Башнянина]. – Львів: ЛКА, 2011. – С. 263-289.

11. *Панчишин С.М.* Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва / С.М.Панчишин. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 452 с.
12. *Туниця Ю.Ю.* Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей / Ю.Ю.Туниця. – К.: Знання, 2006. – 314 с.
13. *Чухно А.А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос, 2003. – 631 с. -
14. *Чухно А.А.* Сучасні економічні теорії : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко / [за ред. А.А. Чухна]. – К. : Знання, 2007. – 878 с.
15. *Чухно А.А.* Інституціонально-інформаційна економіка : [підручник] / А.А. Чухно, П.М. Леоненко, П.І. Юхименко / [за ред. акад. НАН України А.А. Чухна]. – К. : Знання, 2010. – 687 с.
16. *Kołodko G.W.* Wędrujący świat / Grzegorz W. Kołodko. – Warszawa: Prószyński i S-ka, 2008. – 440 s.

THEORY-METHODOLOGICAL BASES OF THE TYPOLOGIZATION OF MODERN ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF STRENGTHENING OF GLOBALIZATION

Ya. Kul'chyts'kyj

NUFWT of Ukraine

In article analyse the methodological problems of typologization of contemporary economic systems. Authors substantiate own scientific conception, which provides for search and taking account of specifying objective criterions of typologization of systems. This allows to widen variance of typologization and more full to overcome all palette of different systems types.

Key words: economic systems, typologization of contemporary economic systems, specifying objective criterions of typologization of economic systems.

ТЕОРИЯ СРАВНИТЕЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ И ТЕОРИИ ПОСТИНДУСТРИАЛИЗМА: ДИАЛЕКТИКА ВЗАИМООБОГАЩЕНИЯ

Я. Кульчицкий

НЛТУ Украины

В статье анализируются теоретико-методологические проблемы диалектической взаимосвязи и взаимообогащения теории сравнительных экономических систем и теорий постиндустриализма. Автор обосновывает собственную научную позицию в направлении усиления взаимосвязи современной теории сравнительных экономических систем и теорий информационного общества, базирующихся на знаниях, экономики знаний на пороге третьего тысячелетия. Эти проблемы рассматриваются сквозь призму былого, нынешнего и будущего Украины как последовательницы великой Киевской Руси.

Ключевые слова: экономические системы, теория сравнительных экономических систем, теории постиндустриализма, теории информационного общества, базирующихся на знаниях, экономики знаний, национальная экономическая система Украины.

УДК 336.14:352(477)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

І. Кухар

Львівський національний університет імені Івана Франка

Ефективне використання бюджетних коштів залишається однією з важливих проблем виконання бюджету у більшості країн світу. Особливо актуальна ця проблема для України, яка здійснює бюджетну політику в умовах обмежених бюджетних ресурсів.

Ключові слова: бюджетні кошти, місцеві бюджети, ефективне використання.

Місцеві бюджети сформувалися разом з виникненням органів місцевого самоврядування. Значний вплив на функціонування місцевих бюджетів має державний устрій та національні особливості організації місцевого самоврядування.

Місцеві бюджети - це фонди грошових коштів, призначені для реалізації завдань і функцій, покладених на органи самоврядування. За рахунок фондів грошових коштів місцевих бюджетів - складової бюджетної системи держави і фінансової бази діяльності органів самоврядування - забезпечується фінансування заходів економічного і соціального розвитку на відповідній території. Згідно зі ст. 43 Конституції України місцеві органи самоврядування здійснюють:

- управління майном, що є у комунальній власності;
- затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і здійснюють контроль за їх виконанням;
- затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і здійснюють контроль за їх виконанням;
- встановлюють місцеві податки та збори відповідно до закону;
- утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації, установи [1].

У процесі виконання своїх завдань і функцій між місцевими бюджетами, з одного боку, та юридичними і фізичними особами, що функціонують на даній території, - з іншого, складаються економічні відносини щодо мобілізації і витрачання грошових коштів цих бюджетів. Крім того, між місцевими бюджетами різних рівнів та між ними і державним бюджетом виникають економічні відносини, зумовлені перерозподілом фінансових ресурсів. Останнє пов'язане з необхідністю забезпечення ефективного функціонування кожного бюджету [4, с. 98].

Подані на погодження до Міністерства фінансів України проекти порядків використання бюджетних коштів перевіряються на відповідність наступним вимогам та критеріям:

- максимальний раціоналізм та ефективність;
- рівний доступ суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів;
- добросовісна конкуренція серед учасників;
- відкритість та прозорість на етапах виконання бюджетної програми;
- колегіальність, об'єктивність та неупередженість у прийнятті рішень;
- запобігання проявам корупції [3, с. 5].

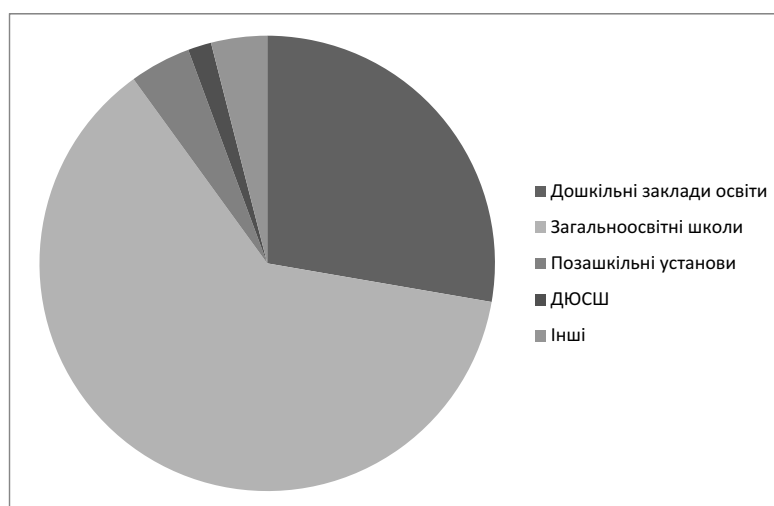
На нинішньому етапі розвитку економіки держави все більшої гостроти набуває необхідність докорінного реформування бюджетних взаємозв'язків як за доходами, так і за видатками, а також міжбюджетних відносин. Це зумовлюється насамперед тим, що в ринкових умовах бюджет є основним джерелом фінансового забезпечення соціально-економічної політики в державі.

Надмірна централізація у витрачаннях бюджетних коштів, як і звуження фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, мають однакові негативні наслідки. Тут потрібна науково обґрунтована концепція розмежування доходів і витрат різних ланок бюджетної системи. Визначальними при її обґрунтуванні мають стати чинники ефективного витрачання коштів, посилення контролю з боку держави за господарською діяльністю суб'єктів підприємництва, встановлення залежності між розміром бюджетних витрат і результатами економічної діяльності в регіонах [2, с. 246].

Аналіз місцевих бюджетів свідчить про наявність резервів для збільшення доходів, використання яких дозволить зміцнити матеріальну та фінансову основу територіальних громад міста.

Для прикладу, мережа закладів освіти м. Стрия станом на 01.01.2013 р. складається з 11 шкіл І-ІІІ ступеня, 2 початкових шкіл та 1 НВК «Школа І ступеня-ДНЗ № 12», 12 дошкільних навчальних закладів, 3 позашкільних установ і дитячо-юнацької спортивної школи.

Впродовж 2009-2011 років та першого півріччя 2012 року видатки на галузь «Освіта» склали 187,6 млн. грн., що становить 38,7 % сукупного обсягу фінансування із загального фонду бюджету міста. Протягом 3 років розмір видатків зріс на 24,9 % (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення видатків загального фонду бюджету м. Стрия на утримання закладів освіти впродовж 2009-2011 років та 1 півріччя 2012 року

Як видно з наведеної діаграми основна частка сукупного обсягу видатків, а саме 62,3 %, була спрямована на утримання загальноосвітніх шкіл.

Порівняння розміру видатків на утримання одного освітнього закладу слід здійснювати з іншими містами обласного значення, зокрема містами Червоноградом і Дрогобичем, які по кількості населення та мережі освітніх закладів є доволі схожими на м. Стрий. Так, у 2011 році середній розмір видатків на утримання 1 НЗ становив у м. Червонограді 2840,2 тис. грн., у м. Дрогобичі – 2825,8 тис. грн., а в Стрию – 2695,2 тис. грн., або на 5,1 % та 4,6 % менше ніж у містах обраних для порівняння. Однак даний показник значно перевищує середньо обласне значення, яке у 2011 році становило 1439,9 тис. грн., що менше ніж у Стрию майже удвічі.

В структурі видатків загального фонду на утримання загальноосвітніх шкіл основну частку займали видатки на оплату праці з нарахуваннями – 86,5 % (101,1 млн. грн.), комунальні послуги та енергоносії – 10,7 % (12,4 млн. грн.), продукти харчування – 2,2 % (2,5 млн. грн.), придбання товарів і послуг – 0,4 % (0,6 млн. грн.) та капітальні видатки – 0,2 % (0,2 млн. грн.).

Зокрема вагому частку у структурі видатків загального фонду місцевих бюджетів становлять видатки на оплату комунальних послуг і енергоносіїв, з них найбільшу частку становить оплата теплової енергії (рис. 2).

В місті Стрий з 11 шкіл, тільки одна школа має власну котельню (СЗШ № 7), і її витрати на оплату теплової енергії за опалювальний сезон становлять 253 624 тис. грн., в тому числі оплата заробітної пла-

ти 4 працівників і технічне обслуговування. А, для прикладу, в СЗШ № 10, до якої опалення подається централізовано КП «Стрийтеплокоменерго» – 648 989 тис. грн., що в 2,5 рази більше. А опалювальна площа даних шкіл є приблизно однакова. Економія бюджетних коштів очевидна. Враховуючи велику кількість шкіл в місті і їх поступовий перехід опалювання власними котельнями, через 2-3 роки дасть економію бюджетних коштів більш ніж 1 млн. грн. Подібна ситуація є в закладах і медицини, і культури. Тут йдеться про одне місто, а в масштабах держави економія очевидна і значного масштабу.

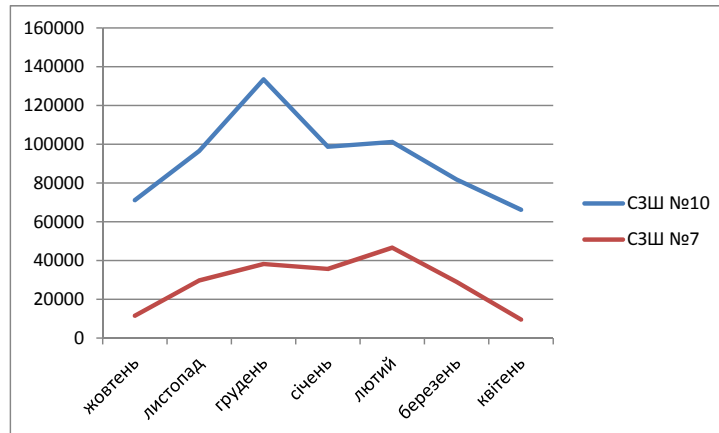

Рис. 2. Витрати на оплату теплової енергії стрийської загальноосвітньої школи № 10 і № 7

Отже аналіз напрямів використання місцевих бюджетних коштів свідчить про їх неефективне використання, і як результат, наявність резервів наповнення доходної частини місцевого бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України.
2. *Базилевич В.Д., Баластрик Л.О.* Макроекономіка: Навч. посіб. – К.: Атака, 2006. – 368 с.
3. *Чугунов І.Я., Федосов В.М.* Державний внутрішній фінансовий контроль: стратегія розвитку // Фінанси України. – 2009. – №4 – С. 3-12.
4. *Іванова І. М.* Державний фінансовий контроль. Парадигми розвитку / Іванова І. М. – К. :Академвидав, 2010. – 168 с.

ESTIMATION OF EFFICIENCY AND EXPEDIENCY OF THE USE OF MONEY OF LOCAL BUDGETS

I. Kuhar

Ivan Franko National University of Lviv

Effective use of budget funds is one of the important problems in the implementation of the budget of most countries. This problem is particularly relevant for Ukraine, which makes fiscal policy under limited budgetary resources.

Key words: budget, local budgets, efficient use.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ И ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СРЕДСТВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

И. Кухар

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Эффективное использование бюджетных средств остается одной из важных проблем исполнения бюджета в большинстве стран мира. Особенно актуальна эта проблема для Украины, которая осуществляет бюджетную политику в условиях ограниченных бюджетных ресурсов.

Ключевые слова: бюджетные средства, местные бюджеты, эффективное использование.

УДК 330.322:658.152

СУЧАСНІ РОЗРАХУНКОВІ СХЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ

П. Кухта

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розкрито особливості застосування сучасних розрахункових схем оцінювання чистих грошових потоків інвестиційного проекту, відмінності у розрахунку грошових потоків, що впливають з умов податкового законодавств, альтернативні можливості врахування заміни обладнання та його амортизації в оцінюванні грошових потоків, принципи врахування в інвестиційних розрахунках впливу інфляції на ефективність проекту.

Ключові слова: грошові потоки, ефективність, інвестиції, оцінювання, інвестиційні проекти.

Питанням оцінки ефективності інвестицій вітчизняні вчені й донині приділяють недостатньо уваги. Основна причина цього полягає в тому, що стала переважати помилкова точка зору, згідно з якою у промислово розвинутих країнах є бездоганні методики, їх достатньо використати в Україні – і ніяких проблем не будемо мати. Насправді ж проблема оцінки ефективності інвестицій не отримала вичерпного розв'язання ні в країнах СНД, ні за рубежом. Причому одні питання краще розроблені зарубіжними вченими, а інші – вітчизняними дослідниками. Важливо виявити краще у розробках вітчизняних і зарубіжних вчених і на цій основі створити обґрунтовані методичні рекомендації щодо визначення ефективності інвестицій.

У прийнятті рішень щодо бюджетування капіталовкладень оцінювання прогнозованих грошових потоків є одним з найбільш складних і відповідальних етапів інвестиційного проектування. Серед наукових праць присвячених дослідженню проблематики формування грошових потоків проектів в умовах українського та російського економічного середовища слід відмітити дослідження В. Савчука [6; 7], Д. Черваньова [9], П. Віленського, В. Лівшиця, С. Смоляка [1]; методичні особливості врахування змін обсягів робочого капіталу певною мірою розкрито у роботах І. Кролла [12], окремі податкові аспекти визначення грошових потоків висвітлено у Л. Крушвіця [3, 11], вплив інфляції на ефективність інвестування досліджувалася у роботах Д. Мегта, М. Цурлея, А. Раппарта, Р. Таггарта.

У сучасній теорії менеджменту інвестицій залишаються маловивченими можливості різних розрахункових підходів до оцінювання чистих грошових потоків, недостатньо розкрито їх переваги, недоліки та доцільність застосування для проектів з певними вихідними характеристиками. Як показує досвід аналізу реальних інвестиційних проектів альтернативні розрахункові схеми визначення грошових потоків не завжди є прийнятними для управлінського персоналу, оскільки є недостатньо наочними і зрозумілими без спеціальної підготовки, часом дають суперечливі результати, що ставить під сумнів як їх адекватність, так і підсумкові результати оцінки ефективності капіталовкладень.

Метою статті є аналіз сучасних розрахункових схем оцінювання грошових потоків інвестиційного проекту, визначення їх особливостей та можливості адаптації під окремі параметри проектів, з урахуванням змінних поточних характеристик, обґрунтування прийнятності для застосування наявних підходів до визначення грошових потоків проекту.

У теорії та практиці інвестиційного аналізу оцінювання економічної ефективності проектів може здійснюватися на основі використання різних підходів та методів, заснованих на дисконтуванні. Ця проблематика досліджувалася зокрема [1–3; 7–10]. Залежно від способу розрахунку дисконту та чистого грошового доходу, обчислення показників ефективності здійснюється за декількома розра-

хунковими схемами, основними з яких, на нашу думку, можна вважати традиційну схему та схему власного капіталу. Аналіз економічної ефективності здійснюється за допомогою розрахунку системи показників, але всі вони мають одну важливу особливість: видатки та доходи, розподілені за часом, приводяться до базового моменту часу – дати початку реалізації проекту.

Найголовнішим завданням аналізу інвестиційних проектів є розрахунок майбутніх чистих грошових потоків (*Net Cash Flow*, *NCF*). Звернемо увагу, що в сучасній практиці інвестиційного аналізу надходження капіталу при визначенні *NCF* завжди підсумовують повністю, а витрати – в одних випадках із урахуванням здійснених інвестицій, а в інших – складова здійснених інвестицій, що фінансуються зі статутного фонду або з використанням запозичених засобів, відокремлюється (такий підхід і відображено у запропонованих формулах).

Прямого еквіваленту для *Net Cash Flow* у вітчизняній термінології немає. Економічний зміст показника *Net Cash Flow* можна визначити як фінансовий підсумок діяльності підприємства (за проектом) за визначений період часу (або ж різниця між підсумком надходжень та підсумком витрат капіталу). Обсяг чистого грошового потоку, отриманого від господарської діяльності в кожному часовому інтервалі (t), згідно із традиційним підходом і без урахування здійснених інвестицій, доцільно розраховувати за формулою

$$\begin{aligned} NCF &= (H_p - \Pi_{\text{ц}} - B - AB)(1 - T) + AB + PK + L + \Delta PK = \\ &= (EBDIT - AB)(1 - T) + AB + PK + L + \Delta PK, \end{aligned} \quad (1)$$

де H_p – грошові надходження (валовий дохід, виручка) від реалізації продукції; $\Pi_{\text{ц}}$ – податкові платежі, що включаються до ціни продукції (податок на додану вартість, акцизний збір тощо); B – сума поточних витрат на виробництво продукції при експлуатації проекту (за винятком відсоткових платежів за довготерміновий борг та амортизаційних відрахувань), сукупність податкових платежів, що включаються до собівартості продукції підприємства (тобто відносяться до витрат виробництва), таких, як відрахування до соцстраху, фонду безробіття тощо, враховуються тут також у повному обсязі; AB – амортизаційні відрахування; PK – робочий капітал, що звільняється по закінченні експлуатації проекту (наприклад, оборотні засоби в періоді $t = n$ тощо); L – чиста ліквідаційна вартість активів проекту (сума, що буде отримана після продажу об'єктів основних засобів при вичерпанні терміну їх корисного використання за вирахуванням витрат на реалізацію; коли реалізаційна вартість обладнання перевищує залишкову вартість, податок сплачується, виходячи з різниці); ΔPK – додатковий грошовий потік, пов'язаний із можливою зміною робочого капіталу (виникає в тому разі, коли основні статті оборотних засобів підприємства та короткотермінових зобов'язань змінюються у процесі реалізації проекту ($\Delta PK_t = \Phi PK_{t-1} - \Phi PK_t$; де ΦPK_t – фактичний робочий капітал, що обслуговує інвестиційний проект у році t); зростання необхідних обсягів робочого капіталу на певну величину класифікується як від'ємний грошовий потік); $EBDIT$ – прибуток до амортизаційних відрахувань, відсоткових платежів на довготерміновий борг та податку на прибуток (від англ. *Earnings Before Depreciation, Interest and Taxes*).

Розкривши дужки та перегрупувавши складові, отримуємо:

$$NCF = EBDIT(1 - T) + AB \cdot T + PK + L + \Delta PK, \quad (2)$$

де $AB \cdot T$ – податковий вииграш у результаті скорочення бази оподаткування або інакше ефект «податкового щита» виникає внаслідок вилучення певних витрат із оподаткованої бази при сплаті податку на прибуток.

Зазначимо, що у вітчизняній економічній літературі виникла деяка плутанина щодо принципів визначення *NCF*, що використовується для подальших розрахунків *NPV*. Не можна прирівнювати величини чистого грошового потоку, визначеного у відповідності до існуючих практик його розрахунку в США, у Великобританії або ж у Німеччині, у першу чергу через особливості податкового законодавства. Ці величини, що зазвичай позначаються однаково, не можна вважати зіставними, оскільки розраховуються за різними методиками. Для того, щоб отримати, наприклад, з чистого грошового потоку розрахованому у відповідності до існуючої практики в Німеччині, чистий грошовий потік, що застосовується в інвестиційному аналізі в США, необхідно здійснити такі перерахунки:

$$(NCF_{\text{АМЕР}})_t = (NCF_{\text{НИМ}})_t - T \cdot ((NCF_{\text{НИМ}})_t - AB_t) = (NCF_{\text{НИМ}})_t \cdot (1 - T) + T \cdot AB_t \quad (3)$$

У Великій Британії зазвичай при визначенні NCF складову здійснених інвестицій не вилучають.

Оскільки характер грошових потоків може змінюватися залежно від проекту (тобто на практиці трапляються грошові потоки, складові яких можуть бути як додатними, так і від'ємними величинами), то прогноз грошових потоків доцільно проводити, виходячи із системи податків, що діють *на час розробки* інвестиційного проекту. Крім того, при розробці інвестиційного проекту рекомендується проводити прогноз даних першого року з розбивкою за місяцями, другого року – кварталами, а для всіх наступних років прогноз здійснюється за підсумковими річними значеннями. Необхідно також враховувати можливість виникнення податкових заощаджень (у тому числі й на майбутні періоди), бо, як відомо, збитки та відсотки з кредитів відповідно зменшують оподатковуваний прибуток підприємства загалом.

Дисконтування грошових потоків проекту визначених за наведеним вище підходом здійснюється за ставкою середньозваженої вартості капіталу ($WACC$ – *Weighted Average Cost of Capital*) авансованого в цей проект. Якщо ж із сукупності різноманітних грошових потоків проекту виокремити два компоненти, а саме – нейтральну за результатом складову здійснених за роками інвестиційних витрат на його реалізацію та грошові потоки, що впливають на результат, то обчислення такого класичного показника, як чистий дисконтований дохід від реалізації проекту («дохід», порівняно з альтернативними можливостями використання наявного капіталу) доцільно здійснювати формулою, що, зокрема, враховує зміну доходності інвестицій за часовими інтервалами:

$$NPV = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{NCF_t}{\prod_{j=1}^{j=t} (1 + WACC_j)} - \sum_{t=1}^{t=n} \frac{Inv_t}{\prod_{j=1}^{j=t} (1 + WACC_j)} - Inv_0, \quad (4)$$

де NCF_t – чистий грошовий потік у році t , підрахований без урахування здійснених інвестицій (якщо вони припадають на цей рік); Inv_t – загальна сума всіх інвестицій (як вкладення власного капіталу, так і позичених коштів), що здійснюються в році t , від дати початку реалізації проекту; t – порядковий номер року від початку реалізації проекту (дати початку інвестицій); n – кількість років у періоді, за який розглядається проект.

Світовий досвід управління інвестиційною діяльністю свідчить, що до найскладніших проблем при оцінюванні економічної ефективності реальних інвестиційних проектів є вплив інфляції – один із чинників, який завжди необхідно враховувати в інвестиційних розрахунках, навіть, якщо темпи зростання цін і невисокі. У зарубіжній літературі найчастіше вплив інфляції рекомендується враховувати за допомогою відповідного збільшення норми дисконту. Ця рекомендація, по-перше, орієнтується на невисокі темпи інфляції у промислово розвинутих країнах, по-друге, не враховує складного та багатогранного впливу інфляції на всі складові витрат та результатів. Інфляція може помітно змінити вигідність проекту, орієнтованого як на внутрішній, так і на зовнішній ринок (тобто експорт продукції), зокрема, при аналізі проектів в умовах інфляції необхідно обов'язково враховувати:

- розходження в динаміці цін реалізації готової продукції і ресурсів, що закуповуються для її виробництва, цін реалізації готової продукції і ставок відсотка із залучених коштів;
- розходження в динаміці вартості нових реальних активів і розмірів амортизації; зміну динаміки прибутковості проектів внаслідок інфляції;
- зміну грошових потоків під впливом затримок у розрахунках та інших чинників, значущість яких посилюється за високої інфляції.

Таким чином, серед основних факторів, що впливають на грошові потоки та вимагають відповідного їх коригування при оцінюванні економічної ефективності інвестиційних проектів, є обсяги грошових надходжень від реалізації продукції (валовий дохід) та змінні витрати. Коригування здійснюється з використанням різноманітних індексів, оскільки індекси цін на продукцію підприємства та спожитим сировину можуть суттєво відрізнитися від загального індексу інфляції.

Отже, інфляція не завжди змінює реальну вартість надходжень та витрат в рівній пропорції. Тому необхідно заздалегідь окремо коригувати ці потоки за рівнем інфляції, а потім уже очищати чистий номінальний грошовий потік від впливу інфляційного чинника. За допомогою таких перерахунків обчислюються чисті реальні грошові потоки інвестиційного проекту, які порівнюються між собою за допомогою критерію NPV (приведення всіх розрахункових сум до поточної вартості здійснюється за $WACC$, що вже включає інфляційну премію, а, отже, інфляційні очікування інвесторів).

Якщо для спрощення прийняття здійснити умовне допущення, то

$$NCF = (H_p - B - AB)(1 - T) + AB. \quad (5)$$

Звідси розрахувати чистий приведений до теперішньої вартості дохід від реалізації проекту за n років можна одразу, здійснюючи інфляційну корекцію грошових потоків (враховуючи неоднакове інфляційне викривлення доходів і витрат) і дисконтування на основі середньозваженої вартості капіталу, що включає інфляційну премію, використовуючи таку комплексну формулу для разових початкових інвестицій, необхідна дохідність яких, як передбачається, не є постійною величиною (всі інші складові елементи NCF_t також підлягають відповідному коригуванню щодо впливу інфляції):

$$NPV = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{[(H_p)_t \prod_{j=1}^t (1 + i_j) - B_t \prod_{j=1}^t (1 + i_j')] (1 - T) + AB_t \cdot T}{\prod_{j=1}^t [1 + WACC_j] \cdot [1 + (i_k)_j]} - Inv_0, \quad (6)$$

де $(H_p)_t$ – грошові надходження t -го року від реалізації продукції, оцінені для безінфляційної ситуації, тобто в цінах базового періоду; i_j – темпи інфляції грошових надходжень від реалізації продукції j -го року; B_t – поточні витрати на виробництво продукції t -го року в цінах базового періоду (без урахування відсоткових платежів за довготерміновий борг та амортизаційних відрахувань); i_j' – темпи інфляції поточних витрат j -го року.

Амортизаційні відрахування визначаються із врахуванням коефіцієнтів переоцінки вартості основних фондів, відповідно сума амортизації за роками може суттєво змінюватись (важливо реалістично спрогнозувати ці коефіцієнти). Загалом переоцінка прогнозованих темпів інфляції може призвести у майбутньому до великих труднощів з погашенням зобов'язань перед інвесторами, тому найпростіше тут взяти за основу прогнози інфляції з декількох незалежних один від одного джерел, включаючи прогнози уряду і Національного банку України, а також класифікувати елементи майбутніх грошових надходжень за ступенем їхньої «чутливості» до інфляційних процесів.

Ще на початку попереднього розгляду проекту заздалегідь неприйнятними вважаються проекти, рентабельність (дохідність) яких нижча рівня інфляції. Такі проекти не забезпечують підприємству протиінфляційного захисту.

Розкриємо та проаналізуємо характерні особливості розрахунку показників економічної ефективності реальних інвестиційних проектів за схемою власного капіталу.

По-перше, при визначенні чистого грошового потоку враховуються відсоткові платежі та погашення основної частини кредитної інвестиції. Обсяг чистого грошового потоку за схемою власного капіталу (NCF_{BK}) у кожному часовому інтервалі розраховується за формулою

$$NCF_{BK} = H_p - \Pi_{Ц} - B - \Phi B - P_{ВЛ} + PK + 3B - ПБ + \Delta PK = \\ = (EBDIT - \Phi B - AB) (1 - T) + AB + PK + Л - ПБ + \Delta PK, \quad (7)$$

де ΦB – фінансові витрати (відсотки за користування кредитом); $3B$ – залишкова (або ліквідаційна) вартість активів в останній рік проекту, оскільки припускається, що обладнання буде реалізовано, наприклад, за залишковою вартістю або буде використано для цілей іншого проекту. При цьому необхідно враховувати, що відповідно до міжнародних стандартів податковий ефект на реалізаційну вартість обладнання на кінець року буде виникати лише в наступному періоді; $ПБ$ – виплата основної частини боргу (погашення кредиту).

По-друге, при обчисленні NPV проекту за базовий обсяг оцінюваних інвестицій приймаємо власні вкладення підприємства, а за показник дисконту – вартість власного капіталу проекту:

$$NPV_{BK} = \sum_{t=0}^{t=n} (NCF_{BK})_t \frac{1}{(1+k_{BK})^t} - \sum_{t=0}^{t=n} (Inv_{BK})_t \frac{1}{(1+k_{BK})^t}, \quad (8)$$

де $(NCF_{BK})_t$ – чистий грошовий потік у році t , визначений без урахування здійснених вкладень власного капіталу, але з відсотковими платежами та виплатою основної частини боргу; $(Inv_{BK})_t$ – вкладення власного капіталу в році t від дати початку здійснення інвестицій (включаючи залучення засобів від сторонніх інвесторів-пайщиків або акціонерів); k_{BK} – необхідна норма доходу на вкладений власний капітал (рівень передбачених щорічних нарахувань на поточну вартість власного капіталу при його альтернативному використанні).

Найбільш простим та об'єктивно доцільним в умовах нерозвиненого фондового ринку України буде за ставку приведення до теперішньої вартості грошових потоків за схемою власного капіталу брати просте відношення чистого прибутку на одну акцію підприємства до її ринкової ціни (або для підприємств іншої організаційно-правової форми власності брати відношення щорічного чистого прибутку, що залишився в розпорядженні господарюючого суб'єкта до суми його накопичених власних засобів (за балансом на кінець року)).

По-третє, на відміну від традиційного підходу згідно зі схемою власного капіталу в процесі прийняття рішень на основі *IRR*-методу отримане значення внутрішньої норми дохідності проекту порівнюється вже з вартістю власного капіталу, а не *WACC*.

Таким чином, відповідно до розглянутої вище схеми оцінюється ефективність використання власного капіталу підприємства. Усі кредитні елементи інвестиційної схеми вилучаються з розрахунків. Визначення індексу рентабельності та періоду окупності власного капіталу інвестиційного проекту здійснюються за аналогією з традиційним підходом, але з урахуванням зазначених вище особливостей розрахункової схеми власного капіталу.

Отже, порівняно з традиційним підходом розрахунок ефективності реальних інвестицій за схемою власного капіталу має такі переваги:

1. Наявність великої кількості позитивних чистих грошових потоків за цією схемою підвищує впевненість інвестора-кредитора в тому, що він поверне свої гроші та отримає відсотки, навіть якщо підприємство не здійснить усі свої плани відповідно до обсягів реалізації та валових витрат.

2. Якщо інвестор-кредитор може надати відстрочку сплати основної частини боргу (тобто графік обслуговування боргу характеризується суттєво неоднаковими річними виплатами), то в межах схеми власного капіталу це відповідно відобразиться на результатах оцінювання ефективності інвестиційного проекту (традиційна схема може не відчувати цієї особливості).

Таким чином, особлива привабливість схеми власного капіталу полягає в тому, що вона повністю відображає прогнозовані моменти неплатоспроможності за конкретним проектом, як по виплаті відсотків за отримані позики (що набуває особливої актуальності в перші роки реалізації проекту), так і щодо погашення основної частини боргу. Ця гнучка та ілюстративна схема дає змогу відстежити такі моменти і проаналізувати, яким чином відобразиться на можливості погашення боргу та загальній ефективності проекту відстрочення виплат. Традиційна схема навпаки приховує ці моменти (що може бути привабливим для отримувача кредиту).

Проте найбільш доцільним робити висновки про ефективність інвестиційних проектів слід на основі показника *MIRR* розрахованим за схемою власного капіталу із урахуванням *CIF* та *COF* (тобто класифікувати від'ємні грошові потоки віддачі за проектом, як інвестиційні вкладення в проект), а у разі потреби доповнюючи аналіз визначенням показника *IL* (індекс дохідності).

Звернемо увагу на деякі прикладні проблеми, що досить часто виникають під час визначення величини чистого грошового потоку за розрахунковою схемою власного капіталу. У випадку, коли надходжень капіталу (віддачі) за проектом ще не отримано, а відсотки за позиками вже необхідно сплачувати, ми логічно отримуємо від'ємні величини прибутку до оподаткування. У такому разі, якщо існує можливість віднесення відсоткових платежів на витрати виробництва за іншими проектами або результатами господарської діяльності підприємства (тобто тут виникає можливість отримання відсоткового податкового виграшу), то при визначенні величини чистого прибутку в цьому році, ми коригуємо від'ємний прибуток (збиток) до оподаткування на обернену ставку оподаткування прибутків.

А якщо такої можливості не існує, то такі витрати ми у повному обсязі відносимо до післяподаткової величини прибутку.

Суттєвий недолік традиційного підходу також у тому, що при прогнозі грошових потоків за проектом є неможливим відобразити величину отриманого чистого прибутку за роками аналізу (що, до речі, досить часто помилково здійснюється деякими інвестиційними аналітиками). Єдина можливість обійти цю особливість за допомогою врахування амортизаційного податкового щита, але ілюстративність цієї схеми аж ніяк не поліпшується, а навпаки погіршується. Якщо йдеться про заміну наявних виробничих потужностей, то визначення грошових потоків проекту та прийняття управлінських рішень в інвестиційному менеджменті здійснюються на основі інших принципів та з іншою мірою відповідальності, оскільки керівництво підприємства добре уявляє собі необхідні характеристики та обсяги нових основних засобів виробництва. Попередні підходи як вихідний показник в аналізі ефективності реальних проектів використовують прибуток підприємства до амортизації, відсоткових платежів та податку на прибуток. Альтернативний підхід до оцінювання грошового потоку при заміні наявних виробничих потужностей новими ґрунтується на необхідності порівняння не всієї сукупності даних проектів, а лише відмінних параметрів між обсягами грошових потоків з погляду двох альтернатив: продовження роботи на старому обладнанні або заміни його новим. Такий підхід дає змогу певною мірою спростити аналіз, але потребує відповідних навичок й усвідомлення можливого впливу певних факторів на результати оцінювання ключових параметрів проекту.

Інші підходи, що передбачають визначення чистого грошового потоку проекту через обсяги річних умовно-постійних витрат, змінних витрат на одиницю продукції, або шляхом зведення підсумкових результатів за окремими видами діяльності на підприємстві можна вважати застарілими і неприйнятними для використання у сучасних умовах.

Проведений аналіз показав доцільність широкого застосування в інвестиційному аналізі показників фінансової ефективності проектів, розрахованих із використанням грошових потоків, визначених за схемою власного капіталу. Здійснене обґрунтування переваг та недоліків розрахункових схем визначення грошових потоків інвестиційних проектів дозволить інвесторам підвищити впевненість у результатах аналітичних оцінок ефективності проекту і поверненні вкладених коштів. Удосконалення методики приведення до теперішньої вартості грошових потоків проекту з урахуванням змін структури та вартості капіталу, кратності платежів за отриманими позиками, забезпечить наближення прогнозованої ефективності проекту до фактичних результатів його реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Виленский П. Л.* Оценка эффективности инвестиционных проектов: теория и практика : учеб. пособие / П. Л. Виленский, В. Н. Лившиц, С. А. Смоляк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Дело, 2002. – 888 с.
2. *Дука А. П.* Інвестування : навч. посіб. / А. П. Дука. – К. : Каравела, 2007. – 424 с.
3. *Крушвиц Л.* Инвестиционные расчеты / Л. Крушвиц ; [пер. с нем., под общей ред. В. В. Ковалева и З. А. Сабова]. – СПб. : Питер, 2001. – 432 с.
4. *Кухта П. В.* Еволюція методів оцінювання ефективності реальних інвестицій / П. В. Кухта // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі, серія «Економічні науки». – 2011. – № 6 (51). – Ч. 1. – С. 267–275.
5. Міждисциплінарний словник з менеджменту : навч. посіб. / [Д. М. Черваньов, О. І. Жилінська, М. В. Петровський та ін.] ; за ред. Д. М. Черваньова, О. І. Жилінської. – К. : Нічлава, 2011. – 624 с.
6. *Савчук В. П.* Оценка эффективности инвестиций в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] / В. П. Савчук // Корпоративний менеджмент – Теорія і практика фінансового аналізу, інвестиції, менеджмент, фінанси і др. – Режим доступу: http://www.cfin.ru/finanalysis/invest/invest_emerging.shtml. – Названіє с екрана.
7. *Савчук В. П.* Анализ и разработка инвестиционных проектов / В. П. Савчук, С. И. Прилипка, Е. Г. Величко. – К. : Абсолют В, Эльга, 2000. – 304 с.
8. *Черваньов Д. М.* Менеджмент інвестиційної діяльності підприємств : навч. посіб. / Д. М. Черваньов. – К. : Знання-Прес, 2003. – 622 с.

9. Черваньов Д. М. Система інноваційного менеджменту: теорія і практика : підруч. / Д. М. Черваньов. – К. : ВПЦХ «Київський університет», 2012. – 1391 с.
10. Brigham E. F. Intermediate Financial Management / E. F. Brigham, Daves P. R. – [Ninth edition] – Mason, Ohio : Thomson, South-Western Publish, 2007. – 1073 p.
11. Kruschwitz L. Investitionsrechnung / L. Kruschwitz. – [13 Auflage]. – München : Oldenbourg-Verlag, 2011. – 527 s.
12. Kroll Y. On the Differences Between Accrual Accounting Figures and Cash Flows: The Case of Working Capital / Y. Kroll // Financial Management. – 1985. – Spring. – P. 75–82.

MODERN COMPUTATIONAL APPROACHES TO INVESTMENT PROJECT CASH FLOWS EVALUATION

P. Kukhta

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article reveals the usage of modern computational evaluation schemes of project net cash flows, the cash flow calculation differences arising from the terms of tax legislation, alternative possibilities of equipment replacement and its depreciation consideration in cash flows evaluation, main principles for taking into account the inflation impact on the project effectiveness in investment calculations.

Key words: cash flows, investments efficiency, evaluation, investment projects.

СОВРЕМЕННЫЕ РАСЧЕТНЫЕ СХЕМЫ ОЦЕНИВАНИЯ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОЕКТА

П. Кухта

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Раскрыты особенности использования современных расчетных схем оценивания чистых денежных потоков инвестиционного проекта, отличия в определении денежных потоков, которые есть следствием условий налогового законодательства, альтернативные возможности учета замены оборудования и его амортизации при оценивании денежных потоков, принципы учета в инвестиционных расчетах влияния инфляции на эффективность проекта.

Ключевые слова: денежные потоки, эффективность, инвестиции, оценивание, инвестиционные проекты.

ЗМІСТ

<i>Ю. Акулова.</i> ІНФОРМАЦІЙНІ ПОТОКИ В ЛОГІСТИЦІ.....	3
<i>Л. Алексєнко, Б. Шулюк.</i> БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИТОКИ	7
<i>В. Алексєєв, С. Алексєєва.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ДОХІДНОСТІ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ В УМОВАХ КРЕДИТУВАННЯ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ЧЛЕНСЬКИХ ВНЕСКІВ.....	13
<i>І. Алексєєв, М. Костюк.</i> ПІДГОТОВКА ТА ПЕРЕПІДГОТОВКА КАДРІВ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНО-КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ФАХІВЦІВ.....	24
<i>П. Андрєєв.</i> МІСЦЕ І РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ УКРАЇНИ.....	28
<i>Л. Анісімова.</i> ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ НА БАЗІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ	37
<i>О. Баран, Є. Андрущак.</i> ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ КРЕДИТАМИ В БАНКАХ УКРАЇНИ	42
<i>Х. Березовська.</i> СУЧАСНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	49
<i>Т. Білорус, С. Фірсова.</i> ГЕНЕЗА КОНЦЕПЦІЇ БРЕНДУ РОБОТОДАВЦЯ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	54
<i>В. Бодаковський.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	65
<i>М. Божик, О. Микуляк.</i> РОЛЬ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	70
<i>О. Борисюк.</i> ВПЛИВ БОРГУ КРАЇН ЄВРОСОЮЗУ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ	76
<i>Л. Боцьора.</i> ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	82
<i>І. Браткова.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВНУТРІШНЬОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЗИКИ В УКРАЇНІ	87
<i>Д. Ванькович.</i> ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВИДАТКІВ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ФАКТОРНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ В УКРАЇНІ	92
<i>Ю. Василюк.</i> ОЦІНКА ФІСКАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕВАГ УКРАЇНИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ	98
<i>З. Васько.</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....	104
<i>О. Ватаманюк, М. Ватаманюк, С. Тимків.</i> АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС КРИЗИ 2008–2009 РОКІВ ТА У ПЕРІОД ВИХОДУ З НЕЇ	110

<i>Б. Вишивана.</i> РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ РОЗДРІБНИХ ПЛАТЕЖІВ В УКРАЇНІ	118
<i>А. Вікулова.</i> ПРОБЛЕМИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ: СТАН, ПОРІВНЯННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ	124
<i>В. Вірченко.</i> ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА	130
<i>О. Глущенко, О. Підхомний.</i> ОЦІНКА ОЗНАК МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ ДОСЛІДЖЕНЬ ХАРАКТЕРУ ТА ФУНКЦІЙ СУЧАСНИХ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ.....	137
<i>Б. Гнатківський.</i> РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	144
<i>І. Гончаренко.</i> ГАРМОНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ СПРОЩЕНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ	151
<i>О. Гордей.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ.....	156
<i>І. Горобець.</i> ЕВОЛЮЦІЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У 1991-2013 РР. ТА ЇЇ ЗАВДАННЯ НА СТРАТЕГІЧНУ ПЕРСПЕКТИВУ	162
<i>Н. Гринда, О. Микуляк.</i> МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ДЕПОЗИТНИХ ПОСЛУГ	169
<i>О. Грициняк.</i> ДО ПИТАННЯ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОЧОЇ СИЛИ.....	176
<i>О. Давидова.</i> ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ БАГАТОВИМІРНОГО СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇНИ	181
<i>Н. Данилевич, М. Кохан.</i> ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТА НА ПРИНЦИПАХ СТАЛОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ	186
<i>Н. Демчишак, М. Іванець.</i> БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	196
<i>В. Дем'янишин.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ В УМОВАХ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕТОДУ БЮДЖЕТУВАННЯ	204
<i>Ж. Довгань.</i> ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ	215
<i>І. Дрогоруб.</i> ТЕОРЕТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ЯК ВАЖЛИВОГО ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	223
<i>Я. Дропа, М. Заплатинський.</i> ФОРМУВАННЯ ЗАЛУЧЕНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	230
<i>П. Дубинецька.</i> РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ	237
<i>О. Жилінська, М. Чуйко.</i> БІЗНЕС-ЯНГОЛИ У РОЗВИТКУ ВЕНЧУРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	246

<i>Н. Жмурко.</i> ТЕОРІЇ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНОГО КУРСУ ЯК ОБ'ЄКТА РЕАЛІЗАЦІЇ ВАЛЮТНО-КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	256
<i>Т. Затонацька, О. Шиманська.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В УКРАЇНІ.....	266
<i>Р. Захарчин.</i> СИСТЕМНЕ ОЦІНЮВАННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ.....	274
<i>Г. Захарчин, Ю. Андрійчук.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АДАПТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	280
<i>Ю. Іванов, Ю. Малишко.</i> ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	286
<i>О. Івашико.</i> ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОФШОРНИХ ЗОН В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	293
<i>Г. Львіна.</i> АНТРОПОЛОГІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	302
<i>К. Львіна.</i> ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	308
<i>О. Калівошко.</i> ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ КРЕДИТНОГО РИНКУ	314
<i>М. Карлін.</i> НЕОБХІДНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ АНТИ-ОПТИМУМУ ПАРЕТО У ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОСТРАДІАНСЬКИХ КРАЇН	317
<i>Р. Качур, Л. Мороз, М. Гунько.</i> ОСОБЛИВОСТІ АКТИВІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД.....	323
<i>І. Кирилейза.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДЕПОЗИТНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ В УКРАЇНІ.....	333
<i>В. Кміть.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДЕКЛАРУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ.....	339
<i>О. Кнейслер.</i> ЕВОЛЮЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ.....	348
<i>В. Коваленко.</i> ФІНАНСОВА АРХІТЕКТУРА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ.....	358
<i>О. Коваленко.</i> ЗРОСТАННЯ РОЛІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ У МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	362
<i>А. Ковалюк.</i> ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ.....	370
<i>О. Ковалюк, А. Ковалюк.</i> ДОСВІД ФІНАНСОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	377
<i>О. Колібаба.</i> ВИКОРИСТАННЯ КРИТИЧНИХ ТОЧОК КОНТРОЛЮ ВИТРАТ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ	383
<i>О. Колодізєв, О. Коцюба.</i> АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ФОНДОВОГО РИНКУ	390

<i>Н. Коломийчук.</i> РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ РОБОТИ ТА ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ	397
<i>І. Корнєва.</i> МОНЕТАРНІ ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВИХ РЕПРЕСІЙ	402
<i>В. Корнєєв.</i> КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕМІСІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ НА РИНКАХ ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО РОЗМІЩЕННЯ АКЦІЙ	408
<i>Р. Кравець.</i> ФІНАНСОВЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	417
<i>В. Краєвський.</i> ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	424
<i>О. Кривень, Д. Ходико.</i> РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО ПРОГРАМУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	428
<i>М. Крупка.</i> СТРАТЕГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ БАНКІВ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	434
<i>В. Кочетков, Ж. Кугуєнко.</i> АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ	439
<i>М. Кужелєв, О. Шакура.</i> ПЕРЕДУМОВИ ТА НАПРЯМКИ ІНТЕГРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ	447
<i>Б. Кульчицький, С. Розгач.</i> ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	455
<i>М. Кульчицький, Х. Сиротюк.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ АКТИВНОСТІ: АНАЛІЗ ДЕПОЗИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ.....	460
<i>Я. Кульчицький.</i> ТЕОРІЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ І ТЕОРІЇ ПОСТІНДУСТРІАЛІЗМУ: ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОЗБАГАЧЕННЯ	467
<i>І. Кухар.</i> ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	473
<i>П. Кухта.</i> СУЧАСНІ РОЗРАХУНКОВІ СХЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ	477

ISSN 2078-5860

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

ВИПУСК 31

ЧАСТИНА 1

Збірник наукових праць

ФОРМУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ. ВИПУСК 31. ЧАСТИНА 1

Львів
2014